

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1925

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENINGS BESTYRELSE

C.-V. BRAMSNÆS · ADOLPH JENSEN · H. KOED · MICHAEL KOEFOED
H. LANGKJÆR · H. ROSENKRANTZ · F. ZEUTHEN

REDAKTØR

EINAR COHN

TRE OG TRESINDSTYVENDE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1925

TREDIE RÆKKES TRE OG TREDIVTE BIND

INDHOLD

Forfatterliste:

	Side
<i>Bech, G. O.</i> : Midler til at stabilisere og hæve Kronekursen.....	231
<i>Berthelsen, S.</i> : Om vore Skoves Vurdering og Beskatning.....	319
<i>Callo, P. A.</i> : Kreditforeningernes Stilling under de skiftende Kon- junkturer	107
<i>Frederiksen, Niels</i> : Landbruget i Forhold til Landets øvrige Erhverv	1
<i>Grøn, A. Howard</i> : Den danske Skov som Formuegenstand og Pro- duktionsfaktor	297
<i>Lomholt, Einar</i> : Periodiske Bevægelser i det økonomiske Liv	21
<i>Mørup, E.</i> : Arbejde og Kapital	334
<i>Ohlin, Bertel</i> : Samhällets ställning til arbets- og varumonopolen ..	185
<i>Riis-Hansen, K.</i> : Den amerikanske Dollar 1914—24.....	257
<i>Warming, Jens</i> : Rationelle Banetarifer	65
<i>Westergaard, Harald</i> : Periodiske Bevægelser i det økonomiske Liv	14
<i>Zeuthen, F.</i> : Indkomstfordelingens Afhængighed af økonomiske Forhold	197

Bog anmeldelser:

Fock
2338

<i>Aarum, Th.</i> : Samfundets Økonomi (<i>Carl Iversen</i>)	162
<i>Argentarius</i> : Valuta (<i>E. C.</i>).....	157
<i>Birck, L. V.</i> : Europas Svøbe (<i>Chr. Olsen</i>).....	151
<i>Brisman, Sv.</i> : Sveriges Affärsbanker (<i>G. O. Bech</i>)	50
<i>Bruun, E. Ley</i> : Rente-Tabeller.....	366
<i>Cassel, G.</i> : Stabiliseringsproblemet (<i>K. Riis-Hansen</i>)	40
<i>Dietzel, H.</i> : Die Bedeutung des „Nationalen Systems“	366
<i>Dokken, Ivar</i> : Landbrugsregnskab	366
<i>Eulenburg, F.</i> : Probleme der deutschen Handelspolitik	366
<i>Handels- og Kontormedhjælperforbundet</i> gennem 25 Aar	366
<i>Hawtrey, R. G.</i> : Monetary reconstruction. Currency and Credit (<i>E. C.</i>)	53
<i>Is unemployment inevitable?</i> (<i>G. O. Beck</i>)	353
<i>Jahn, Gunnar</i> : Handelsbalancen og Prisniveauet (<i>E. C.</i>)	255

650016

	Side
Keilhau, W.: Valutateori og Valutapolitik (<i>E. C.</i>)	255
Keynes, J. M.: Fremtidens Pengepolitik (<i>E. C.</i>)	58
Korst, Knud: Karl Marx og Marxismen (<i>E. C.</i>)	58
Lindahl, E.: Arbetsdagens Förförkortning	366
Meerwarth, R.: Nationalökonomi und Statistik (<i>E. C.</i>)	58
Ohlin, Bertel: Handels teori (<i>C. Fl. Steenstrup</i>)	56
Pio, Frantz: Valutaspørgsmaalet i en Nøddeskal (<i>E. C.</i>)	361
Sillén, O.: Fabriksorganisation (<i>P. P. Sveistrup</i>)	360
Sommarin, Emil: Samfundsøkonomiens Teori	366
Sveistrup, P. P.: Konsumenternes Interesse i Konkurrencereguleringer (<i>Jørgen Pedersen</i>)	347
Wedervang, I.: Sexualproportionen ved Fødselen (<i>H. Cl. Nybelle</i>)	158
White, J. D.: Land value policy (<i>K. J. Kristensen</i>)	57
Østrem, S.: Kollektive Arbejdskampe efter norsk Ret	366

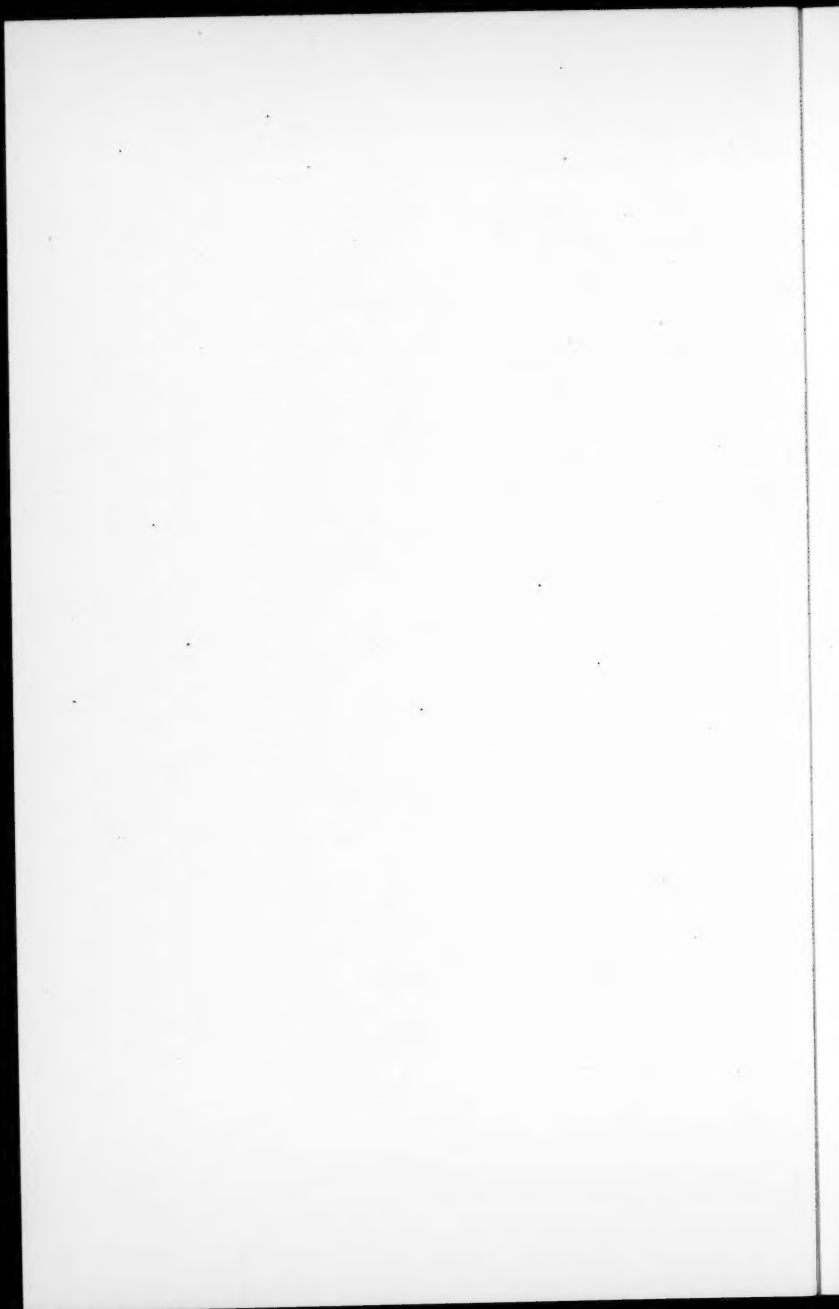
Mindre Meddelelser og Notitser:

Nationaløkonomisk Forenings Prisopgave	60
Det socialøkonomiske Bogkartotek	60
Indførselen af Kul, Korn og Foderstoffer	61
Diskontoen i 1924	64
Den engelske Guldindløsning og den danske Krone (<i>E. C.</i>)	168
Familieløen (<i>Evea Marstrand</i>)	174
Kippen und Wippen (<i>J. Wilcke</i>)	183
Socialøkonomisk Samfunds Prisopgave	184
The Statist's Pristal for 1924	184
Den engelske Guldindløsning og den danske Krone	
I. Nogle Indvendinger (<i>K. Enevold-Sørensen</i>)	245
II. Replik (<i>E. C.</i>)	249
Korrelationen mellem Udbud og Pris m. H. t. Frimærker (<i>Henning Rønne og L. V. Birck</i>)	251
Prostitutionsspørgsmaalet som socialøkonomisk Problem (<i>C. Schepeleern-Larsen</i>)	367

Nationaløkonomisk Forening:

Foredrag om Landbrugets Forhold til Landets øvrige Erhverv	1
Foredrag om Periodiske Bevægelser i det økonomiske Liv	14
Foredrag om Kreditforeningernes Stilling under de skiftende Konjunkturer	107
Foredrag om Samhällets ställning til arbets- og varumonopolen	185

	Side
Foredrag om Indkomstfordelingens Afhængighed af de økonomiske Forhold	197
Foredrag om den danske Skov som Formuegenstand og Produk- tionsfaktor	297
Generalforsamling. November 1925.....	371
Medlemsliste. December 1925	373

LANDBRUGET I FORHOLD TIL LANDETS ØVRIGE ERHVERV.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 9. December 1924
af Folketingsmand **Niels Frederiksen.**

Ved Finanslovsforslagets første Behandling i Folketinget i Aar blev der af Landbrugsraadets Formand, Folketingsmand Pinstrup holdt en Tale, som i det væsentlige angik det samme Æmne, som jeg har lovet at gøre nogle Bemærkninger om her i Aften. Hvis man af denne Tale tager det partipolitiske bort — de Hug, der faldt til forskellig Side — bliver der i det væsentlige tilbage to Ting, som jeg gjerne vil knytte et Par Bemærkninger til. For det første dette: Landbrugsraadets Formand nævnede Landbruget som det særlig værdiskabende Erhverv i vort Folk; og dernæst dette: at han i sin Tale søgte at bevise, at dette Erhverv beskæftiger flere Mennesker end det fremgaar af Statistiken, idet mange, mange flere i vort Folk er knyttet til det danske Landbrug, end Statistikken viser.

Til Begrundelse af den første Paastand fremførte Landbrugsraadets Formand Eksporttallene og brugte disse saaledes, at han anførte, at Værdien af Landbrugets Eksport i de sidste 8 Maaneder androg $4\frac{1}{2}$ Mill. Kr. om Dagen, medens Værdien af Landbrugets Import kun androg ca. $1\frac{1}{2}$ Mill., saaledes at der altsaa fremkom et Overskud af omtrent 3 Mill. Kr. daglig. Hvis dette skal tages som et umiddelbart Udtryk for den overvældende værdiskabende Virksomhed, som foregaar ude i Landbruget, er Betragtningen ganske forkert. Vi maa jo ikke glemme, at det danske Landbrug som Erhverv raader over de væsentligste af vort Lands naturlige Rigdoms- og Værdikilder, at vi har hele den danske Landbrugsjord at tage disse Værdier fra, supplerende disse med det, man im-

porterer paa forskellig Maade i Bedrift og Erhverv. Derfor forekommer det mig, at disse Tal ikke kan bruges i denne Forbindelse, men kun som et Udtryk for, at det danske Landbrug som Erhverv ifølge sin Beskaffenhed og de særlige Forhold er det Erhverv, der er i Stand til at bringe de største Eksportværdier hjem til Danmark.

Hvad derimod den anden Paastand angaar, at Landbruget beskæftiger flere Mennesker, end det fremgaar af Statistikken, forekommer det mig at være fuldkommen rigtig. Der er jo i de sidste 40 Aar i det danske Landbrug sket en Produktionsomlægning, som for os, der har levet derude i de 40 Aar, er noget af et Æventyr. Naar jeg fra mit Barndomshjem i min Fødegaard husker, hvordan man dengang i en dansk Bondegaard levede næsten sit eget Liv, producerende det allermeste af, hvad der blev forbrugt i dette Hjem, knyttende mange forskellige Virksomheder til Bondens Bedrift ude og inde, maaske af primitivere Art, men alligevel fremskaffende det meste af, hvad der var fornødent, og jeg saa ser, hvordan der nu er foregaaet en Produktionsomlægning og dermed er indtraadt en ganske overordentlig ændret Arbejdsfordeling, saa maa jeg sige, at et dansk Bondehjem i mange Maader ikke ser ud som det gjorde for 40 Aar siden. Og denne Arbejdsomlægning der er fremkaldt af Produktionsomlægningen, har stillet det danske Landbrug i et ganske andet Forhold til Landets øvrige Erhverv, end det stod i dengang. Arbejdet er jo i Landbruget gennem disse 40 Aar blevet specialiseret i overordentlig stor Udstrækning. Landbruget gik over fra at fremstille Jordens Produkter til Brug for Landets Befolkning til at fremstille Eksportvarer, fra Korn dyrkning til Produktion med Eksport for Øje. Man maatte lægge hele sin Kraft ind i netop denne Produktion og skyde alt det fra sig, som andre meget bedre end Landbrugerne selv kunde gøre i Landbrugets Tjeneste. Skal man tale om værdiskabende Erhverv og om Landbruget som et saadant værdiskabende Erhverv, saa forekommer det mig, at man ikke maa glemme at understrege, hvormeget Værdi der er skabt ved det Arbejde, der af andre Borgere i Landet er gjort i Landbrugets Tjeneste, er gjort for det danske Landbrug; af Videnskaben gennem Forskningen og de Resultater, der er naaet ved Lærestalter, og den Oplysning, der derfra er spredt over det danske Bondeland; af Industrien, af vore Teknikere, vore Opfindere, der har været i Stand til at give Landbrugerne de Redskaber og Driftsmidler i Hænde, der

gjorde det muligt at forøge, at fordoble Jordens Udbytte; af Handel og Skibsfart, som der fra Landbrugets Side bliver stillet ganske anderledes Fordringer til nu end for 40 Aar siden.

Men denne stærke Specialisering af tidligere til Landbruget knyttet Arbejde, idet Landbruget har afleveret dette til andre Erhverv, men dog under Medvirkning fra disses Side, har, som jeg nævnte før, forandret hele Forholdet til Landets andre Erhverv. Der er derved efter mit Syn opstaaet et Interessesællesskab mellem Landbruget og Landets øvrige Erhverv, som ikke er mindre, men langt større, end Interessesællesskabet var tidligere. Og dette beror paa, at Landbrugets Produktionsmuligheder, Eksportmuligheder, Muligheder for Frembringelse i højeste Grad er afhængig af, hvordan Arbejdet i disse Specialvirksomheder udøves. Men denne Udsondring af Virksomhederne har medført en anden Ting, nemlig Muligheden for en Skærpelse af Modsætningsforholdet mellem Landbruget og Landets øvrige Erhverv. Landbruget har nemlig den Særstilling, at det er ude af Stand til at prisbestemme de Produkter, det fremstiller. Det er alene Verdensmarkedets Pris, der ligger til Grund for Udbyttet af dansk Landbrug for Tiden. Det er de Priser, man kan opnaa derude, der betinger og bestemmer, hvad Landbruget kan yde indenfor vort Lands Ramme, og saaledes som Landbrugets Struktur i Øjeblikket er, er det ganske umuligt at tænke sig, at man indenfor Landbruget med nogen Fordel skulde kunne danne Sammenslutninger, der har til Hensigt at forøge Priserne for Landbrugets Produkter indenfor Landets Omraade. Anderledes stiller det sig med Landets andre Erhverv, og der kommer i nogen Grad Modsætningsforholdet frem. De, der udtretter en ganske bestemt Gerning eller øver en ganske bestemt Produktion indenfor dansk Erhvervsliv, f. Eks. i Industri eller Handel eller som Bestillingsmænd af enhver Art, har i vor Tid baade forstaaet og ogsaa prøvet paa forskellige Maader at udnytte Muligheden for gennem Sammenslutning, gennem Prisaftaler, at gøre deres Interesser gældende paa en saadan Maade, at det er mærkbart indenfor vort Samfund. Den danske Landbrugsbefolkning maa ifølge hele sin Produktion, ifølge hele sin Stilling, som jeg nævnte før, derfor blive udprægede Frihandelsmænd. Jeg er ganske sikker paa, at det ikke er saa meget, fordi man er Tilhænger af Frihandelens Idé som saadan, og fordi man forstaar dennes Rækkevidde ogsaa udover Landets Grænser, mellemfolkeligt,

men at det stærkest og mest er, fordi man er erhvervsmæssig interesseret i, at netop den Form for Samhandel med den øvrige Verden holdes i Hævd herhjemme. Jeg tror, at dette er et holdbart Grundlag for Opfattelsen. Jeg er ganske overbevist om, at det skal vise sig i de Tider, der kommer, som det har vist sig i de Tider, der er gaaet, at hvis der af andre Erhverv i vort Folk stilles Krav om en lovbeskyttet Særstilling for Produktionen, som kau medføre, at Landbruget kommer til at betale mere for de Driftsmidler og andre Hjælpe-midler, som det skal have til sin Raadighed fra Industri og Haandværk, saa vil det danske Landbrug møde op tæt sluttet mod en saadan Lovgivning. Derom er der ingen Tvivl. Der kan maaske endnu være enkelte indenfor Landbruget, der er Tilhængere af Toldbeskyttelse og lignende Særforanstaltninger. Jeg tror, at der er nogle faa saadanne, maaske nogle enkelte større kornproducerende Jordbrugere, der hverken politisk eller erhvervsmæssigt betyder noget i dei danske Landbrug. Med Hensyn til Sammenslutninger indenfor Handelsstanden, gaende ud paa gennem Prisaftaler at opretholde en Pris for de Varer, Handelsstanden skaffer os, der er højere end rimeligt og nødvendigt, stiller Forholdet sig paa samme Maade. Netop af den Grund, jeg nævnte før, vil det danske Landbrug samlet og helt kaste sig imod en Udvikling gaende i den Retning. Vor Tid er jo rig paa Eksempler i den Henseende. Vi har mange Slags Fagforeninger i vort Folk; de begynder helt oppe ved Toppen og ender helt forneden, og de udspringer af det samme: gennem Sammenslutningens Styrke at faa det mest mulige ud af sine Medmennesker. Dette er jo fuldt berettiget, naar man ikke overskrider de rigtige Grænser, og Fagforeninger har i mine Øjne samme Berettigelse, hvad enten det er Læger, Dyrslæger, Landinspektører eller Arbejdere, der har dannet dem; og de tager ogsaa lige haardt paa Tingene, idet de nemlig rækker saa langt, de overhovedet kan naa. Derfor vil man overfor en Udvikling i den Retning støde paa Modstand fra det samlede Landbrug, der ikke er i Stand til at gøre noget lignende og derfor maa kræve, at Uret, øvet af Organisationer, modvirkes med alle de til Raadighed staaende Midler uden Hensyn til, om Fagforenings-tyranniet stammer fra den ene eller den anden Side. Overfor Handelsaftalerne, Prisaftalerne, Fagforeningstarifferne, skal jeg gøre den Indrømmelse, at de har deres Berettigelse i vore Tider; jeg forstaar det i hvert Fald, naar det gælder dem, der har det ringest, idet det er dem, der stærkest har Be-

skyttelse gennem Sammenslutning behov. Der er endnu en Del indenfor Landbruget, der drømmer om Frikonkurrence for de øvrige Erhverv. I mine Øjne er det nærmest en skøn Drøm, der ikke har meget med Virkeligheden at gøre. Vor Tid er altfor gennemorganiseret til, at man med Rette i stor Udstrækning kan tale om Frikonkurrence. Der er ingen Tvivl om, at man indenfor Landbruget er sig bevidst, at man paa dette Omraade kan komme ud for Ting fra de øvrige Erhvervs Side, som Landbruget ikke kan stille noget tilsvarende op mod. Imidlertid tror vi derude i Almindelighed, at som Forholdene i Øjeblikket ligger for det danske Landbrug, er dette vel en Tingenes Tilstand, som man maa prøve paa at forstaa, at vurdere og kende paa en saadan Maade, at man ikke dømmer uretfærdigt og urimeligt om det, der sker i saa Henseende fra de øvrige Erhvervs Side.

Men der er en anddn Ting, som særkender eller særpræger det danske Landbrug i Forhold til de øvrige Erhverv, og det er dette, at dei danske Landbrug er knyttet til Besiddelse, og her spiller Kapitalmagten maaske en stærkere Rolle end i hvert Fald i mange andre Erhverv. Jeg tror ikke, man kan sige om dansk Landbrug, at det staar samlet, tæt sluttet mod Kapitalmagtens Overgreb. Man kan vel ikke sige, at vi har en Kapitalisternes Fagforening her i Danmark, saa langt er vi vist ikke naaet endnu. Men hvis vi havde en saadan, er jeg ikke helt sikker paa, om ikke en Del af Landbrugerne vilde melde sig ind i den, og Modstanden mod den vilde i saa Fald af den Grund blive svag. En hel Del Landbrugsindehavere er jo nemlig ikke blot Landbrugsindehavere, men til en vis Grad ogsaa Kapitalindehavere. Jeg tror, at det gør dette Forhold vanskeligt. Det, der i mine Øjne er en Styrke for det danske Landbrug, kan ogsaa blive en Svaghed. Det, der særpræger dansk Landbrug mellem Landets Erhverv i denne Forbindelse er, at Landbrugerne knytter hele deres Bedrift til en Besiddelse, de engang har erhvervet, hvilket Forhold i Almindelighed vedvarer hele deres Liv. Det medfører i erhvervsmæssig Henseende, at Landbrugerne mere end andre Erhvervsudøvere maa disponere paa langt Sigt. Det fremtvinger Forpligtelser for Landbrugerne, som ikke gør dem ringere, selvom de paa visse Omraader kan være svære nok. Det nødvendiggør det, jeg nævnede før, Dispositioner paa langt Sigt. Det nødvendiggør Opsparing for at komme i Besiddelse af et Landbrug og for at kunne beholde det. Det staar i Forbindelse med det bedste i dansk Bondekultur, og

jeg tror, at man uden at overdrive kan sige, at paa mange Omraader er dansk Landbrug Nationens Sundhedskilde. Det er det dels, fordi dette Erhvervs Vilkaar er af en egen Art, og dels, fordi det fremtvinger menneskelige Egenskaber, som jeg synes, at vor Nation ikke kan undvære. Man er nødt til som Landbruger, hvis man vil være det i Ordets bedste Forstand, at lade være med at lade sig paavirke altfor meget af Nuet og Nuets Forhold. Jeg ved godt, at Krigens Aar førte en isnende, ødelæggende Vind ind over den gode danske Bondekultur. Jeg ved godt, at i Krigens Aar var der ude omkring i det danske Bondeland meget af det bedste i den danske Bondebefolkning, der omend ikke gik over Styr, saa dog led Skade, og jeg har med Bekymring set, hvordan Forholdene derude udviklede sig i en i mine Øjne forkert Retning, idet jeg tror, at hvis det, der særpræger dansk Landbrug i Forhold til Landets øvrige Erhverv paa dette Omraade, forsvinder, saa er noget af det bedste i vort Folk gaaet tabt. Det er maaske lidt ubeskedent at sige det — jeg hævder det alligevel — det ligger i, at Landbrugeren maa lære Nøjsomhed, maa lære at indrette sig paa en noget anden Maade end andre Erhvervsudøvere, fordi Landbruget er af en saadan Beskaffenhed, at det kalder, synes det mig, paa nogle af de bedste Egenskaber i Mennesker. Landbrugerne omgaas alt, hvad der er levende i deres Bedrift fra Dag til Dag; de lærer at disponere paa en saadan Maade, at Udbyttet bliver afhængigt af mange forskellige Ting. De ved aldrig som den lønnede Tjenestemand eller Bestillingsmand, hvad Aarets Udbytte af deres Gerning bliver; det afhænger af mange, mange forskellige Forhold, men først og mest af deres egen Dygtighed. Jeg tror, man tør sige uden Overdrivelse, at i Landbruget spiller den personlige Dygtighed en overvældende Rolle, og det er sundt, og det er godt. Efter min Opfattelse er der ikke noget, der i den Grad virker ødelæggende paa den menneskelige Karakter som dette, at hvad enten man bestiller meget eller lidt, faar man lige meget i Løn; enten man gør sin Gerning dygtigt eller daarligt, faar man lige meget. Det forekommer mig, at dette, at man almindeligvis faar Løn som forskyldt, Uheld og den Slags Ting fraregnet, har en ansporende og heldig Virkning, og som praktisk Landmand har jeg Gang paa Gang set det. Men dernæst, at man derude — det lyder maaske i denne Forsamlings Øren lidt underligt, men ikke desmindre siger jeg det — at man derude i Landbruget baade maa, skal og kan finde Tilfreds-

stillelse ved de mere primitive Livsglæder. Det er for mig en Værdi, dette, at man derude har Livsglæderne liggende i sin Gerning, maaske mere end i nogen anden Virksomhed; det er ikke at foragte. Er man Landbruger med Liv og Sjæl, har Sans for og Interesse for den Gerning derude, saa ligger der Glæder gemt i den Gerning, som er primitive, men som er sunde og gode. For Folkets Sundhed tror jeg, det betyder en Del. Jeg skal være den sidste til at bryde Staven over Byboen, fordi han lever sit Liv anderledes end Landboen. Det er taabeligt at forlange, at man inde i Byerne skulde kunne leve sit Liv ligesaa nøjsomt, som man kan det ude paa Landet. Byboen er jo berøvet næsten alt det, som vi derude kan fryde os over. At forlange, at Arbejderen i Byen eller Bestillingsmanden, eller hvem det nu kan være, ikke maa søge mere ud til Adspredelse, end Landbrugerne gør det, vilde være urimeligt. Landboen har, som jeg nævnte før, jo næsten Adspredelse for sig liggende udenfor sin Dør, saa snart hans Gerning er endt. Jeg nævner dette, fordi det, sammen med meget andet var, forekommer det mig, udsat for Fare i Krigens Aar. Jeg betragter det som et Udslag af god, sund Bondekultur, naar Manden derude kan bevare sit Hjem som et Bondehjem, bevare sin Livsførelse uden at være paa-virket af den Storm, som gik over Landet i Krigens Aar, og jeg er ganske overbevist om, at det betyder saa meget, at det bliver den Del af den danske Bondebefolkning, der kommer til at føre dansk Landbrug gennem de trange Tider, naar de engang kommer. At de kommer engang i Fremtiden, som de har været før, er utvivlsomt. Den moderne Type Landboer, som vi saa opstaa under Krigen, vil være blæst væk længe inden vi er midt i Nedgangstiden. Det bliver den danske Bondetype, der bevarede Bondehjemmet, Bondelevevisen og endda forstod sin Tid i sin Gerning, der kommer til at tage Tønnen og føre dansk Landbrug videre, naar alle de andre er borte. Jeg har indskudt dette, fordi jeg gerne ved denne Lejlighed vil sige, hvad det er, der efter min Mening paa dette Omraade særpræger dansk Landbrug mellem Landets Erhverv.

Jeg gaar saa over til at omtale det Forhold, som dansk Landbrug maa staa i til Kapitalen, og der kommer jeg til at omtale noget, som ogsaa har udviklet sig i forkert Retning ganske overordentlig stærkt under Krigen. Jeg tror, at de Farer, der truer dansk Landbrugserhverv fra Toldbeskyttelsesmændene, fra dem, der træffer Prisaftaler og prøver paa gen-

nem Sammenslutning at faa det mest mulige ud af den Gerning, de udøver, er forsvindende, sammenlignet med den Fare, der truer fra den Overkapitalisering, den Overprioritering af dansk Landbrug, som har taget Fart i de senere Aar. Jeg tror, at dansk Landbrug aldrig har været udsat for saa store Farer som netop under Krigens Aar. Den overordentlig hastige og voldsomme Prisstigning paa alt, men først og fremmest paa danske Landejendomme, og den Sætten Kreditgivningen til dansk Jord i System, som har fundet Sted, har en Skyggeside, som vil være mærkbar og synlig i de Aar, der kommer. Der er ingen Tvivl om, at hvis den Udvikling, som vi har været inde i i de sidste Aar, skal fortsættes, vil det føre til, at dansk Landbrug bliver truet haardt af Kapitalens Førsteret. Som praktisk Jordbruger har jeg kunnet følge, hvad der er foregaaet i saa Henseende derude. I den Gerning, jeg har daglig, har jeg maaske mere Anledning end de fleste til at se Forskellen mellem Tilstanden nu og den for blot ti til femten Aar siden, og jeg tager ikke i Betænkning at sige, at hvis den Udvikling skal fortsættes, saa bliver Resultatet i mine Øjne dette, at de danske Landbrugere bliver ikke alene en faatallig Samfundsklasse i Sammenligning med de Klasser, der er beskæftiget ved Landets øvrige Erhverv, men ogsaa en gældbunden Samfundsklasse, og det er hverken Landet eller Landbruget tjent med. Det har ikke været muligt for mig at faa konstateret gennem statistiske Oplysninger Prioritetsgældens Stigning gennem de sidste Aar. Jeg haaber, at man ved Bearbejdelsen af Resultaterne af de sidste Ejendomsskyldvurderinger ikke vil forsømme at give os en statistisk Opgørelse over Prioritetsforholdene indenfor dansk Landbrug. Vi har kun Opgivelser i saa Henseende fra de Ejendomshandler, der er foretaget i de senere Aar, og den Statistik, der kan bygges derpaa, er ikke fyldestgørende. Jeg kan som praktisk Landmand se, at hvis man tog de statistiske Tal bogstaveligt, vilde man faa et forfærdende Billede af Tilstanden ude i Landet i saa Henseende, et Billede, som slet ikke holder Stik, og som vilde føre til det Indtryk, at den procentvise Stigning af Prisen paa Landbrugsjord er overfløjet af den procentvise Stigning af denne Jords Prioritering. Virkeligheden er ikke tilnærmelsesvis saa gal, for var det Tilfældet, saa var Tilstanden fuldkommen haabløs. Det er dog slemt nok endda i mine Øjne, fordi Forholdene har medført en Omsætning af Ejendomme til unge Landbrugere, hvorved de har erhvervet Jord under ganske overordentlig vanskelige

og uheldige Vilkaar, der har paalagt disse unge Forpligtelser overfor Kapitalmagten, som vil knuge dem hele deres Liv. En Tingenes Tilstand, hvor Belaaningsmuligheden indenfor dansk Landbrug forøges mere og mere, og hvor Priserne skrues op over det, der er naturligt og rimeligt, vil medføre en Forringelse af Landets økonomiske Stilling og en Svækkelse af Landbrugserhvervets Stilling i Fremtiden. Det er det, der er sket i de senere Aar. Der er en anden Fare forbunden hermed, idet den Udvikling, jeg har nævnt her, sikkert har medført, at man derude har sat sine Fordringer til Livet højere, end man vilde have gjort, hvis man ikke havde haft de uredelige Værdier at regne med, som vi har haft gennem de sidste Aar, og der kommer jeg til at nævne et Spørgsmaal, som har den allerstørste Betydning for Landbrugserhvervet, nemlig Valutaspørgsmaalet. Der er vel næppe noget Erhverv i vort Land, der mere er interesseret i, at dette Spørgsmaal bliver løst hurtigst muligt og bedst muligt, end netop det danske Landbrug, fordi Erhvervsmulighederne for alle de mange tusind, der rykker frem Aar efter Aar derude, i allerhøjeste Grad er betinget af, at vi faar et redeligt Pengevæsen i Danmark hurtigst muligt. Jeg kan ikke undlade at drage dette Spørgsmaal frem, fordi det synes mig at betyde saa overordentlig meget, og fordi jeg jo ser, hvordan de unge i Landbruget i tusindvis rykker ind med Forpligtelser overfor Kapitalmagten, som jeg gruer for vil knække dem, hvis de skal indfri dem fuldt og helt i den Fremtid, de gaar i Møde. Netop fordi disse mange tusind smaa Bedrifter derude er bygget paa Erhvervelse af Ejendom, har dette Spørgsmaal en ganske overordentlig Betydning. Andre Erhverv, hvis Eksistens er betinget af andre Forhold, kan jo ikke have en tilsvarende Interesse i dette Spørgsmaal, selvom jeg indrømmer, at Interesserne kan være stærke ogsaa andre Steder. Mange Forhold, først og fremmest den voldsomt koncentrerede Efterspørgsel efter Erhverv, Bedrift, Hjem ude i Landbruget har drevet Priserne paa dansk Jord op i en Højde, som jeg tror ligger betydeligt over det, Landbruget selv med de nuværende Valutakurser er værd. Jeg tror, at ikke ret mange af de Landbrugere af Middeldygtighed, der i de sidste Aar har erhvervet Landbrug, vil være i Stand til at bringe saa meget ud af dem, at de kan forrente den Sum, Landbrugene har kostet, og naar Landejendomspriserne ligger saa højt, saa er de drevet højere op, end de bør ligge. Naar saa tillige Valutaspørgsmaalet hænger som et truende Sværd over de unge der-

ude, saa synes Tilstanden paa dette Omraade mig alvorlig. Jeg tager ikke i Betænkning at sige, at mange tusinder af vore dygtige unge Landbrugere vil, hvis Kronen i Løbet af en kortere Aarrække drives i Pari, komme til at gaa fra Hus og Hjem uden at eje en Øre, og vil have sat deres unge Aars bedste Kraft og medbragte Kapital over Styr. Jeg kan ikke se, at der er nogen Mulighed for, at de kan klare de Forpligtelser, som den abnorme Tingenes Tilstand har drevet dem ind i, uden at knække sammen. Derfor er jeg af den Opfattelse, at man paa dette Omraade maa tage med Varsomhed, ikke mindst for Landbrugets Skyld. Jeg siger det i denne Kreds, fordi jeg ved, at her findes saa mange formaende Borgere i Landet, hvis Røst finder Ørenlyd mange Steder i vort Folk; og jeg siger det for den Ungdoms Skyld derude: tag paa dette Spørgsmaal med den Alvor, som dette Spørgsmaal kræver, og lad os ikke lade os forlede af Følelser i saa Henseende. Jeg bekender aabent, at jeg er Nedskæringsmand for den Ungdoms Skyld, der skal bære dansk Landbrug i de kommende Aar. Men Forholdene ligger tilige saadan, at man ogsaa paa andre Omraader herhjemme, gennem vor Politik, gennem den hele Udvikling har begaaet Fejlgreb overfor dansk Landbrug som Erhverv og dettes Forhold til Kapitalmagten. Lovgivningsmagten har altfor meget lyttet til de Røster, der ude fra Landbruget talte Kapitalisternes Interesser med Landbrugets Mund. Man har altfor meget lyttet til de Røster, der forlangte Reform i vort Folk, hvis Virkning vilde blive, at Indehaverne af dansk Jord, af danske Landejendomme, en skønne Dag kunde glide fra Landbrugernes Rækker over i Kapitalisternes, fremtidig levende af den Formue, de erhvervede ved Afhændelse af deres Landbrug, idet man har glemt, at for hver Gang man gik for langt den Vej, maatte den unge, der rykkede ind og løste Faderen af ude i Hjemmet, betale for den Fordel, Faderen fik. For der ligger Modsætningerne indenfor Landbruget og møder hinanden; skal man hjælpe en Børneflokk i Vej derude paa rimelig Maade, da gælder det om at foreholde Lovgivningsmagten, Samtiden, at det er deres Interesser, der bør varetages frem for deres, der rykker bort fra Landet. Jeg bekender ganske aabent som Landbruger, at jeg har mere Interesse for dem, der bliver derude, end for dem, der rykker derfra. Det bliver ikke dem, som rykker ind til Byerne som Pensionister, der kommer til at bære dansk Erhvervsliv og dansk Landbrug i Fremtiden. Det bliver den Ungdom, der skal kæmpe

sin Kamp for Eksistensen ude i det danske Bondeland. Derfor hører jeg til dem, som beklager, at Udviklingen er gaaet for meget i den Retning. Man har glemt at tale Ungdommens Sag i Landbolovgivningene her i Danmark. Det vil kræve sit Offer af den Slægt, der i de sidste femogtyve Aar og særlig i de sidste ti Aar er rykket ind i danske Landbohjem i vort Land. Jeg nævner dette, fordi det i mine Øjne særpræger Landbruget som Erhverv i Forhold til Landets øvrige, idet det nødvendigvis maa medføre, at man maa tage paa disse Spørgsmaal paa en lidt anden Maade ude i Bondelandet, end man maaske er tilbøjelig til fra de andre Erhvervs Side. Og jeg lægger heller ikke Skjul paa, at jeg ser Muligheden for at bevare det bedste i den danske Bondebefolkning stærkest i de smaa Landbrug. Der findes i stærkest Grad Udtryk for god, gammel Bondekultur, det nemlig, at man lever sit Liv derude i Tarvelighed, men sundt menneskeligt set; det, at man derude mere end maaske ret mange andre Steder staar med fuldt Ansvar for sine Handlinger; det, at man derude er i Stand til at leve sit nøjsomme, tarvelige Liv, passende sin Bedrift sammen med sin Familie, lærende Børnene Arbejdets Glæde og Arbejdets Udøvelse op gennem Barneaarene. Det sætter jeg som noget, der er værd at tage med, naar man taler om de Muligheder, de forskellige Erhverv rummer for at fremme Sundheden og de bedste Egenskaber hos det danske Folk. Jeg vil ogsaa i denne Forbindelse gøre opmærksom paa, at i de mindre Landbrug Danmark rundt ligger Muligheden for at bevare Landbrugets forholdsmæssige Talstyrke frem for de andre Erhvervs. Jeg tror ikke et Øjeblik paa, at Landbruget kan tage til sig Befolkningstilvæksten, efterhaanden som den melder sig med sine Krav. Men kunde vi endda blot naa saa langt ude i det danske Landbrug, at vi var i Stand til at vise Plads og Virkefelt til den Ungdom, der vokser op ude blandt os og har Lyst til at blive derude, var der sket et stort Fremskridt herhjemme i Danmark. Jeg ser, at paa dette Omraade rummer Landbruget som Erhverv store Muligheder for ved sin Tilstedeværelse i tilstrækkelig Talstyrke at øve en heldig Indflydelse og Indvirkning i det danske Folk. Jeg tror, at alle mere eller mindre nærer en vis Bekymring for den Udvikling, vi har set i det sidste kvart Aarhundrede, Flugten fra Landet ind til Byerne. Der er sikkert ikke ret mange alvorlige Kvinder og Mænd, der ikke ængstes for Resultatet i det lange Løb af en fortsat Udvikling i den Retning, idet det naturnødvendigt medfører den

stærkere Spænding Samfundsklasserne imellem, de mere og mere oprivende sociale Kampe, der altid koster, altid ødelægger, og som snart er kommet saa vidt, at det i Krigen Erhvervene og Samfundsklasserne imellem gaar ligesom i Krigen Landene imellem, at alle taber. Var det muligt at fremme en Udvikling i vort Land, der gjorde disse Kampe mindre og mindre nødvendige, da var i mine Øjne meget vundet. En Udvikling af dansk Landbrug i den af mig antydede Retning vil gøre dette muligt, fordi ogsaa dér særpræges dansk Landbrug i Forhold til de øvrige Erhverv. Den Jordbruger i Danmark, der i et mindre Landbrug lever sit Bondeliv i bedste Forstand, bliver i Kraft af sin Bedrift den formidlene Borger i Landet i Henseende til de Forhold, jeg nævnte. Det bliver kun muligt at naa dette gennem de smaa Landbrug. Gennem Storbedriften i Landbruget kan dette ikke naas; dér er Interesses modsætningerne og Klasse-modsætningen for stærk, og deres Indehavere kan aldrig i deres Virksomhed kaldes til den Gerning, som de andre er i Stand til at øve. Derfor tror jeg, at Landbrugets Forhold til de øvrige Erhverv ogsaa maa ses med dette som Baggrund, at det sikkert er tjenligt for vort Folk som Helhed, om Landbruget er i Stand til at bevare sin talmæssige Styrke i Forhold til de øvrige Erhverv i de Tider, der kommer. Og saa er der til allersidst dette at bemærke i denne Henseende, at man, forekommer det mig, helt menneskeligt set har Lov til at kræve lidt mere af Landbrugerne paa visse Omraader end af andre. Den Mand, der i Danmark naar at faa en Bedrift som sin egen, et Hjem, der er hans, en Virksomhed, som han kan præge med sin Personlighed baade ude og inde, han maa knyttes stærkere til vort Land end den, der paa en vis Maade er hjemløs i sit eget Fædreland. Jeg tror, at man med nogen Ret kan kræve mere her, og jeg tror ogsaa, man kan gøre det uden at blive skuffet. Den almindelige Borger i Landet, der har sit eget Hjem at værne og væрге og kæmpe for, faar en Tilknytning til Landet som Helhed, hvis han er sund og god, som naturnødvendigt maa melde sig med større Styrke hos ham end hos den, der bliver tvunget bort fra Bondejorden ind til Byens Arbejderskaserne, findende sit Hjem i et Par smaa Lejestuer, hvor han ikke har det fjerneste, han kan præge med sin Personlighed. Den, der af Lyst og Interesse gaar herind, skal have Lov dertil, men for den, der mod sin Vilje tvinges herind, gaar der noget i Stykker af Menneskeværdi, der ogsaa er værd at værne.

Derfor vil jeg slutte mine Betragtninger om dansk Landbrug i Forhold til Landets øvrige Erhverv med at sige, at jeg har jo prøvet paa at give et Rids af dette Erhvervs Stilling i store, korte Træk. Emnet er jo saa stort, at hvis man vilde pensle det ud i Enkeltheder, kunde der siges mangt og meget. Jeg har overfor denne Forsamling efter ringe Evne prøvet paa at fremdrage det, som jeg syntes havde Betydning, ikke alene med Hensyn til Landbruget, men ogsaa med Hensyn til de øvrige Erhverv, og jeg vil slutte med at sige, at i jo større Grad vi herhjemme i Danmark formaar at forstaa hinanden i Ordets bedste Betydning, i des større Grad er vi i Stand til at bringe vort Folk fremad til bedre og lysere Vilkaar. Og jeg er blandt dem, der tror, at det ikke er god Gerning at prøve paa at forringe hinandens Værdi som Borgere i Landet. Jeg tror, det er bedre Gerning at prøve paa at finde det, som er det rigtige, nemlig at forstaa den Værdi for vort Folk, som vi alle har hver paa sin Plads, naar hver enkelt gør den Gerning, han nu engang bliver sat til. Men saa tror jeg ogsaa, det er klogt, at man i Omtalen af Lovgivningsarbejde og Samfundsspørgsmaal ikke glemmer det menneskelige, men engang imellem prøver at se, om der bag ved det, som er udtrykt i Lovparagraffer, kan opnaas noget menneskeligt. Og jeg for mit Vedkommende som født Landbruger og Landbruger med Liv og Sjæl den Dag i Dag tror, at der derude ligger Værdier at hente til Lykke for vort Land i stort Maal, naar blot vi i Fællesskab vil hjælpe hinanden til, at de Værdier kan løftes af de Slægter, der kommer.

PERIODISKE BEVÆGELSER I DET ØKONOMISKE LIV.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 4. Februar 1925.

Af Harald Westergaard og Ejnar Lomholt.

Det er et meget naturligt menneskeligt Ønske at blive sat i Stand til at løfte det Slør, der dækker Fremtiden, og faa et lille Indblik i, hvad den vil bringe. Det gælder ikke alene den politiske Horizont, men ogsaa de økonomiske Forhold: naar vi kan vente de magre Aar og naar de fede.

Ved første Øjekast ligger Løsningen lige for. De fleste Mennesker er fortrolige med grafiske Fremstillinger, Kurver, der viser Bevægelser gennem en vis Tid, f. Eks. af Prisniveauet, Bankindskud eller andre økonomiske Forhold. Hvad ligger saa nærmere, naar man studerer en saadan Kurve i Nærheden af Endepunktet, det være nu, at den peger opad eller nedad, end at prøve paa at forlænge den et lille Stykke ud i Fremtiden. Og man vil da ganske naturlig gaa videre. Man vil finde, at den paagældende Kurve ofte har en bølgeformet Bevægelse, der er visse Tegn paa noget rytmisk, Bølgedale og Bølgetoppe kommer med mere eller mindre regelmæssige Mellemlum, og kan man finde Lovene for disse Bølgebevægelser, vil man kunne forudsige noget om den økonomiske Tilstand langt frem i Tiden.

Det er imidlertid lettere sagt end gjort. Der staar to Veje aabne. Enten kan man tage Tallene som de er og indtegne dem med alle de Uregelmæssigheder, de frembyder. Eller man kan udjævne dem, idet man søger at faa det lovmæssige frem ved at opstille visse matematiske Formler, som antages at gengive Bevægelsen. Følger man den første Vej, vil man dog snart se, at Kurverne frembyder saa mange Overraskelser, med pludselige Spring op og ned, at man vanskelig tør driste sig til at forudsige noget om deres videre Forløb.

Det bliver kun et meget kort Tidrum, man tør gøre Regning paa at se ud over. Og følger man den anden Vej, er man idelig udsat for Bebrejdelser, for Vilkaarlighed.

Det er let nok at finde Formler af periodisk Natur (f. Eks. trigonometriske Formler), der kan gengive den bølgeformede Bevægelse. Men hvorledes skal man bedømme, om det netop er den valgte Formel, der skal bruges, og om ikke en anden, maaske mere kompliceret, Kurve vil egne sig bedre? Ved de Forsøg, der er gjort, kommer man i Regelen hurtig til den Slutning, at Bevægelsen ikke kan udtrykkes ved en enkelt Periode. Et tydeligt Eksempel herpaa er det interessante Forsøg, som Sir *W. Beveridge* har gjort for at finde Lovmæssigheden i Hvedeprisernes Bevægelser langt ned gennem Tiderne. Der tales saa om en Periode paa 15 Aar, en anden paa 35 Aar, en tredje paa $4\frac{1}{3}$ Aar osv. Disse mange forskellige Bølger vil da snart forstærke og snart svække hinanden. Men hvor skal man standse, og hvorledes skal man undgaa Anklage for Vilkaarlighed? Da de iagttagne Tal aldrig kan komme til at stemme helt med de beregnede, er der altid Opfordring til at søge bedre Overensstemmelse ved at føje nye Perioder ind. Men disse nye Perioder vil paavirke Fremtidstillene, og vi bliver altsaa hindrede i at anstille sikre Forudberegninger.

Imod denne Tvivl kan man sætte den Betragtning, at man meget vel kunde tænke sig fysiske Aarsager af periodisk Natur, der greb ind i de økonomiske Forhold. Det kan f. Eks. være meteorologiske Aarsager, Regnmængde eller sligt, der af en eller anden Grund optraadte i tydelige Perioder. Og hvis dette var Tilfældet, var det dog ganske naturligt, at man satte noget ind paa at finde deres Virkninger paa det økonomiske Liv. Man tør ikke paa Forhaand benægte dette, men Sandsynligheden for, at det vil lykkes, er kun ringe.

Det er navnlig den amerikanske Statistiker, Professor *H. L. Moore*, der har kastet sig over denne Side af Sagen. Det synes efter hans Materiale, som om der i Ohiodalen og Illinois kan paavises en otteaarig Periode i Regnmængden. Men der er andre Omraader, som det australske Fastland, hvor Sammenhængen brister. Og selv om man kunde gøre Regning paa, at der i et givet Aar vilde komme forholdsvis rigelig eller knap Regn i en Egn af Verden, saa er det ikke dermed givet, at Rigeligheden eller Knapheden skal vise sig i de Maaneder, der er af mest afgørende Betydning for Høsten. I den samlede Verdenshøst vil saadanne Perioder i hvert Fald

kun komme til at spille en ganske forsvindende Rolle. Dermed være det ikke sagt, at det økonomiske Liv ikke ogsaa i Fremtiden skulde bevæge sig i Bølgegang, men man savner altsaa Midler til at beregne disse Bølgers Længde, Bølgetoppenes Højde osv., hvor meget man end prøver paa at se Fremtiden i Fortidens Spejl.

Det kan vel ogsaa siges, at man i den senere Tid er kommen noget bort fra alt dette, og blot vil nøjes med det meget beskedne Maal at forlænge Kurven et lille Stykke ind i Fremtiden, saa at man kan danne sig en Forestilling om, hvorledes det vil gaa med det økonomiske Liv nogle faa Maaneder frem i Tiden.

Sædvanligvis er den Statistik, der samles med dette Maal for Øje, opstillet Maaned for Maaned. Betragter man nu saadanne Tal, vil man faa Øje paa nogle Bevægelser indenfor hvert Kalenderaar. De er ofte smaa, men i hvert Fald meget karakteristiske. Ligesom Vielser, Fødsler og Dødsfald svinger stærkt fra Maaned til Maaned, saaledes finder man ogsaa ejendommelige Bevægelser i de økonomiske Forhold. For at se disse Svingninger maa man dog først fjerne Virkningen af den i Regelen meget stærke frem- eller tilbagekridende Bevægelse, som gør sig gældende i økonomiske Forhold. Et Eksempel vil let vise, hvilken Forstyrrelse denne Bevægelse kan volde. Man har i Nordamerika i Tiden 1903 til 1913 følgende Gennemsnitstal for Prisniveauet den første Dag i hver Maaned i Forhold til Aarets Gennemsnit for alle Maanederne:

Januar.....	1006	Juli.....	986
Februar.....	1003	August.....	990
Marts.....	1001	September....	998
April.....	999	Oktober.....	1007
Maj.....	993	November....	1013
Juni.....	986	December....	1017

Disse Tal viser en Sænkning i Prisniveauet i Sommermaanederne og en ret stærk Opgang i Efteraarsmaanederne, indtil Maksimum naaes i December, hvorefter der indtræder et ret betydeligt Fald i Januar Maaned. Men det maa huskes, at Prisniveauet i denne Periode i det hele var i stærk Opgang, og da der mellem Januar og December er næsten et helt Aar, kan man ikke undre sig over, at der er en saa stor Forskel for disse to Maaneders Vedkommende. Man kan gaa forskellige Veje for at eliminere denne Fejlkilde; jeg vil anbefale følgende simple Metode. Lad os tænke os Gennem-

snittet for 1. Januar beregnet for de 10 Aar 1904 til 1913. Vilde man beregne det tilsvarende Tal for Februar, vilde det gælde en Periode, der ligger en Maaned længere frem i Tiden. Man kan da interpolere tilbage ved at tage $\frac{11}{12}$ af Tallet for 1913 og $\frac{1}{12}$ af Tallet for 1904. Gaar man videre til Marts, regner man atter en Maaned tilbage osv. Ved denne simple Beregning, der er meget hurtig at gennemføre, centraliserer man saa at sige alle Tal omkring det samme Gennemsnits-tidspunkt. Resultatet vil ses af nedenstaaende Tal:

Januar.....	1012	Juli.....	986
Februar.....	1007	August.....	989
Marts.....	1003	September....	996
April.....	1001	Oktober.....	1004
Maj.....	995	November....	1008
Juni.....	987	December.....	1012

Ringene slutter nu godt, December og Januar svarer endogsaa helt til hinanden, og November og Oktober har ikke længere et højere Tal end Januar. Bølgebevægelsen fremtræder i en afdæmpet Skikkelse, men dog tilstrækkelig tydeligt, der er 2—3 pCt. mellem Minimum og Maksimum.

Iagttagelser af denne Art bidrager nu til Opgavens Løsning, idet vi faar at vide, hvilke Maaneder i Aaret der er særlig prægede af Liv, og hvilke der er mere døde. Vil man studere Kurvernes Forløb, kan man ved Hjælp af denne Viden udjævne Tallene, saa at man bedre kan se de øvrige Bevægelser. Jeg skal blot anføre nogle enkelte Oplysninger af denne Art fra Nordamerika, fra Tiden før Verdenskrigen. Fallitterne havde ligesom Prisniveauet en Bølgedal om Sommeren, et Maksimum omkring Nytaar, men Forskellen er langt større end ved Priserne. Ved Indførelsesværdien er der ogsaa en Nedgang omkring Juli, men Bølgetoppen er i Marts. Ved Clearings naaes Minimum i Eftersommeren. Saa begynder der i Oktober en Stigning, og Kulminationen kommer i Januar. Stærkest var Bevægelsen i New York, Unionens Finanscentrum. Produktionen af Raajern har en dobbel Periode i Løbet af Kalenderaaret; der er et Minimum omkring Nytaar, saa stiger Produktionen, til Maksimum naaes i Marts—April, derefter kommer en Sænkning med Dybdepunkt i Juli, og et nyt Maksimum indtræffer i Oktober Maaned.

Naar man nu søger videre fremad, kan man spørge, hvilken Sammenhæng man da kan finde mellem de forskellige økonomiske Omraader, bortset fra Aarets Bølgebevægelse.

Spørgsmaalet er, hvorvidt der kan paavises nogen Opgang i Tallene paa et Omraade, naar der er potenseret Liv i Tallene et andet Sted osv. Det gælder da først at finde en Maalestok for denne forstærkede eller formindskede Bevægelse.

En Række Statistikere har søgt at løse denne Opgave ved at lægge en eller anden Kurve, en Parabel, en logaritmisk Kurve, eller hvad det nu kan være, saa tæt op til lagttagelserne som muligt, men man udsætter sig derved for at behandle Tallene temmelig vilkaarligt. Jeg foretrækker at benytte, hvad Englænderne kalder a moving average, idet man f. Eks. som Normaltal for 1910 beregner Gennemsnittet 1908 til 1912. Derved forudsætter man, at det er de Aarsager, der raader i dette Femaar, som man fortrinsvis har at holde sig til, i Stedet for at beregne en Kurve for en længere Række af Aar.

Idet man nu beregner moving averages for Maanedstallene, faar man at vide, om en given Maaned har et forstærket eller formindsket økonomisk Liv ud over, hvad man vil vente paa Grund af Maanedens særlige Karakter. Bølgebevægelsen indenfor Kalenderaaret er altsaa paa Forhaand elimineret. Som Eksempel tager jeg Udgangspunktet i Produktionen af Raajern 1903—13 og spørger om Sammenhængen mellem denne og Prisniveauet:

Raajernsproduktion i Procent af Gennemsnit	Prisniveau i Forhold til ventede Priser
under 80 pCt.	92 pCt.
80—89 —	96 —
90—99 —	97 —
100—109 —	98 —
110—119 —	101 —
120 og derover	104 —

I 23 Maaneder blandt de 132 Maaneder, som lagttagelseperioden omfatter, var Raajernsproduktionen under 80 pCt. af 5 Aars Gennemsnittet for de tilsvarende Maaneder. I disse Maaneder var Prisniveauet i det hele taget ogsaa lavt, om end kun 8 pCt. under Gennemsnittet. I det hele finder man en smuk Forbindelse imellem Tallene. Jo raskere Jernproduktionen er, desto højere er Prisniveauet. I modsat Retning gaar Bevægelsen i Fallitternes Antal; naar Jernproduktionen er sunket til under 90 pCt., er Fallitternes Antal 13 pCt. over Normalen, er Produktionen af Raajern mindst 10 pCt.

over Gennemsnittet, finder vi for Fallitterne kun 91 pCt. af Gennemsnittet.

Hvad Clearings i og udenfor New York angaar, finder man følgende Tal:

Clearings i New York i Procent af Gennemsnit	Clearings udenfor New York
under 90	89
90—99	99
100—109	101
110 og derover	104

Der er altsaa ogsaa her en Sammenhæng tilstede, saa at Bevægelsen i og udenfor New York følges ad, kun er Spillerummet for Tallene udenfor New York noget formindsket.

Ved Beregninger af denne Art kan man naa et Skridt hen mod det Maal at forstaa Forbindelsen mellem de enkelte Omraader af det økonomiske Liv, men endnu er der et Stykke Vej frem i Retning af at øve Spaadomskunst. Men ved at sammenligne Rækkerne af Maanedstal, kommer man til at spørge sig selv, om Sammenhængen mellem Tallene skulde vise sig saaledes, at der er et vist Mellemrum, idet Maksimum paa et Omraade muligvis som Regel viser sig en vis Tid senere end paa et andet. Skulde det lykkes at finde en Sammenhæng af denne Art, vil man have Midler i Hænde til indenfor visse Grænser at angive, i hvilke Retninger de økonomiske Forhold vil forskyde sig. Her kan ganske vist kun blive Tale om Forudsigelser, der har en vis Sandsynlighed for sig; til fuld Sikkerhed vil man næppe nogensinde naa. Det er navnlig Professor *Warren M. Persons*, der har kastet sig over Løsningen af dette Problem. Hans Metode forekommer mig noget for indviklet, men jeg troer, at man uden Vanskelighed kan opstille Metoder, som kan gennemføres fuldkommen elementært.

Lad os tænke os, at man har beregnet Maanedsgennemsnit, og at man som ovenfor har stillet Tallene for de enkelte Maaneder i Forhold til hver sit Gennemsnit. Man kan da først søge at gøre sig fortrolig med Forbindelsen mellem de enkelte Talrækker, idet man søger at sammenstille Maksima eller Minima for at se, om der er nogen Tidsafstand. Simplest vil man maaske kunne gøre dette ved at optegne Kurver til Gengivelse af Bevægelsen. Man kan derefter give sig til at beregne Middelfejl, idet man opsummerer Kvadraterne

paa Afvigelserne. Har man fundet dem, kan man fremtidig sætte Afvigelserne i Forhold til Middelfejlen for saaledes paa alle Omraader at faa homogene Tal. Stiller man nu to lagtagedesrækker lige over for hinanden, kan man spørge om Forskellen mellem de saaledes fundne Tal, idet man successive forskyder dem en Maaned, to Maaneder osv. og hver Gang udregner Kvadratsummen for derved at naa til Middelfejlen. Lad os tænke os, at man gennemfører en saadan Beregning for Produktion af Raajern og Prisniveauet. Man faar da følgende Resultater; Tallene er proportionelle med den her beskrevne Middelfejl.

Mellemrum i Maaneder	1905—12	1913—15
0	3.6	6.9
1	3.2	7.0
2	3.1	7.3
3	3.1	7.5
4	3.2	7.5
5	3.5	7.6
6	4.0	8.0
7	4.5	8.4

Den sidste Periode har et andet Præg end den første, Tallene er under Paavirkning af Verdenskrigen, saaledes er Gennemsnittet for 1915 beregnet af Tal fra 1913 til 1917. Den foregaaende Periode 1905 til 1912 er langt mere rolig. Det viser sig, at man efter to eller tre Maaneders Forløb har den mindste Afvigelse, saa stiger Afvigelsen fra Maaned til Maaned. Det vilde altsaa sige saa meget som, at i Følge med en forøget eller formindsket Jernproduktion skulde der komme et forhøjet eller formindsket Prisniveau, og denne Forhøjelse eller Formindskelse skal gøre sig stærkest gældende efter 2—3 Maaneder. Men Eksemplet fra Perioden 1913—15 viser tydeligt, hvor forsigtig man maa være i sine Slutninger, idet man netop her finder den stærkeste Forbindelse, hvor der intet Interval er.

Ved Bedømmelsen af Tallene maa man iøvrigt erindre, at der oftest er forholdsvis lange Perioder med enten høje eller lave Tal; man faar da ganske naturligt en Korrelation frem, enten man tager samtidige Tal eller forskyder dem lidt.

Man kan nu gaa frem paa lignende Maade paa andre Omraader. Saaledes kan man sammenligne Clearings i og udenfor New York. Det ser ud som om Bevægelsen i Clearings udenfor New York følger Bevægelsen indenfor New York med

nogle Maaneders Afstand. Dette hænger sammen med, at New York, som foran bemærket, er Unionens økonomiske Midtpunkt; derfra breder Bevægelserne sig ud over Unionen.

Det ser altsaa ud til, at der her er fundet et Spor, man kan følge med Udsigt til et brugbart Resultat, og har man først fundet et Resultat, vil man let kunne fastslaa det yderligere ad forskellige Veje, f. Eks. ved at opstille lignende Talrækker, som jeg beskrev foran, der viser Sammenhængen mellem to Omraader, idet man successive foretager den omtalte Forskydning i Tid og spørger, paa hvilket Punkt Forbindelsen giver sig skarpest til Kende.

Vi har her et Problem, ved hvis Løsning Statistiken kan gøre Nationaløkonomien store Tjenester. Det er en Opgave, der stiller betydelige Krav. Det gælder en omsigtsfuld og maalbevidst Indsamling af lagttagelser, uden forudfattede Meninger, og det gælder en fordomsfri Behandling af disse lagttagelser, hvor man i lige Grad undgaar højt svævende matematiske Beregninger, og en overfladisk elementær Behandling af lagttagelserne. Jeg har søgt at vise, at en saadan Bearbejdelse kan foregaa fuldkommen rationelt med simple, let tilgængelige Midler. Opgaven vil langt snarere være den at faa et godt lagttagelsesmateriale end et fint Formelapparat. Men i hvert Fald er det en Opgave, som vel kan fortjene Statistikernes og Nationaløkonomernes Opmærksomhed, og der er Grund til at være taknemmelig for det kraftige Indskud, som amerikanske og engelske Forskere har gjort i denne Henseende.

Harald Westergaard.

I Løbet af faa Aar er der i Amerika vokset en ny Literatur frem indenfor det økonomiske Felt, Literaturen om „The business cycle“. Ikke blot i videnskabelige Værker, men i Tidsskrifter og Dagblade finder man en livlig Diskussion af the business cycle og dens Faser, man søger at bestemme paa hvilket Punkt, man i Øjeblikket befinder sig, enten i Opgang eller Nedgang.

Den store Interesse for disse Problemer har naturligvis sin Grund i de ekstraordinære Forhold, hvorunder vi lever, med Svingninger i det økonomiske Liv af et Omfang, som vi vanskeligt finder Mage til i Historien.

Selve Udtrykket business cycle er vanskeligt at oversætte ordret paa Dansk, men gengives antagelig bedst ved Udtryk-

ket den økonomiske Bølgebevægelse, d. v. s. en fortsat Svingning i Forretningsaktiviteten mellem to Yderpunkter, Højkonjunkturer og Depressionen, idet Forretningsaktiviteten under hver Svingning gennemløber de samme typiske Faser.

Blandt de mange Virksomheder, som har optaget Studiet af den økonomiske Bølgebevægelse med det Formaal at vejlede Forretningsverdenen, indtager den bekendte Harvard Economic Service utvivlsomt en førende Stilling, idet denne ved en videnskabelig Behandling af det statistiske Materiale søger at give en paalidelig Vurdering af de fremtidige økonomiske Svingninger.

Historisk set tilfalder Førstepladsen dog ikke The Harvard Service, idet den Mand, som først brugte Udtrykket „business cycle“ og gav det en indgaaende videnskabelig Behandling, var Prof. *Wesley Mitchel*, da han i 1913 udgav sit store Værk: „Business Cycle“. I dette Værk har Prof. *Mitchel* foretaget en Undersøgelse af de økonomiske Bølgebevægelser i Amerika, England, Tyskland og Frankrig for Tidsrummet 1890—1910, og fundet betydelige Lighedspunkter mellem disse, navnlig naturligvis mellem de europæiske Lande indbyrdes, ligesom han fastslaaer, at Svingningerne er afgjort stærkest i Amerika og svagest i Frankrig. Det, som i særlig Grad giver Værket Værdi, er ikke saa meget de statistiske Metoder, som de Slutninger, Prof. *Mitchel* udfra sine Undersøgelser drager om den økonomiske Bølgebevægelses Natur og Forløb. Han tager bestemt Afstand fra enhver mekanisk Teori, idet den enkelte Bølgebevægelse efter hans Opfattelse er et Fænomen for sig med Ejendommeligheder, som adskiller den fra alle tidligere Bølgebevægelser. Ligheden mellem de forskellige Bølgebevægelser finder han fortrinsvis i den ensartede Rækkefølge, hvori de forskellige Faser afløser hinanden.

Grunden til, at dette Værk ikke har vakt saa megen Opmærksomhed, skyldes den Omstændighed, at Værket fremkom paa et mindre gunstigt Tidspunkt.

Saalænge Amerika befandt sig i Krigskonjunkturer og i Højkonjunkturer efter Krigen, behøvede man ingen Forudsigelser om den økonomiske Fremtid for at drive Forretning. Men da først den store Krise i 1920 satte ind, og Priserne faldt med en ruinerende Hastighed, var det psykologiske Øjeblik inde for en paalidelig Vurdeing af den økonomiske Fremtid. Udviklingen i de almindelige økonomiske Forhold var nu blevet et dagligt Problem for den store som for den lille Forretningsmand.

Paa dette Tidspunkt havde Harvardundersøgelserne været fremme i ca. 1 Aar, idet Forundersøgelserne blev offentliggjort i Foraaret 1919. De Metoder, som anvendes i The Harvard Economic Service, er Resultatet af Undersøgelser, foretaget af The Harvard Committee on Economic Research, som blev nedsat af Harvard Universitetet i 1917; Metoderne skyldes dog væsentligst Prof. *Warren M. Persons*, Harvard University.

Efter en grundig Gennemgang af det statistiske Materiale, man havde til Raadighed, udvalgte man de statistiske Rækker, som paa engang er typiske for Erhvervslivet og paa samme Tid følger den økonomiske Bølgebevægelse i dens Svingninger, og for hvilke man endvidere havde Maanedstal eller Kvartalstal for et tilstrækkelig langt Tidsrum, 15—20 Aar før Krigen.

Ved en Sammenligning mellem Rækkerne i de sidste 15 Aar før Krigen fandt man en vis Tidsfølge mellem Rækkerne, saaledes at Svingningerne i een Række efterfulgtes af lignende Svingninger i en anden Række med et mere eller mindre konstant Tidsmellemrum. Saafremt man kunde stole paa, at denne Tidsfølge vilde holde Stik ogsaa i Fremtiden, kunde man fra Bevægelserne i een Række forudsige Bevægelserne i den næste og saa fremdeles, m. a. O., man kunde i saa Fald konstruere et paalideligt økonomisk Barometer.

Forinden man mere nøjagtigt kunde bestemme den indbyrdes Tidsfølge mellem Rækkerne, maatte man imidlertid eliminere de Bevægelser, som ikke skyldes den økonomiske Bølgebevægelse.

Grundretningen.

Den første af disse Særbevægelser er den saakaldte secular trend eller Grundretningen, d. v. s. den gradvise Stigning eller Nedgang, som enhver statistisk Række udviser, naar man betragter den over et længere Tidsrum.

Ad matematisk Vej søgte man at bestemme den normale Tilvækst, og i de fleste Tilfælde fandt man, at denne var ret konstant Aar til Aar, hvilket matematisk vil sige, at man tilpassede en ret Linie til den paagældende Række ved Hjælp af de mindste Kvadraters Metode. Den rette Linie repræsenterer da Normalværdierne, d. v. s. de Værdier, Rækken vilde have, hvis den kun var paavirket af den gradvise Vækst.

Bestemmelsen af Normalværdier er et af de vanskeligste Problemer i business forecasting, idet disse ikke blot skal

kunne føres à jour, men tillige have Gyldighed for de fremtidige, faktiske Værdier.

I adskillige Tilfælde har man forsøgt at anvende Kurver, Parabler, Rentekurven m. fl., men hvor sammensat man end gør Kurverne, hviler de dog paa en rent mekanisk Tilpasning til de faktiske Tal.

En anden Metode er det saakaldte moving average eller glidende Gennemsnit, d. v. s. at Normalværdien for et givet Aar f. Eks., ved et glidende 5 Aars Gennemsnit er Gennemsnittet af det paagældende Aar, de to foregaaende og de to efterfølgende Aar. Drejer det sig om en rent historisk Undersøgelse vil denne Metode som Regel give tilfredsstillende Resultater; men i Følge Metodens Beskaffenhed kan den ikke føres à jour, end mindre forlænges ud i Fremtiden.

En betydelig Vanskelighed, som gør sig gældende saavel for den tilpassede Kurve som for det glidende Gennemsnit, fremkommer, naar en statistisk Række undergaar en pludselig Grundforskydning, som f. Eks. Varepriserne undergik i 1920.

I de senere Aar har man derfor bl. a. i The Harvard Economic Service anvendt en tredje Metode, idet man som Normal for en given statistisk Række benytter en anden beslægtet Række, som i Kraft af større Stabilitet eller mere omfattende Karakter egner sig dertil. Som Eksempler kan anføres, at man benytter *Bradstreet's* Pristal, baseret paa 96 Varer, som Normal for et særligt Pristal, baseret alene paa 10 Varer; for Markedsdiskontoen benytter man det gnsrl. Udbytte af typiske Obligationer som Normal. Denne Metode har adskillige Fortrin for de to andre, men rummer tillige en Fare, idet man risikerer at overføre Særbevægelser fra den ene Række til den anden.

Sæsonsvingninger.

Medens den gradvise Vækst gør sig gældende over en længere Aarrække, finder man indenfor det enkelte Aar Virkningerne af en anden Faktor i de saakaldte Sæsonsvingninger, som med større eller mindre Regelmæssighed gentager sig fra Aar til Aar.

Ved Beregning af Sæsonsvingningerne har man i Harvard-undersøgelserne benyttet en ret sammensat Metode, som i Korthed gaar ud paa følgende:

Undersøger man f. Eks. Bank Clearings outside New York City for Perioden Jan. 1903 til 1917, beregner man først Kædeprocenterne, d. v. s. Tallet for hver Maaned, udtrykt i

Fordeling af Kædeprocenter.

pCt.	Jan. Dec.	Feb. Jan.	Mar. Feb.	Apr. Mar.	Maj Apr.	Jun. Maj	Jul. Jun.	Aug. Jul.	Sep. Aug.	Okt. Sep.	Nov. Okt.	Dec. Nov.	Total
70..													
71..													
72..													
73..													
74..													
75..													
76..											1		1
77..													
78..													
79..													
80..													
81..		1											1
82..		1											1
83..		3											3
84..		4											4
85..								1					1
86..		1						1					2
87..													
88..		2											2
89..													
90..		1						1			2		4
91..								1					1
92..		1						2					3
93..				1	1			1			2		5
94..				1	1	2		1					5
95.. 1				2				2					5
96..					1			1					2
97..				1	3	1		1	2		1	1	10
98.. 1				2	2	1		1			3		10
99.. 1				3	1	1	6						13
100.. 2				2		2			1		2	2	10
101.. 2						1		1	2		1		7
102.. 3				2	2	3	2		2		2	2	15
103..				2	2	3	2		2		1	2	12
104..					1	1	1		2			1	5
105.. 1					1				1				3
106..							2		2			2	6
107.. 2			2				1		1			2	8
108..									1			1	2
109..			1										1
110..													
111..			2										2
112..			1										2
113..			1							1			3
114.. 1			2							2			4
115..										1			2
116..										2			2
117..			1							1			2
118..										2			2
119..			2							1			3
120..			1										1
121..													
122..			1										2
123..										1			
124..													
Total	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	168

Procent af Tallet for den umiddelbart foregaaende Maaned, Jan. 1910 i pCt. af Dec. 1909 o. s. fr.; man faar derved en Række Kædeprocenter, som grupperes i en Fordelningstabel:

Sammenligner man Kædeprocenternes Fordeling indenfor de forskellige Maaneder, finder man en typisk Variation fra Maaned til Maaned, som øjensynlig maa have sin Aarsag i en regelmæssigt tilbagevendende Sæsonsvingning. Som den typiske Kædeprocent for hver Maaned valgte man Medianen, d. v. s. Gennemsnittet af de to midterste Værdier.

	Kæde- procenter	Kædeprodukter		Sæson- svingninger
		(ukorr.)	(korr.)	
Jan.	101.5	101.5	100.8	108.7
Feb.	84	85.3	84.1	90.6
Mar.	113.5	96.8	94.7	102.1
Apr.	98.	95.3	92.6	99.8
Maj.	98	93.4	90.1	97.1
Jun.	100.5	93.9	89.9	97.0
Jul.	102	95.8	91.1	98.2
Aug.	93.5	89.5	84.6	91.2
Sep.	103.5	92.7	86.9	93.7
Okt.	116.5	107.9	100.5	108.4
Nov.	98	105.8	97.8	105.4
Dec.	103	108.9	100.0	107.8
		Gennemsnit. . . .	92.76	100

Hensigten med at bruge Medianen i Stedet for et Gennemsnit af alle Værdierne er at undgaa Virkningen af enkelte, stærkt afvigende Kædeprocenter. (Vil man benytte et Gennemsnit, maa det nødvendigvis blive det geometriske og ikke det aritmetiske Gennemsnit, da dette sidste vil favorisere Stigningerne ifølge det velkendte Forhold, hvor $\frac{50}{100} = 50$ pCt.,

medens $\frac{100}{50} = 200$ pCt, uagtet de to Brøker repræsenterer samme Variation).

Af Kædeprocenterne danner man Kædeprodukter ved successive Multiplikationer, idet man tager December som Basis, man faar da for Jan. 101.5 , for Febr. $85.3 = 101.5 \times 84.0$ o. s. fr. Da Sæonsvingningerne ifølge deres Natur er rent periodiske, skulde Kædeproduktet for December (108.9) ved Aarets Slutning være lig 100 pCt., da December i det foregaaende Aar er taget som Basis og følgelig sat til 100 pCt. I Stedet for finder man, at Kædeproduktet udgør 108.9 pCt. og følgelig udviser en samlet Stigning i Aarets Løb paa

8.9 pCt. Denne Stigning betragter man som Resultatet af den gradvise Vækst i de oprindelige Tal; man foretager derfor en proportionel Reduktion af Kædeprodukterne, idet man sætter den maanedlige Stilling $x = \sqrt[12]{1.089}$, og dividerer Kædeproduktet for Januar med x , for Februar med x^2 , for Marts med x^3 o. s. fr.; man faar derved de ovenanførte korrigerede Kædeprodukter, som derpaa ved Division med Gennemsnittet giver de endelige Sæsonsvingninger. (Ved praktiske Udregninger kan man spare en Del Arbejde ved en direkte Korrektion af Kædeprocenterne i Stedet for af Kædeprodukterne, idet Summen af Kædeprocenternes Logaritmer straks vil give det Forhold, hvori Kædeprocenterne skal reduceres resp. forøges).

Ved denne Metode kan man ved Hjælp af Fordelings-tabellen bedømme, i hvilken Grad Sæsonsvingningerne er typiske for de oprindelige Tal Imidlertid er det et nærliggende Spørgsmaal, om man ikke ved en simplere Metode kan opnaa praktisk talt de samme Resultaier.

Den simpleste Metode er at tage Gennemsnittet for hver Kalendermaaned indenfor den paagældende Periode; men skal Resultaterne være paalidelige, maa Hensyn tages til den stærkt stigende Grundretning, som ofte gør sig gældende i de økonomiske Rækker, ligesom til de betydelige Svingninger, Rækkerne udviser. En simpel Kontrol faar man paa følgende Maade:

Bank Clearings outside New York City.

(Febr. 1903—Jan. 1917).

	Gennemsnit for		Stignings- procent
	1ste Halvdel	2den Halvdel	
	af Perioden	af Perioden	
	(i Milliarder \$)		
Jan.	4.87	7.21	48 pCt.
Feb.	3.85	5.67	47 —
Mar.	4.36	6.44	48 —
Apr.	4.28	6.26	46 —
Maj.	4.25	6.18	46 —
Jun.	4.24	6.15	45 —
Jul.	4.34	6.25	44 —
Aug.	4.06	5.83	44 —
Sep.	4.15	6.04	46 —
Okt.	4.88	7.08	45 —
Nov.	4.59	6.87	50 —
Dec.	4.72	7.10	50 —
Gennemsnit ..	4.38	6.42	47 pCt.

Da den gennemsnitlige Stigningsprocent er 47, og Procenterne for de enkelte Maaneder kun svinger mellem 44 og 50, kan man heraf slutte, at den stigende Grundretning gør sig gældende med omtrent samme Styrke for de enkelte Maaneder, ligesom ingen af disse er paavirket af ekstraordinære Svingninger, som vilde gøre Materialet uegnet til Beregning af Sæsonsvingninger.

Som Følge af den stigende Grundretning vil det være nødvendigt at korrigere Gennemsnittene, før Sæsonsvingningerne kan beregnes, man faar da:

	Gennem- snit (ukorr.)	Korre- ktion	Gennem- snit (korr.)	Sæsonsvingninger Harvard		Differens
Jan.	6.04	— 4.95 pCt.	5.74	109.1	108.7	0.4
Feb.	4.76	— 0 —	4.76	90.5	90.6	— 0.1
Mar.	5.40	— 0.45 —	5.37	102.1	102.1	0
Apr.	5.27	— 0.90 —	5.22	99.2	99.8	— 0.6
Maj.	5.21	— 1.35 —	5.14	97.7	97.1	0.6
Jun.	5.20	— 1.80 —	5.10	97.0	97.0	0
Jul.	5.30	— 2.25 —	5.18	98.3	98.2	0.1
Aug.	4.95	— 2.70 —	4.81	91.4	91.2	0.2
Sep.	5.09	— 3.15 —	4.93	93.7	93.7	0
Okt.	5.98	— 3.60 —	5.76	109.5	108.4	1.1
Nov.	5.73	— 4.05 —	5.50	104.4	105.4	— 1.0
Dec.	5.91	— 4.50 —	5.64	107.2	107.2	— 0.6
Gnst.	5.40		5.26	100	100	

Den gennemsnitlige Stigning pr. Maaned udgør 0,45 pCt. af Gennemsnittet for hele Perioden (5.40), idet Perioden omfatter 14 Aar:

$$\frac{6.42 - 4.38}{5.40 \times 7 \times 12} = 0.45 \text{ pCt.}$$

Ved Hjælp af denne Stigningsprocent foretages Korrektionen som ovenfor vist, og paa Grundlag af de korrigerede Gennemsnit beregner man Sæsonsvingningerne ved Division med deres Gennemsnit 5.26.

Sammenligner man disse Sæsonsvingninger med Harvardtallene, beregnet for samme Periode, ser man, at Differencerne er smaa i Betragtning af den Nøjagtighed, man her kan regnes med.

Tager man i Stedet for Bank Clearings en Række af stærkt varierende Natur som Forretningsfallitter i Amerika for

Perioden 1893—1917 (Minimum er 629 og Maksimum 2378),
faar man:

Fallitter.
(Febr. 1893 til Jan. 1917).

	Gennemsnit for		Hele Perioden	Stig- nings- procent	Sæsonsvingninger		Differens
	1ste Halvdel af Peri- oden	2den Halvdel af Peri- oden			Harvard		
Jan.	1479	1558	1518	5 pCt.	145	142	3
Feb.	946	1141	1043	21 —	100	99	1
Mar.	884	1160	1022	31 —	98	99	— 1
Apr.	902	1048	975	16 —	93	95	— 2
Maj.	858	1031	945	20 —	90	92	— 2
Jun.	844	995	920	18 —	88	89	— 1
Jul.	991	1000	996	9 —	95	94	1
Aug.	893	975	934	9 —	89	88	1
Sep.	824	962	893	17 —	85	86	— 1
Okt.	1054	1069	1062	1 —	101	98	3
Nov.	1008	1111	1060	10 —	101	99	2
Dec.	1075	1359	1217	26 —	116	118	— 2
Gnst.	890	1117	1049	14 pCt.	100	100	

Medens den gennemsnitlige Stigningsprocent er 14, svinger den for enkelte Maaneder mellem 9 og 31, et Forhold, som ikke blot viser de stærke Variationer, Rækken er underkastet, men tillige, at Rækken for den paagældende Periode som Helhed hverken har en stigende eller faldende Grundretning. Beregner man paa samme Maade som for Bank Clearings den gennemsnitlige Stigning pr. Maaned i pCt. af Gennemsnittet for hele Perioden (1049), faar man 0,09 pCt. Stigning. Sæsonsvingningerne er derfor beregnet direkte af de maanedlige Gennemsnit uden Korrektion og udviser sammenlignet med Havaradtallene kun ringe Differencer i Betragtning af den stærke Variation i Rækken. Ønsker man imidlertid at opnaa større Nøjagtighed, vil man i Stigningsprocenterne have en god Vejleder til Fejlkilderne.

Som Kriterium for, hvorvidt man i et givet Tilfælde bør eliminere Grundretningen ved at korrigere Gennemsnittene, vil det være naturligt, enten at bruge Maksimumafvigelsen i Stigningsprocenterne fra den gennemsnitlige Stigningsprocent, sammenlignet med denne, eller Middelfejlen, iøvrigt kan dette Spørgsmaal som Regel afgøres rent skønsmæssigt, idet Hensigten er at have en simpel Metode, som giver den fornødne Nøjagtighed.

Efter at man ved Harvardundersøgelserne havde beregnet saavel Normalværdierne som Sæsonsvingningerne for de enkelte Rækker, eliminerede man disse Faktorer efter følgende Formel:

$$X = \frac{a}{n} - s.$$

a er det faktiske Tal.

n er Normalværdien.

s er Sæsonsvingningen i den paagældende Maaned.

I Stedet for denne Formel har man fra anden Side foretrukket følgende Formel:

$$Y = \frac{a}{ns} - 1.$$

Af de to Ligninger faar man:

$$X = Y \cdot s.$$

Forskellen beror paa, om man i det givne Tilfælde bør betragte Sæsonsvingningen som en Funktion af Normalværdien eller af den faktiske Værdi.

De ovenanførte Værdier X betegner de procentvise Afvigelser fra Normalværdien, korrigeret for Sæsonsvingninger. Men selv efter at disse Korrektioner var foretaget, fandt man, at Rækkerne varierede med forskellig Styrke, et Udsving paa 10 pCt. i een Række, modsvarede et Udsving paa 20 pCt. i en anden Række.

For at tilvejebringe samme gennemsnitlige Variationsstyrke beregnede man for hver enkelt Række en ny Maalestok, idet man benyttede den velkendte Middelfejlsformel:

$$m = \sqrt{\frac{e_1^2 + e_2^2 + e_3^2 + \dots}{p}}$$

hvor e er X'ernes Afvigelser fra deres Gennemsnit, og p Antallet af Afvigelser.

Denne Maalestok for hver enkelt Række benyttede man da som Enhed for Rækken:

$$q = \frac{X}{m}.$$

Paa Grundlag af disse korrigerede Værdier foretog man den endelige Bestemmelse af Rækkernes indbyrdes Tidsfølge,

idet man først foretog en foreløbig Gruppering ved grafisk Sammenligning, derefter en endelig Gruppering ved Hjælp af *Pearsons* Korrelationskoefficient.

Sammenligner man f. Eks. Raajernsproduktionen og Markedsdiskontoen for 60—90 Dages Veksler, faar man:

Markedsdiskontoen følger Raajerns- produktionen med:	Korrelations- koefficient:
0 Maaneder	+ 0.34
3 —	+ 0.67
4 —	+ 0.72
5 —	+ 0.75
6 —	+ 0.75
7 —	+ 0.73
8 —	+ 0.70
9 —	+ 0.65
12 —	+ 0.45

De paagældende Korrelationskoefficienter er beregnet, efter at Tallene for Markedsdiskontoen er forskudt henholdsvis 0, 3, 4, 5... Maaneder i Forhold til Tallene for Raajernsproduktionen. Den bedste Overensstemmelse finder man for 5 og 6 Maaneder, nemlig + 0.75; man fastsatte Tidsmellemrummet til ca. 6 Maaneder, idet man fra Koefficienterne sluttede, at det normale Tidsmellemrum ligger mellem 4 og 8 Maaneder. Paa lignende Maade behandlede man de øvrige Rækker, idet man dog tillagde Sammenligningen med Varepristallet særlig Vægt i Kraft af den centrale Betydning, som Varepriserne har i den økonomiske Bølgebevægelse. Med hvor stor Sikkerhed man i et givet Tilfælde kan slutte, at Maksimum i Korrelationskoefficienten betegner et typisk Tidsmellemrum mellem de paagældende Rækker, er vanskeligt at bestemme, og der er, som ogsaa fremhævet af Prof. *Person*, god Grund til Forsigtighed. De Erfaringer, man har gjort om Korrelationskoefficientens Værdi ved antropometriske Undersøgelser o. lign., lader sig ikke overføre paa de økonomiske Undersøgelser, da de økonomiske Rækker ofte udviser en betydelig Variationslighed uden at være korrelerede i snævrere Forstand, hvilket for en væsentlig Del skyldes, at Tallene i de økonomiske Rækker er parvis samtidige.

Paa denne Maade fik man Rækkerne grupperet i 5 Grupper, saaledes at Rækker indenfor samme Gruppe varierede samtidigt.

Indenfor de enkelte Grupper finder man følgende Rækker:

Gruppe 1.

Det gennemsnitlige Udbytte af 10 Jernbaneobligationer.

Gennemsnitskursen paa 10 Jernbaneaktier.

Gennemsnitskursen paa 12 Industriaktier.

Gruppe 2.

Mellem Gruppe 1 og 2 er Tidsmellemrummet ca. 2—4 Maaneder.

Antallet af Aktier, solgt paa New Yorks Børs.

Bank Clearings i New York.

Den samlede Værdi af Byggetilladelser i 20 ledende Byer i U. S. A.

Gruppe 3.

Mellem Gruppe 2 og 3 er Tidsmellemrummet ca. 2—4 Maaneder.

Raajernsproduktionen.

Beholdningen af ueffektuerede Ordre for U. S. Steel Corp.

Bank Clearings udenfor New York.

Importen til U. S. A.

Antallet af Fallitter.

Gruppe 4.

Mellem Gruppe 3 og 4 er Tidsmellemrummet ca. 2—4 Maaneder.

Bradstreet's Pristal.

Pristallet fra U. S. Department of Labor.

Bruttoindtægten for 10 Hovedjernbaner.

Reserverne i New York City Clearing House Banks.

Gruppe 5.

Mellem Gruppe 4 og 5 er Tidsmellemrummet ca. 4—6 Maaneder.

Markedsdiskontoen for 60—90 Dages Veksler.

— „ 4—6 Maaneders Veksler.

Udlaan og Indlaan i New York City Clearing House Banks.

Dividendebetalinger af ledende industrielle Selskaber.

Selv om denne Femdeling, statistisk set, kunde forsvares, fandt man det dog hensigtsmæssigt at benytte Tredelingen, idet man slog Gruppe 1 og 2 sammen til Spekulationsgruppen, Gruppe 3 og 4 til Gruppen for den almindelige Forretningsaktivitet, medens endelig Gruppe 5 repræsenterede Bevægelserne i Penge- og Kapitalmarkedet.

Da alle Rækkerne som tidligere nævnt var gjort ensbetydende, d. v. s. udviste samme gennemsnitlige Variationsstyrke,

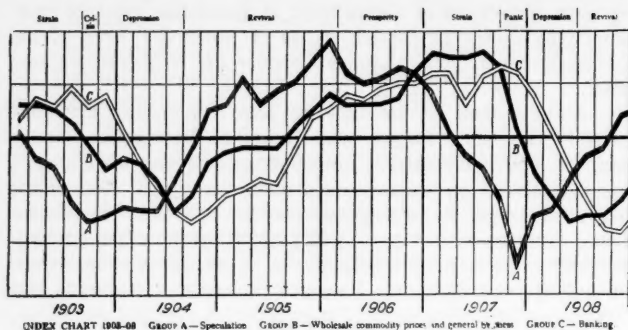
tog man simpelthen et Gennemsnit af Rækkerne indenfor hver Gruppe og opnaaede derved at faa et Index for hver af de 3 Hovedgrupper, som tilsammen danner det økonomiske Barometer.

Afbilder man de tre Indextal som Kurver, faar man omstaaende Diagram. Følger man Kurvernes Bevægelser, finder man, at den økonomiske Bølgebevægelse viser sig først i Spekulationskurven, dernæst forplanter den sig til Kurven for den almindelige Forretningsaktivitet for til Slut at komme frem i Kurven for Penge- og Kapitalmarkedet. Naar en Højkonjunktur nærmer sig sit Toppunkt, viser Spekulationskurven en afgjort nedadgaaende Bevægelse, medens Kurverne for Forretningsaktiviteten og for Pengemarkedet vedblivende stiger; naar Krisen er nær forestaaende, svinger Kurven for Forretningsaktiviteten nedad, medens Pengekurven stadig stiger og naar sit Maksimum under Krisen, først naar Likvidationen er vel igang, synker Kurven. Under Depressionen er alle tre Kurver faldende, dog begynder Spekulationskurven allerede i denne Periode at stige; naar Pengekurven naar sit Minimum, er Tidspunktet inde for en ny Opgangsperiode.

Paa Grundlag af dette Barometer forudsagde man i Efteraaret 1919, at en Krise i 1920 var forestaaende. Da man imidlertid omkring Aarskiftet 1920—21 forudsagde en snarlig Genoplivelse i Forretningslivet, slog det fejl, idet denne først indtraadte i 1922 og endda kun delvis.

Dette viser i Virkeligheden de to vigtigste Svagheder ved Barometrets Anvendelse under de nuværende Forhold; først: at Barometret kun er helt paalideligt, naar det gælder udprægede Svingninger i Forretningslivet, men ikke for de mange Mellemtilstande; dernæst: at vi ikke for Tiden lever i en normal økonomisk Bølgebevægelse, men i en Overgangstilstand, hvor de abnorme Forhold er under Likvidation henimod en normal Tilstand; men hvor denne ligger, derom kan man kun danne sig et løst Skøn.

Spørgsmaalet om Prisniveauets fremtidige Retning blev i høj Grad aktuelt for Harvard Indekset. Skønt det i Begyndelsen af 1923 var vitterligt, at Forretningsaktiviteten var langt over Normalen, var Kurven for den almindelige Forretningsaktivitet betydeligt under Normalen. Aarsagen var simpelthen den, at Kurven bl. a. var baseret paa Varepristallet, som siden 1919 var faldet ca. 40 pCt., et Fald, som man naturligvis ikke kunde forudse, da man i 1919 beregnede Normalværdierne for Pristallet. I Stedet for blot at revidere Normalværdi-

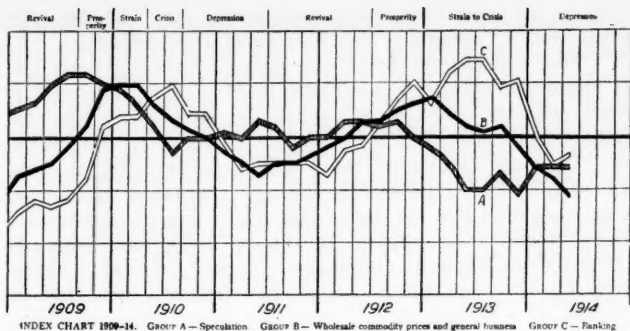

erne valgte man en ny Metode. Man konstruerede et nyt Pristal, baseret paa 10 vigtige Varer, som er af fundamental Betydning for Erhvervslivet, og hvis Priser er udpræget følsomme for Svingningerne i Forretningslivet.

Sammenligner man dette Pristal med det almindelige Pristal, ser man, at de som Helhed udviser samme Svingninger, dog saaledes, at Pristallet for de 10 Varer viser de største Udsving og som Regel¹⁾ paavirkes først af den økonomiske Bølgebevægelse. Man bestemte sig derfor til at bruge det almindelige Pristal som Normal for det særlige Pristal, og da de begge udviste omtrent samme Pristald siden 1920, blev denne Grundforskydning i Prisniveauet i Hovedsagen elimine-

¹⁾ I 1920 kulminerede Bradstreets Pristal allerede i April, medens det særlige Pristal, takket være en abnorm Stigning i Kokspriserne, først kulminerede i Maj. Da Bradstreets Pristal tjener som Normal for det særlige Pristal, udviser det korrigerede Pristal derfor en betydelig Stigning fra April til Juni, som udelukkende skyldes Prisstigningen paa Koks. Grunden til at dette Forhold er undgaet Opmærksomheden, er den Omstændighed, at den almindelige Forretningsaktivitet i Følge talrige andre Rækker først kulminerede i Juni, og det korrigerede Pristal, forsaavidt det skal repræsentere Forretningsaktiviteten, udviser derfor en korrekt Svingning. Dette er slaaende Eksempel paa, dels hvor risikabelt det er at lade en enkelt Række repræsentere en hel Gruppe, dels hvor ofte man nøjes med at kontrollere Tallene, hvor de afviger fra det ønskede Resultat, men derimod ikke, hvor de falder ud som ventet.

Udelader man Kokspriserne af det særlige Pristal, vil Kurven for Forretningsaktiviteten faa et væsentlig andet Forløb i de paagældende Maaneder, da denne Kurve siden Krigen kun er baseret paa Pristallet og Debits to Individual Accounts.

ret, og Kurven for den almindelige Forretningsaktivitet kom atter ind i sit naturlige Leje ved Siden af de to andre Kurver.

Aaret 1923 blev imidlertid en ny Anstødssten for det økonomiske Barometer. I de første 3 Maaneder af 1923 tiltog Forretningsaktiviteten med stigende Hastighed, saa stærkt, at Mangelen paa Arbejdskraft gjorde sig føleligt gældende mange Steder, efterfulgt af tilsvarende Løn- og Prisstigninger; de tre Kurver paa Barometret udviste alle en stigende Bevægelse som under Udviklingen af en Højkonjunktur.

I April indtraadte imidlertid en Standsning, og i Løbet af Sommeren og Efteraaret aftog Forretningsaktiviteten kendeligt. Denne Vending fandt Sted, uden at Pengemarkedet blev stramt, og Markedet var vedblivende kendetegnet af Pengerigelighed Aaret igennem. Man saa det Særsyn, at Spekulation saavel som den almindelige Forretningsaktivitet og Diskontoen kulminerede samtidigt, medens det i Følge tidligere Erfaringer skulde ske med visse Tidsmellelrum.

Forklaringen til denne Vending i Forretningslivet maa sikkert for en væsentlig Del søges i det psykologiske Moment. Erindringerne fra Sammenbruddet i 1920 var for stærke, den hastigt tiltagende Aktivitet gjorde derfor Forretningsverdenen forsigtig i Stedet for at fremkalde Optimisme. Det skortede heller ikke paa Advarsler fra The Federal Reserve Board eller fra Regeringen; som bekendt blev den officielle Diskonto forhøjet i Februar fra 4 til $4\frac{1}{2}$ pCt.

Efter de Erfaringer, man siden Krigen har gjort om det økonomiske Barometer, har man lært at værdsætte dets Betyd-

ning for en første Orientering, men iøvrigt givet det den rette Plads som et værdifuldt, men begrænset Hjælpemiddel.

Man koncentrerer derfor ikke længere Anstrængelserne om at konstruere enkelte, sammensatte Indextal, men søger paa et bredt statistisk Grundlag at vurdere den økonomiske Situation under Hensyntagen til de forhaandenværende Omstændigheder.

Skal det imidlertid lykkes paa dette Grundlag at skabe en virkningsfuld „business forecasting“, maa to Forudsætninger være opfyldte: For det første maa man i Forretningsverdenen indse Nyttens af en saadan Statistik og derfor være villige til at afgive de fornødne Oplysninger og med en saadan Nøjagtighed, at Tallene bliver paalidelige. Dernæst maa man fra Statens Side organisere den statistiske Bearbejdelse af Raamaterialet saaledes, at de bearbejdede Tal kan udgaa til Offentligheden hurtigt og i en saadan Form, at Forretningsmanden med mindst mulig Anstrengelse kan anvende dem i sin Virksomhed. Endelig maa Tallene fremkomme for tilstrækkelig korte Tidsrum, Maaneder eller Kvartaler.

Paa dette fundamentale Punkt i den moderne business forecasting er det lykkedes Amerikanerne at gøre betydelige Fremskridt.

Gennem Oprettelsen af The Federal Reserve System, hvorved Amerikas Bankvæsen blev centraliseret under Tilsyn af The Federal Reserve Board i Washington, blev det en Nødvendighed at have omfattende Statistik over den øjeblikkelige økonomiske Situation, i første Række naturligvis for Bank- og Kreditforholdene.

Et stort Indsamlingsarbejde af statistisk Materiale blev sat i Gang af The Federal Reserve Board, og som et Resultat heraf offentliggøres nu hver Uge indgaaende og ensartede Oversigter, ikke alene over de tolv F. R. Banker, men ogsaa for alle betydelige Mellembanker, som tilsammen repræsenterer omkring $\frac{2}{3}$ af Amerikas Bankvirksomhed. Endvidere har man i Stedet for de velkendte Bank Clearings indført de langt klarere og mere omfattende Debits to Individual Accounts, d. v. s. man opgør Summen af samtlige Debiteringer paa alle personlige Konti i de respektive Banker, medens Clearings kun omfatter saadanne Debiteringer, forsaavidt de medfører Mellemlægning mellem Bankerne; disse offentliggøres ligeledes ugentlig for et endnu større Antal Banker end for Bankoversigterne.

Som Led i dens vejledende Arbejde paabegyndte The Federal Reserve Board Udgivelsen af The Federal Reserve Bulletin, som foruden Oversigtsartikler indeholder Bankstatistik

og almindelig økonomisk Statistik, ikke blot som Grundmateriale, men i bearbejdet Form med Index for Produktion, Arbejdsløshed o. s. v. Navnlig paa Engros- og Detailhandelens Omraade har man udført et betydeligt Pionerarbejde; The Federal Reserve Board modtager nu Salgsrapporter fra Engrosfirmaer med en samlet aarlig Omsætning paa 2 Milliarder Dollars og fra Stormagasiner modtager de Salgsrapporter for en samlet Omsætning paa 1.3 Milliarder Dollars.

I endnu større Stil er dette Arbejde taget op af The Department of Commerce under Ledelse af den bekendte Handelsminister Herbert Hoover. Da han i 1921 tiltraadte sin Stilling, blev Departementet omorganiseret, og man paabegyndte bl. a. Udgivelsen af Survey of Current Business, et maanedligt Hefte, som giver Statistik for alle vigtige økonomiske Forhold, for hvilke man har Maanedstal eller Kvartalstal. I Begyndelsen omfattede dette Hefte ca. 500 forskellige Rækker, nu er man oppe paa ca. 1400; for saa vidt muligt at være à jour udsendes der til alle Abonnenter ugentlige Meddelelser med de sidst fremkomne Tal. I det maanedlige Hefte gives ikke blot Grundmaterialet, men tillige Oversigtsartikler, grafiske Fremstillinger og almindelige Index. Som Eksempel skal nævnes, at Indextallet for industriel Produktion er baseret paa Tal fra ca. 44 pCt. af Amerikas Industri, for Mineproduktionen ca. 87 pCt., for den kommercielle Tømmerproduktion 80 pCt. o. s. fr. Det er ikke blot for Produktionen man er naaet saa vidt, ogsaa for Lagerbeholdningerne og Ordrebeholdningerne har man faaet adskillige værdifulde Tal.

Paa Vareprisernes Omraade er der særlig Grund til at fremhæve det værdifulde Pristal, som udarbejdes af The Department of Labor. Det omfatter ikke mindre end 404 forskellige Varer, et Antal, som ingenlunde er nødvendigt for at skabe et paalideligt Index; men Værdien kommer frem, naar det gælder en Spaltning i Undergrupper; med et saa stort Antal Varer kan man gennemføre en vidtgaaende Spaltning, og endda vil Indextallet for hver Gruppe give et paalideligt Billede af Prisbevægelserne for den paagældende Varegruppe.

I dette Pristal har man faktisk alle Vareprisernes Historie siden Verdenskrigens Begyndelse.

En særlig interessant Deling af Pristallet er foretaget i tre Grupper, Raavarer, Halvfabrikata og færdige Varer; man finder her Bekræftelse paa den gamle Sætning, at Vareprisernes Stabilitet tiltager, jo nærmere man kommer den færdige Vare; ligesom de økonomiske Svingninger viser sig først i Raava-

terne, dernæst forplanter sig til Halvfabrikata, for tilsidst i afsvækket Form at komme frem i de færdige Varers Priser.

De store Jernbaneselskaber i Amerika har altid, politisk set, været i Miskredit; efter Krigen har de derfor oprettet et stort Publicity Department, hvis Opgave skal være at vise Offentligheden, hvorledes Selskaberne er i Stand til at løse de store Trafikproblemer paa tilfredsstillende Maade i Modsætning til de ondartede Standsninger, som indtraadte, mens Banerne var under Statsledelse. Trafikstatistiken har derved faaet en værdifuld Udvikling saavel i Kvantitet som i Kvalitet.

I Vinteren 1923 begyndte man i The Car Service Division at forudberegne Trafikens Størrelse i de resterende Maanedes af Aaret, idet man beregnede det sandsynlige Antal Vognladninger for hver Uge fra April til December; Tallene blev straks offentliggjort, og det er interessant ved en Sammenligning at konstatere, hvor nøje de beregnede Tal følger de faktiske, Uge for Uge; for Perioden som Helhed var Fejlen kun 3 Procent.

I Betragtning af den store Høst, som hvert Efteraar skal transporteres i Amerika, har man i de senere Aar med godt Resultat søgt at fordele den øvrige Trafik, Kultransporterne f. Eks., saa den stærke Overbelastning af Banerne i Efteraaret undgaas. Forudsætningen for at gennemføre en saadan rationel Regulering er naturligvis en fyldestgørende Trafikstatistik.

Samtidig med at man fra Regeringens Side med saa stor Energi har søgt at fremskaffe et stort statistisk Materiale i en let tilgængelig Form, har man indenfor de store Selskaber og Banker taget Spørgsmaalet om business forecasting op gennem Organisation af statistiske Departementer; the Chief Statistician indenfor disse Selskaber indtager en meget betydningsfuld Post, sideordnet med Lederen af det juridiske Departement

Indentor the Bell System, den store Sammenslutning af Telefon- og Telegrafselskaber, har man i flere Aar arbejdet med disse Spørgsmaal; et af de kendte Resultater er the A. T. & T. business curve, som skal vise Svingningerne i den almindelige Forretningsaktivitet; da man saa ofte har forsøgt at konstruere tilfredsstillende Kurver for disse Svingninger, vil det have sin Interesse at anføre, paa hvilket Grundlag denne Kurve er baseret:

Raajernsproduktionen,
U. S. Steel Corporations Ordrebeholdning,
Antallet af ladede Godsvogne,
— - bestilte —
— - Ton-miles,

Forbruget af Raabomiuld,
 Aktiviteten i Uldindustrien,
 Produktion af Kul, Papir, Tømmer og Elektricitet.

Imidlertid maa det siges, at Interessen for disse meget omfattende Index tal er ved at tabe sig, man ønsker mere konkrete Undersøgelser; The Harvard Committee lægger nu megen Vægt paa i deres ugentlige Meddelelser at undersøge hver Industri for sig, saavel Produktions- som Prisforhold.

Blandt de mere almindelige Undersøgelser vil der være Grund til at nævne Prof. Irving Fishers Undersøgelse af Forholdet mellem Prissvingningerne og Bevægelserne i den almindelige Forretningsaktivitet. Prof. Fisher hævder, at det afgørende Moment er ikke selve Prisernes Højde, men deres Stigningshastighed; det er Variationerne i Stigningshastigheden, som er korreleret med Svingningerne i den almindelige Forretningsaktivitet; Prof. Fisher mener at kunne fastslaa, at Forretningsaktiviteten følger Priserne med et Tidsmellemlum paa ca. 7 Maaneder. Paaavisningen af dette Forhold strækker sig imidlertid kun over Tidsrummet 1920—23, som er af en saa ekstraordinær Karakter og saa kort, at man maa vente paa yderligere Verifikation for at bedømme Resultatet endeligt.

Arbejdet paa at forudsige de fremtidige økonomiske Svingninger er saa mangesidigt og vidtforgrenet, at en udtømmende Beskrivelse ligger langt udenfor denne Fremstillings Rammer. Skal man i faa Ord søge at karakterisere de Fremskridt, som er sket paa dette Felt de sidste Aar, bliver det i første Række den meget værdifulde Forøgelse af det statistiske Materiale, den Hurtighed og let tilgængelige Form, hvorunder dette fremkommer, dernæst, at man ved de udviklede Metoder kan foretage en paalidelig og indgaaende Analyse af Tallene og udskille de vigtigste Faktorer.

Studiet af de økonomiske Problemer er fra en rent kvalitativ Behandling gaaet over til tillige at blive en kvantitativ Behandling, man kender nu ikke blot de økonomiske Kræfters Karakter, men tillige, omend ufuldstændigt deres Styrke. — I samme Grad, som det lykkes at bestemme de økonomiske Kræfters Styrke, vil man være i Stand til at finde Lovene for deres Samvirken og dermed faa Grundlaget for en paalidelig business forecasting.

Hvor fjærnt man end er fra Maalet, er det dog utvivlsomt, at den moderne økonomiske Statistik har været en værdifuld Hjælp for den amerikanske Forretningsmand i hans Bedømmelse af de fremtidige økonomiske Svingninger.

E. Lomholt.

BOGANMELDELSER.

GUSTAV CASSEL: *Stabiliseringsproblemet eller vägen till ett fast penningväsen*. 268 S. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1924. Pris 5 Kr.

En ny Bog af Professor Cassel, der vel nok i det almindelige Omdømme indtager en ikke ringe Plads indenfor den forholdsvis snevre Kreds af Valutaekspertter af europæisk Ry, er i sig selv en Begivenhed, der er vel værd at mærke sig. Bogen slutter umiddelbart op i Række med Cassels tidligere Skrifter om samme Emne og fører Behandlingen af det europæiske Valutaspørgsmaal op fra Foraaret 1922, da Cassels sidste Valutabog udkom, til Slutningen af 1924; den virker som Helhed væsentlig mere afklaret end de tidligere Fremstillinger, synes mere frigjort og ikke saa dogmefast, hvilket jo kan opfattes som en Fordel eller Mangel, ganske eftersom man anser Dogmegrundlaget for rigtigt eller skævt.

Første Afsnit behandler Stabiliseringsprogrammet og gennem en klar og omhyggelig Redegørelse ledes man frem til Cassels kendte Opfattelse. Bestræbelser for en Generobring af den gamle Guldparitet afvises for alle saadanne Lande, hvis Valuta er sunket væsentlig herunder, og disse henvises i Steedet til at stabilisere omkring det forhaandenværende Niveau. Indvendingerne imod denne Politik, der jo i Almindelighed karakteriseres ved den lidet dækkende Betegnelse „Nedskæring“, prøves, men findes for lette, sammenlignet med de økonomiske og sociale Forstyrrelser, som indebæres af en haandfast Deflation. Og Formen maa blive at forankre den nationale Valuta fast til Guldet, som værende det Maal, alle Lande efter Cassel utvivlsomt sigter imod. Der nævnes dog ogsaa den Mulighed, som navnlig indenfor visse Kredse (f. Eks. Keynes) vedblivende har ret stærk Tilslutning, at fastholde en national, selvstændig Valuta med det for Øje at stabilisere det hjemlige Prisniveau og derved frigøre dette for den Usikkerhed, som en Guldbasis for Tiden er belastet med, afhængig som Gul-

dets Værdi i første Linje er af den amerikanske Guld- og Pengepolitik. Cassel anbefaler vel ikke denne Vej, fordi man alligevel som alt nævnt før eller senere vil havne i Guldet, men anser den dog i Virkeligheden for meget vel farbar og ikke vanskeligere at hævde end en Tilknytning til Guld eller Dollars.

Dette turde imidlertid ikke være rigtigt. Det er saa sandt ikke gennem en Isolering, men tværtimod gennem Tilknytning til andre Lande, at smaa Lande som f. Eks. Danmark skal søge Helsebod for den Ustabilitet, der er saa karakteristisk for deres Valutaer. Til at hævde et uafhængigt og konstant indenlandsk Prisniveau savnes ikke blot det nødvendige, tekniske Grundlag i et tilstrækkelig solidt, til Formaalet svarende, indenlandsk Prisindex, men en nødvendig Forudsætning for at dette Maal med Fornuft kan sættes for en Diskontopolitik, der i væsentlig Grad er berøvet sin udadvendte, udlignende Virkning, maa desuden være en saadan indre Stabilitet i Landets Erhvervsforhold og indre Kapitalbalance, som i hvert Fald for Tiden mangler. Cassels Opfattelse er paa dette Punkt, saavel som paa saa mange andre betinget af hans aldrig vaklende Tillid til Diskontoen som et Middel, hvorved ethvert valutamæssigt Maal kan naaes, uden at man behøver at spejde efter andre Udveje. Men dertil kommer, at han ynder at knytte sine Undersøgelser til Forudsætningen om et lukket Marked uden Forbindelse med de omgivende Lande, og om end dette kan være fuldt berettiget for derigennem at bryde Problemet op, bliver det skæbnesvangert, naar det er selve dette Punkt, der er det afgørende for Besvarelsen. Det er netop for at faa det lille, nationale Marked lukket op for en mulig nødvendig, forbigaende eller mere varig Tilstrømning af Kapital udefra og derved at faa genoprettet Diskontopolitikens udadvendte og mest uomtvistelige Virkning, at en Tilknytning til Guld byder en langt sikrere Basis for Hævdelse af Valutaens Stabilitet end at søge denne opnaaet paa rent nationalt Grundlag gennem en Fæstnelse af det hjemlige Prisniveau og en dermed følgende svingende Kurs overfor Guld. Cassels Forsøg paa at hævde en modsat Opfattelse (S. 73 ff.) maa glippe, fordi han aabenbart ogsaa her har et lukket Marked for Øje.

Dette sidste gælder hovedsagelig ogsaa hans Behandling af „Kapitalfortæringens“ Betydning for Valutaen (S. 101 ff.). Det Synspunkt, Cassel her anlægger, og de Betragtninger han knytter dertil, er i sig selv meget værdifulde, og vil i mange Tilfælde være af overvejende Betydning for at finde Vej frem

til Forstaaelse af et foreliggende Valutaspørgsmaal. Kapitalfortæringen eller bedre et bestaaende Misforhold mellem Kapitalforbruget og den nationale Opsparing undergives en omhyggelig Analyse, vel særlig med Henblik paa eventuelt eksisterende, mere forbigaaende eller overordentlige Forhold, men ogsaa med klart Blik for, at Forholdet kan være af mere kronisk Art. Cassel underkaster de offentlige Husholdninger, den offentlige Kapitalanvendelse, Skatte- og Sociallovgivningen en skarp Kritik, henvisende til deres kapitaltærende Virkninger i en Tid, hvor Kapitaldannelse er en bydende, samfundsmæssig Nødvendighed, og gør opmærksom paa den Tendens til privat Kapitalfortæring, som usikre Valutaforhold og et svingende Prisniveau indebærer. Cassel slaar stærkt til Lyd for, at Kapitalfortæringen, hvor der findes et Misforhold mellem Kapitaldannelse og Kapitalforbrug, maa høre op, men forfølger ikke Tanken helt ud i dens praktiske Konsekvenser, hvilket naturligvis ogsaa er ret vanskeligt, saalænge Spørgsmaalet alene behandles generelt, eftersom selvfølgelig Fremgangsmaaden maa afpasses efter de foreliggende konkrete, økonomiske og politiske Forhold. En yderligere Grund er vel imidlertid ogsaa her Cassels Forkærlighed for Diskontoen som det Middel, der altid ligger ham nær for Haanden, ja er hans Hjertebarn i den Grad, at han næppe engang kan forestille sig Muligheden af at undvære den, hvilket jo i den givne Sammenhæng vilde blive Resultatet, hvis Opsparingen virkelig kunne fremmes saaledes, at den dækkede Kapitalforbruget. Han advarer i Forbigaaende (S. 117) imod den Tanke, at øget Opsparing i sig selv skulde være egnet til at bedre Valutaen og begrundet denne besynderlige Opfattelse med en kurios Henviisning til, at den overmaade store Sparsommelighed i Frankrig ikke før Krigen havde nogen Indflydelse paa Francens Værdi, idet denne uanset Resultatet af denne overordentlige Sparsommelighed ikke steg op over Guldpari! Cassel opgør Hovedresultatet derhen, at Stabilisering af en Valuta maa anses for udelukket, uden at en foreliggende Tendens til overordentlig Kapitalfortæring overvindes, og at selv en maa-delig Kapitalfortæringstendens vil ganske umuliggøre en Deflationsproces. Under saadanne Forhold vil det nemlig til Opnaaelse af Ligevægt blive nødvendigt at gribe til en urimelig Diskontoforhøjelse, og dennes uheldige Indflydelse paa Kapitaldannelsen, derved at større eller mindre Dele af det nationale Produktionsapparat sættes ud af Virksomhed, vil da modarbejde, ja maaske opveje den høje Diskontos Indvirkning paa Kapitalforbruget.

Hele denne Fremstilling, der er ny hos Cassel, er overordentlig interessant, og der er ingen Tvivl om, at han her har anlagt et Synspunkt, der for mange Landes Vedkommende vil vise sig yderst frugtbar; i hvert Fald har han utvivlsomt her skaaret en Læst, der passer godt til en dansk Fod. Cassel siger selv, at man hidtil under Diskussionen af Valutaproblemet ikke har behandlet det angivne Synspunkt efter Fortjeneste; det havde baaret Vidne om en — ganske vist maaske usædvanlig — Aandsoverlegenhed, hvis han herunder udtrykkelig havde indbefattet ogsaa sig selv. — I vor hjemlige Valutadiskussion er Synspunktet ingenlunde fremmed. Ved Valutakonferencen i Efteraaret 1923 søgte Nationalbanken at presse det frem i første Linje, men uden Held. Det lykkedes ikke Banken at give den dybere Begrundelse af Synspunktets Gyldighed og derfor ej heller at afgrænse dets Rækkeevne eller klarlægge dets Forudsætninger. Dette kan kun ske ved en skarp Skelnen mellem en aktiv og en passiv Inflation¹⁾, thi medens den første som eneste Middel kræver Betalingsmidlernes Indskrænkning gennem Diskontoforhøjelse, er det alene under en passiv Inflation, at Valget kommer til at staa imellem en Diskontoforhøjelse eller andre Midler til Tilvejebringelse af Ligevægt mellem Kapitalforbrug og Kapitaldannelse. Med et uklart Udgangspunkt og uden at det altsaa var bragt paa det rene, om den foreliggende Situation var at opfatte som et Udslag af en aktiv eller passiv Inflation, viste det sig umuligt at slaa Bro til den Opfattelse, der mente at kunne udtømme Problemet gennem en Paavisning af den indbyrdes Sammenhæng mellem Seddelcirkulation, Prisniveau og Vekselkurser, og Resultatet af Konferencen blev derfor ogsaa kun kummerligt. Ogsaa i Ministeriet Neergaards Valutaforslag fra Foraaret 1924 laa det samme Synspunkt, om ikke paa anden Vis saa dog i hvert Fald som en stiltiende Forudsætning, men de fulde Konsekvenser blev ikke draget, hvilket vel maa skyldes svigtende Tillid til dets indre Sandhed og Bærekraft. Siden har Prof. Warming i sin Bog om Valutaspørgsmaalet delvis fulgt en tilsvarende Tankegang, men synes ikke at have vundet videre Gehør; hans Forkærlighed for Detailphobning som Udtryk for Livets brogede Mangfoldighed og hans Utilbøjelighed til at anvende en typisk Fremstillingsform eller at se sin Hovedopgave i at dissekere Problemerne og blotte deres Benbygning eller bærende Led,

¹⁾ Jfr. min Artikel: Inflation, Vekselkurser og Prisniveau i forrige Aargang af dette Tidsskrift.

har været til Hinder for at faa Hovedbetragtningen til at virke med den Magt, som den faktisk rummer¹⁾. Men nu tager altsaa Cassel det samme Synspunkt op, hvilket man under Hensyn til hans tidligere Behandling vel næppe kunde have ventet. Skulde dette mon ikke kunne faa dog nogen Betydning ogsaa for dem, for hvem den indre Kapitalbalance eller Betalingsbalancen som Aarsagselementer kun dækker over Uforstand, og som, naar Valuta nævnes, kun kender Betalingsmidlernes Indskrænkning og Nationalbankens Pligt?

Cassel forlanger altsaa overfor en foreliggende Mangel paa Ligevægt mellem Kapitalforbrug og Opsparing, dels Ophør af al overflødig Kapitalfortæring, dels Diskontoforhøjelse, men nogen nærmere Udformning eller Vejledning til at finde den rette Kombination af de udpegede Veje, gives ikke, hvilket muligt ogsaa vilde være vanskeligt, naar man taler til et samlet europæisk Auditorium. Man faar derfor heller ingen Besked paa, hvor en urimelig Diskonto begynder, eller fra hvilket Punkt dens kapitalødelæggende Virkninger muligt overstiger dens kapitalbevarende. Men det kan vel nok anses for sandsynligst, at en Diskonto kan være ret klækkelig, forinden Cassel raaber Vagt i Gevær. Cassel har jo til enhver Tid krævet Diskontokniven taget i Brug, altid klaget over, at den blev brugt for sent og ikke skar dybt nok, og overfor den Opfattelse, som navnlig under Krigen og i den nærmeste Tid derefter var almindelig fremherskende indenfor de europæiske Seddelbanker, at Diskontokniven var et baade sløvt og farligt Redskab, har Cassel været en skarp og ubarmhertig Kritiker, og megen Følge har han haft. Gennemgaaende har dog Spørgsmaalet været lidet tilfredsstillende behandlet. Argumentationen har været for akademisk og for absolut til at virke tilstrækkelig overbevisende paa Folk, hvis Indsigt er stærkt betinget af konkret Erfaring og tildels mere intuitivt end logisk betonet, og som derfor har et særlig skarpt Blik for det særlige og det relative. Men at gaa videre ad denne Vej her vil naturligvis ganske sprænge en Anmeldelses Ramme. Blot som en enkelt Antydning kan det dog nævnes, at en saa akademisk Forfatter som Hawtrey (Currency and credit) overfor Tvivlen om en Diskontoforhøjelses Effektivitet endogsaa i England gør opmærksom paa, at England er selvfinansierende for sin udenlandske Handel, og at den industrielle Afsætning i saa høj

¹⁾ I 3. Udgave af min Samfundøkonomi i Grundtræk er det danske Valutaspørgsmaal behandlet ud fra det her nævnte Synspunkt.

Grad sker gennem „merchants“ som Mellemed, at en Diskontoforhøjelses Virkning her vil føles forholdsvis stærkt, men erkender altsaa, at hvor disse Forhold er afvigende (saaledes som f. Eks. i Danmark), kan Resultatet blive et andet. Ogsaa Karakteren af den løbende Inflation (aktiv eller passiv), Erhvervslevets Kaar (Bærekraft og Beskæftigelsesgrad) er Forhold, som maa medoptages i Overvejelserne af, hvor langt man i givet Tilfælde kan støtte sig til Diskontopolitiken, eller om man gør rigtigere i at tilvejebringe Ligevægt mellem Kapitalforbrug og Opsparing paa anden Maade.

Og endelig kommer saa hertil, at dette ogsaa kan ske gennem Kapitaltilførsel udefra, ganske vist ikke paa normal Vis som under almindelig Guldmonetfod, men gennem en til Forholdene afpasset udlignende Laanepolitik. Cassels Behandling af Kapitalfortæringsproblemet hviler i første Linje paa Forudsætningen om et lukket Marked, og om end han ganske vist i et følgende Kapitel lader denne Forudsætning falde, fastholder han praktisk taget sine oprindelige Resultater ud fra Forlangendet om, at et Land under de foreliggende Forhold bør kapitalføde sig selv; dermed er der lukket for den Fristelse. Senere (S. 241) føjer han til særlig henvendt til Danmark, at det danske Folk er pligtig at dække Landets Kapitalbehov gennem egen Opsparing. Danmark har ingen Ret til at stille Krav til det internationale Kapitalmarked, hvis Resourcer meget daarligere stillede Lande trænger langt mere til. Ja, vi ønsker sikkert intet hellere og har nu ogsaa i de sidste Par Aar fægtet bravt for at kunne gøre os fortjent til Paaskønnelse af os selv og Prof. Cassel, men hvad nytter det, hvis vor nationale Økonomi alligevel giver Underskud, skal vi saa holde paa Moralen og lade Kronen falde, til Trods for at Amerika er mere end villig til at laane, hvad vi har Brug for, og nu engang foretrækker Danmark fremfor f. Eks. Rusland som Debitor? Naar Danmark forhaabentlig snart har faaet Kronen gengivet dens gamle, gyldne Glans, vil jo alligevel, hvis Spar-sommeligheden er for ringe, et foreliggende Underskud blive dækket paa denne Maade, rent automatisk, og det kan jo derfor næppe være nogen Forbrydelse, at man i en svær Overgangstid, hvor den automatiske Udligning glipper, bøder derpaa, om nødvendigt er. At Danmark burde kunne kapitalføde sig selv, er en Sag for sig, og at man, saalænge Opsparingen er for ringe til at dække det totale Kapitalbehov, handler ret i at være stærkt tilbageholdende, hvor det drejer sig om Anlæg, hvis produktive Betydning er tvivlsom, er naturligvis uimod-

sigeligt, og paa dette Felt ligger der ogsaa en taknemlig om end ingenlunde let Opgave for den offentlige Husholdning, ligesom i det hele taget vort store Forbrug eller for ringe Kapitaldannelse rummer betydningsfulde Problemer; Problemer, der forøvrigt forefandtes allerede før Krigen, og som sandsynligvis vil bestaa, ogsaa efter at vort Pengevæsen er bragt i Orden og Guldmøntfoden genindført.

Nu maa det imidlertid erkendes, at Cassels Behandling af en foreliggende Mangel paa Ligevægt paa det indenlandske Kapitalmarked giver Indtryk af at være en senere foretaget Tilbygning med et andet Stilpræg end Udviklingen iøvrigt. Hovedtappen, hvorom Valutaspørgsmaalet efter Cassel drejer sig, er ellers det indenlandske Prisniveaus Stabilisering med Købekraftspariteten som Rettesnor. Og som et Udslag heraf kan det vel betragtes, at han saa stærkt hævder, at der intet kan indvindes imod at sætte dette som selvstændigt Maal, idet det er lige saa let opnaaeligt, som naar Prisniveauets Stabilisering blot opfattes som et Element i en Politik, som sigter mod Tilknytning til Guld, medens det paa den anden Side byder det bedst mulige Grundlag for Diskontopolitiken som det absolutte Redskab. Hvad det første Punkt angaar, kan Cassels Opfattelse imidlertid, som alt nævnt, ikke anses for rigtig, og overfor Udpegningen af det indenlandske Prisniveaus Stabilisering som indeholdende Rettesnoren for en praktisk Diskontopolitik, er man ikke langt hjulpet. Man kommer heller ikke her uden om Sondringen imellem, om den løbende Inflation er af aktiv eller passiv Art. Under en aktiv Inflation udgør vel nok Valutakurserne og det indenlandske Prisniveau vigtige lagttagelselementer, men simplere og af mere umiddelbar Betydning er en nøje Betragtning af Erhvervslivets Kaar og Udvikling, og under en passiv Inflation, hvor det drejer sig om at forhøje Diskontoen op over dens naturlige Niveau og dermed udløse en aktiv Deflation, maa dennes Styrke ogsaa afpasses efter Erhvervslivets Forhold, medens Hovedopgaven dog, forsaavidt de forstyrrende Kræfter er af mere varig Art, er at optage en eventuel Diskontoforhøjelse med Deflationshensigt i den rette Kombination med de Midler, hvormed de dybereliggende Aarsager mødes. Og dette sidste vil praktisk talt sige det samme, som at Spørgsmaalet maa finde sin Afgørelse ud fra Kapitalfortæringssynspunktet eller Stillingen paa det indenlandske Kapitalmarked. Men dermed gror dette Synspunkt eller den nye Udbygning til Cassels gamle Linje i Virkeligheden, under de foreliggende Forhold og som almindelig

Regel, op til at blive den centrale Del eller ledende Tanke. — Saa langt er Cassel ikke naaet og vil vel næppe heller lade sig føre saa langt. Hvor han i Bogen trækker Linjen op for en praktisk Løsning af et foreliggende Valutaspørgsmaal, er det i hvert Fald stadig og alene det indenlandske Prisniveau og Købekraftspariteten, der stilles frem som bydende fornøden og tilstrækkelig Vejledning.

Bogens sidste Afsnit giver et samlet Overblik over Valutaspørgsmaalets faktiske Udvikling i de forskellige Lande indenfor de sidste Par Aar. Det bærer Vidne om en omfattende Viden og en dyb Indtrængen i de stærkt sammensatte Forhold, dette Spørgsmaal rummer, og Cassel betænker sig da heller ikke paa fra dette sit faste Sæde at uddele Ros og Dadel, mest det sidste. Men det lader sig paa den anden Side ikke skjule, at Cassel ud fra sine almindelige Synspunkter, der som alt nævnt ingenlunde alle er uangribelige, af og til føres ind i ikke helt holdbare Slutninger. Det stærke Fremstød i Retning af Guldparitet, som Sterling i den seneste Tid har foretaget, maa saaledes forekomme Cassel naturstridigt, naar man, som han gør det, alene eller i hvert Fald hovedsagelig støtter sig til Forholdet mellem amerikansk og engelsk Prisniveau, men muligt kan dette Forhold bringe Cassel ind paa den Tanke, at Prisniveauet under en passiv Deflation ligesaa vel som under en passiv Inflation er det afledede og ikke det styrende Element; derud af vilde da muligt kunne gro en Erkendelse, der sikkert paa adskillige Punkter vilde forskyde hans Opfattelse.

Hvorvidt de Domme over den fulgte Politik i de forskellige Lande, som Cassel afsiger med Myndighed, og den praktiske, stærkt autoritetsprægede Vejledning, som ydes, i alle Tilfælde er fuldt solid, skal der en ikke ringe Dristighed til at afgøre. Dertil maatte i hvert Fald kræves en ganske tilsvarende, indtrængende Kendskab til Forholdene i de forskellige Lande, som Cassel aabentbart sidder inde med, og dette er ikke hver Mands Sag. Ogsaa Danmark stedes for den strenge Dommer, og Prøven falder ikke rigtig heldig ud — for os. Cassel siger, at det valutapolitiske Eksperiment, som her i Landet indlededes med Oprettelsen af Egaliseringsfonden i Slutningen af 1923, var fra Begyndelsen ulogisk og derfor dømt til at mislykkes. Det bares ikke oppe af en klar, bevidst Tanke, hvilket allerede selve Valget af Navnet Egaliseringsfond tyder paa, et Navn, som i Virkeligheden ingen ved, hvad det betyder, og som i Praksis snart skulde vise sig ikke at betyde noget som helst. Og da Kronen saa alligevel faldt, greb man

til den ikke usædvanlige Udvej at forbyde, at dette maatte ske, thi dette er i Virkeligheden det væsentlige i ethvert Forsøg paa at beherske Valutahandelen gennem Oprettelse af en Valutacentral. Skønt Metoden var prøvet af mange Lande, men atter opgivet og desuden enstemmigt fordømt af de internationale Finanskonferencer, saa man den paany taget frem, ikke af et eller andet halvbarbarisk Land, men af et Land, som staar i første Række blandt Kulturnationerne. — Dette er vel nok, tør man haabe, lidt for haarde Ord; en Valutacentral kan saaledes utvivlsomt under visse Forhold og rent øjeblikkelig eller forbigaaende bremse en muligt løbende, skadelig Valutaspekulation og vil desuden, naar dens praktiske Virksomhed er saaledes indsnevret som for Tiden her i Landet, i hvert Fald næppe gøre Skade.

Cassels positive Kritik løber, som ventelig var, ud paa, at Diskontopolitiken har været for svag. Forhøjelsen fra 5 til 6% i Aaret 1923 kom for sent, den yderligere Forhøjelse i Januar 1924 til 7% ligesaa, og det anses som sandsynligst, at selve denne sidste ogsaa er for lav. En saadan Opfatte, som jo ogsaa kendes herhjemme, har den store taktiske Fordel paa sin Side, at den fulgte Diskontopolitik faktisk har været utilstrækkelig til at hindre Kronens Fald, men skylder trods dette stadig et Sandsynlighedsbevis for, at en strammere Diskonto vilde have været til nævneværdig Nytte i den nævnte Henseende. Dette er ingenlunde paa Forhaand givet, og Spørgsmaalet lader sig i det hele taget ikke afgøre alene gennem generelle, logiske Slutninger, men kun paa Grundlag af nøje Kendskab til Erhvervslivets Forhold i den forløbne Periode; thi udad har Diskontopolitiken i de sidste Par Aar sikkert i bedste Fald været uvirksom. Og efter alt hvad der foreligger om Erhvervslivets Kaar, er det mere end vanskeligt at faa Øje paa noget, der tyder paa en egentlig, aktiv Inflation, overfor hvilken en stram Diskontopolitik er det eneste, hensigtsvarende Middel; selv ikke under Aaret 1924, hvor de forholdsvis stærke Prisbevægelser kunde forventes at ville have dannet Grundlag for Opkomsten af en saadan, synes Tilløb hertil at kunne spores, muligt i nogen Grad holdt nede gennem den udenfor Diskontoen iværksatte Kreditindskrænkningsspolitik. De skete Diskontoforhøjelser maa saaledes vurderes som Forsøg paa at bremse Virkningerne af en passiv Inflation eller m. a. O. bekæmpe de bag ved denne passive Inflation liggende Aarsager. Og som saadanne har de altsaa været uvirksomme, men vilde efter alt at dømme have været lige saa uvirksomme, om de

ogsaa var kommet lidt før eller havde været lidt stærkere. Anderledes vilde Forholdene muligt have stillet sig, om man uden andre Hensyn havde ladet Diskontoen stige, indtil Ligevægt paa det nationale Kapitalmarked var opnaaet. Men dette vilde vel ikke engang Cassel forlange; han er jo i hvert Fald, som alt nævnt, klar over, at den under saadanne Forhold muligt nødvendige Diskontoforhøjelse kan blive urimelig, og han tilføjer udtrykkelig under Omtalen af den nuværende 7⁰/₀ danske Diskonto, at naturligvis var det langt bedre i Stedet for at forhøje denne yderligere at bekæmpe Tendenserne til Kapitalfortæring paa anden Maade (Skattepolitik m. v.); saaledes bryder ogsaa her under Cassels Behandling det nye Synspunkt Spidsen af Dogmet om Diskontopolitiken som det absolute Middel. Men dermed føres man endnu et Skridt videre. Hvis en 7⁰/₀ Diskonto er praktisk talt lige saa uvirksom overfor Resultaterne af den løbende, passive Inflation som en Diskonto paa 6⁰/₀, og hvis det desuden er evident, at de mulige Tilløb til en aktiv Inflation, som kan være blevet afsat af den indenlandske Prisbevægelse gennem 1924, er svundne, fordi Prisniveaet nu er faldet i Leje, saa rejser sig det Spørgsmaal, saafremt da en 7⁰/₀ Diskonto socialt og økonomisk er betænkelig, om den ikke uden Skade kan nedsættes. Dog dette er naturligvis det rene Kæfteri, men det faar saa være.

Den sidste Fase af dansk Valutapolitik har Cassel naturligvis ikke kunnet taget Stilling til, men han vilde antagelig ved den indførte Ordning finde baade noget godt og noget ondt. At Valutaspørgsmaalet saa stærkt er behandlet som et bankteknisk eller et Diskonto-Problem, hvilket falder i god Traad med hans gamle, overleverede Linje, vilde han maaske dog nu, efter at Kapitalbalancesynspunktet har faaet en saa fremskudt Plads indenfor hans Tankegang, se paa med nogen Betænkelighed og møde med den Betragtning, at man nu i Danmark synes at være blevet „plus royaliste que le roi“, en mulig Indvending, som alene Tiden uomtvistet kan vise Berettigelsen af. Den langsomme Stigning i Kronekursen, som er fastlagt, vilde han næppe vurdere ganske efter Fortjeneste, fordi dens Betydning for Kursens Hævdelse maa vurderes i Forhold til, om det lykkes derigennem at lette Genoprettelsen af Diskontoens udadvendte Virkning, i Henseende til at genskabe den automatiske Udligning af et eventuelt opstaaet Underskud i den indenlandske Betalingsbalance, og en Genoptagelse af Førkrigstidens Kapitaltilstrømning udefra vilde næppe vinde hans Bifald. Men det er i Virkeligheden utvivlsomt først og

fremmest dette Punkt, der vil blive afgørende for, om det danske Valutaspørgsmaal har fundet sin foreløbige Løsning. Og i saa Fald vil Diskontonesættelsen komme af sig selv, fremtvunget af Kapitaltilførslen udefra, medens paa den anden Side det nationale Problem, der ligger indesluttet deri, at Landets Opsparing er utilstrækkelig til at dække dets Kapitalbehov, hvilket da ikke mere vil give sig Udslag i en faldende Kronekurs men blive udlignet gennem stigende national Forgældning, stadig staar uløst tilbage. Skal imidlertid den her nævnte Virkning af den gennemførte Ordning udløses, og Tilliden udefra til den danske Krone genskabes og fastholdes, maa denne sidste dog vist yderligere underbygges, end det alt er sket.

K. Riis-Hansen.

SVEN BRISMAN: *Sveriges Affärsbanker. Grundläggningstiden.* 248 Sider. Stockholm, Svenska Bankföreningen. 1924.

I Anledning af 100 Aarsdagen for Udstedelsen af den Forordning, hvorefter den ældste nu eksisterende svenske Privatbank eller som Forfatteren udtrykker sig „affärsbank“ er oprettet, har „Svenska Bankföreningen“ opfordret Forf. til at skrive de svenske „affärsbankernas“ Historie. Dette er første Bind omhandlende Tiden til omkring 1860. Bogen er altsaa et Jubilæumsskrift, og man kunde tænke sig, at den fortrinsvis beskrev de enkelte Bankers Udvikling og indre Forhold. Dette er dog ikke Tilfældet. Selvfølgelig gives der en Række Enkeltheder, men desuden faar man en god Beskrivelse af Sveriges Bank- og Finansvæsens Udvikling, og Forfatteren kommer herigennem ind paa at belyse mange af Bankpolitikens Problemer, desuden belyses Rigsdagens Stilling til Bankvæsenet, hvorigennem man faar Indblik dels i den store Interesse, hvormed Rigsdagen har omfattet Spørgsmaalet, dels i den Betydning, Tidens økonomiske Ideer har haft for Bankvæsenets Udvikling.

Forf. begynder med at skildre, hvorledes den første svenske Privatbank oprettedes 1773 for at skabe et Institut, der gav Kredit mod personlig Sikkerhedsstillelse. Banken hed „Diskontkompaniet“ og var et privat Aktieselskab; det fik ikke Seddeludstedelsesret, men for et vist Beløb en billig Kredit i „Riksbanken“. Desuden havde det Ret til at modtage Indskud, som blev langt større end ventet.

Disse Indskud fik desuden Betydning paa en Maade, som man hverken havde ventet eller tænkt sig, idet de kom til at

danne Grundlag for en Seddeludstedelse. Sagen var, at Indskudene betragtedes som Laan, Banken fik, og for hvilke den gav Kvittering (Revers). Grundet paa Manglen paa Omløbsmidler kom disse Reverser til at fungere som Sedler. Her synes man altsaa at staa overfor en Bank, som har oparbejdet en Indlaansvirksomhed uden først selv at have haft Seddeludstedelsesret. Efter 12 Aars Forløb blev dette „Diskont“, der havde haft god Fremgang, overtaget af Staten. Dog allerede i 1802 og 1803 oprettedes der, som Forfatteren videre udvikler, „Diskontkompanier“ i Gøteborg og Malmø, da man forstod, at Provinsen maatte have sine egne Pengeinstituter. Ordningen blev for disse, hvad angaar Kredit i „Riksbanken“, Indlaan, Reverser og disses Cirkuleren som Sedler akkurat som for den i 1773 stiftede „Diskont“.

Forf. kommer nu ind paa at skildre Inflationsperioden fra 1809 til 1812 og den derefter følgende Krise, en Skildring, der frembyder en Del Paralleller til Tiden efter 1914. Resultatet af Krisen var, at „Diskonterna“ forsvandt, dels grundet paa for store Laan til enkelte Firmaer, dels paa, at Folk tog deres Penge ud af dem.

Forf. opkaster nu det Spørgsmaal, hvad Folk har gjort, da der ikke længere var Instituter at indsætte Pengene i. Man kan tænke sig, at der blev holdt langt større Kassebeholdninger og at man tesaurerede Pengene, men dette maa efter en Undersøgelse afvises. Endvidere kunde det tænkes, at man ligesom i Tyskland under Inflationen hurtigst muligt anbragte sine Penge i Varer, men ogsaa dette maa afvises, da det vilde føre til at store Kapitaler, da man igen fik Banker, vilde strømme til disse, hvad der ikke blev Tilfældet. Der maa altsaa have været andre Steder, man kunde faa sine Penge anbragt, og Forf. giver nu en meget interessant Paa-visning af, at der fandtes et forholdsvis betydeligt frit Pengemarked, som betød meget for Datidens Økonomi.

Som nævnt var „Diskonterna“ gaaet under i Erhvervs-krisen. Der havde ogsaa været ret stor Opposition imod dem, ikke mindst fra Rigsdagens Side, da man mente, de forøgede Inflationen. Derfor virker det meget overraskende, naar Forf. paaviser, at der paa Rigsdagen i 1823 gjorde sig en hel anden Stemning gældende. Grunden er, at de nye liberale Ideer nu har paavirket Sindene paa dette Omraade, og det var imod disse liberale Ideer at monopolisere hele Bankvæsenet, derfor ønskede man nye Banker oprettede, men uden Seddeludstedelsesret, thi paa dette Punkt var man

endnu for Monopolet. Imidlertid betragtede man den Gang endnu Seddeludstedelse eller en billig Kredit i „Riksbanken“ som saa vigtig, at man, da intet af dette var tilladt i de af Rigsdagen for Oprettelse af nye Banker vedtagne Bestemmelser, ikke turde gøre noget Forsøg. Først da man fandt en Udvej til at omgaa Bestemmelserne, saaledes at man trods alt udstedte sine egne Sedler, blev der oprettet en ny Bank. Regeringen saa igennem Fingre dermed og Rigsdagen ligeledes, dels fordi man nu var blevet yderligere paavirket af Liberalismen, og dels fordi man havde set, hvad de skotske Banker havde opnaaet ved Seddeludstedelse. Som Følge heraf oprettedes der ogsaa nu en Del nye Banker.

Forfatteren giver herefter en indgaaende Beskrivelse af disse Bankers Udvikling og Regeringens og Rigsdagens Stilling overfor dem. Herunder kommer han en Del ind paa deres Likviditet. De private Banker var meget illikvide og Forf. mener, at det skyldes deres Udlaansrente, der ikke maatte være over 5 0/0, medens den naturlige Rente som Regel laa ved 6 0/0. Dette er næppe rigtigt. Sagen var, saa snart der indtraadte en økonomisk Krise, steg Vekselkursen over det øvre Sølvpunkt, dels grundet paa at Landet arbejdede med en stor, men kort udenlandsk Kredit, dels fordi Krisen mere ramte Landets Eksport- end Importvarer. Resultatet heraf blev, at de private Bankers Sedler for en Del forlangtes indløste med „Riksbanksedler“, og for „Riksbanksedlerne“ skaffede man sig saa Sølv til Eksport. Herved faldt Seddelmassen og dette virkede som en Kreditindskrænkning. Denne Proces vilde være forløbet paa akkurat samme Maade, dersom Banken havde udlaant til 6 0/0 i Stedet for 5 0/0, thi Udlaanene vilde næppe være blevet mindre af den Grund, da Seddeludstedelsen lovmæssigt var fastsat indenfor ret snævre Grænser. Det, der frembragte Illikviditeten, var den automatiske Forbindelse mellem Sølvdstrømning og Seddelmængde, som virkede paa den Maade, som Currencyteorien for saadanne Forhold ganske rigtigt havde forudset.

Som nævnt beskriver denne Bog kun Tiden op til 1860. Man maa med Interesse imødesee Fortsættelsen af denne Oversigt over Sveriges Bank- og Finansvæsens Udvikling og haabe, at denne vil give den Indholdsfortegnelse, man saa haardt savner i Værkets første Del.

Gustav Ole Bech.

R. G. HAWTREY: **Monetary Reconstruction**. 147 S. Pris 9 sh. — **Currency and credit**. 2den Udg. 442 S. Pris 15 sh. Longmans, Green & Co., London 1923.

Den førstnævnte af disse to Bøger er en Samling Afhandlinger, der spænder over hele Krigsperioden og Aarene derefter. De viser den kyndige, Begivenhederne nærstaaende lagttagers voksende Forstaaelse fra den første Afhandling om Faldet i den amerikanske Vekselkurs i 1915 til Afhandlingen: „The Genoa Resolutions on Currency“ i 1922, paa hvilke Resolutioner Mr. Hawtreys havde afgørende Indflydelse. Nu bagefter at læse disse Afhandlinger i Sammenhæng er lærerigt, som det altid er lærerigt at blive sat i Stand til at følge Begivenhedernes Udvikling af den ene i den anden, hvad enten det er faktiske Tildragelser eller en Aandsarbejders Opbygning af sin Indsigt og Viden. Forf. siger, at det har været hans Opgave at vise, at selv om det er vanskeligt, er det ikke uoverkommeligt at bringe Hjælp i det nuværende Ulave, og at han navnlig har villet fremhæve Betydningen og Gennemførligheden af en rationel Kreditpolitik. Og det teoretiske Grundlag for en saadan giver „Currency and credit“, hvis første Udgave kom i 1919, men som i 2den Udgave har taget Begivenheder og Betragtninger med fra de fire mellemliggende Aar, der jo har givet en Pengeteoretiker et og andet at tænke paa.

Bogen begynder med en Række pengeteoretiske Kapitler, i hvilke Forf. for at komme Pengenes Natur helt ind paa Livet forestiller sig et økonomisk Samfund, der anvender Kredit til Udligning af Gæld, men ikke har Penge. I dette Samfund tænker han sig at der findes en Regnepenge („money of account“) til Angivelse af Gældens Størrelse og dermed af Priserne. Forf. viser nu, at bortset fra den Vanskelighed det er, at der ikke findes noget bestemt lovligt Betalingsmiddel, med hvilket man kan frigøre sig for sin Gæld, er Hovedmanglen ved et Kreditsystem uden Penge dets Mangel paa Stabilitet. Thi Kredit har en iboende Tendens til enten at udvide sig eller trække sig sammen, og ved at gøre det forandrer den Regnepengens Værdi. Indførelse af et Betalingsmiddel, der ikke vilkaarligt kan forøges eller formindskes, har da den meget store Betydning at stabilisere Pengeenhedens Værdi.

Men et Kreditsystem, der er knyttet sammen med en saadan uforanderlig Pengeværdi, bliver paa den anden Side saa uelastisk, at det under de naturlige Bølgebevægelser i

Erhvervslivet, og navnlig under Kreditexpansionen, løber Fare for at sprænges. Thi hvis de Forpligtelser, Bankerne har paa-taget sig i det Øjeblik, de aabnede en Kredit, i givet Fald bliver gjort gældende imod den som Krav om Guld, vil et Sammenbrud blive Følgen. Derfor opstod Papirpengene, der selv om de er indløselige med Guld, kan udgives efter det foreliggende Behov.

De følgende Kapitler giver Forf.s særlige Udformning af Kvantitetsteorien. Han sammenstiller den af Bankerne ydede Kredit og de hos Befolkningen beroende Penge („the unspent margin“) med de Varer og Tjenester, der samtidig er til Dis-position, og afleder deraf Papirpengenes Værdi. Men da Ban-kerne kan udvide deres Kredit, og da Penge ikke laanes for at holdes ubeskæftigede, men betales ud saa snart de er laant, til Dækning af Udgifter ved Produktionen, d. v. s. til dem, der er beskæftigede i Produktionen, saa betyder en Udvidelse af Bankkrediten, at „consumers income“ og derefter „consumers outlay“ forøges. Men derved forøges ogsaa Efterspørgslen efter Varer og dermed deres Pris. Det er saaledes gennem Ban-kerne Ydelse af Kredit, at Priserne paavirkes, og da Bankerne efter deres Kunders Behov forvandler Kredit til Penge og Penge til Kredit, bliver Spørgsmaalet om en Regulering af Priser og Penge Spørgsmaalet om Kontrol med Krediten.

Videre udvikler Forf., at ligesom Kreditudvidelsen kan medføre den Fare for Bankerne, at deres kontante Behold-ninger bliver udtærede og for smaa i Forhold til deres For-pligtelser, og der saaledes i Reservernes Nedgang gives en Advarsel om at holde igen med Ydelse af Kredit, saaledes vil en Kreditudvidelse, der er større end andre Landes, igennem den Stigning af Vexelkurserne, den medfører, faa den samme Virkning, og tvinge Bankerne til at holde igen for at skærme deres Reserver.

Et saa kortfattet Referat af nogle af Bogens Hovedpunkter giver naturligvis ingen Forestilling om den Mangfoldighed, der præger Fremstillingen. Medens Mr. Keynes i sin „Tract on monetary reform“ spottede Økonomernes „i det lange Løb“ og sagde, at i det lange Løb er vi alle døde, og at Økono-merne kun gjorde Samtiden en ringe Tjeneste ved at vise, at naar Stormen er ovre, er Havet stille igen, saaledes har Mr. Hawtrey foresat sig at tilintetgøre et andet Forbehold, nemlig „other things being equal“. Thi heller ikke dette Forbehold slaar jo ret ofte til, og Fremstillingens Sandfærdighed staar og falder selvfølgelig med, om „alt andet var lige“.

Det synes mig det særlig fortjenstfulde ved den foreliggende Bog, at dens Forf. med en aldrig svigtende Energi søger at udfinde Forbindelseslinierne mellem Begivenhederne og at paavise Vexelvirkningsforholdene. I Behandlingen af Valutakursteorien naar han derved dybt ned, og anvender sin teoretiske Indsigt til i de historiske Afsnit, der udgør Bogens sidste Halvdel, at klarlægge Forholdene ind til deres inderste Marv.

Det er med den største Interesse og Beundring man følger Fremstillingen af de franske Assignaters Historie og af Bank-Restriktionen af 1797. Forf.s analytiske Evner og store historiske Indsigt betinger her i Fællesskab en Klarlæggelse af disse Forhold, der efter kyndiges Sigende paa afgørende Punkter bringer helt nye Momenter frem, og som i hvert Fald yder en ganske ypperlig Materialisering af Forf.s teoretiske Opfattelse. Denne højere Enhed af nationaløkonomisk og historisk Indsigt viser sig Gang paa Gang som uhyre frugtbar; vi kender det for vort eget Lands Vedkommende med Marcus Rubin, og i udpræget Grad gælder det for den svenske Nationaløkonom Eli F. Heckscher, hvis „*Økonomi och Historia*“ ikke blot har et Indledningskapitel af samme Navn, der i enhver Henseende synes mig fuldkomment, men som ogsaa i nævnte Bog behandler de franske Assignaters Historie saa indgaaende, at Mr. Hawtrey paa Grundlag af denne Fremstilling har maattet foretage forskellige Ændringer i sin (Note til S. 259).

Videre indeholder „*Currency and credit*“ Englands Mønt-historie siden Middelalderens Dage, Ruslands, Østrigs, U. S. A.'s Mønt-historie, saavel som Frankrigs og Indiens. Ogsaa Krigs- og Efterkrigsaaernes Penge- og Valutaforhold behandles indgaaende. Det er da en i sjælden Grad indholdsrig Bog, ogsaa en tung Bog, paa Grund af sin Stofmængde og sin Fremstillingsform, der hyppigst er klar, men undertiden ved den meget abstrakte Behandling af de teoretiske Afsnit kan indeholde ret dunkle Passager.

Men igennem det hele gaar Kreditteorien som en Ledetraad, Forf. ikke slipper, og giver end Stilen med den stadige Anvendelse af Hovedsætninger ligesom Udtryk for, hvor gennemtænkt hver Sætning er, hvor vanskeligt og kompliceret det hele Spørgsmaal ligger, saa holdes man fast af denne Fremstillingens Energi, hvor den samme tilgrundliggende Betragtning vender tilbage i stadig ny Variation. Paa samtlige de 430 tætttrykte Sider mindes jeg kun at have fundet et eneste

spøgefuldt Hvilested: overfor et af de Dekreter, der paabød Assignaterne at lade være med at faa Disagio overfor Guldet, bemærker Forf., at det var umuligt at forbedre Hundens Humør ved at svinge med dens Hale. Men denne Bemærkning skærer dybt ned i mange af de Foranstaltninger, man ogsaa nu har iværksat eller tænkt sig at iværksætte til Genskabelse af ordnede Pengeforhold.

E. C.

BERTIL OHLIN: *Handels teori*. Akademisk avhandling. 169 Sider. Stockholm 1924.

Den selvstændige Plads, der sædvanligt indenfor Nationaløkonomien indrømmes Behandlingen af den internationale Handels Problemer, har haft til Følge, at den klassiske Værdilære, skønt den forlængst har ophørt at gælde som en tilfredsstillende Løsning af Prisdannelsesspørgsmaalet, stadig kan ses lagt til Grund for den internationale Handels Teori. Med foreliggende Bog har Forf. sat sig til Opgave at udforme Læren om den internationale Handel i Overensstemmelse med de moderne Prisdannelses teorier, nærmest i saa Henseende med Forbillede i det af Cassel opbyggede System, hvor Grundprincippet om den almindelige Ligevægt har faaet sin, som det hævdes, mest konsekvente Udformning. Idet nu den internationale Handel betragtes som et Underafsnit indenfor, hvad Forf. kalder den interlokale Handel, bliver det nøjere bestemt denne og alene denne, der — hvad vel ikke helt umiddelbart fremgaar af Bogens Titel — kommer til at udgøre Undersøgelsens Genstand.

Som de to Aarsager til interlokal Handel peges der paa Produktivkræfternes ved deres ufuldstændige Bevægelighed opretholdt ulige Knapthed indenfor de forskellige Omraader og deres manglende Delelighed (Stordriftens Fordele). Med Udgangspunkt heri følges paa klar og overskuelig Maade Handels Mekanik under de forskellige Betingelser. Idet det til at begynde med forudsættes, at Flytning af Produktionsfaktorerne fra det ene Omraade til det andet overhovedet ikke kan finde Sted, ligesom ogsaa Tilgangen af Produktionsfaktorer betragtes som given, og saaledes uafhængig af Priserne, bliver det derved muligt at stille den væsentligste Del af Problemet i klare og tydelige Belysning.

I Bogens anden Del indføres saa Produktionsfaktorerne delvise Bevægelighed som et modificerende Moment. Især er

det Kapitaloverflytningerne, som her har Interesse, og som derfor behandles indgaaende. Ved at dele Varerne i inter-regionale, kvasiregionale og indenlandske efter den Grad, hvori de berøres af den interregionale Handel, opnaar Forf. at kunne foretage en mere detailleret Analyse af Kapitalstrømningernes Virkninger, idet disse Varegruppers Forhold paavirkes forskelligt.

Der gøres i Forbindelse hermed Rede for, hvorledes Forholdene stiller sig under forskellige monetære Betingelser, ligesom de Forhold undersøges, der virker som Gnidsningsmodstand mod, at interlokal Handel kommer i Stand. Herunder omhandles saaledes Transportomkostninger og Toldafgifter, og det undersøges dernæst, hvilke Faktorer det er, som betinger Uligheden i Prisniveauernes Højde indenfor de forskellige Lokalteter. I Slutkapitlet fremfører Forf. sin Kritik af den klassiske Værdilære.

C. Fl. Steenstrup.

JANUS DUNDAS WHITE: **Land Value Policy.** Published by The united committee for the taxation of land-values. London 1924. (205 S.). 2 sh. net.

Forfatteren, der er Advokat og mangeaarigt Parlamentsmedlem og har spillet en fremragende Rolle indenfor den engelske Grundskyldsbevægelse, har i denne Bog givet en kortfattet Oversigt over Grundskyldbevægelens Ideer, de forskellige Forhaabninger, der fra dens Tilhængere stilles til de sociale Virkninger af Samfundets Inddragelse af Grundrenten og Frigørelse af de arbejdsskabte Værdier for Beskatning, Grundskyldstankens Historie og Udvikling og dens Gennemførelse i praktisk Lovgivning indtil nu, og endelig et Overblik over de forskellige teoretiske og praktiske Problemer, der knytter sig til Reformens Gennemførelse, et Afsnit, hvor den kyndige Jurist og praktiske Lovgiver giver værdifulde Bidrag til Belysning af forskellige Spørgsmaal vedrørende Vurderingsreglerne.

Ved at skyde en Række specielle Spørgsmaal ud til særskilt Behandling i et Appendiks til den almindelige Fremstilling, har Forfatteren opnaaet at give en klar og let læselig Oversigt over de ovenfor omtalte Emner, som vil være af Værdi for dem, der interesserer sig for Grundskyldsreformen.

K. J. Kristensen.

RUDOLF MEERWARTH: **Nationalökonomie und Statistik.** 505 S. Walter de Gruyter & Co., Berlin og Leipzig 1925. Pris 17 Rmk.

Bogen har Undertitlen: Eine Einleitung in die empirische Nationalökonomie og giver en overmaade indgaaende Oversigt over Principerne for de store officielle erhvervsstatistiske Undersøgelser (Tyskland, England, Amerika), over de ledende Landes Handelsstatistik, Pris- og Lønstatistik, Indextal m. v. Der er her samlet et stort, let overskueligt Stof, der behandles baade praktisk og kritisk; Bogen er da mere en Haandbog i Statistik og i Behandlingen af de officielle Tabelværkers Oplysninger end, hvad Titlen kunde tyde paa, en teoretisk Udredning af Forholdet mellem Nationaløkonomi og Statistik. Forf. har ved at meddele Stoffet og gennemgaa det kritisk villet vise Nationaløkonomerne, hvorledes de skulde bruge Statistiken. Der er i hvert Fald ved samme Lejlighed kommet en for Statistikere og mange Praktikere nyttig Haandbog ud af det.

E. C.

KNUD KORST: **Karl Marx og Marxismen.** Udg. af Studentersamfundets Oplysningsforening. 83 S. V. Pios Boghandel. København 1924. Pris Kr. 1.25.

Den lille Bog søger at give en Forestilling om den marxistiske Teori, den materialistiske Historieopfattelse og af Marx's og Engels Opfattelse af Arbejderklassens Taktik, saaledes som de gav det Udtryk i det kommunistiske Manifest. Den er klar og velskreven og giver et godt Referat af den marxistiske Lære. Men Forf. er styrtet under den umenneskelige Opgave: at ville rive Karl Marx's Teorier ud af deres historiske Sammenhæng og give dem det evige Liv. Det er en blodig Historiens Ironi, at socialistiske Teoretikere vedbliver at behandle den materialistiske Historieopfattelses fornemste Talsmand, som om ikke han havde skrevet og talt ud fra sine særegne Forudsætninger i et snart 100 Aar gammelt Milieu.

E. C.

J. M. KEYNES: **Fremtidens Pengepolitik.** Nyt Socialt Bibliotek. 188 Sider. Martins Forlag. København 1925. Pris 4 Kr.

En Række sociale Oplysnings-Foreninger og -Institutioner har nedsat et „Fællesudvalg for social Litteratur“ og dette Fællesudvalg igen et Arbejdsudvalg, der bestaar af Sekretær

A. Boje, Fuldmægtig N. Ehrenreich Hansen, Kontorchef Hj. Gammelgaard, Translatør C. L. Skjoldbo og Fuldmægtig F. Zeuthen. Fuldmægtig Ehrenreich Hansen har oversat Mr. Keynes' „Tract on monetary reform“ (anm. her i Tidsskriftet, Aargang 1924), der forelægges den danske Læseverden samtidig med et Skrift af Prof. Birck om Staternes Gæld, som senere skal blive gjort til Genstand for Omtale.

Det er glædeligt, at en saa fremragende Bog har kunnet komme frem paa Dansk, og Overs. synes at have skilt sig fra sit saare vanskelige Hverv med megen Dygtighed. Arbejdet maa have været svært, ikke blot fordi Mr. Keynes' Sprog er saa udpræget personligt, men ogsaa fordi vi i Dansk mange Gange savner Udtryk og Betegnelser, der er præcise nok til at dække over de engelske, af adskillige Generationers Forfattere prægede Ord. En og anden Ting, jeg tilfældig er stødt paa, viser dette. Naar det i „Monetary reform“ S. 70 saare malerisk siges: The finances of Humpty-Dumpty are as follows, skriver Overs. (S. 69): Frankrigs Finanser stiller sig paa følgende Maade, og Læseren mister derved et uudsletteligt Indtryk af Mr. Keynes Mistillid til fransk Finanspolitik og fransk Politik i det hele. I det overmaade intrikate Afsnit: The forward market in exchanges har Overs. ikke blot haft at kæmpe med det vanskelige Stof, men ogsaa med, at vi f. Eks. savner anerkendte danske Udtryk for „forward“ og „spot“, og heller ikke har det for „discount“, der derfor oversættes baade ved „Underpris“ og „Godtgørelse“ (S. 112); derimod er ganske vist Notering ikke noget særligt kønt dansk Ord, men det forstaas dog som dækkende „quotation“. Overs. bruger imidlertid undertiden „Pris“ for quotation, hvilket synes mig at gøre Udredningen af Forholdet mellem £ og \$ (S. 117) endnu vanskeligere at forstaa.

Dog, Indvendinger som disse vil altid kunne gøres mod en Oversættelse, og er ikke ment som Forringelse af den Anerkendelse, Overs. har Krav paa for sit Arbejde.

E. C.

NOTITSER.

I.

Nationaløkonomisk Forenings Prisopgave.

Da Nationaløkonomisk Forenings Fond ved Udgangen af 1924 har naaet det statutmæssige Beløb af 50000 Kr., kan der for Aaret 1925 disponeres over Fondens fulde Renteudbytte. Fondens Bestyrelse har herefter paa et den 29. December 1924 afholdt Møde vedtaget at udskrive følgende Prisopgave:

Arbejderklassens økonomiske Kaar i Danmark i de sidste 50 Aar.

Prisopgaven kan besvares af statsvidenskabelige Studenter og Kandidater, og den efter Bedømmelseskomiteens Skøn bedste af de i Betragtning kommende Besvarelser vil blive belønnet med 2000 Kr. Besvarelserne skal inden 1. Januar 1926 være indleveret mærkede og med lukket Navnekonvolut til et af Medlemmerne i Bedømmelseskomiteen, der bestaar af Professor, Dr. *H. Westergaard*, Departementschef *Adolph Jensen* og Generaldirektør *Michael Koefoed*.

Det forudsættes, at Afhandlingen udarbejdes paa videnskabeligt Grundlag i almen tilgængelig Form og ikke overstiger ca. 300 trykte Oktavsider. Den belønnede Opgave er Nationaløkonomisk Forenings Ejendom og vil ved Foreningens Foranstaltning blive søgt offentliggjort, medens de øvrige indkomne Besvarelser er de paagældende Forfatteres Ejendom.

II.

Det socialøkonomiske Bogkartotek.

Det Kartotek over økonomisk Litteratur, der for nogle Aar tilbage paabegyndtes, og til hvis Udarbejdelse Nationaløkonomisk Forening har ydet Tilskud, findes nu i en saadan Tilstand, at det med Udbytte vil kunne anvendes.

Det omfatter den siden Aar 1900 udgivne nationaløkonomiske Litteratur (bortset fra Pjecer paa under 50 Sider), som findes paa følgende Biblioteker: Det kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket, Statistisk Departement, Statistisk Laboratorium, Det sociale Sekretariat, Industriforeningens Bibliotek og Dansk Forening for Socialpolitik's Bibliotek.

Af Kartotekkortene, der foreløbig kun er ordnede efter Emne, fremgaar det, paa hvilke Biblioteker de paagældende Bøger vil være at finde.

Kartoteket har sin Plads i Det sociale Sekretariat, Kongens Nytorv 3^s, der har paataget sig at holde Kartoteket à jour og udarbejde et Kartotek, ordnet efter Forfatternavne.

Endvidere vil der blive udarbejdet et tilsvarende Kartotek til Opstilling i Statistisk Laboratorium.

III.

Indførselen af Kul, Korn og Foderstoffer.

Da Høsten af Rug og Hvede i 1924 paa Grund af den strenge Vinter 19²³/₂₄ faldt væsentlig ugunstigere ud end normalt, idet der kun høstedes 4.2 Mill. hkg mod 6.2 Mill. hkg i 1923, maa det forventes, at der i de sidste Maaneder af Høstaaret 19²⁴/₂₅ bliver Brug for en noget større Indførsel af disse Kornsorter end i forrige Aar. Paa den anden Side maa det antages, at de høje Priser paa Brødkornet i Sammenligning med Prisen paa Majs har medført, at en væsentlig mindre Del end sædvanlig af Rugen og Hveden er fodret op i Aar, og at ogsaa de høje Priser navnlig paa Hvedebrødet har medført nogen Besparelse.

Efterfølgende Beregninger søger at naa til et Skøn over, hvor megen Rug og Hvede der i Tiden $1\frac{1}{2}$ — $80\frac{5}{6}$ 1925 sandsynligvis skal importeres mere end i det tilsvarende Tidsrum af 1924, og tager samtidigt i Betragtning, at Indførselen af Kul, af Oliekager, men navnlig af Majs i Tiden indtil 1. Februar i Aar har været saa meget større end i 19²³/₂₄, at der paa disse Poster kan ventes væsentlige Besparelser. Naar der har kunnet finde en saa betydelig Merindførsel Sted af disse Varer uden nogen større Vanskeligheder for Betalingsbalancen, skyldes det naturligvis den meget store Landbrugs-eksport, herunder Bygudførselen i Efteraarsmaanederne. Bortset fra de Tab, en streng Vinter forvolder ved Ødelæggelse af

Vintersædsmarkerne, giver den paa den anden Side en usædvanlig Chance for en fin Bygafrøde, fordi det Byg, der saaes i de ompløjede Hvedemarker, paa Grund af disses grundige Behandling sædvanemæssigt bliver et meget værdifuldt Produkt. I hvert Fald paa dette Punkt synes Naturen saaledes at have nogen Tilbøjelighed til at mildne paa den i Valuta-teorien af Betalingsbalance-Teoretikerne stærkt yndede „pludselige Misvækst, Kreatursygdomme m. v.“.

Jeg har iøvrigt meddelt Beregningerne ret udførligt, for at der skulde være Mulighed for den, der maatte ønske det, til selv at sætte andre Tal ind i Beregningen, end jeg har anvendt. Og selvfølgelig er en saadan Beregning ifølge Sagens Natur i høj Grad skønsmæssig; men jeg maa mene, at den giver et begrundet Skøn, og som saadan har sin Værdi som Vejledning.

Kul.

Indførsel af Kul $\frac{1}{7}$ 1923— $\frac{30}{6}$ 1924	3.4 Mill. Tons
— — — $\frac{1}{7}$ 1924— $\frac{31}{1}$ 1925	2.2 — —
Rest at indføre i Tiden til $\frac{30}{6}$ 1925	1.2 Mill. Tons
Da der i 1924 i Tiden $\frac{1}{2}$ — $\frac{30}{6}$ indførtes	1.5 — —
skulde vi altsaa i Aar spare	0.3 Mill. Tons
+ Formindskelse paa Grund af mildt Vejr	0.4 — —
Ialt (anslaaet) ...	0.6 Mill. Tons

Hvede.

Indførsel af Hvede $\frac{1}{7}$ 1923— $\frac{30}{6}$ 1924	2.0 Mill. Sække à 100 kg
Hvedehøsten i Aaret 1923	2.4 — — —
Tilsammen ...	4.4 Mill. Sække à 100 kg
Indført i Tiden $\frac{1}{7}$ 1924— $\frac{31}{1}$ 1925	0.9 — — —
Høsten i 1924	1.6 — — —
Tilsammen ...	2.5 Mill. Sække à 100 kg

Der skulde herefter indføres 1.9 Mill. Sække endnu i indeværende Foraar; da der i 1924 i de tilsvarende Maaneder ($\frac{1}{2}$ — $\frac{30}{6}$) indførtes 0.9 Mill. Sække, skulde man altsaa regne med en Merindførsel overfor i Fjor paa 1.0 Mill. Sække. Da der imidlertid af Byg, Havre og Blandsæd høstedes 0.7 Mill. Sække mere i 1924 end i 1923, har disse Kornsorter kunnet træde i Stedet for Hvede til Opfodring i noget Omfang, og det kan desuden formentlig antages, at de høje Priser har medført nogen Indskrænkning i Forbruget til Brød. Indførselen af Hvedemel var saaledes 444000 Sække i 1923/24, men forholdsvis noget mindre, nemlig 196000 Sække i Tiden $\frac{1}{7}$ 1924— $\frac{31}{1}$ 1925. Jeg regner derfor med, at der endnu kun skal indføres 0.7 Mill. Sække Hvede.

Rug.

Indførsel af Rug $\frac{1}{7}$ 1923— $\frac{30}{6}$ 1924.....	2.6	Mill. Sække à 100 kg
Rughøsten i Aaret 1923.....	3.8	— — —
Tilsammen...	6.4	Mill. Sække à 100 kg
Indført i Tiden $\frac{1}{7}$ 1924— $\frac{31}{1}$ 1925.....	1.3	— — —
Høsten i 1924.....	2.7	— — —
Tilsammen...	4.0	Mill. Sække à 100 kg

Der skulde herefter indføres 2.4 Mill. Sække endnu i indeværende Foraar; da der i 1924 i de tilsvarende Maaneder ($\frac{1}{2}$ — $\frac{30}{6}$) indførtes 1.0 Mill. Sække, bliver Merindførselen overfor i Fjor 1.4 Mill. Sække. Ogsaa her maa det antages, at de høje Priser har indskrænket Anvendelsen af Rug til Foder. Jeg regner derfor med, at der endnu skal indføres 1.1 Mill. Sække.

Majs.

Indførsel af Majs $\frac{1}{7}$ 1923— $\frac{30}{6}$ 1924.....	3.3	Mill. Sække à 100 kg
— — — $\frac{1}{7}$ 1924— $\frac{31}{1}$ 1925.....	3.2	— — —
Forskel...	0.1	Mill. Sække à 100 kg

Der er herefter indtil 1. Februar praktisk taget indført det samme Kvantum Majs som i Høstaaret 1923/24. Svinebestanden er snarest mindre, og der gøres Forsøg med andre Foderemner til Svinene end Majs. I Tiden $\frac{1}{2}$ — $\frac{30}{6}$ 1924 indførtes 1.5 Mill. Sække Majs; hele dette Kvantum kan dog ikke spares i indeværende Foraar, idet der maa regnes med Erstatning for den ekstraordinære Bygudførsel (0.4 Mill. hkg) og med, at noget af Forbruget paa Grund af de høje Priser paa Hvede og Rug er gaaet over paa Majs. Jeg regner derfor med en Besparelse paa 0.9 Mill. hkg.

Oliekager.

Indførsel af Oliekager $\frac{1}{7}$ 1923— $\frac{30}{6}$ 1924.....	6.4	Mill. hkg
— — — $\frac{1}{7}$ 1924— $\frac{31}{1}$ 1925.....	4.5	— —
Forskel...	1.9	Mill. hkg

Der skulde altsaa endnu i indeværende Foraar kun være Brug for 1.9 hkg Foderkager. Da der i Tiden $\frac{1}{2}$ — $\frac{30}{6}$ 1924 indførtes 2.9 Mill. hkg, skulde der altsaa i Aar kunne regnes med en Besparelse paa 1.0 Mill. hkg. Under Forudsætning af, at noget af Majsforbruget er ført her over, regner jeg kun med en Besparelse paa 0.8 Mill. hkg.

Følgende Oversigt kan derefter opstilles over Betalingsforpligtelser for de her nævnte Varer i indeværende Foraar, sammenlignet med de tilsvarende Maaneder i Fjor:

Kul:	Mindreudgift:	0.6	Mill. Tons à 30	Kr.	18	Mill. Kr.
Hvede:	Merudgift:	0.7	— Sække à 40	-	28	—
Rug:	Merudgift:	1.1	— — à 40	-	44	—
Majs:	Mindreudgift:	0.9	— — à 30	-	27	—
Oliekager:	Mindreudgift:	0.8	— hkg à 30	-	24	—
Samlet Merudgift...					3	Mill. Kr.

Den opstillede Kalkule giver saaledes til Resultat, at de her nævnte Varer, tagne under eet, i Resten af indeværende Aar til 1. Juli ikke skulde beslaglægge mere fremmed Valuta, end de gjorde for samme Tidsrum i Fjor. E. C.

IV.

Diskontoen i 1924.

Den danske Nationalbanks Diskonto var ved Aarets Begyndelse 6⁰/₀, men forhøjedes da Egaliseringsfondet maatte opgive at fastholde £-Kursen i 24.50, den 17. Januar til 7⁰/₀, paa hvilken Sats Diskontoen siden har staaet.

Stockholm. Sveriges Riksbank har siden 9. November 1923 uforandret noteret en Diskonto paa 5¹/₂⁰/₀.

Kristiania. Norges Banks Diskonto sattes den 10. November 1923 til 7⁰/₀ og stod paa denne Højde, indtil Satsen blev nedsat med ¹/₂⁰/₀ den 26. November 1924.

Helsingfors. Finlands Banks Diskonto var fra 30. November 1923 til 6. Marts 1924 10⁰/₀, men sænkedes sidstnævnte Dag til 9⁰/₀. Denne Sats noteredes Aaret 1924 ud.

London. Bank of Englands Diskonto var gennem hele Aaret 1924 siden 5. Juli 1923: 4⁰/₀.

Paris. Banque de France's Diskonto var ved Aarets Begyndelse 5⁰/₀, forhøjedes 11. Januar 1924 til 5¹/₂⁰/₀, 18. Januar til 6⁰/₀ og 11. December 1924 til 7⁰/₀.

Berlin. Deutsche Reichsbank har gennem hele Aaret 1924 uforandret holdt en Diskonto af 10⁰/₀.

New York. New York Federal Reserve Banks Diskonto var ved Aarets Begyndelse 4¹/₂⁰/₀, nedsattes 1. Maj til 4⁰/₀, 12. Juni til 3¹/₂⁰/₀ og 9. August til 3⁰/₀, hvilken Sats bevareredes uforandret Resten af Aaret.

RATIONELLE BANETARIFER.

Særligt i Danmark.

Foredrag i Dansk Trafikforening den 27. Marts 1925 af Jens Warming.

1. Den rette Opstilling af Problemet S. 65. 2. Fjerntrafiken S. 68. 3. Færgerne S. 80. 4. Stykgodset S. 86. 5. Anden Klasse S. 87. 6. Merudgift og Totaludgift S. 89. 7. Dækning af Generalomkostningerne efter mindste Offers Princip S. 94.

1. Den rette Opstilling af Problemet.

Allerede for flere Aar siden har Dansk Trafikforening gentagende anmodet mig om et Foredrag om Banetarifer; men jeg mente ikke den Gang at have Tid til en nærmere Udformning af mine Tanker om Emnet. Nu har Statsbanerne imidlertid — i Anledning af Bil-Konkurrencen — ved en ny Lov faaet en udvidet Adgang til at foretage individualiserede Nedsættelser af de normale Takster for derved at fastholde Kunderne, og da det ved Gennemførelsen heraf kan blive nødvendigt at tage Standpunkt til forskellige principielle Spørgsmaal, maa jeg nu hellere komme frem med, hvad jeg har paa Hjerte om Sagen. Men Emnet er kolossalt; jeg maatte tage fri et helt Aar for at komme til Bunds i det Kompleks af Problemer, som det omfatter; og selv i saa Fald vilde jeg ikke overalt kunne naa til en selvstændig Mening, men maatte paa talrige Punkter støtte mig til de Embedsmænds Erfaringer, Skøn og Instinkter, som har Bane-Administration til deres Hovedgerning. Opgaven er i Virkeligheden kun at give Bidrag og Impulser til disse ansvarlige Embedsmænds Overvejelser, men dertil har Statistikere og Nationaløkonomer da ogsaa visse Forudsætninger — ved deres Kendskab til værditeoretiske Problemer (navnlig om Monopolpriser), ved deres Kendskab til Danmarks Erhvervsliv, og ved deres Øvelse i at tumle med talmæssige Problemer.

Ved Overvejelser om, hvor langt man kan gaa ned for at fastholde visse Kunder, gælder det at være klar over For-

skellen mellem Merudgiften ved en forøget Trafik og Totaludgiften eller den gennemsnitlige Udgift pr. Enhed, der er meget større. Hvis Statskassens Tilstand og Finansledelsens Principer kræver et vist Overskud af Statsbanerne, da maa der være store Grupper af Kunder, som betaler et Tillæg til Merudgiften; men samtidig vil der være andre Kunder, for hvem Trafiken har saa lille Værdi, at de vilde blive borte, hvis ogsaa de skulde betale „Bidrag til Generalomkostningerne“, og som det derfor kan betale sig at fastholde, naar de blot ikke volder en Stigning i Udgiften, som er større, end hvad de betaler. Denne Merudgift er det absolute Minimum for Tarifen, og naar det f. Eks. i Anledning af den nye Lov har været fremhævet, at der fra Aarhus til Silkeborg er dobbelt saa langt ad Banen som ad Landevejen (paa Grund af Omvejen til Skanderborg), og at man derfor maa være særligt billig for at fastholde denne Trafik, saa maa man erindre, at man kan købe Guld for dyrt; der er et Minimum, under hvilket man ikke kan gaa uden direkte Tab, og som man ogsaa nationaløkonomisk set maa advare imod at gaa under, fordi Banens Præstation da har mindre Værdi for Kunden end det Beløb, den koster Banen i Merudgift, eller som maa regnes for at være Merudgiften (additional cost, som det udtrykkes i engelsk Værdilære). Naar der nu gives denne særlige Ret til Nedsættelser, er det da nødvendigt at søge at naa saa vidt som muligt i at klare sig, hvad Banernes Selvomkostninger er, og dertil kræves der baade Statistik og Skøn og en Gennemtænkning af, hvorledes Problemet rettelig bør stilles.

Desværre er Merudgiften i høj Grad diskontinuert, saa at det kniber for Tanken at fastholde dette Begreb. En Sæk mere til Silkeborg koster som oftest slet ingen Ting; Toget skal ikke gøres længere, Lokomotivet bruger ikke mere Kul og Statsbanerne skal ikke have mere Personale. Det samme gælder den næste Sæk, og den næste osv.; men til sidst kommer der alligevel en Sæk, som er den Draabe, der bringer Bægeret til at flyde over, og som altsaa er den uskyldige Anledning til en uforholdsmæssig stor Merudgift; selvfølgelig maa denne stødvide Merudgift henføres til samtlige foregaaende Sække og belastes dem, og selv om det i Praksis er noget større Varepartier (eller Grupper af Varer, der paavirkes af de samme Konjunkturer), som volder de store Merudgifter til nye Tog, udvidede Stationer osv., saa maa man principielt alligevel give hver Sæk mere og hver Passager mere sin Part af Merudgiften at betale som Minimum.

For at bøde paa det diskontinuerte ved Udgiftsstigningen maa man regne med større Enheder. For saa stort et System som de danske Statsbaner antager jeg, at der vilde komme en tilstrækkelig Udjævning, hvis man spurgte om Merudgiften ved en Trafikstigning paa 10 pCt., d. v. s. hvis der kom 10 pCt. flere Passagerer, 10 pCt. mere Stykgods, 10 pCt. mere Vagongods osv. Hvis det er muligt for Administrationen at kalkulere, hvad en saadan Stigning vilde betyde af længere Tog, flere Tog, mere Personale osv., og at henhøre Beløbet med de rette Andele til, hvad 10 pCt. flere Passagerer koster, 10 pCt. mere Stykgods osv., saa har man her den rette Basis for den omtalte Minimaltarif. Det er muligt, at Spørgsmaalet, saaledes stillet, ikke fuldt ud lader sig besvare, og at meget fremdeles maa overlades til Praktikerne Instinkter. Men derfor har den rette Opstilling af Problemet — den rette Klarhed over, hvad man egentlig skulde naa — alligevel sin Betydning og vil hjælpe Praktikerne til den størst mulige Tilnærmelse til det rette. Herom mere i anden Sammenhæng.

Den saaledes bestemte Merudgift vil som Regel være betydeligt under Totaludgiften; ofte vil en 10 pCt. Trafikstigning kun koste f. Eks. 5 pCt. Forøgelse af Udgifterne, fordi de „faste“ Udgifter til Renter og til det Mindstemaal af Stationsbetjening og Toggang, uden hvilke man overhovedet ikke kan drive en Bane, enten slet ikke vokser eller meget lidt. Bestemmer man da Minimaltarifen efter Merudgiften, vil den i Eksemplet kun dække Halvdelen af Totaludgiften, og Spørgsmaalet bliver da, hvorledes den anden Halvdel skal dækkes. Dette bør ske efter et helt andet Princip, som man kunde kalde mindste Offers Princip, og som jeg til sidst skal omtale nærmere; medens man ved Dækning af Merudgiften ser Sagen fra Banens Standpunkt, idet man spørger om de Omkostninger, en vis Mertrafik volder, saa skal man nu se Sagen fra Kundens Synspunkt, idet man spørger, hvad Nytte han har af at bruge Banen, og om han derfor kan ventes at ville fortsætte Benyttelsen, selv om han skal betale et Tillæg til Merudgiften. Det er givet, at ethvert saadant Tillæg fordriver nogle Kunder, som kunde haft Fordel af at benytte Banen, og som denne ikke havde haft Tab af at betjene; og derfor gør et saadant Tillæg Skade¹⁾. Det gælder da at tage det

¹⁾ Ud fra den Opfattelse, at Baner bør bære sig, vilde man snarere sige, at man gør Gavn hver Gang man tildrager en Kunde ved at lade ham slippe med mindre end den gennemsnitlige Andel af Generalomkostningerne.

der, hvor det gør mindst Skade, og man kan paa Forhaand ikke afvise den Tanke, at det gør mindst Skade at tage Beløbet eller en Del deraf ved Skatter. Abstrakt set er det tænkeligt kun at opkræve Tillæg hos Kunder, som ikke lader sig fordrive, men i Praksis er det umuligt at nuancere Tarifen saa fint efter Kundernes Forhold, og derfor er et vist Offer uundgaeligt.

Til nærmere Belysning af Begrebet Merudgift vil jeg nu belyse fire svage Punkter i De danske Statsbaners Økonomi, nemlig Fjerntrafiken, Gods med Færgerne, Stykgods og II Klasse, hvorefter jeg genoptager de mere teoretiske Drøftelser. Disse fire svage Punkter er særlig egnede til at klare Begreberne, fordi de to første er svage i Relation til Merudgiften, men de to sidste i Relation til Totaludgiften, medens de maaske kan reddes, naar man bygger paa Merudgiften. Men alle fire er saa nær ved Minimaltarifen, at det er paa-krævet, at Banerne lader foretage nøjagtigere Beregninger, end jeg er i Stand til, for at faa Klarhed over, om der ikke her lides direkte Tab, eller i alt Fald er saa lidt at løbe paa, at den nye Nedsættelses-Ret ikke kan anvendes her. Navnlig er der Fare, hvis der samtidig er flere svage Punkter, f. Eks. hvis en Transport baade er med Færge og over en lang Distance.

Naar jeg særlig behandler disse svage Punkter, er det ikke fordi jeg er særlig ivrig efter Takstforhøjelser. Jeg er tværtimod meget mild overfor Kravet om, at Baner bør give fuld Rente; der er jo mange, der mener, at det er en Selvfølge, at Baner bør drives saadan, at Skatteyderne ikke besværes med Tilskud til Renterne, og mange mener endda, at de viser en særlig nationaløkonomisk Forstaaelse ved at stille dette Krav. I Virkeligheden er der under danske Forhold ingen, der konsekvent staar fast paa dette Standpunkt, og jeg skal siden forklare det nationaløkonomiske Syn derpaa. Men lige saa mild jeg er overfor Rentekravet, lige saa streng er jeg deri, at ingen Takst maa være under Merudgiften, og det er derfor, at jeg begynder med de svage Punkter.

2. Fjerntrafiken.

Den gældende Tarif for Passagerer paa III Kl. er 5 Øre pr. km for de første 225 km og derefter et Zonesystem, hvis gennemsnitlige Mening er, at der betales ca. 1 Øre pr. km. Der er f. Eks. 244 km fra København til

Fredericia og derfor betales Kr. 11,30, men fortsættes Rejsen til Frederikshavn, betales der kun Kr. 3,70 for disse 337 km. Nu er Forskellen mellem 5 og 1 Øre saa stor, at man paa Forhaand vil antage, at enten er der et glimrende Overskud paa de 5 Øre eller ogsaa Tab paa den ene Øre, og saa vidt jeg kan regne mig til det (se S. 78), er det det sidste, der er rigtigt, idet den laveste Merudgift under de gunstigste normale Omstændigheder er ca. 1,5 Øre. Paa en Passager fra København til Nordjylland har man antagelig et ret pænt Overskud (d. v. s. Bidrag til Generalomkostningerne), naar han naar Fredericia, men for hver Kilometer derefter tærer man paa dette Overskud, og hvis Jylland var noget længere, saa at man kunde fortsætte nogle Hundrede Kilometer ud over Frederikshavn, vilde der til sidst komme Tab som Helhed. Dette er jo en ret aparte Ordning, men det er maaske alligevel rationelt, nemlig p. Gr. af Dampskibenes Konkurrence; til Nordjylland er der jo meget kortere over Kattegat end via Fredericia, saa at det kan blive baade billigt og hurtigt, og herved har det særlig Betydning, at Jylland bøjer mod Øst (saa at Skagen er lige saa østlig som Kerteminde). Yderligere har Statsbanernes Fædre i Midten af forrige Aarhundrede forværret Stillingen ved at lade den østjyske Stambane gaa saa stærkt i Zigzag, at der fra Vejle til Hobro er 174 km ad Banen mod 105 i Luftlinie. Statsbanernes Evne til at konkurrere med Dampene vil altsaa vokse stærkt, naar man en Gang bestemmer sig til at bygge en mere direkte Linie; men foreløbig er man stærkt handicappet, saa at man maa beregne en mindre Avance til Nordjylland end til Fredericia. Set fra Publikums Synspunkt er dette meget heldigt, da det endvidere tvinger Dampene til moderate Priser, og da Banerne yderligere mener det nødvendigt at drage den Konsekvens, at den samme Afstand andre Steder skal være lige saa billig, f. Eks. København—Vestjylland, skønt der ikke er nogen Konkurrence. Jeg er ikke sikker paa, at Banerne rent forretningsmæssigt staar sig ved at tage saa meget Hensyn til Konkurrencen, naar det drager Konsekvenser med sig andre Steder, og desuden vilde man, hvis flere benyttede Dampene til Aarhus og Aalborg, faa en Del Forsættelser à 5 Øre pr. km til f. Eks. Randers og Hjørring, medens man nu, naar de samme Passagerer kører hele Vejen, kun faar 1 Øre paa disse Strækninger. Men hvis det er rigtigt, at der paa Grund af Landets Lidenhed dog aldrig bliver direkte Tab, selv paa de længste Rejser, og naar man som jeg ikke kræver fuld Rente

af Banerne, saa kan man alligevel paaskønne de Ofre, som Banerne her bringer for de lange Rejser, og som gavner Publikum dobbelt ved ogsaa at holde Dampskibsbilletterne billige. En mulig mindre Regulering skal jeg dog senere omtale.

For Gods er Forholdet noget lignende, at de fleste middellange Transporter giver et pænt Overskud, men at man udover 180 km delvis har saa lave Takster, at man efterhaanden fortærer dette Overskud. Ogsaa her antager jeg, at der paa Grund af Landets Lidenhed alligevel altid bliver lidt til overs, dog med den Undtagelse, at hvis en Del af Transporten foregaar med Færger, da er der paa Forhaand gjort saa slemt et Skaar i Overskudet, at der ikke bliver nok til at bære Tabet ved en lang Fortsættelse. Den gældende Tarif er i Øre pr. 100 kg følgende:

	II-gods	Styk-gods	Styk-gods i større Par-tier	Vagongods			
				Takst 4 (fineste)	Takst 5	Takst 6	Takst 7 (groveste)
Konstant	140	70	54	32	30	26	22
For hver af de første 60 km	4,5	2,35	1,7	1,42	0,95	0,71	0,57
- - - næste 60 -	2,7	1,6	1,0	0,9	0,7	0,5	0,4
- - - - 60 -	1,35	0,8	0,5	0,47	0,42	0,35	0,28
- - - - følgende -	0,7	0,4	0,3	0,27	0,25	0,22	0,19

Til Takst 5 befordres bl. a. Korn, til Takst 6 Kul og Kunstgødning, og til Takst 7 Brænde, Tørv, Hø og Halm. Konstanten er oprindelig nærmest tænkt som Dækning for de store Udgifter paa Afgangs- og Ankomstationen. Dertil kommer der saa en Kilometerbetaling, der er aftagende efter en Rateskala, saa at der ingen slemme Knæk bliver; denne Degression paa Afstanden kan baade motiveres ved Omkostnings- og ved Nytte-synspunktet, altsaa baade fra Banens og fra Kundens Synspunkt, hvilket senere skal omtales nærmere. Foreløbig ønsker jeg at samle Opmærksomheden om de 0,19 Øre pr. km, der betales naar det groveste Gods transporteres udover 180 km, idet jeg mener, at dette er lidt under Omkostningen. Den direkte Betydning af denne Sats er vel ikke stor, idet der ikke er ret meget Gods af Klasse 7, der befordres saa langt; men er de 0,19 Øre for lavt, saa er de 0,22 og 0,4 for Takst 6 og for Stykgods det antagelig ogsaa, og maaske nogle andre af de laveste Satser. Før Krigen var den laveste Sats 0,1 Øre, saa de 0,19 Øre er ikke i Forhold til det almindelige Pris- og Lønningsniveaus Stigning.

Til Prøvelse af de 0,19 Øre har jeg opstillet nedenstaaende

skønsmæssige Beregning over Banernes Omkostning — ikke fordi jeg er særlig overbevist om, at Tallene er rigtige, men fordi jeg mener, at Metoden er rigtig, og navnlig at den er bedre end den, Banernes Embedsmænd har vænnet sig til at bruge. Man bygger der i sine Kalkulationer paa Gennemsnittet, idet man f. Eks. siger, at for 200 km faar man gennemsnitlig a Øre pr. Tonkm, for 500 km b Øre, og saa skønner man, om dette kan gaa. Nu vil en statistisk Fagmand jo ogsaa i høj Grad gøre Brug af Gennemsnit, men han kender ogsaa Grænsen for Gennemsnittenes Anvendelighed, og i det foreliggende Tilfælde vil et Gennemsnit kun tilsløre; ved en Beregning over Banernes Omkostning ved en vis Transport er det ganske nødvendigt at opløse Regnestykket i sine Bestanddele, navnlig Stationsudgiften og Kilometerudgiften. Dette kan kun Banens egne Embedsmænd gøre, men selv de kan ikke gøre det straks, thi naar deres Erfaringer, Instinkter og Skøn knytter sig til den gamle Metode, saa vil de rimeligvis foreløbig operere sikrere efter den; en god Udnyttelse af en daarlig Metode kan give et bedre Resultat end en daarlig Udnyttelse af en god Metode, men Maalet maa være at opøve sig til en god Udnyttelse af den gode Metode. Hertil kræves ogsaa en videre Udvikling af Banernes Statistik, der allerede er forbedret meget og er meget lærerig, baade om Tarifproblemer og om den indenlandske Handel med de forskellige Varer, men som dog maa tilpasses endnu mere til Tarifferegningernes Krav, hvis man skal indskrænke Omraadet for det ganske subjektive Skøn. Jeg meddeler da den følgende Beregning i det Haab, at Embedsmændene ikke blot vil kritisere den, men faa Lyst til at forbedre den ved selv at optage Metoden. (Jeg har selvfølgelig konfereret med forskellige af Banens Embedsmænd, og jeg takker dem for deres Bistand; men Beregningen staar alligevel paa mit Ansvar).

Det karakteristiske for en lang Transport eller Rejse er Midten. Det begynder ganske som ellers med Ekspedition, Rangering og Omrangering, men en Tur kan som Regel ikke blive lang uden at man i Midten glider ind paa en Hovedbane; henimod Slutningen bliver der saa ofte paany Omrangering til en Sidebane, Rangering ind paa et Sidespor og Ekspedition, ganske som ved Nærtrafiken. Merudgiften ved at gøre en Transport lang fremkommer altsaa ved at forlænge det rolige Midterparti, og der er Udgiften lille, fordi Transporten foregaar i lange Tog med god Udnyttelse af Lokomotivernes Trækraft og af Vognenes Bæreevne eller Plads, og fordi der

bliver disse 15,2 Mill. Kr. ca. 3 Øre pr. Akselkm, hvoraf vistnok ca. $1\frac{1}{2}$ for Lokomotivet, $1\frac{1}{2}$ for Vognene; det første Tal nedsættes til 0,75 Øre, det sidste til 0,45 Øre, altsaa til henholdsvis 50 og 30 pCt. eller i Gennemsnit 40 pCt. (som i Tabellen). Nedsættelsen til 50 pCt. for Lokomotivet skyldes de nævnte Forhold, lange Tog og ringe Rangering; for Vognenes Vedligeholdelse er der en yderligere Nedsættelse, fordi det er billige, aabne Vogne (der tages Ekstrabetaling for lukket Vogn), og fordi Ramponering ved Læsning, Losning og Rangering er en væsentlig Aarsag til Slid, men dette undgaas i Midten. (Denne skønsommæssige Nedsættelse til visse Procent er det naturligvis ikke nødvendigt at foretage af de beregnede Øre pr. Akselkm; man kan foretage den paa hele Udgiftspostens Mill. Kr., og saa tilsidst dividere med de 526 Mill. Akselkm).

Til Motivering af de øvrige Procenter skal følgende nævnes. Togtjenesten maa i det mindste op til 60 pCt., da der skal mere Personale til lange Tog; til Fordel for Godsklasse 6 og 7 kan dog anføres, at Leveringsfristerne er dobbelt saa lange som ellers, saa at Vognene kan beforders, naar det er belejligt. Banernes Vedligeholdelse sættes saa lavt som 30 pCt., da dette overvejende er Generaludgift; meget af Vedligeholdelsen skyldes Regn m. m., der er uafhængig af Trafikens Omfang; fra anden Side hævdes dog, at „Pillearbejdet“ med at fastgøre Skruer, Bolte, Lasker osv., der er rystet løse, er Hovedudgiften her, og dette beror naturligvis mere paa Trafiken. Maskintjenesten sættes som Materiellets Vedligeholdelse til 40 pCt., men burde maaske snarere sættes til de samme 50 pCt. som Lokomotivernes Vedligeholdelse; selve Trækkearbejdet forøges ved den større Vægt af Godsvogne og ved mindre Tomløb for Fjerntrafiken, ligesom den langsomme Kørsel vistnok betyder en større Forøgelse af Lønudgiften end Formindskelse af Kulforbruget. Pensionerne vedrører især Stationspersonalet, der er stort og faar den højeste Løn; sættes dog til 25 pCt., da de nuværende Pensioner ikke staar i det rette Forhold til de nuværende Lønninger; der burde være større Henlæggelser til Pensionsfond. Medens Rente og Afskrivning af det egentlige Anlæg holdes udenfor, foregaar Anskaffelse af mere rullende Materiel saa kontinuerligt, og Mængden søges saa nøje afpasset til Trafiken, at det vil være rigtigt at kræve denne Merudgift til Renter og Afskrivning dækket af den specielle Trafikgruppe, for hvis Skyld Materiellet anskaffes; meget af det oprindelige Materiel er dog General-

udgift, og da Godsvognene den meste Tid er paa Stationerne, betyder den længere Transport forholdsvis lidt for dem (mere for Lokomotiverne); paa den anden Side kræver Godstransport netop derfor flere Vogne end Passagertrafikken, og de nuværende Statusværdier er langt fra i Niveau med de nuværende Anskaffelsespriser, der selvfølgelig bør være afgørende; Renter og Afskrivning sættes herefter til 30 pCt. Samtlige øvrige Driftsudgifter omfatter Stationerne, Centralledelsen, Færgerne, den øvrige Afskrivning m. m.; meget af dette er upaa-virket af, om Godset kører langt eller kort, men da Stationspersonalet dog har noget Besvær selv af et gennemkørende Tog, sætter jeg alt dette til 5 pCt.

Resultatet bliver, som Tabellen viser, 36,1 Mill. Kr. eller ca. en Fjerdedel af samtlige Driftsudgifter; dette bliver 6,9 Øre pr. Akselkm, og det er altsaa denne Udgift, man skal regne med i Midten af de lange Transporter af Vagongods.

Det næste Spørgsmaal bliver saa, hvor mange Akselkilometer der skal beregnes, f. Eks. for en Vogn med 10 Tons Gods. Ganske ligefrem har Vognen 2 Aksler, men af Hensyn til Tomløbet maa der regnes noget mere. De danske Statsbaner havde i 1923/24 kun 29,4 pCt. af Godsvognenes Bæreevne udnyttet, saaledes at over $\frac{2}{3}$ af de rullende Vognes Bæreevne gaar til Spilde. Og de Akselkilometer, der gør Gavn, maa selvfølgelig indtjene tilstrækkeligt til ogsaa at dække Omkostningerne ved dem, der spildes. Til Forstaaelse heraf maa man klare sig Misforholdets Oprindelse; det fremkommer dels ved daarligt fyldte Vogne og dels ved helt tomme Vogne, det første navnlig til Stykgods, Ilgods, Rejsegods og Kreaturer, det sidste ogsaa og navnlig ved Vagongodset, idet Vognen ofte maa gaa tom den modsatte Vej. Hvis man nu kan skønne, hvor stor Procenten er for Vagongodset, kan man regne sig til Procenten for de andre Grupper Sum (eller omvendt); der falder nemlig 460 Mill. Tonkm paa Vagongodset og 172 Mill. paa Stykgods, Ilgods, Kreaturer, fragtfrit Gods m. m.; sætter man da Vagongodset til 40 pCt. Udnyttelse, faar alt det øvrige 17 pCt., naar Gennemsnittet skal være 29, nemlig 1150 Mill. eventuelle Tonkm for Vagongodset og 1000 Mill. for alt det andet. Personlig er jeg tilbøjelig til at mene, at Forskellen er endnu større, f. Eks. 50 og 14 pCt., altsaa 920 og 1230 Mill. eventuelle Tonkm, men under mine Samtaler med Embedsmændene har jeg fundet mere Støtte for de 40 og 17, og jeg regner derfor dermed. Endvidere opfatter jeg de 40 pCt. som $45 \div 5$, nemlig at 45 pCt. af de til Vagongodset hen-

hørende Vogne er læssede, men at nogle af dem ikke er helt fulde, f. Eks. fordi det er voluminøst Gods.

Der skulde altsaa løbe 55 tomme Vogne for hver 45 Vogne med Vagongods, men da Stykgods m. m. sjældnere giver helt tomme Vogne, er der som Helhed langt under 55 pCt. Tomløb, snarere 30—40 pCt. I Danmark er en Statistik over Tomløbet under Forberedelse; i Sverige har man 20 pCt., i Nordamerika ca. 33 pCt., og det maa antages, at Danmark staar værre. Efter en Statistik fra før Krigen var vor Udnyttelse af Bæreevnen nemlig 32 pCt. mod 37 i Sverige, 44 i Norge, 42 i Tyskland, 45 i Østrig, 30 i Schweiz og 28 i Holland. (For Danmark er Privatbanerne ikke med).

Til Vurdering af disse Tal og til Forstaaelse af, om Tomløbet navnlig skyldes Nær- eller Fjerntrafiken, maa man finde Aarsagerne til, at Danmark har saa daarlig Vognudnyttelse. Det skyldes især den Ejendommelighed ved Erhvervslivet, at vor Import vejer meget mere end vor Eksport; Importen bestaar af tunge Varer som Korn, Foderstoffer, Kul, Tømmer og Kunstgødning, Eksporten af forædlede Landbrugsvarer (samt Cement m. m.; men Cementfabrikerne ligger ved Kysten). Derfor faar Banerne meget mere at transportere bort fra Havnebyerne end til dem; Aarhus Statsbanestation har saaledes af Vagongods 6 Gange saa meget fra som til, Korsør 7 Gange og Aalborg 3 Gange, og selv med Stykgods er der lidt af den samme Ensidighed. Andre Stationer, som København, Odense og Esbjerg er dog ret nær ved Balance, men derfor kan der godt komme et stort Tomløb; Esbjergs Importvarer som Kul spredes saaledes ikke til saa stort et Opland, som Landbrugets Eksportvarer stammer fra, og der maa for en meget stor Del bruges helt andre Arter af Vogne. København har af Vagongods 880000 Tons afsendt og 820000 Tons modtaget, en Balance, der forklares ved Byens Størrelse, idet Forsyningen af Fødevarer, Byggematerialer m. m. maa skaffes fra et langt større Distrikt end det, hvor man kan konkurrere med andre sjællandske Importbyer; Køge, Korsør osv. har et Opland, som de forsyner med Kul osv., men hvorfra København faar Forsyninger. Men selv om København har Balance som Helhed, er der et betydeligt Tomløb, 1. Fordi Byens enkelte Stationer er meget ensidige, Nørrebro f. Eks. 20000 Tons afsendt og 160000 Tons modtaget, Frederiksberg 35000 og 215000. 2. Fordi de enkelte Linier, Nordbanen, Vestbanen osv., ikke balancerer. 3. Fordi Afstandene er forskellige for afsendt og modtaget Gods. 4. Fordi der er Sæsonsvingninger

og Tilfældigheder. Og 5. Fordi de forskellige Vogn typer, aabne og lukkede, Kølevogne, Kreaturvogne osv. kun delvis kan erstatte hinanden. Og disse fem Aarsager til Ulige vægt griber formodentlig ind i hinanden paa en Maade, der forøger Tomløbet.

Det er klart, at Hovedaarsagen til Tomløbet, den ensidige udenlandske Handel, navnlig vedrører Nærtrafiken, Havnebyernes Forbindelse med deres Opland, medens der næppe kan være nogen bestemt Tendens i Forbindelsen fra det ene Opland til det andet. Foruden saadanne Tomløbs-Aarsager, der hører organisk sammen med Landets Erhvervsliv, er der dernæst mere tilfældige Aarsager, og ogsaa disse er værst for Nærtrafiken; skal en Vogn i det Øjeblik, den bestilles, hentes 40 km borte, da er dette en frygtelig Fordyrelse for en Tur paa 20 km, men ret uvæsentlig for 200 km. Ogsaa disse Aarsager til Tomløb er slemme i Danmark p. Gr. af de korte Distancer og vort store Antal af Havne, hver med et lille Bagland; den enkelte Havns Trafik bliver saa ujævn, at Vogne ofte maa føres tomme paa tværs fra den ene Havns Distrikt til den andens, efter hvor der for Øjeblikket er travlt med lossende Dampere. (Saaledes som Istiden har efterladt Danmark med mange udmærkede naturlige Havne har vi altsaa en stærkt udstykket Handel. Vi har ligeledes en udstykket Industri; det at saa mange Byer har Betingelser for en middelstor Fabrik med lokal Afsætning, har — i Forbindelse med Markedets Lidenhed m. m. — vanskeliggjort Udviklingen af en virkelig Stordrift. Maaske ogsaa Københavns Overvægt kan henføres til, at Provinsbyerne p. Gr. af deres Antal har haft svært ved at blive store; Byens Forspring qua Hovedstad fik derved større Betydning. De mange naturlige Havne er vel i sig selv en Fordel, men det er tænkeligt, at det national-økonomisk set er for dyrt købt; dog har de stor Betydning for Landbrugets store Forbrug af Foderstoffer.)

Resultatet er altsaa, at Tomløbet er forholdsvis størst for Nærtrafiken. Medens der som Helhed for Vagongods skal lægges 55 km Tomløb til 45 km Nytteløb, altsaa 120 pCt.'s Tillæg, kan det for Fjerntrafiken maaske være nok at tillægge 40 pCt., saa at den før omtalte Godsvogn skal regnes til 2,8 Akselkm. For en Tur paa 200 km kan man f. Eks. anslaa 40 km tilfældigt Tomløb og 40 km, fordi hver 5te Vogn maa gaa tom tilbage, eller rettere 2 af 5 Vogne, hvis Tur + Retur tages under eet, eller endnu mere, hvis Returvognen paa enkelte Strækninger kan udnyttes. 40 pCt.'s Tillæg

synes alt i alt at være lovlig rigeligt; men den daarlige Pladsudnyttelse, 29 pCt., er jo en Kendsgerning, og et eller flere Steder maa Forklaringen søges.

2,8 Akselkm à 6,9 Øre giver 19,3 Øre for hver km af den omhandlede Godsvogn i Midten af en lang Tur. Faktisk faar man 17,5 Øre for en 10 Tons Vogn, beregnet af Tarifens 0,19 Øre ÷ en Rabat paa 8 pCt. for godt fyldte Vogne. Forskellen er altsaa lille, og regnes der med en 15 Tons Vogn, bliver den positiv; men jeg har jo søgt at være paa den sikre Side, og der gives Gods, der befordres endnu billigere end Takst 7. Saaledes som Forskellen her er beregnet, $19,3 \div 17,5 = 1,8$ Øre pr. Vognkm, er den saa lille, at Fortjenesten paa de første 180 km sikkert let kan bære den, medmindre de delvis er med Færge, jfr. næste Afsnit. Det er ogsaa muligt, at der selv paa disse Midterstrækninger bør beregnes en større Forskel mellem Merudgift og Gennemsnitsudgift.

Beregningen er jo meget skønsommæssig og opstilles her nærmest for at animere Embedsmændene til at gøre det bedre. Den minder noget om den saakaldte politiske Aritmetik, der for 200 Aar siden var en Forløber for Statistiken; man vilde umaadelig gerne vide noget om Folketal, Dødelighed m. v., og saa konstruerede man noget. Nu bagefter maa man ofte smile ad Metoderne og Resultaterne; men man maa ogsaa ofte beundre den Skarpsindighed, hvormed man arbejdede, og den gode Tilnærmelse til det rigtige, man trods alt dog opnaaede. Overfor Banetarifer kan man baade i Litteraturen og hos Praktikerne møde megen Skepsis, om det overhovedet er muligt at naa til rationelle Tarifer, men der synes dog at være en voksende Tro derpaa, navnlig i Amerika. (De i de følgende Afsnit meddelte Beregninger er ikke saa usikre som denne om de lange Godstransporter).

Angaaende Tomløbet skal endnu bemærkes, at der her maa være et Omraade for de frie Nedsættelser, nemlig at fremme Transporter, der gaar mod Strømmen, saaledes at de udnytter Tomløbet i Stedet for at skabe Tomløb. De indenlandske Brændselsstoffers Afsætningsradius kunde maaske udstrækkes noget længere, naar de Vogne, der fører Kul, Korn m. m. bort fra Havnebyerne, kunde tage Tørv og Brænde med tilbage; og disse Stoffer vilde jo opnaa en større Grænsenytte ved saaledes at blive spredt over en større Kundekreds. Det er ogsaa muligt, at en i nationaløkonomisk Henseende heldig Koncentration af Murstensproduktionen i nogle faa kulbesparende

Teglværker kunde opnaas ved at udnytte Returvognene til de større Havnebyer. Herved maa de forskellige Varers Sæson dog ogsaa overvejes.

Angaaende selve Degressionen efter Afstand mente jeg oprindelig, at kun Konstanten og Satsen for Transport over 180 km var beregnet efter Omkostningssynspunktet, medens de tre Satser før 180 km var sat højere, fordi disse Kunder ikke lod sig fordrive af et Tillæg; Omkostningssynspunktet skulde altsaa kun føre til Degression derved, at Konstanten til Dækning af Stationsudgifterne blev divideret med det voksende Antal Kilometer. Senere har jeg forstaaet, at ogsaa Kilometeromkostningen er større for de korte Ture, fordi der er mere Tomløb og forholdsvis mere Omrangering til og fra Sidebaner m. m. Som et tredje Moment kunde nævnes, at Togene — i alt Fald for den store Del af Nærtrafiken, der sker paa Sidebaner — er kortere, og derfor dyrere, men dette vedrører kun Totaludgiften, ikke Merudgiften, der snarest er lille, naar mere Trafik kan klares ved at forlænge de korte Tog. Kræver et 100 pCt. længere Tog kun 50 pCt. mere Lokomotivudgift, da er Merudgiften pr. Enhed for saa vidt kun Halvdelen af den oprindelige — indtil Toget ikke kan gøres længere; derefter vil et nyt, fuldt udnyttet Tog koste tre Fjerdedele af den oprindelige Enhedsudgift, og et mindre vel udnyttet Tog, som man i Gennemsnit maa nøjes med, en noget større Brøk.

For de lange Passenger-Rejser blev det foran angivet, at den mindste Udgift i Midten, hvor man har lange, vel besatte Tog, var halvanden Øre. Beregningen svarer ganske til den for Godset foretagne, kun at de Procenter af de forskellige Udgiftskonti, der benyttes, som Regel er højere, saa at Resultatet bliver 70—80 Mill. Kr. i Stedet for 36, og pr. Akselkm faas da ca. 14 Øre. Gennemsnitlig er der nu 5,19 Passagerer pr. Aksel; forhøjes dette af Hensyn til den gode Pladsudnyttelse i Hovedtogene til 8, faas 1,75 Øre pr. Personkm, der endelig nedsættes til 1,5 Øre for III Klasse, idet 1,75 er et Fællestal for begge Klasser. (Til de 8 for Hovedtogene kan saa svare f. Eks. 4 for de andre Tog¹⁾), saa at Gennemsnittet p. Gr. af de sidstes større Talrighed bliver de 5,19).

Degressionen for Passagerer kan kun i ringe Grad motiveres ved Stationsudgiften, der er langt mindre end for

¹⁾ Fra sagkyndig Side formodes det, at der er endnu mere Forskel mellem Lokaltog og Hovedtog, saaledes at Merudgiften pr. Passager med de sidste kan regnes at være noget lavere end her anslaaet.

Godset. Derimod kan der vistnok henvises til en Slags Tomløb, idet Nærtrafiken er mere afhængig af Tiden paa Dagen: paa Hverdage gaar den om Morgenen især til Byerne, om Aftenen fra Byerne, paa Søndage omvendt, og den, der kører med Strømmen, bliver da ofte Aarsag til, at der gaar daarligt udnyttede Vogne den modsatte Vej; rigeligt Materiel kan dog bøde meget herpaa. Dernæst er mange Oplandsbaner saa korte, at det er uforholdsmæssig dyrt at oprangere et Tog, opfyre Maskinen, have Personalet rede osv., for saa kun at lade Toget løbe en Times Tid. Dette er saa atter Aarsagen til, at Pladsudnyttelsen yderst paa Oplandsbanerne er saa daarlig, idet det som Regel er billigere (og bedre) at betjene den yderste Strækning ved en fortsat Kørsel af et langt Tog, end at oprangere osv. et særligt, kort Tog; herpaa kan de nyere Motorkonstruktioner dog bøde noget, navnlig ved at give de indre Strækninger hyppigere Kørsel med smaa Tog.

Midterpartiet af de lange Rejser er fri for disse Ulæmpen, og endvidere er Trafiken baade større og jævner, saa at man ikke behøver saa megen Reserveplads; den er (bortset fra Ferietrafiken o. l.) jævner, baade ved selve det, at den er større, og fordi den er paavirket af saa mange Byers og Egenes Begivenheder og Forhold; Nærtrafiken er mere afhængig af lokale Sammenkomster og Konjunkturer m. m. Imidlertid vedrører disse sidste Momenter snarere Totaludgiften end Merudgiften; de førstnævnte Momenter, Tomløbet og de korte Ruter, paavirker ogsaa Merudgiften, men hvis Nærtrafiken har faa Passagerer, saa er Merudgiften ved at tage flere, netop lille. Mere tvivlsomt er Spørgsmaalet om Betydningen af Nærtrafikens Ujævnhed; den mest tilfældige Del af Svingningerne (Individualaarsagerne) bliver forholdsvis mindre ved stigende Trafik; men hvis man maa have store Reserver af Materiel og Personel og maa køre med megen Reserveplads af Hensyn til Svingningsaarsager, der samtidig paavirker mange (Vejforholdene, Møder, Fester, Dyrskeer osv.), saa kan der komme en stor Merudgift, naar mere Trafik kræver Udvidelse ogsaa af disse Reserver. Har Nær- og Fjertrafiken henholdsvis 4 og 2 Pladser pr. Passager, da er det muligt, at Merudgiften ved flere Passagerer i begge Fald svarer til 2 Pladser pr. ny Passager, saa at Merudgiften er omtrent ens og Nærtrafikens Gennemsnitstal synker; men er den større Nærtrafik næsten lige saa urolig som forhen den lille, saa at der fremdeles maa beregnes 4 Pladser pr. Passager, eller dog 3 Pladser mere for hver Passager mere, saa er der en stor Merudgift for Reservernes Skyld.

Alt i alt har Nærtrafiken sikkert noget større Merudgift end Fjertrafiken, om end i mindre Grad end Godstrafiken, og da Besparelsen ved Midterpartiet antagelig gør sig gældende, saasnart Rejsen overskrider 100 km, var den tidligere Tarif tilsyneladende mere rationel, idet der var proportionale Takster til 100 km og derefter billige Zoner. Naar

man nu udstrækker den høje, proportionale Takst indtil 225 km, saa er det vel især motiveret ved, at man mellem 100 og 225 km har en sikker Kundekreds, som ikke let lader sig fordrive af Taksterne. Paa Oplandsbanernes indre Strækninger maa man være forsigtig af Hensyn til Bilerne; og paa deres ydre Strækninger har man Overflod af Plads. Og efter 225 km begynder Skibskonkurrencen. Men derimellem kan der skaffes Bidrag til Generalomkostningerne. (Paa et underordnet Punkt har man beholdt den tidligere Tarifs Konstruktion, nemlig at Zonegrænserne er Kvadrattal, oprindelig 10^2 , 11^2 , 12^2 osv., nu kun 15^2 , 16^2 osv. Man opnaar herved, at hver Zone er 2 km længere end den foregaaende, idet 15^2 , 16^2 osv. er 225, 256, 289, 324 osv. med Differenser 31, 33, 35 osv.; og da der som Regel tillægges 40 Øre pr. Zone, bliver der en fortsat, svag Degression. Det er muligt, at noget saadant netop svarer til Skibskonkurrencens Krav; men Tanken maa alligevel hellere realiseres uden Kvadrattal, ganske simpelt ved at gøre hver Zone f. Eks. 3 km længere, idet man saa for alle Zoner kunde have runde Billetpriser, delelige med 50 Øre).

3. Færgerne.

Der tænkes i det følgende kun paa Storebeltsfarten, idet jeg ikke har naaet at undersøge Forholdene andetsteds. Paa Storebelt er der en klar Disharmoni mellem Passagerernes og Godsets Behov, idet der for Godsets Skyld gennemsnitlig er 5 Dobbeltture daglig udover de 8 planmæssige Ture, som Passagererne behøver, men som desuden er fuldt optagne af Godsvogne (samt Postvogne og Sovevogne m. m.) Hvis der nu var fri Konkurrence mellem flere private Færger, vilde denne Disharmoni betyde, at man vilde være ivrig efter at drage Passagerer til de rene Godsture, altsaa vilde Passagertaksten synke; men Godstaksten maatte stige til et saadant Niveau, at Færgens Omkostninger var dækkede, selv om der var faa Passagerer. En klar Parallel haves i Skibsfarten mellem Lande, hvor der er mere Gods den ene Vej end den anden; denne Disharmoni resulterer i, at Fragten den ene Vej bliver saa høj, at Omkostningerne ved en Dobbeltrejse nogenlunde er dækkede, selv om man maa gaa tom den anden Vej, medens Returfragten tenderer mod at svare til Merudgiften og Tabet ved at tage Fragt fremfor at gaa tom tilbage, navnlig Forsinkelsen, der hindrer det fulde Antal Ture i den rentable Retning.

Statsbanerne gør imidlertid ikke Forskel paa Passagerer

og Gods med Færgerne; medens Storebelt-Linien faktisk er 26 km, beregner man i begge Fald 40 km og lader med dette Tal baade Passagerer og Gods glide ind i den almindelige Tarif-Konstruktion. At der regnes 40 i Stedet for 26 km, skyldes, at Færgetransport i det hele er dyr, fordi Linierne er saa korte, og fordi man kun udnytter Færgens Bæreevne gennem en Smule Dækslast, Storebelt saaledes gennemsnitlig 55 Tons pr. Tur; Færgens Maskinkraft er jo kolossal i Forhold til det Lokomotiv, der kunde trække de Vogne, der staar paa Dækket, og Vogne til de 86 Passagerer, der fordeler sig over Dæk og Kahytter. Men Tarifen tager altsaa ikke Hensyn til, at det er Godset, der under de nu herskende Forhold volder Ekstrature, medens flere Passagerer sagtens kan faa Plads og højst kan volde den Merudgift, at en Godstur, der alligevel foregaar, bliver til en Plantur.

En Overvejelse ud fra Principet Merudgift fører da til ganske samme Resultat som den fri Konkurrence, at Godset skal bære Broderparten af Udgiften, f. Eks. saaledes at man i Stedet for 40 km regner 50 km for Godset, 30 for Passagererne. Det stemmer ogsaa med den Sætning i Værdilæren, at Prisen maa svare til Produktionsomkostningerne hos den dyreste Producent, som ikke kan undværes til Markedets Forsyning; Ekstraturen er i Forhold til den præsterede Trafik den dyreste Producent, men kan ikke undværes. Og den „Jordrente“, den billigere Producent opnaar, kommer her Passagererne til Gode; af den samlede Udgift til en Plantur bærer Godset nemlig forlods saa stor en Part, at Passagererne faar en forholdsvis lille Differens at bære som deres Merudgift; thi ligesom Kornet fra den gode Jord med lave Omkostninger betales med samme Pris som Kornet fra den daarligere Jord, saaledes maa ogsaa det Gods betale en høj Fragt, der faktisk kommer med en Planfærge. Hvis der for hver 15 Godsvogne mere maa gaa en Ekstrafærge, saa har hver Godsvogn $\frac{1}{15}$ af Skylden for en Ekstratur, selv om den selv kommer med Planfærge; den hindrer jo en anden i at komme billigt med Planfærge. Eller en anden Illustration fra Værdilæren: Overalt, hvor der foregaar Samproduktion af to Varer som Mælk og Kød, Uld og Kød, Olie og Oliekager, Sprit og Gær, Gas og Kokes (joint supply), er det sandsynligt, at stærk Efterspørgsel efter den ene Vare vil forøge den samlede Produktion saadan, at den anden Vare maa sælges billigere for at faa det hele afsat. (Det var ogsaa Samproduktion, der omtaltes paa forrige Side i Eksemplet om Fragt og Returfragt).

Det er herved principielt uden Forskel, om der er 1 eller 5 Ekstrature udover de 8 Planture; kan man ikke faa Korn nok af den gode Jord, maa Prisen være høj nok til at muliggøre Produktion paa den ringere Jord, uden Hensyn til, om det er lidt eller meget, man maa dyrke af den; saaledes bør Godset dække Ekstraturene, hvad enten der er 1 eller 5. I Praksis kommer der dog nogle Forskelle frem; er der kun 1, er det sandsynligt, at der er Perioder af Aaret uden Disharmoni eller med modsat Disharmoni, d. v. s. at Planfærgerne ikke faar Gods nok; i saadanne Perioder er der intet Motiv til at belaste Godset særlig haardt. Dernæst vil 1 Ekstratur antagelig kunne besørges som Mellemtur af de Færger, der besørger Planturene, eller af de Reservefærger, der skal være rede til at overføre Eksprestogene under Uheld, altsaa som et billigt Biprodukt. Men er man oppe paa 5 Ekstrature, er det sandsynligt, at i alt Fald den 5te Tur er til fuld Pris, af en Færge, der maa have, bemandes og oplyres netop for Godsets Skyld.

I det hele er Storebelt-Trafiken saa stor, at der næppe er stor Forskel paa Merudgift pr. Enhed og gennemsnitlig Enhedsudgift, hvilket er Forudsætningen for, at en udenforstaaende med nogenlunde Sikkerhed kan foretage Beregninger. Der er saa mange Færger og saa mange Hold Mandskab til Afløsning, at man kan gaa ud fra, at alt er nøje tilpasset til Trafikens Behov, og at der ikke kan ventes megen Besparelse ved større Trafik. Dog vil Reservehold blive forholdsvis billigere; den store Trafik er jævner. Og Kravet om moderne Færger til Passagererne fører maaske til, at der er rigeligt med gamle Færger til Godset, saa at der i alt Fald ikke bliver nogen forøget Kapital-Udgift til Godset, selv om der kommer noget mere Gods.

Ifølge Beretningen for 1923/24 er Storebelt-Færgernes samlede Udgift 11 Kr. pr. overført Aksel. Regnes der som før 2,8 Aksler pr. Godsvogn, faas 30,8 Kr. pr. overført Vogn, hvilket er mere end mange af dem betaler, se nedenfor. Det er dog tvivlsomt, om Tomløbet er saa stort, at der til 2 Aksler skal lægges 0,8; i Beretningen for næstsidsste Aar er der S. 215 en Statistik over en Del af det overførte Gods, men desværre kun ca. en Tredjedel; der gik 97000 Tons østpaa, 80000 Tons vestpaa, saa at der mindst gaar en Bæreevne paa 17000 Tons til Spilde ved overførte tomme Returvogne; men Specifikationen af dette Gods efter Art viser, at der er en Del Sæsonvarer imellem, eller andet Gods, der gaar stødvis, hvortil kommer de forskellige Vognarter (der er meget med Kølevogn); saa der maa være et ret stort Tomløb¹⁾.

Man vil endvidere indvende, at Ekstraturene er billi-

¹⁾ Efter senere modtagen Oplysning virker de øvrige to Tredjedele udjævnende, saa at Tomløbet er mindre; i Stedet for 2,8 Aksler bør der maaske kun regnes 2,3. Men de paa S. 83 omtalte manglende Driftsudgifter menes at veje saa stærkt, at Slutresultatet, 30 Kr. pr. overført Godsvogn, alligevel kan blive staaende.

gere end Gennemsnitsturene, og dette er rigtigt. De moderne Færger, der især benyttes til Planturene, er hurtigere og har mere Vindfang (men har $\frac{1}{6}$ mere Sporplads end de mindste Færger); der er megen Rengøring, Pudsning, Reparation, Belysning, Opvarmning m. m. for Passagerernes Skyld; man maa til deres Sikkerhed og til Billettering have mere Mandskab osv. Planturen skal gaa paa bestemte Klokkeslet (eller vente paa forsinkede Tog), hvilket hindrer den fulde Udnyttelse af Færger og Mandskab. Endvidere er noget af den kostbare Sporplads optaget af en Pakvogn til Rejsegodset. Men paa den anden Side er kun Driftsudgiften i snævraste Forstand medregnet i de 11 Kr.; der mangler Pensioner, Afskrivning, Rente, Andel i Centraladministrationen, og navnlig Andel i Stations- og Rangeringsudgifterne i Korsør og Nyborg, deri ogsaa Færgelejnernes Vedligeholdelse; endvidere følger undertiden lidt Landpersonale med om Bord, ligesom Vognene er optaget under Overfarten og i Ventetiden, saa at en Del af Landtrafikens Rente, Afskrivning og Reparation skal medregnes som Færgeudgift. Særlig bemærkes, at det dyreste ved de store nye Færger formodentlig er selve Anskaffelsen; men Rente og Afskrivning er altsaa ikke med i Beregningen. Jeg mener derfor, at de 30,8 Kr. kan blive staaende, indtil en bedre Beregning foreligger, men afrunder dem dog til 30 Kr., bl. a. fordi disse Vogne vistnok er lidt kortere pr. Aksel end de andre.

I denne Forbindelse skal nævnes, at man ikke af Beretningen for 1923/24 S. 77 maa slutte, at Færgerne giver Overskud, Storebelt saaledes $5,0 \div 3,2 = 1,8$ Mill. Kr. Som nævnt er ikke alle Udgifter medregnet, og Indtægten er beregnet efter det sædvanlige Gennemsnit pr. Personkm og Tonkm, skønt Rejser og Transporter over Færger antagelig er over Middellængde, saa at Degressionen virker, og skønt Stationsudgifterne (Konstanten) forlods bør fradrages, inden man fordeler Indtægten pr. Kilometer. Man kunde med næsten samme Ret paavise et stort Overskud af Togene, men saa svævede Stationsudgifterne i Luften. Beretningen drager da heller ikke nogen Konklusion om Overskud.

Overfor de 30 Kr. Udgift pr. overført Godsvogn bliver det saa Spørgsmaalet, hvor stor Indtægten er. Tænker man paa en Vogn paa Slutningen af en lang Tur, over 180 km, da faar man for Klasse 7 kun 7 Kr., nemlig 40 km Gange de før beregnede 17,5 Øre. Men det vil være rigtigere at se paa Nærtrafikken, f. Eks. en Tur paa 60 km, nemlig 40 med Færgen, 20 i Land. For en 10 Tons Vogn med Rabat faar man 53 Kr., hvoraf 27 for de første 20 km, altsaa 26 for de

40 med Færger; det vil være rigtigt at lade de 20 km i Land beholde den sædvanlige Betaling for 20 km, især da man indtil 40 km er saa skikkelig at give Rabat paa Konstanten. Selv de 27 Kr. er vistnok meget knebent til Stationsudgifter, Vognbenyttelse, Rangering, Kørsel og Tomløb, der som nævnt er forholdsvis slemt for Nærtrafik. Og de 26 Kr. er altsaa 4 Kr. for lidt til Færger.

Den eneste Redning for en lang Transport, hvor de første 60 km giver Tab, fordi de delvis er med Færge, og Slutningen, fordi der kun betales 0,19 Øre, er da de ret gode Takster mellem 60 og 180 km. Om det er nok, tør jeg ikke afgøre. Et Lyspunkt er, at naar de første 60 km er Del af en lang Tur, bør der beregnes mindre Tomløb; men passerer man to Færger, bliver det atter værre. Det maa derfor henstilles til Statsbanerne at søge at trænge til Bunds i disse Forhold, og at overveje mit Forslag om at beregne Storebelt til 50 km for Gods.

Særligt svage Punkter er Stykgods med Færgerne, hvis Vognene er daarligt fyldte, thi det er Sporpladsen, der skal betales; og dernæst Sovevognene, der bør indbringe de 11 Kr. pr. overført Aksel, altsaa 44 Kr. for en lang Vogn (plus et Tillæg for Planfærgernes større Kostbarhed, men uden Tillæg for Tomløb), og desuden almindelig Billet (medmindre man ved Sovevognene fastholder Folk, som ellers vilde sejle, og tjener paa dem). Det er vist meget tvivlsomt, om III Kl. Sovevogne kan gaa i Danmark, hvor de skal overføres; dog nok i Jylland, og maaske over en saa kort Strækning som Lillebelt. Til Dækning af de 44 Kr. over Storebelt har man naturligvis kun en Del af Sovevognstillæget; Strækningerne i Land og den medfølgende Betjening skal jo ogsaa betales; der betales nu 6 Kr. for en III Kl. Sovevognsbillet København-Fredericia. — Men Cykler, som man selv trækker om Bord paa Færger, og som anbringes paa Dækket, bør behandles meget billigere end dem, der skal i en Vogn og derfor koster Sporplads.

Passagererne bør som nævnt betale Differensen mellem Omkostningerne ved Planture og ved Ekstrature, og det er vist rigeligt at beregne dette til 30 km. Med 5 Øre pr. km bliver dette altsaa en Nedsættelse fra 2 Kr. til 1,50, men for Passagerer til Jylland kan disse 50 Øre indvindes ved lidt svagere Degression, da Maalet jo er samme Pris i alt som Dampskibene; denne svagere Degression skaffer da ogsaa Indtægt paa lange Ture uden Færge. Overfor denne Nedsættelse

for Passagerer og Forhøjelse for Gods vil man maaske indvende, at man vinder for faa ved Nedsættelsen og taber for mange ved Forhøjelsen; heri er i og for sig intet inkonsekvent, da der selvfølgelig gives et Optimumspunkt, hvorfra man ikke uden Tab kan fjerné sig, hverken til den ene eller den anden Side; men jeg betvivler, at man kan finde dette Punkt ved en fælles Regel for Passagerer og Gods, 40 km fra Storebelt. Nedsættelsen motiveres jo med, at der faktisk er en meget lille Merudgift ved at tage flere Passagerer med Færgerne, hvor der som Regel er rigeligt med Dæks- og Kahytsplads, og hvor det værste, der kan ske, er, at man maa gøre en Ekstratur til en Plantur, saa at den skal ske paa Klokkeslet og aldrig maa sløjfes; man kan altsaa lade Folk i Korsør-Eggen og Folk i Nyborg-Eggen besøge hinanden rigeligt, uden at det volder nogen videre Merudgift, særlig da Lokaltrafikken, hvor Nedsættelsen alene er følelig, delvis vil være paa andre Tider af Dagen og Aaret end den gennemgaaende Trafik. Den værste Indvending vilde da være, at Folk ikke vilde paaskønne en saadan Nedsættelse ved at rejse mere; skulde dette være rigtigt, har man her et Omraade, hvor man efter mindste Offers Princip kan skaffe sig en Indtægt uden at hindre ret mange i en Trafik, som de egentlig havde mere Gavn af end Banens Merudgift; og dette maa man tage Hensyn til.

Mod Forhøjelsen for Godset indvender man dernæst, at Færgernes Opgave mere er at skaffe Trafik end at skaffe Indtægt; man tjener mere paa Land, naar man har Færgerne. Jamen ingen Forsendelse maa som Helhed give Tab; for en Vogn fra København til Vejle, maa man addere Merudgifterne for de to Stationer, de to Færger og de tre Landstrækninger, og derved faar man det absolute Minimum; først derefter kan man tale om Fortjeneste, idet man overvejer, om Transporten som Helhed er saa nyttig for Kunden, at man kan tage mere end de 7 Addenders Sum uden at fordrive ham. At sige, at man taber paa Færgerne og tjener paa Land, giver ingen Klarhed og kan let tilsløre Forholdene, saa at man uden at vide det har Tab som Helhed. (Til Forsvar for et saadant Tab henviser man endelig til, at ved at være skaansom mod Raastofferne kan man undertiden faa Fortjeneste ved at transportere de færdige Varer; dette kan tænkes, især paa Land, men paa Færgerne vil det være Undtagelsen).

Man kan endelig spørge, om der paa Land er bedre Harmoni mellem Passagerer og Gods end paa Færgerne. Dette

kan jeg ikke besvare; paa Linien er det vistnok Passagertrafikken, der fører an med Merudgift til flere Tog, saaledes at der let kan tages flere Godsvogne med, i alt Fald i de svagt trafikerede Egne, hvor blandede Tog dominerer. Men paa Stationerne er det Godset, der fører an; det er især for Godssets Skyld, at man har 4400 Portører og Overportører, gennemsnitlig 10 pr. Station, og flere Passagerer vil der næppe volde saa stor Merudgift som mere Gods.

4. Stykgodset.

Der blev foran foretaget en skønmæssig Fordeling, hvor-
 efter Vagongodset havde 40 pCt. Pladsudnyttelse, alt det øvrige Gods (Stykgods, Ilgods, Kreaturer, tomt Returgods m. m.) 17 pCt., hvorved som Helhed fremkommer Statistikens 29 pCt. Er dette rigtigt, kræves der til Stykgods m. m. en transporteret Bæreevne af 1000 Mill. Tonkm, til Vagongodset 1150 Mill. Tonkm, saaledes at Kørselsudgiften skulde være næsten ens. Men Indtægten er 33 Mill. Kr. for Stykgods m. m., 46 Mill. for Vagongods, skønt Stationsarbejdet er langt større for Stykgodset, der skal ekspederes og vejes i smaa Partier, trilles ud fra Pakhuset m. m., medens Vagongodset læsses og losses uden Banens Mellemkomst. Stykgodset kræver ogsaa et forceret Arbejde, medens Toget holder paa Mellemstationerne. (Derimod volder det forholdsvis lidt Ranging.)

Banerne er da ogsaa klar over, at Stykgods er en meget tvivlsom Forretning, hvorfor man gerne ser de mange Fragtmænd, der samler Stykgods sammen til en hel Vagon, paa Københavns Godsbanegaard efter Sigende 30 Vogne daglig. Stykgodsets daarlige Rentabilitet siges at være et internationalt Onde. En Forhøjelse af Taksten kunde næppe nytte, da man kunde risikere en endnu daarligere Pladsudnyttelse. Dog bør de 0,40 Øre for Stykgods ud over 180 km sikkert forhøjes, og det selv om de 0,19 Øre for Klasse 7 skulde kunne hævdes; thi dels er Pladsudnyttelsen ringere end for Vagongodset, og dels maa man for ikke at faa en ganske minimal Pladsudnyttelse foretage Omladninger undervejs, idet der ikke er Gods nok til direkte Vogne mellem alle Kombinationer af Banelinier; 10 Tons Stykgods giver altsaa en langt større Kilometer-Udgift end 10 Tons Vagongods. Det kan ogsaa nævnes, at Stykgods befordres i lukket Vogn uden særlig Betaling.

Imidlertid staar vi her paa et Omraade, hvor Synspunktet Merudgift vistnok giver et helt andet Resultat end Synspunktet Totaludgift. Ovenstaaende Beregning vedrører Total-

udgiften og viser, at Institutionen Stykgods er lidet rentabel, men netop naar Pladsudnyttelsen er daarlig, kan man ofte tage mere Gods uden væsentlig Merudgift. Der er en Slags Generalomkostning ved overhovedet at befordre Stykgods, og den kniber det at faa dækket, men derfor behøver der ikke at være Tab paa at faa mere Stykgods; ligesom en Bane som Helhed kan mangle Dækning for sine Generalomkostninger, selv om den paa alle Punkter respekterer Merudgiften som Minimaltarif. Et Spørgsmaal her er det dog, om det værste ved Stykgodset er den daarlige Pladsudnyttelse eller det store Stationsarbejde; i sidste Fald er der mere Fare for, at mere Gods betyder Tab.

Hvis det er rigtigt, at der ikke er Tab paa at faa mere Stykgods, er det alligevel ikke helt sikkert, at Statsbanernes Velvilje overfor de private Fragtmænd er helt berettiget. Hvis Stationen og Fragtmanden samtidig samler Gods til den samme Station, kommer der en uheldig Splittelse, som maaske resulterer i to halvtomme Vogne; og Trafikens Ujævnhed er des mere generende, jo mere udstykket den er. Fragtmanden har imidlertid en Række Besparelser og Fortrin, saasom: Han er ogsaa Vognmand; Godset passerer ikke Pakhuset; hans Ekspedition er mere summarisk; han agenterer; han plukker de bedste Byer og Kunder ud; han samler paa bestemte Ugedage. Kunde Banerne paa nogle af disse Punkter lære ham Kunsten af, kunde man maaske undgaa den uheldige Udstykning.

En Række med Stykgods sammenhørende Detailler overspringes, saasom Ilgods, Ekspresgods, letfordærlige Varer, tom Emballage og Stykgods i større Partier, d. v. s. over 500 kg (5 Sække!). Ogsaa Havnebanetaksten og forskellige Tilægssydeler bliver det for vidtløftigt at omtale. Endelig nogle Overvejelser om „Middelfejlen“ paa den ujævne Trafik og om Fordelen ved at kunne have forholdsvis mindre Reserveplads, naar Trafiken vokser.

5. Anden Klasse.

Ganske det samme Forhold som med Stykgodset har man paa II Klasse: Institutionen II Klasse er meget urentabel, men der er ikke Grund til at tro, at der tabs ved at faa flere Passagerer, og det kan næppe nytte at forhøje Taksten, der er 1,7 Gange III Kl. Takst, altsaa 8,5 Øre pr. km indtil 225 km. Regnestykket ligger her særlig klart, og det er ikke nødvendigt at bruge Skøn; Beretningen angiver Indtægten særskilt for

hver af Klasserne, 9,6 Mill. Kr. for II Kl. (inkl. 0,2 for I Kl., der næsten er afskaffet), og 45,5 for III Kl.; endvidere Antallet af Pladskilometer, henholdsvis 556 og 2725 Mill. Altsaa er Gennemsnitsindtægten pr. Pladskm. 1,73 og 1,67 Øre eller næsten det samme. Men af Tabellen over Vognenes Typer ses, at en II Kl. Plads er henvend dobbelt saa stor som en III Kl. Plads, navnlig efter Vægt, men ogsaa efter Gulvflade, og følgende maa Udgiften til Trækkraft, Slid m. m. ogsaa være meget større. Det daarlige Resultat skyldes den daarlige Pladsudnyttelse, 21 pCt. mod 36 pCt. for III Kl., og man kan altsaa sige, at Pladsens Størrelse og Pladsens Udnyttelse hver for sig berettiger Faktoren 1,7 som Forhold mellem Kilometerprisen, men man faar kun een Gang de 70 pCt. Tillæg. Og tog man det en Gang til, vilde Pladsudnyttelsen blive endnu daarligere, idet man fremdeles maatte have nogle II Kl. Kupeer i mange, mindre vigtige Tog, hvor der næsten ingen II Kl. Passagerer kommer. At II Kl. Pladserne undertiden tjener som Reserve for III Kl., forbedrer næppe Regnestykket meget.

I Hovedtogene er Pladsudnyttelsen procentvis maaske ligesaa god som paa III Kl., saa at Faktoren 1,7 netop passer; i saa Fald bliver Overskudet ogsaa multipliceret med 1,7. Men i de almindelige Tog er der en vældig Generalomkostning ved at opretholde Institutionen II Klasse. Merudgiften ved at befordre flere II Kl. Passagerer i de almindelige Tog er derimod minimal, netop fordi der er Masser af overflødig Plads.

Resultatet bliver da, at den gældende Takst sikkert dækker Merudgiften ved flere Passagerer, men næppe Generalomkostningen ved Institutionen (Merudgiften ved overhovedet af have II Kl.), og at den i hvert Fald ikke giver samme Bidrag til Banens almindelige Generalomkostninger som III Klasse. Vore Velhavere, der betaler store Skatter til Sociallovgivningen m. m., maa altsaa betragte II Kl. (paa Sidebaner, se nedenfor) som et Omraade, hvor det er for deres Skyld, at Staten ofrer et Par Millioner Kroner aarlig. Afskaffede man II Kl. og beholdt man alle disse Passagerer paa III Klasse, vilde Indtægten 9,6 Mill. Kr. synke som fra 1,7 til 1,0, men Udgiften vilde synke forholdsvis endnu stærkere, baade med Pladsens Størrelse og med dens Benyttelse, og den sidste kunde endda blive større end III Klasses nuværende 36 pCt., fordi Reservehold er forholdsvis mindre nødvendig, jo større Trafiken er. Kun hvis III Klasse er en ganske glimrende Forretning, er det tænkeligt, at II Klasse, skønt den relativt er meget ringere, alligevel absolut set er bedre.

Medens det nu er givet, at Institutionen Stykgods-Befordring maa bevares for Erhvervslivets og Befolkningens Skyld, selv om den koster en udækket Generalomkostning, er det ikke givet, at II Kl. maa opretholdes i det nuværende Omfang. II Kl. har ubetinget sin Berettigelse for Folk, der skal rejse langt og derfor trænger til at have det bekvemt, altsaa i Hovedtogene, hvor Rentabiliteten formodentlig er god; men i Lokaltogene kan den godt undværes. De Tider er forbi, hvor man af Standshensyn maatte holde de fine Folk for sig. I Amerika har man i Hovedtogene Adgang til særligt bekvemme Pladser mod Tillægsbillet, men i Lokaltogene er der kun almindelige Vogne. For Danmark maa man naturligvis indtil videre tage Hensyn til, at man nu en Gang har en Vognpark af II Kl. Vogne, som gerne skulde bruges til noget: men dette er jo kun en Overgang.

6. Merudgift og Totaludgift.

Efterat forskellige Tarifproblemer nu er bleven belyst ved Eksempler fra de danske Statsbaner, vil det være rigtigt at belyse det principielle Problem om Forholdet mellem Merudgift og Totaludgift og om Forskellen mellem disse (Generalomkostningen) ved følgende konstruerede Tabel, der ikke har nogen direkte Tilknytning til danske Baners Statistik. Tabellen illustrerer Udgiftsstigningen for en vis Banestrækning, f. Eks. et Par Hundrede Kilometer lang, og opererer for Nemheds Skyld foreløbig kun med Gods og med een Art Gods, saaledes at hele Trafikstigningen er udtrykt i Antallet af Tonkm.

Mill. Tonkm	Samlet Om- kostning Mill. Kr.	Mer- udgift Mill. Kr.	Minimal- tarif Øre pr. Tonkm	Middel- tarif Øre pr. Tonkm	Minimal- tariffen dækker Mill. Kr.	General- om- kostning Mill. Kr.
100	10	456	5,0		5,0	5,0
110	10,500	500	5,4			
120	11,040	540	5,76			
130	11,616	576	6,08			
140	12,224	608	6,36			
150	12,860	636	6,60	8,57	9,9	2,960
160	13,520	660	6,80			
170	14,200	680	6,96			
180	14,896	696	7,08			
190	15,604	708	7,16			
200	16,320	716	7,20	8,16	14,4	1,920
210	17,040	720	7,20	8,11	15,12	1,920
220	17,760	720	7,20			
300	23,520	720	7,20			
400	30,720	720	7,20	7,68	28,8	1,920

I første Kolonne angives Trafiken med en Stigning af 10 Mill. Tonkm ad Gangen. I anden Kolonne ses den samlede Omkostning, inkl. Rente af Anlægskapitalen; denne Omkostning stiger med stigende Hast (som en Differensrække af 3. Orden, senere af 1. Orden), hvilket ses af Kolonne 3, der angiver Stigningen i forrige Kolonne. Tanken med at lade Merudgiften stige er den, at i Begyndelsen er Merudgiften lille (5 pCt. Udgiftstigning ved 10 pCt. Trafikstigning), fordi Togene let kan tage mere med eller let kan forlænges, og fordi Stationspersonalet er saa lidet beskæftiget, at det ikke behøver at forøges; men efterhaanden bliver al denne Overflod taget i Brug og man nærmer sig en Tilstand, hvor der køres med mange, lange Tøg, saaledes at mere Trafik betyder flere Tog af samme Slags som hidtil, og hvor Stationerne har skiftende Hold af Personale med nøje Tilpasning til Trafikens Omfang. Derfor ender Kolonne 3 med at Stigningen (i Stigningen) ophører, saa at der fra et vist Punkt bliver konstant Merudgift. I Kolonne 4 er Minimaltarifen beregnet ved at dividere de 10 Mill. Tonkm ind i Merudgiften ved en saadan Stigning i Trafiken; den er altsaa ogsaa stigende, indtil den ender med at være konstant. Kolonne 5 stemmer bedre med den almindelige Opfattelse, hvorefter Tarifen kan nedsættes med stigende Trafik; den angiver Middelomkostningen, d. v. s. Kolonne 2 divideret med Kolonne 1. Da den samlede Omkostning i Begyndelsen kun stiger 5 pCt. overfor en Trafikstigning paa 10 pCt., er det klart, at denne Kvotient maa synke. Kolonne 6 viser, hvor meget af Omkostningen der vilde blive dækket, hvis man kun opkrævede Minimaltarifen, og endelig angiver Kolonne 7 det Beløb, der derved mangler i at være fuld Dækning, og som derfor maa dækkes efter mindste Offers Princip. Sædvanlig opfattes Generalomkostningen som et fast Beløb, men naar Merudgiften som her antages at være stigende, vil den stigende Minimaltarif opsuge mere og mere af Generalomkostningen, idet Forhøjelsen ogsaa virker for de tidligere Kunder; først naar Merudgiften bliver konstant, bliver Generalomkostningen ogsaa fast.

Det kan omtvistes, om det i Taleksemplet er rigtigt at lade Merudgiften ende med at være konstant. Man kunde paa den ene Side hævde, at den kun vil nærme sig mere og mere til et konstant Beløb, men aldrig vil naa det, fordi selv en meget stærkt trafikeret Bane har Tider af Dagen eller Aaret, hvor Togene og Stationerne ikke er helt udnyttet, saa at mere Trafik her endnu vil være billig. Paa den anden Side kan det tænkes, at den store Trafik bliver jævner paa en saadan Maade, at den koster forholdsvis mindre; det bliver nok dyrere at skaffe

mere Plads, naar det ikke længere kan ske ved at forlænge Togene; men der skal ikke skaffes saa megen Plads mere pr. Mill. Tonkm mere, naar man p. Gr. af jævne Trafik kan spare paa Reservepladsen. — Og selv om Merudgiften bør opføres som konstant til sidst, bør Generalomkostningen det maaske ikke, fordi der kan være Udvidelser af det faste Anlæg, som ikke bør debiteres Trafiken som Specialudgift, se næste Kapitel. 1 saa Fald bliver Kol. 2 ikke nøjagtig lig Differenserne i Kol. 1.

Saaledes som Tabellen er opstillet, bliver der en aftagende Forskel mellem Minimaltarif og Middeltarif; først er det 5 og 10 Øre, til sidst 7,20 og 7,68 Øre, idet Generalomkostningen baade er mindre og skal bæres af en større Trafik. Det Tillæg til Minimum, der skal tages efter mindste Offers Princip, er altsaa først 100 pCt. af Minimum, men til sidst 7 pCt., nemlig 0,48 paa 7,20 (eller 1,92 paa 28,80).

Dette faar nu den praktiske Konsekvens, at der paa en svagt trafikeret Bane kan være større Forskel mellem Minimums- og Maksimumtarif, f. Eks. mellem groveste og fineste Gods, end paa en stærkt trafikeret Bane. Betragter vi 100 Mill. Tonkm som Udtryk for Jyllands Trafik paa en vis Strækning, 150 som Udtryk for Øernes (der altsaa ikke tænkes naaet op til konstant Merudgift), da viser Tabellen, at man i Jylland kan være særligt imødekommende mod det Gods, der ikke kan taale en høj Takst; man har mange korte Tog at hægte flere Vogne til uden væsentlig Merudgift, og man kan derfor gaa ned til 5 Øre. Paa Øerne har man ikke saa korte Tog at drage Nytte af; man maa snarere indlægge nye Tog¹⁾ og maa derfor mindst have 6,6 Øre. Men hvis hver af disse Landsdele skulde hvile i sig selv og give fuld Rente, da maatte Jylland i Gennemsnit tillægge 5 til 5, altsaa 100 pCt., Øerne 1,97 til 6,60, altsaa 30 pCt. Øerne maatte være haardere mod det grove Gods, men kunde være mildere mod det fine. Maaske de billige Mergeltransporter i Jylland kan faa en vis Motivering herudfra, og Retten til frie Nedsættelser vil sikkert lidt oftere kunne udnyttes i Jylland end paa Øerne. Men den billige Tarif, som en svagt trafikeret

¹⁾ Jeg reserverer mig mod at blive taget til Indtægt for Krav om flere Tog; det er sandsynligt, at man p. Gr. af Publikums og Rigsdagens Krav har flere Tog end strengt nødvendigt. Og paa den anden Side kan Ønsket om flere Tog godt være mest levende i Jylland, hvor man p. Gr. af den ringe Trafik har færrest. Merudgiften er ikke blot, hvad Trafikstigningen nødvendig kræver, men hvad den faktisk giver Anledning til; det er sværere at afvise Kravene, naar Trafiken faktisk stiger.

Egn saaledes kan nyde godt af, ophører at være rationel, naar Trafiken stiger noget vist; man maa da overveje, om det er en Fordel at have en billig Tarif, som man ad Aare skal miste.

Jeg er herved kommet ind paa Problemet, om det er rigtigt at have en fælles Tarif for Landsdele med uensartede Forhold, saa at de isoleret betragtet burde behandles forskelligt; der mistes utvivlsomt ved Fællestarifen noget i Rationalitet, men det er nemmere i den daglige Ekspedition og det har politiske Fordele. Problemet bliver da navnlig, om man skal benytte den laveste eller højeste Minimaltarif eller gaa midt imellem, men jeg skal ikke uddybe det nærmere. — I Amerika, hvor en meget energisk og kyndig Kommission har Kontrol med Banernes Tarifer og fører vidtløftige Forhandlinger med dem, kompliceres Problemet ved, at Selskaberne konkurrerer indbyrdes. Hvis den ene af to Konkurrenter da ikke kan klare sig med saa lav Tarif som den anden, søger man undertiden at faa det stærke Selskab sammensluttet med nogle svagere Linier, og dette vil jo falde særlig naturligt, hvis det første Selskabs Svaghed skyldes, at det i Forvejen har nogle daarlige Sidelinier at slæbe paa. Man har ogsaa overvejet en særlig Skat paa det stærke Selskab, eller rettere en Koncessionsafgift. Man mener altsaa ikke, at de enkelte Liniers Tarifer bør være saadan, at deres Økonomi hviler i sig selv, og dette vilde da ogsaa stride mod mindste Offers Princip.

Om nu hele denne Sondring mellem Merudgift og Totaludgift kan være vejledende for Baneadministrationen, beror paa, om man i Praksis kan opstille nogenlunde holdbare Kalkulationer over Merudgiften. Egentlig skulde det være særskilt for hver Trafikart, men man bør, for at have en sikrere Basis, begynde med hele Trafiken under eet, idet man spørger, hvormeget den samlede Omkostning vilde stige, hvis der f. Eks. kom 10 pCt. flere Passagerer i Nærtrafik, 10 pCt. flere i Fjerntrafik, 10 pCt. mere Stykgods, 10 pCt. mere Vagongods osv. Erfarne Embedsmænd maatte altsaa skønne: Paa Strækning A kan Togene tage 10 pCt. mere uden Forlængelse, paa B maa de forlænges 5 pCt., paa C maa der saa et stærkere Lokomotiv, paa D maa der et nyt Tog osv. Af de danske Statsbaners 446 Stationer kan f. Eks. 300 tage 10 pCt. mere uden mere Personale, 100 maa have 1 Mand mere, 20 2 Mand osv. Materiellet maa forøges saa og saa meget, Pakhuse og Sidespor udvides der og der, osv. Og alt dette vil koste saa og saa meget.

Selv om man tager saa meget som en 10 pCt. Stigning, kommer der noget tilfældigt over det, idet nogle Stationer og Linier denne Gang kan klare sig uden videre Udvidelse, for de næste 10 pCt. ikke, medens andre Stationer har det omvendt; for saa stort et System som de danske Statsbaner vil der dog sikkert komme en passende Udjævning, men for en lokal Privatbane vil det stødvise ved Udgiftsstigningen volde mere Tvivl.

Selvfølgelig vil Embedsmændene i Begyndelsen føle sig meget usikre overfor denne Opgave, og det er meget sandsynligt, at det første Resultat ganske vil stride mod deres Instinkter. Men al Kalkulation er usikker; naar en Arkitekt giver Overslag paa en Bygning, eller naar en Entreprenør udarbejder Tilbud til en Licitation, saa er der ogsaa megen Usikkerhed, og Tilbudene varierer ofte uhyggeligt. Men Livet kræver, at Opgaven løses, og ligesom Arkitekter og Entreprenører efterhaanden kan vinde Øvelse og Erfaring, saaledes maa Bane-Embedsmænd ogsaa efterhaanden kunne vinde Herredømme over de rette Metoder. Og ligesom de andre bagefter belæres ved at se, hvad Bygningen faktisk kom til koste, saaledes vil Embedsmændene bagefter kunne se, hvilken Merudgift en vis Trafikstigning faktisk voldte. Jeg formoder, at de snarest vil blive overrasket over Merudgiftens Størrelse, thi Embedsmænd, der interesserer sig for økonomisk Drift, vil som Regel holde paa, at man med det bestaaende Apparat kan overkomme meget mere, og p. Gr. af deres berettigede Antipati mod det forøgede Apparat vil de let undervurdere nogle af de Krav fra Publikum og Personale, som alligevel sejrer. Dette maa have i Erindring, naar man nu skal skønne over, hvor langt man kan gaa ned med de nylig tilstedte Nedsættelser.

Yderligere vanskeliggøres Opgaven, naar man ikke nøjes med at spørge, hvad 10 pCt. mere over hele Linien koster, men hvad 10 pCt. af en bestemt Trafikart koster, og dette er jo det egentlige Maal. Den første, noget lettere, Opgaves Løsning kan da benyttes til Kontrol af Specialløsningernes Sum, idet Merudgiften ved hver Trafikart nogenlunde skal give samme Hovedresultat som den samlede, direkte Beregning. — Herved maa erindres, at der ligesom paa Færger kan være Disharmoni, saa at een Trafikart volder langt større Merudgift end en anden. Er der Harmoni, vil 10 pCt. mere Gods og 10 pCt. flere Passagerer hver koste f. Eks. 5 pCt. af den samlede tariffmæssige Betaling for den Gruppe, og de næste 10 pCt. 6 pCt.; men er Godsmængden slet ikke steget, vil de første 10 pCt. flere Passagerer nok koste 5 pCt., men de næste 10 pCt. 7 pCt., idet der nu er Disharmoni, og kommer der derefter omsider 10 pCt. mere Gods, vil dette kun

koste 4 pCt., idet Harmonien begynder at vende tilbage. Bortset fra Disharmonien, skulde de enkelte Trafikarters Sum snarest give mindre end den samlede Beregning, fordi 10 pCt. af een Trafikart maaske kun er 2 pCt. af den samlede Trafik, og det forudsættes jo, at de næste 2 pCt. er lidt dyrere end de første 2 pCt.

Fra 1913/14 til 1923/24 er de danske Statsbaners Persontrafik i Personkm steget ca. 3 pCt. aarlig, men Gods- trafikken kun 1 pCt. Stigningen skyldes delvis nye Baner og Slesvig; pr. Banekilometer bliver den $+ 1\frac{1}{4}$ pCt. og $\div \frac{3}{4}$ pCt. At Godset er steget svagest, skyldes maaske Tarifen, idet Indtægten pr. Tonkm. er steget fra 5,4 til 13,1 Øre, men pr. Personkm kun fra 3,0 til 5,1 Øre. Men der er maaske ogsaa dybere Aarsager; Verdenshandelen kan næppe vedblive at frembyde saa stærkt stigende Godsmasser til Transport; hvor skulde det Korn, Kul og Tømmer komme fra? Yderligere Stigning kan dog komme fra forskellige mineralske Stoffer, og fra større Transportlængde. Men Persontrafikken kan ventes at ville vokse, saalænge den almindelige Velstand er stigende.

Danmark har som Helhed forholdsvis mere Person- end Godstrafik, idet Skibene tager Godset. Det er dog især efter Tonkilometer, at vi har lidet Gods, ikke efter Tons, altsaa paa Grund af de korte Transportlængder. De mange Havne giver en stor Import af Varer, der saa kører et lille Stykke videre pr. Bane. Stationsarbejdet med Godset er altsaa forholdsvis større end Kørselen.

7. Dækning af Generalomkostningerne efter mindste Offers Princip.

Kravet om, at ethvert Foretagende ved sine Driftsindtægter bør skaffe fuld Rente af den deri bundne Kapital, er saa naturligt, at man ubetinget maa lægge Bevisbyrden paa den, der i et bestemt Tilfælde hævder det modsatte. Thi ingen bør beslaglægge Kapital, som kunde gøre mere Nytte paa anden Maade, og Nytten finder sit Udtryk i den Rente, andre Efterspørgere kan tilbyde. Men der kan undertiden føres Bevis for, at det modsatte er rigtigt, og man har alle Dage overfor visse Trafikmidler haft en instinktmæssig Forstaaelse af, at der her var visse usynlige Fordele, som kunde motivere særlige Ofre. Vi støder her paa Begrebet Konsumentrente, paa engelsk consumers rent, oprindelig indført i dansk Nationaløkonomi af Prof. Birck under Navnet Konsumenternes Differentialrente, d. v. s. Forskellen mellem hvad man betaler

for en Ting og hvad man var villig til at betale for den, hvis man ikke kunde faa den billigere. Til Illustration meddeles følgende Tabel over en Banestrækning, hvis daglige Drift koster 1000 Kr., men som ikke ved nogen Tarif kan bringe saa stor Indtægt; det forudsættes, at Driftsomkostningen indenfor visse Grænser er uafhængig af Trafikens Størrelse (hvilket snarere vilde passe paa en Dampskibsroute, som der var Tale om at subventionere).

Takst	Trafik	Indtægt	Konsumentrente overfor 2 Kr.
10 Kr.	80	800 Kr.	640 Kr.
8 -	120	960 -	240 -
6 -	150	900 -	120 -
4 -	200	800 -	100 -
2 -	300	600 -	— -
Tilsammen 1100 Kr.			

Efterhaanden som Taksten nedsættes fra 10 til 2 Kr., stiger Trafiken fra 80 til 300, men man naar ikke med nogen Takst de krævede 1000 Kr. Men hvis de 80 Passagerer (eller Tons), der egentlig var villig til at give 10 Kr., faar Turen for 2 Kr., sparer de 640; og de 40, der tilkom, naar Taksten nedsættes til 8 Kr., sparer hver 6, altsaa 240 Kr. osv. I alt bliver Konsumentrenten 1100 Kr., saa at der sammen med den direkte Indtægt paa 600 Kr. er rigelig Dækning for de 1000 Kr.; og selv om man med den kendte engelske Nationaløkonom Marshall mener, at Konsumentrenten er noget saa vagt, at man bør nøjes med at regne dens halve Beløb, saa er der dog 550 + 600 Kr. Det kunde nu tænkes, at Firmaer, der var interesserede i Liniens Eksistens, f. Eks. fordi de havde meget Gods til 10 eller 8 Kr., vilde yde et Tilskud eller tegne Aktier, som de ikke ventede fuld Rente af; men forsaavidt intet saadant lader sig organisere, kan det forsvares at lade Staten træde til som Repræsentant for Konsumentrenten.

Man vil indvende, at der er Konsumentrente paa alle Varer; ogsaa til Støvler er der Liebhave, som eventuelt vil give mere end Markedspris. Og for de absolute Livsforødenheder er Konsumentrenten kolossal, idet man om nødvendigt vilde give hele sin Formue for at faa Føde. Jamen Folk har instinktmæssigt forstaaet, at Konsumentrenten er særlig stor ved Trafikmidler; Intervallet mellem de 10 og de 2 Kr. i Tabellen er større end ellers, navnlig fordi Generalomkostningerne er saa store og Merudgiften saa lille, saa at man uden direkte Tab paa de nye Kunder kan gaa langt under

den højeste Pris, der kan være Tale om; ved almindelige Varer spiller Styk-Udgiften til Raastof og Løn saa stor en Rolle i Forhold til de faste Udgifter, at Intervallet bliver lille og ikke giver Plads for nogen stor Konsumentrente. Og den vældige Top af Konsumentrente ved de absolute Fornødenheder, skærer vi af, idet vi kun gaar op til de 10 Kr., som Transporten med Hest og Vogn vilde koste; at man under Hungersnød vilde betale 100 Kr. for Transporten af Føde, kommer ikke Baneregnskabet ved, naar Vognmanden kan besørge det for 10 Kr. Kun den yderligere Konsumentrente kan medregnes til Forrentning af Banens Kapital, som vindes ved Nedsættelse af den gamle Pris paa Transport (eller paa Støvler). Maaske der ogsaa er Forskel paa Forbrugets Elasticitet.

Danske Byraad og Sogneraad har villigt tegnet Aktier i de fleste af vore saakaldte Privatbaner, skønt de ikke ventede fuld Rente. De anede ikke, hvad Konsumentrente var, men de forstod umiddelbart, at der var andre Fordele end den direkte Indtægt.

Man indvender dernæst, at det ikke er rigtigt at lade dem, der ikke benytter Banen, betale Skatter til Fordel for dem, der benytter den, men ikke betaler nok derfor. Jo, alle benytter Gods, der føres pr. Bane, i alt Fald Føde og Byggematerialer, og desuden har Stat og Kommune mange andre Foranstaltninger, som vi er fælles om, uden at der smaa-ligt holdes Rede paa, om hver af os modtager og afgiver lige meget; de barnløse maa ogsaa betale Skat til Skolen; de, der aldrig gaar i det kgl. Teater, maa alligevel bidrage til dets Drift osv. Der maa være saa megen Solidaritetsfølelse i Samfundet, saa at hvis en Foranstaltning til 5 Mill. Kr. gør Gavn for 10 Mill., saa undersøger vi ikke, om det helt er de samme, der betaler de 5 og modtager de 10. Er Staten sikker paa, at Nytten rigeligt er Ofrene værd, saa gaar den i Gang.

Selv hvor det egentlig er muligt at faa fuld Rente, kan det være rigtigst at give Afkald derpaa. Lad et Bane-system til Værdi 100 Mill. Kr. have en Indtægt paa 10 Mill. Kr., Omkostninger 6, og altsaa et Overskud paa 4 Mill. eller 4 pCt. Nedsættes Tarifen 20 pCt., taber Banen 2 Mill. Kr., og Kunderne vinder 2 Mill. Kr.; men samtidig vokser Trafiken, hvorved Kunderne maa antages at tjene, navnlig de, for hvem allerede en Nedsættelse paa 5 pCt. var tilstrækkelig til at drage dem til; lad os sætte deres Fortjeneste til 600 000 Kr. Og endelig tjener Banen lidt paa de nye Kunder, hvis Tarifen dog endnu er lidt over Merudgiften; sætter vi dette til 400,000

Kr., bliver Kundernes samlede Fortjeneste 2,6 Mill., Banens samlede Tab 1,6 Mill., og Samfundets Fordel altsaa 1 Mill. Kr. Men under Merudgiften bør man ikke gaa; tager man 9 Øre for, hvad der koster Banen 10 Øre, da bliver der et Samfundstab paa 1 Øre for de Kunder, for hvem det først ved saa lav Tarif kan betale sig at bruge Banen.

Naar Banen en Gang er der, er det bedst, at den gør mest mulig Gavn. Der skal betales for de medgaaede Kul, thi saa spares der paa Kullene og bliver mere Kul til overs til andre; og der skal betales for Slid paa Skinnerne, saa der ikke beslaglægges Jern, som andre havde mere Gavn af. Men for selve Brugen af Banen bør der ikke betales, thi der er ingen, der har nogensomhelst Gavn af, at den en Gang byggede Bane ikke udnyttes saa meget som muligt. Bræmser man Brugen af selve Banen, er der en Værdi, der gaar til Spilde. Vel kan det ikke undgaas, at Betalingen for Kul, Skinneslid, Løn m. m. ogsaa hindrer den fulde Udnyttelse af Banen; men det samlede Pres paa Forbruget, den samlede Stimulans til at være økonomisk, bør være bestemt ved de Elementer, som der virkelig er Grund til at spare paa, fordi der hersker Knaphed paa dem. Prisens Mission er (at stimulere Produktionen og) at bræmse Forbruget af det, der er Knaphed paa; men naar en Bane let kan optage al den Trafik, som der i en lang Aarrække kan ventes, saa er her ingen Knaphed og derfor ingen Grund til at spare paa Brugen af Banen for dens egen Skyld.

En beslægtet Tankegang haves flere Steder, saaledes ved enkelte Elektricitetsværker, hvor man ikke tager hele Betalingen efter Strømforbrug, men en Del efter Ejendomsskyld el. lign. Principielt betyder dette, at Merudgiften betales efter Strømforbrug, men selve Adgangen til Elektricitet paa en Maade, som ikke bræmser Forbruget, idet den er uafhængig af Forbrugets Størrelse.

Hvis Banerne nu gennemførte den Tanke konsekvent, at der kun skulde betales for Merudgiften, men at Generalomkostningen skulde betales ved Skatter, vilde det blive uoverkommeligt; den danske Stat vilde, i Stedet for nu at miste ca. 25 Mill. Kr. aarlig af den fulde Rente, komme op paa ca. 100 Mill. Kr. Derfor maa man slaa noget af paa Idealet; enhver Betaling ud over Merudgiften gør nogen Skade ved at fordrive Kunder, som det samfundsmæssigt vilde være heldigt at bevare, men der kan dog skaffes ret store Beløb uden at gøre ret megen Skade, og det gælder da at tilpasse sig

Fragt over Merudgiften	Trafik Mill. Tonkm	Gevinst for Banen Mill. Ø.	Tab for Samfundet	
			Mill. Ø.	%
A				
0	100	"	"	"
1	95	95	2,5	3
2	90	85	7,5	8
3	85	75	12,5	14
4	80	65	17,5	21
5	75	55	22,5	29
6	70	45	27,5	38
7	65	35	32,5	48
8	60	25	37,5	60
9	55	15	42,5	74
10	50	5	47,5	90
11	45	÷ 5	—	—
B				
0	100	"	"	"
1	90	90	5	5
2	80	70	15	18
3	70	50	25	33
4	60	30	35	54
5	50	10	45	82
6	40	÷ 10	—	—
C				
0	100	"	"	"
1	85	85	7,5	8
2	70	55	22,5	29
3	55	25	37,5	60
4	40	÷ 5	—	—
D				
0	100	"	"	"
1	80	80	10	11
2	60	40	30	43
3	40	0	—	—
E				
0	100	"	"	"
1	75	75	12,5	14
2	50	25	37,5	60
3	25	÷ 25	—	—
F				
0	100	"	"	"
1	70	70	15,0	18
2	40	10	45,0	82
3	10	÷ 50	—	—
G				
0	100	"	"	"
1	65	65	17,5	21
2	30	÷ 5	—	—

til Forholdene paa en saa smidig Maade, at man kan skaffe saa meget som muligt med det mindst mulige Offer. Paa dette Punkt har den praktiske Baneadministration haft en Kongstanke i Godsklassificeringen; man har taget Pengene der, hvor man mærkede, at man bedst kunde faa dem, uden at ane, hvilket fint Navn Teorien vilde give det, og hvilken fin Tabel der kunde opstilles om det, og hvor frugtbar en Tanke det i det hele var. Til Illustration meddeles følgende Tabel, der for 7 forskellige Grupper af Varer (A—G) belyser, hvor meget Trafiken maa antages at synke, hvis der pr. Tonkm opkræves 1 Øre over Merudgiften (Specialomkostningen), 2 Øre mere osv., og hvilke Konsekvenser dette har for Banens Økonomi og for Samfundet. Varegrupperne forudsættes at være lige store, hvis der kun betales for Merudgiften, idet der besørges 100 Mill. Tonkm af hver, men Trafikens Elasticitet er forskellig, idet Gruppe A's Trafik synker 5 Mill. Tonkm for hver tillagt Øre, B's 10, C's 15 osv. Herud fra kan saa alle de følgende Tal beregnes. Kol. 3 viser Banens Gevinst, der for A først er 95 Mill. Øre, saa yderligere 85, nemlig 1 Øre for hver af de fortsættende 90 Mill. \div den Fortjeneste man i Forvejen havde paa de fordrevne 5; saa $85 \div 5 \times 2$ osv. Hvad Banen saaledes vinder, taber Kunderne, men de mister desuden den Fortjeneste, de fordrevne havde ved at benytte Banen, og dette er Hovedsagen. Kol. 4 er beregnet saaledes: Paa de 5 Mill. Tonkm, der opgaves ved den første Øre, kan der højst have været en Avance paa 1 Øre og gennemsnitlig paa $\frac{1}{2}$ Øre, altsaa mistes i alt $2\frac{1}{2}$ Mill. Øre. Paa de 5 Mill., der mistes, ved at gaa fra 3 til 4 Øre, er der gennemsnitlig tjent $3\frac{1}{2}$ Øre, altsaa i alt 17,5 Mill. Øre osv. Kol. 5 er Kol. 4 i Procent af Kol. 3 + Kol. 4.

Hvis Banen nu udelukkende drives med privat Gevinst for Øje, vil man lægge saa mange Øre til Tarifen som muligt, naar der fremdeles skal være et positivt Tal i Kol. 3; for A tages 10 Øre over Merudgiften, for B 5 Øre osv., indtil 1 Øre for G. Tages der derimod Samfundshensyn, vil man betragte den 10de Øre ved A for ganske uforsvarlig, idet de 5 Mill. Øre, Banen vinder, koster Borgerne $5 + 47,5$ Mill.; det vilde svare til en Skat, hvor man opkrævede 52,5 Mill., men de 47,5 gik til Skatte-Administrationen, altsaa 90 pCt. (Man kan ogsaa beregne de 47,5 saaledes: Banen vinder 50 Mill. paa de fortsættende $\div 45$ paa de ophørende, som den i Forvejen tjente 9 Øre paa, altsaa i alt 5 Mill. Øre; de fortsættende mister 50 Mill., og de ophørende mister nu gennem-

snittlig $\frac{1}{2}$ Øre, altsaa i alt 2,5 Mill. Øre, idet de i Forvejen havde afgivet de første 9 Øre af deres Avance. Ialt altsaa $50 + 2,5 \div 5 = 47,5$ Mill. Øre som Samfundstab).

Man kan nu gaa de 7 Grupper igennem og undersøge, hvormeget Banen kan opnaa for sig selv, hvis man betragter 10 pCt. som det højeste forsvarlige Samfundstab; det bliver $95 + 85 + 90 + 85$ Mill. Øre = 3,55 Mill. Kr. Finansministeren vil da maaske hævde, at Skatter ogsaa gør Skade og koster Opkrævning, saa at han ikke kan nøjes med 3,55 Mill. Kr., naar der derved højst voldes 10 pCt. Skade. Man forsøger da med 20 pCt., hvorved yderligere vindes 3,70 Mill. Kr., og der kan maaske nu forudsættes at være Balance mellem den Skade, Skatterne gør, og den Skade, Tarifen gør, saaledes at yderligere Beløb til Dækning af Generalomkostningerne hellere maa tages ved Skatter. Resultatet bliver da, at Tarifen forhøjes med 3 Øre for A, 2 Øre for B, 1 Øre for C—F og intet for G; det er en Slags Dumping for G, der helt slipper for Bidrag til Generalomkostningerne. (Hvad Skatterne angaar, maa der ogsaa tages Hensyn til Velstanden hos dem, der kommer til at betale dem, i Forhold til hos dem, der har Gavn af den lavere Tarif, idet Offerets subjektive Værdi afhænger deraf).

Det er ikke utænkeligt, at de danske Statsbaner egentlig godt kunde drives saadan, at de gav fuld Rente, men det vilde da blive ved Takster, svarende til Tabellens 10 Øre for A, saaledes at det kostede Borgerne 52,5 at skaffe Banen 5. Rent umiddelbart har Embedsmænd og Politikere forstaaet, at Kravet om fuld Rente under danske Forhold var en smuk Drøm, som det vilde blive for dyrt at søge realiseret; det var et abstrakt Ideal, som ingen stod fast paa, naar det var Alvor. Navnlig overfor svagt trafikerede Baner har man forstaaet, at de maatte betragtes som „Kulturbaner“, hvis Berettigelse laa i noget andet end, at de betalte sig; her var Skat et mindre Offer end Takst. Men overfor stærkt trafikerede Baner er det ogsaa omvendt tænkeligt, at man kommer til det Resultat, at Takst er et mindre Offer end Skat, endogsaa i den Grad, at Banen benyttes som Skatteobjekt, saaledes som det kendes i enkelte fremmede Lande; Forudsætningen maa da være, at der er Trafikgrupper, som kun i meget ringe Grad lader sig fordrive af høje Takster.

Thi Samfundstabet stammer fra dem, der opgiver at bruge Banen. For dem, der fortsætter, sker der kun en Flytning af et Pengebeløb fra den ene Lomme til den anden; men er der

nogen, der opgiver at bruge Banen, da er der en Del af Banens Brugsværdi, der gaar til Spilde. Ved mindste Offers Princip bliver dette Spild saa lille som muligt; enhver anden Maade at skaffe det samme Bidrag til Generalomkostningerne, vil gøre mere Skade.

Det vil ses, at en Vurdering af Banen ikke indgaar i disse Overvejelser. Kriteriet for, om Taksterne er passende, er ikke om der naas en vis Rente af Kapitalen, men om Takster er et større eller mindre Offer end Skat. Dog vil Spørgsmaalet om Udbytteprocenten ogsaa kunne faa nogen Betydning; naar en ny Bane skal anlægges, vil Finansministerens Syn paa, om Statskassen magter den, naturligvis bero noget paa, hvor stort Overskud der kan ventes af Driften i Forhold til den uundgaaelige Renteudgift. Og naar man som i Amerika skal kontrollere Privatbaners Tarifer, og der ikke er nogen Stat til at dække Renterne, da vil det rette Takstniveau netop være der, hvor Selskabet faar et saadant Udbytte, at man kan vente nye Aktier tegnet og nye Selskaber stiftet til Udvidelse og nye Anlæg; men da Aktionærernes Interesser kun kræver en vis Sum, vil mindste Offers Princip fremdeles være den rette Vejledning for, hvorledes denne Sum skal skaffes; kan den i mit Taleksempl naas ved for alle Varegrupper at gaa til et Samfundstab paa 20 pCt., kan der som Regel ikke være nogen Aktionærinteresse, der anbefaler at gaa til 25 pCt. ved nogle Varer, til 15 ved andre, hvilket jo vilde forøge Samfundstabet.

For Banens Administration bliver Opgaven da at henhøre enhver Vare til den rette Gruppe efter et Skøn over Efterspørgselens Elasticitet. Hovedsynspunktet bliver her Varens Værdi, idet de fine Varer som Regel kan taale en højere Takst end de grovere; men ogsaa andre Synspunkter har Berettigelse. Konkurrencen med andre Befordringsmidler er ikke lige effektiv ved alle Varer; nogle drives lettere over til Skibe og Biler end andre. Og hvis en grov Vare indgaar i forenet Forbrug (joint demand) med andre Varer, kan dens Forbrug godt være uelastisk overfor Fragten; en amerikansk Forfatter mener saaledes, at Sand til Bygningsbrug kan taale en høj Fragt, fordi Efterspørgselen efter Huse ikke paavirkes af Sandprisen og følgelig heller ikke Efterspørgselen efter Transport af Sand. Hertil maa dog bemærkes, at samtlige Byggematerialer bør betragtes under eet; rammes de alle af en høj Fragt, kan det blive føleligt for Huslejen.

Den samme Opstilling, som før anvendtes om Godsklas-

serne, er nu ogsaa vejledende for andre Problemer, f. Eks. om Taksten for Nærtrafik og Fjerntrafik, for Gods og Passagerer osv. Hvis det for Godset er rigtigt at gaa til saa høje Takster, at 20 pCt. af det „opkrævede“ Beløb gaar til Spilde ved opgivet Benyttelse af Banen, saa bør Taksterne ogsaa for Passagererne tilstræbe en Spildprocent paa 20. Der bør — hvis der ikke kan gives Grunde for det modsatte — være samme Procent for Nær- og Fjerntrafik (og formodentlig for Jernbaner og Postvæsen). Hvert af de 35 Tal i den foran meddelte Godstarif for danske Statsbaner (5, eller i alt Fald 4 Tal for hver af de 7 Klasser) bør overvejes ud fra Spørgsmaalet om den Godsgruppes Elasticitet paa den Afstand. Fjerntrafiken er antagelig mere elastisk end Nærtrafiken, saa at man — foruden at den allerede fra Omkostningssynspunktet slipper noget billigere — maa gøre sig Umage for at fastholde den ved moderate Tillæg til Merudgiften eller slet intet Tillæg.

For faa Aar siden blev det i København indført at gøre Motordroskernes Takst afhængig af Passagerernes Antal. Min første Tanke, da dette blev foreslaet, var, at det var dog ganske urimeligt at tage forskellig Pris for samme Ydelse; det kostede jo lige meget Benzin, Slid, Tid osv., enten der var 1 eller 4 Passagerer i Drosken. Men snart gik det op for mig, at det var ganske den samme Tanke som med Godsklasserne, hvor der (bortset fra den længere Leveringfrist for det grovere Gods) præsteres ganske samme Transportydelse til forskellig Betaling; Tanken maa da være, at Solo-Passagerernes Efterspørgsel er mere elastisk end Familie-Passagerernes el. lign.; man er mere sikker paa de sidste og kan derfor lade dem betale en større Del af Generalomkostningerne ved et Droskesystem (Centraler, Holdepladser, Reserver m. m.).

Banetrafikens Elasticitet beror som nævnt ikke blot paa Trafikartens (Varens) indre Egenskaber, men ogsaa paa Konkurrenceforhold m. m. For Nærtrafiken maa herved tænkes paa Biler, Cykler, Sporveje osv., for Fjerntrafiken paa Skibene. Kan Bilerne arbejde billigere end Banernes Merudgift, er de nationaløkonomisk set velkomne. Ligger deres Omkostning derimod over Banernes Minimaltarif efter de udviklede Principer, men under den hidtidige Betaling, vil det nationaløkonomisk være bedst, at man ved passende Tarifnedsættelse hindrer det Kraftspild, som det vilde være at have to Sæt Trafik-Materiel og -Personel, hvor eet var nok; en saadan Nedsættelse bliver et Tab for Banen, og kan nødvendiggøre Erstatning ved at gaa til en højere „Spildprocent“ paa andre

Omraader. Men for Samfundet bliver dette bedst, og Banen mister ellers de Kunder. Og den Bil-Konkurrence, som det saaledes kan være rigtigt at konkurrere ihjel, kan det eventuelt ogsaa (hvis det ikke irriterer for meget) være rigtigt at forbyde, saa at man ikke skal opretholde en iøvrigt uhensigtsmæssig Tarifiedsættelse, blot for at holde sig Bilerne fra Livet.

Ganske som med Bilerne er det med Roebanerne; kan de arbejde billigere end Banens Merudgift, er de velkomne; ellers bør de hindres ved Tarifiedsættelse. Paa saadanne Omraader gælder det at arbejde paa lang Sigt; en lav Tariff skaffer maaske ikke ret mange Kunder i Øjeblikket, men efterhaanden som Erhvervslivet tilpasser sig derefter, viser det sig, at den er fordelagtig; fjerne Leverandører til en Sukkerfabrik melder sig først efterhaanden (og det er baade m. H. t. Sædskifte og Tilvejebringelse af den fornødne Arbejdskraft ikke heldigt, at Roesukkeravlens koncentrerer for stærkt paa Fabrikens nærmeste Opland). Her kan ogsaa erindres om den foran omtalte Koncentration af Teglværkerne, saa at der bliver billigere Produktion, men længere Transport; er det muligt at oparbejde sligt uden at gaa under Banens Merudgift, kan det betyde en nationaløkonomisk Besparelse. Ogsaa anden Industri og Storhandel kan tænkes at blive mere koncentreret.

Et meget vanskeligt Problem er det, om Rente og Afskrivning af den Kapital, der bindes i Udvidelser, bør betales af den Trafikgruppe, hvis Tilvækst særlig har givet Anledning til Udvidelsen eller til en vis Part af Udvidelsen; eller mere almindeligt, om saadanne Renter er Merudgift, eller om de som de oprindelige Renter er Generaludgift, der eventuelt skal dækkes efter mindste Offers Princip. Det er naturligvis ikke Begrebet Merudgift, der interesserer, men det rent praktiske Spørgsmaal, om den ene eller den anden Dækningsform er mest fordelagtig. Da det rullende Materiel nøje tilpasses efter Trafikens Omfang, gik jeg foran ud fra, at hver Trafikgruppe bør bære Udgiften til Udvidelse af sit Materiel; men saa diskontinuert forekommende Kapitaludgifter som en større Stations Flytning, fordi den er bleven for lille, eller en Lillebæltsbro, bør betragtes som Generalomkostning. Imellem disse Yderpunkter ligger de stadige Udvidelser af Sidespor (19²⁸/₂₄ 16 km) og af Pakhuse, nye Færger m. m. Ofte betyder en saadan Kapitaludgift en Besparelse i den tidligere Driftsudgift, og der kan da endog blive Tale om Nedsættelse af den hidtidige Minimaltariff, men samtidig om Forhøjelse af Tillæget dertil; en Bro sparer Færger, en Godsfærge sparer den dyrere Drift med de gamle Færger, et Dobbeltspor letter Toggangen osv.; det foran hævdede, at Gods paa Færge skal behandles haardere end Passagerer, falder naturligvis bort, naar Færgerne erstattes af en Bro.

Paa Omraader, hvor der sker Udvidelser, er der Grund til at vente, at der ad Aare atter tiltrænges Udvidelser, og der kunde da være det særlige Motiv til at ramme vedkommende Trafikgruppe med et særligt Tillæg til Tariffen (f. Eks. belaste Stykgodset med Pakhus-

udvidelsernes Rente), at man kan forhale næste Udvidelse og derved spare nogle Aars Rente og den Stigning i andre Driftsudgifter, som let følger med et større Anlæg. Problemet rejser sig derfor ogsaa ved saadanne Dele af det oprindelige Anlæg, som let kan blive for smaa. Denne Besparelse ved Forhaling maa da maales med Tabet ved delvis at forlade mindste Offers Princip; dækkes Renterne paa en mere speciel Maade end efter dette Princip, gøres der mere Skade ved at fordrive Kunder, end hvis man fulgte Principet. Ved Afvejelse af disse Hensyn vil især Tidspunktet for næste Udvidelse være afgørende. Jo fjernere det Tidspunkt ligger, hvor Anlægget bliver for lille, des mindre Nutidsværdi har Forhalingen, naar den diskonteres tilbage; det vil ikke være klogt at bringe Ofre nu ved ikke at udnytte Banens Brugsværdi, naar Fordelen ligger saa fjernt. Anderledes ligger det dog, hvis Forhalingen uden Ulempe kan ske ved en „Spurt“, d. v. s. hvis man kan lade Udnyttelsen i Fred i mange Aar og saa et Par Aar før Udvidelsen ved en stærk Forhøjelse opnaa den tilsigtede Forhaling; Københavns Telefonselskab har nylig forhøjet visse Takster, netop for at det kan vare lidt længere, inden Hovedcentralen er helt optaget. Ved en saadan Spurt reddes Udnyttelsen i alle Mellemaarene og alligevel forhales Udvidelsen. Hele dette Forhold trænger dog til nærmere Overvejelse, idet der kræves indviklede Renteberegninger. Der skal ogsaa tages Hensyn til de usikre Forhold i en fjern Fremtid, til den Spildprocent, der i øvrigt opereres med, til det Overskud, Banen i øvrigt har af den Trafikgruppe og som beskæres, naar man presser Trafiken ned, og navnlig til Gruppens Elasticitet; svarer en vis Forhaling af Udvidelsen til, at Trafiken beskæres 15 pCt., da er dette værre, hvis det som i Taleksemplets Gruppe A kræver 3 Øres Tillæg, altsaa gennemsnitlig 1,5 Øres Tab for hver fordrevet Tonkm, end naar 1 Øre er nok som i Gruppe C. Dette hænger atter sammen med, om der foreligger forenet Forbrug (joint demand), d. v. s. om man kan bræmme paa det ønskede Omraade (Pakhusene) uden ogsaa at bræmme paa andre Omraader (hele Stykgodstrafiken).

Det er muligt, at Resultatet af en videre Undersøgelse bliver, at et vist Antal Aar kan sættes som Grænse; der er jo Omraader, hvor det kan betale sig at foretage forholdsvis smaa Udvidelser, saa at man om 5 eller 10 Aar atter skal udvide; men der er ogsaa Omraader, hvor en Udvidelse bør foretages saaledes, at den forslaar for en meget lang Aarrække. Jeg vil paa Forhaand anslaa, at ca. 10 Aar i de fleste Tilfælde er Grænsen mellem de Udvidelser, der specielt bør debiteres vedkommende Trafikgruppe som en Del af Merudgiften, og dem, hvor det er mere fordelagtigt at give billig Adgang til at udnytte Anlægget, siden det nu en Gang er rigeligt stort, men hvor der saa maa opkræves des større Bidrag til Generalomkostningerne, ogsaa af andre Trafikgrupper.

De udviklede Principer gælder naturligvis ikke blot Hovedproblemerne om Godsklasserne, om Passagerer og Gods, om Nær- og Fjerntrafik, men ogsaa en Række Biproblemer om Abonnementskort, Børnebilletter, Returbilletter, Søndagstrafik osv. Særlig skal omtales Hurtigtogsbilletterne, der i Danmark for Tiden er 1 Kr. for III Klasse, 1,75 for II. Kl. De kan tænkes motiveret fra tre Synspunkter, Omkostningen for Banen, Nytten for Passagererne og Aflastning af Hurtigtogene,

saa de ikke besværes af Lokalpassagerer. Det første Synspunkt er næppe berettiget; Kulforbruget og Sliddet er nok større, men Personale og Materiel er ikke optaget saa længe, Og selv ved Kulforbrug og Slid er der en vis Økonomi fremfor Lokaltogene med de mange Ophold og Bræmsninger. Ved en høj Tillægsbetaling for Hurtigtog er det derfor muligt, at man paavirker Fordelingen af Passagerer mellem Hurtigtog og andre Tog saaledes, at naar der skal indlægges et nyt Tog, dette da bliver dyrere, fordi det især er de andre Tog, der er lange og velfyldte. Med de nuværende Lønninger og med den korte Arbejdstid er det sandsynligt, at det snarest er Hurtigtogene, der er billigst. (Men Spørgsmaalet maa ikke sammenblandes med deres bedre Pladsbenyttelse).

Nytte-Synspunktet er vistnok det væsentligste. Man har det Indtryk, at der er en Kundekreds, som er villig til at betale for at komme hurtigere frem, og efter mindste Offers Princip kan man da her skaffe sig et Bidrag til Generalomkostningerne. Spørgsmaalet bliver imidlertid, om man ikke gaar videre, end dette Princip hjemler. Jeg formoder, at der er et meget stort Antal, som ikke er villig til at give 1 Kr., men nok til 50 Øre, saa at man fordriver mange ved den nuværende Takst; jeg siger ikke, at der vilde komme dobbelt saa mange til 50 Øre som til 1 Kr., saa at det direkte kunde betale sig; men at det er et uforholdsmæssigt Offer for Befolkningen at skulde opgive saa mange Ture, hvor det vel ikke har en Værdi af 1 Krone at komme med det hurtige (og det første, eller mest belejlige) Tog, men dog op mod 1 Kr. Spildprocenten bliver højere end paa andre Omraader. Og hvad Rentabiliteten angaar, kan en Del af Tabet indvindes ved at lægge 50 Øre til paa de lange Rejser, der næsten altid er med Hurtigtog; det er den samlede Billetpris København—Nordjylland, der bestemmes ved Skibskonkurrencen, og spares der da 50 Øre paa Hurtigtog (og 50 Øre paa Storebelt), kan Degressionen efter de 225 km gøres lidt svagere.

Hvad endelig angaar det tredje Synspunkt, at aflaste Hurtigtogene for Lokalpassagerer, da klarede man sig for Hurtigtogsbilletternes Tid ganske godt ved specielle Forbud mod Benyttelse af Hurtigtog, f. Eks til Roskilde, medmindre man havde Billet til Fyn f. Eks., et meget smidigt og vel indarbejdet System. Bevarer man de 50 Øre, vil mange Passagerer fra een By til den næste, dog holde sig tilbage, og Tilfældet København—Roskilde er vistnok ret isoleret; p. Gr. af Københavns dominerende Betydning er der særlig

Fare for tomme Vogne efter Roskilde, medens man f. Eks i Østjylland med den lange Række ret store Byer snarere kan vente, at de udstigende erstattes af andre mellem det næste Par Byer. Forsinkelse paa Stationerne skyldes især Rejsegodset, og det har Lokalpassagererne ikke meget af. Skulde enkelte Tog alligevel blive belastede for stærkt, f. Eks. til Hjemturen efter Sommerens Søndags-Udflugter, da kan det gamle Reguleringssystem jo anvendes.

Til Slutning skal jeg meget anbefale, at der gøres et energisk Arbejde for at gennemregne Grundlaget for vore Tarifer og udvikle det regnskabsmæssige og statistiske Materiale dertil. I alle Lande og alle Erhverv er der en stigende Interesse for rationelle Kalkulationer, saaledes baade i Industri og Landbrug. Endnu for en Menneskealder siden saa man med megen Skepsis paa de Landmænd, der førte Regnskab, og jeg husker en Udtalelse om, at de Landmænd, der førte Regnskab, det var dem, der gik Fallit. Nu har ledende Landmænd ganske forandret Syn herpaa, og gennem Landøkonomisk Driftsbureau gøres der et stort Arbejde for ved Regnskaber og Statistik at komme til Bunds i Rentabiliteten af de forskellige Grene af Bedriften (Markerne, Køerne, Svinene osv.). Ogsaa Kontrolforeningerne maa nævnes.

Paa et lidt ældre Tidspunkt, for ca. 50 Aar siden, var der en jysk Proprietær, der fandt paa at veje og maale sine Studes Tilvækst og Foder. Man lod dem tidligere blive 4—5 Aar, inden de solgtes til Slagtning, men disse Beregninger viste, at Tilvæksten i det sidste Aar eller to kostede uforholdsmæssigt meget, saa at man hellere maatte slutte af noget før. Den umiddelbare Erfaring viste blot, at det som Helhed kunde gaa an; men at der efter 2—3 Aars Forløb var et pænt Overskud, som man reducerede ved at gaa videre, det fik man først at vide ved rationel Beregning. Tusinder af Landmænd havde i Aartier, maaske i Aarhundreder, fulgt den gamle Praksis, uden at deres Følelse havde protesteret. Den praktiske Mands Følelse kan ikke undværes, men den maa gaa Haand i Haand med rationel Beregning.

Ogsaa ved Opstilling af Banetarifer er Følelse, Instinkt, Skøn og Erfaring et uundværligt Supplement til den rationelle Beregning, og Følelsen har ofte Sporsans, saa at man kan sætte sine Undersøgelser og Beregninger ind paa de Omraader, hvor der er noget at udrette. Hvor man ikke kan faa andet, er Følelsen meget værdifuld; men man maa ikke nøjes med den, hvor der er en Mulighed for at naa dybere.

KREDITFORENINGERNES STILLING UNDER DE SKIFTENDE KONJUNKTURER.

Foredrag¹⁾ i Nationaløkonomisk Forening den 4. November 1924.

Af P. A. Calø.

I.

I Forordet til Konkurrence-Afhandlingen om „Gode og daarlige Tider“ citerer Professor J. Warming en Udtalelse af Böhm-Bawerk, gaende ud paa, at en Kriseteori er det sidste eller næstsidste Kapitel af et socialøkonomisk System, den modne Frugt af Erkendelsen af samtlige socialøkonomiske Forhold og deres Vekselvirkning.

Dette er utvivlsomt rigtigt, men deraf følger ikke alene, at Problemet maa have en særlig Tilløkkelse for den økonomiske Systematiker; Erkendelsen af de herhen hørende Forhold og deres Vekselvirkning maa ogsaa have Interesse for den praktiske Forretningsmand, i Særdeleshed for Lederne af store Pengeinstituter. Læren om de gode og daarlige Tider, Studiet af de økonomiske Konjunkturs Historie burde derfor være et Hovedfag ved de Skoler, hvor de vordende Driftsherrer faar deres mere almindelige Uddannelse, ganske særlig ved Handelsskolerne. Dersom vore økonomiske Ledere foruden praktisk Duelighed tillige havde almen-økonomisk Skoling, vilde der maaske dog være noget Haab om at undgaa en Del af de Katastrofer, som fra Tid til anden hærger vort økonomiske Liv. Det vilde tillige bidrage til at udjævne den Kløft af gensidig Mistillid mellem Teoretikere og Praktikere, som de sidste Tidens Drøftelser af de økonomiske Problemer Gang paa Gang har aabenbaret. Det praktiske Livs Mænd vilde formentlig erkende, at

¹⁾ Nærværende Gengivelse er noget udførligere end det mundtlige Foredrag.

de ogsaa har noget at lære af de „Lærde“, og Nationaløkonomerne vilde ikke tage Skade af i højere Grad end hidtil at søge ud i praktisk økonomisk Virksomhed, idet de vilde opdage, at det økonomiske Liv undertiden tager sig anderledes ud, naar man staar midt i det, end fra Studerekamrets eller Embedskontorets Vinduer.

Men de vilde tillige gøre den Opdagelse, at Juristerne ogsaa her har været tidligere paa Færde og sikret sig de bedste Pladser. I de sidste 3—4 Aar har Stillingen som administrerende Direktør været ledig i 6 Kreditforeninger, men i fire af de seks Foreninger var andre end Jurister afskaarne fra at søge Stillingen. I et Tilfælde ønskede man som Direktør en af Foreningen fortjent Mand, som kun havde „én Mangel, nemlig den, at han ingen juridisk Eksamen havde“. Men i Stedet for at søge Statuternes Bestemmelse herom ændret, indhentede man „for denne ene Gangs Skyld“ Ministeriets Samtykke til at se bort fra den.

Den dybere Mening med dette Privilegium for Juristerne har jeg aldrig kunnet fatte. Det har maaske engang haft sin Berettigelse; men i vore Dage stiller Ledelsen af et stort Pengeinstitut andre Krav til Direktionen end juridisk Indsigt. De Spørgsmaal, som for Tiden bevæger Kreditforeningernes Verden, er ganske overvejende af økonomisk og teknisk Art. Paa det tekniske Omraade staar vigtige Spørgsmaal paa Dagsordenen, saaledes m. H. t. Udmaaling, Amortisation osv. af Laan med forskellig Rentefod. Men ulige vigtigere er Spørgsmaalet om Kreditforeningernes Laanepolitik i en Tid, hvor Ejendomspriserne som Følge af Valutaens Svækkelse og Mangel paa Stabilitet er abnormt høje og stærkt svingende. Det er dette Emne, man har anmodet mig at tale om her i Aften.

„Kreditforeningernes Stilling under de skiftende Konjunkturer“ er et vidtløftigt Emne. Af Tiden før Verdenskrigen skal derfor kun gives et Rids i store Træk, idet jeg dog, hvor der byder sig naturlige Tilknætningspunkter, skal benytte Lejligheden til at komme ind paa Spørgsmaal, som endnu har aktuel Interesse. Kreditforeningernes Stilling i Øjeblikket vil derimod blive gjort til Genstand for en mere indgaaende Under søgelse.

Grundlaget for Kreditforeningsvirksomhed i Danmark skabtes ved Lov af 20. Juni 1850, som ikke med Urette er bleven kaldt Kreditforeningernes Grundlov. Allerede i December 1851 oprettedes de to første Foreninger, nemlig Jydske Land- og Østifternes Kreditforening, og Aaret efter fulgte Oprettelsen af

Kreditforeningen af Købstadgrundejere i Nørrejylland. Det økonomiske Opsving i Tiden efter Treaarskrigen frembød gunstige Betingelser for Kreditforeningernes Start, men allerede efter faa Aars Forløb mødte en af dem sin Skæbne i Pengekrisen af 1857.

Den jyske Købstad-Kreditforenings Sammenbrud er den eneste Katastrofe i de danske Kreditforeningers Historie, og selv om denne Begivenhed ligger saa langt tilbage i Tiden, at det nu levende Slægtled ikke har oplevet den og derfor ikke regner med den som hørende til, hvad „Erfaringen viser“, lønner det sig dog maaske at dvæle lidt ved den. Katastrofen havde et højt dramatisk Forløb, og det er lærerigt at efter-spore dens Aarsager og følge dens Virkninger baade indenfor Foreningen og udadtil paa den offentlige Mening.

Krisen i 1857 var en ren Penge- og Handelskrise og ramte derfor Købstæderne haardest, i Særdeleshed de jyske Byer, som stod i livlig Handelsforbindelse med Hamborg, og den optraadte meget akut, som et pludseligt og voldsomt Omslag i Konjunkturen, der standsede Omsætningen og lammede Erhvervslivet. Den almindelige Svigten af Krediten og Betalingsevnen maatte ogsaa sætte Spor i den unge Købstadkreditforenings Regnskaber; men der var, som Direktør Gjessing skriver i Kreditforeningernes Jubilæumsskrift, til at begynde med „intet i Foreningens Forhold, der for uindviiede tydede paa, at de Vanskeligheder, Pengekrisen havde i Følge, skulde føre til de efterfølgende Aars alvorlige Kalamiteter“.

En Nedgang i Udlaansvirksomheden spores først i Regnskabsaaret 1858—59, som slutter med et samlet Udlaan paa 11 Millioner Kr. Samtidig kommer Vanskelighederne til Syne paa Kontoen for udlagte Ejendomme, som dette og de følgende to Aar udviste en Saldo af henholdsvis ca. 196.000, 451.000 og 1.209.000 Kr., medens Restancerne af Terminsydeler samtidig beløb sig til ca. 44.000, 73.000 og 117.000 Kr.

Medlemmerne, som hidtil ikke havde skænket det solidariske Ansvar en Tanke, søgte nu at unddrage sig dette ved at udtræde af Foreningen. For at imødegaa denne Flugt fra den synkende Skude fik man i December 1860 indført den Bestemmelse, at der fremtidig skulde afkræves udtrædende Interessenter et Depot paa $8\frac{1}{2}$ pCt. af Hovedstolen til Sikkerhed for det solidariske Ansvar; men tiltrods herfor indfriedes i den følgende Juni Termin Laan til et Beløb af 1,6 Million Kr. Imidlertid var det solidariske Ansvar traadt i Kraft. De overtagne Panter var usælgelige, og for at skaffe Midler til at klare

Terminsforglivelserne maatte Foreningen i 1861 paaligne Medlemmerne extraordinære Indskud paa 2 pCt. af Laanenes Hovedstol. Men da denne Udskrivning kun førte til en Forøgelse af Restancerne og Foreningen saaledes var ude af Stand til at efterkomme sine Forpligtelser, var der ikke andet tilbage end at overgive dens Bo til Skifterettens Behandling.

Reaktionen mod de gode Tider i første Halvdel af Halvtredserne var begyndt som en akut Krise men fortsattes i en Depressionsperiode, som strakte sig ind i Tredserne. Dette Tidernes Tryk havde den unge Forening ikke Kræfter til at modstaa. Ogsaa efter Skiftebehandlingens Paabegyndelse maatte den overtage et stort Antal Panter, i de første 5 Aar ikke mindre end 246. Men tiltrods herfor formaaede Foreningen i Tidens Løb at klare sine Forpligtelser til Hvid og Skilling. I 9 Aar maatte Medlemmerne svare deres Tribut til det solidariske Ansvar, i 10 Aar var Amortisationen standset, men efter 20 Aars Forløb var det statutmæssige Forhold mellem Gæld og Tilgodehavende genoprettet. I 1881 ekstraderedes Boet, og naar Foreningen ikke genoptog sin Virksomhed, var Grunden den, at der i Mellemtiden var oprettet en ny jydsk Købstad-Kreditforening. Det solidariske Ansvars Evne til at bære over alle Vanskeligheder havde staaet sin Prøve.

Om Aarsagerne til Foreningens Vanskæbne oplyser Direktør Gjessing, at den „vel for en væsentlig Del skyldes saadanne enestaaende ydre Tilskikkelser som Pengekrisen i 1857, den fjendtlige Okkupation i 1864 og andre Følger af Krigen, men dog sikkert kunde have været om ikke afværget saa dog væsentlig mildnet, om Ledelsen, navnlig i de første Aar, havde forholdt sig mere kritisk overfor de fremkommende Taksationsforretninger“. En Udtalelse af Direktør Hein i en Afhandling i Nationaløkonomisk Tidsskrift for 1888 gaar i samme Retning. Han skriver, at Foreningen „i de foregaaende Aar havde ladet sig blænde af de stigende Ejendomspriser og derfor havde strakt sig altfor vidt med sine Udlaan, skønt disse dog stadig blev ansat med mindre og mindre Beløb i Forhold til Vurderingssummerne, saa at de i de 6 Regnskabsaar 1854—60 gennemsnitlig udgjorde henholdsvis 57,8, 56,4, 51,6, 49,2, 43,2 og 41,6 pCt. af Vurderingssummen“. Det forekommer mig, at disse Udtalelser er vel værd at lægge Mærke til i en Tid med saa stærk Stigning i Ejendomspriserne som den, vi har oplevet i den sidste halve Snes Aar.

Samtidig med at den jydsk Købstad-Kreditforening maatte tages under Skiftebehandling, kom den i 1859 paa Initiativ af

Amtmand Bretton oprettede Hypoteklaaneforening af Landejendomsbesiddere i Nørrejylland i uovervindelige Vanskeligheder, og ogsaa her er Aarsagen at søge i Taksationernes Upaalidelighed. Forholdet mellem Laan og Vurdering var ligesaa lidt som i Købstad-Kreditforeningen et Udtryk for den virkelige Behæftelse, idet de pantsatte Ejendommers Totalbehæftelse kun udgjorde lidt over 50 pCt. af Vurderingssummerne men, som det snart skulde vise sig, en langt større Del af deres Værdi. Foreningen maatte nemlig allerede i det andet Regnskabsaar overtage Panter og hurtig standse sin Virksomhed.

De 2 andre i Halvtredserne oprettede Kreditforeninger forblev heller ikke uberørte af Krisen. Jydsk Landkreditforening tabte saaledes i Løbet af 7 Aar ca. 175,000 Kr. paa overtagne Panter, men dette Tab var ikke større, end at det med Lethed kunde bæres af Reservefonden, som i det paa-gældende Tidsrum endog forøgedes med henved 200,000 Kr. At Pengekrisen og Krigen desuden forbigaaende lagde et stærkt Tryk paa Kurserne, er i denne Forbindelse mindre væsentligt og en saa naturlig Følge af de vanskelige Forhold, at det ikke trænger til nærmere Paavisning.

Krisens Eftervirkninger spores paa mange Maader i Kreditforeningernes Historie. Pengeknapheden i Slutningen af Halvtredserne gav saaledes Anledning til Oprettelse af to nye Foreninger, den fynske og den vest- og sønderjydske, og Ønsket om at hæve Kursen (?) og begrænse det solidariske Ansvar førte til Serieinddelingen. Dette skete ved Lov af 19. Februar 1861, som man kan kalde Kreditforeningernes revidere Grundlov. Den indeholder nemlig en væsentlig Begrænsning af den i Lov af 20. Juni 1850 givne Adgang til Oprettelse af nye Kreditforeninger, idet den bestemmer, at de i denne Lov omhandlede Begunstigelser for Kreditforeninger for Fremtiden kun kan meddeles ved Lov. Endelig giver den Regler om Fyldestgørelsen af det solidariske Ansvar, som skal gøre det umuligt for Medlemmer af nødstedte Foreninger at unddrage sig Ansaret ved at indfri deres Laan.

Loven af 1861 bærer tydeligt Præg af de bitre Erfaringer, man havde gjort med den jydsk Købstad-Kreditforening og den Brettonske Hypoteklaaneforening, og den er et Udtryk for en Strømkæntring i den offentlige Menings Bedømmelse af hele Kreditforeningsinstitutionen. Endnu sidst i Tredserne og først i Halvfjerdserne, da de næste to Foreninger, Østifternes Landkreditkasse og Ny jydsk Købstad-Kreditforening, oprettedes, var Erindringen om hine sørgelige Begivenheder saa levende,

at man ønskede eller holdt det for raadeligt at tage Lære af dem. Det var Vurderingernes Upaalidelighed, der havde bragt de to jyske Kreditforeninger til Fald, og for at undgaa denne Fare og sikre de nye Foreninger en god Start mente Indbyderne at maatte skabe særlige Garantier for en paalidelig Taksation. Landkreditkassens Stiftere foreslog desuden udnævnt en kgl. Kommissarius til at føre Tilsyn med Foreningens Virksomhed, hvilket efter deres Mening vilde bidrage til at forøge Sikkerheden og styrke Tilliden til det ny Institut. Det er beklageligt, at denne Tanke, som først var fremsat af Bergsøe i hans Udkast til en Kreditforening for danske Grundbesiddere og siden optaget af den i Henhold til Lov af 20. Juni 1850 oprettede „Credittkasse til Selvejendoms Fremme“, ikke blev til Virkelighed, idet den kunde være bleven Udgangspunkt for et almindeligt Tilsyn med Kreditforeningerne i Lighed med den Inspektion, som Bankerne og Sparekasserne er underkastede. Men man nøjedes med at forbeholde Ministeriet Ret til til enhver Tid at lade Foreningens Virksomhed undersøge „i alle dens Enkeltheder“, en ret overflødig og uheldig Bestemmelse, som der, saavidt vides, aldrig er gjort Brug af.

Pengekrisen i 1857 sætter Skel i Kreditforeningernes Historie. Men efterhaanden som man fik den paa Afstand og Tiderne blev bedre, blegnede ogsaa Mindet om de Vanskeligheder, Kreditforeningerne havde været udsat for under og efter Krisen. En Mindelse om Katastrofen i den gamle jyske Købstad-Kreditforening har man dog endnu i Ny jyske Købstad-Kreditforenings Aarsberetninger, som slutter med en staaende Bemærkning om, at der ikke kan bevilges Laan i en Ejendom, inden den er besigtiget ikke blot af Repræsentanten men ogsaa af Direktionen, og at der i det hele gaas varsomt frem ved Udlaanene“.

Aarene efter 1870 var en gylden Tid for alle Erhverv, men gode Tider har i denne Sammenhæng kun for saa vidt Interesse, som de fører til Stigning i Ejendomspriserne og Prioritetsgælden og derved bidrager til at øge Vanskelighederne i den efterfølgende Nedgangsperiode. Obligationskurserne kulminerede i 1874, Ejendomspriserne i 1876. Krisen i 1877 drev baade Priser og Kurser ned, men kun for et Par Aar, allerede i 1879 er Tendensen atter stigende. Det eneste blivende Spor, denne Bølgedal i Konjunkturbevægelsen har efterladt i Kreditforeningernes Udvikling, er den Rentepolitik, Landkreditkassen slog ind paa som Følge af Kursfaldet, og som i Korthed gaar ud paa at lade Kreditforeningslaanenes nominelle

Rente følge Bevægelserne i den effektive Rente. Og da denne Rentepolitik er et af de staaende Stridsspørgsmaal i Kreditforeningskredse, turde det have sin Interesse at dvæle et Øjeblik ved de Forhold, den skylder sin Tilblivelse.

Landkreditkassen roser sig af (se Side 30 i Festskriftet i Anledning af Foreningens 50 Aars Bestaaen), at den „fra første Færd søgte sin særlige Berettigelse deri, at dens Organisation var saa fuldkommen som muligt; den gav sig straks overfor de ældre Foreninger Karakteren af Reformatoren, Fremskridtsforeningen, der vilde være den første til at omsætte indvunden Erfaring i praktiske Forholdsregler, den første til at udfinde nye Veje til paa bedste Maade at naa de fælles Formaal“.

Af Afhandlingen om Landkreditkassen i Kreditforeningernes Jubilæumsskrift af 1901 faar man imidlertid det Indtryk, at dens Rentepolitik ikke saa meget skyldes reformatorsk Iver til fælles Bedste som Varetagelse af egen Interesse i Konkurrencen med de ældre Foreninger. Skal man bedømme Trangen til Oprettelsen af denne Forening efter dens Udlaan i den første Tid, har den ikke været særlig stor. Det gik kun smaat i Begyndelsen tiltrods for, at Foreningen gennem „Agenter“ og paa anden Maade udfoldede energiske Bestræbelser for at godtgøre sin Eksistensberettigelse. „Lige meget hjalp det,“ hedder det i Jubilæumsskriftet (Side 95), „og efter en 10-aarig Virksomhed havde Kreditkassen kun naaet et Udlaan paa godt 4 Millioner Kroner. Opmærksomheden var stadig henvendt paa Forbedringer for at komme frem. Endelig i Aaret 1876 fremkom Tanken om at give Laan i 4½ pCt. Obligationer. Tanken modtoges med Bifald, og Kreditkassen havde nu en god og jævn Fremgang.“

I Indbydelsen til Dannelsen af en Kreditkasse for Landejendomme i Østifterne var det bleven betegnet som en Mangel ved Østifternes og den fynske Kreditforening, at de „omfatter to saa uensartede Genstande som Landejendomme og Købstadejendomme“, og Forventningen om, at „Obligationer, som udstedes af Kreditforeninger for Landejendomme alene, under iøvrigt lige Forhold vil kunne sælges til en højere Pris end de, som udstedes af Kreditanstalter, der tillige omfatter Købstadejendomme“, havde været et Hovedargument for Oprettelsen af en særlig Landkreditkasse.

Men denne Forventning slog ikke til, Landkreditkassens Kurser var i de første 10 Aar gennemgaende 2—3 Points bagefter de to Konkurrenters, et Forhold, som næppe har været uden Indflydelse paa Beslutningen om at gaa over til Laan

med højere Rente. Dette Skridt motiveredes ganske vist med en Henviſning til Kurstabet; men hvad der siges herom, beror ligesom alt, hvad der er sagt og skrevet om dette Emne i den følgende Menneskealder, paa en mere populær end rationel Opfattelse af Begrebet Kurstab og Mangel paa Forstaaelse for, at en Forhøjelse af Rentefoden uden en tilsvarende Nedsættelse af Hovedstolen er ensbetydende med en Forhøjelse af Laanet. Først i 1922 er disse elementære Ting bleven taget op til en kritisk Undersøgelse, og Æren for at have bragt hele det herhen hørende Komplex af Spørgsmaal ind i rationelle Baner tilkommer Direktør Gjessing. Det erkendes nu fra alle Sider — med Undtagelse af Landkreditkassen —, at det hidtil almindelig anvendte Omregningsforhold for Laan med forskellig Rente (100.000 Kr. 4 pCt. Laan lig 94.000 — eller 95.000 — Kr. $4\frac{1}{4}$ pCt. Laan) er urigtigt og medfører en ensidig Begunstigelse af de højrentede Laan; men denne Erkendelse har endnu ikke sat Frugt i Kreditforeningernes Laanepraksis. En Undtagelse danner den vest- og sønderjydske Kreditforening, som allerede i mange Aar har anvendt en Reduktionsfaktor (100.000 Kr. 4 pCt. Laan lig 90.000 Kr. $4\frac{1}{2}$ pCt. Laan), som nærmer sig det rigtige Omregningsforhold. Det falder naturligt at strejfe dette aktuelle Spørgsmaal i Forbindelse med en Omtale af Landkreditkassens Rentefodspolitik, men det vilde føre for vidt at komme nærmere ind paa Spørgsmaalet, som forøvrigt heller ikke kan siges at være fuldstændig klarat endnu.

Af de Fremskridt, der skulde give Landkreditkassen dens særlige Berettigelse ved Siden af de to ældre Foreninger, som yder Laan i Landejendomme i Østifterne, er de fleste forlængst opgivne som upraktiske eller uigennemførlige; tilbage er egentlig kun Sondringen mellem 1. og 2. Klasses Gæld med forskellig Forrentning og Amortisation, som i Halvfemserne førte til Oprettelsen af Afdelinger med delvis uamortisable Laan. Men denne Graduering af Laanene efter Sikkerheden har heller næppe i Praksis faaet den Betydning, som Indbyderne og med dem Lovgiverne tillagde den. Sikkerhedsmomentet spiller nemlig ikke den Rolle for Obligationernes Kurs, som man i Almindelighed er tilbøjelig til at antage, hvad Landkreditkassen ogsaa er ganske klar over. Det solidariske Ansvar giver alle Kreditforeningsobligationer en praktisk talt ubegrænset Sikkerhed, og Pantesikkerheden har Obligationsskøberne ingen Forudsætninger for at bedømme. Denne kan heller ikke have den Interesse for dem som for de ved den solidariske Hæftelse forbundne Interessenter. For hine kan det i værste Fald blive

et Kursspørgsmaal, men for disse et Livsspørgsmaal, og dog ser man, at Pantdebitorene er ganske sorgløse i saa Henseende, medens Obligationskreditorene gør sig allehaande Forestillinger og Bekymringer med Hensyn til Obligationernes Kvalitet, som dog i de færreste Tilfælde er Udtryk for den Realsikkerhed, de byder. Men det er den ved disse vage Forestillinger skabte Tradition, der er bestemmende for Obligationernes Kurs, og den eneste Maalestok for Bedømmelsen, man kan faa Øje paa, er Afstanden mellem det Sted, hvor Obligationerne udstedes, og det Sted, hvor de handles. Jo større Afstand, des lavere Kurser.

Det er ligeledes en Fejltagelse at tro, at Reformen spiller nogen Rolle i Konkurrencen mellem Kreditforeninger; denne er snarere en Hindring for Gennemførelsen af Reformen, hvis Ønskelighed er almindelig erkendt, f. Eks. en hurtigere Amortisation eller en rigtigere Udmaaling af Laan med forskellig Rentefod. De laansøgende Grundejere honorerer kun saadanne Fremskridt, som giver et større Laaneprovenu, d. v. s. højere Laan til samme nominelle Rente eller Laan til højere Rentefod med samme — eller ikke tilstrækkelig formindsket — Hovedstol. Det var dette sidste, Landkreditkassen kom ind paa i 1876, den Tanke, som „endelig fremkom“ efter 10 Aars for-gæves Spejden efter Forbedringer, som kunde give Foreningen den ønskede Fremgang.

Bevægelsen i Obligationskurserne i Halvfjerdsene, som blev Anledningen til Landkreditkassens Rentepolitik, frembyder ogsaa i anden Henseende Interesse, idet den baade i Op- og Nedgang forløber i Strid med den almindelige Regel, at stigende Konjunkturer og Aktiekurser giver faldende Obligationskurser og omvendt. Der tjentes godt i Danmark først i Halvfjerdsene, takket være Milliardbevægelsens Konjunktur, gode Høstaar og stigende Kornpriser, og samtidig nedbragtes Statsgælden med en halv Snes Millioner Kr. om Aaret. Sparekasser og Banker svulmede af Indskud. Den betydelige Aktieemission i disse Aar vidner om en livlig Foretagsomhed, men saa stor var Opsparingen, at den ilede forud for Kapitalfastgørelsen, og at der tiltrods for en levende Interesse for Aktiemarkedet ogsaa var Raad til stigende Obligationskurser. I Halvfjerdsene svinger Obligationskurserne i Takt med Aktiekurserne, ogsaa efter 1874, da Kurserne er vigende.

Efter en mindre Opgang i Begyndelsen af Firserne træder den økonomiske Konjunktur i 1884 ind i en kritisk Periode, som er væsensforskellig fra Krisen i 1857. Denne Gang er

det ikke Handel og Industri men Landbruget, der rammes haardest, og det er ikke en akut Krise men en Snigkrise, som med en lille Afbrydelse omkring 1890 vedvarer til Midten af Halvfemserne og for Landbrugets Vedkommende Aarhundredet ud.

De sidste Aar af Halvfjerdserne havde der været Nedgang i Priserne paa Landejendomme; men i Begyndelsen af Firserne retter Priserne sig atter, og i 1884 driver Forventningen om bedre Tider dem op i Højde med Rekordpriserne fra 1876. Med Ejendomspriserne stiger ogsaa Prioritetsgælden. Gældsbyrdens Forøgelse er den tunge Arv, de gode Tider efterlader de daarlige, og den fortsættes en Stund endnu, efterat Ejendomspriserne er begyndt at falde. Tilvæksten i Kreditforeningslaanene, som havde været jævnt stigende siden 1864 — det eneste Aar i Kreditforeningens Historie med absolut Tilbagegang —, kulminerer i Aarene 1884—86, hvorefter den atter er aftagende indtil Begyndelsen af Halvfemserne. Efter 1886 tager den danske Bonde, som det træffende er bleven sagt, Skeen i den anden Haand.

I 1885 bryder Prisfaldet løs paa Øerne og Aaret efter i Jylland. I Løbet af et Aar faldt Prisen pr. Td. jydsk Gaardhartkorn (uden Besætning og Inventar) ved almindeligt frit Salg fra 6250 til 5550 Kr. eller ca. 11 pCt. I 1888 gaar Hartkornsprisen yderligere 4 pCt. ned, men dermed er praktisk talt ogsaa Bunden naaet, Gennemsnitsprisen for Halvfemserne ligger kun 1 pCt. under Prisen for 1888. Prisbevægelserne indenfor Tiaaret viser ingen udpræget Tendens; der er svage Tilløb til Stigning omkring 1890 og 95 med efterfølgende Dalen, og Aarhundredet slutter med en Gennemsnitspris pr. Td. Hartkorn paa 5100 Kr. eller ca. 18 pCt. lavere end Toppriserne i 1876 og 1885. Paa Øerne har Prisfaldet været noget større, — hvor meget, lader sig ikke afgøre, da de i Statistikken meddelte Gennemsnitspriser for Øerne indtil 1895 er paavirkede af Salgene i Københavns Omegn. Men i det store og hele har man vel Lov til at sige, at Prisfaldet i hvert Fald for Jyllands Vedkommende, og i Særdeleshed naar man medtager Værdien af Besætning og Inventar, som har været stigende i det paagældende Tidsrum, og naar man ser bort fra den kortvarige og noget umotiverede Prisstigning i Aarene forud for 1885, været ret moderat. Alligevel havde de to jyske Landkreditforeninger i Tiden fra 1886 til 1900 et Tab paa overtagne Panter paa 1 Million Kr., som de dog med Lethed var i Stand til at bære.

Det er værd at lægge Mærke til, at Ny jydsk Købstad-kreditforening kun tabte 5.000 Kr. og Københavns Kreditforening overhovedet ikke har lidt noget Tab i denne Periode. Dermed turde Grunden være taget bort under den udbredte Anskuelse, at Landejendomme byder større Påantesikkerhed end Købstadejendomme. Under almindelige Forhold vil det modsatte snarere være Tilfældet, eftersom Faren for „Aflædning“ og den derved forårsagede Forringelse af Pantet er langt større ved Land- end ved Byejeendomme. Der røres her ved et Principsspørgsmaal af vidtrækkende praktisk Betydning, nemlig dette, hvorvidt det er rigtigt ved Belaaning af Landejendomme at tage Hensyn ogsaa til Besætning og Inventar, naar man ikke tør regne med, at disse bevægelige Værdier forefindes den Dag, Kreditforeningen maa søge Fyldestgørelse i Pantet, og Spørgsmaalet har særlig Interesse i en Tid, hvor Besætning og Inventar repræsenterer en forholdsvis betydelig Del af Ejendommens samlede Værdi. Der hersker paa dette Punkt en besynderlig Uklarhed, idet de i Kreditforeningernes Aarsberetninger opførte Vurderingssummer i nogle Foreninger kun vedrører Jord og Bygninger, i andre derimod tillige omfatter Værdien af Besætning og Inventar.

Hvad angaar Konjunkturernes Indflydelse paa Panteværdien, da viser Erfaringerne fra Pengekrisen i 1857 og Landbrugs-krisen i Firserne og Halvfemserne, at det snart gaar ud over den ene, snart over den anden Art af Panter. Det turde derfor være meget tvivlsomt, om det rene Artsprincip, som f. Eks. Landkreditkassen skylder sin Tilblivelse, er at foretrække for den Fordeling af Risikoen paa By- og Landpanter, som praktiseres af Østifternes, Fyns og Sønderjyllands Kreditforening.

Selve Landbrugskrisen, dens Aarsager og Forløb, er det ikke min Opgave at undersøge; her skal kun gøres Rede for den Side af Depressionen, som vender ud imod Kreditforeningerne.

Et af de mest iøjnefaldende Træk ved denne Periode er en hidtil ukendt Pengerigelighed, som sænkede Rentefoden og muliggjorde en Konvertering af Statens, Kommunernes og Kreditforeningernes Obligationsgæld. Fra Februar 1886 til Marts 1887 nedsættes Nationalbankens Diskonto fra $4\frac{1}{2}$ a 5 til $2\frac{1}{2}$ a $3\frac{1}{2}$. Saa lav en Sats har der ikke været noteret i Bankens Historie, hverken før eller siden. Pengerigeligheden, som var et internationalt Fænomen, skyldes ikke stigende Profit og Opsparing men en af Depressionen betinget Svigten af Efterspørgslen efter Kapital. Foretagsomheden lammes ved Udsigten til faldende

Priser, Aktiemissionen standser og Aktiekurserne falder. Obligationsskurserne derimod stiger stærkt, i 1886 gaar 4 pCt. Kreditforeningsobligationer over Pari. I November samme Aar skred Staten til Konvertering af sin indenlandske Gæld. Af de opsagte 155 Millioner Kr. maatte noget over en Tredjedel udbetales kontant, og til Dækning heraf optoges et $3\frac{1}{2}$ pCt. Laan, som for Størstedelen kom paa udenlandske Hænder, hvilket havde en yderligere Forøgelse af de disponible Midler til Følge. Imidlertid havde ogsaa Kreditforeningerne begyndt at røre paa sig, men Bankerne vilde ikke indlade sig med dem, inden Statsgældens Konvertering var sikret.

Konverteringer var ikke noget ukendt i Kreditforeningernes Historie. De gamle preussiske Foreninger havde allerede i 1788 og 1839 benyttet et rigeligt Pengemarked til en Nedskrivning af Obligationsrenten til 4 og $3\frac{1}{2}$ pCt. Men i Danmark stod man for første Gang overfor denne Situation, og der var en ikke ringe Modstand at overvinde, navnlig fra Direktionernes Side. Man befrygtede, og ikke helt uden Grund, at Kapitalen vilde vende sig bort fra Kreditforeningerne, dersom disse benyttede den i Statutterne hjemlede Ret til Opsigelse af Kasseobligationerne til en almindelig Rentekonvertering, og søge Anbringelse i mindre solide, navnlig udenlandske Papirer for at undgaa en Formindskelse af den Rente, man havde vænnet sig til at regne med som en sikker Indtægt. Men paa den anden Side havde ogsaa Interessenterne, som følte Tyngen af det økonomiske Tryk, et billigt Krav paa at nyde godt af Pengemarkedets Tilstand.

Først søgte Kreditforeningerne paa forskellig Vis at skaffe deres Medlemmer mindre Lettelser. Da Kurserne laa over Pari, var Udtrækning af Obligationer kun til Gene for Ejerne, og heraf benyttede Kreditforeningerne sig til at forlænge Amortisationstiden, som hidtil gennemgaaende havde været 45 Aar, til omkring 70 Aar. Dette var dog ikke muligt for de lukkede og løbende Series Vedkommende undtagen i Jydsk Landkreditforening, som havde statutmæssig Hjemmel til at nedsætte den ved Laanets Stiftelse fastsatte aarlige Forrentning og Afbetaling, naar dette kunde ske, uden at Foreningen derved blev ude af Stand til at opfylde sine Forpligtelser. I Medfør af denne ejendommelige Bestemmelse nedsatte Jydsk Landkreditforening ved en Formindskelse af Amortisationen den aarlige Ydelse i samtlige Serier til $4\frac{1}{2}$ pCt. De øvrige Foreninger maatte nøjes med ved Aabning af nye Serier eller Afdelinger med lavere Rente og svagere Amortisation at give

Medlemmerne Adgang til at konvertere deres Laan paa egen Haand. Denne partielle Konvertering begunstigedes ved en Lov af 1. April 1887 (fornytt 1888, 1895 og 96), som for et Tidsrum af et Aar fritog Panteobligationer, der var udstedte af samme Debitor i samme Ejendom og skulde træde i Stedet for en ældre Obligation, for Stempelafgift og Tinglæsningsgebyr. For yderligere at lette Overgangen fik Østifternes Kreditforening Stadfæstelse paa et Statuttillæg, hvorefter Interessenter ved Udtredelse af en sluttet Serie kunde tage Reservefondsindskudet med over i den aabne. Københavns Kreditforening optraadte i stor Stil som Køber og Sælger af Obligationer paa Medlemmernes Vegne.

Men Interessenterne var ikke tilfredse med disse halve Forholdsregler, de krævede, at Foreningerne for egen Regning og Risiko skulde gennemføre en almindelig Konvertering. Det var en bevæget Tid, Bølgerne gik højt i Anledning af Konverteringsspørgsmaalet, og Dønningerne fra den storpolitiske Strid mærkedes ogsaa indenfor Kreditforeningerne. Fire Gange stævnedes Folketingsmand Blem til Generalforsamling i Østifternes Kreditforening med et Skib fuldt af Bornholmere, som hver især var udrustede med 5 Stemmer, inden det lykkedes ham at bryde Modstanden mod Konverteringen, I Landkreditkassen gik den administrerende Direktør, den konservative Højesteretsadvokat Klubien nølende med til den første Konvertering, men i anden Omgang vilde han ikke være med, og det kostede ham hans Stilling.

Konverteringen i Firserne foregik nemlig i to Tempi, og det var Landkreditkassen, der førte an. Først nu udvikledes dens Rentepolitik til et bevidst System, som i Foreningens Festskrift udtrykkes saaledes: „Kreditforeningens første Opgave er til enhver Tid at kunne tilbyde Laantagerne Laan i Obligationer, hvis Kurs ligger saa nær Pari som muligt. Dens anden Opgave er til enhver Tid at drage Omsorg for, at Laantagerne faar den fulde Fordel af de for dem gunstige Forandringer paa det almindelige Pengemarked. Konverteringen finder sin bedste Retfærdiggørelse, naar man betragter den som en naturlig Revers af den rigtige Rentefodspolitik, hvis Forside er den højeste, nødvendige Obligationsrente ved Laanets Stiftelse“.

Landkreditkassens $4\frac{1}{2}$ pCt. Obligationer var allerede i 1880 gaaet over Pari, næppe nok 4 Aar efter at Serien var aabnet. I 1887 konverteredes de til 4 pCt., og de øvrige Foreninger, som havde udstedt $4\frac{1}{2}$ pCt. Obligationer, nemlig Vest- og sønderjydske, Ny jyske Købstad- og Københavns

Kreditforening gennemførte ligeledes Konverteringen til 4 pCt. endnu i samme Aar, den sidstnævnte dog kun delvis. Denne Forening, som er oprettet 1882, er af samme Type som Landkreditkassen. De er begge startede som Konkurrenceforetagender til Østifternes Kreditforening og kommen frem ved højtrætede Laan, og de har som Følge af denne deres Oprindelse og Tradition et mere forretningsmæssigt Tilsnit end de andre Kreditforeninger. Om den vest- og sønderjydske Kreditforening, som ligeledes fra Starten har staaet i Konkurrence med en ældre og større Forening, gælder i nogen Grad det samme; men for den har et andet Forhold været medbestemmende ved Valget af en højere Rentefod, nemlig Afstanden fra Obligationsmarkedet i København og en mindre gunstig Bedømmelse af de naturlige Betingelser for Panternes Værdi. Og for Ny jyske Købstad- Kreditforening, Arvtageren efter den forulykkede Kreditforening af Købstadgrundejere i Nørrejylland, har den af Forgængerens Vanskæbne betingede Mistillid været afgørende i saa Henseende.

I 1887 konverteredes Kreditforeningsobligationer til et samlet Beløb af godt og vel 90 Millioner Kroner. Det næste store Konverteringsaar er 1889, og denne Gang er det 4 pCt. Obligationerne, der nedskrives til $3\frac{1}{2}$ pCt. Konverteringen omfattede Hovedmassen af Østifternes og Jyske Landkreditforenings, de to Husmandskreditforeningers og Landkreditkassens 4 pCt. Obligationer, ialt noget over 150 Millioner Kroner. Samtidig konverterede Københavns Kreditforening Resten af sine $4\frac{1}{2}$ pCt. Obligationer til 4 pCt. Videre gik den ikke i denne Omgang ligesaa lidt som Vest og sønderjydske og Ny jyske Købstad-Kreditforening. Landkreditkassen er den eneste Kreditforening, som i 1889 konverterede de i 1887 til 4 pCt. nedskrevne $4\frac{1}{2}$ pCt. Obligationer til $3\frac{1}{2}$ pCt. Det var dette, Klubien ikke kunde forene med sine Begreber om Retfærdighed.

Imidlertid var der atter indtraadt en Vending i den almindelige Konjunktur. Aktiekurserne steg, og Obligationskurserne begyndte saa smaat at dale. Men om denne Konjunkturbølge gælder det samme som om Opsvinget i Firsernes Begyndelse; der var ingen Kraft i den økonomiske Opdrift, og takket være Konverteringerne var Pengemarkedet endnu i de første Maaneder af 1890 saa let, at Fyens Kreditforening, som hidtil havde holdt sig tilbage, kunde foretage en lille forsinket Konvertering. Hen paa Efteraaret spores en betydelig Stramning, Nationalbankdiskontoen gaar op i $4\frac{1}{2}$ a 5, og det fortsatte Fald i Obligationskurserne sætter foreløbig en Stopper for Konverteringerne.

De følgende Aar er forretningsløse med faldende Priser og ringe Efterspørgsel efter Kapital, og Følgen er ligesom i Firserne en stærk Forøgelse af de disponible Midler. Den ledige Kapital søger foreløbig Anbringelse i Obligationer, og i 1893 gaar Kreditforeningernes 4 pCt. Obligationer for anden Gang over Pari. Situationen indbyder atter til Konvertering, og i 1894 lægger Staten for med Opsigelse af $3\frac{1}{2}$ pCt. Obligationerne fra 1886 til Indfrielse eller Ombytning med 3 pCt. Obligationer, idet den samtidig til Gennemførelse af Konverteringen optager et 3 pCt. udenlandsk Laan.

Aaret efter fulgte Kreditforeningerne det af Staten givne Eksempel, og denne Gang optraadte de i Fællesskab for at staa stærkere i Forhandlingerne med Bankerne. I Januar 1895 traf 6 Foreninger Overenskomst med et Bankkonsortium om Konvertering af 250 Millioner 4 pCt. Obligationer til $3\frac{1}{2}$ pCt., og i August sluttede Ny jyske Købstad-Kreditforening sig til med henved 25 Millioner, efter at den forgæves havde forsøgt sig med individuel Konvertering. For at forsone Obligationsejerne med Konverteringen gik Kreditforeningerne paa Forslag af Bankerne ind paa at udsætte Nedskrivningen af Renten en halv Snes Terminer. Man følte sig aabenbart ikke sikker paa et heldigt Udfald af denne store Finansoperation, og Forhandlingerne med Bankerne var ret besværlige. Men Konverteringen forløb over al Forventning godt og blev, da kun ganske faa Obligationsejere stillede Krav om Indfrielse, en glimrende Forretning for Bankerne.

Husmandskreditforeningerne konverterede samtidig paa egen Haand. Det drejede sig kun om nogle faa Millioner, og Aaret efter fulgte endnu tre ubetydelige Konverteringer af de ældste Serier i Østifternes, Jyske Land- og Vest- og sønderjyske Kreditforening. Dermed var den almindelige Sænkning af Kreditforeningsrenten til $3\frac{1}{2}$ pCt. gennemført. Naar Professor Birk i denne Forbindelse taler om Konverteringer ogsaa til 3 pCt., er dette et mindre korrekt Udtryk for Aabningen af 3 pCt. Afdelinger i Landets to største Kreditforeninger, som foretoges samtidig med men uafhængig af Konverteringerne i 1895—96. Forsøget faldt ikke særlig heldigt ud; i Jysk Landkreditforening, som havde været først paa Færde, blev Tilgangen til denne Afdeling 2,8 Million Kr., i Østifternes Kreditforening næppe nok en Million.

Tiden var ikke til 3 pCt. Laan. Fra Midten af Halvfemserne daterer sig det store Omslag i Verdenskonjunkturerne fra Guld-værdistigning til Guldværdifald. Den stærkt tiltagende Guld-

produktion stimulerer Varepriserne og derigennem Foretagsheden, og den stigende Efterspørgsel efter Kapital driver Renten op. 3 pCt. Obligationen naaede næppe nok at vinde Fodfæste, og snart havde ogsaa $3\frac{1}{2}$ pCt. Obligationen udspillet sin Rolle. Ved Overenskomsten med Bankerne om den store Konvertering af 1895 havde Kreditforeningerne maattet paatage sig en Forpligtelse til at standse Udstedelsen af 4 pCt. Obligationer til 1900; men Forholdene paa Pengemarkedet udviklede sig saaledes, at de inden Fristens Udløb maatte anmode Bankerne om Tilladelse til at aabne nye 4 pCt. Afdelinger. Samtidig vendte Landkreditkassen og den vest- og sønderjydske Kreditforening tilbage til $4\frac{1}{2}$ pCt. Obligationen. Allerede paa det første Fællesmøde mellem Kreditforeningerne i 1887 havde Landkreditkassens administrerende Direktør under en Drøftelse af Konverteringsplanerne bebudet, at hans Forening, naar det viste sig, at den ikke mere kunde naa Jorden med det $3\frac{1}{2}$ pCt. Ben, atter vilde sætte det gamle $4\frac{1}{2}$ pCt. Ben paa Jorden. Under Indtrykket af den vedvarende Stigning i den effektive Rente aabnede ogsaa de øvrige Kreditforeninger i Løbet af det første Decennium af det nye Aarhundrede $4\frac{1}{2}$ pCt. Afdelinger, og nu har Landkreditkassen som bekendt faaet et længe næret Ønske om Udstedelse af 5 pCt. Obligationer opfyldt. De noteredes første Gang den 23. Juli 1924.

Om dette sidste Udslag af Landkreditkassens Rentepolitik skal her kun bemærkes, at det, saavidt vides, er gennemført paa samme irrationelle Maade som i sin Tid Overgangen til $4\frac{1}{2}$ pCt. Laanet, og denne Gang er det mindre tilgiveligt, eftersom vor Erkendelse med Hensyn til rigtig Udmaalning af Forholdet mellem Laan med forskellig Rentefod netop i de senere Aar har gjort væsentlige Fremskridt, som Kreditforeningerne før eller senere kommer til at bøje sig for. Iøvrigt har Spørgsmaalet om 5 pCt. Laanene været Genstand for saa megen Drøftelse ogsaa i Offentligheden, at der her kan ses bort fra en nærmere Omtale. Det samme gælder om de Spørgsmaal og Forslag Kreditforeningerne vedrørende, som har været fremme i Forbindelse med Valutadrøftelsen. Det vilde ogsaa føre for vidt at komme ind paa disse Problemer her og næppe have tilstrækkeligt Krav paa Interesse, da de fremsatte Forslag ikke har ført til praktiske Resultater og tildels er af en saadan Art, at de nærmest maa betegnes som indiskutable.

Ligesom Staten søgte ogsaa Kreditforeningerne at profitere af den store Kapitalrigdom paa de udenlandske Markeder. I Forbindelse med disse Bestræbelser staar den af Direktør Hein

med saa megen Energi men uden Held forfægtede Plan om en Sammenslutning af samtlige Kreditforeninger med Fællesudstedelse af Obligationer i Lighed med den preussiske Zentral-Landschaft og et dermed konkurrerende Forslag om en stats-garanteret Hypotekbank efter svensk Mønster, som efter mange Aars Forhandlinger førte til Oprettelsen af Kongeriget Danmarks Hypotekbank ved Lov af 6. April 1906. Hypotekbanken har ikke svaret til de store Forventninger, hvormed den var bleven startet. Begyndelsen var ret lovende; i de første 4 Aar optog Banken Kreditforeningsobligationer til et samlet Beløb af 34 Millioner Kroner, men siden 1911 har den kun købt 0,6 Millioner af Husmandskreditforeningernes og 0,2 Millioner af Sønderjyllands Kreditforenings Obligationer.

Imidlertid var det lykkedes en Række Kreditforeninger paa egen Haand at skaffe sig et Marked for deres Obligationer i Tyskland. Førende paa dette Omraade var de i 1880 oprettede Husmandskreditforeninger. De Smaabrug og jordløse Huse paa Landet, som det var disse Foreningers Opgave at gøre delagtige i den organiserede Realkredits Velsignelser, mentes ikke at byde samme Sikkerhed som de øvrige Kreditforeningers Panter, og for at lette Afsætningen af Obligationerne til Kurser, som Interessenterne kunde være tjent med, havde Staten paataget sig en Garanti for Renten mod at betinge sig Ret til at godkende Valget af Formanden for Bestyrelsen (fra 1893 af den administrerende Direktør) samt udnævne den ene af Revisorerne. Værdien af disse Sikringsforanstaltninger turde være ret problematisk; en virkelig Betyggelse af Statens og Almenhedens Interessser vil kun kunne naas ved et stadigt og sagkyndigt Tilsyn fra Statens Side.

Husmandskreditforeningernes Obligationer udstedtes baade med tysk og dansk Tekst, og allerede et Aar efter Starten blev de optaget til daglig Notering paa Børserne i Hamborg og Berlin. Omkring Midten af Firserne fik den vest- og sønderjydske Kreditforening sin 4 pCt. Afdeling (amortisabel 110) indført paa Hamborgs Børs, og senere søgte ogsaa andre Foreninger Afsætning for deres Obligationer i Tyskland. I 1899 gik Husmandskreditforeningerne et Skridt videre, idet de fik Hjemmel til at udstede Obligationer ogsaa med engelsk Tekst og lydende foruden paa dansk tillige paa engelsk og tysk Mønt, skønt det ikke skortede paa Advarsler fra nationaløkonomisk Side mod saaledes at gøre sig solidarisk med Verdensmarkedet baade i godt og ondt.

De jyske Landkreditforeninger, Københavns og Østifternes

Kreditforening kom ligeledes ind paa Udstedelse af dobbelt-møntede Obligationer. I Københavns Kreditforenings Jubilæumsskrift fremhæves Fordelene ved et saadant „udførselsmæssigt“ Papir, og de Betragtninger, som anstilles i den Anledning, slutter med nogle Bemærkninger, hvis Sandhed og Rækkevidde Forfatteren næppe har været sig fuldtud bevidst. Han siger nemlig, at „man ved Bestyrelsen af større Opsamlinger af midlertidig betroede Midler ikke tør se bort fra de Kalamiteter, der kunne indtræffe. Der har sikkert været mange Mennesker, som har levet i den Tro, at Revolutioner i vor Verdensdel ikke ret vel kunde tænkes nu om Dage, og saa oplevede Europa ikke mindre end 3 Statsrevolutioner i 1905“.

Pengeinstituter, som giver uopsigelige Laan paa saa langt Aaremaal som Kreditforeningerne, maa regne med alle Eventualiteter, ogsaa Revolutioner paa det økonomiske Omraade. „Hvad der har været, kan komme igen“, udtalte Professor Scharling i 1895 med Henblik paa Muligheden af en Omvæltning inden for vort Pengevæsen og den deraf flydende Risiko for Kreditforeningerne. Det forstod ogsaa de Mænd, som i 1859 startede den Brettonske Hypoteklaaneforening, hvilket fremgaar af følgende Bestemmelse i Statutterne: „Laanet afsluttes, forrentes og tilbagebetales i Rigsdaler Rigmønt efter den nu gældende danske Møntfod og kan ikke overgaa til nogen anden Størrelse eller Værdi til Skade for Kreditor eller Debitor, men beregnes og betaales, saalænge en eneste Obligation er tilbage, med Landets Penge efter fornævnte Møntfod“.

40 Aar senere var Lederne af de foran nævnte Kreditforeninger ikke opmærksomme paa Faren ved at indgaa Forpligtelser ogsaa i fremmed Mønt, eller de har for en øjeblikkelig, ubetydelig Fordels Skyld ikke villet se den, og Følgen af denne Mangel paa Fremsyn var det beklagelige Forbud mod Udførsel af visse dobbeltmøntede Obligationer af 25. Oktober 1923. Det er let nok at være bagklog, men uforstaaeligt er det, at de paagældende Foreninger ikke af Krigens Udbrud og den derved foraarsagede Forrykkelse af Vekselkurserne tog Anledning til at lukke de paagældende Serier, men holdt dem aabne flere Aar efter Krigens Slutning, for en enkelt Afdelings Vedkommende endog til umiddelbart før Forbudets Udstedelse. Et bedre Bevis for Betimeligheden af et aktivt Statstilsyn med Kreditforeningerne kan man ikke ønske sig. For en Kreditforeningsinspektør, som staar i stadig og levende Kontakt med de enkelte Foreninger, vilde det have være en nærliggende Opgave at tage Initiativet til en Begrænsning af Risikoen ved

de dobbeltmøntede Obligationer, saasnart han fik Øje paa Faren. Eksemplet viser, at Kreditforeningerne, naar de, forskyldt eller uforskyldt, kommer i Forlegenhed, tyr til Staten, og at denne under Hensyn til Omfanget af de Interesser, der staar paa Spil, trods alle Betæneligheder ikke har ment at kunne nægte dem sin Støtte. Det vilde derfor klæde Kreditforeningerne at pukke noget mindre paa Selvstyret, og det er kun rimeligt og i Almenhedens og Kreditforeningernes egen Interesse ønskeligt, om Staten fik mere Indseende og Haand i Hanke med deres Ledelse.

Denne Kritik rammer ikke det passive Statstilsyn, vi hidtil har haft, da dette selvfølgelig maa holde sig indenfor de ved Lov nøje fastlagte Grænser. Der gives ganske vist i de forskellige Kreditforeningslove Bestemmelser om, at „Ministeren til enhver Tid kan lade foretage Undersøgelse af samtlige Foreningen vedrørende Forhold“; men disse Bestemmelser er ret værdiløse, da en særlig Undersøgelse af en enkelt Forenings Forhold vilde udsætte dens Kredit for Fare og derfor kun kan tænkes foretaget under ganske ekstraordinære Forhold, d. v. s. naar det er for sent.

Saalænge der var Overflod af ledig hjemlig Kapital til Anbringelse i Kreditforeningsobligationer, var der ingen Anledning til at forcere Afsætningen til Udlandet. Denne holdt sig da ogsaa indenfor ret beskedne Grænser i Firserne og Halvfemserne. Men efter Aarhundredeskiftet tog Eksporten af Kreditforeningsobligationer Fart og blev efterhaanden et fast Led i Dækningen af det af Kapitaltilførsler betingede Importoverskud. Af den Milliard, vi ved Verdenskrigens Udbrud skyldte Udlandet, var ifølge en Opgørelse, som Direktør Blem foretog i 1915, henvend 250 Millioner Kreditforeningsgæld. Ca. 210 Millioner var placerede i Tyskland, 25 Millioner i England og 10 Millioner i andre Lande, deraf 6 i Norge. De jyske Foreninger havde leveret det største Kontingent til denne Eksport, nemlig 190 Millioner Kr. eller henvend en Fjerdedel af deres samlede Obligationsmasse, medens Kreditforeningerne paa Øerne kun var lodtagne med 50 Millioner eller 6 pCt. af Obligationsgælden. De statsgaranterede Husmandskreditforeningsobligationer var mest efterspurgte i Udlandet og det eneste danske Kreditforeningspapir, som kom ind paa det engelske Marked. Ikke mindre end 62 pCt. af disse to Foreningers Obligationer var ved Krigens Udbrud paa udenlandske Hænder.

Det var et Held for de danske Kreditforeninger, at den tyske Mark under og efter Krigen sank endnu mere i Værdi end den danske Krone. Markens Fald bidrog ganske vist til en hurtig

Tilbagestrømning af vore Obligationer fra Tyskland, som forbigaaende lagde et Tryk paa Kurserne, men sparede Kreditforeningerne for Tab. Den engelske Valuta derimod rettede sig efter Krigen. Siden Januar 1919 har Kronen haft Disagio mod Pund, og den stigende Sterlingkurs maatte animere til Eksport af Husmandskreditforeningernes Obligationer, indtil denne standse ved Udførselsforbudet i Efteraaret 1923. De to Foreninger har lidt ikke ubetydelige Valutatab paa deres dobbeltmøntede Obligationer, og til Imødegaaelse af Tabene har Østifternes Husmandskreditforening i August 1924 besluttet at afkræve de dobbeltmøntede Afdelingers Medlemmer $\frac{1}{2}$ pCt. af Hovedstolen som Tillæg til de halvaarlige Ydelser. Det vil med andre Ord sige, at man har ladet det solidariske Ansvar træde i Kraft, ikke ved Anvendelse af en Statutbestemmelse men ved en af Indenrigsministeren approberet Beslutning. Der- som Foreningen — ligesom Sønderjyllands Kreditforening — havde haft en Kreditorforsamling ved Siden af Selvstyreorganerne, vilde den have kunnet vælge en for Medlemmerne lempeligere Fremgangsmaade ved gennem Kreditorforsamlingen at erholde Obligationsejernes Samtykke til for en Række Terminer at standse Amortisationen, d. v. s. lade Amortisationsbidragene gaa i Kassen til Dækning af Tabene i Stedet for at afskrive og udtrække.

II.

Aarhundredeskiftet er Vendepunktet i Landejendommenes Prisbevægelse. Fra Aar 1900 — for Jyllands Vedkommende fra 1901 — begynder en ny Prisstigning, som fortsætter sig med stigende Styrke op til 1914 og under og efter Krigen udvikler sig til en hidtil ukendt Hausse, som foreløbig kulminerer i 1919. Under den paafølgende Deflation falder Ejendomspriserne ret betydeligt, navnlig i 1922. I 1923 standser Prisfaldet og Udviklingens Kurve peger atter opad. I første Halvaar af 1924 stiger Ejendomspriserne med ca. 1000 Kr. pr. Td. Gaardhartkorn og det andet Halvaar har bragt en yderligere Stigning, som det dog endnu ikke er muligt at give et talmæssigt Udtryk.

En Undersøgelse af Spørgsmaalet, hvorledes denne enorme Prisstigning har indvirket paa Kreditforeningernes Laanepolitik,

maa indskrænke sig til Landejendomme i Jylland, da Jydsk Landkreditforening er den eneste Kreditforening, der har offentliggjort et til dette Formaål brugeligt statistisk Materiale. Denne Forenings Virksomhed i Ribe og Ringkøbing Amter er som Følge af Konkurrencen med den vest- og sønderjydske Kreditforening saare beskeden; vi skal derfor foreløbig begrænse Undersøgelsen til det østlige og nordlige Jylland samt Viborg Amt. Da dette Amt med Hensyn til Frugtbarhedsforhold ganske svarer til Gennemsnittet for de tre nordjydske Amter —

Salgspriser for Landejendomme i det østlige Jylland.

Aar	Ejendomme	Antal	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Salgssum pr. Td. Hartkorn		Ejendoms-skyld pr. Td. Hartkorn
				med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar	
				Kr.	Kr.	[Kr.
1910	Gaarde ^{*)}	657	3,8	8.814	6.768	
	Gaarde og Huse ^{*)}	1160	2,4	9.373	7.239	
1913	Gaarde	734	3,7	10.646	8.527	7.380
	Gaarde og Huse	1348	2,3	11.457	9.181	7.906
1914	Gaarde	597	3,7	10.942	8.741	7.153
	Gaarde og Huse	1071	2,3	11.774	9.415	7.725
1915	Gaarde	599	3,6	11.981	9.006	7.498
	Gaarde og Huse	1104	2,2	12.914	9.718	8.068
1916	Gaarde	749	4,2	12.962	9.826	8.485
	Gaarde og Huse	1412	2,5	13.883	10.466	9.054
1917	Gaarde	741	3,5	14.078	10.557	9.238
	Gaarde og Huse	1386	2,1	15.118	11.341	9.962
1918	Gaarde	1552	3,5	18.649	13.038	9.689
	Gaarde og Huse	3026	2,1	20.170	14.076	10.506
1919	Gaarde	948	3,7	22.369	15.260	9.255
	Gaarde og Huse	2017	2,0	23.776	16.202	10.165
1920	Gaarde	697	3,6	21.876	13.940	10.409
	Gaarde og Huse	1454	2,0	24.047	15.399	11.350
1921	Gaarde	510	3,6	20.049	13.826	11.720
	Gaarde og Huse	1165	1,9	22.449	15.473	12.801
1922	Gaarde	536	3,8	16.773	12.082	10.991
	Gaarde og Huse	1220	2,0	19.142	13.796	12.170

^{*)} Ved Gaarde forstaas Landejendomme paa 1 Td. Hartkorn og derover, ved Huse Landejendomme paa $\frac{1}{4}$ til 1 Td. Hartkorn.

I Statistikken over Vurderinger til Ejendomsskyld omfatter Betegnelsen Huse ogsaa Ejendomme under $\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn, idet Minimumsgrænsen her er sat ved 1 Td. Land.

meget bedre end til de to sydvestlige, som det slaas sammen med i den officielle Statistik —, er det her henlagt til det nordlige Jylland.

Ved Salg i fri Handel af bebyggede Landejendomme opnaaedes ifølge de af Statistisk Departement offentliggjorte Tabeller følgende Priser: (Se Tabellen Side 21.)

Til yderligere Sammenligning med Kreditforeningsmateriale anføres et Uddrag af Statistisk Tabelværk om Vurderingen til Ejendomsskyld af samtlige Landejendomme for 1909, 1916 og 1920.

Vurderinger af Landejendomme til Ejendomsskyld i det østlige Jylland.

Aar	Ejendomme	Antal	Tdr. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderings-sum pr. Td. Hartkorn	Vurderings-sum pr. Hektar
					Kr.	Kr.
1909	Gaarde.....	14954	3,96	8,27	6.633	802
	Gaarde og Huse.	33404	1,99	9,5	7.353	770
1916	Gaarde.....	15361	3,84	8,11	8.775	1.082
	Gaarde og Huse.	34680	1,93	9,4	9.773	1.035
1920	Gaarde.....	15406	3,83	8,03	10.926	1.360
	Gaarde og Huse.	34217	1,96	9,4	12.125	1.295

Efter de i Jydsk Landkreditforenings Aarsberetninger meddelte statistiske Oversigter over Foreningens Udlaan er der Aar for Aar foretaget en Beregning af de pantsatte Ejendommers samlede Behæftelse pr. Td. Hartkorn og pr. Hektar, hvorved der er set bort fra $3\frac{1}{2}$ pCt. Laanene, da disse er forholdsvis faatallige og Materialet ogsaa uden dem tilstrækkelig omfattende. De i Aarets Løb ydede 4 pCt. Laan er omregnede til $4\frac{1}{2}$ pCt. Laan efter det af Foreningen anvendte — ikke helt rigtige — Omskrivningsforhold, hvorefter 100.000 Kr. 4 pCt. Laan sættes lig 94.000 Kr. $4\frac{1}{2}$ pCt. Man kommer da til følgende Resultat (se Tabellen S. 023).

Dette Materiale tillader formentlig sikre Slutninger i forskellige Retninger; men inden vi uddrager Læren af Tallene, vil vi lade de tilsvarende Oversigter for det nordlige Jylland og Viborg Amt følge (se Tabellerne Side 130 og 131).

De af Jydsk Landkreditforening meddelte statistiske Oversigter over Udlaansvirksomheden er særdeles fyldige, og den gode Overensstemmelse med den officielle Statistik over Salg

Jydsk Landkreditforenings Udlaan i det østlige Jylland.

Regnskabsaar	Antal Laan	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderingssum uden Besætning og Inventar		Samlet Behæftelse	
				pr. Td. Hartkorn	pr. Hektar	pr. Td. Hartkorn	pr. Hektar
				Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1909—10	1121	2,5	9,2	11.091	1.206	5.601	609
1910—11	1115	2,4	9,3	11.354	1.216	5.732	614
1911—12	1321	2,6	7,9	10.961	1.379	5.549	698
1912—13	1487	2,1	10,1	12.870	1.276	6.490	644
1913—14	1314	2,1	11,0	13.609	1.236	6.902	627
1914—15	806	2,3	9,3	13.570	1.467	6.806	736
1915—16	861	2,6	7,9	12.622	1.602	6.323	802
1916—17	1241	2,4	10,2	16.784	1.650	8.177	804
1917—18	954	2,5	10,3	15.705	1.530	7.544	731
1918—19	1185	2,9	8,0	16.767	2.094	7.837	979
1919—20	643	3,2	7,8	18.560	2.368	8.470	1.081
1920—21	344	3,5	8,7	17.800	2.030	8.086	932
1921—22	1027	3,6	9,0	19.120	2.113	8.714	963
1922—23	1667	3,0	9,8	18.415	1.867	8.815	902
1923—24	789	3,1	9,9	18.903	1.911	8.940	905

af Landejendomme og Vurderinger til Ejendomsskyld i Henseende til Ejendommenes gennemsnitlige Hartkornstilliggende og Areal pr. Td. Hartkorn berettiger til den Antagelse, at Materialet er behandlet med en Omhu og Forstaaelse, som gør det egnet til at danne Grundlag for en Undersøgelse. Formaålet med Undersøgelsen skal være dette at paavise, hvorledes Vurderingssummerne svarer til Salgspriserne, Forholdet mellem Behæftelse og Ejendomsværdi samt Bevægelsen i Vurderinger og Laan i Forhold til Prisbevægelsen.

De i Oversigten over Salgspriser for Landejendomme meddelte Salgssummer pr. Td. Hartkorn — med og uden Besætning og Inventar — for Gaarde og Huse, ligger kun 6—17 pCt. over Priserne for Gaarde alene. Indenfor disse snævre Grænser vil den virkelige Værdi af de til Pant tilbudte Ejendomme være at søge, forsaavidt som det gennemsnitlige Antal Tdr. Hartkorn pr. Ejendom ligger mellem de tilsvarende Gennemsnitstal for solgte Gaarde og for samtlige Landejendomsalg, og ved Hjælp af disse Tal maa en endnu nøjere Bestemmelse af Værdien være mulig, idet de angiver, i hvilken Grad de belaaede Ejendommers Værdi nærmer sig Salgsprisen for Gaarde eller for Gaarde og Huse. Paa denne Maade er Værdien af Ejendommene med og uden Besætning og Inventar samt Vurderingerne til Ejendomsskyld beregnede i Tabellen

**Salgspriser for Landejendomme i det nordlige Jylland
og Viborg Amt.**

(Almindeligt Salg i fri Handel).

Aar	Ejendomme	Antal	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Salgssum pr. Td. Hartkorn		Ejendoms- skyld pr. Td. Hartkorn
				med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar	
				Kr.	Kr.	Kr.
1910	Gaarde.....	684	3,2	9.356	6.976	—
	Gaarde og Huse.	1409	1,8	10.432	7.819	—
1913	Gaarde.....	695	3,3	11.374	8.945	7.582
	Gaarde og Huse.	1415	1,9	12.560	9.875	8.407
1914	Gaarde.....	634	3,1	12.205	9.320	7.623
	Gaarde og Huse.	1281	1,8	13.567	10.404	8.487
1915	Gaarde.....	659	3,3	13.545	9.733	7.735
	Gaarde og Huse.	1393	1,8	14.925	10.817	8.709
1916	Gaarde.....	875	3,3	14.393	10.153	8.254
	Gaarde og Huse.	1767	1,9	15.801	11.129	9.137
1917	Gaarde.....	823	3,1	16.599	11.845	9.985
	Gaarde og Huse.	1670	1,8	18.112	12.936	10.882
1918	Gaarde.....	1313	3,1	22.462	14.775	10.559
	Gaarde og Huse.	2944	1,7	24.831	16.404	11.759
1919	Gaarde.....	971	2,8	25.124	16.261	9.965
	Gaarde og Huse.	2186	1,6	27.935	18.129	11.206
1920	Gaarde.....	665	2,9	25.532	15.443	10.887
	Gaarde og Huse.	1523	1,6	28.646	17.368	12.126
1921	Gaarde.....	437	2,9	23.952	15.486	12.126
	Gaarde og Huse.	1120	1,4	27.872	17.968	13.813
1922	Gaarde.....	548	2,7	20.977	14.456	11.919
	Gaarde og Huse.	1359	1,4	24.534	16.866	13.704

**Vurderinger af Landejendomme til Ejendoms skyld i det
nordlige Jylland og Viborg Amt.**

Aar	Ejendomme	Antal	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderings- sum pr. Td. Hartkorn	Vurderings- sum pr. Hektar
					Kr.	Kr.
1909	Gaarde.....	16695	3,3	12,1	6.500	536
	Gaarde og Huse.	46375	1,4	14,2	7.853	555
1916	Gaarde.....	17453	3,0	11,8	9.135	776
	Gaarde og Huse.	48805	1,3	14,0	10.902	778
1920	Gaarde.....	17578	3,0	11,6	11.200	961
	Gaarde og Huse.	48004	1,3	13,9	13.335	960

Jydsk Landkreditforenings Udlaan i det nordlige Jylland
og Viborg Amt.

Regnskabsaar	Antal Laan	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderingssum uden Besætning og Inventar		Samlet Behæftelse	
				pr. Td. Hartkorn	pr. Hektar	pr. Td. Hartkorn	pr. Hektar
				Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1909—10	1986	1,8	13,4	12.283	917	6.016	449
1910—11	1783	1,7	13,3	13.465	1.011	6.483	487
1911—12	1762	1,7	12,8	13.838	1.080	6.627	517
1912—13	1897	1,7	12,9	14.107	1.094	6.919	537
1913—14	1833	1,6	13,7	16.461	1.199	7.773	566
1914—15	1258	1,7	12,6	15.844	1.261	7.424	591
1915—16	1059	2,0	12,2	16.445	1.353	7.719	635
1916—17	1488	1,8	12,8	19.689	1.543	9.011	706
1917—18	1203	1,9	12,8	19.744	1.542	8.857	692
1918—19	1175	1,9	11,6	22.516	1.946	9.754	843
1919—20	757	2,1	12,1	25.272	2.088	10.428	861
1920—21	458	2,1	13,1	25.272	1.932	10.673	816
1921—22	1670	2,6	12,3	24.167	1.958	10.611	860
1922—23	2608	2,4	11,9	22.702	1.914	10.218	862
1923—24	1005	2,0	13,4	24.226	1.803	10.819	805

(S. 132), afrundet til fulde Hundreder Kroner. Den Usikkerhed, som klæber ved denne Beregning, er formentlig ikke saa betydelig, at den indvirker forstyrrende paa det Helhedsbillede, Tallene giver.

Vurderingerne har altid været Kreditforeningernes svage Side, og Tallene viser, at dette fremdeles er Tilfældet. Selv om man tager i Betragtning, at Værdien af Besætning og Inventar af Hensyn til Stempelafgiften er ansat for højt i Købekontrakterne og Værdien af Jord og Bygninger som Følge deraf for lavt, kan der ikke være Tvivl om, at Vurderingsmændene gennemgaaende har gjort sig skyldige i en betydelig Overvurdering af de til Pant tilbudte Ejendomme trods Lovens, Statuternes og Instruksens klare Bestemmelser og til Trods for, at de har afgivet en skriftlig Forsikring om „som retskafne Mænd med Troskab og Samvittighedsfuldhed at ville røgte det dem betroede Hverv, nøje efterkommende de dem givne Forskrifter med Hensyn til Vurdering af Ejendomme og stedse udføre Vurderingerne saaledes, som de træster sig til, om forlanges, at bekræfte med Ed for Retten“. Naar undtages Aarene 1918—21, da Priserne — navnlig for Besætning og Inventar — var ganske overordentlig høje, ligger Vurderingssummerne pr. Td. Hartkorn uden Besætning og Inventar endog

De pantsatte Ejendommers Vurdering og deres Værdi.

Aar	Vurdering pr. Td. Hartkorn (uden Besætning og Inventar)	Beregnet Værdi pr. Td. Hartkorn		Beregnet Ejendoms-skyld pr. Td. Hartkorn	Vurdering i pCt. af Værdien (uden Besætning og Inventar)
		med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar		
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	
Det østlige Jylland:					
1910—11	11.354	9.400	7.200	—	158
1913—14	13.609	11.600	9.300	8.000	146
1914—15	13.570	11.800	9.400	7.700	144
1915—16	12.622	12.600	9.500	7.900	133
1916—17	16.784	14.000	10.500	9.000	160
1917—18	15.705	14.800	11.100	9.800	142
1918—19	16.767	19.300	13.500	10.000	124
1919—20	18.560	22.800	15.550	9.500	119
1920—21	17.800	22.000	14.000	10.500	127
1921—22	19.120	20.000	13.800	11.700	139
1922—23	18.415	17.800	12.850	11.500	143
1923—24	18.903				
Det nordlige Jylland og Viborg Amt:					
1910—11	13.465	10.500	7.900	—	170
1913—14	16.461	12.800	10.100	8.600	163
1914—15	15.844	13.700	10.500	8.600	151
1915—16	16.445	14.700	10.700	8.600	154
1916—17	19.689	15.900	11.200	9.200	176
1917—18	19.744	18.000	12.900	10.800	153
1918—19	22.516	24.500	16.200	11.600	139
1919—20	25.272	26.800	17.300	10.700	146
1920—21	25.272	27.400	16.600	11.700	152
1921—22	24.167	24.700	16.000	12.500	151
1922—23	22.702	21.800	15.000	12.300	151
1923—24	24.226				

over Værdien pr. Td. Hartkorn med Besætning og Inventar, i Tiden før Krigen ca. 20 pCt. I 1922 har Vurderingsmændene atter takseret Jord og Bygninger til mere, end Panterne var værd med Besætning og Inventar.

Det var, som vi har set, Vurderingernes Upaalidelighed, der i sin Tid bragte den gamle jyske Købstadkreditforening og Hypoteklaaneforeningen til Fald, og det anførte turde være tilstrækkeligt til at vise, at Vurderingerne fremdeles er et højt upaalideligt Grundlag for Laangivningen. Vi staar her ved en fundamental Svaghed i Kreditforeningernes Struktur, et Faremoment, som stiller store Krav til de indstillende Repræsentanters og navnlig Direktionernes kritiske Sans. For at und-

gaa denne Fare lod Østifternes Kreditkasse i mange Aar Panterne vurdere ved to af Retten udmeldte Mænd. Men denne „Forbedring“ har aabenbart ikke svaret til Forventningerne; thi i 1889 besluttede Kreditkassen at gaa over til det af de andre Kreditforeninger anvendte System med faste Vurderingsmænd. Heller ikke Overformynderiet har, at dømme efter en Udtalelse af Kontorchef Behrend, gjort gode Erfaringer med de af Øvrigheden udmeldte Vurderingsmænd. Han anfører nemlig i et Skrift om Overformynderiets Virksomhed som Grund til, at Laanegrænsen kun sjældent naas, „Vurderingerne som Regel meget høje Værdiansættelse“.

Det er altsaa ikke et særligt Kreditforeningsfænomen, men en almindelig Skavank ved Vurderinger til Laan — i Modsætning til Vurderinger til Ejendomsskyld —, at Mændene er og altid har været tilbøjelige til at vurdere for højt. Loven foreskriver, at de til Pant tilbudte Ejendommens Værdi skal bestemmes „ved Vurdering efter saadanne Regler, som ikke yder mindre Sikkerhed for rigtig Vurdering, end de i Lov af 19. Marts 1869 indeholdte Bestemmelser“ (om Udlaan i faste Ejendomme af Umyndiges Midler), og den forudsætter, at Bestyrelsen fører „den fornødne Kontrol med Taksationernes Paalidelighed“. En Bestemmelse om Valg eller Udnævnelse af Vurderingsmænd i Lov Nr. 59 af 24. April 1896 viser desuden, at Lovgivningsmagten er opmærksom paa Faren ved, at Vurderingsmændene kommer under Indflydelse af Interessenterne. Det vilde derfor være i god Overensstemmelse med Lovens Aand at tilstræbe større Tryghed og Redelighed i dette grundlæggende Forhold. En Række Foreninger har statutmæssig Hjemmel til, om fornødent, at lade Vurderingsmændene bekræfte Vurderingerne med deres Ed; men dette drastiske Middel til at fremskaffe paalidelige Taksationer gøres der praktisk talt ikke Brug af, og det vil næppe kunne paa-vises, at Vurderingerne er endnu mindre paalidelige i de Foreninger, som ikke kender denne Bestemmelse. Derimod vilde det maaske være praktisk stadig at holde Vurderingsmændene de i Handel og Vandel konstaterede Priser for Øje og afskedige dem, der viser sig uimodtagelige for den deri liggende Belæring.

Man kan ikke uden videre gaa ud fra, at Kreditforeningerne vil være ivrige efter Reformer paa dette Omraade. De har en vis Interesse i at vise Overbærenhed med Vurderingsmændene, idet høje Vurderinger giver fine Behæftelsesprocenter, som pynter i Aarsberetningerne. Man kan heller næppe vente

et kraftigt Initiativ og den fornødne Selvstændighed af Direktioner, hvis Medlemmer er valgt paa Aaremaal, naar de derved kommer i Strid med Interessenternes paagaaende Krav om højere Laan og Vurderingsmændenes deraf flydende uheldige Tilbøjeligheder. Men at skilte med et Forhold mellem Laan og Værdi, som ikke svarer til Virkeligheden, er at føre Offentligheden bag Lyset, og hvis Kreditforeningerne savner Evne eller Vilje til at raade Bod herpaa, maa det blive Tilsynsmyndighedens Opgave at holde dem til Ilden.

Det er forøvrigt ikke Ansættelsen af Handelsværdien, men Kapitaliseringen af Ejendommens Driftsoverskud, der danner det egentlige Grundlag for Laangivningen. Det er som bekendt en saare vanskelig Opgave at opstille et Driftsregnskab for en Landejendom, og enhver Ændring i Indtægter eller Udgifter indvirker med det 25 dobbelte Beløb paa Kapitalværdien. Vurderingen efter Indtægtsoverskud er en Konstruktion, som aabner et vidt Spillerum for Vilkaarlighed, men Hensigten med denne Værdiberegning er ikke til at tage fejl af. De fleste Vurderingsinstrukser indeholder nemlig Bestemmelser om, at der ved Ansættelsen af Indtægter og Udgifter skal regnes med normale Forhold i et Middelaar og med Gennemsnitspriser for en længere Aarrække. Meningen hermed kan kun være den at basere Udlaanet ikke paa Øjeblikkets tilfældige Konjunktur, men paa et Gennemsnitsprisniveau, som kan antages at ville holde ud i Fremtiden, og kun paa et saadant Grundlag er det forsvarligt at yde uopsigelige, svagt amortisable Laan i fast Ejendom. I Aar med høje Ejendomspriser skulde Værdien efter Indtægtsoverskud altsaa ligge under Handelsværdien; men det modsatte er Reglen. Siden Verdenskrigens Slutning har vi haft et ekstraordinært højt Prisniveau for Landejendomme; men i de fleste Kreditforeninger, som i Aarsberetningen giver Oplysning ogsaa om Værdien efter Indtægtsoverskud, ligger denne over den takserede Værdi i Handel og Vandel, som atter ligger over den virkelige Handelsværdi.

I Sønderjyllands Kreditforening har „Indtægtsværdien“ for Landejendomme hidtil ligget 18—21 pCt. under Vurderingsmændenes Ansættelse af Handelsværdien. Hvorledes denne svarer til den virkelige Værdi, har man søgt at konstatere ved en Bearbejdelse af Ejerskiftesagerne, idet man har udskilt de Panter, som ikke var fuldt belaaente, og dernæst frasigtet alle Familiehandler og saadanne Salg, hvor der foruden Afstaaelsessummen var betinget en særlig Ydelse, f. Eks. Aftægt. Man kommer da til følgende Resultat:

**Salg af Landejendomme, som er belaaet af Sønderjyllands
Kreditforening.**

Solgt i Regnskabs- aar	Antal Panter	Vurderings- sum (med Be- sætning og Inventar) i pCt. af Salgs- pris	Totalbehæftelse		
			i pCt. af Salgspris	i pCt. af Vur- deringssum (med Besætning og Inventar)	i pCt. af Ejendoms- skyld- vurdering
1921—22	19	112	46	41	79
1922—23	64	125	51	41	77
1923—24	108	112	46	41	76
1924—25	47	99	41	41	77

Naar man tager i Betragtning, at de solgte Ejendomme ganske overvejende er belaaet i Aarene forud for Salget, for en væsentlig Del i 1920—21, og at Ejendomspriserne faldt i 1921 og 22 og atter steg i 1924, er det sandsynligt, at Vurderingerne paa det Tidspunkt, da de blev foretaget, har svaret ret nøje til Salgsværdien.

Dette kan, som vi har set, ikke siges om Jydsk Landkreditforenings Vurderinger. Derimod vil der næppe kunne gøres Indvendinger imod denne Forenings Udlaan under Højkonjunkturen. (Se Tab. S. 136).

Den Ujævnhed i Bevægelsen, som i 1916—17 viser sig i Forholdet mellem Laan og Ejendomsværdi, finder i hvert Fald delvis sin Forklaring i den Omstændighed, at de i dette Aar belaaet Ejendomme i Gennemsnit har et mindre Hartkornstilliggende og et større Antal Hektar pr. Td. Hartkorn end i det foregaaende Aar, hvilket ogsaa fremgaar af de i Oversigterne over Foreningens Udlaan Side 129 og 131 meddelte Tal for Behæftelsen pr. Hektar.

I Tiden før Krigen har Jydsk Landkreditforenings Udlaan ligget omkring 60 pCt. af Panternes samlede Værdi, svarende til ca. 75 pCt. af Ejendomsværdien uden Besætning og Inventar. I Aarsberetningerne derimod figurerer en Behæftelsesprocent paa ca. 50, som refererer sig til de pantsatte Ejendommers Værdi uden Besætning og Inventar. Det er en ganske antagelig Misvisning og en ret betydelig reel Belaaningskvotient i en udpræget Prisstigningstid. Der skulde ikke noget stort Tilbageslag i Konjunkturen til for at bringe Priserne paa Jord og Bygninger ned paa eller ned under Laanenes Beløb. Men Prisstigningen hvilede paa et sundt Grundlag, og takket

Jydsk Landkreditforenings Udlaan i Forhold til Panteværdien.

Aar	De pantsatte Ejendommers samlede Behæftelse			
	i pCt. af Vurderings- summerne (uden Besætn. og Inventar)	i pCt. af Handelsværdien		i pCt. af Vurderingen til Ejendoms- skyld
		med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar	
Det østlige Jylland:				
1910—11	51	61	80	—
1913—14	51	60	74	87
1914—15	50	58	72	88
1915—16	50	50	67	80
1916—17	49	59	78	91
1917—18	48	51	68	77
1918—19	47	41	58	78
1919—20	46	37	55	89
1920—21	45	37	58	77
1921—22	46	44	63	74
1922—23	48	49	69	77
Det nordlige Jylland og Viborg Amt:				
1910—11	48	62	82	—
1913—14	47	61	77	90
1914—15	47	56	71	86
1915—16	47	53	72	90
1916—17	46	57	80	98
1917—18	45	49	69	82
1918—19	43	40	60	84
1919—20	41	39	60	97
1920—21	42	39	64	91
1921—22	44	39	66	85
1922—23	45	47	68	83

være den af Krigsforholdene og Efterkrigstidens Inflation be-
tingede yderligere Opgang i Ejendomspriserne blev Sikker-
heden for de før Krigen ydede Laan Aar for Aar finere. Under
Priskulminationen i 1919 og 20 viste Foreningen et Maade-
hold i Laanenes Udmaaling, som stikker velgørende af mod
Taksationsmændenes kritikløse og statustridige Vurderen om
Kap med Prisstigningen, navnlig i det nordlige Jylland. Siden
1920 har Totalbehæftelsen under Indfyldelse af Prisfaldet be-
væget sig fra ca. 40 op imod 50 pCt. af Ejendomsværdien
med Besætning og Inventar og svinget omkring 80 pCt. af
Ejendomsskyldvurderingen, hvilket svarer ret nøje til Laane-
niveauet i Sønderjyllands Kreditforening.

Ribe og Ringkøbing Amter er hidtil holdt udenfor Under-
søgelsen, og Grunden hertil er, som allerede bemærket, den,
at Jydsk Landkreditforening som Følge af Konkurrencen med

den vest- og sønderjydske Kreditforening kun har faa Laan i disse Amter.

Det gamle Stridsspørgsmaal om Monopol eller Konkurrence er hidtil bleven behandlet rent dialektisk ud fra de paa-gældende Kreditforeningers Interesse i Sagen, som forfægtes med mer eller mindre gode Fornuftsgrunde, uden at der, os bekendt, hidtil er gjort Forsøg paa at føre et virkeligt Bevis for den ene eller den anden Opfattelses Rigtighed. Og heller ikke den historiske Udvikling giver afgørende Fingerpeg, idet denne har været ganske principløs paa dette som paa flere andre Omraader indenfor Kreditforeningsvæsenet. Monopolets Forsvarere er forsaavidt vanskeligt stillede, som Ordet Monopol er odiøst, medens Konkurrencens Talsmænd har den langt taknemligere Opgave at kæmpe for Frihedens Sag. Hine hævder, at Konkurrence fører til en Hævning af Laaneniveauet baade uvilkaarligt og mere eller mindre bevidst. Naar en Laansøger samtidig indhenter Laanetilbud fra to Kreditforeninger, vil han under iøvrigt lige Forhold vælge det højeste. Der foregaar saaledes en naturlig Udvælgelse af det højere Laan, og for at sikre sig Laanet kan de konkurrerende Foreninger være fristede til at strække sig videre, end de ellers vilde gaa. Heroverfor har Konkurrencens Mænd lige siden Tredserne bekendt sig til den stik modsatte Opfattelse, og saaledes er Stillingen den Dag idag.

Vi skal i denne Forbindelse anføre en Udtalelse af afdøde Folketingsmand D. B. Adler under Forhandlingerne om Oprettelsen af Landkreditkassen for Østifterne, som man ofte finder citeret af Monopolets Modstandere. Adler hævdede, at Konkurrencen mellem Kreditforeninger vil tvinge disse til at „give større Betryggelse for deres Kreditorer, give bedre Garanti for deres Papirer. Det Institut, der viser, at det gaar varsomt tilværks, faar snarest de solideste Debitorer og finder villigst Kreditorer, og saa tvinges andre Foreninger til at optage lignende Forbedringer. Konkurrencen vil føre til større Betryggelse for Papirerne i Stedet for — som paastaet — til større Lethed med Hensyn til at tilstaa Laan“.

Denne Udtalelse gengives i en Afhandling af afdøde Kreditforeningsdirektør Hein og i Landkreditkassens Festskrift med en Bemærkning om, at dens Rigtighed stadfæstes af Erfaringen. Men det store Flertal af Kreditforeningsmænd vil være enige om, at Erfaringen lærer noget helt andet, og Kendsgerningerne giver denne Opfattelse Medhold.

I Ringkøbing Amt, som strækker sig op i Nærheden af

Viborg, havde den vest- og sønderjydske Kreditforening ved Udgangen af Regnskabsaaret 1923 13,135 Laan, Jydsk Landkreditforening derimod kun 133 Interessenter. Hvad kan dette Misforhold skyldes? Hvorfor har praktisk talt alle Laansøgere foretrukket den vest- og sønderjydske Kreditforening for Jydsk Land? Hensyn til Obligationskurserne kan det ikke skyldes, da Viborg-Foreningens Kurser i mange Aar gennemgaaende har ligget noget højere end Vest- og sønderjydskes. Denne Forening har heller ikke haft særlige „Forbedringer“ at byde paa, — det skulde da være 4 pCt.-Afdelingen (amortisabel 110); men den benyttes næsten ikke mere. Forklaringen kan da formentlig kun være den, at Kreditforeningen i Ringkøbing giver højere Laan end Kollegaen i Viborg, hvilket dog kun kan konstateres ved en Specialundersøgelse. Der skal i det følgende gøres Rede for Resultatet af en saadan Undersøgelse, som i 1924 er foretaget i de 8 tidligere slesvigske Sogne i Vejle Amt, hvor de to Foreninger ligeledes konkurrerer om Laanene.

Salgspriser for Gaarde med Besætning og Inventar i
„de 8 Sogne“.
(Almindeligt Salg i fri Handel).

Aar	Antal	Tdr. Hartkorn pr. Ejendom	Salgssum pr. Td. Hartkorn
			Kr.
1910—12	15	6,3	9.945
1913—14	21	4,3	12.585
1915	11	4,7	13.337
1916	10	5,6	15.906
1917	7	3,7	16.816
1918	36	5,2	20.988
1919	19	5,0	22.931
1920	17	3,5	22.993
1921	11	4,5	20.659
1922	12	5,3	17.806
1923	23	5,1	19.478
1924	19	5,6	19.183

Vurderinger af Gaarde til Ejendomsskyld i „de 8 Sogne“.

Aar	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderingssum pr. Td. Hartkorn	Vurderingssum pr. Hektar
			Kr.	Kr.
1909	5,9	6,8	7.530	1.112
1916	6,0	6,7	10.041	1.496
1920	6,1	6,7	12.082	1.808

Kreditforeningslaan i Gaarde i „de 8 Sogne“.

Aar	Antal Pantar	Tdr. Hartkorn pr. Ejendom	Total- behæftelse pr. Td. Hartkorn	Totalbehæftelse		Ejendoms- skyld- vurdering af
				i pCt. af Salgsprisen med Besætn. og Inventar	i pCt. af Vurdering til Ejendoms- skyld	
			Kr.	pCt.	pCt.	
Vest- og sønderjydsk Kreditforening.						
1910—12	59	6,7	7.164	72	95	1909
1913—14	33	7,4	8.198	65	109	
1915	13	9,4	8.980	67	119	
1916	28	8,2	9.328	59	93	1916
1917	32	7,1	8.715	52	87	
1918	20	7,0	9.781	47	97	
1919	20	8,3	10.965	48	109	
1920	18	10,4	10.741	47	89	1920
1921	26	10,8	11.399	55	94	
1922	30	9,4	10.869	61	90	
1923	28	5,9	11.319	58	94	
1924	13	7,0	11.580	60	96	
Jydsk Landkreditforening.						
1910—14	7	8,0	7.160	64	95	1909
1915—18	6	14,3	7.960	43	79	1916
1919—24	18	8,5	9.688	48	80	1920

Selv om Materialet er ret begrænset og for Jydske Landkreditforenings Vedkommende minimalt, kommer Bevægelsen baade i Salgspriser og Belaaning tydeligt frem og svarer i det store og hele godt til det Billede, som de hidtil meddeste statistiske Oversigter giver. I hvert Fald kan man med Sikkerhed læse to Ting ud af Tallene: for det første, at den vest- og sønderjydske Kreditforening siden 1910 har ydet 10 Gange saa mange Laan i de 8 Sogne som Jydsk Landkreditforening, og at dens Laan ligger i et væsentligt højere Plan end Jydske Lands (ca. 10—15 pCt. over). Totalbehæftelsen af de af den vest- og sønderjydske Kreditforening ydede Laan i de 8 Sogne har i de sidste fire Aar udgjort over 90 pCt. af Ejendoms-skyldvurderingen af 1920 og mellem 55 og 60 pCt. af de solgte Ejendommens Værdi med Besætning og Inventar, medens der i Aarsberetningen — for hele Foreningens Omraade — figurerer en Behæftelseskvotient paa ca. 40 pCt. for $4\frac{1}{2}$ pCt. Laan. Der vil kunne indvendes imod denne Beregning, at det ikke gaar an uden videre at sætte de pantsatte Gaardes Totalbehæftelse i Forhold til de omsatte Gaardes Salgspris og

¹⁾ af samtlige Gaarde i „de 8 Sogne“.

samtlige Gaardes Vurdering til Ejendomsskyld. Men denne Fejlkilde er i Kreditforeningens Favør, eftersom de belaante Gaardes gennemsnitlige Hartkornstilliggende helt igennem ligger ikke uvæsentlig over de solgte og paa et Aar nær ogsaa over samtlige Gaardes Hartkorn pr. Ejendom.

Den vest- og sønderjydske Kreditforening er ligesom Landkreditkassen i sin Tid kommen frem ved Hjælp af det højrentede Laan (se Foreningens Festskrift S. 32 og 64), og desuden, som det fremgaar af de meddelte Oplysninger, ved at tilbyde højere Laan end Konkurrenten. Dette er Forklaringen paa, at Jydske Landkreditforening er slaaet af Marken i Ringkøbing Amt og i „de 8 Sogne“. Saaledes virker Konkurrencen mellem Kreditforeninger.

Det bemærkes endnu, at de i de enkelte Regnskabsaar ydede $3\frac{1}{2}$ og 4 pCt. Laan er omregnede til $4\frac{1}{2}$ pCt. Laan efter det af den paagældende Forening anvendte Omregningsforhold, medens Forhæftelserne ligesom for det hidtil bearbejdede Materiale fra Jydske Landkreditforening er opført med deres paalydende Beløb.

For Jydske Landkreditforenings Vedkommende svarer Totalbehæftelsen i Forhold til Ejendomsværdi og Ejendomsskyldvurdering ret godt til de tilsvarende Forholdstal for det østlige Jylland, og de sparsomme Oplysninger om Laan og Vurdering i Ringkøbing Amt falder ligeledes ganske godt i Traad med Resultaterne fra det nordlige Jylland og Viborg Amt. Men Ribe Amt falder helt udenfor Rammen og kræver derfor en særlig Undersøgelse.

I Ribe Amt ligger de pantsatte Ejendommers Hartkornstilliggende — i Modsætning til det østlige og nordlige Jylland — gennemgaaende under, Areal pr. Td. Hartkorn derimod over Gennemsnittet for de solgte og for samtlige Landejendomme. For at finde et rigtigere Udtryk for Panternes virkelige Værdi har man — ligesom for det østlige og nordlige Jyllands Vedkommende — reduceret Salgssummerne og Vurderingerne til Ejendomsskyld efter de pantsatte Ejendommers gennemsnitlige Hartkornstilliggende.

I det østlige og nordlige Jylland har Jydske Landkreditforening praktisk talt hele Udlaanet, idet den kun konkurrerer med Husmandskreditforeningen om de mindste Panter. Man kan derfor gaa ud fra, at de belaante og de solgte Ejendomme vil stemme nogenlunde overens med Hensyn til Størrelse og Jordbonitet, og selv om der spores Forskydninger i Tallene, er Overensstemmelsen i det store og hele umiskendelig.

Salgspriser for Landejendomme i Ribe Amt.

Aar	Ejendomme	Antal	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Salgssum pr. Td. Hartkorn		Ejendoms-skyld pr. Td. Hartkorn
				med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar	
				Kr.	Kr.	Kr.
1910	Gaarde og Huse.	329	1,3	11.776	9.356	—
	Huse alene	187	0,5	16.233	11.089	—
1913	Gaarde og Huse.	261	1,2	15.571	12.189	10.371
	Huse alene	163	0,5	20.203	15.955	13.449
1914	Gaarde og Huse.	261	1,2	15.903	12.771	10.374
	Huse alene	165	0,5	22.469	17.940	14.490
1915	Gaarde og Huse.	210	1,4	18.676	13.785	11.275
	Huse alene	132	0,5	25.582	19.164	15.472
1916	Gaarde og Huse.	297	1,3	20.506	14.278	12.264
	Huse alene	173	0,5	30.826	21.346	18.276
1917	Gaarde og Huse.	280	1,4	22.497	16.096	14.282
	Huse alene	164	0,5	33.793	24.090	21.260
1918	Gaarde og Huse.	494	1,2	27.158	18.932	14.441
	Huse alene	323	0,5	39.340	27.451	20.648
1919	Gaarde og Huse.	430	1,0	31.908	19.809	14.030
	Huse alene	315	0,5	40.635	24.866	17.192
1920	Gaarde og Huse.	309	1,0	35.652	21.768	15.959
	Huse alene	224	0,5	45.802	28.362	20.060
1921	Gaarde og Huse.	225	0,9	35.408	21.966	19.010
	Huse alene	160	0,5	42.653	26.956	22.213
1922	Gaarde og Huse.	371	0,9	28.631	19.351	16.851
	Huse alene	266	0,5	40.355	27.526	24.161

Vurderinger af Landejendomme til Ejendomsskyld i Ribe Amt.

Aar	Ejendomme	Antal	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderings-sum pr. Td. Hartkorn	Vurderings-sum pr. Hektar
					Kr.	Kr.
1909	Gaarde og Huse.	10674	1,18	20,1	8.456	421
	Huse alene	6747	0,34	38,4	15.960	416
1916	Gaarde og Huse.	11104	1,11	19,8	13.110	663
	Huse alene	7209	0,36	37,8	24.047	636
1920	Gaarde og Huse.	11110	1,11	19,6	15.938	811
	Huse alene	7230	0,36	38,1	29.435	773

Jydsk Landkreditforenings Udlaan i Ribe Amt,

Regnskabsaar	Antal Laan	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Hektar pr. Td. Hartkorn	Vurderingssum uden Besætning og Inventar		Samlet Behæftelse	
				pr. Td. Hartkorn	pr. Hektar	pr. Td. Hartkorn	pr. Hektar
				Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1909—10	64	1,2	25,2	19.801	783	8.851	350
1910—11	86	0,8	28,8	24.932	862	10.707	370
1911—12	89	1,0	26,7	22.505	845	9.814	368
1912—13	106	0,9	28,1	26.042	927	11.316	403
1913—14	107	0,6	29,8	34.884	1.177	14.803	500
1914—15	60	0,5	44,7	41.309	925	18.161	407
1915—16	39	0,7	35,5	34.039	1.060	15.483	482
1916—17	67	0,6	39,1	41.230	1.056	18.525	474
1917—18	62	1,0	23,8	33.918	1.433	14.975	633
1918—19	26	0,6	31,4	43.929	1.431	19.665	640
1919—20	29	0,8	25,1	37.210	1.485	17.789	727
1920—21	16	1,2	23,9	35.363	1.484	16.410	688
1921—22	62	0,9	25,2	44.141	1.749	19.921	789
1922—23	132	1,0	27,8	41.752	1.501	18.657	672
1923—24	58	1,0	31,9	47.937	1.492	20.282	635

De pantsatte Ejendommers Vurdering og Værdi.
Ribe Amt.

Aar	Vurdering pr. Td. Hartkorn (uden Besætning og Inventar)	Td. Hartkorn pr. Ejendom	Beregnet Værdi pr. Td. Hartkorn		Beregnet Ejendoms-skyld pr. Td. Hartkorn	Vurdering i pCt. af Værdien (uden Besætning og Inventar)
			med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar		
	Kr.		Kr.	Kr.	Kr.	
1910—11	24.932	0,8	14.600	10.400	—	240
1913—14	34.884	0,6	19.500	15.400	13.000	227
1914—15	41.309	0,5	22.500	17.900	14.500	231
1915—16	34.039	0,7	24.000	18.000	14.500	189
1916—17	41.230	0,6	29.500	20.500	17.500	201
1917—18	33.918	1,0	27.500	19.600	17.400	173
1918—19	43.929	0,6	37.600	26.200	19.800	168
1919—20	37.210	0,8	35.400	21.800	15.300	171
1920—21	35.363	1,2	31.700	19.100	15.200	166
1921—22	44.141	0,9	35.400	22.000	19.000	201
1922—23	41.752	1,0	25.700	17.300	15.000	241
1923—24	47.937					

Udlaan i Forhold til Panteværdien.

Aar	De pantsatte Ejendommers samlede Behæftelse			
	i pCt. af Vurderings- summerne (uden Besætn. og Inventar)	i pCt. af Handelsværdien		i pCt. af Vurderingen til Ejendoms- skyld
		med Besætning og Inventar	uden Besætning og Inventar	
1910—11	43	73	103	—
1913—14	43	76	96	114
1914—15	44	81	101	125
1915—16	45	65	86	107
1916—17	45	63	90	106
1917—18	44	54	76	86
1918—19	45	52	75	99
1919—20	48	50	82	116
1920—21	46	52	86	108
1921—22	45	56	91	105
1922—23	45	73	108	124

Anderledes i Ribe Amt. Her har Jydsk Landkreditforening en haard Konkurrence at bestaa med den vest- og sønderjydske Kreditforening, som tager Broderparten af Laanene. Som Følge heraf er Materialet betydelig mindre i dette end i de øvrige Amter — naar undtages Ringkøbing, hvor Jydske Land praktisk talt er slaaet helt ud af Konkurrenten, — og derfor ogsaa mindre typisk for Amtet som Helhed og mindre egnet til Sammenligning med Salgsstatistikken. Dette er Hovedgrunden til, at Vurderinger og Laan i Forhold til Salgspriser og Ejendomsskyld her ligger i et helt andet Plan end i det øvrige Jylland. De belaaede Ejendomme naar kun i enkelte Aar op til Gennemsnittet for de solgte og for samtlige Landejendommers Hartkornstilliggende, og i Henseende til Frugtbarhed ligger de, som Forholdet mellem Areal og Hartkorn viser, langt under Gennemsnittet for hele Amtet. Heri maa man søge Forklaringen paa, at Vurderingssummerne i endnu højere Grad end i det østlige og nordlige Jylland overstiger Salgspriserne pr. Td. Hartkorn, selv om man tager Hensyn til Forskellen i det gennemsnitlige Hartkornstilliggende pr. Ejendom. Men denne Forklaring er næppe udtømmende.

Der er ret god Overensstemmelse mellem de i Aarene 1920—21 til 23—24 belaaede og samtlige i 1920 til Ejendomsskyld vurderede Landejendomme i Henseende til Hartkornet (henholdsvis 1,0 og 1,1 Td. pr. Ejendom), men en ikke ringe Forskel i Areal pr. Td. Hartkorn (27,9 mod 19,6

ha). Tiltrods for at de pantsatte Ejendommens Frugtbarhed ligger betydelig under Gennemsnittet for hele Amtet, udgør deres Totalbehæftelse pr. Hektar ca. 85 pCt. af den gennemsnitlige Vurdering til Ejendomsskyld af samtlige Gaarde og Huse i Amtet.

Indskrænker man Sammenligningen til Regnskabsaarene 1920—21 til 1922—23, bliver Forskellen i Jordbonitet noget mindre, og med Hensyn til Hartkornstilliggende falder de i disse Aar belaaente Ejendomme ret nøje sammen med de i 1920 til 22 solgte Gaarde og Huse (0,99 og 0,95 Td. Hartkorn pr. Ejendom). Alligevel ligger deres samlede Behæftelse pr. Td. Hartkorn 1—2.000 Kr. over de solgte Ejendommers gennemsnitlige Vurdering til Ejendomsskyld, hvilket ligeledes kunde tyde paa, at Jydsk Landkreditforenings Udlaan i Ribe Amt ligger højere i Forhold til Ejendomsskylden end i Foreningens øvrige Omraade.

Antallet af de i de sidste 10 Regnskabsaar ydede Laan i Ribe og Viborg Amter forholder sig til det samlede Antal Interessenter i de to Amter pr. 31. Marts 1924 som 83 henholdsvis 75 til 100 (for 1918—19 til 23—24 er de tilsvarende Forholdstal 49 og 45 pCt.). I de sidste 10 Aar har Arealet pr. belaaent Ejendom i Ribe Amt svinget mellem 20 og 31 ha omkring et Gennemsnit af 25 ha, i Viborg Amt mellem 21 og 30 ha omkring 24 ha. I Ribe Amt gaar der i disse Aar gennemsnitlig 30 ha paa en Td. Hartkorn mod 12 i Viborg Amt, og selv om man regner med, at de til Panterne i Ribe Amt hørende Jorder har vundet mere ved Opdyrkning osv. end i Viborg Amt, overrasker det alligevel at se, at Laanenes Beløb pr. Interessent — det vil praktisk talt sige: pr. Ejendom — i 1924 næppe nok var 10 pCt. større i Viborg Amt end i Ribe, nemlig 15.650 Kr. mod 14.319 Kr.

Skønt det ikke er muligt at føre noget egentligt Bevis, forekommer det dog efter det anførte sandsynligt, at Jydsk Landkreditforenings Udlaan ligger i et noget højere Plan i Ribe Amt end i det øvrige Jylland, og at dette er Grunden til, at den klarer sig forholdsvis bedre overfor Konkurrenten i dette Amt end i Ringkøbing, at med andre Ord Konkurrenten her har drevet ogsaa denne Forenings Laaneniveau op.

Kreditforeningerne udmærker sig ved en Fuldkommenhed i Organisationen, som i Almindelighed gør dem lidet tilgæn-

gelige for „Forbedringer“. Et saa fint Instrument skal behandles med Varsomhed og betjenes med Forstaaelse. Der hersker her — foruden de skrevne Love — en indre Lovmæssighed, som ikke krænktes ustraffet. Men Kreditforeningerne ledes af svage Mennesker, som maaske kan presses til at handle i Strid med, hvad de anser for god Kreditforeningspolitik, og at Direktionerne har en Følelse af at være Genstand for en saadan Pression, derom vidner en Henvendelse, som en Kreds af Kreditforeningsdirektører for ikke saa længe siden paa en given Foranledning har rettet til Indenrigsministeriet, og hvori de anmoder Ministeriet om at „bistaa Kreditforeningerne i deres Arbejde for at unddrage sig de Bestræbelser, der netop for Tiden gør sig gældende for til Skade og Fare for Fremtidsudviklingen at skruer Laaneniveauet op“. Men selv om det skulde lykkes at svække Direktørernes Pligtfølelse og forflygtige Ansaret, vilde det ikke ændre noget ved de naturlige Vilkaar for Kreditforeningsvirksomhed.

Kreditforeningerne er Andelsforetagender. Det er deres Styrke, men ogsaa deres Svaghed. Den øverst besluttende Myndighed er hos Medlemmerne, hedder det i Statutterne, og Medlemmerne er Foreningens Debitorer. I Kraft af denne Interessenternes Dobbeltstilling rummer Selvstyret en Fare, forsaavidt som Valgene af Repræsentanter og disses Valg af Direktører foregaar under Hensyn til det almindelige Ønske om højere Laan.

Og hvis der saa endda var Tale om virkeligt Selvstyre! Paa Generalforsamlingerne plejer kun 1 eller 2 pCt. af Interessenterne at give Møde — i mange Foreninger endnu færre — og ved Valg af Repræsentanter som oftest ligeledes kun et Faatal af Medlemmer. Et interessant Eksempel herpaa oplevede man ifjor i Sønderjyllands Kreditforening. Paa Generalforsamlingen var der rejst Krav om en Forhøjelse af Laanene. 5 Uger senere skulde der afholdes Valg af en Landrepræsentant for Haderslev Østeramt, og efter en hidsig Kampagne paa Møder og i Pressen og en ihærdig Underhaandsagitation mødte der paa Valgdagen 93 af 950 stemmeberettigede Medlemmer. Valgt blev den Kandidat, som var opstillet paa Programmet om højere Laan, af 66 af de 93 mødte, d. v. s. af 7 pCt. af samtlige stemmeberettigede. En faatallig men energisk Opposition vil som Regel have let Spil overfor den kompakte Majoritet af tilfredse eller ligegyldige Interessenter, som ikke føler Trang til at gøre deres Rettigheder gældende. Og det vil altid være en taknemlig Opgave at

slaa til Lyd for Kravet om højere Laan, navnlig i en Tid som denne, da mange Grundejere føler Trykket af Kreditindskrænkningen.

At udsætte Kreditforeningernes ansvarlige Ledere for Presion er saa meget mere betænkeligt, som deres Opgave er saare vanskelig og stiller særlig store Krav til Ansvarsfølelsen. Om de Laan, der bevilliges idag, er for store eller for smaa, afhænger af Fremtidsudviklingen og beror derfor paa et Skøn, som skal staa sin Prøve om 10 eller 20 Aar. Selv om man lader uvedkommende Hensyn indvirke paa dette Skøn, er det langt fra givet, at den deraf flydende større Dristighed i Udmaalingen af Laanene vil føre til Kalamiteter. Og selv om dette skulde ske, er der en ikke ringe Trøst i den Tanke, at det bliver Hypotekforeningen, der kommer til at tage det første Stød.

Saadanne Tanker kan ikke være fremmede for en Direktør, som skal paa Omvalg hver fjerde eller sjette Aar. Naar Valgdagen nærmer sig, vil han være i samme Situation som en Rigsdagsmand, der ønsker at blive genvalgt. Om denne Ordning siger Direktør Gjessing i Københavns Hypotekforenings Jubilæumsskrift, at den er forladt af alle nyere Dannelser af kooperative Foretagender. „Den synes ogsaa kun forklarlig som en Levning fra Kreditforeningernes graa Urtid, da man var tilbøjelig til at betragte Direktørstillingerne ikke som Embeder, men som en Slags Ombud, der burde gaa paa Omgang mellem Medlemmerne. Hensynet til Genvalget er egnet til at svække Selvstændighed og Handlekraft hos Foreningens øverste Embedsmænd“.

En Direktør for et Pengeinstitut, som forvalter Hundreder af Millioner Kroner, bør ikke vælges paa et kortere Aaremaal, men — ligesom enhver anden Direktør — ansættes engang for alle. Viser han sig uduelig, skal han selvfølgelig kunne afskediges, men at gaa i stadig Utryghed for de periodisk tilbagevendende Valg, er uværdigt for en Mand i en saa ansvarsfuld Stilling og ikke ufarligt for det Foretagende, han er sat til at forvalte. Ministeriet burde derfor tage under Overvejelse at rette en alvorlig Henstilling til Kreditforeningerne om at lade denne forældede og uheldige, for ikke at sige usømmelige Praksis falde. — I Sønderjyllands Kreditforening er Direktørerne fast ansatte.

Man skulde egentlig antage, at Hensynet til det solidariske Ansvar maatte danne en Modvægt mod Bestræbelserne for at faa Laaneniveauet op. Men dette er ikke Tilfældet. Livet

lærer, at Menneskene er i Besiddelse af en lykkelig Sorgløshed overfor Farer, som lurar ude i den uvisse Fremtid. Det er derfor nærmest kun Pedanter, der tænker paa det solidariske Ansvar, saalænge det ikke træder truende i Forgrunden.

Det er derfor et Held, at der ved Lov er skabt visse Garantier for en forsvarlig Ledelse af Kreditforeningerne, og det vilde formentlig ligge i Almenhedens Interesse, om Statens Tilsyn udvidedes til en stadig og effektiv Kontrol med, hvorledes Lovene og Statuterne efterleves og hvorledes Kreditforeningerne overhovedet ledes. Maalt efter den Kapital, der forvaltes, er et Kreditforenings- (og Hypotekforenings)-Inspektorat lige saa paakrævet som et Sparekasse- og Bankinspektorat, og Opgaven er overkommelig, da der kun er Tale om et Faatal af Institutioner. Det vilde desuden være ønskeligt, om der ligesom for Banker og Sparekasser blev fastsat ensartede Regler for Regnskabsvæsen og Revision.

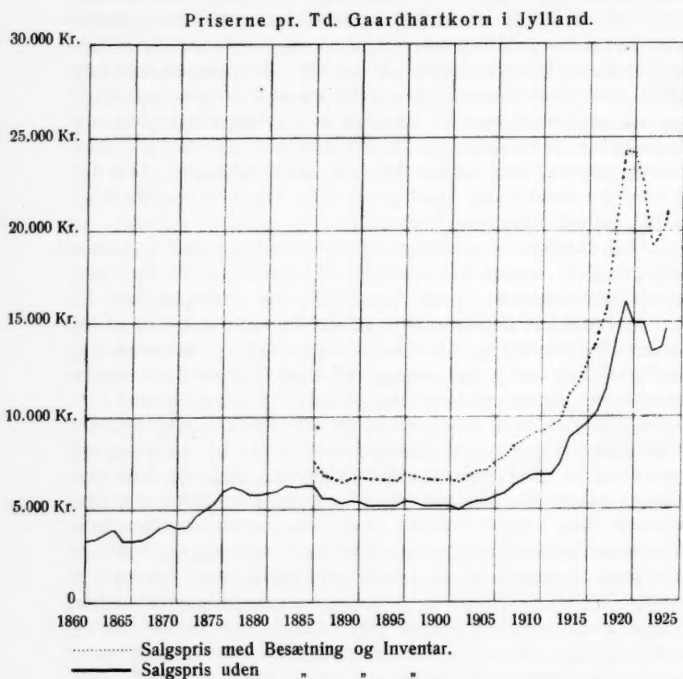
Den langsomme Amortisation i Forbindelse med Laanenes Uopsigeligheg maner til Forsigtighed, navnlig i en Tid med høje Ejendomspriser. I de første 20 Aar afdrages kun 10 pCt. af Laanenes Beløb, og hvad der kan ske i Løbet af 20 Aar, er det vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at danne sig en Forestilling om i vor hurtigt levende Tid med de stærke Prissvingninger og med en svag Valuta i Rekonvalescens.

I 1920 stod vi ved Afslutningen af en tyveaarig uafbrudt Prisstigning, og efter et forbigaaende Prisfald i 1921 og 22 nærmer vi os atter Højderne fra 1919—20, hvis de ikke allerede er naaet. Navnlig fra 1912 antager Priskurven (se Diagrammet Side 148) i Forhold til de foregaaende Aartiers Prisbevægelse en Stejlhed, som virker ængstende, i Særdeleshed naar man betænker, at de senere Aars høje Priser for en væsentlig Del er et Krigs- og Valutafænomen. Under Prisfaldet i 1922 forstummede Klagerne over Laanene; da kunde alle se, at de var høje nok, og i Kreditforeningerne var Humøret stemt paa samme Tone som under det begyndende Prisfald i Firserne. Herom hedder det i Afhandlingen om Jydsk Landkreditforening i Festskriftet af 1901:

„Selvfølgelig maatte det fremkomne Omslag opfordre til Varsomhed — særlig ved nye Udlaan, hvor de som Følge af Krisen dalende Ejendomspriser manede til Forsigtighed. Imod de Tab, der kunde ventes paa allerede optagne, i gunstige Tider ydede Laan, var det naturligvis vanskeligere at væрге sig ved nogen direkte Forholdsregel.“

Jydsk Landhypotekforening maatte i Regnskabsaaret 1922

— 23 overtage 48 Panter, som dog, takket være den begyndende nye Prisstigning, ikke bragte Foreningen noget Tab. For Kreditforeningernes Vedkommende gav det kortvarige Prisfald i endnu stærkere Grad end de første Aar under Landbrugs-krisen i Firserne sig Udslag i en Forøgelse af Udlaanet.

Netto-Tilgangen i Kreditforeningernes Hovedstol havde i Firserne og Halvfemserne gennemgaaende svinget mellem 20 og 30 Millioner Kr. aarlig. Men med Stigningen i Ejendomspriserne efter Aarhundredskiftet øgedes ogsaa Tilvæksten i Udlaanet. Allerede i 1903—04 er Nettotilgangen naaet op over 80 Millioner Kroner, og paa denne Højde holder den sig — med smaa Udsving i de enkelte Aar — til 1914. I 1916—17 er der et brat Fald til 13 Millioner; men iøvrigt bevæger Til-

Kreditforeningernes Udlaan fra 1918 til 1924.

Regnskabsaar	Samtlige Kreditforeninger og Husejer-Kreditkassen i København			Jydsk Land-kreditforening	Vest- og sønderj. Kreditforening ¹⁾
	Nyt Udlaan	Netto-Tilgang			
		Hovedstol	Restgæld	Nyt Udlaan	Nyt Udlaan
	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
1918—19	148	78	68	33	8
1919—20	130	82	69	21	8
1920—21	180	152	138	12	11
1921—22	296	257	242	50	26
1922—23	352	306	291	70	33
1923—24 (1924)	244	201	184	28	38 (10)
	1.350	1.076	992	214	124

væksten i Laanenes Hovedstol sig i nogenlunde samme Højde i Krigsaarene som i Tiden før Krigen. De senere Aars Udvikling karakteriseres ved følgende Tal:

Siden 1918 vil der, naar man medtager Regnskabsaaret 1924—25, for hvilket der endnu ikke foreligger Beretninger, være ydet nye Laan til et samlet Beløb af $1\frac{1}{2}$ Milliard Kroner. Dette Beløb, af hvilket kun en ringe Del vil være afdraget eller tilbagebetalt, udgør — ogsaa naar Udlaanet i Sønderjylland fraregnes — mellem en Trediedel og Halvdelen af Kreditforeningernes samlede Restgæld, og da mange af disse Laan er Tillægslaen, kommer man til det Resultat, at omkring Halvdelen af Kreditforeningsgælden hviler paa Ejendomme, som er prioriterede under Højkonjunkturen.

I den Tid, der har været Kreditforeninger i Danmark, har vi haft to økonomiske Kriser, Pengekrisen i 1857 og Landbrugskrisen i Firserne og Halvfemserne, som hver paa sin Maade har sat Spor i Kreditforeningernes Historie. Gaar vi godt Hundrede Aar tilbage i Tiden, kommer vi til en Periode, som frembyder visse Lighedspunkter med Forholdene i vore Dage: langvarige, verdensomspændende Krigsforhold, som førte til en Sprængning af vor Valuta. Under den paafølgende Deflation ramtes Landbruget af en voldsom Krise, som hovedsagelig skyldtes den under Inflationen opsamlede Gæld.

¹⁾ Den vest- og sønderjydske Kreditforenings Regnskabsaar følger Kalenderaaret. Fra 1920 er Tallene for denne Forenings Vedkommende paavirkede af Udlaanet i de sønderjydske Landsdele.

Foruden Ligheden er der heldigvis langt tungere vejende Forskelle. Men selv om der ikke er nogen Grund til at male Fanden paa Væggen, er der al Anledning til at være opmærksom paa den Fare, som den under det høje Prisniveau stærkt forøgede Gæld rummer.

Endelig skal der endnu i Anledning af Kreditindskrænkningen bemærkes, at et stigende Laanebehov ikke afgiver noget Grundlag for en Forhøjelse af Kreditforeningslaanene. Den eneste Maalestok for Fastsættelsen af Laanene er Pantesikkerheden. Derfor kan Kreditforeningerne heller ikke, saa ønskeligt det end vilde være, gøre noget for at afhjælpe Bolignøden eller lette unge Landmænd Adgang til Jorden. Det er Opgaver, som paahviler det Offentlige. Kreditforeningerne kan kun løse de Opgaver, som ligger indenfor de naturlige Grænser for deres Virksomhed.

BOGANMELDELSER.

L. V. BIRCK: **Europas Svøbe.** Staternes Gæld, beskrevet, forklaret og historisk belyst. 335 Sider. Nyt socialt Bibliotek. Martins Forlag. København og Oslo, 1925. Pris 4 Kr.

Bogen er — ligesom den i forrige Hefte omtalte danske Udgave af Keynes: Tract on monetary reform (oversat af N. J. Ehrenreich Hansen) — et Led i en Skrift-Række, hvis Udgivelse, under Navnet „Nyt socialt Bibliotek“, er planlagt af „Fællesudvalget for social Litteratur“. Bogen, der er tilegnet „Mine nationaløkonomiske Kolleger ved det kgl. Frederiks Universitet i Oslo“, er udarbejdet paa Basis af Forelæsninger holdt i København og Kristiania i 1923, men ved Siden af sit videnskabelige Formaål har Bogen, saaledes som det synes at fremgaa af, at den er foranstaltet udgivet af det ovennævnte Fællesudvalg, aabenbart en populær Hensigt, og Bogens skarpe Tendens og agitatoriske, i nogle Tilfælde demagogiske Fremstillingsform maa vel ses i Sammenhæng hermed. Denne Tendens er allerede udtrykt i Bogens Titel og understreges yderligere dels i Dedikationen, hvor Statsgælden omtales som „det vigtigste, nej, som Forholdene har udviklet sig, det eneste vigtige Afsnit af Finansvidenskaben“, dels i Bogens Motto, hvortil er valgt følgende Udtalelse af Napoléon I: „Statsgæld er umoralsk og ødelæggende; umærkelig underminerende Statens Grundvold, udleverer den den nulevende Generation til den næstes Forbandelse“.

Bogen, der vidner om omfattende og indgaaende Studier af det vidtforgrænnede Emne, falder i fire Afsnit, to teoretiske: 1) Beskrivelsen og 2) Forklaringen, samt to historiske, henholdsvis 3) Kendsgemningerne og 4) et Tillæg, der omhandler Statsgæld og Papirpenge i forskellige Lande. Af de to sidstnævnte Afsnit giver „Kendsgemningerne“ en almindelig Oversigt over Statsgældens Historie, grupperet om visse karakteri-

stiske Perioder: Middelalderen, det internationale Laanemarkeds Opstaaen, Fyrstestaten, den liberale Borgerstat, Verdenskrigen, medens Tillægget giver udførlige historiske Oplysninger om hvert enkelt af de store Lande: England, Frankrig og Tyskland-Østrig samt om Danmark, hvortil kommer nogle mere summariske Oversigter om de forenede Stater samt om Norge, Sverige og Finland.

Hvad særlig angaar de to teoretiske Afsnit, giver det første: Beskrivelsen, en Fremstilling af de forskellige finansvidenskabelige Begreber, som staar i Forbindelse med Statsgælden, medens der i det andet: Forklaringen, redegøres nærmere for de økonomiske Virkninger af Statsgælden, dens Optagelse og Afbetaling. Grænsen mellem de to Afsnit er dog optrukket noget usikkert, og i det hele synes den anvendte Systematik noget kunstig, samtidig med at den let giver Anledning til Gentagelser. Dette er dog ikke den væsentligste Anke. I Afsnittet: Forklaringen, som aabenbart er det, der har interesseret Forfatteren mest, og hvori han giver mange Prøver paa sin Evne til skarpsindig Analyse af økonomiske Fænomener, er i stort Omfang medtaget Stof, som kun har løselig Berøring med Emnet: Statsgæld, og som snarere maa betragtes som Indlæg i Valutadiskussionen, med særligt Henblik paa danske Forhold. Forfatteren fremstiller her den almindelige Kredit-Teori, han diskuterer Valutastabilisering m. m., Formueskat een Gang for alle, Spørgsmaalet om Kapitaldannelsens Afhængighed af Inflation og Deflation. Forfatterens Fremstilling af Inflationens fordærlige Virkninger er malende og rammende, men sine Steder saa polemisk og med saa udprægede Udtryk for Sympatier og Antipatier, at man tvivler om, at alle Udtryk er nøgternt og koldblodigt afstemt efter det saglige Indhold. I Spørgsmaalet om de økonomiske Konjunkturers Indvirkning paa Kapitaldannelsen synes Forfatteren at indrømme, at Inflationen i og for sig giver en større Opsparing end Deflationen, men tilføjer, at Samfundet dog, særlig som Følge af fejlagtige Dispositioner og Kapitalanbringelser, vil være fattigere efter en Inflation end før denne. Selv om det vistnok ikke siges udtrykkeligt, kan det vel antages, at Forf. betragter Deflationen som havende den modsatte Virkning paa Kapitaldannelsen. Det anførte synes under de ugunstige Vilkaar, hvorunder Kapitaldannelsen foregaar her i Landet, at være et stærkt Argument for en Deflation. Dog drager Forf. ikke denne Konsekvens, i hvert Fald ikke direkte. Ganske vist argumenterer han for en Formueskat een Gang for alle til Af-

betaling af den indenlandske Statsgæld og gør med Rette gældende, at en saadan Forholdsregel vilde virke deflaterende. Og andetsteds henviser han til sit tidligere fremsatte Forslag om at stabilisere Kronen ved 20 cents. Men det fremgaar ikke nærmere, hvorledes de to Forslag forholder sig til hinanden.

I Afsnittet: Forklaringen findes der, som nævnt, ved Siden af Kapitler af mere almindeligt valutapolitisk Indhold, ogsaa Kapitler, hvori Statsgældens Virkninger nærmere drøftes. De uheldige økonomiske Virkninger af en overdreven Gældsstiftelse stilles her i skarp Belysning, og i stærke Udtryk fordømmes Misbrugene af den offentlige Gæld og imødegaas de Argumenter, hvormed Statsgælden i Almindelighed forsvares. Det benægtes, at Statsgælden fremmer Sparsommeligheden, det benægtes eller omtales som en meget tvivlsom Paastand, at Laanet lægger Byrden over paa Fremtiden, o. s. v. Det maa betragtes som en Svaghed ved disse Kapitler, at det ikke præcist angives, paa hvilke Forudsætninger de kategoriske Domme hviler, eller hvilken Rækkevidde de har. Det kan ikke antages, at den læge Læser i Almindelighed bliver opmærksom paa, at et meget stort Antal af de stærke Udtalelser kun er rigtige, forsaavidt angaar Laan, der stiftes i en Inflationsperiode og anvendes til uproduktive Formaal, og at Forf. aabenbart kun har haft til Hensigt at skildre denne Gælds Virkninger. Der tales atter og atter uden Forbehold om de Ulykker, den offentlige Gæld forvolder, om, at der bag Statsobligationen som Rentekilde absolut intet reelt ligger, o. s. v. Hvor meget rigtigt der end er i denne Skildring, forsaavidt angaar den Gæld, som Verdenskrigen har efterladt, maa det dog ikke glemmes — som en meget væsentlig Side af Sagen —, at Virkningerne af Statsgæld, der er stiftet paa et fornuftigt Grundlag og i et fornuftigt Øjemed, stiller sig ganske anderledes end skildret af Forfatteren.

Naar der, som med Rette fremhævet, knytter sig saa store Ulemper, ja Ulykker til Inflationsperiodens Gæld, maatte det være et paatrængende Krav til Bogen, at den gav en udtømmende og for den læge Læser forstaaelig Fremstilling af de teoretiske Betragtninger, paa hvilke den berettigede Gældsstiftelse hviler. Dette maa dog trods alt blive det vigtigste Afsnit i en Fremstilling af Statsgælden. Da Statsgæld ikke lader sig udrydde som et Led i den offentlige Husholdning, er det, ikke mindst i en Bog med populært Formaal, bedre at angive de naturlige Grænser for den berettigede Gældsstiftelse end at

fremstille den offentlige Gæld som noget Djævelskab, som af Højfinansens paatvinges en værgeløs Statsledelse, og som kun kan bringe Ulykker over Samfundet. Bogen giver, baade i det første Afsnit, Beskrivelsen, og i det andet, Forklaringen, en Række vigtige Synspunkter til Bedømmelse af, naar og i hvilket Omfang det er berettiget at stifte Gæld. Men dels savnes der i Fremstillingen en konsekvent Gennemførelse af et ledende Synspunkt, dels er det ikke ganske klart, hvad der er Forf.s egen Mening, enten fordi andre Forfatteres Anskuelser refereres uden Tilslutning eller Modsigelse, eller fordi Forf. om den samme Ting ytrer sig paa forskellig Maade.

Hovedsynspunktet maa bygge paa den Kendsgerning, at Statens Tilværelse varer ud over den enkelte Generations Liv, og at det i en Mængde Forhold er nødvendigt, ja gavnligt, at en Generation træffer Dispositioner, som kommer de følgende Generationer til Gode. Der opstaar herved et Fordelingsproblem, som i Virkeligheden kun udgør en særlig Side af det store Fordelingsproblem, hvormed Finansvidenskaben beskæftiger sig, Spørgsmaalet om, hvorledes Omkostningerne ved Gennemførelsen af de offentlige Foranstaltninger skal fordeles. Hvad Stat (og Kommune) ikke er i Stand til at skaffe sig gennem Erhvervsvirksomhed, maa fremskaffes ad Beskatningens Vej, og Opgaven er til enhver Tid at afgøre, hvorledes Skattebyrden skal fordeles, i Rum og i Tid. Hvilken Betydning man ellers vil tillægge Nytteprincippet i Beskatningen, kan der ikke indvendes noget alvorligt mod at lægge det til Grund for Skattebyrdens Fordeling mellem Generationerne. Det er naturligt at kræve, at hver Generation svarer for sig, d. v. s. betaler for den Nytte, den modtager, hvad enten denne modtages gennem Goder, der forbruges definitivt i Løbet af kort Tid, eller gennem Goder, der kan tjene flere Generationer. Dette er det samme som at sige, at hver Generation maa aflevere (relativt) uformindsket til den følgende Generation den Arv, den har modtaget fra Fædrene, men at det paa den anden Side, naar der afleveres mere, end der er overtaget, er berettiget at lade den følgende Generation betale derfor, d. v. s. lade den bære en forholdsmæssig Del af Byrden i Form af Forrentning og Amortisation af Laan. Under Kapitlet: „En Finansministers Motiver“ gengiver Forf. en Række Betragtninger, der vel i Hovedsagen munder ud i samme Resultat som det her anførte, men da det sker i Form af et Referat af Wagner („Hvis han“, d. v. s. Finansministeren, „følger Prof. Wagner, vil han sige: . . .“), fremgaar det ikke klart, hvad Forf.

selv mener. Og denne Tvivl underbygges ved Læsningen af Kapitlet: „Bærer Nutiden eller Fremtiden Byrden?“, hvori det gøres gældende, at det ikke er Fremtiden, men Nutiden, der bærer Byrden ved indenlandske Laan „maalt i Goder“. Af de sidste Ord fremgaar det, at Forf. her taler om „Byrden“ i en helt anden Betydning, end almindeligt er i Finansvidenskaben; men dette kan kun virke vildledende, rent bortset fra, at det ikke er berettiget uden afgørende Forbehold at betegne Kapitaldannelsen som en „Byrde“ for Samfundet, da Kapitalanvendelsen dog normalt betaler sig for Samfundet som Helhed i Form af øget Produktivitet og øget Behovstilfredsstillelse.

Ogsaa paa andre Punkter giver Forstaaelsen Anledning til Tvivl. Naar det anerkendes, at de Foranstaltninger, der kommer Fremtiden til Gode, kan betales med Laanemidler, bliver det et Spørgsmaal, hvilke Foranstaltninger der i saa Henseende kan blive Tale om. Her melder sig en lang Række af Spørgsmaal, som i Almindelighed kun vil kunne besvares ved en Betragtning af de offentlige Aktiver. Et af de vigtigste principielle Spørgsmaal er det, om „udbyttegivende“ og „ikke-udbyttegivende“ Ejendomme kan behandles paa samme Maade. Det er ikke klart, om Forfatteren anser det for rigtigt at laane til Anskaffelsen af Ejendomme af sidstnævnte Gruppe, og det skal derfor i denne Anledning her fremhæves, at det formentlig er lige saa berettiget at laane hertil som til de „udbyttegivende“ Ejendomme, alt under den almindelige Forudsætning, at de paagældende Ejendomme virkelig afkaster en anerkendt Brugsnytte, som kommer Eftertiden til Gode (Skoler, Hospitaler, Fængsler, Raadhuse, Brandstationer). En Skole, der overlades til Efterslægten, og som fritager denne for ad anden Vej (ved Leje af Lokaler) at afholde Udgiften til Forrentning og Amortisation af en Kapital svarende til den i Skolen bundne, adskiller sig i den her omhandlede Henseende ikke paa noget væsentligt Punkt fra de Aktiver, der kaldes „udbyttegivende“.

Under Betegnelsen „Sunde Finansprincipper“ giver Forf. værdifulde Anvisninger paa, naar og hvor meget der bør laanes, og hvorledes Forrentningen og Amortisationen bør sikres. Forsaavidt Forf. her særlig gør opmærksom paa, at der ikke bør stiftes Laan i et højt Prisniveau, skal det bemærkes, at denne Anvisning formentlig kan formuleres mere rationelt. Da man, selv under det bedste Finansstyre, ikke altid kan undgaa at stifte Laan, naar Prisniveauet ligger højt, maa man, hellere

end at opstille en Idealfremgangsmaade, der dog ikke kan realiseres, søge raadet Bod paa Ulemperne ved saadanne Laan gennem rationelle Afbetalingsregler. Tempoet for Laanets Afbetaling bør nøje følge det Tempo, hvori Værdien af det erhvervede Aktiv falder, saaledes at der foretages større Henlæg-gelser til Afbetaling i et højt Prisniveau end i et lavt. Hertil kunde det føjes, som en praktisk Forholdsregel, at der altid straks burde foretages en ekstraordinær Afskrivning paa et ny-erhvervet Aktiv. Der vilde herved i nogen Grad kunne raades Bod paa den Omstændighed, at det offentlige normalt maa antages at erhverve sine Aktiver med relativt større Omkostninger end Tilfældet er i det private Erhvervsliv. Og der vilde endvidere være opnaaet at gøre den Generation, der tilveje-bringer et Aktiv, stærkere interesseret i en saa økonomisk Fremgangsmaade ved Anskaffelsen som muligt, paa samme Maade, som man efter de her i Landet gældende Regler om Refusioner mellem Kommunerne indbyrdes af forskellige Forsørgelsesudgifter lader Opholdskommunen bære en Del af Udgiften for Personer, der er forsørgelsesberettigede andetsteds, og derved gør Opholdskommunen mere interesseret i en økonomisk Fremgangsmaade, end om hele Udgiften blev refunderet af Forsørgelseskommunen. Yderligere gør ved de offentlige Laan ogsaa den Betragtning sig gældende, at der med det stigende Folketal og det voksende Omfang af det offentlige Virksomhedsomraade bør ske en relativ Forøgelse af Stats og Kommunes Nettoformue, for at den disponible Driftskapital stadig kan være stor nok i Forhold til de Opgaver, der kræver deres Løsning.

Der skal endnu kun gøres et Par Bemærkninger i Anledning af Forfatterens Forsvar for en Formueskat een Gang for alle. Principielt vil Forf. have denne fastsat saaledes, at her-ved hele den danske Stats indenlandske Statsgæld kunde af-betales. Den deflaterende Virkning, som en saadan Forholds-regel vilde medføre, maa anses for meget ønskelig, men bortset fra, at en Deflation kan opnaas ad andre Veje, er der over Forf.s Forslag noget vilkaarligt. Hvis man anerkender de foran nævnte Kriterier for, hvor stor Statens Gæld bør være, trænger det til nærmere Motivering, at netop et Beløb svarende til den indenlandske Gælds Størrelse skulde af-betales. Det er uheldigt, at Staten stifter større Gæld end, hvad der svarer til Værdien af de Aktiver, den erhverver; men omvendt vilde det være en umotiveret Forøring til Fremtidens Skatteydere, om man pludselig afbetalte Gæld, der svarer til

Aktiver, hvis Værdi endnu ikke er fuldt afskrevet. Interessant er det ogsaa at se, at Keynes's Forsvar for en Formueskat een Gang for alle er langt nøjere afstemt efter samtlige foreliggende Forhold. Han fremhæver langt stærkere dels Foranstaltningens ekstraordinære Karakter, dels Nødvendigheden af at bedømme den under Hensyn til de øvrige Skatters Højde, særlig Indkomstskatten og Arveafgiften. Alle Ting taget i Betragtning anser han det, skønt Talen er om England, der har gennemgaaet Verdenskrigen, for tvivlsomt, om det vil være nødvendigt at gribe til denne Foranstaltning, og de seneste Begivenheder har jo ogsaa vist, at det, med en Sterling-Kurs nærved pari, var muligt at faa Balance i Stats-Budgettet, uden at den Reserve, som ligger i Formueskatten een Gang for alle, er taget i Brug. Den danske Statsgæld er ganske vist langt større, end der er nogen Undskyldning for, men dog kun for lidt at regne i Sammenligning med den Byrde, som store Omraader af det øvrige Europa maa bære. Og det synes ikke paakrævet, at en Finansteoriker leder Diskussionen bort fra det Omraade, hvor den under de øjeblikkelige danske Forhold naturligt hører hjemme, den planmæssige og jævne Nedbringelse af Gælden gennem Skattepaalæg, der endda kan holdes indenfor meget beskedne Rammer.

Chr. Olsen.

ARGENTARIUS: **Valuta.** En Bank-Chefs Breve til sin Søn. 152 S. Oversat af Ludv. Fjærli. H. Aschehoug & Co. Kristiania 1924.

Dette Skrift fortsætter den lille Bog „Om Penge“, der blev omtalt her i Tidsskriftet 1924, og er ligesom den klar og koncis, og holder hvad det lover i Retning af en Fremstilling, der er tilgængelig for enhver Læser, der vil gøre sig et Mindstemaal af Umage. Dets Forf., Udgiveren af det tyske Tidsskrift: Die Bank, Alfred Lansburgh, er en kyndig Mand paa disse Omraader, vel værd at læse, baade naar han skriver sine teoretiske og praktiske Afhandlinger i Die Bank og naar han, som i det foreliggende Skrift, skriver i mere letfattelig Form.

Det værdifuldeste ved den her foreliggende Oversigt over Valutaspørgsmaalet synes mig at ligge i den Klarhed og Konsekvens, hvormed Forf. redegør for Varebevægelsernes Afhængighed af Priser og Valutakurser. Den „ugunstige“ Handels-

balance sættes ind paa sin Plads i den internationale Vareomsætning som en nødvendig Konsekvens af, at det indenlandske Prisniveau igennem Pengepolitikken er drevet op over Udlandets Prisniveau, uden at Vexelkurserne er fulgt helt med, og følgelig maa Varerne strømme ind i det paagældende Land. Omvendt vises det, at hvis Handelsbalancen skal blive „gunstig“, kan dette kun ske ved, at Indlandets Prisniveau synker saa stærkt, at Varerne strømmer ud, og dette maa ogsaa ske, hvis der skal præsteres særlige Betalinger til Udlandet. Forf. fremhæver endvidere, at denne Paavirkning af Varebevægelsen, der under en svingende Papirmøntfod skal være meget stærk for at overvinde den Usikkerhed, der klæber ved Papirmønten, kun behøver at være ganske svag under en Guldmøntfod, hvor Risiko for Ændring i Priser og Valutakurser er minimale. Forf. er derfor en Tilhænger af en Tilbagevenden til Guldmøntfoden, selv om han er enig i, at principielt kan en Papirmøntfod administreres ligesaa sikkert som Guldmøntfoden.

E. C.

INGVAR WEDERVANG: **Om Seksualproportionen ved Fødselen.**
438 S. Steenske Forlag. Oslo 1925.

Det for en umiddelbar Betragtning ganske naturlige Faktum, at der fødes og lever omtrent lige mange Mennesker af hvert Køn, rummer som bekendt et Problem, man i ganske særlig Grad har søgt at komme til Livs ad statistisk Vej.

Medens Biologerne i alt Fald for Tiden maa siges at være forrest med Hensyn til Undersøgelser over de kønsbestemmende Aarsager, har saadanne Undersøgelser indtil for nylig i overvejende Grad været forbeholdt Statistikerne; men selv om det Materiale, Biologien med Tiden vil kunne stille til Raadighed, bliver af hel anden Art end tidligere Tiders mere raa lagttagelser, kan der næppe herske Tvivl om, at det — maaske snart — paany vil blive Statistikens Tur at sige de afgørende Ord om disse Spekulationer, ogsaa af den Grund, at statistiske Erkendeformer netop i vor Tid vinder enormt Terræn ogsaa i Naturstudiet.

Spørgsmaalet om Kønnenes Ligevægt er dog ikke blot af naturfilosofisk Art, men frembyder i andre Retninger Problemer af den største socialøkonomiske og befolkningsstatistiske Inter-

esse. Blandt de Forskere, der tidligst har haft Øje for netop denne Side af Sagen, finder vi *Süssmilch*, hvis berømte Værk uden at bidrage til Løsningen af selve Spørgsmaalet om de kønsbestemmende Aarsager for lange Tider prægede den demografiske Forskning, forsaavidt som hans Opfattelse af Drengoverskudet som Middel til at tilvejebringe Ligevægten mellem Kønnene i den giftefærdige Alder, har formaaet at gøre sig gældende omtrent til vore Dage¹⁾.

Naar hertil kommer, at Undersøgelser vedrørende Seksualproportionen mere end noget andet statistisk Problem har bidraget til Udviklingen af den statistiske Metode, er det fuldt forklarligt, at Forfatteren — forsynet med Midler baade til Studierejser og Publicering — har kastet sig over dette Emne. Resultatet er blevet et Værk, der allerede ved sit ydre Omfang virker imponerende, og et nøjere Studium svækker ikke paa nogen Maade dette Indtryk; Hensigten — at give en samlet Oversigt over den statistiske Forsknings Resultater paa dette Omraade — maa anerkendes som opnaaet; selv om man ikke finder noget væsentlig nyt, hverken med Hensyn til Metoder eller Resultater, maa Forestillingen om Omfanget af det bag Fremstillingen liggende Arbejde aftvinge Læseren den største Respekt.

Efter en historisk Oversigt (paa over 100 Sider) navnlig omfattende ældre Undersøgelser, faar Læseren — bl. a. som Forberedelse til de følgende rent statistiske Afsnit — i et Par selvstændige Kapitler et Referat af den moderne Biologiske Resultater m. H. t. Kønsbestemmelsens Mekanisme, herunder Kromosomlæren og den paa flere Punkter mod denne stridende *Siegel'ske* Teori om Betydningen af Æggets Modenhedsgrad i Befrugtningsøjeblikket (Teorien om Conceptionsterminen), Kapitler, som Anm. har læst med den største Interesse, omend udelukkende receptivt.

I Værkets anden henvend 300 Sider store (egentlige) Del gøres derpaa Rede for Seksualproportionen dels i den tilstedeværende Befolkning, dels blandt de fødte, herunder særlig dens Afhængighed af alle de forskellige Momenter, som man efterhaanden har tillagt Betydning. Forfatterens vigtigste Indsats er i denne Del den udførlige og selvstændige Paavisning af den Betydning,

¹⁾ At *Süssmilch's* Undersøgelser i denne Retning nu i væsentlig Grad synes at skyldes *Leonard Euler* (jfr. *Eulers opera omnia*, I. vol. 7, Leipzig 1923), kan næppe fratage *Süssmilch* Æren af at være blandt dem, der tidligst har henledt Opmærksomheden paa Spørgsmaalet.

der maa tillægges Forskellen mellem den registrerede Seksualproportion og den „egentlige“, d. v. s. den, der gælder for samtlige grundlagte Fostre, baade dem, der naar at blive bragt levende til Verden, saavel som dem, der fødes døde eller ufuldbaarne, og hans Hovedthesis gaar ud paa, at overfor den paapegede Forskel er de Variationer, som kan paavises mellem registrerede Seksualproportioner, af saa ringe Størrelse, at man, før man griber til andre Forklaringer, først maa eftervise, at Aarsagen ikke ganske simpelt skyldes Forskelle i Hyppigheden af Fejlfødsler. Den nøjagtige Konstatering af den omtalte Forskel er naturligvis vanskelig eller, naar alt kommer til alt, umulig, fordi de ganske tidlige Aborter enten slet ikke registreres eller vanskelig kan kønsbestemmes. Allerede paa Grundlag af de Oplysninger, der haves vedrørende Seksualproportionen blandt fejl- eller dødfødte, finder man dog, at Seksualproportionen, der ellers regnes at ligge omkring 512—514 pro mille, idetmindste maa antages at ligge omkring 570—580 pro mille; men den er af mange Grunde sandsynligvis endnu langt større.

Forf. gør rigtigt opmærksom paa, at bl. a. *Lexis* allerede havde en tydelig Opfattelse heraf. Saa meget mærkeligere er det, at Forf. efter Paavisningen af den nævnte Forskel falder for Fristelsen til deraf at drage den altfor vidtgaaende Slutning, som netop *Lexis* mindre end nogen anden fandt Anledning til at drage, at Sandsynlighedsregningen kun kan være til liden Nytte ved Bedømmelsen af Seksualproportionens Variationer, og at det ikke har megen Betydning at vurdere disse Variationer ved Hjælp af Middelfejl eller andre Præcisionsmaal (S. 230). Det er ikke langt fra, at Naturfilosofen med samme Ret kunde opgive Aarsagsloven som ubrugelig, fordi vi trods Tusinders Anstrengelser endnu staar overfor uløste Gaader i den fysiske Verdens Mekanik.

Naar det erindres, hvor forskellige, ja svingende og ofte ufuldstændige, Registreringsreglerne er Verden over, er det ganske vist overmaade forbavsende — men ved de store Tals Lov fuldt forklarligt og derfor egentlig ganske karakteriserende for Begrebet statistisk Regelmæssighed — at den umiddelbart ved den øjeblikkelige Registreringspraksis bestemte Seksualproportion hører til de Talforhold, der i første Række har bi-draget til at aabne Øjnene for dette Begreb og dets Betydning. Men lige saa lidt som Aarsagsloven fritager Fysikeren for stadig at søge at spørge rigtigere og mere nærgaaende (d. v. s. at anstille stadig bedre og mere talende Forsøg), lige saa lidt fri-

tager Forestillingen om Eksponentiallov og Middelfejl Statistikerne for at fremskaffe stadig renere Materiale og bedre Iagttagelser, og her maa Statistikerne for Tiden vente paa Biologerne. Konstateringen af den store Forskel mellem registreret og virkelig Seksualproportion er rent historisk mere end tilstrækkelig Forklaring paa, at saa mange selv med teoretisk-statistiske Hjælpemidler svært bevæbnede Forskere forgæves har søgt at komme paa Spor efter afgørende kønsbestemmende Aarsager, og den Slutning, der heraf kan drages, fører ikke videre, end at man maa erkende Nødvendigheden af en forbedret Observationsteknik, hvad der paa den anden Side ogsaa er tilstrækkeligt. Om Nyttens af Middelfejlsbegrebet i al Almindelighed kan der i denne Anledning derimod ikke strides. Selv den største Tvivler vil lejlighedsvis kunne gribe sig selv i Spekulationer over, om fundne Forskelle er „mistænkelige“ eller betydningsløse (tilfældige) og i al Hemmelighed anstille maaske endog tvivlsomme Middelfejlsbetragtninger for at komme videre.

Saadan haardkogt Tvivl ligger dog næppe bag „Slutningen“; snarere maa den tages som et mindre prægnant Udtryk for Anskuelse, der med større eller mindre Ret doceres i den store Verden; Forf. burde her have holdt sig nærmere sine hjemlige Lærere.

Foranstaaende Indvending vedrører kun en enkelt Bemærkning, som uden iøvrigt at skade Arbejdet dog forekommer Anm. vel værd at opholde sig ved, saa meget mere som denne temmelig ukritiske Gengivelse af en Anskuelse i alt Fald i een Henseende præger store Dele af Bogen; ikke saaledes at kritiske Bemærkninger ikke forekommer; andet vilde være utænkeligt; men en Svaghed er det, at det store Stof omend med megen Troskab er gengivet i en temmelig ensformig Referatstil. Op over det allermeste af Stoffet hæver sig dog for at nævne enkelte Eksempler Lexis's, til Dels Geisslers og ikke mindst Tschruprows Arbejder, uden at Forf. har søgt at orientere Læseren ved karakteriserende Hjælpemidler (typografiske eller stilistiske), der kunde give en Smule Relief. Det paa Engelsk affattede „Summary“ paa ti Sider, hvormed Bogen er forsynet, og som formentlig i første Række er beregnet at skulle tjene ikke-skandinaviske Læsere, vil under disse Omstændigheder i ikke mindre Grad være ogsaa norsk-kyndige Læsere kærkomment.

En stor Del af de refererede Arbejder, til hvilke man har forholdsvis let Adgang, kunde uden Skade have været omtalt mindre udførligt, hvorved Bogen vilde have vundet

en Del i Omfang (derved at den var blevet mindre). Paa den anden Side vil alle, der beskæftiger sig med Undersøgelser af denne Art, naturligvis være Forfatteren taknemlig for, at en saa omfattende og udførlig Redegørelse (og Litteraturfortegnelse) for alle herhen hørende Spørgsmaal er blevet stillet til Raadighed.

Hans Cl. Nybølle.

THV. AARUM: *Læren om Samfundets Økonomi. I. Teoretisk Socialekonomik*, 467 S. Det Mallingske Bogtrykkeri, Kristiania, 1924.

Man spørger uvilkaarligt sig selv, naar man stilles overfor et nyt „Systemværk“ som det foreliggende, om ikke det overordentlig store Arbejde, der maa være nedlagt i Udarbejdelsen af en saadan Fremstilling, paa Økonomiens nuværende Udviklingstrin med større Udbytte kunde være anvendt paa Enkeltundersøgelser og Monografier. Det skal naturligvis ikke underkendes, at Fremstillingen af Økonomiens grundlæggende Begreber og Tankegange ved den stadig fortsatte Bearbejdelse efterhaanden kan komme til at fremtræde i en mere og mere afklaret Form, men det maa paa den anden Side heller ikke glemmes, at de fundamentale Sandheder derved let kan staa i Fare for at blive saa „gennemsigtige“, at de taber enhver reel Betydning. Hele den klassiske Epigonlitteratur er her det store advarende Exempel.

Man forstaar imidlertid vel den Trang, en Universitetslærer, der gennem en Aarrække har doceret sit Fag, maa føle til overfor en videre Kres at gøre Rede for den mere eller mindre personligt prægede Form, hvori dets Læresætninger har udkrystalliseret sig for ham. Herhjemme betegner Prof. Scharlings ufuldendte Arbejde det sidste Forsøg af denne Art, men i Sverige har jo baade Wicksell og Cassel skænket Læseverdenen systematiske Fremstillinger af den teoretiske Økonomi, og i Øjeblikket arbejder begge de norske Universitetslærere i Faget paa lignende Værker til Afløsning af Aschehougs.

I det foreliggende Tilfælde er Arbejdet nu tillige tilstrækkeligt motiveret allerede ved Nødvendigheden af at tilvejebringe en for de norske juridiske Studerendes Behov passende Lærebog til Afløsning af Prof. Morgenstiernes mere kortfattede Fremstilling. Og derte Behov maa Prof. Aarums Bog siges fuldt ud at have tilfredsstillet. Som Lærebog er den mønstergyldig, og der eksisterer næppe i Øjeblikket paa de nordiske Sprog nogen bedre.

Ud fra det Indtryk, man faar af denne Bog, kan man ikke andet end beundre den Maade, hvorpaa Undervisningen i Nationaløkonomi for Jurister i Norge maa være lagt an. Man er utvivlsomt herhjemme i noget for høj Grad faldet for Fristelsen til at forsøge at give de juridiske Studerende Indblik i alle den økonomiske Videnskabs Dele med det Resultat, at det Kendskab, der i den korte Tid, som staar til Raadighed, kan erhverves dertil, nødvendigvis maa blive yderst summarisk og hos det store Flertal efterlade en Forestilling om Nationaløkonomien som en Videnskab, hvori man — som Prof. Westergaard har udtrykt det — lærer at sige et eller andet mere eller mindre overfladisk om ethvert foreliggende Spørgsmaal, uden at der kan være Tale om nogen virkelig Løsning deraf. Af ulige større Værdi end en saadan Sum af mere eller mindre golde Argumenter og Modargumenter til Brug i en Diskussion vilde det imidlertid være, om man til senere Anvendelse ved Løsningen af det praktiske Livs Opgaver var i Stand til at bibringe de juridiske Studerende en virkelig skolet økonomisk Tankegang. Og netop dertil synes en Fremstilling som Prof. Aarums at maatte være en ypperlig Hjælp.

Men tillige har Prof. Aarum set det som sin Opgave for de statsøkonomiske Studerende at overflødigggøre Studiets Paa-begyndelse med Læsning af Aschehougs „Socialøkonomik“ ved at give dem den fornødne indledende Oversigt, som derefter under det fortsatte Studium kan suppleres med Forelæsninger af almindeligt og specielt Indhold saavel som med et mere selvstændigt Studium af den økonomiske Literatur.

I Bogens Forord gør Forfatteren selv opmærksom paa, at begge de nævnte Hensyn stiller det Krav til Fremstillingen, „at den ikke nøier sig med en mere eller mindre populær gjengivelse af et konventionelt læsestof, men paa en videnskabelig, om end letfattelig og kortfattet, maate fører de studerende ind i den økonomiske videnskabs aand og tankegang, paa samme tid som den meddeler det fornødne faktiske kundskabsstof“. Og som alt sagt tilfredsstiller det foreliggende Arbejde fuldt ud dette Krav.

Stoffet i det udsendte første Bind, der saa snart som muligt vil blive efterfulgt af et andet indeholdende „den praktiske økonomik“ (Nærings- og Socialpolitik), er delt i seks Hovedafsnit. I det første, der behandler de økonomiske Grundbegreber, gøres der indledningsvis Rede for den økonomiske Videnskabs Genstand, den økonomiske Virksomhed, der bestemmes som Sammenfatningen af de med Opofrelse for-

bundne Handlinger, hvorved de ydre Midler for Tilfredsstillelsen af de menneskelige Behov tilvejebringes og forvaltes i Henhold til de mindste Midlers Lov. Paa sædvanlig Maade omtales dernæst Opgave og Metode baade for Teori og Politik saavel som disse Discipliners Forhold til andre Videnskaber, hvorefter der gives en kort, men vel karakteriseret Fremstilling af de vigtigste Retninger i den økonomiske Tænkningens Historie.

Med Udgangspunkt i Behovene defineres derpaa en Del af de vigtigere økonomiske Grundbegreber: frie og økonomiske Goder, Produktion og Konsumtion, Ejendom og Rettigheder, Formue og Indtægt. Forfatteren vender sig her mod Lærebøgerne sædvanlige Definition af Økonomien som Læren om de økonomiske Goders Produktion, Ombytning, Fordeling og Forbrug. Overfor den derved vakte Forestilling om, at den økonomiske Virksomhed successivt skulde gennemløbe disse Stadier, peger han paa, at Produktion og Konsumtion i Virkeligheden under en samfundsmæssigt ordnet Økonomi er simultane, ligesom han under Produktion i økonomisk Betydning vil henregne ogsaa Omsætningen. Som det rigtige Synspunkt fremhæves derfor, at Produktion og Konsumtion, Omsætning og Fordeling gaar Haand i Haand og gensidig paavirker hinanden, idet det dog stærkt understreges, at det er Konsumtionen, der som al økonomisk Virksomheds Maal bliver bestemmende for Produktionens Art og Retning. I Stedet for at behandle Konsumtionen i et særligt Afsnit giver Aarum imidlertid Grundlaget for sin Lære herom i Værdilæren, medens de øvrige Spørgsmaal Forbruget vedrørende henlægges til Behandling i Økonomiens Politik.

I de følgende tre Hovedafsnit behandles derfor Værdien, Produktionen og Fordelingen, hvorpaa Fremstillingen efter et længere Afsnit om Penge og Kredit afsluttes med en Oversigt over Bølgebevægelserne i den økonomiske Virksomhed (de økonomiske Konjunkturer og Befolkningsspørgsmaalet). Hele denne Fremstilling af den teoretiske Økonomi, der paa mange Punkter slutter sig nær til Marshalls, indeholder vel ikke saa overvættets meget egentlig nyt og originalt Stof, men det er paa en heldig Maade lykkedes Prof. Aarum — som han selv udtrykker det — at faa indarbejdet i Bogens System adskilligt, som — i hvert Fald udenfor U. S. A. — ikke findes i de sædvanlige Lærebøger, men som udgør Resultater af den nyere Forskning af blivende Værd og derfor ikke bør mangle i en tidsmæssig Lærebog.

I mindre Grad gælder dette indenfor Afsnittet om Værdilære, som i det væsentlige indskrænker sig til i klar og overskuelig Form at gengive Grænsenyttelærens almindelige Tankegang i nær Tilslutning ikke mindst til Prof. Bircks Fremstilling. Man tør vel ogsaa hævde, at den almindelige Værdilære som den utvivlsomt bedst gennemarbejdede Del af den moderne teoretiske Økonomi hverken i Øjeblikket eller i den nærmest kommende Tid i særlig Grad bør beslaglægge Forskningens Kræfter, men paa den anden Side finder man netop i denne Del af Prof. Aarums Fremstilling et smukt Exempel paa den Afklaring, der som ovenfor berørt kan blive Frugten af en Tankerækkes gentagne Bearbejdelse.

I Afsnittet om Produktionen er der derimod til den sædvanlige Redegørelse for Produktionens Grundvilkaar og Organisation føjet en særdeles velskreven Oversigt over Produktionens Afkastningslove, der lader Lovene om increasing, constant og decreasing return fremtræde som særskilt betingede Ytringsformer for en generel Produktivetslov (Proportionalitetsloven).

Ligesom man hidtil i det væsentlige har været henvist til at søge Resultaterne af den nyere økonomiske Teoris Landvindinger paa dette vigtige Omraade i videnskabelige Tidsskrifter og Specialafhandlinger, saaledes har man ogsaa i Lærebøgerne gængse Fremstilling af Fordelingslæren ofte savnet Paavisningen af et bestemt Princip for en Koordination af de forskellige Produktionsfaktorers Andele, som tilsammen udgør det fælles Produkt. Altfor ofte falder de Love, som opstilles om Arbejdsløn, Kapitalrente og Jordrente helt fra hinanden, fordi de er bygget paa Aarsager, der er indbyrdes uafhængige. Ogsaa denne Mangel søger Prof. Aarum at afhjælpe, idet han netop indleder sin Fordelingslære med en generel Oversigt, hvori han efter en Redegørelse for Fordelingens Nødvendighed og Tilregningsproblemets Natur efter den moderne engelsk-amerikanske Skoles Mønster (Clark, Carver og Wicksteed) opstiller Grænseproduktiviteten som det almindelige Fordelingsprincip, der dog naturligvis i det praktiske Liv kan modificeres af manglende Delelighed eller Bevægelighed hos de tekniske Komponenter saavel som af disses vekslende Knaphed og Bonitet.

Af de enkelte Indkomstarter omtales først Arbejdslønnen, hvis almindelige Bestemmelsesgrunde — ligesom senere Jordrentens — behandles i nøje Tilknytning til dette almindelige Grænseproduktivetsprincip, medens Omtalen af de klassiske

Lønteorier begrænser sig til nogle enkelte Bemærkninger om Lønningsfondsteoriens Ufuldkommenhed.

Ved Behandlingen af Kapitalrenten gøres der derimod, som naturligt er, mere udførligt Rede for de forskellige Rente-teorier. I Lighed med Bortkiewicz, Irving Fisher og andre frakender Aarum Böhm-Bawerks tredje Grund nogen selvstændig Betydning ved Rentens Begrundelse, og han hævder til-lige, at selv om det utvivlsomt er Böhm-Bawerks Fortjeneste ved de to andre Hovedgrundes Hjælp at have forklaret Frem-komsten af en forskellig Vurdering af Nutids- og Fremtidsgoder, er det dermed blot i Almindelighed paavist, hvorfor en Agio paa Nutidsgoder maa fremkomme, medens det endnu staar tilbage nærmere at redegøre for, hvorledes disse Aarsager vir-ker i Enkeltheder, og navnlig for hvorledes de hos de for-skellige Personer bevirker en forskellig Vurdering af Nutids- og Fremtidsgoder overfor hinanden, som i Markedet giver An-ledning til Dannelsen af en bestemt Rentesats. Ved Forkla-ringen heraf slutter Aarum sig ligeledes til Irving Fishers Mo-difikation af Böhm-Bawerks Teori (impatience theory).

Sluttelig behandles Driftsherreindtægten, som deles i 1) Driftsherreløn, 2) Godtgørelse for den med Bedriften for-bundne Risiko, som er overtaget af Driftsherren og 3) i visse Tilfælde, men ikke i alle en Ekstrafortjeneste udover dette, Driftsherregevinst, Profit. Af disse Elementer udgør de to første, der som Betaling for produktive Tjenester betragtes som prisbestemmende Produktionsomkostninger, den ordinære Drifts-herreindtægt, medens det sidste Element, den ekstraordinære Driftsherreindtægt, fremtræder enten som Konjunkturgevinst eller som Differential- eller Monopolrente.

I det følgende Hovedafsnit om Penge og Kredit gives der efter en kortere Omtale af Penge og andre Omsætnings-midler en udmærket Skildring af Kreditvirksomheden og Ban-kerne, hvorefter selve Pengeværdiens Bestemmelsesgrunde tages op til Behandling paa Basis af Kvantitetsteorien i dens moderne Skikkelse, saaledes som den er udformet af Mænd som Kemmerer, Fisher og Wicksell. I et særligt Afsnit er der gjort Rede for Prisbevægelser og Pengevæsen under og efter Verdenskrigen, ligesom der i det følgende Kapitel om Veksel-kurserne er taget Hensyn til Cassels Lære om Købekrafts-pariteten, til hvilken Forfatteren i Hovedsagen slutter sig. En-delig drøftes i et afsluttende Kapitel Pengevæsenets Reorgani-sation og Pengeværdiens Stabilisering (Irving Fishers Plan). Forfatteren bekender sig som Tilhænger af en Tilbagevenden

til Guldet, hovedsagelig fordi den rationelle Haandhævelse af Diskontopolitiken, som maatte være Betingelsen for en Papirvalutas Opretholdelse, forudsætter en større Uafhængighed og økonomisk Indsigt hos Seddelbankernes Ledelse, end man efter Erfaringerne under og efter Verdenskrigen kan gøre Regning paa, at disse vil være i Besiddelse af. Vedrørende Spørgsmaalet om Deflation eller Devaluering lægger Forfatteren den største Vægt paa den Betragtning, at det maa være Hovedsagen at komme over til faste Forhold saa hurtigt som muligt, og at det i og for sig er ligegyldigt, om der fastsættes det ene eller det andet Guldindhold for Mønten, naar blot det engang fastsatte Værdiforhold kan opretholdes, ligesom det meget vel kan tænkes at overstige et Lands økonomiske Kræfter at genoprette den gamle Guldparitet. Paa den anden Side hævdes det, at Forudsætningen for en Nedskrivning maatte være, at den gennemførtes samtidig i alle Lande, idet den nuværende Usikkerhed i modsat Fald fremdeles vilde vedvare. I øvrigt tager Forfatteren ikke endeligt Stilling til Spørgsmaalet, idet han med Rette fremhæver, at Uenigheden skriver sig fra en forskellig Bedømmelse af Virkningerne af de to Fremgangsmaader, og altsaa er af politisk og ikke af teoretisk Art.

Carl Iversen.

MINDRE MEDDELELSER.

Den engelske Guldindløsning og den danske Krone.

I Juni 1924 nedsatte Finansminister Snowden en fem Mands Komité med Mr. Chamberlain som Formand. Denne Komité skulde undersøge Mulighederne for en Sammensmeltning af Bank of Englands Sedler med Treasury Noterne. Dens Betænkning blev Grundlaget for den Overgang til Guldmøntfod, som faktisk blev iværksat den 28. April — Dagen, da Finansminister Churchill forelagde Budgettet — ved at der blev givet Bank of England en License til at udveksle Noter med Guld til Export, uanset at Loven om Forbud mod Guld-Udførsel først udløber den 31. December 1925. Herved vendte Sterlingen hjem efter en Omstrejftilværelse, der bl. a. kan angives ved, at £-§-Kursen den 29. Juli 1921 var 3.56, i Løbet af de næste $1\frac{1}{2}$ Aar steg med $32\frac{1}{2}$ pCt. til 4.72 (21. Februar 1923), for derefter at falde fra denne Højde til 4.28 den 17. November s. A. I Løbet af 1924 steg Kursen saa igen disse 10 pCt., til Pariteten (4.86) naaedes faa Dage efter Genindførelsen af Guldindløsningen. Den hele Stigning, der fandt Sted i Løbet af knap 4 Aar fra 3.56 til 4.86, andrager ca. 37 pCt.

Den fem Mands Komité, der ved Mr. Chamberlains Udnævnelse til Udenrigsminister er svundet ind til fire, har i sin Betænkning (f. Eks. aftrykt i Economist den 2. Maj, men ogsaa udkommet som selvstændigt Skrift), fremsat mange meget værdifulde Ting, samlet Argumenterne for og imod det afgørende Skridt, der skulde tages, og anbefalet den Genoptagelse af Guldindløsningen, som var ventet senest ved Aarets Udgang, men som Regeringen og saa vidt man forstaar Bank of England har ønsket skulde finde Sted med det samme. Af alt det udmærkede, denne Betænkning indeholder, er der nemlig

en Passus, som de paagældende ansvarlige Steder aabenbart har taget sig ad notam. Den lyder saaledes: „Den Erfaring, England gjorde for 100 Aar siden ved Genindførelsen af Guldindløsningen efter Napoleonskrigene, og de Erfaringer, forskellige Fastlandsstater har gjort nu i de seneste Tider ved under langt vanskeligere Forhold igen at bringe deres Pengevæsen paa Fode, viser, at ved en modig Pengepolitik overvindes med forbavsende Lethed Vanskeligheder, der saa ud til at være frygtelige“.

Man har dog naturligvis været fuldt klar over, at Genindførelsen af Banknoternes Ombytning med Guld maaske vilde komme til at betyde et yderligere Pres paa Prisniveauet med de Vanskeligheder, der deraf kunde opstaa for Handel og Industri. Praktiske Folk har sagt det, og af Teoretikerne har navnlig Mr. Keynes utrættelig hævdet det. Naar Regeringen og Bank of England alligevel har skaaret igennem denne Diskussion, har de altsaa ment, at Generhvervelsen af £'s Paritet med Dollar og Englands finansielle Prestige var Risikoen og Prisen værd. Risikoen var Udstrømning af Guld, men foreløbig har denne Udstrømning kun andraget nogle faa Mill. £ af de 156 Mill., som Bank of England raadede over, da Ændringen traadte i Kraft. Prisen er mulige skadelige Virkninger paa Erhvervslivet; og selv om det naturligvis altid er vanskeligt at vurdere de enkelte Faktorer, der her arbejder sammen, kan det dog ikke være tvivlsomt, at hvis England skal igen nem en Prisnedgang, før dets Prisniveau naar ned i Højde med det amerikanske, kan dette medføre store Besværligheder. Paa den anden Side er det kun nogle faa Procent, det drejer sig om, og det er vel højest sandsynligt, at den Sikkerhed for de forretningsmæssige Dispositioner, der er opnaaet ved Genindførelsen af Guldreden, meget vel kan opveje en Del af de uheldige Virkninger af et Prisfald. Allerede Nedsættelsen af Omkostningerne ved Gældsudligninger med de af Kolonierne, der samtidig gik over til Guldreden, og til andre Guldlande, har været omtalt som en betydelig Fordel for Erhvervslivet.

Ved den Ordning, der er truffet, er der iøvrigt kun givet Garanti for, at Bank of England Sedler ikke kan blive mindre værd end det Guld, de lyder paa. Derimod kan Guldet godt blive mindre værd end Sedlerne. Ordningen imødekommer nemlig ikke Kravet om, at Guldet som i gamle Dage skal strømme frem og tilbage mellem Landene; Bank of Englands Forpligtelse er den at sælge Guldbarrer paa 400 Unzer Stykket til en Pris af 3 £ 17 sh 10½ d pr. Oz. standard, men

den ny Lov paalægger ikke Banken Pligt til at give Sedler for Guld, og Retten til at faa slaaet Mønt er alene forbeholdt Banken. Hvis altsaa Amerika skulde sætte sit Prisniveau op, og Guldet derved faa mindre Købeværdi, kan England værgе sig imod direkte at blive drevet ind i denne Prisstigning ved at Guldet strømmer ind over det. Paa dette Punkt har Ordningen imødekommet de Krav, som navnlig Mr. Keynes har stillet, om at Bankpolitikken bør tilstræbe et stabilt Prisniveau og at ogsaa Guldmonfoden skal være en „managed currency“. Guldet gaar ikke mere ud i Omsætningen og dets Opgave indskrænkes til at udligne Differencer paa Betalingsbalancen og til at sikre Sedlerne mod at synke under deres Guldværdi; denne Guldværdi kan nok stige, og nogen Stigning er sikkert nødvendig for at bringe det amerikanske og det engelske Prisniveau i stabil Korrespondens; thi med den tilvejebragte Paritet mellem Vexelkurserne vil det højere engelske Prisniveau betyde en Opmuntring for Importen og en Hemning for Exporten, som i det lange Løb kan volde Vanskeligheder for Betalingsbalancen; hvis derimod Udligningen mellem Prisniveauerne kan finde Sted gennem en Stigning i det amerikanske Prisniveau, har Ordningen muliggjort dette ved at søge en tilsvarende Stigning i det engelske Prisniveau hindret gennem en Afspærring af Guldtilstrømningen.

Ordningen synes saaledes væsentligst at bygge paa denne sidste Mulighed, og det afgørende for England som for andre Lande, der kun er paa Vej mod Guldindløsningen, er da aabenbart de kommende Bevægelser i det amerikanske Prisniveau. Om disse siger Mr. Keynes (The Nation & the Athenæum for 2. Maj) i sine Kommentarer til Guld fodens Retablering, — samtidig med at han gentager sine Indvendinger imod det foretagne Skridt ud fra Frygten for det Pristald, det kan medføre — at han nu, da Skridtet er gjort, „haaber det bedste“, fordi „en opadgaende Bevægelse i det amerikanske Prisniveau ikke er usandsynlig. Der har aldrig været noget Øjeblik, hvor „Stemningen“, bortset fra de tekniske Betingelser, kunde blive af en saa afgørende Betydning. Men Offentligheden og Erhvervslivet i U. S. A. raader i Øjeblikket gennem deres Bankindskud over meget mere Købekraft, end de tidligere har gjort i denne Form, og over umaadeligt meget mere end fornødent for dem. Der kræves ikke andet til at sætte Priserne i Vejret, end at de giver sig til at bruge disse Indskud eller anbringe dem paa anden Maade, og der er intet andet end „Stemningen“, der holder dem tilbage. Men hvis den mystiske Spænd-

kraft, der nu holder igen, slippes løs, vil £ hurtigt blive sin Guldværdi værd, uden nogen Ændring i £-Prisniveauet. Maaske er vor Genvending til Guldreden alene tilstrækkelig til at sætte Bevægelsen i Gang“. Og i Harvard-Universitetets seneste Konjunkturbulletin hedder det i et Telegram af 16. Maj, offentliggjort i London & Cambridge Economic Service's Bulletin for 23. Maj: „Fortsat Pengerigelighed, en til den nærmeste Fremtid begrænset Købelyst og Svaghed i de fleste Varepriser kendetegner den nuværende Markedstilstand. Men Produktionen er gaaet ned, og da Forbruget er stort, samtidigt med at Lagrene er mindre end i Fjor, kan man vente, at Købelysten vil vokse og strække sig ogsaa til senere Leverancer. Prisfaldet kommer derfor sikkert til at standse. Udsigterne for andet Halvaar 1925 lyder paa stor Omsætning med stabile, muligvis stigende Priser“.

Det synes mig vel værd at fæste Opmærksomheden ved disse Mr. Keynes' og Harvard-Universitetets Spaadomme. Overfor den Smule Stigning i den danske Krone, de første Maaneder af Valutaordningen har bragt, og som kun er bleven saa stor i Forhold til det Maal, man satte sig, fordi man var saa urimelig beskeden i Kravene til sig selv, da man satte Maalet, har vi jo allerede hørt Røster hæve sig om, at nu maatte man gaa til Overvejelse igen om Nedsikring. Rent bortset fra, at de to Aar, Valutaordningen gælder, sikkert er en passende Tid til at vinde fornøden Indsigt i, hvor Kronens Værdi ved en rationel Bankpolitik ligger, og til at opnaa den ønskelige Stabilitet paa Pengemarkedet, maa det synes en noget hovedkuls Gerning under Udsigterne til en Stigning i det amerikanske Prisniveau nu paany at rejse Spørgsmaalet om Kronens Nedsikring. Viser disse Udsigter sig at blive til Virkelighed, sætter vi intet over Styr ved at forbedre Kronens Guldværdi, regnet efter Dollarkurs. Og bliver de ikke til Virkelighed, er der jo intet foregrebet.

Overhovedet er det vel et Spørgsmaal, om det Prisfald, der, hvis det amerikanske Prisniveau stiger noget, udkræves til at føre den danske Krone tilbage til Guldparitet, er af større Omfang end, at det af økonomiske Grunde maaske endog er ønskeligt. Jeg kan saa helt slutte mig til de engelske Sagskyndiges foran citerede Udtalelse om, at Vanskelighederne paa Forhaand synes større end de er; det er jo et kendt optisk Bedrag, at en Bakke, man skal op ad, forekommer stejlere ved dens Fod, end naar man er naaet dens Top og ser tilbage. Men vi har jo i det hele taget ikke nogen samfunds-

økonomisk Udredning af det hele Deflationsspørgsmaal, ikke nogen indgaaende Belysning af det med Afvejning af Argumenterne for og imod. En saadan Udredning maatte jo tage Spørgsmaalet op om Statens og Kommunernes Gæld under en stigende Kroneværdi, om Rækkevidden af Paastanden om, at Erhvervslivet ikke kan bære en Deflation. Thi medens Vanskelighederne ligger lige for, er det dog maaske et Spørgsmaal, om ikke et jævnt Prisfald vil være af ringe Betydning for Handel og Industri, fordi deres Omsætningsturnus er saa kort, at en saadan ved Kronestigningen fremkaldt Prisnedgang ikke spiller større Rolle, og i hvert Fald i de fleste Tilfælde kun udgør en Brøkdel af de Svingninger, Varepriserne kan forandle. Og for Landbruget vil det vel i de fleste Tilfælde være saaledes, at de Laan, der er optaget i den dyreste Tid, hviler paa Debitorer, der ogsaa har Laan optaget i „den gamle Tid“, og Forrentningen af disse sidste Laan vil jo selv efter Guldkurser være meget lav. Man maatte vel ogsaa stille det Spørgsmaal, om ikke Prisfaldet vilde bidrage til den Sanering af vort Erhvervsliv, som Bankrekonstruktionerne i 1922 bragte til Standsning, og som med de kommende Tidens stærke Konkurrence utvivlsomt er nødvendig at komme igennem jo før jo hellere, og om ikke de nuværende høje Avancer dækker de økonomiske Bedrifter og de mindst dygtige Købmænd, saa at baade Produktionen og Omsætningen urimeligt fordyres, og der beskæftiges en uforholdsmæssig stor Del af Befolkningen ved Varernes Fordeling, om i det hele taget ikke Deflationen med de Krav den stiller til Udnyttelse af de smaa Chancer, til Opfindsomheden og til Nedbringelse af alle overflødige Omkostninger, kort sagt til den strengeste Paapasselighed, er af stor økonomisk Betydning. Og i et Land, hvor man vistnok maa tvivle om, at den effektive Opsparing er tilstrækkelig, vil det ogsaa være nødvendigt at søge Klarhed over, hvilken Virkning Deflationen maa antages at faa for Landets Forsyning med Kapital. Man maatte overveje, om ikke Deflationen, fordi den giver de opsparede Midler en stigende Værdi, er en Spire til Opsparing, der vil betyde en økonomisk Styrkelse, og om ikke den Rentenedgang, der kan blive en Følge af den større Opsparing, vil medføre en rigtigere Fordeling af Behovsdækningen mellem Nutid og Fremtid, med større Vægt lagt paa Fremtids-, d. v. s. Kapitalgoderne. Hvis der paa disse Punkter kan paapeges nyttige Virkninger af Deflationen, er det et meget vægtigt Argument til dennes Fordel, saa vist som det her drejer sig om at skaffe tilstrækkelig økonomisk Ud-

rustning til, at alle kan deltage i Produktionslivet. Hvis Til­kæmpelsen af højere Løn betyder en formindsket Beskæfti­gelse, fordi Opsparingsmulighederne og Industrianlæggenes Ra­tionalisering indskrænkes, er det samfundsøkonomisk set saare uheldigt. Deflationens Betydning for Bevægelserne i Arbejds­lønnen og dennes Forhold til Produktionens Effektivitet synes da ogsaa at være et af de Spørgsmaal, til hvilke vi ikke har saa indgaaende Kendskab, som ønskeligt er.

Jeg har villet pege paa disse forskellige Forhold, fordi jeg finder, at Spørgsmaalet om Muligheden for at naa tilbage til den gamle Guldparitet er blevet behandlet for udvendigt, og denne Behandling har desuden hyppigt været præget af specielle Erhvervsinteresser, politiske eller Klasseinteresser med for liden Vægt lagt paa den almindelige økonomiske Virkning for det hele Samfund. Jeg for min Part føler mig i hvert Fald ikke af det, der i denne Sammenhæng er sagt imod Deflationen og for Nedskæringen, tilstrækkelig overbevist, og har ikke kunnet faa mine umiddelbare Fornemmelser til at bøje sig for disse Argumenter.

Ingen kan vel frigøre sig for disse Fornemmelser, Stem­ningsbetragtninger om man vil, der gør een til Tilhænger af en Tilbagestræben til den i Sammenligning med 1914-Kronen dog stærkt formindskede Guldkrone, fordi Tanken om Ned­skæring fremkalder en stærk national Følelse af Ubehag. Ikke saa meget af Hensyn til, hvad andre tænker om os. Som Re­gel beskæftiger de sig nemlig ikke ret meget med os. Men fordi Nedskæringen føles som et Tegn paa Afmagt i Mod­ sætning til den bevidste Stræben mod et Maal, der giver baade den enkelte og en Nation en Styrke og Tillid til sig selv, naar Maalet er naaet, som uvilkaarligt baade økono­ misk og paa anden Maade ogsaa paavirker „de andre“ — Udlandet. Det er mit Indtryk, som det ogsaa tit er hævdet, at Udlandet ikke vil se ned paa os, om vi stabiliserede Kro­ nen ved en Brøkdel af dens gamle Guldværdi. Ledende en­ gelske Økonomer har endda nylig sagt mig, at de fandt det rimeligt. Naar de selv gjorde noget andet, var det fordi Englands Prestige krævede det, og fordi England mere end noget andet Land føler Berettigelsen og Værdien af at be­ vare Kontinuiteten i Nationens Liv, selv om det kun drejer sig om Symboler. Det gamle latinske Sprichwort, om hvad der er tilladt Jupiter, er ikke tilladeligt for en Okse, kan med nogen Ændring tilpasses paa dette Forhold. Det vilde da hedde: Hvad Jupiter kræver af sig selv, finder han det

urimeligt at forlange af en Okse. Med denne Forbedring tror jeg, det er fuldstændig rigtigt, naar Fortalerne for Nedskæringen af den danske Krone hævder, at Udlandet intet vilde finde at erindre herimod. Men medens det er givet, at der er Lande, for hvem en Tilbagevenden til Guldpariteten er en Umulighed, kan noget saadant efter min Mening ikke siges for Danmarks Vedkommende. Hvis vi hjælpes over et Stykke af Vejen af en Prisstigning paa Verdensmarkedet, vil det neppe overstige vore Evner at gaa det sidste Stykke selv. Og efter at de mange Valutakommissioner og -Raad dog har ført det gode med sig, at Valutaspørgsmaalet i den almindelige Opfattelse er blevet berøvet sin Mystik og er gaaet ind i Bevidstheden som et Spørgsmaal, der kan løses — og iøvrigt kun kan løses — igennem Pengepolitikken, tror jeg, vi baade teoretisk og praktisk staar vel rustet til at føre den danske Krone tilbage til Guldpariteten, hvis vi — alle Forhold tagne i Betragtning — maatte anse det for at være det for hele det danske Samfund heldigste.

E. C.

Familieløn.

Under et Ophold i England sidste Sommer hørte jeg første Gang Miss Rathbones Navn. Det var i Forbindelse med Spørgsmaalet om Kvinders Løn. Miss Rathbone har givet udmærkede Bidrag til at belyse dette vigtige og vanskelige Problem. Men hendes egentlige Kongstanke, om jeg tør bruge det Udtryk, er dog den, som kort kan udtrykkes med Ordet: Familieløn. Om denne har hun skrevet og talt med stor Ihærdighed i de senere Aar. Og derom handler ogsaa en Bog, hun udsendte i 1924¹⁾. Maaske det kunde have Interesse ogsaa for danske Læsere ud fra Miss Rathbones Bog at faa Stof og Belysning til Drøftelse af denne Sag, som mere eller mindre har været fremme i alle Lande.

De engelske Arbejderes Krav med Hensyn til Løn har i den sidste Menneskealder sigtet paa, hvad de kalder „a living wage“, en Løn, som tillader Arbejderfamilien en sorgfri økonomisk Eksistens under rimelige Vilkaar. Men er der allerede i selve Begrebet „living wage“ noget ubestemt, bliver Ubestemtheden ikke mindre, naar der spørges, hvor mange en saa-

¹⁾ Eleanor F. Rathbone: The Disinherited Family. A Plea for the Endowment of the Family. London 1924. 324 S.

dan Løn skal tillade at leve paa rimelige Vilkaar. Skal Lønnen strække til for en Familie bestaaende blot af Mand og Hustru, for en Familie med to Børn, med fire Børn eller hvor mange? I England synes det i senere Aar at være blevet almindeligt, at man ved Lønovervejelser, særlig ved Afgørelser truffet af Lønraad (Trade Boards) gaar ud fra en „normal“ Familie bestaaende af to Voksne og tre Børn.

Miss Rathbone paatager sig at vise, at denne „normale“ Familie i Virkeligheden er en Sjældenhed. Den bekendte Statistiker Arthur L. Bowley har i sin Bog „Livelihood and Poverty“ (1915) undersøgt Familiernes Størrelse for 13,475 Arbejdere, udtagne ved Stikprøver i forskellige af Englands Byer. Omtrent $\frac{1}{4}$ af de paagældende Arbejdere var Ungkarle eller Enkemænd uden afhængige Børn, $\frac{1}{4}$ gifte uden afhængige Børn (under fjorten Aar). Den resterende Halvdel eller nøjagtigere 48,3 % fordelte sig saadan, at 16,6 % havde eet afhængigt Barn, 13 % to, 8,8 % tre og 9,9 % mere end tre afhængige Børn. Det er altsaa kun $\frac{1}{11}$ af Arbejderne, der havde „normale“ Familier. Tilmed var der i dette Tal medregnet Husholdninger, hvor der var mere end een Løntager, f. Eks. foruden Manden ogsaa Hustruen eller et voksent Barn, saa at de Familier, der udelukkende bestaar af Mand, forsørgt Hustru og tre forsørgede Børn, reduceres til mellem 5 og 6 % af det hele Antal.

Hvis Lønnen er afpasset efter den „normale“ Familie, er der altsaa mange, der faar mere, end de strengt taget behøver, hvad der jo i og for sig ikke er nogen Ulykke, men ogsaa ikke saa faa, der ikke faar tilstrækkeligt. Efter Bowleys Statistik var det 9,9 % af de undersøgte Arbejdere, der havde Hustru og mere end tre afhængige Børn. Procenten synes i og for sig ikke særlig stor. Men ser man Sagen fra Børnenes Synspunkt — og det er dog dem, Samfundet skulde interessere sig for — maa man huske, at i disse forholdsvis faa Familier findes en meget stor Procent af samtlige Børn. De 9,9 % af Familiernes i den nævnte Statistik havde omtrent 40 % af Børnene. Og selv om i et givet Øjeblik kun 40 % af Arbejdernes Børn tilhører de børnerige Familier, saa er der adskillige flere, der en Tid af deres Barndom har været i dette Tilfælde.

B. Seebom Rowntree har i sin interessante Bog „The Human Needs of Labour“ (1918) ud fra Folketællingslisterne i Byen York anstillet Beregninger over, hvor mange Børn der en kortere eller længere Tid af deres Liv tilhører Hjem, der ikke har det tilstrækkelige. Han tænker sig Lønnen fastsat efter

mere eller mindre børnerige Familiers Behov, og for hver enkelt Trin i denne Lønskala anstiller han den nævnte Beregning. En Løn, der er fastsat for den „normale“ Familiers Behov vil lade 62 % af Børnene være utilstrækkeligt forsørgede i 1 Aar eller længere, og for 54,4 % af Børnene vil denne Tilstand strække sig over 5 Aar eller længere. Hvis Lønnen kun er tilstrækkelig for den normale Familie, vil det altsaa efter denne Beregning være et Flertal af Børnene, der i et ret langt Tidsrum af deres Barndom er udsat for at lide Mangel.

I en tidligere Bog „Poverty“ havde Rowntree beregnet den „normale“ Familiers Behov til 21 sh. 8 d. I „Human Needs of Labour“, hvor han vel stadig gaar ud fra streng Økonomi, men dog tillader en større Margin end i den tidligere Bog til Kød, Forsikring og forskelligt sætter han en lignende Familiers Forbrug til 35 sh. 3 d. ugentlig før Krigen. En saadan Løn opnaaedes faktisk kun af faa Arbejdere. I York var 91 % af Arbejderne under dette Niveau. Og efter en Beregning af Sidney Webb i „New Statesmann“ 1913 skulde 74 % af samtlige mandlige Løntagere i 1912 have en Løn af under 35 sh. ugentlig. Der var altsaa kun i de færreste Tilfælde naaet en Levestandard, der kunde dække blot en „normal“ Familiers Behov. Og følgelig maatte de mere børnerige Arbejderfamilier lide Nød.

Spørgsmaalet er jo imidlertid ikke blot, om et saadant Lønniveau som det, Rowntree kræver, var naaet, men om det kunde naas, naar der skulde kræves ensartet Løn for Arbejderne uden Hensyn til deres Familieforhold. Ogsaa paa dette Omraade foreligger der nogle Beregninger udført dels af Bowley og dels af Statistikerens Josiah Stamp. Bowley anslaa i sin Bog „The Division of the Product of Industry“ (1919) den samlede Indkomst i Storbritannien og Irland fra indenlandske Kilder i 1911 til 1900 Mill. £. 1158 Mill. £ tilfaldt efter hans Antagelse dem, som havde under 160 £ aarlig, 742 Mill. £ de større Indkomstnydere. Hvis alle disses sidstes Indkomst blev skaaret ned til 160 £ aarlig, vilde der være 550 Mill. £ tilbage. Trækkes nødvendige Opsparinger og nationale Udgifter fra, bliver der 200 til 250 Mill. £ tilbage, „hvilken Sum kun vilde have været lidet mere end tilstrækkelig til at bringe voksne Mænds og Kvinders Løn op til det Minimum af 35 sh. 3 d. ugentlig for en Mand og 20 sh. ugentlig for en Kvinde, som Mr. Rowntree i „The Human Needs of Labour“ finder rimeligt.“

Naturligvis har Forholdene ændret sig under Krigen, men

ikke til det bedre, naar alt tages i Beregning. Josiah Stamp beregner i „Wealth and Taxable Capacity“ (1922), at Nationalindkomsten i 1919—20 kan sættes til 3900 Mill. £. Hvis alt, hvad der oversteg 250 £ aarlig i Indkomster over dette Beløb, blev fordelt paa alle Familier, vilde der, mener han, kunne blive omtrent 5 sh. mere om Ugen til hver Familie. Den i begge Beregninger foretagne Nedskaering er jo i og for sig langt uden for det muliges Grænser. Og Miss Rathbone mener da at kunne fastslaa, at en ensartet „living wage“ af den Størrelse, Rowntree fremsætter som ønskelig, vilde være umulig.

Efter at have opstillet dette Regnskab om det nuværende Systems Muligheder, gaar Miss Rathbone over til at angribe dette System til Fordel for sit Krav om særlige Understøttelser til større Familier. Jeg skal ikke komme meget ind derpaa. Hun beskriver de daarlige Følger af den ensartede Løn, for Arbejderen, der i sine unge Dage tager Skade ved det Over-skud, han faar, og senere maa kæmpe haardt for at komme igennem, for Børnene, der en Tid af deres Liv ofte bliver underernærede, for Hustruen, der i den Tid, hun har Børnene, bliver udslett, paa Enken og de faderløse Børn, der slet intet har at holde sig til.

Heller ikke skal jeg komme meget ind paa Miss Rathbones Fremstilling af Spørgsmaalet om Kvinders Løn. Jeg skal kun anføre, at hun ud fra sin Betragtning maa være en Modstander af den almindelige Ligeløn. Hun kan derimod gaa med til lige Løn for virkelig lige Præstationer for Mænd og Kvinder uden Børn, men dertil maa komme Børnetillæg, som efter Sagens Natur i væsentlig Grad vil tilfalde de Familier, som Mændene er Overhoveder for.

Men hvad der er Grund til at dvæle noget mere ved, er de Planer til Familieløn, som i de senere Aar er sat i Værk. Noget af det har der vist været i alle Lande under Verdenskrigen eller derefter. Ogsaa hos os er jo Dyrtidstillæget for Tjenestemænd forskelligt for gifte og ugifte. Men i adskillige Lande er man gaaet videre. Herom indeholder Miss Rathbones Bog udførlige og op til dens Fremkomst vistnok ret udtømmende Oplysninger.

Australien, der jo i det hele har været en Forsøgsmark for sociale Nydannelser, har i et forberedende Arbejde lagt Spørgsmaalet klart frem, men det var indtil for et Aar siden ikke kommet til egentlig Lovgivning paa dette Omraade. Australien er jo Lønraadenes klassiske Land. Ved Lønraadenes eller Voldgiftsretternes Lønfastsættelser er man i de fleste Ko-

lonier gaaet ud fra den normale Familie paa 5 Medlemmer. Under Krigen var der naturligvis sket Forskydninger i Leveomkostningerne. Og 1919 blev der af det australske Forbund nedsat en Kommission, som skulde undersøge Forholdet mellem Leveomkostningerne og Minimumslønnen. Denne Kommission udforskede og drøftede til de mindste Detailler, hvad der var fornødent og rimeligt i en Arbejderhusholdning bestaaende af Mand og Hustru med tre Børn under fjorten Aar. Naturligvis var der nogen Forskel paa Livets Dyrhed i de forskellige Byer. For Melbournes Vedkommende kom man til en ugentlig Udgift af £ 5, 16 sh. 6 d. Men det var fra først af ganske klart, at en Løn af denne Højde ikke kunde gøres almindelig. I et Memorandum, som Formanden for Kommissionen, en australsk Jurist, afgav til Førsteministeren, paavistes det, at medens det ved næsten alle offentlige Lønfastsættelser forudsattes, at en Arbejder havde tre Børn, saa at altsaa Australiens 1 Mill. Arbejdere i Fantasien forsynedes med 3 Mill. Børn, var Arbejdernes virkelige Børnetal kun 900,000. Det Maal, der tilstræbtes, kunde derfor meget bedre naas, naar hver Arbejder fik en ugentlig Løn af 4 £, tilstrækkelig til at skaffe en Mand og hans Hustru Underhold, og der dertil føjedes 12 sh. for hvert afhængigt Barn. Skulde Lønnen for alle Arbejdere bringes op til 5 £ 16 sh., medens det bestaaende Lønniveau omtrent laa ved 4 £, vilde der paalægges Erhvervslivet yderligere 93 Mill. £ i Lønudgift aarlig. Men med en Ugeløn af 4 £ og Tillæg af 12 sh. for hvert Barn, vilde Byrden kun stige med 28 Mill. £. Det første vilde være ganske umuligt, det sidste antageligt. Som nævnt er der dog ikke endnu i Australien gennemført nogen almindelig Lov paa dette Grundlag.

Det Land, hvor man praktisk set er naaet længst med Familielønnen, er Frankrig. Foruden Hensynet til Familiernes Vel har ogsaa Bestræbelserne for at øge Befolkningen her spillet med ind. Men det er ikke Lovgivningsmagten, det er de private Arbejdsgivere, der har taget Initiativet. Metalfabrikanten Mr. Romanet i Grenoble gik i Spidsen. Han undersøgte i Begyndelsen af Krigen Forholdene hos en Række Arbejdere med Familie af forskellig Størrelse og fandt, at hvor der var mange Børn, var der stor Elendighed. En almindelig Lønforhøjelse vilde, frygtede han, kun føre til en yderligere Forhøjelse af Leveomkostninger. Han besluttede da at give Børnetilskud, hvad der i Frankrig oprindeligt kaldtes sursalaires familiales, men nu er almindelig kendt under Navnet allocations familiales. Snart fulgte andre Metalfabrikanter i Grenoble og Omegn hans

Eksempel. Og for at modarbejde Fristelsen til at anvende Arbejdere uden eller med faa Børn sluttede Fabrikterne sig snart sammen i en Udligningskasse (Caisse de compensation pour allocations familiales), saaledes at Børnetilskuddene bliver betalt af denne Kasse og Udgifterne lignede paa samtlige tilsluttede Arbejdsgivere. Denne Kasse for Metalindustrien i Grenoble begyndte sin Virksomhed 1918. Men omtrent samtidig kom det samme frem andre Steder i Frankrig. Og i Løbet af faa Aar var man naaet til, at de Kasser, der havde sluttet sig til Udligningskassernes Fællesforening, i 1923 omfattede 7,600 Firmaer med 880,000 Arbejdere. Da desuden en Mængde offentlige Korporationer og private Firmaer betalte Familietilskud uden at høre til nogen Sammenslutning, regnedes det, at paa dette Tidspunkt omtrent $2\frac{1}{2}$ Mill. Arbejdere eller omtrent Halvdelen af Frankrigs Industriarbejdere var inde under det nye System. I Landbruget er der oprettet enkelte Kasser, men Systemet har ikke her faaet samme Betydning som i Industrien.

Der er det ejendommelige ved de Børnetilskud, som de franske Udligningskasser giver, at de næsten altid er større for de senere Børn end for de første, skønt Husholdningen jo maa blive forholdsvis billigere, jo flere Børn der er. Denne stigende Skala for Børnetilskuddene hænger naturligvis sammen med, at Formaålet ogsaa er at fremme Befolkningstilvæksten. Nogle Kasser betaler slet intet for det første Barn og enkelte heller ikke for det andet.

Et vigtigt og praktisk Spørgsmaal er aabenbart, om Tilskuddet skal udbetales til Arbejderen sammen med hans Løn, eller det skal betales for sig selv til Moderen. Ved de australske Planer har det altid været en Selvfølge, at det skulde betales til Moderen. I Frankrig har man ofte bøjet sig for den Betragtning, at Familiefaderens Autoritet ikke burde krænkes. Men der er dog ogsaa adskillige Kasser, saaledes den store parisiske Caisse régionale, der betaler til Moderen, idet man kun saaledes mener at kunne sikre sig, at Pengene anvendes til Børnenes Gavn.

Et interessant Spørgsmaal er, hvordan Arbejdernes Organisationer har stillet sig over for denne Udvikling. Frankrig hører jo ikke til de Lande, hvor Fagforeningsbevægelsen er stærkest. Men ogsaa der er Medlemstallet dog vokset stærkt i de senere Aar. Og en Sammenslutning som Confédération Générale du Travail har ikke liden Magt. Fagforeningernes Stilling til Familielønnen var fra først af fjendtlig. Som enhver Velfærdsindretning udgaaet fra Arbejdsgiverne vakte allocations familiales

Arbejderføernes Mistanke. Men over for Kendsgerningernes Magt har dog de fleste Fagforeninger nu akcepteret Systemet. Det gælder ogsaa Confédération Générale. Kun de mest yderliggaaende fastholder deres Modstand. Men Arbejderne kræver Statskontrol med Uddelingen. Det kan heller ikke nægtes, at Arbejdsgiverne ved at lade Familietilskuddene bortfalde i længere Tid, selv paa Grund af ganske kortvarig Arbejdsnedlæggelse, kan misbruge deres Magt over Kasserne. Men de modsætter sig meget stærkt Kravet om Statskontrol.

Det kan ikke nægtes, at der er Svagheder ved Familielønnen i Frankrig, som kan synes at gøre dens Fremtid problematisk. Men paa den anden Side er den blevet saa grundfæstet, at man daarlig kan tænke sig den helt bortfalde.

Ogsaa i Tyskland har Familielønnen vundet stor Udbredelse under Navn Familienlohn eller Soziallohn. Under Krigen blev den bl. a. indført hos Krupp i Essen. Men da de organiserede Arbejdere her som i Frankrig oprindelig var imod den, blev den efter Revolutionen omtrent forladt. Senere er den imidlertid under det økonomiske Tryk blevet genindført i stor Udstrækning. Særlig har den vundet Indgang i Kulgruberne, Maskinindustrien, Tekstilindustrien og Papirindustrien. Efterhaanden er der ogsaa dannet Udligningskasser. At der staar megen Strid om Sagen, derom vidner de mange Artikler om Soziallohn i tyske økonomiske og sociale Tidsskrifter.

Af andre Lande, hvor Familielønnen er blevet mere eller mindre gennemført i Praksis, kan nævnes Belgien, hvor navnlig Liège har en betydelig Udligningskasse, Holland og Østrig, hvor en Lov har gjort Familielønnen obligatorisk. I flere andre Lande er der som i Danmark ved offentlige Lønninger gjort Forskel paa gifte og ugifte.

I Slutningen af sin Bog omtaler Miss Rathbone de forskellige Indvendinger, som gøres mod Familielønnen. Jeg skal nævne nogle af dem.

Der er for det første Frygten for Overbefolkning. Naar der bliver sat en Præmie paa at have mange Børn, kunde det tænkes, at Fødselshyppigheden blev større. Det er en Indvending, der er noget i Slægt med de liberale Socialøkonomers Tro paa, at en Lønforhøjelse vilde fremkalde forøget Befolkningstilvækst, og at denne atter vilde trykke Lønnen. Men denne Indvending er det let for Forfatteren at tilbagevise ud fra den Kendsgerning, som nu enhver Statistiker anerkender, at Børnetallet snarere synes at formindskes med forøget Løn og Velvære end omvendt. I Frankrig, hvor Familielønnen som

nævnt har haft den Bihensigt at fremkalde en Stigning i Børnetallet, er dette Formaål da heller ikke hidtil blevet opnaaet.

Vægtigere er den Indvending, at Faderens Ansvarsfølelse over for Familien vil blive formindsket, naar der betales Tilskud til Børnene. Miss Rathbone vil ikke ganske afvise, at det kan blive Tilfældet under visse Omstændigheder. Men mange tager sig i Forvejen dette Ansvar yderst let, tager selv Broderparten af Indtægten og lader Hustru og Børn klare sig, som de bedst kan. Og mange af dem i de højere Klasser, som er ængstelige for, at Familiefaderens Ansvar skal tages fra Arbejderen, finder det selv ganske naturligt, at deres Hustruer har egne Midler, saa at de ikke er helt afhængige af dem.

En anden væsentlig Indvending, som kommer fra Arbejderne selv, er Frygten for, at Lønnen vil blive sat ned efter Indførelse af Børnetilskuddene, eller at det i det mindste vil blive langt vanskeligere at opnaa Lønforhøjelse end hidtil. Argumentet „vore Børn og vore Hustruer“ vejer maaske i og for sig ikke saa meget over for Arbejdsgiverne selv, naar Talen er om Lønbevægelser, men bringer alligevel Arbejderne en vis Styrke i Forhandlingen og i Arbejdskampene ved at skaffe dem Offentlighedens Sympati. Hertil kommer, at de ugifte Arbejdere vil vægre sig ved at betale paa den ene eller den anden Maade til andre Mænds Børn. Paa den anden Side vil Arbejdsgiverne gøre gældende, at Børnetillægene er en ny Byrde paa dem, hvad enten de kommer til at betale dem mere direkte eller indirekte som Skatteydere.

Til disse og andre Indvendinger, som Miss Rathbone selv anfører, kan tilføjes, hvad Professor Pigou i Cambridge anfører i 2. Udgave af sin Bog „Economics of Welfare“ (1924), hvor han taler om Familielønnen. Han gør opmærksom paa, at hvis Systemet skulde indføres almindeligt, vilde det komme til at hvile langt tungere paa de ugifte i Industrier, hvor der er forholdsvis faa ugifte, end i saadanne, hvor der er forholdsvis mange ugifte Arbejdere. Og bliver Systemet kun indført i enkelte Industrier, vil der være en Tendens for gifte Mænd til at søge derhen, saa at Forskellen mellem det forholdsvis Antal af gifte og ugifte Arbejdere i de forskellige Industrier vil blive endnu mere udpræget end nu.

Over for alle Indvendinger, der til syvende og sidst hviler mere paa Instinkt end paa Ræsonnement, gør Miss Rathbone som sit Hovedforsvar gældende, at det nye System vil frembringe mere Tilfredshed og menneskelig Lykke. Tilfredsheden og Lykken vil vokse ved en bedre Fordeling af den

Del af den nationale Indkomst, som falder paa Arbejderne. Det kan ikke hjælpe, at man blot interesserer sig for den lodrette Fordeling, d. v. s. Fordelingen mellem Arbejde, Kapital, Jord o. s. v. Man maa ogsaa interessere sig for en bedre vandret Fordeling inden for den enkelte Klasse. Og til en saadan bedre Fordeling inden for Arbejderklassen vil Familielønnen bidrage. Endvidere gør hun ogsaa stærkt gældende, at Arbejdet med Opfødning og Opdragelse af den nye Slægt i sig selv er en særlig Løn værd.

Til Slut fremfører Miss Rathbone sit Forslag til Indførelse af Familielønnen i England. Hun indser, at Striden særlig vil komme til at staa om, hvorvidt Børnetilskuddene skal gives af Staten, hvad Arbejderne synes at foretrække, eller de skal lægges paa de enkelte Erhvervsgrupper. Forfatteren er tilbøjelig til at mene, at Statens Overtagelse af Systemets Praktisering i det lange Løb vil være rimeligst. Men det vilde dog være bedst at begynde med enkelte Erhverv. Bedst kunde Staten og Kommunerne begynde med deres egne Arbejdere.

Betydningen af Miss Rathbones Bog ligger dog til syvende og sidst ikke i de praktiske Forslag, der ogsaa kun er løst skitserede, men deri, at hun skarpere end nogen anden har peget paa et Problem, som Statistikere og Socialøkonomer sikkert vil være nødtte til at tage op til nærmere Behandling. Det er, for at bruge et af de Udtryk, som forekommer i Bogen, Problemet om den vandrette Fordeling.

Socialøkonomien har hidtil i Fordelingslæren væsentlig kun syslet med Fordelingen af Udbyttet til Produktionens forskellige Faktorer: Jordejere, Kapitalister, Driftsherrer og Arbejdere. Men i og for sig frembyder den vandrette Fordeling inden for hver af disse Kategorier en maaske lige saa stor Interesse. Og det gælder ikke mindst Arbejderklassen. Selv om Arbejderne fik alt, hvad der kunde tilkomme dem af Produktionens Udbytte, ja selv om man tænkte sig, at de i en socialistisk Stat fik det „fulde Arbejdsudbytte“, vilde dog Problemet om den vandrette Fordeling inden for Arbejderklassen bestaa, ja maaske endda træde skarpere frem.

Det er ikke blot, naar man lader Blikket glide hen over forskellige Samfundsklasser, at man kan synes, at nogle har for meget og andre for lidt. Selv inden for den af disse Klasser, der har den usikreste Tilværelse, kan man tale om, at nogle har forholdsvis for meget og andre for lidt. Rowntrees bekendte Diagram, der er gengivet af Gide, Seligman og flere, viser, hvorledes den typiske Arbejder i tre Perioder af sit Liv,

i Barndommen, i den Periode, hvor han har flest afhængige Børn, og i Alderdommen er særlig udsat for at komme ned under Eksistensminimum, mens han i Ungdommen og i den senere Manddomstid er forholdsvis godt stillet. Planeringen af denne Kurve med dens tre Dale og to Bakker kan siges at være et Spørgsmaal, som kun angaar den enkelte Arbejder eller Arbejderklassen som Helhed. Men i Virkeligheden foreligger der et Samfundsproblem. Der er fra Samfundets Side gjort en Del for at udfylde den sidste Dal, Alderdommens. Miss Rathbone peger nu saa klart paa Problemet at faa udfyldt de to andre Dale, hvilket alt andet lige ikke kan lade sig gøre uden at hente Fyld fra Bakkerne, at der er Grund for baade Teoretikere og Praktikere til at gennemtænke de Tanker, som hendes Bog vækker.

Even Marstrand.

Kippen und Wippen.

Ret ofte har jeg set det bekendte Udtryk for den store Møntforvirring under de første Aar af Trediveaarskrigen tolket som „klippe og udvippe Mønten“. Da jeg nu for nylig herhjemme paany har set denne Forklaring gentaget, tør jeg maaske bede om Plads for et Par Linier til Retledning.

Medens der jo ikke vel kan være Tvivl om Betydningen af det sidste Ord: „Wippen“, er det det første Begreb: „Kippen“, som har voldt Vanskeligheder, idet man har ment, at dette skulde betyde en fra Udvipningen helt forskellig Art af Møntforfalskning, nemlig Beklipning af Mønten. Den sidste Form for Mønttyveri, var imidlertid saa kendt en Forbrydelse, der gik langt tilbage i Tiden, at der næppe omkring 1620 var Grund til særlig at medtage eller fremhæve denne. Hvad der i første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede derimod faldt i Øjnene, var den vidtdrevne indre Forfalskning af Mønten. Den rent ydre mekaniske Beklipning kunde man jo se og eventuelt tage i Betragtning. Den indre, mønttekniske eller kemiske Forfalskning var langt mere snigende og ondartet. Naar derfor professionals med Vægten udvippede den gode vægtige Mønt fra den slette og daarlige for stadig at lade denne sidste blive tilbage i Omsætningen og beholde den gode Mønt til Omsmelting til daarligere Mønt, saaledes at Menigmand narredes til at tage den tiloversblevne eller omsmeltede Mønt til større Navneværdi, end dens Indhold berettigede den til, saa var det en Smitte og Sot, som med Rette stod for Menigmand som højst skadelig og farlig.

For denne Virksomhed benyttedes Udtrykket „Kippen und Wippen“, der har dannet sig for Lydsamstemthedens eller Afstemthedens Skyld, idet de 2 Ord betyder omtrent det samme: „at hælde og vippe“, \therefore lade den tungere Mønt hælde ned og vippe ud af Mængden.

Som Analogier, der henviser til en saadan Forklaring af Ordet „Kippen“, kan anføres de danske Forbindelser at kippe et Flag og en Ølkippe, men jeg har ogsaa i et tysk Blad: Schleswiger Nachrichten, Mittwoch 14. Juli 1920 fundet følgende Meddelelse: „Ein ländliches Fuhrwerck, das in voller Karriere in der Richtung nach dem Lollfuss (Forstad til Byen Slesvig) fuhr, verlor ein Rad und der Wagen kippte um.“

J. Wilcke.

Socialøkonomisk Samfunds Prisopgave.

Indleveringsfristen for den af Socialøkonomisk Samfund udskrevne Prisopgave: En Vurdering af den danske Husmandslovgivnings økonomiske og sociale Betydning (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1924, S. 336) er blevet udsat til 1. April 1926.

The Statist's Pristal for 1924.

Ifølge The Statist's Pristal var Prisniveauet for 1924: 139 mod 129 Aaret forud, jfr. nedenstaaende Oversigt, hvis Tal angiver Niveauet i Forhold til Gennemsnittet af Aarene 1866—77:

The Statist's (Sauerbecks) Pristal.

1913.....	85	1919.....	206
1914.....	85	1920.....	251
1915.....	108	1921.....	155
1916.....	136	1922.....	131
1917.....	175	1923.....	129
1918.....	192	1924.....	139

For de enkelte Maaneder i 1924 var Tallet følgende:

Januar 1924	137	Juli 1924	138
Febr. —	139	Aug. —	138
Marts —	137	Sept. —	141
April —	137	Okt. —	146
Maj —	136	Nov. —	146
Juni —	136	Dec. —	148

Maalt efter dette Pristal laa det engelske Prisniveau i 1924 saaledes 65 pCt. over Niveauet i 1913.

SAMHÄLLETS STÄLLNING TILL ARBETS- OCH VARUMONOPOLEN.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 17. Marts 1925
af Bertil Ohlin.

När jag har valt att tala om samhällets ställning till monopolen — en så ofta diskuterad fråga — är det på sin plats, att jag först säger ett par ord till förklaring, varför jag ansett detta ämne kunna än en gång upptagas till diskussion. Som regel har man behandlat samhällets ställning till vissa bestämda slag av varumonopol — främst karteller och truster — utan att insätta denna fråga i sitt vidare sammanhang. Enligt min mening är det för en djupare förståelse av hitrörande fenomen nödvändigt att inrikta uppmärksamheten icke blott på de mera utbildade formerna av varumonopol utan på den mera allmänna tendens till gruppaktion, till kollektivt handlande, varav de förra äro ett utslag. Vidara bör man ställa denna tendens på varumarknadens område i relation till liknande tendenser på arbetsmarknaden, vilka de sista decennierna i allt starkare grad gjort sig gällande. Även dessa tendenser leda nämligen under vissa förutsättningar till en monopolistisk prissättning, med verkningar analoga till varumonopolens.

I. Gruppaktion versus individuell aktion.

Den allmänna tendensen till kollektivt i stället för individuellt handlande har blivit allt mera utmärkande för det moderna näringslivet. Snart sagt varje branch inom industri, handel, jordbruk m. m. har sin förening, som försöker att tillvarata medlemmarnes intresse genom försök att påverka konkurrensförhållandena, samhällets ingripanden och många andra saker. Under inflytande av dessa strömningar ha på många håll mentaliteten förändrats på ett sådant sätt, att den fria konkurrensens

prisreglerande förmåga väsentligt minskats, ehuru man alldeles icke kan tala om att något monopol föreligger. Ett bra exempel på vad jag menar erbjuder en detaljhandlarförening i Stockholm. Under krigsåren hade marginalen mellan grosshandels- og minutpris kommit att väsentligt ökas, samtidigt med att antalet detaljhandlare växte, förmodligen beroende på de under denna period goda vinstutsikterna. När nu freden så småningom medförde en viss stabilisering av priserna inom denna branch, funnos de stora marginalerna kvar för många varor. Omsättningen per affär var emellertid nu så mycket mindre än före kriget, varför en större marginal erfordrades för att så många affärer skulle kunna hållas vid liv. Trots den mycket skarpa konkurrensen inom branchen skedde icke någon minskning av marginalerna, ty var och en visste, att en pris-sänkning från hans sida skulle mötas av en prissänkning också från konkurrenterna, och alltså försämra läget för alla. Man finner här något av samma mentalitet, som den vilken leder en industriman att hålla sitt pris uppe långt över de rörliga omkostnaderna för att ej „spoil the market“. Verkan blir emellertid sannolikt mera betydande inom detaljhandeln, i den konkurrensen där för en rätt lång tid kan förlora så gott som all prisreglerande verkan.

Det är samma tendenser till sammanslutning och samarbete, som — å ena sidan framkallande en ändrad mentalitet och å andra sidan för sin existens beroende av denna — framträda i arbetarnes och arbetsgivarnes organisationer. I en del fall inverka dessa i hög grad på prisbildningen, i andra fall göra de det icke. Man kan tydligen icke draga någon bestämt gräns mellan de kollektiva tendenser, som utgöra monopol i egentlig mening, och de som icke göra det.

Det avgörande för denna utveckling mot gruppaktion är uppkomsten av en mentalitet, som avböjer ohejdad konkurrens till förmån för samarbete. Arbetarne konkurrera icke längre om arbetstillfällena på samma sätt som för 50 år sedan, lika litet som arbetsgivarna på samma sätt som då konkurrera om arbetskraften. Handelns föreningar fastställa bestämmelser, som reglera konkurrensen emellan sina medlemmar. Exemplet skulle kunna mångfaldigas. Det är nödvändigt att observera vilken avgörande betydelse detta har på det moderna näringslivet. Alltför ofta göres det gällande att det är makten över råvarukällorna o. d. som är monopolproblemets kärna. Enligt min mening äro de rena monopolen, vara sig de sammanhånga med råvarukällornas begränsning eller icke, ett led i de all-

männa sammanslutnings- och samarbetstendenserna, som karakterisera det moderna näringslivet och som i främsta rummet bero på en successiv förändring av de affärsidkandes mentalitet, ehuru naturligtvis också denna förändring står i ett intimt sammanhang med andra förändringar sedan storindustrialismens genombrott.

På sätt och vis är denna nya mentalitet en rätt sen företeelse. Först mot slutet av förra århundradet började den få större spridning och betydelse. Man kan emellertid också säga, att den är en mycket gammal sak. Samma anda ligger under skråväsendets organisation, de medeltida städernas handelsprivilegier och annat som karakteriserade Europas näringsliv under många århundraden. I og för sig berodde denna organisation förstås på staternas och mindre enheters direkta åtgärder. Men dessa voro ett utslag av just en dylik mentalitet och skulle aldrig förekommit utan denna. Hantverkarne i ett visst skrå på en viss plats ansågos ha rätt till allt där förekommande arbete av detta slag, och alltså också rätt att utesluta andra från detta arbete. Man möter här en liknande uppfattning som den vilken f. n. ofta ligger under de organiserade arbetarnes uppträdande. Murarne i Stockholm ansågo sig t. ex. ha rätt att utesluta icke blott icke yrkesutbildade arbetare från murningsarbete — denna princip är väl numera erkänd i de flesta stora industriländer — utan också murare, som tillhörde landsortens fackföreningar.

Här som på andra områden går utvecklingen i en vågrörelse. Från gruppaktion till individualism och tillbaka. Varje tid har sin organisation, som mer eller mindre svarar mot dess behov. Skråväsendet betydde utan tvivel på sin tid ett stort framsteg, ett medel att nå fram till högre teknik inom hantverket. Handelsprivilegierna voro likaså sannolikt ägnade att stimulera handeln med orienten mer än fullkomlig frihet skulle ha förmått. Efter hand som förhållandena ändra sig, blir emellertid den bestående organisationen föråldrad, och kännes alltmera tryckande. Vad som engång varit en utvecklingsform blir en tvångströja. Då kommer reaktionen. Detta skedde i början av 1800-talet genom övergången från det restriktiva systemet till det liberalistiska. Individualismen gav utlopp åt de bundna krafterna. Den tekniska revolutionen mot slutet av 1700-talet kunde icke snabbt utnyttjas under den tidigare restriktiva organisationen. Därför kändes regleringen som en tvångströja och näringsfrihetens införande som en befrielse.

Men så inträffar det redan ett halvsekel senare, att grupp-

aktionen åter banar sig väg. Är det en tillfällighet att de starka fackföreningarna uppkommit samtidigt med industriens och handelns sammenslutningar i Europa? Äro de ej snarare ett utslag av att en ny mentalitet arbetar sig fram, en mentalitet som å sin sida måste sammanhålla med att den ohejdade individualismen visat sig icke motsvara lägets krav efter stor-industrialismens genombrott? Jag skall icke här försöka någon analys av orsakerna till att samarbetet mellan arbetare, företagsledere, gross- och detaljhandlare nu trängde sig fram. Man kan ju peka på en sådan omständighet som att förutsättningar för samarbete genom kommunikationernas förbättring, dagspressens uppsving m. m. blevo långt bättre än förr. Stordriftens fördelar blevo genom de tekniska uppfinningarna, kapitalmarknadens utveckling och transportmedlens förbättring helt andra än tidigare, vilket intensifierade konkurrensen och på många håll gjorde läget för de smärre företagen ohållbar. Även de större företagen hade emellertid svårigheter. Att genom ohejdad konkurrens slå ihjäl ett tillräckligt antal företag, så att de kvarvarande kunde ernå en lämplig storlek var visserligen möjligt, men i varje fall en långvarig och förlustbringande process även för de segerrika företagen. Under sådana omständigheter var det naturligt att lusten till samarbete och en viss monopolistisk reglering växte. — Storindustriens utveckling ökade givetvis också behovet av sammanslutningar på arbetarsidan. Många andra faktorer som det skulle föra alltför långt att här behandla måste emellertid hava verkat i samma riktning, mot ett utsträckt kollektivt handlande på individualismens bekostnad.

II. Monopoliseringens natur och förutsättningar.

Jag har redan påpekat och sökt illustrera, att den monopolistiska tendensen är så att säga en underavdelning av den allmänna tendensen till gruppaktion. Vad är det då som karakteriserar den förra till skillnad från övriga utslag av den senare? Det vanligaste svaret torde vara, att monopolet verkar prishöjande genom en begränsning av tillgången. Anmärkningarna kunna riktas mot denna definition, men den torde vara tillräckligt god för här ifrågasvarande ändamål. Det bör emellertid understrykas, att den prishöjande verkan icke nödvändigtvis innebär att konkurrensen mer eller mindre utestänges eller att en monopolvinst framkommer. Jag har redan berört det fall, då en detaljhandlarförening som fastställer marginalen mellan gross- och detaljhandelspriser, betalningsvillkor o. d.,

icke begränsar antalet handlande och alltså icke håller ute konkurrens eller skapar en monopolvinst. Verkan blir i stället, att omkostnaderna stiga, dels genom att omsättningen per affär nedgår, dels genom att konkurrensen, när den icke kan göra sig gällande i fråga om priser, leder till försök att erbjuda speciella fördelar framför konkurrenterna, t. ex. hemskickning av varorna till kundernas bostad, eleganta försäljningslokaler m. m. Man ändrar således konkurrensmetoderna utan att eliminera konkurrensen eller skapa någon monopolvinst. Sådana fall kunna betecknas som oegentliga monopol till skillnad från de egentliga monopolen, där man har att göra med en elimination av konkurrensen, helt eller delvis, samt en verklig monopolvinst. Liksom de förra kunna de senare vara såväl varu- som arbetsmonopol. („To monopolize trade or commerce or a part thereof, is to exclude persons therefrom“).

Förutsättningarna för de s. k. oegentliga monopolen äro väsentligen av psykologisk art. Den enskilde detaljisten sänker ej sina priser, därför att det vore orätt mot kamraterna i branchen, men framför allt emedan han lätt kunde framkalla en allmän prissänkning och minskad vinst över hela linjen. Sådana hänsyn tagas nu mycket mera än förr i tiden. En förändring av mentaliteten har ägt rum parallellt med sammanslutningarnas tillväxt och stigande inflytande.

Förutsättningarna för de egentliga monopolen ligga i att konkurrensen kan utestängas eller mildras. När tillträdet till vissa yrken begränsas, föreligger ett sådant på arbetsmarknaden. Lönen stiger då över nivån för arbetskraft av motsvarande slag i andra yrken. Man måste hindra att arbetskraft utbjudes till lägre pris och detta kan ske endast genom att begränsa tillgången. Även här äro förutsättningarna i huvudsak av psykologisk art. Det kräves att utanför stående arbetare låta sig utestängas, att de respektera de beslut som fattas av den slutna fackföreningen.

Villkoren för konkurrensens utestängande på varumarknaden äro av mera mångskiftande karaktär. Ofta nog är det statliga åtgärder som därvidlag spela den största rollen. Tullar begränsa marknaden och göra därigenom uppehållandet av en monopolistisk sammanslutning långt lättare, än när man har att räkna med utländsk konkurrens. Ej sällan går den ekonomiska lagstiftningen direkt ut på att förhindra konkurrens mer än i viss omfattning, som t. ex. när polislicens erfordras för att få köra en droskbil i trafik. Under högkonjunkturen hade dylika licenser i Stockholm ett till många tusen kronor uppgående

saluvärde, på grund av den monopolvinst den skaftrade innehavaren. — Statens begränsning av antalet bryggerier och antalet banker har givetvis också till omedelbar följd, att konkurrensen i vissa fall utestänges. — Däremot är det relativt sällsynt att monopolen bero på herravälde över naturtillgångarne. Det tyska kalisyndikatet för kriget var ett av de få betydande exemplen därpå. — Herravälde över transportmedlen spelar en liknande roll men torde icke heller ha den betydelse, man ofta tillskriver det. Standard Oil, som ju är det mest markanta exemplet på ett monopol av detta slag, lyckades endast under en kort period uppehålla sin monopolställning. — Av större betydelse är troligen att i en del industrier optimum för företagsstorleken ligger så högt, att endast ett mycket litet antal företag inom ett tullskyddat land eller rentutav i hela världen kunna existera. Under sådana omständigheter är det ett svårt och dyrbart experiment att starta nya företag, även om de existerande skulle föra en monopolistisk prispolitik.

III. Några exempel på monopol i Sverige.

Jag skall icke här ingå på monopoliseringens verkningar, i vad mån de äro gynnsamma eller ogynnsamma, eftersom denna fråga så ofta gjorts till föremål för behandling. I stället skall jag nöja mig med att giva några exempel på svenska monopol av mera allmänt intresse.

En av de starkaste monopolistiska sammanslutningarna f. n. är galoschkartellen, som omfattar samtliga fyra svenska galoschfabriker. Den fastställer detaljpriser, rabatter, betalningsvillkor m. m. Priserna hållas mycket höga utan att någon nämnvärd import av utländska galoscher förekommer. Orsakerna härtill torde vara flera. Stor roll spelar det att de utländska fabrikerne ej föra de modeller, som allmänheten i Sverige vill ha. Dessutom måste naturligtvis galoschtyperna anpassas efter de varierande skotyperna, vilket är mycket lättare för en „hemmaindustri“ än för utländska fabriker. Det bör emellertid tilläggas, att kvalitén på de svenska galoscherna står mycket högt, vilket visas av deras konkurrensförmåga på världsmarkanden. Till sist torde nog olika slag av påtryckningsmedel ha kommit till användning för att motarbota importen.

Resultatet av denna politik är intressant. Å 1911 hade företagen ett kapital på 4 milj. kronor, men år 1920 hade det stigit till 14,23 milj. kr., varav endast 390,000 kr. nytecknats, under det att resten tillkommit genom gratisaktier. Den redovisade vinsten under dessa 10 år utgjorde cirka 35 milj. kr.

Inom järnhandeln finnes ett gott exempel på hur föreningarna kunna erhålla betydande monopolistiska verkningar. Fler-talet järnhandlare i landet, däribland så gott som alla på landsbygden, äro anslutna till 16 lokala föreningar, vilka å sin sida äro förenade i Svenska Järnhandlareföreningens Centralförbund. Var och en av de 16 föreningarna fastställer sin prislista, som omfattar de flesta saluförda artiklar i branchen. Centralförbundet har med de viktigaste leverantörerna avtalat om högre rabatter åt sina medlemmar än åt utomstående. Det är härigenom som prissättningen kan få monopolistisk karaktär, ty startandet av nya järnaffärer utan samtycke från den lokala föreningen blir mycket svårt. De nya handlarne ha ju att räkna med högre inköpspriser än de redan förut existerande. Visserligen finns det utsikter att så småningom kunna vinna medlemsskap av föreningen och därigenom komma i åtnjutande av samma förmåner, men detta kan dröja och under tiden kan rörelsen vara förlustbringande. Det råder därför intet tvivel om att sammanslutningen försvårar uppkomsten av konkurrens.

Blandt Centralförbundets avtal märkas ett med gjuterierna, vilka förbinda sig att giva extra 5 % rabatt å katalogpriset, samt att vid direkt försäljning åt förbrukare tillämpa järnhandlareföreningens prislista. Å sin sida förbinder sig Centralförbundets styrelse att verka för att järnhandlarne göra sina inköp hos gjuterikonventionens medlemmar. Genom liknande avtal har man försäkrat sig om 10 % extra rabatt från byggnadsmidestillverkarne, samt fabrikanterna av hästskor m. m.

Resultatet har blivit att på många medelstora platser ute i landet med några tusen invånare finnes det blott en järnhandel, och denna lönar sig av naturliga skäl mycket bra. På en plats, där jag vistades för ett par månader sedan, låg en fjortjusande villa uppe på en höjd med utsikt över en stor sjö. På min fråga vem som ägde den fick jag till svar: „Järnhandlarn“. — „Nå men villan närmast intill?“ — „Jo, den äger järnhandlarn också“, blev svaret.

Inom livsmedelsbranchen äro antalet av de sammanslutningar som på ett eller annat sätt söka inverka på prisbildningen mycket stort. Många av dem utöva visserligen intet nämnvärt inflytande därå, men en förteckning å de viktigaste i Stockholm kan likväl vara av intresse: Margarinkattellen, Kvarnföreningen, Svenska Grynkvárnarnes Försäljningsaktiebolag, Mjölkgrossistföreningen, Stockholms Smöregrossistförening, Stockholms Ägghandlareförening, Bagerikareföreningen, Svenska Sockerfabriksaktiebolaget.

Det mest omtalade exemplet på monopol på arbetsmarknaden erbjuder murarefackföreningen i Stockholm. Under åren 1923—24 genomförde denna mot Landsorganisationens vilja en strejk, genom vilken lönerna pressades upp på en förut oanad höjd. För att nå dit och för att kunna uppehålla lönerna, har man begränsat tillströmningen av murare till huvudstaden. För det första utestängas alla murare, som äro medlemmar av landsortens fackföreningar, från arbete i Stockholm. För det andra antagas lärlingar i mycket ringa utsträckning. T. o. m. när Stockholms socialdemokratiska majoritet beslutat att öka antalet lärlingar i fackskolan, vägrade fackföreningen att gå med härpå. Tack vare denna lyckligt genomförda politik har man det sista året lyckats uppehålla ackordssatser, som ligga väsentligt över de i avtalet fastställda, ehuru redan dessa äro oproportionerligt höga.

Liknande tendenser göra sig gällande överallt inom den s. k. hemmamarknadsindustrien, vilken icke i högre grad besväräs av utländsk konkurrens. Resultatet har blivit att man kan tala om en privilegierad grupp, som har cirka 20—30 % högre löner än exportindustriens arbetare.

IV. Samhällets ställning til monopolen.

Om den ovanstående framställningen av monopolens samband med den allmänna tendensen till kollektivt handlande är riktig, så är det tydligt att samhällets åtgärder mot monopolen måste hållas inom relativt snäva gränser. Samhället kan ej uppträda emot tendensen till sammanslutningar och helt enkelt förbjuda samarbete. Om det är näringsfriheten man vill försvara gentemot sammanslutningarna, så bör man komma ihåg, att näringsfrihet innebär inte bara frihet att konkurrera utan också frihet att samarbeta. Intet tvivel kan råda att sammanslutningarna svara mot ett verkligt behov och att de fullgöra en viktig mission i produktionens och därför också i konsumtionens tjänst. Även om de i viss mån minska konkurrensen, så kan samhället säkert ej förhindra detta genom att helt enkelt söka tvinga folk att konkurrera. De försök man i Förenta Staterna gjort med tvångsupplösning av truster tala i varja fall ej för ett upptagande av liknande åtgärder ens i de extrema fallen. Hur mycket mindre möjligheter har man då ej att uträtta något på den vägen i de mindre extrema?

Betraktar man först de s. k. egentliga varumonopolen, så kan samhället förmodligen göra en hel del i riktning mot ett

mildrande av deras olägenheter, ja kanske t. o. m. förhindra deras uppkomst, genom att försämrå förutsättningarne för en monopolistisk aktion. Först och främst måste samhället låta bli att direkt skapa sådana genom sin ekonomiska politik. Genom en revision av tulltaxan skulle man i Sverige kunna uträtta mycket i den vägen, alldeles oberoende av hur man ställer sig till den allmänna frågan om tullskydd eller frihandel. At bibehålla en icke obetydlig tull å galoscher verkar ju inför fakta sådana som dem jag meddelat närmast groteskt. Jag har förut nämnt flera exempel på monopol, som direkt berodde på statens åtgärder och som skulle bringas att upphöra genom en ändring av dessa.

Samhället kan också minska förutsättningarne för monopol genom att understödja dem som organisera konkurrens. I konsumentkooperationen har man därvidlag ett smidigt instrument. Enligt min mening böra statsmakterne därför intaga en mot denna välvillig hållning. Där andra medel ej hjälpa, kan just en kooperativ affär vara allt som behövs. Man tänke t. ex. på en liten plats, där de tre slakterne beslutat hålla gemensama — och höga — priser. Skall man i sådana fall skicka ner en undersökningskommission för att utreda om prisen äro skälliga eller ej, samt på grundval av några kilo protokoll låta något samhälleligt organ fastställa andra priser? Det vore ju helt enkelt orimligt. Allt som behövs är en kooperativ affär, som om den skötes någorlunda väl utgör ett tillräckligt skydd mot oberättigade prisuppskruvningar.

Utom genom att försämrå förutsättningarne för monopolens uppkomst och vidmakthållande kan samhället ingripa genom publicitet beträffande deras verksamhet. En undersökningskommission med relativt vidsträckt myndighet kan utan att överskrida lämpliga gränser giva den stora allmänheten kunskap om monopolens prispolitik i de fall, där man efter undersökningen finner att denna är samhällsskadlig. Häri ligger utan tvivel en viss garanti mot att en dylik prispolitik skulle komma att föras, då den allmänna opinionens ställning för de flesta affärsföretag spelar en betydande roll. Framför allt torde man emellertid förebygga användandet av illojala konkurrensmetoder o. d., eftersom kunskap därom hos allmänheten skulle vara utomordentligt skadlig för de ifrågavarende företagen. I Sverige föreligger just nu en kunglig proposition, som bygger på denna tankegång, och som även från näringslivets organisationer fått ett relativt gynnsamt mottagande.

Däremot tror jag för min del icke att samhället bör in-

gripa genom en direkt prisreglering utom i vissa undantagsfall. Både i Förenta Staterna och England fastställas järnvägstariferna av det allmännas organ, vilket åtminstone i det senare landet är en naturlig konsekvens av att staten framtvingat en sammanslutning av järnvägarne i ett fåtal stora grupper, som var och en för sig inom vissa områden har monopol på järnvägstransporter. Av liknande skäl är det ganska vanligt att städernas organ bestämma spårvägstaxorna även när bolagen äro privata. Men såvitt jag förstår måste detta förbli undantagsfall. Särskilt inom näringsgrenar, där förhållandena växla med konjunkturerna i hög grad, vore det orimligt att det allmänna skulle influera på prispolitiken genom direkta åtgärder. För det första skulle ett dylikt ingripande vara utomordentligt hinderligt för affärlivet, och därför liksom allting annat som minskar smidigheten och rörligheten reducera produktionens effektivitet. För det andra bli samhällets organ, efter hvad erfarenheten visar, nästan alltid dragna vid näsan i sådana fall, helt naturligt emedan de aldrig kunna förvärva den intima kunskap om läget som företagens ledning. Dålig kontroll är säkerligen värre än ingen alls, bl. a. emedan den sätter samhällets sanktionsstämpel på mycket som i hög grad förtjänar kritik. Svårigheterna för en effektiv kontroll av prispolitiken bottna framför allt däri, att man i de flesta fall måste utgå från räntabiliteten vid ett bedömande av om priserna äro skäliga eller ej; företagens faktiska räntabilitet är emellertid mycket svår att fastställa. Man skulle rentutav kunna säga att ett företags nettovinst är ett rent fiktivt begrepp, och att vinstens storlek inom vissa gränser kan varieras utan att oriktig bokföring föreligger. Härtill kommer att en manipulation med omkostnadskontona, vilken ofta nog är berättigad för att konsolidera företagets ställning, svårligen kan helt förhindras av offentliga revisionsorgan. Åtminstone så länge konjunkturväxlingar av samma styrka som dem vi hade före kriget förekomma, torde svårigheterna för en offentlig prisreglering, som skall taga hänsyn till affärlivets skiftande förhållanden vara oöverkomliga.

Bland de medel som föreslagits mot monopolen nämnes ofta beskattningen. Givetvis kan och bör samhället här som i andra fall hårt beskatta de stora inkomsttagarne. Frågan om monopol föreligger eller icke synes emellertid icke ha något med rationella skattegrunder att göra och alltså icke heller böra inverka på skattetryckets fördelning. Principiellt bör man f. ö. icke nöja sig med att genom beskattning uttaga en del av monopolvinsten utan bör eftersträva antingen att helt förhindra

att någon sådan uppkommer eller ock söka i sin helhet överföra den till det allmänna.

Övergår man nu till arbetsmonopolen, så frågar man sig, om samhället också där kan göra något för att försämra förutsättningarna för dess uppkomst och försvåra dess vidmakthållande. I den mån detta är möjligt, måste det innebära åtgärder till bevarande av arbetskraftens rörlighet. Det är genom att förhindra övergång från en sysselsättning till en annan och begränsa tillströmningen av ung arbetskraft, som arbetsmonopolen bliva möjliga. Så länge rörlighet existerar, kunna mera betydande olikheter i lönenivå för analogt arbete icke uppkomma eller i varje fall icke länge bliva bestående. Till förhindrande av arbetsmonopol är det således icke alls nödvändigt att fastställa vad som är „skälig lön“. Så tillvida är en reglering av arbetsmonopolen i princip lättare än en reglering av varumonopolen. I praktiken torde det emellertid vara svårt för det allmänna organ att göra något för rörlighetens ökande och vidmakthållande. Bäst vore det om reaktionen mot de monopolistiska tendenserna inom en del fackföreningar komme från andra grupper bland arbetarne själva, vilka ju bli lidande på de förras taktik t. ex. genom att få högre hyror än eljest. Måhända kan samhället genom att också i detta fall tillgripa publicitet, lägga en viss hämsko på ifrågakvarande tendenser. Jag tvivlar emellertid på att detta bleve synnerligen effektivt, en höjning af levnadsstandarden är i och för sig önskvärd, och en på andras bekostnad genomförd uppressning av lönenivån har därför icke för allmänheten samma osympatiska drag som ett uppskruvande av varupriserna.

Det är icke blott inom kroppsarbetarnes krets som arbetsmonopol förekomma. Ett bekant exempel på monopol på mera kvalificerat arbete är det läge som uppkom på grund av begränsningen av elevantalet vid Tandläkarinstitutet. Inför det snabbt växande behovet av tandvård blev tillgången på tandläkare otillräcklig med höga priser på deras arbete som given följd. Här ligger orsaken till monopolet i statsmakternas egna åtgärder, och den kan alltså lätt undanröjas. Sent omsider har man också nu vaknat till insikt om varför att tandvården är så dyr och tandläkarnes inkomster så höga, samt har medgivit en ökning av elevantalet vid högskolan.

Vad till slut de s. k. oegentliga monopolen beträffar, så förekomma de huvudsakligen i detaljhandeln, där kutymen ifråga om avancens storlek kunna hålla sig kvar lättare än i produktionen. De härmed förenade problemen torde böra be-

handlas i ett sammanhang med hela mellanhandsproblemet. I det nuvarande samhället är distributionen alltför dyrbar. Medan produktionen revolutionerats det sista halvseklét, är distributionen inom många brancher ungefär lika dan som för 50 år sedan. Den bedrives allt fortfarande genom massor av småaffärer, vilka vardera hava en mycket obetydlig omsättning. I viss mån är detta nog ofrånkomligt, men att en omorganisation och rationalisering är möjlig, synes mer än sannolikt. På en del håll har konkurrensen lett till ett onödigt uppdrivande av omkostnaderna och därav följande stor marginal mellan fabriks- och detaljpriset. På andra håll måste marginalen hållas bred på grund av risken för osålda lager, en risk som genom annan organisation skulle kunna minskas. Problemet att för enkla och förbilliga distributionen är emellertid svårt. Framför allt kräves det här som på andra områden kunskap om de faktiska förhållandena, något som f. n. saknas. Man känner mycket litet til handelns omkostnader, deras fördelning på olika varor o. d. Först när material rörande alla hitrörande förhållanden finnes tillgängligt, är det möjligt att angripa problemet.

Att den s. k. fria konkurrensen icke i och för sig själv garanterar största möjliga effektivitet synes otvivelaktigt. Mellanhandsproblemet existerar därför verkligen. Måhända vore det lättare att på detta område genomföra reformer än inom produktionen, som trots allt är väl organiserad jämfört med andra sidor av samhällslivet. Genom samarbete mellan statens politiska organ, representanter för näringslivet och den ekonomiska vetenskapen skulle ett konstruktivt arbete kunna utföras i riktning mot en förbättring av den apparat varmed varor och tjänster distribueras. Det vore därför sannolikt klokt, om statsmakterne icke inriktade sitt intresse uteslutande på ett negativt kontrollerande av en del som mindre önskvärda ansedda tendenser inom näringslivet, utan också grep sig an med positiva försök att öka det ekonomiska livets effektivitet. Hela monopolproblemet visar ju att „laissez faire“-politikens tid är förbi och att samhällets organ tvingas att taga konsekvenserna härav. Varför då icke taga dessa konsekvenser helt och fullt, erkännande att de innebära icke blott kontroll utan aktiv medverkan från dessa organ i arbetet för en reformering av det ekonomiska samhällslivet?

INDKOMSTFORDELINGENS AFHÆNGIGHED AF ØKONOMISKE FORHOLD.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 21. April 1925
af F. Zeuthen.

Der sker mange Ting i det moderne Samfund, som kan faa en Nationaløkonom til at tvivle paa sin Børnelærdom, tvivle paa Lovmæssigheden i de økonomiske Forhold. Historiske Begivenheder, som ofte minder mest om Tilfældigheder, spiller tilsyneladende en afgørende Rolle ved Fastsættelsen af Varepriser i monopoliserede eller organiserede Industrier. Ligesaa er det tydeligt, at undertiden nogle faa Personer fra de to Partier har en ganske afgørende Indflydelse paa Lønningerne for Flertallet af Landets Arbejdere. Og naar saa Overenskomsterne er sluttet i Foraaret, kan forholdsvis tilfældige Bevægelser i Varepriserne være afgørende for, om Augustreguleringen skal bringe Timelønnen for Flertallet af Landets Arbejdere op eller ned. Endelig vil ingen være i Tvivl om, at Valg af Nationalbankdirektører og disses Overvejelser er i Stand til at ændre Bankrenterne.

Naar vi gennem Aviserne følger Begivenhederne, faar vi et stærkt Indtryk af, hvor meget disse personlige Kræfter betyder. Selv mange, som staar midt i det, glemmer let at se Skoven for bar Træer. Herved opstaar en Disharmoni, fordi de gamle økonomiske Doktriner samtidig lever videre som i og for sig rigtige og brugbare ved passende Lejlighed, skønt man indser, at de ofte ikke kan anvendes i Praksis.

Saa snart man forlader den praktiske Behandling af Enkelttilfælde, som Folk kender til fra deres eget Arbejde, og gaar over til Diskussionen om de store politiske Spørgsmaal

eller Interesseskonflikter om Arbejds løn eller Skatter, faar de gamle Teorier stadig Lov at leve.

I de mere konservative Retninger møder man den liberalistiske Harmonilære — navnlig Forudsætningen om, at Indkomstfordelingen er en nødvendig Følge af rent økonomiske Forhold som Tilbud og Efterspørgsel eller Produktionsomkostningerne. Griber Staten eller andre ikke forstyrrende ind, svarer enhvers Indtægt til hans Indsats i Produktionen; — den bestaaende Indkomstfordeling anses som en nødvendig Betingelse for den størst mulige Produktion.

Andre Retninger, som ikke tror paa, at Harmonien allerede er til Stede i Samfundet, klarer sig ved smaa Ombygninger af den klassiske, økonomiske Teori. Georgeisterne — lige som Flertallet af forrige Aarhundredes Nationaløkonomer — klarer en Del af Vanskeligheden ved at skelne mellem paa den ene Side Jordrente, Monopol og andre „samfundsskabte Indtægter“ og paa den anden Side Arbejds lønnen og Kapitalrenten, som er en naturlig og nødvendig Betaling for Anstrenge og Spareoffer. Endelig er der Fastlandets Socialister, der officielt kører videre med en tung Last af marxistiske Doktriner om Arbejdet som Kilden til al Velstand og Maal for al Værdi, — naar blot Udbytningen gennem Arbejdet for andre fjernes.

Fælles for alle disse populære Retninger er, at man har søgt hele Forklaringen paa Indkomstfordelingen ved en simpel økonomisk Teori — eventuelt suppleret med Paavisning af en eneste stor Fejl, som forstyrrer Harmonien. Forholdene i England for godt 100 Aar siden, hvor Kapitalrente, Jordrente og Arbejds løn svarede til en ret enkelt Klassesdeling mellem Forretningsfolk, Jordejere og Arbejdere, har sat sit Præg paa det 19. Aarhundredes Nationaløkonomi.

Mellem disse primitive økonomiske og politiske Teorier og den rene Skepsis overfor økonomisk Lovmæssighed staar det økonomisk interesserede Publikum ofte famlende og vaklende.

Man er klar over, at ved Siden af rent økonomiske Forhold som Behov og Forraad er Monopoler, Magtanvendelse fra Staten og andre, samt historiske Forhold af Betydning for Indkomstfordelingen, men man savner ofte Klarhed over, hvilken Plads der skal gives de forskellige Kræfter.

Følgen er, at det hele let bliver en Samling af ganske uensartede Argumenter — hvis man da ikke giver helt op og nøjes med Enkeltheder, Statistik eller økonomisk Historie.

Det skal derfor være min Opgave i det følgende at søge at udrede, 1) hvilke Arter af Kræfter der medvirker ved Bestemmelsen af Indkomstfordelingen, 2) paa hvilken Maade de uensartede Kræfter virker sammen, 3) og hvorledes man er i Stand til i nogen Grad at bedømme deres relative Betydning.

Blandt de mange Aarsager skal jeg særlig undersøge de rent økonomiske: — Behov og Produktionsmidler — og se, hvilken Rolle de spiller ved Bestemmelsen af, hvorledes Indtægterne fordeles. Da det er et saa stort Omraade, der skal gennemgaaes, maa De bære over med, at en Del bliver ret teoretisk og skematisk. Meget af, hvad jeg vil sige, vil ogsaa være Dem bekendt. Jeg har imidlertid gjort mig Umage for saa meget som muligt at fremhæve og forsøge at samle de ny Synspunkter, som er kommen frem i den sidste Snes Aar, og som ikke synes at være særlig kendt her hjemme.

Emnet berører i høj Grad de store politiske Stridsspørgsmaal. Jeg skal dog ikke her tage Stilling til Realiteterne: om Staten i større eller mindre Grad bør virke for økonomisk Lighed — men kun som vigtige Eksempler paa den i og for sig neutrale Teori polemisere mod økonomiske Argumenter fra den ene og fra den anden Side, som forekommer falske. Om de samme politiske Paastande kan forsvares med andre Grunde, f. Eks. med Hensynet til Samfundets praktiske Organisation eller den rent sociale Fordel, som kan vindes ved en Udligning, skal jeg ganske lade ligge.

Da Hovedparten af Indtægterne er Betaling for Ydelser i Produktionen — taget i videste Betydning, saa den ogsaa omfatter Transport og Omsætning og alle Hjelpevirksomheder lige til Varen havner hos Forbrugeren — er det naturlige Udgangspunkt at undersøge, hvorledes Prisen for disse Ydelser bestemmes. Dette har ogsaa været Udgangspunktet for Nationaløkonomien, som imidlertid tidligere har været tilbøjelig til at behandle hele Spørgsmaalet om Indkomstfordelingen udelukkende som et Spørgsmaal om Arbejdsløn, Kapitalrente og Jordrente. Desuden har Teorien været tilbøjelig til at holde sig til den „naturlige Pris“, som vil fremkomme i et stillestaaende Samfund under fri Konkurrence. Dette er utvivlsomt det rigtige Sted at begynde, men man maa blot ikke betragte de Resultater, som man finder under disse indskrænkede Forudsætninger, som den hele Sandhed.

For det første maa en Teori, der skal passe paa Virkeligheden, tage Hensyn til Monopoler, og hvad der ellers er af Afvigelser fra den fri Konkurrence og fri Bevægelighed, samt andre Kræfter end den individuelle Egennytte.

For det andet er det meget vigtigt at se paa, hvorledes den økonomiske Udvikling, Konjunktursvingningerne og Begivenheder som Verdenskrigen virker paa Fordelingen.

Og for det tredje er der Formuedelingens Virkning paa Indkomstfordelingen. Selv om Fordelingen mellem Arbejde, Kapital- og Jordrente er nok saa meget bestemt af økonomiske Love, er man ikke herved naaet til en Forklaring af Indkomstfordelingen mellem Landets Borgere, saalænge man intet kan sige om Fordelingen af Formuen, som jo er Basis for en saa stor Del af Indkomstfordelingen.

For de 3 her fremdragne Spørgsmaal har man anvendt Slagordene:

- 1) Magt eller økonomisk Lov,
- 2) statisk og dynamisk Økonomi,
- 3) funktionel Fordeling (d. v. s. Fordeling mellem Produktionsfaktorerne) og personel Fordeling (Fordeling mellem Personerne).

Forinden jeg gaar over til disse 3 Spørgsmaal, skal undersøges Fordelingslærens Udgangspunkt: Spørgsmaalet om Produktionsfaktorerens naturlige Pris.

Netop fordi man har opgivet at forklare hele Indkomstfordelingen ved den rene økonomiske Teori, er der sket væsentlige Fremskridt i denne Teori. De politiske Stridsspørgsmaal er henvist til andre Omraader, hvor de rettelig høre hjemme.

Et stort Skridt var allerede naaet af den subjektive Skoles Forfattere fra Slutningen af forrige Aarhundrede; Mænd som den 4de af de store Østrigere, Schumpeter, Englænderen Wicksteed, Amerikanerne Davenport, Clarck og Carver samt ikke mindst Cassel i sin „Theoretische Sozialökonomie“ synes alligevel at være naaet et Stykke videre.

De fleste Indtægter er Betaling eller Udbytte for Medvirken i Produktionen. Fordelingslærens første store Spørgsmaal er derfor: hvorledes bestemmes Størrelsen af disse Betalinger. For at finde det væsentlige i Livets brogede Mangfoldighed spørger man ialtfald først: hvorledes fastsættes Betalingen for

Medvirken i Produktionen i et Samfund, der er i Ligevægt, men hvor der er fri Bevægelighed, og hvor man kan se bort fra Stordriftens Fordele o. lign.? Hvilken Pris vil Driftsherterne betale for Arbejdskraft, samt Benyttelse af Maskiner og Jord?

Bagermesteren ønsker kun at købe Korn, leje et Bageri og engagere Bagersvendene, fordi han derved bliver i Stand til at fremstille Brød, som Forbiugerne er villige til at betale. Den større eller mindre Efterspørgsel efter Brødet skaber en ganske tilsvarende større eller mindre Efterspørgsel efter samtlige Produktionskræfter — Bagermesteren selv iberegnet. Og paa tilsvarende Maade skaber Efterspørgslen efter Mel Efterspørgsel efter alle Møllerens Produktionsmidler og Efterspørgslen efter Korn Efterspørgsel efter Landbrugsjord, Landmandsarbejde, Landbrugsredskaber o. s. v.

Ved fuldstændig fri Konkurrence vil hele Produktets Pris blive fordelt mellem Produktionsmidlerne. Vanskeligheden beror imidlertid paa, at der til hver Vare er flere Produktionsmidler, som skal dele Varens Pris.

For den enkelte Bager eller Møller er det faste, udefra givne, Produktionsomkostningerne, de fornødne Mængder af Arbejde og Mel og Priserne paa Arbejde og Mel; — og drejer det sig om en enkelt Bager, der bager en særlig Slags Brød, er Melprisen virkelig en saa godt som fast Omkostning for ham, nemlig Melets Pris ved Fremstillingen af almindeligt Brød. Det store Brødforbrug øver derimod en i høj Grad medbestemmende Indflydelse paa Priserne paa sine egne Produktionsmidler og har altsaa ikke udefra givne Produktionsomkostninger.

Mængderne af Raastof og Produktionskraft, der medgaar til hver Vareenhed, er noget objektivt: Varens saakaldte „tekniske Komponenter“. Men de tekniske Forhold alene giver ikke en objektiv Maalestok for Varens Omkostninger. Til hver Vare medgaar flere Produktionsmidler, og noget andet økonomisk Fællesmaal for dem end deres Priser findes ikke. Jorden lader sig ikke omregne til Arbejdstimer, og de kostbare Maskiner vil have en større Produktionskraft end det Arbejde, der har frembragt dem. Ligesaadanne forskellige menneskelige Evner og de mange forskellige Raastoffer sig kun omregne til et økonomisk fælles Maal ved Hjælp af Prisen. Efterspørgslen efter Raastoffet eller Produktionsmidlet fra samtlige Varer, hvori det indgaar, virker paa dets Pris.

Efterspørgslen og de tekniske Forhold er dog ikke nok til at bestemme Varesnes og Produktionskræfternes Pris — de

bliver først fuldstændig bestemt, naar man faar det 3dje Moment med: de begrænsede Forraad af oprindelig Produktionskraft. I et Samfund i Ligevægt — eller tilnærmelsesvis i det givne Øjeblik i ethvert Samfund — vil vi have bestemte Mængder af Arbejde, Jord og Kapital.

Trods den mangeartede Vekselvirkning mellem Priserne paa Varer og Produktionsmidler hersker der ikke Vilkaarlighed i de økonomiske Forhold. Har man som givne Størrelser Efterspørgsel, Teknik og Forraad af Produktionskræfter, har man ogsaa en bestemt Løsning, det vil blandt andet sige bestemte Priser for Produktionsmidlerne. Et teoretisk Bevis herfor kan føres ved at opstille et System af Ligninger med (mindst) lige saa mange Ligninger, som der er ubekendte.

Man kan f. Eks. — som en Simplificering af Cassels Metode — opstille: 1) en Efterspørgselsligning for hver Vare, der angiver Sammenhængen mellem Pris og købt Mængde, 2) en teknisk Ligning for hver Produktionsmaade af hver Vare, der angiver Mængden af Produktionsmidler, der anvendes til en Enhed af Varen, 3) en Mængdeligning for hvert Produktionsmiddel, der angiver, at Mængderne af et Produktionsmiddel i de forskellige Anvendelser er lig den givne samlede Mængde.

Udtrykt i Bogstaver har man Ligningssystemerne:

1) Varernes Efterspørgselsligninger. Mængden af hver færdig Vare (V_1, V_2, \dots, V_n) er en Funktion ikke alene af Varens egen men, som Cassel fremhæver, ogsaa af samtlige andre Varers Priser ($v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$).

$$V_1 = f_1(v_1, v_2, v_3, \dots, v_n)$$

$$V_2 = f_2(v_1, v_2, v_3, \dots, v_n) \text{ o. s. v.,}$$

ialt n Ligninger.

2) De tekniske Ligninger. For Produktionen af hver Vare findes en Ligning, der angiver, hvor meget af hvert Produktionsmiddel, der bruges til en Enhed af Varen, hvad der ogsaa kan formes som en Ligning mellem Varens og Produktionsmidlernes Priser: Prisen for en Enhed af Varen (v_1, v_2, \dots, v_n) lig Priserne paa Produktionsmidlerne ($r_1, r_2, r_3, \dots, r_n$) Gange de tekniske Komponenter, som udtrykker, hvor stor Mængde af de forskellige Produktionsmidler, der gaar til en Enhed af Varen ($[v_1, r_1]$ o. s. v.)

$$v_1 = [v_1, r_1]r_1 + [v_1, r_2]r_2 + [v_1, r_3]r_3 \text{ o. s. v.}$$

$$v_2 = [v_2, r_1]r_1 + [v_2, r_2]r_2 \text{ o. s. v.}$$

ialt n Ligninger. I Virkeligheden vil man have ligesaa mange tekniske Ligninger for en Vare, som der er mulige Produktionsmaader. Men man har her den yderligere Betingelse, at den samlede Mængde af en Vare tilvejebringes ved den eller de Produktionsmaader, som

giver den laveste Pris. De Produktionsmaader (og -ligninger), som ikke kan bringes i Overensstemmelse hermed, bortfalder. Man kan ogsaa lade Ligningerne (2) gælde for hver Produktionsmaade og i særlige Ligninger sige, at den samlede Mængde af en Vare er Summen af de paa de forskellige Maader producerede Mængder.

3) Produktionsmidlernes Mængdeligninger. Man har for hvert Raastof en Ligning, der siger, at den givne totale Mængde er lig Mængderne af de enkelte Varer, som de indgaar i, Gange de givne tekniske Komponenter, d. v. s. den Mængde af Produktionsmidlerne, som bruges til een Enhed af Varen.

$$R_1 = V_1 [v_1 r_1] + V_2 [v_2 r_1] \text{ o. s. v.}$$

$$R_2 = V_1 [v_1 r_2] + V_2 [v_2 r_2] \text{ o. s. v.}$$

Ialt m Ligninger, hvor R_1, R_2 o. s. v. er de givne Mængder af Produktionsmidler.

Der findes her ialt (mindst) $2n + m$ Ligninger og lige saa mange ubekendte; dette betyder, at Problemet kan løses. Spørgsmaalet er nu blot, om der kan tænkes flere Løsninger. De to sidste Systemer af Ligninger er af første Grad, men dette gælder ikke for Efterspørgselsligningerne. Vi ved imidlertid, at der for et enkelt Individ er eet bestemt Ligevægtpunkt, som giver størst Tilfredsstillelse. Det samme vil rimeligvis gælde for de fælles Efterspørgselsligninger, som fremkommer ved at addere de individuelle Ligninger, efter at Tilfredsstillelsesgraden er multipliceret med Indtægten. — Ved den af Schumpeter anvendte Metode, der — i Stedet for, som der her er gjort, at regne med de samlede Mængder af alle Produktionskræfter — regner med de enkelte Individuers Forraad af hver Vare i et givet Øjeblik og deraf afleder Fordelingen i et følgende Øjeblik, kommer man i alt Fald til eet bestemt Resultat. Som ogsaa omtalt nedenfor synes Beviset for, at Ligningssystemet kun giver eet Resultat, mindre væsentligt, idet det dog vilde være ganske usikkert, om Samfundet ikke groede fast ved et andet Punkt end det helt ideelle Ligevægtpunkt. Det afgørende er Tendensen mod et relativt stabilt Ligevægtpunkt, selv om der kan tænkes at eksistere flere saadanne.

Naar vi har valgt bestemte Mængdeenheder af hver Vare og hvert Produktionsmiddel for sig, faar vi ved Løsning af Ligningerne Priserne som dertil svarende absolutte Tal; men ogsaa før man har sagt, hvilke Enheder man vælger, har Ligningerne bestemt et System af relative Priser. For herfra at komme til de virkelige Priser i Kroner og Ører, maa man kende Pengeenhedens Pris — som bestemmes — udenfor det almindelige System af økonomiske Ligninger ved Penge-mængde og Omsætningsforholdene iøvrigt.

Disse matematiske Opstillinger kan naturligvis ikke være andet end Abstraktion. Skulde man naa til Formler, der fuldt svarede til Virkeligheden, maatte der først opstilles Definitioner af en utrolig Længde for de enkelte Størrelser, og selve Formlerne vilde blive ganske uoverskueligt komplicerede. Ved Ligningsmetoden søger man blot at naa til det bedst mulige Billede af et kompliceret Forhold i det virkelige Liv ved at drage saa nøjagtige Slutninger som muligt af ikke nøjagtigt kendte Forudsætninger. Man bedrer jo ikke — som Folk tit tror — paa Resultaternes Nøjagtighed ved at gøre Behandlingsmaaden mindst lige saa usikker som Forudsætningerne.

Det kan synes som en Bevægelse i Ring at aflede Produktionsmidlernes Priser (Arbejds løn, Jordrente o. s. v.) bl. a. af Efterspørgslen efter Varerne, som jo er bestemt af Indkomstfordelingen. Dette er dog nødvendigt, da der ikke i de økonomiske Forhold findes en Aarsagsskæde, saaledes at alt kan afledes fra eet Punkt, men en Vekselvirkning og en indbyrdes Sammenhæng. Ved enhver Indkomstfordeling vil man have een bestemt Efterspørgsel efter Varerne, som er med til at bestemme Arbejds løn, Rente¹⁾ o. s. v. — Rentens Opstaaen forklares altsaa ikke ved at man forudsætter Renteindtægter, for selv om alt var lige store Arbejdsindtægter, vilde Efterspørgslen medvirke til Opstaaen af en Rente.

Løvrigt gælder den økonomiske Ligevægts Priser ikke for Arbejde, Kapital og Jord som store samlede Enheder, men for alle de særlige Former for Produktionskraft: de mange Slags simpel og kvalificeret Arbejds kraft, Bygninger, Maskiner, Landbrugsjord, Skov o. s. v.

Det, dette noget abstrakte Lignings-System skal illustrere, er blandt andet, at den enkelte Vares og det enkelte Produktionsmidels Pris er afhængig af Forholdet i alle andre Produktioner. Rigelighed paa Bygningsmaterialer af Jern trykker Prisen paa Tømmer og dermed Lønnen for Skovarbejderne i Eksportlandene og disses Jordrente. En stærkere Efterspørgsel efter Metal til Krigsbrug er til Skade for Arbejde og Kapital, som er bundet til Metalfag, hvor den højere Pris indskrænker Omsætningen. Disse mangfoldige Former for Sammenhæng fra Vare til Vare synes ved første Øjekast at opløse den faste økonomiske Forbindelse mellem Vare og Produktionsmiddel og føre ud i Tilfældighed og Kaos. Men gør man op alle Forudsætninger og alle Resultater af Menneskenes Økonomiseren med Behov og Midler, kommer man til det Resultat, at Sammenhængen er der alligevel, blot at man ikke kan løse Spørgsmaalet for hver Vare og hver Produktion for sig, men at Priserne paa alle Varer og Produktionskræfter bestemmes samtidig i en eneste stor økonomisk Proces paa samme Maade, som man løser et System af Ligninger med indbyrdes afhængige ubekendte under eet.

At der findes en økonomisk bestemt Ligevægt for alle Priserne paa Varer og Produktionskræfter samt for disses Fordeling mellem de enkelte Varer, kan ogsaa vises mere almindeligt i Ord.

¹⁾ Om Forholdet mellem Kapitalens Ydelser, Rente og Slid se S. 222, andet Stk. — I det følgende tales om Kapitalrente uden at komme nærmere ind paa, at Kapitalens Ydelse ikke alene er Rente, men ogsaa Slid.

Den specielt økonomiske Handlemaade, som Mennesker i alt Fald i stor Udstrækning følger, er en Stræben efter at naa den størst mulige samlede Tilfredsstillelse. Dette giver sig Udslag i, at man fortrinsvis tilfredsstiller de mest paatrængende Behov, eller set fra den modsatte Side, at man anvender de givne Produktionsmidler, hvor de giver størst muligt Udbytte. Da den enkelte altid har en bestemt Rangfølge paa Behovene, maa der være een bestemt Anvendelse af Midlerne, som giver det bedste Resultat, og som han derfor foretrækker. Menneskenes økonomiske Tilbøjelighed tenderer altsaa mod en bestemt Fordeling af Produktionskræfterne. At der muligvis i et Samfund med mange Individer kan naas Ligevægt paa flere Maader, kan ikke udelukkes. To helt forskellige Ordninger af Produktion og Forbrug kan maaske give omtrent samme Nettoresultat, og Samfundet kan da godt være groet fast ved den mindre udbyttegivende Ordning; — en Overgang til den anden og bedre Ordning, som forudsætter Ændring i Smag og Metoder, er da en Overgang til en ny Tilstand — noget dynamisk — som falder udenfor den rent økonomiske Ligevægtsmetode. Det afgørende er i alt Fald sikkert: en Tendens mod Ligevægt ved et eller maaske flere mulige Ligevægtpunkter, samt at Ligevægten netop er afhængig af de 3 Forhold her er peget paa: Efterspørgsel, Teknik og Forraad af Produktionskraft.

Afvisninger fra den økonomiske Ligevægt forekommer jo ofte i det virkelige Liv f. Eks. paa Grund af Monopoler, men Sammenligningen med det ret solide, økonomiske Ligevægtpunkt giver da netop god Lejlighed til at forstaa Rækkevidden af de særlige afvigende Aarsager.

Man kan give den fri Konkurrences Ligevægt den Ros, at den er økonomisk — dette siger dog kun, at Individerne, naar hver regnes efter sin Indtægt, og naar man iøvrigt gaar ud fra den givne Tilstand, naar det mest mulige. Det er dog f. Eks. ikke udelukket, at der kan naas større samlet Tilfredsstillelse ved andre Priser paa Varer og Produktionskræfter til Fordel for de mindre bemidlede, ligesom det er muligt, at man ved en Ændring af de bestaaende Forudsætninger (opdragende Told eller Lønninger, der hæver Arbejderklassen varigt) kan naa over til en ny og bedre Ligevægstilstand.

I et Samfund som det nuværende, der ikke handler med en enkelt Vilje og ud fra et fælles Motiv, er Maalet, man tenderer mod, ikke den størst mulige samlede Tilfredsstillelse, men Efterspørgslen efter Varerne er Summen af de enkeltes

Efterspørgsel multipliceret med en Faktor, der udtrykker deres Indtægt.

Erfaringen har overalt vist en større eller mindre Tendens mod Bestemmelse af Priser paa Produktionsmidlerne efter de beskrevne rent økonomiske Love i Overensstemmelse med Efterspørgslen, teknisk Anvendelighed og Knapthed — saaledes at den fede Jord og de svageste Arbejderes Præstationer vurderes ganske paa samme Maade.

Kendetegnet paa den økonomiske Tilstand er Ligevægt mellem Tilbud og Efterspørgsel. 1) Produktionsmidlerne har en saadan Pris, at de alle kommer til Anvendelse (eller er gratis som Luft og Vand) og enhver kan faa dem til denne Pris, 2) og paa tilsvarende Maade gælder der Varepriser, som netop svarer til Forbrugets Størrelse.

For saa vidt Samfundet er fuldstændig frit, let bevægeligt og kun behersket af økonomiske Motiver, er den økonomiske Tilstand en Nødvendighed. Hvor man har Organisationer og Statsindgreb, kan de rent økonomiske Love opvejes af andre Kræfter, men de vil da gøre Modstand, f. Eks. for høj Løn gennem Ulemper ved Arbejdsløshed og for lav Rente ved vilkaarlig Kapitalrationering.

Selv i et rent socialistisk Samfund, hvor Individene dog har egne Indtægter og kan vælge deres Forbrug, maa der sættes en Pris ud over Arbejdslønnen paa den gode Jords eller den store Maskinkapitals Produkter, hvis man vil sikre, at Forbruget fortrinsvis tilfalder de Personer, som helst vil have Varen.

Den økonomiske Ligevægt er ikke nogen absolut Nødvendighed, men der maa særlige Kræfter til for at hindre, at den indtræder. Og en Prisberegning i Overensstemmelse med de rent økonomiske Love vil være en Fordel for alle Parter, hvis der da ikke indirekte kan naas særlige Fordele f. Eks. som ved Skat paa Spiritus eller ved Tilskud til Undervisning.

Vi er her ved Arten af den økonomiske Nødvendighed. Det er i alt Fald i første Række overfor Forbrugerne, der maa sættes en høj Pris paa de sjældne og virksomme Produktionsmidler. Da vi heri har den tilstrækkelige Begrundelse for Arbejdslønnens og Renternes Opstaaen, maa der en helt ny Begrundelse til, hvis man vil vise, at Prisen, Forbrugerne gennem Varepriserne maa betale for Benyttelsen af de sjældne Produktionsmidler, skal tilfalde bestemte Personer: Indehaverne af Arbejdskraften, Kapitalen eller Jorden.

Saa længe man, som det er gjort i det foregaaende, regner med konstante Mængder af de enkelte Produktionsmidler, bliver der ikke Tale om, at Produktionsmidlernes Priser nødvendigt maa tilfalde bestemte Personer. — Under Krigen var høje Priser ofte ikke i Stand til at forøge de begrænsede Forraad, de var derfor kun fornuftige som Middel til at lade den knappe Vare gaa til de ivrigste Købere. Om Staten eller andre tog Pengene var for saa vidt ligegyldigt.

I alt Fald for Jorden kan man ikke naa stort videre selv i det lange Løb. Et stærkt forøget Behov for Landbrugsprodukter vil medføre Tørlægninger og Opdyrkning af Jord, hvorved den samlede Masse af Jord maaske samtidig med en Pristigning paa 100 pCt. kan forøges nogle faa Procent. For den ny af Menneskene skabte Jord er en Betaling svarende til den høje Produktpris økonomisk, men nogen tilsvarende økonomisk Nødvendighed er der ikke for, at Ejerne af de 99 pCt. gammel Jord skal have samme Indtægt. Det er omtrent det samme Problem, som man i de senere Aar har haft med Hensyn til Byggeriet i Byerne. Lader man Ejerne af de gamle Bygninger faa samme Indtægt, som de der bygger ny, er det en Følge af Samfundets Organisation og ikke af en egentlig økonomisk Nødvendighed. Der er i det hele ingen Væsenforskel paa Værdistigning paa Jord og paa Kapitalgenstande som Bygninger, der har en meget lang Levetid, og hvis samlede Mængde kun kan forøges meget langsomt.

Medens Nationaløkonomien hurtigt har maattet opgive at finde nogen økonomisk Begrundelse for, at Ejerne skal have Jordrenteindtægten, har man med Iver fastholdt Ricardos Jordrenteteori, hvorefter der er en Væsenforskel mellem Jorden og de andre Produktionskræfter og den Maade, hvor paa deres Andel i Udbyttet bestemmes.

Efter Ricardos Teorier er Arbejdslønnen og Renten af Kapitalen, som antages at være proportional med Arbejdet, objektive Produktionsomkostninger. Da nu ikke alt det Korn, som behøves, kan dyrkes paa den bedste Jord, er det nødvendigt ogsaa at benytte daarligere Jord, og for at faa Korn nok, gaar man helt ned til den Jord, som lige dækker Omkostningen til Kapital og Arbejde. Den gode og godt beliggende Jord giver følgelig et Overskud. Dette Overskud, Jordrenten, er bestemt af Forskellen mellem Kornprisen og Produktionsomkostningerne. Følgelig er det de høje Kornpriser, der er Aarsag til Jordrenten og ikke Jordrenten, der er Aarsag til Kornpriserne. Disse bestemmes efter Teorien af Omkostningerne

paa den daarligste Jord, som det lige netop betaler sig at dyrke.

Denne Særbehandling af Jordrenten stemmer slet ikke med den moderne Lære om en samtidig og ensartet Bestemmelse af Prisen paa alle Produktionsmidler, som jeg foran har fremstillet. Det er ogsaa let at se, at Jordrenten stadig vilde bestaa, selv om man havde et Samfund, hvor al Jord var lige god, men hvor der maatte en Overpris udover Arbejds løn og Rente til for at faa Efterspørgslen tilpasset efter den begrænsede Forsyning med Jordprodukter. Det er i det væsentlige det samme det drejer sig om med Hensyn til Arbejdet og Kapitalen, selv om der her i Reglen vil være noget større Chance for, at en højere Pris vil forøge Udbuddet. Udbuddet af Arbejde og Kapital virker i alt Fald ikke nær saa stærkt regulerende paa Prisen, som man har tænkt sig. Højere Løn fører maaske til et noget større Udbud af Arbejde, som igen vil drive Prisen paa Arbejdet og dets Produkter noget ned; men der er i moderne europæiske Samfund ikke meget tilbage af den jernhaarde Lønningslov, hvorefter Arbejdets Pris svinger om Produktionsomkostningerne, d. v. s. et Livsminimum. Arbejdets Værdi er altsaa et Resultat af Samfundsforholdene paa samme Maade som Jordens.

Jordrenten er ganske ligesom Arbejds lønnen paa een Gang prisbestemmende og prisbestemt. For Producenten af en speciel Vare, f. Eks. Hvidkaalshoveder, er Jordrenten og Arbejds lønnen udefra givne Omkostninger, som han maa have ind igen, for at Forretningen kan gaa rundt. Giver Hvidkaalproducenten sig til at undersøge, hvad der bestemmer disse Omkostninger, vil han for Jorden komme til konkurrerende Efterspørgsel fra Produktionen af Korn og Mejeriprodukter, samt Mængden af anvendelig Jord og Jordens Kvalitet. Ganske paa samme Maade er Lønnen i den enkelte Bedrift bestemt af den konkurrerende Efterspørgsel fra Industri og Landbrug, Mængden af disponibel Arbejds kraft samt Arbejdernes Ydeevne.

Det er snarere Prisforholdene der bestemmer, hvor daarlig Jord, der kan tages i Brug, end omvendt Omkostningen paa den daarligste Jord, der bestemmer Prisen. Dette er ganske klart, hvor man har store Mængder god Jord, og høje Priser saa muliggør, at en lille Mængde daarlig Jord nu ogsaa kan dyrkes med Udbytte, men uden at den samlede Produktionsmængde forøges væsentligt. Hvis den gode Jord derimod er en stor Sjældenhed, og der er nok af den daarligere, er det naturligvis denne, der kommer til at bidrage mest til den sam-

lede Produktionsmængde og derfor dens Forhold, som bliver mest bestemmende for Prisdannelsen. Ydelserne er den økonomiske Maalestok for Jorden ligesom for Arbejdet og andre Produktionskræfter. Hver Tønde Korn virker lige meget til at drive Prisen ned, uanset om den kommer fra den gode eller den daarlige Jord. At man begynder at dyrke daarligere Jord svarer ganske til, at den høje Løn faar amerikanske Husholdninger til at bruge Vaskemaskiner og lign. Hjælpe midler, \propto forholdsvis lidet frugtbare Former for Kapitalgenstande.

Den store Forskel mellem Produktionsfaktorerne har man søgt at støtte ved Spekulationer over deres forskellige Natur og Oprindelse. Ingen af disse Dele kan dog være det afgørende for Prisdannelsen. Naar en Mand, et Stykke Jord og nogle Redskaber producerer en Tønde Korn i Fællesskab, kan det ikke nytte at gruble over, i hvor høj Grad hver af Faktorerne er Aarsag til Produktets Opstaaen, idet de alle er ubetinget nødvendige. Rent fysisk er det Jorden, som modtager en stadig Strøm af Energi fra Solen, medens baade Mennesker og Redskaber giver mindre fra sig end de modtager. Det afgørende for en fornuftig Prissættelse er imidlertid det rent økonomiske: Behov og Knaphed. Metafysiske og moralske Læresætninger kan slet ikke udledes af selve Produktionsforholdet.

Af mere Interesse er Paastanden om, at Jorden er mindre bevægelig end de andre Produktionskræfter. Paastanden om Ubevægeligheden er dog fra et økonomisk Synspunkt ganske forkert med Hensyn til den almindelige Landbrugsjord, som netop saa let kan bevæges økonomisk, d. v. s. fra en Anvendelse til en anden. Den centralt beliggende Bygrund er derimod økonomisk ligesaa tungt bevægelig og individuelt præget som Bygningen, der ligger paa den.

Mest Vægt maa der lægges paa den Paastand, at Jorden i Modsætning til de øvrige Faktorer hverken kan forøges eller indskrænkes. Jorden kan virkelig i langt mindre Grad end de andre Produktionsfaktorer øges; men vi har i Krigsaarene set, at dens Produktionsevne — der i Modsætning til Arealet er det afgørende — kan mindskes ganske ligesom Maskinerne og Bygningerne og fortæres uproduktivt ganske paa samme Maade og med samme Virkning, som naar Kapitalen fortæres. Er en Kapitalrente nødvendig i et stillestaaende Samfund for at hindre egentligt Kapitalforbrug, bliver Jordrenten ogsaa nødvendig. Den større Mulighed for øget Udbud i det lange Løb ved højere Pris er dog en væsentlig Gradsfor-

skel mellem Arbejdet og Kapitalen paa den ene Side og Jorden paa den anden Side, og den eneste Forskel, som har økonomisk Betydning.

Den særlige Lov om aftagende Udbytte for Jorden er noget historisk (dynamisk), som kommer frem, fordi Jorden ikke i Tidens Løb vokser som de andre Produktionskræfter. Ser man paa en kortere Periode, hvor Mængderne af alle Produktionsfaktorer er nogenlunde uforandrede, gælder det aftagende Udbytte forsaavidt lige godt for alle Faktorer. Øger man Arbejdertallet i en efter de givne Forhold harmonisk sammensat Bedrift, falder Udbyttet pr. Arbejder, fordi hver Arbejder kommer til at arbejde sammen med en mindre Mængde Kapital. Men ganske ligesaa dan gaar det, naar man øger Virksomhedens Jord eller Kapital. Den Faktor, som udvides udover det øjeblikkeligt mest harmoniske Punkt, maa give mindre Udbytte.

Teorien om Jordrentens Stilling som en Restindtægt, der ikke bestemmes efter de almindelige Værdilove, beror paa en Sammenblanding af den rene økonomiske Teori og historiske Betragtninger samt Trangen til at give en særlig og undtagelsesmæssig Forklaring paa en Indtægt, som ganske tydeligt naas uden Anstrengelse.

Samtidig med, at den nyere Teori lægger mindre Vægt paa Forskellen mellem de 3 Hovedgrupper af Produktionskræfter: Arbejde, Jord og Kapital, hævder den, at hver af disse 3 Grupper ikke er ensartede Enheder, men bestaar af en Masse Kvaliteter, der kun delvis kan erstatte hinanden. Kulminen, Landbrugsjorden og Byggegrunden har hver sin indbyrdes forholdsvis uafhængige Pris. Ligesaa Arbejdsmanden, Kunstneren og Ingeniøren. Ofte er det langt mere de forskellige Faktorer i samme Produktionsgren, f. Eks. Landarbejderen, Jorden og Landbrugsmaskinen, som i visse Tilfælde kan erstatte hinanden. De maa da have samme Pris for samme Grænseproduktivitet.

At denne tekniske Lighed i Evne ikke er ene om at bestemme deres Værdi i Forhold til hinanden, beror paa, at de ikke i samme Grad er efterspurgt til Produktionen af andre Varer, og at dette Forhold er medbestemmende for, under hvilken Teknik de mødes. Er Kapitalen f. Eks. stærkt efterspurgt af Industrien eller Staten til Krigsbrug, faar Landbruget kun lidt Kapital til Maskiner og Bygninger, og Kapitalen faar som Følge heraf en høj Grænseproduktivitet.

Værdiforholdet mellem Produktionskræfterne kan altsaa ikke afgøres ved en Undersøgelse af, hvor de rent teknisk

kan erstatte („substituere“) hinanden. Lige med Substitutionen — Konkurrencen i Produktionen — virker Konkurrencen om Borgernes Indtægter gennem deres Valg af Forbrug.

Vi kommer nu til det springende Punkt: i hvilken Udstrækning Arbejdsløn og Kapitalrente er nødvendig ikke alene for at begrænse Efterspørgslen, men ogsaa for at faa det nødvendige Udbud.

En Ændring i Løn eller Rente vil sikkert ændre Udbudet af Arbejde eller Kapital noget. Der maa derfor være en Ligevægt mellem Betaling og Udbud. Men den rene Økonomi er ikke i Stand til at sige, hvorledes en Forstyrrelse af Ligevægten vil virke, idet en Ændring i Mængden af Kapital og Arbejde betyder en Ændring i Teknik og Forbrug, som igen vil ændre alle Forudsætninger uberegneligt. Erfaringen viser, at Virkningerne her er højst usikre.

Højere Løn i Samfundet som Helhed kan føre til mere Arbejde, men kan ogsaa føre til mindre Arbejde, idet man da foretrækker at nøjes med færre Timer pr. Dag. Og højere Rente kan og vil vel i Reglen stimulere Opsparingen — men den kan ogsaa mindske Opsparingen, idet man ved en høj Rentefod lettere samler sig saa meget, at man kan leve sorgfrit eller købe eget Hus. Da højere Løn eller højere Rente vil medføre en varig Ændring i Samfundstilstanden, maaske Forøgelse af Arbejdets Effektivitet eller Overgang til andre tekniske Metoder, kan man ikke godt konstruere en Udbudskurve for Arbejde og Kapital svarende til, hvad man har for de enkelte Varer. (Den regelmæssige Stigning i disse Udbudskurver beror iøvrigt paa, at de er Udtryk for de omvendte Efterspørgelskurver efter Produktionsmidlerne fra de konkurrerende Varer). Indenfor kortere Tidsrum synes i Reglen den samlede Mængde af Arbejde og Kapital, der kan stilles til Raadighed, at være ret konstant — og set for længere Tidsrum kan man ikke regne med, at en højere Pris vil medføre nogen væsentlig Forøgelse af Udbuddet, og Maaden, det vil ske paa, stiller sig i hvert Fald ganske tvivlsom. Man maa derfor ligesom med Hensyn til Jorden sætte Efterspørgslen og de givne Forraad i Forgrunden.

Den relative Betydning af Efterspørgsel og Udbud efter Kapital i et Samfund lader sig iøvrigt maale direkte mod hinanden. Har man f. Eks. som Udgangspunkt en Kapitalmængde paa 10 Mild. Kr. og en Rente paa 5 pCt., kan man tænke sig, at en Nedsættelse af Renten til 3 pCt., naar der er gaaet

en saadan Aarrække, at Forholdene er faldet til Ro, og der ikke i Mellemtiden har virket andre forstyrrende Aarsager, vil medføre, at Efterspørgslen efter Husrum og andre Fornødenheder, der kræver megen Kapital, er steget, saa at der nu kræves 14 Mild. Kr. Samtidig er Opsparingen hos de Personer, der paa Grund af lavere Rente vil spare mindre, faldet med 2 Mild., men hos dem, der vil spare mere ved lavere Rente, steget med 1 Mild. Man har 14 Mild. Efterspørgsel efter Kapital til Anlæg mod 9 Mild. opsparet Kapital. Blandt de Kræfter, der holder paa den givne Rentefod, vejer altsaa i Eksemplet Tendensen til en udvidet Kapitalanvendelse 4 Gange saa meget som Tendensen til en Nedgang i Opsparingen. Den første Tendens vil altid være til Stede. Den sidste kan helt forsvinde, hvis Hovedmassen af Opsparing findes hos Folk, som vilde spare mindre ved højere Rente.

Den økonomiske Nødvendighed for at regne med en Rente ved Ansættelsen af Varepriserne er ret stærk, idet der altid vil være en praktisk talt ubegrænset Efterspørgsel efter bedre og mere varige Huse og Maskiner. Den økonomiske Nødvendighed for at lade denne Rente tilfalde de kapitalejende og sparende Personer er derimod mere betinget og begrænset.

Som Rettesnor for politisk Handlen vil Økonomiens Resultater altid være betingede. De siger kun, at Varepriser, som ikke indeholder en Rente, vil medføre en Efterspørgsel, der er større end Forraadene, og at Undladelse af at lade Renten tilfalde bestemte Personer vil medføre, at Kapitalmængden eventuelt vil indskrænkes i et bestemt Omfang. De politiske Magter, som jo ogsaa har andre Hensyn end den rent økonomiske, øjeblikkelige Ligevægt mellem Tilbud og Efterspørgsel, maa saa ganske om, hvad de foretrækker.

Om netop den Arbejds løn, man regner med for at faa Varepriser, der svarer til Efterspørgslen, maa tilfalde Arbejderne, kan heller ikke afgøres paa Forhaand af den økonomiske Teori. Er Arbejderne iøvrigt besiddelsesløse, maa de naturligvis have et vist Minimum at leve af. Hvis deres Præstationer bliver mindre, naar de lønnes med den fulde Markedspris paa Arbejdsydelsen, er en lavere Løn for saa vidt økonomisk. Men omvendt kan det tænkes, at højere Lønninger vil medføre større Præstationer, og der er da økonomiske Grunde, som taler for at anvende Dele af Jordrente og andre Indtægter, som ikke har Tilknytning til Personerne, til at stimulere Arbejdsydelsen — ikke forholdsmæssigt, men mest, hvor en Stimulans maa antages at virke mest.

Ligesom med Hensyn til Kapitalrentens Virkning paa Opsparingen kommer man ved Behandlingen af Lønnens Virkning paa Arbejdsmængden langt ud over, hvad den rene økonomiske Teori kan klare. Arbejdsløn og Forøgelse af Folke­mængden — Arbejdsløn, Arbejdstid og Arbejdsydelse maa undersøges konkret og med Hensyntagen til Udviklingstenden­ser og andre ikke rent økonomiske Forhold.

Resultatet af Forsøgene paa at fremstille Priserne paa Produk­tionskræfterne som økonomisk Betaling for et personligt Offer er altsaa resulteret i, at Jordrenten slet ikke kan fremstilles paa denne Maade, og at Teorien med Hensyn til Arbejdsløn og Rente kun kan sige, at højere Betaling ofte vil medføre større Ydelser, men at det godt kan gaa modsat, saa Spørgsmaalet maa afgøres ved en praktisk Undersøgelse i det enkelte Tilfælde.

Det væsentlige synes fælles for alle Produktionskræfter i det nuværende Samfund, at Muligheden for Udvidelse ved Offer eller Anstrengelse som Følge af højere Betaling i alt Fald kun er en mindre betydende Faktor i Prisbestemmelsen — om denne Faktor, som ved Jorden betyder f. Eks. $\frac{1}{100}$ overfor Efterspørgslens Elasticitet eller som med Hensyn til de andre Produktionskræfter f. Eks. $\frac{1}{10}$ eller $\frac{1}{4}$, er ingen Væsensforskel.

I de særlige Tilfælde, hvor Udvidelse kan ske med et Offer, maa der ogsaa være Ligevægt mellem dette og Prisen — men Offerets Virkning paa Prisen kan være ubetydelig eller ganske uregelmæssig.

I et frit bevægeligt Samfund vil der først naas Ligevægt, naar Offer og Ydelse har samme Pris. Er Arbejdslønnen pr. Dag f. Eks. 1 Kr. lavere end Arbejdsydelsernes Pris, er der Folk, som kan mødes i fælles Interesse om Køb og Salg af mere Arbejde til en Pris, der ligger imellem de to Grænser.

Nogen direkte psykologisk eller moralsk Forbindelse mellem Arbejds- og Spareofferets Størrelse og Prisbestemmelsen synes i alt Fald umulig at aflede af de faktiske Forhold. — Et ubetydeligt Spareoffer fra den meget Rige eller en ganske lille Anstrengelse fra Manden med de særlig efterspurgte og sjældne Evner skaber langt større Værdi end den svagelige Arbejders store Anstrengelser. Der er derimod en vis økono­misk Forbindelse mellem Offer og Værdi, men saaledes, at Ofrets Størrelse i højere Grad er Resultat af Værdien end be­stemmende for denne.

Produktionsomkostningerne er ikke Udtryk for Stør­relsen af et Offer, heller ikke en objektiv, teknisk Maalestok.

Man har tidligere altfor meget set Spørgsmaalet fra den enkelte Forretningsmands Synspunkt, for hvem Produktionsomkostningerne staar som det faste, ude fra givne. I den enkelte mindre betydende Industri er de nærmest et Udtryk for, hvad Produktionsmidlerne er værd i andre Anvendelser; men som Helhed er de et Resultat af Efterspørgslen samt Produktionsmidlernes tekniske Anvendelighed og deres Sjældenhed — undertiden i større eller mindre Grad paavirket af Muligheden for Udvidelse ved et subjektivt Offer. Priserne paa Produktionsmidlerne er altsaa ligesom Varepriserne ikke noget fast Udgangspunkt, men Mellemstationer mellem de to modsatte Poler: de samvirkende subjektive og objektive Kræfter.

En anden, mere moderne Tilbøjelighed til at blive staaende paa Halvvejen har man i Grænseproduktivitetsteorien. Ifølge denne bestemmes en økonomisk Faktors Andel i Produktionens Udbytte ved den Stigning, som vilde fremkomme, hvis vedkommende Faktors Mængde øgedes med een Enhed, medens de øvrige Faktorer forblev uforandrede — eller hvad der er det samme, hvis man regner med tilstrækkeligt smaa Enheder — Nedgangen i Produktionsresultatet, ved at en Enhed af Faktoren forsvinder. Arbejdets Værdi er herefter det Merudbytte, der vil fremkomme ved i en Fabrik med 100 Arbejdere at ansætte een Mand til.

Dette kan jo ved første Øjekast se smukt ud, som om man rent teknisk og objektivt kunde opstille en Udbudsrække for Produktionsmidlerne til at sætte overfor en rent subjektiv Efterspørgselsrække. Grænseproduktiviteten er imidlertid ikke Udtryk for noget rent teknisk, den er bestemt af, hvilke Produktionsmetoder man vælger, hvad der igen er afhængig af ikke alene Produktionsmidlernes Mængde, men ogsaa den samlede Efterspørgsel efter dem til alle Anvendelser. I en Fabrik med en bestemt Teknik vil der være en bestemt Grænseproduktivitet for Kul, almindeligt Arbejde og andre Produktionsmidler; men ved Valget af Teknik — ved den forholdsmæssige Sammensætning af Produktionskræfterne — har Efterspørgslen fra andre Produktioner, hvor der ogsaa er Brug for de samme Produktionsmidler, allerede virket med.

Efter den Fremstilling, jeg her har givet, deltager Produktionskræfterne paa ensartet Maade i Fordelingen. Der er ikke Tale om, at en enkelt Faktor f. Eks. Arbejdet eller Jorden faar Overskuddet, efter at de andre har faaet deres faste Betaling. Er der den størst mulige Bevægelighed og Konkur-

rence, bliver der ikke noget Overskud. Faktisk vil det dog være saaledes, at der stadig opstaar ny Chancer, som faar Forretningsfolk til at slaa ind paa ny Produktionsretninger og som samtidig skaffer dem en Fortjeneste. Driftsherregevinsten findes altsaa ikke under den fuldstændige Ligevægtstilstand, men er f. s. v. den ikke beror paa Monopol, den Kraft, som stadig søger at trække det faktiske Samfund mod Ligevægt og Harmoni.

Driftsherregevinsten er iøvrigt ikke nogen selvstændig Indtægtsart; den naas altid kun ved en Indsats af Arbejde og i Reglen tillige Kapital. Det drejer sig derfor kun om en særlig gunstig Stilling paa Markedet, som Arbejde og Kapital kan naa i visse Tilfælde — til en vis Grad svarende til den gunstige Stilling, de kan naa ved Monopoler. Den opnaas af alle Driftsherrens egne Produktionsmidler i Fællesskab og kan ofte slet ikke fordeles mellem dem.

En ganske særlig Indtægtsgren, som navnlig er knyttet til Driftsherrestillingen, men ogsaa kan have af andre, er Indtægten ved at bære Risiko.

I det foregaaende har jeg holdt mig til den rene økonomiske Teori, d. v. s. Teorien om Produktionskræfternes Pris ved økonomisk Ligevægt — og den Tendens mod økonomisk Ligevægt, som der vil være i ethvert Samfund. Forudsætningen for, at Resultaterne skal gælde fuldt ud, var fri Bevægelighed, og Opgaven var kun at finde, hvilke Kræfter, der bestemte Arbejds løn, Kapitalrente og Jordrente, ikke at forklare Personernes Indtægt. Jeg skal nu gaa over til de andre Kræfter, der virker paa Fordelingen: 1) Monopol og Magt, 2) Udvikling og Omskiftelser, 3) de særlige Forhold, som virker paa Fordelingen mellem Personerne.

Der er en Retning af moderne Nationaløkonomer, hvortil hører Tugan-Baranowski, Oppenheimer og her hjemme Lindberg¹⁾, som paavirket af Marx og de historiske Økonomer hævder, at Indkomstfordelingen i det nuværende Samfund væsentligt er bestemt af Magtforhold eller Monopol. Dette naas f. Eks. hos Lindberg, ved at han begynder med en Paastand om, at kun Arbejdet skaber Værdi, og derefter slaar alle andre Aarsager, som bestemmer Priserne, sammen under Fællesbetegnelsen „Magtforhold“. Metoden synes højst upraktisk,

¹⁾ Se Lindbergs Artikel her i Tidsskriftet 1919 S. 285 „Dr. L. V. Bircks Værdilære“ og min Artikel 1920 S. 153 „Jak. Kr. Lindbergs Magtteori“.

da man herved behandler Behovet efter de begrænsede Produktionsmidler, som ogsaa i et rationelt socialistisk Samfund vil føre til en Overpris, paa samme Maade som det man i svævrere Forstand plejer at kalde „Monopol“ og „Magt“, og som er Afvigelser fra den fri Konkurrence og den rationelle Økonomi.

Mod at regne med Efterspørgslen som en værdibestemmende Faktor indvender Lindberg, at den er bestemt af Indkomstfordelingen. Men det man slutter af Efterspørgslen med Hensyn til Rentens og Jordrentens Nødvendighed for en fornuftig Prisberegning gælder for enhver Indkomstfordeling, selv om Tallene vil blive noget forskellige. Formentlig vil Rente og Jordrente blive højst ved en ligelig Fordeling, fordi de Rige mere bruger stærkt forarbejdet Luksus, og de bredere Lag i højere Grad Naturprodukter, Fabrikvarer og Husrum. Det er forsaavidt hele Afsnittet om Produktionsmidlernes Pris om igen, som kan anføres mod de vidtgaaende Magtteorier.

Der tales ogsaa om „Jordmonopolet“, blot fordi ikke alle Folk ejer Jord. Dette er ligeledes en upraktisk Sprogbrug, da der virkelig sker en Prisdannelse svarende til Monopol i anden Produktion eller Handel, hvor en Trust fuldt ud behersker et Raastof, eller nogle faa samarbejdende Grundejere sætter Prisen paa Byggegrundene omkring en By. Det er den Omstændighed, at private Personer uden Arbejde kan nyde Frugten af Jordens Indsats i Produktionen, der ophidser til at bruge det upopulære Udtryk Monopol, selv hvor der er fri Konkurrence. Vanskeligheder ved Udstykning og ved Adgangen til Jord kan saavel tænkes at forhøje som at formindske den samlede Jordrentes Størrelse, alt eftersom store eller smaa Landbrug er mest økonomiske, og efter hvorledes et større Udbud af Produkterne vil virke paa Priserne. — Gaar en Butik særlig godt, er Grundejeren i Stand til at tilegne sig en Afgift udover Lokalets Markedspris. Men tilsvarende Monopolforhold har man ogsaa paa andre Omraader, hvor den ene Part har bundet sig til den anden, f. Eks. ældre Funktionærer, som har opnaaet stor Dygtighed i det særlige Arbejde i en Virksomhed, men ikke godt kan gaa andet Sted hen. Den specielle Karakter af de enkelte Bygrunde og Lejligheder bevirker, at Ejeren ofte faar et begrænset Monopol; men selve Markedsprisen paa Anvendelsen af centrale Bygrunde bestemmes i alt væsentligt som Prisen paa andre Produktionskræfter. Det er Rester fra gamle Omkostnings- og Offerteorier samt politiske og moralske Betragtninger, der faar Folk til at kalde disse Værdier for i særlig Grad „samfundsskabte“.

Det karakteristiske for Monopolet er, at en eller nogle faa behersker Udbuddet og ved en Begrænsning heraf kan sætte Prisen højere, end det fri Markeds Pris.

I det moderne Samfund — ligesom under tidligere Tilstande — har helt eller delvis Monopol spillet en stor Rolle for Prisdannelsen paa Varene og derved ogsaa for Prisen paa de forskellige Produktionsmidler. Som Befolkningen er spredt ud over Jorden — og samtidig specialiseret i en Masse Produktionsgrene, kan der i en Landsby kun blive een Smed og een Bager, i en Provinsby kun eet Bryggeri og maaske to Blikkenslagere, som staar sig ved ikke at konkurrere, og i et lille Land kun een Fabrik for Metaltraad og saa faa Tændstikfabrikker, at de let kommer til et Samarbejde. Afstanden, Transportomkostningerne og Kundernes begrænsede Viden, som vi f. Eks. ser i Detailhandelen og med Hensyn til noget saa indviklet som Forsikring, virker stærkt begrænsende paa Tendensen til Konkurrence. Navnlig hvor der er Fordel ved Stordrift, opstaar let et Monopol eller en monopolagtig Fordel for en enkelt Producent. Da Monopolet blev behandlet paa sidste Møde, skal jeg ikke komme nærmere ind herpaa, men blot kort omtale dets Forhold til de almindelige økonomiske Love.

Monopolet betyder ikke vilkaarlige Priser. Efterspørgslen, Begrænsningen i Produktionsmidlerne og Tekniken virker fuldt ud med. Det er blot Forudsætningen om, at Prisen skal svare til Omkostningerne, der er ophævet. Men i Stedet herfor træder den særlige Monopolforudsætning om den størst mulige Fortjeneste, som i Tilfælde af et vellede og fuldstændigt Monopol vil føre til ligesaa bestemte Priser som ved fri Konkurrence.

Den Usikkerhed, man faktisk ser med Hensyn til Priserne paa monopoliserede Varer, beror paa Vanskeligheden ved at bedømme, hvilken Pris, der vil give størst Udbytte, at Monopolprisen ikke som det fri Markedspris blot er bestemt af Øjeblikkets Forhold, men at Monopolisten ofte vil tage Hensyn til fremtidig Risiko og Muligheden for fremtidig Konkurrence, samt at det, som Professor Ohlin udviklede i sit Foredrag, ofte kun drejer sig om delvise eller betingede Monopoler.

Ved ubetingede, rationelt udnyttede Monopoler er Monopolprisen ligesaa økonomisk bestemt som den fri Markedspris. Det, der ikke kan udledes af økonomiske Love, er derimod her selve Eksistensen af Monopolet. — Ved de betingede og begrænsede Monopoler er man langt mere ude for Vilkaarlighed. — Men her virker den fri Konkurrences Pris som en

Regulator. Det er kun et vist Tillæg til den fri Pris, der kan taales, f. Eks. Omkostningen ved Transport fra fjernere Steder eller Omkostningen ved at starte en ny Virksomhed o. lign.

Monopol paa en Vare betyder samtidig Monopolstilling for dens Produktionsmidler. Men selve Monopolet kan ogsaa gælde for et Produktionsmiddel, f. Eks. som før nævnt Byggegrundene omkring en By eller en Gruppe af Arbejdere.

Der er virkelig en Mulighed for at drive de reelle Lønninger op, ikke alene for enkelte Fag, men for samtlige Arbejdere. For det første kan det naas ved, at en Del gaar ledige eller ved at Arbejdstiden indskrænkes mere end Ydelserne. For det andet kan en Deling af Markedet medføre en Forhøjelse af Gennemsnitslønnen, saafremt f. Eks. Udbuddet af Arbejdskraft indskrænkes i Byggefagene og andre Industriefag, hvor Efterspørgslen er uelastisk, medens de overskydende Arbejdere bliver ved Landbruget og i andre Fag, hvor Tilgangen ikke vil sætte Lønnen saa meget ned, som Lønnen hæves i de paagældende Industriefag, ved at de holdes ude. For det 3dje kan det tænkes, at den fra først af kunstigt fremkaldte højere Løn i Løbet af nogen Tid forøger Arbejdsevnen, saa Lønnen efterhaanden bliver naturlig. Endelig vil en Sammenslutning fra Arbejdernes Side ofte, navnlig til at begynde med, ikke være andet end en Modvægt mod det Monopol, den konkurrencefri Beherskelse af et stort Antal Arbejdsforhold paa Forhaand giver den store Virksomhed. — Ligesom Arbejderne kan hæve Lønnen, kan Arbejdsgiversammenslutninger indenfor visse Grænser trykke Lønnen under den naturlige Ligevægt.

Navnlig Nutidens Arbejdsmarked med næsten alt omfattende Organisationer paa begge Sider har tilsyneladende sat de rationelle økonomiske Love ud af Spillet. Ingen vil tvivle om, at personlige Forhold, f. Eks. en Dumhed fra Lederne paa den ene eller paa den anden Side kan medføre, at der lægges et Par Øre til eller trækkes et Par Øre fra pr. Time for Flertallet af Landets Arbejdere. Og endnu mere vidner den omtrent ensartede Bevægelse, Fagene har foretaget i de senere Aar — uden altfor meget Hensyn til deres specielle Forhold — om, at sociale Kræfter her spiller en væsentlig Rolle for Indkomstfordelingen. Men alligevel ligger der en økonomisk Ligevægt bag ved, som man ikke kan fjerne sig for meget fra. Kommer man for langt til den ene Side, virker Arbejdsløsheden og maaske Konkurrencen med Smaavirksomheder paa Landet, som benytter uorganiserede, eller med

Virksomheder i et andet Fag, som konkurrerer om det samme Forbrug, og bliver den overenskomstmæssige Løn omvendt for lav, saa der bliver for faa Arbejdere i Faget, vil de personlige Tillæg let stige, og saa mange Arbejdere maaske forsvinde fra Faget, at Lønnen atter stiger.

I hvert givet Tilfælde vil der være en bestemt Afstand, Lønnen eller andre Priser kan fjerne sig fra den fri Konkurrences Pris. Hvor stor denne Afstand er, vil bero paa, hvor stor Risikoen er ved at bryde ud, hvorledes Stillingen er for de ledige Arbejdere eller andre Deltagere i Sammenslutningen, Transportomkostninger fra andre Omraader samt Nytteforskellen overfor konkurrerende Varer. Alt dette er for det enkelte Fag ydre Forhold, man godt kan kalde Magtforhold. De bestemmer, i hvilket Omfang Monopolet kan udnyttes. I Danmark er meget store Afvigelser mulige; i Amerika er Bevægeligheden saa stor, at de almindelige økonomiske Love vil gælde ret godt for Arbejdsforholdene.

Hvor man har det dobbeltsidige Monopol, er der ligesom ved det isolerede Bytte mellem to Mænd ingen bestemt Pris, selv om det økonomiske Ligevægtpunkt stadig eksisterer.

De Kræfter, der er bestemmende indenfor de førnævnte Grænser for Afstanden fra det økonomiske Ligevægtpunkt, er sociale: Parternes Evne til at vente, Frygten for Statsindgreb eller Vold fra Modparten eller i visse Tilfælde Erkendelsen af fælles Interesser i det lange Løb. Under Krigen har den almindelige Patriotisme undertiden faaet Arbejderne til at nedstemme deres Fordringer, og i andre Tilfælde har de nøjedes med mindre, end det i Øjeblikket opnaaelige for at redde en truet Industri eller Virksomhed. Omvendt har man i Perioden efter Krigen set Eksempler paa, at Frygten for Uroligheder og Revolution har gjort Arbejdsgiverne mere medgørlige.

Foruden Virkningen gennem Arbejdslønnen er ogsaa Kapitalmarkedet og Jordrenten direkte paavirket af særlige Aarsager, der fører til Afvigelser fra det økonomiske Ligevægtpunkt, enten det nu drejer sig om for høj Betaling paa Grund af lokale Monopoler eller Aager, eller omvendt for lav Betaling til gammeldags Godsejere eller almennyttige Institutioner, som ogsaa ser paa den anden Parts Interesse.

Alle disse Afvigelser paa Grund af Monopol, Magt eller ikke økonomiske Motiver hos en af Parterne ophæver ingenlunde de økonomiske Love. Det økonomiske Ligevægtpunkt vilde eksistere, hvordan man saa bar sig ad. Afvigelser fra det staar frit for, men Konsekvensen vil altid være Mangel paa

Lighed eller Ensartethed. Dette behøver ikke ubetinget at være til Skade, men de rent økonomiske Argumenter taler imod det, og Ulemperne maa opvejes ved sociale eller andre Fordele.

Resultatet er: i Tilfælde af fuldt Monopol er der en anden teoretisk lige saa bestemt Ligevægt som den fri Konkurrence, selv om Tilpasningen er vanskeligere. Og i Tilfælde af delvis Monopol, og hvor Magtforhold og lignende iøvrigt spiller en Rolle, findes Resultatet ikke ved at se bort fra det rent økonomiske, men som Resultat af samtlige Kræfter — f. Eks. ved socialt bestemte Afvigelser fra den økonomiske Pris.

Det næste Punkt er de Afvigelser fra den rene Økonomis Ligevægtstilstand, som Udviklingen og Tidens Omskiftelser fører med sig. Der er her en Forskel mellem den Ligevægt, jeg talte om i Foredragets Begyndelse, Ligevægtpunktet saalænge man har de givne konstante Mængder af de enkelte Kvaliteter af Produktionsmidler, og den Tendens mod en Ligevægt i det lange Løb, som man har hørt saa meget om i Nationaløkonomien, hvor Arbejderne og Kapitalen fordeles harmonisk mellem de enkelte Fag. Der er virkelig en Tendens imod en saadan Udligning af Fortjenesten for forskellig Slags Arbejde og for forskellige Kapitalanbringelser, som har sin store Betydning. Men Overgangene sker saa langsomt, væsentligst kun ved Tilgangen af ny Arbejdere og ny Kapital; og forinden Udligningen kan finde Sted, sker der saa meget andet nyt, saa man maa regne med store Forskelligheder i Løn og Udbytte i Forhold til den oprindelige Indsats.

Blandt de stærke Kræfter, som navnlig i det moderne Samfund skaber stadig Forandring, er Befolkningens Vækst, der stadig bringer Udvidelse af Rammerne. Kapitalens Vækst har i de sidste Menneskealdrer i Reglen været endnu stærkere. Men Væksten af de to Produktionskræfter sker i skiftende indbyrdes Forhold; dette bringer Forandring i Pris og Fordeling, saa meget mere som Landbrugsjorden og Mineralforraadene principielt er konstante. I det 19. Aarhundrede har dog Transportmidlernes Vækst, Opdagelser og Opfindelser faaet Jorden til faktisk at følge ganske godt med. Men det sker ligesom den øvrige Udvikling i store Spring, der mærkes som Gevinst eet Sted, f. Eks. for de amerikanske Landmænd i 80'erne, og Tab et andet Sted, f. Eks. for Europas Landbrug. Hertil kom-

mer saa den stadige Strøm af Opfindelser, som Videnskaben har sat i Gang, og Ændringerne i Samfundets Organisation, bl. a. Tendensen til stigende Stordrift, som kun meget langsomt lader sig gennemføre fuldt ud. Endelig er der saa Skæbnens Tilskikkelser som skiftende Høst og Menneskenes egne Bidrag: skiftende Konjunkturer og Skiften mellem Krig og Fred.

Den Ligevægt, som skal naas i det lange Løb, bliver paa Grund af alt dette saare uvirkelig, og det er forstaaeligt, at den, som tror, at al teoretisk Nationaløkonomi regner med en saadan Ligevægt med Udligning mellem de enkelte Arter af Arbejde og Kapital, fristes til helt at opgive Teorien. Langt bedre stillet er en Teori, som begynder med den øjeblikkelige Værdi af de givne Forraad af alle de mange konkrete Former af Produktionsmidler. De Værdier, man herved kommer til ud fra Øjeblikkets Forraad og Øjeblikkets Behov, vil virkelig have Gyldighed for Øjeblikket — og vil heller ikke være saa helt forkerte i den nærmest følgende Tid, da de procentvise Forandringer pr. Maaned eller Aar alligevel ikke er saa meget store.

En Følge af de stærke og uensartede Bevægelser er Forskel i Pris og Forskel i Indtægt for Arbejdere og for Kapital, som er begyndt med den samme Produktionsevne.

Den, der er kommet ind i et Fag, som uventet faar en Chance, faar god Indtægt. Kapital, bundet i et Fag, hvor Efterspørgslen eller Raastofferne svigter, vil være saa godt som tabt.

Bestaaende Bygninger og Fabrikker virker ligesaa lidt som Jordværdierne direkte paa Kapitalmarkedet. Det sparende Publikum kan erhverve dem i Stedet for at anvende de opsparede Penge til ny Kapitalanlæg, men der frigøres da ligesaa store Midler, som kan anvendes til ny Anlæg. Virkningen beror i begge Tilfælde paa den Mulighed, Ejerne har for Formueforbrug ved Salg eller Belaaning.

Der sker en direkte Værdibestemmelse for de enkelte Kapitalgenstande, ligesom for de enkelte Arbejderes Ydelser og ligesom med Hensyn til Jordrenten for et Stykke Jord. Rentefoden — som Udtryk for Efterspørgslen efter ny Kapital — fremkommer ved en Sammenligning mellem de sandsynlige Ydelser, man kan vente sig af ny Anlæg og Omkostningerne ved disse Anlæg — altsaa for saa vidt som et Forhold mellem to Grupper af Priser. Naar man paa Grundlag heraf samt Mængden af disponibel (nyopsparet og frigjort) Kapital har fundet Rentefoden, som altsaa svarer til den friske Kapitals forventede

Produktivitet, kan man ved Kapitalisering paa ganske samme Maade finde Jordens og de bestaaende Kapitalgenstandes Værdi. Den gamle Kapital konkurrerer med den ny i de enkelte Anvendelser. Men kun, hvis Priser og Teknik har været uforandrede i 100 Aar, kan man regne med en ensartet Fastsættelse af Prisen paa al gammel og ny Kapital.

Den direkte Værdibestemmelse for Kapitalens Ydelser omfatter baade Rente og Slid. Tilgangen af ny Kapital tenderer mod, at selve Renten bliver lige stor overalt, og at Prisen paa Kapitalens Ydelser forlods maa dække det større eller mindre Slid i det enkelte Tilfælde. Jeg har derfor i det foregaaende for Simpelhedens Skyld set bort fra Fornyelsen af Kapitalen og behandlet Renten som hele Betalingen for Kapitalens Ydelser.

Ikke alle kan lige hurtigt følge med i Bevægelserne i Teknik eller Pris. Saavel Arbejderne som Jorden i Vesteuropa, Amerika og andre civiliserede Lande nyder godt af det tekniske Forspring fremfor den øvrige Verden. De faglærte er i højere Grad end Arbejdsmændene tvungne til at blive i et uddøende Erhverv.

Selve denne Forskel i Bevægelighed kan som bekendt føre til store Gevinster og Tab. Navnlig tidligere fulgte Arbejderne langsommere med i en opadgaaende Prisbevægelse, hvorved deres Andel i Produktionsresultatet i lange Tider kunde ligge under, hvad de vilde faa under en Ligevægtstilstand.

For Driftsherrer og Forretningsmænd, som har købt under eet Prisniveau og sælger under et andet, er Bevægelserne af afgørende Betydning baade for Indtægt og Formue. Teorien om, at Driftsherregevinsten nærmer sig Nul, passer slet ikke paa det moderne stærkt bevægede og fremadskridende Samfund. Hvor der ikke er Monopol, vil den enkelte Gevinst have Tilbøjelighed til at forsvinde, men der opstaar stadig Masser af ny Chancer. Hvem der faar dem, beror tildels paa Tilfældigheder, men ogsaa paa, hvem der har den særlige Form for Arbejdskraft, i Reglen kombineret med mobil Kapital, som udkræves.

Den, der kommer først til at udnytte en Prisforandring eller en ny teknisk Mulighed, er ofte i Stand til at tilegne sig det allermeste af Samfundets Gevinst herved, til Trods for, at der ellers vilde være kommen et lille Dusin med samme Idé i Løbet af kort Tid.

Der synes ingen Grund til at give ubetinget Monopol til den, der først faar en god Idé. Tilmed er den Mand, der opfinder Dampmaskinen eller noget andet ligesaa revolutionerende, kun et sidste Led i Kæden af Fortidens og Samtidens

Teknik og Videnskab. Det vil være ganske unødvendigt for at faa ham til at gøre sit bedste at love ham og hans Efterkommere hele den økonomiske Fordel i al Evighed. Havde man gennemført dette fuldt ud overfor de tekniske Opfindelser, vilde det nu være umuligt at leve for største Delen af Europas Befolkning — hvad der næppe kan siges at være god Økonomi. Den Begrænsning i Opfindernes Ret, som man faktisk har i Patentlovgivningen, synes langt fra at indskrænke det tekniske Fremskridt.

Det er imidlertid sjældent Teknikerne, der har de store Fortjenester, men derimod Specialisterne i økonomisk Gevinst: Forretningsmænd og Spekulanter.

En særlig vigtig Kilde til Tab og Gevinst beror paa Pengenes svingende Værdi. Vi har alle i de senere Aar set, hvordan Prisstigningen har taget fra Obligationsejere og andre faste Kapitalister og givet til de aktive i stigende Grad jo mindre de oprindelig selv ejede af deres Forretning, og hvordan Prisfald virker modsat. Ganske paa samme Maade som den svingende Pengeværdi, opløser Forandringer i Teknik og Organisation Sammenhængen mellem oprindelig Kapitalanbringelse og nuværende Værdi.

I de omtalte Tilfælde drejer det sig, forsaavidt der ikke er Tale om egentlig Monopolpolitik, i Reglen om en virkelig økonomisk Prisansættelse paa Produkterne. Saalænge de ny Maskiner er sjældne, maa der betales mere for deres Produkter for at faa Ligevægt med Efterspørgslen. Spekulanter, der køber op paa Grund af Udsigten til en daarlig Høst, hjælper ogsaa til rationelle Priser nu og senere. Men den private Tilægnelse af disse Gevinster, som følger med en fornuftig Prisansættelse, er et helt andet Spørgsmaal, som den rene Økonomi ikke kan afgøre. Det maa afgøres væsentligt som et Spørgsmaal om Samfundets bedst mulige Organisation under de givne Forhold.

Det 3dje Synspunkt, som spiller en Rolle for Indkomstfordelingen ved Siden af den rene økonomiske Teori, er Mod sætningen mellem den saakaldte „funktionelle Fordeling“, d. v. s. Fordelingen mellem Arbejdsløn, Kapitalrente o. s. v., og „den personelle Fordeling“, d. v. s. den endelige Fordeling mellem Individene.

Der er allerede talt om, at Personerne maa have Betaling for at arbejde, spare og drive Forretning, og at Spørgsmaalet

om, hvormeget det er nødvendigt at give dem, maa holdes adskilt fra Spørgsmaalet om de Priser, hvormed deres Ydelser skal tælle med ved Ansættelsen af Varepriserne.

Naar, som i det nuværende Samfund, Produktionsmidlerne tilhører Individer, som i det væsentlige har Ret til den fulde økonomiske Værdi af Produkterne, bliver Produktionsmidlernes Fordeling, d. v. s. Fordelingen af Formue og personlige Evner, lige saa vigtig for Indkomstfordelingen som Produktionsmidlernes Priser. En Nationaløkonomi, der nøjes med Bestemmelsen af Arbejdsløn og Renter, er derfor kun naaet Halvvejen til at forklare Indkomstfordelingen mellem Personerne.

Formuefordelingen er en vigtig Forudsætning. Den er et Produkt af den tidligere Udvikling. Paa dette vigtige Punkt: Formuernes Opstaaen og Forsvinden foreligger kun et sparsomt Materiale. Det er dog let at se, at Forskel i Flid og Nøjsomhed kun forklarer en mindre Del af Forskellen i Formue. Navnlig for de store Formuers Oprindelse spiller Tilegnelse af Jord, Værdistigninger, Konjunkturgevinster og Monopol en afgørende Rolle. Det er især Værdistigninger paa Formuen og ekstraordinære Gevinster, som ligger udenfor den Indtægt, man er vant til at bruge og kan regne med i Fremtiden, som forøger Formuerne. Der er her ikke Tale om, at man indskrænker sit Forbrug; men den hele „Opsparing“ bestaar i, at man ikke udvider det i de gode Aar i Forhold til sine ekstraordinære Gevinster.

Erhvervsforholdene vil ofte tvinge en Landmand eller Industridrivende til en Forøgelse af Aktiverne. Og selv, hvor Kredit kan opnaas, vil selvstændig Virksomhed eller eget Hus være en kraftig Opfordring til Opsparing. De ydre Forhold vil derfor ofte betyde mere for en Mands Tilbøjelighed til at spare end hans personlige Egenskaber.

Arveretten, som jo ogsaa falder udenfor Nationaløkonomien, er en vigtig Forudsætning for Formuefordelingen og derfor ogsaa for Indkomstfordelingen.

Om den nuværende Arveordning og Formuefordeling er nødvendig, kan ikke afgøres ved Hjælp af teoretisk Økonomi, men er først og fremmest et Spørgsmaal om Organisation, d. v. s. et Spørgsmaal, om det er muligt ved en Ændring af den bestaaende Organisation at naa til et bedre Resultat. Medens en regelmæssig Formueskat betyder en Indskrænkning i Præmien paa Opsparing, har en større Formueafgift een Gang for alle slet ikke denne Virkning; den virker ikke umiddelbart

paa Prisdannelsen paa Kapital, men ændrer blot Ejendomsforholdet.

Fordelingen af de personlige Evner er ogsaa en Forudsætning, der foreligger udefra, før man naar til det økonomiske Spørgsmaal om Prisen paa de forskellige Arbejdsydelser. Ved Ændringer i Undervisning og Oplæring er det iøvrigt muligt at ændre de forskellige Arbejdsfortjenester uden Forstyrrelse i den økonomiske Fastsættelse af Lønningerne.

En meget vigtig Faktor for Fordelingen af Indkomsterne — rent bortset fra Arv af Formue og medfødte Evner — er som bekendt Klassesdelingens Fasthed fra Generation til Generation. Det er her ikke let at adskille, hvor meget den gode Opdragelse og hvor meget de gode Forbindelser betyder. Resultatet er velbekendt, at der i Almindelighed er ret stor Lighed mellem Faderens og Sønnens Stilling, selv om enkelte kæmper sig op helt fra neden og enkelte gaar til Bunds trods alle Chancer. Statistik og Historie giver et ret godt Materiale til at udmaale dette Forhold.

Endvidere er det ikke alle Indtægter, der skyldes Betaling for økonomiske Præstationer. For det første er der de forsørgede Familemedlemmer, som i højst ulige Grad er fordelt mellem de direkte Forsørgere. Stort Børnetal bidrager ofte stærkt til at faa en Familie paa Fattiggaarden, og omvendt fremmer et lille Børnetal Formuekoncentrationen. Paa samme Maade har Stamhuse og andre Former for Begunstigelse af et enkelt Barns Arveret virket.

Stat og Kommune bringer ogsaa i høj Grad Forstyrrelse i den funktionelle Fordeling — i saa høj Grad, at den Omfordeling, der finder Sted gennem Skatter, Understøttelser og Tilskud maa tages med som et vigtigt Led i Indkomstfordelingen. „Det bestaaende Samfund“ er derfor ikke det konstruerede liberalistiske, men et Samfund, hvor det offentlige tager 15—20 pCt. af Borgernes Indtægter gennem Skatterne og giver dem ud efter Love, som er bestemt af mange andre Hensyn end økonomiske.

En Del af de nuværende Statsfunktioner virker dog parallelt med den fri Økonomi. Skatterne er saaledes bl. a. en særlig Betalingsform for Anlæg af Veje, Retsbeskyttelse og mange andre Ting, som tilfredsstiller Behov i fuld Harmoni med den givne Indtægtsfordeling. I andre Tilfælde er man ude over den rene Økonomi. Saaledes med Hensyn til den sociale Lovgivning, hvor det ikke drejer sig om en Efterspørgsel, der er fremkommet paa samme Maade som Efterspørgslen

efter Varerne ved at give hver Mands Trang Vægt i Forhold til hans Indtægt. Statens kulturelle Arbejde, Retsplejen og meget andet er heller ikke udregnet efter Købelysten hos de enkelte Individer, som i første Række behandles, men med Hensyntagen til Fremtiden og Samfundet som Helhed. Offentlige Lønninger og Takster for Benyttelse af Jernbaner o. s. v. kommer delvis ind under den almindelige Bytteøkonomi. Man kan ikke naa til en Forklaring paa Indkomstfordelingen mellem Individerne uden at tage ogsaa Finansvidenskaben med.

Endelig maa man huske, at Fordelingen i Danmark ikke er et Spørgsmaal, der kan løses for sig selv paa Grundlag af Produktionskræfterne her i Landet. Udlandet virker i begrænset Omfang med ved Bestemmelsen af Priser paa baade Varer og Produktionsmidler — og Fordelingen af Udbyttet mellem Landenes Borgere svarer ikke til den lokale Fordeling af Produktionsmidlerne. Navnlig hele Krigsgælden er et stort internationalt Fordelingsspørgsmaal, som ogsaa virker paa Fordelingen indenfor Landene. Gæld og Fordringer paa Udlandet, Ind- og Udvandring, udenlandsk Handel og Konkurrence virker altsammen stærkt paa Fordelingen. Og disse Virkninger er langt fra rent økonomiske, idet Told, Valutapolitik og andre Statsindgreb er af stor Betydning for de interesserede.

Resultatet af samtlige Kræfter — de rent økonomiske Love, Monopol og Magt, Udvikling og Omskiftelser samt Formuefordelingen og andet, som mere angaar Personerne end Fordelingen mellem Faktorerne — er den Indkomstfordeling, vi faktisk ser for os.

Den bedste Maalestok har vi i Ansættelserne til Indkomstskat. Vi ved, at disse Ansættelser er fulde af store Unøjagtigheder. Men ogsaa bortset herfra, er Indkomststatistikken ikke nogen videre fuldkommen Maalestok for Godernes Fordeling. Hvis man vil se paa det virkelige, maa Tallene omregnes under Hensyntagen til det forskellige Prisniveau i de forskellige Landsdele¹⁾ og det forskellige Forhold mellem Forsørgere og Forsørgede i Klasserne. Tallene giver heller ikke Udtryk for Klassernes forskellige Adgang til fri Goder.

¹⁾ Man kan dog ikke med Hensyn til Skatten omregne Indtægterne efter lokalt Prisniveau, da Skatten overalt skal betales i de samme Penge. Derimod er det rigtigt at have forskellige Fradragsregler og forskellige Grænser for Progressionen.

Endelig er den afgørende Fordeling af Goderne slet ikke Fordelingen af de skattemæssige Indkomster, men Fordelingen af Forbruget, og her er Uligheden som bekendt en Del mindre end med Hensyn til Indtægterne.

Hele Forbruget, ikke alene det betalte men ogsaa de frie Goder samt Arbejdets Behag og Ubehag, er Nettoresultatet af den afgørende Fordeling af Goderne mellem Individer og Klasser. Det vigtigste Synspunkt overfor denne Fordeling er iøvrigt ikke den procentvise — relative — Fordeling, men Indtægternes absolutte Størrelse. Da det ikke er ligegyldigt, hvem et Gode tilfalder, og da den samlede Produktions Størrelse er et Spørgsmaal, som behandles for sig, er det alligevel ganske praktisk for Indkomstlæren at holde sig fortrinsvis til den relative Fordeling, saa meget mere, som den absolutte Maalestok er saa usikker i Tider med svingende Priser.

Ser man bort fra Personer med Indtægter under 800 Kr. havde man i 1921 følgende Fordeling af Befolkningen over 18 Aar, bortset fra gifte Kvinder:

Mellem 800 og 3,000 Kr. var 60 pCt. af Personerne med 31 pCt. af den samlede Indtægt.

Mellem 3,000 Kr. og 10,000 Kr. var 37 pCt. af Personerne med 52 pCt. af den samlede Indtægt.

Over 10,000 Kr. havde 3 pCt. af Personerne med 17 pCt. af den samlede Indtægt.

En Betragtning af den langt mere ulige Formuefordeling viser, i hvor høj Grad Uligheden i Indtægt beror paa Ulighed i Formue. Af den samlede Formue falder vel højst 5—10 pCt. paa de 82 pCt. af Personerne (Personer over 18 Aar med Fradrag af gifte Kvinder) med Formue under 6,000 Kr., medens den ene Procent med Formue over 100,000 Kr. ejer maaske 40 pCt. af den samlede Formue (nøjagtige Tal kan ikke gives, da der ikke findes Oplysning om de skattefri Smaaformuer).

En Undersøgelse fra 1913¹⁾ fordeler Englands Indtægter mellem Arbejde og Formue i Forholdet 5 til 3. Den danske Skattestatistik giver langt lavere Tal for Formueindtægterne, næppe over ca. 15 pCt. af de samlede Indtægter, hvis man regner med 6 pCt. Rente af den skattepligtige Formue.

¹⁾ Bowley: The Change in the Distribution of the National Income 1880—1913.

Til Slut skal jeg forsøge at samle nogle Hovedpunkter.

Simple økonomiske Forklaringer af hele Indkomstfordelingen maa alle forkastes, hvad enten det drejer sig om den liberalistiske Teori om, at hver kun lønnes efter sin Indsats i Produktionen, — eller at dette gælder med Undtagelse af Jordrenten, som er et samfundsskabt Overskud, — eller at Arbejdet er Kilden til al Værdi, men at Arbejdet for andre medfører en Udbytning.

Det er i det hele ikke muligt alene ved en Undersøgelse af Produktionsmidlernes naturlige Pris — eventuelt suppleret med Paavisning af en enkelt „Fejl“ i Samfundsmeknikken — at forklare hele Indkomstfordelingen.

Indkomstfordelingen er paavirket af mange forskelligartede Kræfter, men det synes dog muligt, naar man vil gøre sig den Ulejlighed at bringe et vist System i Fordelingslæren og give hver af de medvirkende Aarsager sin Plads.

Den rent økonomiske Teori om Tendensen til Ligevægt mellem Behov og Produktionskræfter er i Stand til at forklare de forskellige Indkomstarters Eksistens: Arbejds løn, Kapitalrente og Jordrente samt paavise, at der under enhver Samfundsordning vil være stærke Grunde for at regne med disse Størrelser ved Ansættelsen af Varepriserne. Selv paa dette Punkt er der dog ikke Tale om nogen ubetinget Nødvendighed.

Om Indtægterne skal tilfalde bestemte Personer som Indehavere af Produktionsmidlerne, kan Teorien derimod ikke afgøre i al Almindelighed. Den Sammenhæng, der her kan paavises, er saa usikker og uensartet, at der maa en nærmere Undersøgelse til i de enkelte Tilfælde.

Jeg har i Foredraget polemiseret mod den Slags simple økonomiske Teorier som de objektive Produktionsomkostninger, en teknisk bestemt Grænseproduktivitet eller det subjektive Produktionsoffer som absolutte Aarsager til Prisbestemmelse og Indkomstfordeling.

I Modsætning hertil er hævdet, at Prisbestemmelsen for Varer og Produktionsmidler sker ved en alt omfattende Vekselvirkning mellem Behov, Teknik og Produktionskræfternes Mængder, og at disse Størrelser paa den anden Side er tilstrækkelige til at give fast Ligevægt, for saa vidt ikke forstyrrende Forhold griber ind. Arbejde, Kapital og Jord deltager paa væsentligt samme Maade i denne økonomiske Proces — der er ikke Tale om en Deling i prisbestemmende og prisbe-

stemte Faktorer; — og det afgørende er ikke de 3 Hovedgrupper, men de enkelte Kvaliteter af Arbejde, Jord o. s. v.

Monopol, Magt og ikke økonomiske Motiver kan bringe meget store Afvigelser fra den rent økonomiske Ligevægt — men de økonomiske Kræfter virker overalt, og Afvigelserne maa overalt forklares ved særlige, modsat virkende Kræfter.

Udvikling og Omskiftelser paavirker ogsaa Indkomstfordelingen stærkt. De af de rent økonomiske Forhold skabte Indtægter og Priser forhøjes eller nedsættes herved i bestemte Forhold; derved kan opstaa særlige Forskelsindtægter eller -Tab for Driftsherrer, Debitorer og Kreditorer.

Endelig er der et Spring fra Kapitalrentens og Jordrentens Opstaaen paa Grund af økonomiske Forhold til de enkelte Personers Tilegnelse af disse Indtægter. Formuefordelingen, som kun delvis kan sættes i Forbindelse med Samfundets Økonomi, ligger imellem og maa forklares særskilt.

Spørger man tilsidst om de politiske Konsekvenser, maa jeg svare: der kan ikke uddrages bestemte politiske Konsekvenser af Fordelingsteorien. For det første falder Valg af politisk Formaal ganske udenfor den økonomiske Teori, og for det andet er der altid Spørgsmaalet om Muligheden for Ændring i Samfundets Organisation, som har en konkret menneskelig Side. De rent økonomiske Love synes at tillade meget gennemgribende Ændringer i bestaaende Samfunds- og Ejendomsforhold — det virkelige Spørgsmaal ligger et helt andet Sted: om det givne Samfund har en Organisation og Moral, saa det er i Stand til uden større Skade at ændre sin Indkomstfordeling, om f. Eks. Staten vil og kan overtage Opsparingen, og om f. Eks. offentlig Drift kan blive tilstrækkelig effektiv. Disse afgørende Spørgsmaal drejer sig om Organisation og ikke om teoretisk Nationaløkonomi.

Rigtige økonomiske Teorier har imidlertid den Betydning for Landets Politik, at de hjælper til at bekæmpe alle de ensidige og forkerte Fraser, som i den populære Diskussion gaar for Nationaløkonomi, og som undertiden faar Lov at medvirke ved de politiske Afgørelser.

Hovedretningen i den sociale Politik bestemmes af Folkemasserne og de store Agitatorer; det skulde da gerne være Nationaløkonomernes Bidrag at hjælpe til, at de radikale Retninger gaar løs, hvor det kan ske uden større økonomisk Skade, og at Konservatismen holder igen, hvor det betyder noget for Produktion og Kapitaldannelse, og ikke hvor det blot gælder om at dække rene Særinteresser.

Ved Behandlingen af praktiske Fordelingsspørgsmaal kan den økonomiske Teori ogsaa yde sit Bidrag — ikke som færdige Dogmer, men mere begrænset som en Metode, hvor de erfaringsmæssige Enkeltheder i hvert Tilfælde vejer med — vel at mærke paa et bestemt Sted i Systemet og paa en bestemt Maade. Den rigtige Teori er svær, som Spørgsmaalene er det. Den giver ikke et saa let og hurtigt Svar som de almindelige økonomiske Dogmer, hvoraf det ene siger „til Højre“ med samme Overbevisning og Selvfølgelighed som det andet siger „til Venstre“.

MIDLER TIL AT STABILISERE OG HÆVE KRONEVÆRDIEN.

Foredrag i Socialøkonomisk Samfund d. 31. Marts 1925
af **Gustav Ole Bech.**

Det er gaaet med mit Foredrag, som med saa meget andet her i Verden, baade Mennesker og Ting. Man tænker sig, de vil udvikle sig paa den og den Maade, og saa bliver de til noget helt andet. Jeg vilde have talt om Terminsmarked i fremmed Valuta med særligt Henblik paa dets Betydning under en stigende Kroneværdi, og er nu kommet til at tale om Midler til at stabilisere og hæve Kronen, med noget Henblik paa den Betydning et Terminsmarked i fremmed Valuta kan have herfor.

Naar jeg har haft Mod til at tale om Valuta og Kroneværdi trods alt, hvad der i disse Aar er blevet sagt og skrevet derom, skyldes det, dels at jeg gerne har villet drage Importregulering og Toldpolitik som Midler til at stabilisere en Valuta frem til en teoretisk Diskussion, dels fordi Kreditpolitikken under et Forsøg paa at stabilisere og hæve en Valuta fremviser mange teoretisk og teknisk set højst interessante Sider, og nogle af disse i Forbindelse med de to andre Spørgsmaal er det jeg i Aften skal søge at belyse.

Ifølge Lov om Valutaforanstaltninger af 20. Dec. 1924 og den i Overensstemmelse med denne Lov mellem Staten og Nationalbanken sluttede Overenskomst skal Banken opretholde en saadan Dollarkurs, at den ikke overstiger følgende Satser: i Tiden indtil 1. Juli d. A. 5,74; i Halvaaret indtil 1. Januar 1926 5,60; i Halvaaret indtil 1. Juli 1926 5,46 og i Halvaaret indtil 1. Januar 1927 5,32.

Regeringen kan dispensere herfra, dog ikke fra Bestemelsen om, at Kursen ikke maa komme op over 5,74.

Det Program, der hermed er lagt for vor Valutapolitik, gaar saaledes dels ud paa at fastsætte en Undergrænse for Kronens Guldvardi, dels paa at hæve denne lidt.

Men alt er ikke gjort med at vedtage en Lov; vil man naa Maalene, maa man ville Midlerne. Hvilke Midler, der skal anvendes, er her som altid afhængig af, hvad Aarsagerne er til det Onde, som skal bekæmpes.

Er det Statens Forbrug, der er for stort? Tilsyneladende har det ikke været Tilfældet, da Staten i de sidste Aar ikke har været nødsaget til at optage store Laan.

For Finansaarene 1923—24 og 1924—25 har og vil der efter Statsregnskab og Finanslov fremkomme et Underskud paa henholdsvis 30 og 14 Mill. Kr.

Jeg skal her nævne, at dersom vi i disse Aar havde staaet overfor Nødvendigheden af at tage nye Statslaan, og de var blevet optaget i Udlandet, vilde det igen være blevet fremhævet, at skønt Rentefoden var høj, vilde Laanet blive ret billigt for os, idet man kunde regne med, at Kronen, naar Laanet skulde tilbagebetales, vilde være steget i Værdi. Men dette er forkert, vi optager f. Eks. et Dollarlaan, altsaa et Guldlaan, og det eneste, der kan billiggøre et saadant Laans Tilbagebetaling, er derfor et Fald i Guldets Værdi. Man kunde derimod forsvare Optagelsen af et udenlandsk Laan med, at et indenlandsk Laan i Papirkroner, naar Kronen steg i Værdi, vilde blive meget trykkende for Statsfinanserne. Men vilde det saa ikke være langt bedre at optage et indenlandsk Guldlaan?

Er det da det private Forbrug, der er noget i Vejen med, eller med andre Ord, er det vor Opsparing, der er for lille? Som det vil være denne Forsamling bekendt, regner man med, at vor Opsparing i alle Tilfælde i de sidste 10 Aar før Krigen var 50 Mill. Kr. mindre end vort aarlige Kapitalbehov. Ogsaa efter Krigen har vi haft et langt større Kapitalbehov end Opsparing. I 1922 gældsatte vi os saaledes med c. 275 Mill. Kr. og i 1923 med c. 200 Mill. Kr., Tal, der med et Prisniveau paa omkring 200 betyder en reelt set langt større Gældssættelse til Udlandet end før Krigen. En saadan Gældssættelse behøver i alle Tilfælde ikke øjeblikkelig at give vanskelige Valutaforhold, blot man er i Stand til varigt at dække den ved Eksport af Obligationer, men som jeg senere skal komme tilbage til, har vi næppe for Tiden det nødvendige Obligationsmateriale til Eksport, og i saa Tilfælde maa den for liden Op-

sparing fremkalde meget alvorlige Vanskeligheder for Kronens Stabilitet.

Som paavist, har vi, selv efter at der er taget Hensyn til Prisniveauets Stigning, i 1922 og 1923 gældsæt os i langt højere Grad end før Krigen.

En væsentlig Grund hertil kan tænkes at ligge i, at vore private Banker efterhaanden som Indlaanene gik ned f. Eks. ved Afviklingen af de frosne Krediter¹⁾, de havde faaet i Kriseaarene 1920 og 21, ikke indskrænkede deres Udlaan i samme Grad, thi dette betyder, at der bliver stillet nye Midler til Erhvervslivets Disposition, og da vor Opsparing i Forvejen er for lille, betyder dette igen en endnu større Gældsættelse til Udlandet, enten denne sker direkte ved at de private Banker forøger deres udenlandske Gæld, eller indirekte ved at Nationalbanken forøger sin Kredit til de andre Banker.

For at se om denne Antagelse er rigtig, er følgende Tabel opstillet: I denne er den Nedgang, som er fremkommet ved at Diskontobanken standsede, ikke medtaget.

Januar 1923 til Januar 1925.		
Aktiver	Nedgang Mill. Kr.	Stigning Mill. Kr.
„Diskontering og Udlaan“	304	
„Obligationer og Aktier“		
„Panteobligationer“		
og „Forskellige Debitorer“		
Indenlandske Banker og Sparekasser	149	
Kassebeholdning	48	
Udenlandske Korrespondenter	24	
Passiver		
„Samlet Indestaaende“ og „Forskellige Kreditorer“	556	
Indenlandske Banker og Sparekasser	100	
„Rediskonterede Veksler“ og „Acceptkonto“		87
„Udenlandske Korrespondenter“		152

For Tiden Januar 1923 til Januar 1925 viser Passiv-Posterne „Samlet Indestaaende“ og „Forskellige Kreditorer“

¹⁾ At Afviklingen af frosne Krediter vil bevirke et Fald i Indlaanene ses af, at Bankerne ved at fordre Indbetaling paa Krediterne tvinger sine Debitorer til at realisere Varelagre eller eventuelt til at sælge hele Virksomheden, saa den gaar over paa andre Hænder. De, der køber enten Varene eller Virksomhederne, vil i Almindelighed betale med Anvisninger paa deres Tilgodehavender i Bankerne, og herved gaar Indlaanene ned.

en Nedgang paa 556 Mill. Kr., medens Aktiv-Posterne „Diskontering og Udlaan“ og „Obligationer og Aktier“, „Panteobligationer“ og „Forskellige Debitorer“ har en samlet Nedgang paa 304 Mill. Kr. Lægges hertil den Difference, som fremkommer ved at trække Nedgang i Posten „Indenlandske Banker og Sparekasser“ paa Passivsiden fra Nedgangen i Posten „Indenlandske Banker og Sparekasser“ paa Aktivsiden, en Difference, der udgør 49 Mill. Kr., saa faas ialt en samlet Nedgang paa 353 Mill. Kr., Forskellen mellem Nedgangen paa Aktivsiden og Passivsiden for de ovennævnte Poster bliver da 203 Mill. Kr. Dette vil sige, at de private Banker som Helhed for et Beløb af 203 Mill. Kr. har undladt at indskrænke deres Udlaan og Beholdning af Værdipapirer i samme Grad, som de ovenomtalte Indlaansposter er gaaet ned. De har skaffet Dækning for det nævnte Beløb dels ved Formindskelse af Posterne „Kassebeholdning“ og „Udenlandske Korrespondenter“ paa Aktivsiden dels ved Forøgelse af „Acceptkonto“, „Rediskonterede Veksler“ og ved at trække paa „Udenlandske Korrespondenter“ paa Passivsiden¹⁾. Havde jeg i Stedet for at belyse 1923 og 24 under et nøjedes med at følge Udviklingen i 1924 vilde Tallene være blevet noget anderledes, men Tendensen afgjort den samme.

Dette viser, at vor Kreditpolitik i 1923 og 24 har været for vid. Resultatet har dels været, at vore Banker er blevet mindre likvide, dels at vi har haft Brug ikke alene for mere Kapital end vi kan opspare, men for en betydelig større Del, end vi importerede før Krigen.

Resultatet har været, at vi i 1923 har gældsats os med ca. 200 Mill. Kr. og man skulde derfor ogsaa tro, at det samme vilde gentage sig i 1924. Men i Følge Oversigten over Danmarks udenlandske Kapital- og Betalingsbalance for 1924 (se Statistiske Efterretninger Nr. 10 for 4. April 1925) har vi i 1924 kun gældsats os for 60 Mill. Kr. At haabe paa,

¹⁾ De Midler, der paa denne Maade er skaffet tilveje, overstiger imidlertid de 203 Mill. Kr. med 108 Mill. Kr., men nu maa man huske paa, at der i ovenanførte Tal for de private Banker ikke er medtaget alle de Poster, der findes i den af Det statistiske Departement offentliggjorte maa-nedlige Bankstatistik. Det viser sig, at der frataget nogle mindre Bevægelser, der delvis ophæver hinanden, paa forskellige Poster saasom „Omkostninger“, „Renter og Provision“, „Overførsler fra forrige Aar“, er en Nedgang i Posten „Aktiekapital“ paa 39 Mill. Kr. og en Stigning i Posten „Underskud“ paa Aktivsiden paa 82 Mill. Kr. Dette bliver ialt 121 Mill. Kr., der dels forklarer den ovennævnte Forskel paa 108 Mill. Kr., dels Differencen mellem Bevægelserne for de lige nævnte mindre vigtige Konti.

at dette er en afgørende og varig Forbedring i vore økonomiske Forhold er imidlertid næppe berettiget. Grunden til Fremgangen er, at vort Underskud paa Handelsbalancen kun har været 214 Mill. Kr. i 1924 mod 375 Mill. Kr. Aaret før. Dette er en stor og glædelig Fremgang, men da den sikkert for største Delen skyldes Forskydning i Priserne for vore Im- og Eksportvarer i Favør af disse sidste, er det intet fast Grundlag for en varig Bedring.

Havde Forholdet været det, at vor Eksport, maalt i Mængdeenheder, var steget og Importen faldet, var der mere Grund til Optimisme. Ganske vist, Eksporten er steget, men det samme gælder for Importen og Stigningen har nok omtrentlig været lige stor. Til Belysning heraf skal følgende Tal nævnes for den maanedlige Gennemsnitsud- og Indførsel i 1923 og 24.

Eksport		1923	1924
Flæsk, 1000 kg		14 469	16 431
Smør, 1000 kg		9 302	10 283
Æg, 1000 Sn.		3,330	3 469
Import		1923	1924
1000 kg			
Majs		27 838	35 149
Oliekager og Oliekagemel		51 376	64 037
Petroleum, Benzin o. a. todfri Brændselsolier		19 827	23 399
Gødningstoffer		33 156	37 369
Stenkul, Cinders, Kul og Briketter		331 344	386 701
Raajern		3 054	3 404
Sorte Plader		2 985	4 945

Disse Tal tyder saa afgjort paa, at Hovedgrunden til vor Handelsbalances Forbedring er at søge i Prisforskydninger mellem vore Eksport- og Importvarer.

Det hidtil anførte skulde konkludere i, at det er de store Krav paa ny Kapital i Forbindelse med vor liden Opsparing, der gør vore Valutaforhold saa vanskelige.

Hvad nu angaar de Midler, der herhjemme er fremdraget i Diskussionen om, hvilke Veje man skulde gaa for at forbedre Valutaen, har Importreguleringen været stærkt fremhævet.

Men vil det kunne hjælpe?

I Almindelighed er det Forbrugsgoder, særligt Luksusvarer, man vil regulere. Men kan Folk ikke faa een udenlandsk Vare, retter de deres Efterspørgsel efter andre fremmede Varer, der kan tjene som Surrogat, thi tvinge dem til at opspare, kan man ikke. Man kan saa udvide sin Importregulering til andre Varer. Men i Stedet for at købe udenlandske

Varer, kan man forøge sit Forbrug af vore Eksportvarer og derved formindske Eksporten. Her overfor vil man maaske hævde, at i et Land som Danmark, hvor Eksporten fortrinsvis bestaar af Fødevarer, vil det kun i liden Grad være muligt at forøge Forbruget af de Varer, vi eksporterer, i Stedet for de Varer, man ikke længere kan faa fra Udlandet, og derfor vil en Importregulering i et Land som vort kunne forbedre Betalingsbalancen. Imidlertid er det næppe rigtigt, at vi ikke i ret høj Grad kan forøge Forbruget af Eksportvarerne. Tænk blot paa en Forøgelse af Smørforbruget og en Formindskelse af Margarineforbruget. Men selv om det var rigtigt, vilde det blot bevirke, at vi selv fabrikerede en Del af de Forbrugsvarer, vi før importerede, og til Gengæld vilde vi saa importere en Del af de Kapitalgoder, vi nu selv frembringer.

Hvordan man end vender og drejer det, vil en Importregulering ikke kunne forbedre vor Betalingsbalance. Dog er der een Undtagelse, nemlig hvis den bevirker, at vi ved den kan nedbringe vor Arbejdsløshed, men dog kun, hvis de nye Indtægter, der skabes ved den forøgede Beskæftigelsesgrad, forøger Opsparingen. Dette vil imidlertid næppe kunne komme til at betyde meget.

Hertil vil man maaske indvende, at det, at vor Arbejdsløshed gaar ned, bevirker, at vi producerer mere i Landet og følgelig ikke har Brug for at importere saa meget som før. Dette holder dog næppe Stik, thi ganske vist stiger vor Produktion, men dermed ogsaa Indtægterne og Forbruget. Teoretisk kan tænkes, enten at de nye Arbejdskræfter alene producerer til hinanden, i hvilket Tilfælde der ikke sker noget med Betalingsbalancen overfor Udlandet, eller at de forøgede Indtægter bevirker forøget Forbrug af udenlandske Varer, og da Udlandet derved faar en større Købekraft overfor danske Varer, kan vi forøge vor Eksport tilsvarende, eller endelig, at de nye Indtægter forøger vort Forbrug af vore Eksportvarer, saa Eksporten bliver mindre, men herved falder Importen i samme Grad, idet vi nu, da Eksporten er mindre, har en ringere Købekraft overfor udenlandske Varer samtidig med, at vi nu selv producerer de Varer, vi før importerede.

Forudsætningen har hele Tiden været, at det var Importen af Forbrugsgoder, der blev reguleret; er det i Stedet for Kapitalgoder, saa siger det sig selv, at det intet vil hjælpe, thi Grunden til at disse ikke produceres i tilstrækkelig Mængde herhjemme, er den for liden Opsparing, og den fremhjelper man jo ikke ved at regulere Importen af Kapitalgoder.

Foruden Importregulering har man foreslaaet Toldforholdsregler. Lægges der en saaledes afpasset Told paa et Forbrugsgode, at Folk bruger omtrent samme Del af deres Indtægt til den som før trods de højere Priser, saa opnaar man, at der indføres en Del mindre af Varen, hvorfor vi ikke skal betale Udlandet saa meget for den som før, samtidigt med at Statens Indtægter stiger. Bruges nu disse forøgede Statsindtægter til at tilbagebetale Statsgæld, saa vil dette virke som en ny Opsparing, og derved vil der blive Mulighed for at udvide Produktionen af Produktionsgoder, hvilket kan ske ved at drage nye Arbejdskræfter ind i Produktionen, ved at forøge Intensiteten og Udnyttelsen af Kapaciteten. Sker alt dette, vil det betyde en varig Forbedring af vor Betalingsbalance.

Lægges derimod Tolden paa Produktionsgoder saasom færdige Maskiner og lignende, opnaas eventuelt større Beskæftigelse og Udnyttelse, men dersom dette ikke medfører større Opsparing, vil det ikke have nogen valutamæssig Betydning, hvad der tidligere er paavist.

Toldforholdsregler kan altsaa godt faa Betydning, naar man ønsker at forbedre sin Valuta, men det væsentligste Mid-del bliver dog sikkert Bankpolitiken.

Det er tidligere blevet paavist, at det har haft Betydning for vore Valutaforhold at de private Banker ved deres Kreditpolitik har ladet det gaa ud over Likviditeten.

Dette kan undgaas ved, at Nationalbanken, naar de private Banker søger den, nægter dem Kredit og henviser til at sælge Obligationer; herved opnaas, dels at der ikke skabes ny Kredit, og dels at Obligationskurserne trykkes. Dette sidste vil have stor Betydning, thi med en Diskonto paa 7 pCt. er det urigtigt at have Obligationskurser, der giver en Forrentning af ca. $5\frac{1}{2}$ pCt., da der heri maa ligge en ret stærk Opfordring til at forøge Laanebegæret. Kan man optage lange Laan til $5\frac{1}{2}$ pCt., medens Renten paa det korte Pengemarked er 7 pCt. og den reelle Rentefod ogsaa maa ligge deromkring, da vi ikke staar i en nedadgaaende Konjunktur, saa er der en unaturlig Opmuntring til at søge lange Laan.

Desuden kan man med en effektiv Obligationsrente paa $5\frac{1}{2}$ pCt. faa højere Laan paa sine Papirer, end dersom Renten var 7 pCt., og i et Land som vort, hvor Obligationerne betyder saa meget som Sikkerhedsstillelse, vil dette sikkert have en Del Betydning.

Det kan dog tænkes, at de private Banker vilde søge at undgaa Nationalbankens Krav om at sælge Obligationer ved

at forøge deres Gæld til Udlandet. Men dette kunde de næppe, thi i den Afhængighed, de som før paavist staar overfor Nationalbanken, kunde denne sikkert forhindre det ved at true med at trække stærkt ind paa sine Krediter.

De valutamæssige Vanskeligheder, der fremkommer ved, at vore private Banker i Aarene efter 1920 ikke har ført en Udlaanspolitik, der svarer til den Bevægelse, der har fundet Sted i deres Indlaan, som jeg før viste dem ved Hjælp af ovenstaaende Tabel, synes derfor ikke at være uovervindelige, idet Nationalbanken kan tvinge dem til at opretholde Likviditeten ved at tvinge dem til at sælge Obligationer. Men selv om de private Bankers Likviditet er i Orden, saa ligger der store Vanskeligheder i, at vi ikke selv opsparer den nødvendige Kapital, som Landet kræver for at kunne følge med i den naturlige økonomiske Udvikling, og disse Vanskeligheder kommer særlig stærkt frem i en Tid, hvor man søger at stabilisere eller hæve Kroneværdien.

Saa længe dette er Tilfældet, kræver det en stadig Gælds-sættelse til Udlandet. Denne vil i Almindelighed foregaa som

1. korte private Laan,
2. Eksport af Obligationer,
3. Laan fra Centralbankens Side, som f. Eks. Egaliseringsfonden.

Da den første og 3die Form i den nuværende Situation kan tænkes at faa stor Betydning, skal der gaas en Del ind paa dem.

At dække sin Gæld ved korte Laan er altid farligt, men særlig under de Forhold, vi har for Øjeblikket.

Man maa huske paa, at Bestemmelserne i Valutaloven af 20. December 1924 om Maksimumskursen for Dollar kan tænkes at friste korte Penge fra Udlandet til at søge hertil. Har man f. Eks. solgt Dollar i Begyndelsen af Januar d. A. og venter et Aar med at købe dem tilbage, saa vil man faa en ekstra Fortjeneste paa mindst 3—4 pCt., da Kronen i Følge Valutalovens Bestemmelser til den Tid skal have en højere Guldværdi, end den havde ved Aarets Begyndelse.

Hvis nu de korte udenlandske Penge, der eventuelt er kommet hertil, pludseligt fordres tilbage, kan det, hvis det er betydende Beløb, komme til at virke meget ubehageligt.

Men det rummer en anden Fare. En Tilstrømning af korte Penge vil let for kortere eller længere Tid føre til, at Nationalbankens Beholdning af fremmed Valuta stiger, men her ved tilføres der det danske Pengemarked nye Midler. Sælger

et amerikansk Bankierfirma saaledes igennem et dansk 1 Mill. Dollars her til Landet, og gaar disse Dollars i første Omgang til Nationalbanken, faar det danske Bankierfirma et til 1 Mill. Dollars svarende Beløb i danske Kroner, og dette udlaaner det, og dersom Nationalbanken ikke samtidigt indskrænker sine Udlaan, vil det virke som Kreditudvidelse. Men ganske vist vil det være saare vanskeligt for Nationalbanken at indskrænke sine Udlaan af denne Grund, fordi de, der sælger Valuta, ofte ikke vil staa i Gældsforhold til Banken. Hidtil er der blot talt om, at Udlændinge anbringer korte Laan her i Landet, men akkurat de samme Virkninger vil det faa, dersom danske optager korte udenlandske Laan.

Den anden Maade at dække sin Gæld til Udlandet paa er ved Eksport af Obligationer.

Dette maa siges at være det naturlige. Der er anbragt mere fast Kapital, end Landet selv har opsparet. Der er skabt større Produktionskraft herhjemme, men en ikke dertil svarende større Købekraft, hvorimod der er større Købekraft fra Udlandet efter danske Varer, nemlig den Forrentning Udlandet kræver af den hertil laante Kapital, og man maa saa haabe, at den større Produktionskraft har givet en hertil svarende Forøgelse i vor Eksportevne. En anden god Ting. Den Forrentning, Udlandet kræver af sine Laan hertil, maa ogsaa sætte sig igennem i den hjemlige Rentefod, og derved opnaar vi, at der ikke her i Landet kan foretages Kapitalanlæg, der ikke kan afkaste den Forrentning, der kræves fra Udlandets Side som Forrentning for den sidst laante Kapitalenhed.

Men det er jo ikke nok, at den bedste Maade at dække Gæld til Udlandet paa er ved Eksport af Obligationer, man maa ogsaa have et saadant Materiale, som Udlandet vil have, og det maa, indtil Kronen er indløselig, være dobbeltmøntet eller i fremmed Mønt udstedte Obligationer.

Det kan her anføres, at i Følge den af Valutaraadet under 5. November f. A. udgivne Beretning, var der af dobbeltmøntede og her blot i fremmed Mønt udstedte Obligationer, bortset fra Kreditforeningsobligationer, hvis Eksport er forbudt ved Lov, kun mellem 70 og 100 Mill. Kr. tilbage her i Landet, hvilket Beløb set i Forhold til vor aarlige Gældssættelse til Udlandet maa kaldes ringe. Hertil maa dog lægges Hypothekbankens nye Dollarlaan paa 5 Mill. Dollars.

Den 3die Maade at dække Gæld til Udlandet er ved Optagelse af Laan fra Centralbankens Side, som f. Eks. Egaliseringsfonden.

Herved bortskærer man den naturlige Forbindelse, der, naar man dækker Gælden til Udlandet ved Obligationseksport, er mellem Rentefoden i Landet og Renten man maa yde Udlandet. Ganske vist, Centralbanken maa forrente det optagne Laan, men der er intet i Vejen for, at denne Forrentning og den Rente, Banken faar, ved Placeringer af de Kronebeløb, den har faaet ind ved Salget af det udenlandske Laan, ikke dækker hinanden; thi der er ikke nu den naturlige Forbindelse som før, hvor den herhjemme anbragte Grænsekapitalenhed nødvendigvis maatte kunne give, hvad Udlandet forlangte for at give os den til Laans. — Dette kan let føre til, at der herhjemme sker Investeringer, som ikke kan give den Rente, vi maa betale Udlandet for denne laante Kapital.

Men der er andre Indvendinger mod denne Maade at laane paa i Udlandet. Dersom Centralbanken anbragte de Kronebeløb, den fik ind ved Salget af det udenlandske Laan i Obligationer, vilde man eventuelt naa det samme, som ved at eksportere disse. Landets Produktionskraft er øget, Udlandets Købekraft overfor danske Varer er steget, at de Beløb, hvormed denne er steget, gaar over Centralbanken, er ligegyldigt.

Men anderledes stiller det sig, dersom Centralbanken, grundet paa Obligationsskursernes Svingning, ikke tør anbringe disse Penge i Obligationer, men udlaaner dem.

Dette vil sige, at Centralbanken igen lader de Beløb, som fra andre Banker strømmer til den som Betaling for fremmed Valuta, gaa ud i Omsætningen, og herved faar de private Banker flere Midler at raade over, end hvis de nødvendige udenlandske Midler skaffedes ved Obligationseksport. Ganske vist kunde de optage korte udenlandske Krediter og derved forøge deres Midler, men i det lange Løb maa de dog have disse dækkede ved at sørge for Eksport af Obligationer med det Resultat, at det kun var en kortere Tid, de kunde raade over de større Midler, som der, hvis det udenlandske Laan optages igennem Centralbanken, vil være en Tendens til, at de konstant kan raade over.

Jeg har nu vist, hvorledes Nationalbanken kan forhindre de private Banker i at føre en Kreditpolitik, der medfører langt større Kapitalkrav og langt større Laanebegær i Udlandet, end det er nødvendigt for os for at følge med i den naturlige økonomiske Udvikling, og endvidere har jeg paavist den Betydning, de forskellige Maader vi optager Laan paa i Udlandet, har for vor Kreditpolitik og dermed for Kronens Stabilise-

ring og Stigning, og skal hertil blot tilføje, at hvis Kronen skal hæves, maa vi føre en Rentepolitik, der bliver haardere, end hvis man blot vil stabilisere.

I Forbindelse med, hvad der er sagt om korte Penge og Optagelse af Laan i Udlandet, skal jeg nu gaa over til at undersøge om Organiseringen af et Terminsmarked i udenlandsk Valuta kan faa Betydning for vor Valutapolitik.

Ind under Begrebet Terminshandel kommer i Virkeligheden 2 Forhold, dels det, at man søger at dække sin Kursrisiko ved enten at sælge eller købe forward (d. v. s. paa fremtidig Levering), dels det Forhold, at man sælger en fremmed Valuta spot (d. v. s. til øjeblikkelig Levering) mod at købe den tilbage forward til en nu fastsat Tid og Kurs, eller det omvendte, altsaa køber spot og sælger forward. Det er med andre Ord to Transaktioner, der er kædet sammen. Et nutidigt Køb med et fremtidigt Salg eller — et nutidigt Salg med et fremtidigt Køb. Det er derfor egentlig ikke andet end et Laan fra et Land til et andet, hvorfor det afgørende for spot og forward Kursens Forhold til hinanden maa blive Rentefoden i de forskellige Lande.

Tænker man sig, at der er Ligevægt paa Betalingsbalancen mellem de to Lande, vil Forskellen mellem spot og forward Kursen udligne Forskellen mellem Landenes Rentefod.

Efter disse noget korte teoretiske Bemærkninger om, hvad der er bestemmende for Forskellen mellem spot og forward Kursen, skal jeg gaa over til at belyse, hvad et af Nationalbanken organiseret Terminsmarked i udenlandsk Valuta vilde betyde som Hjælpemiddel til at regulere vore Valutaforhold, hvorfor jeg skal holde mig til de Terminsforretninger, hvor det drejer sig om en sammenhørende spot og forward Transaktion.

Ved at organisere Terminshandelen i udenlandsk Valuta vil Nationalbanken dels faa et Middel til at udligne de Virkninger, som Sæsonsvingninger i Landets Handel medfører med Hensyn til Tilførsel af udenlandske Betalingsmidler, dels blive i Stand til foreløbig at dække Underskud, som eventuelt findes i Landets Betalingsbalance, indtil man ved Obligationseksport og lignende kan dække denne Gæld overfor Udlandet. Den simpleste Maade, hvorpaa en Centralbank kan regulere Terminshandelen, er ved at den noterer en Kurs for spot og for forward Køb og Salg af udenlandsk Valuta, først og fremmest Dollars. Hvis man f. Eks. her i Danmark holder en fast Dollarkurs paa 5,74 og Nationalbanken noterer en Kurs for Køb spot af 5,74 og for Salg forward een Maaned af 5,75,

er dette Udtryk for, at Rentefoden ligger højere i Danmark end i New York, idet man kan staa sig ved at sælge Dollars spot imod at købe dem tilbage forward een Maaned til 5,75 under Forudsætning af, at man ved at have 5,74 Kr. i Danmark en Maaned, kan tjene mere i Rente end Renten er af short money paa New Yorks Pengemarked + 2,1 pCt. p. a., idet Forskellen mellem spot og forward Noteringen af 1 Øre betyder en Forrentning af 2,1 pCt. p. a., thi kan man ikke tjene mere, har man ingen Fordel af at sælge Dollars spot og købe dem tilbage forward. Imidlertid kunde det eventuelt være ret vanskeligt for Udlændinge at faa anbragt Penge til en ordentlig Rente paa kort Sigt her i Landet, da vi mangler det korte Laanemarked. Konsekvensen heraf bør derfor være, at Nationalbanken, samtidig med at notere de ovennævnte Kurser, modtager Indskud fra Udlandet i dansk Mønt til en bestemt Rente. Hele Ordningen bliver saaledes i Virkeligheden ensbetydende med, at Nationalbanken modtager Indskud i udenlandsk Valuta paa en Maaned mod en bestemt Rente. De herved modtagne Beløb i fremmed Valuta sælger Banken saa videre til Importører, som netop, grundet paa, at Danmark i Øjeblikket skal betale mere til Udlandet, end det modtager gennem sin Eksport m. m., maa skaffe sig udenlandske Tilgodehavender. Hvad enten man bruger den førstnævnte Fremgangsmaade, hvor Nationalbanken noterer udenlandske Kurser spot og forward, eller den sidste, hvor det blot drejer sig om Indskud i fremmed Valuta, vil der sikkert blive rejst den Indvending, at der ikke alene vil strømme Penge til Nationalbanken fra Udlandet, men endvidere ogsaa fra Danske, der ikke er tilfreds med den Forrentning, de faar af deres Indskud i Landets Banker. Dette vil ske under den Form, at Danskere vil sælge danske Kroner spot i New York mod at købe danske Kroner forward og saa sælge de herved erhvervede Dollars spot til Nationalbanken mod at købe dem tilbage forward. De herved af Nationalbanken modtagne danske Kroner vil de saa indsætte i denne og faar saaledes samme Forrentning som Udlændinge, der har solgt Dollars spot og købt dem forward. Overfor denne Tankegang kan der imidlertid rejses vægtige Indvendinger. For det første, da Noteringen sker pr. een Maaned, er det kun Beløb, som Forretningsfolk ikke behøver at have disponible mindst een Maaned frem i Tiden, de kan bruge til den ovennævnte Transaktion. Endvidere kan Danske kun foretage saadanne Transaktioner, dersom Udlændinge ønsker at anbringe flere Penge end allerede gjort i Danmark, og

her overfor kan Banken gardere sig ved at sætte Indlaansrenten ned. Endelig kan der gøres opmærksom paa, at den Rente, man tilbyder den udenlandske korte Kapital, næppe behøver at være saa meget større end den, der kan opnaas paa New Yorks Pengemarked, og vil saaledes sandsynligvis ikke komme til at ligge væsentlig over, hvad der antageligt er yderst rimeligt, at Bankerne yder for deres paa længere Tid indestaaende Midler. Disse Forhold samt Ukendskab til hele Terminshandelen i udenlandsk Valuta vil sandsynligvis betyde, at Indvendingen mod Oprettelse af et Terminsmarked i udenlandsk Valuta, at de private Bankers Indestaaende herved flyttes over i Nationalbanken, ikke kan betragtes som en afgørende Hindring for at en saadan Handel indføres. Endelig kan anføres, at Nationalbanken herved vil faa et Middel til at tvinge de private Banker til at sætte deres Indlaansrente op og derigennem ogsaa tvinge dem til at sætte deres Udlaansrente op, dersom Nationalbanken frygter for, at de private Banker ikke vil følge den i dens Diskontopolitik. En anden Indvending, der vil blive rejst mod, at Nationalbanken organiserer en Terminshandel, vil være, at den herved paatager sig en Kursrisiko, thi den forpligter sig til at tilbagebetale et vist Dollarbeløb en Maaned frem i Tiden mod øjeblikkelig Modtagelse af dette, men uden at den indkøber det med det samme. Hertil er at sige, at da Banken igennem sin Politik stadig skal blive i Stand til at holde Kronen i en fast eller stigende Kurs overfor Dollar, saa er det jo netop ingen Spekulation, idet Banken, dersom Markedet ikke til enhver Tid har Midler nok til at skabe Balance mellem Udbud og Efterspørgsel af fremmed Valuta, jo netop ved sin Terminshandel skaffer disse Midler tilveje.

Det eneste Tilfælde, hvor der kan være Risiko, er, dersom vi staar overfor en Valuta, der ligger i Stigning overfor Kronen. Er det derimod Kronen, der er stigende, er der en Fordel ved at købe den fremmede Valuta spot og sælge den tilbage forward. Men selv overfor Valutaer, der ligger i Stigning overfor Kronen, kan Nationalbanken foretage disse Forretninger, hvis den kan dække sin Kursrisiko i Udlandet.

Til Regulering af vore Valutaforhold vilde det derfor sikkert have en Del Betydning at faa organiseret et Terminsmarked i fremmed Valuta herhjemme.

Jeg har nu gennemgaaet forskellige af de Midler, der anføres som egnede til at hjælpe til at stabilisere og hæve

Kroneværdien og omtalt en Del af de Vanskeligheder og Farer, de medfører. De vil have lagt Mærke til, at jeg ofte er kommet ind paa Opsparingsproblemet, og min Erfaring er, at jo mere man beskæftiger sig med vort Valutaspørgsmaal, jo mere bliver man overbevist om, at dette er dets alfa og omega saaledes, at selv om Kronen kom i Pari og tilsyneladende holdt sig der, var Valutaproblemet ikke løst før det er lykkedes at paavise, om Landets stadige Gældssættelse er forsvarlig eller om det er en Orm, der, medens vort Erhvervsliv synes at blomstre, indefra undergraver vor Stilling mere og mere.

NOTITSER.

Den engelske Guldindløsning og den danske Krone.

I. Nogle Indvendinger.

Keynes har en Gang fornylig været uheldig, meget uheldig. I Anledning af Englands Beslutning om Genindførelse af Guldmonrfoden, skrev han i sit Blad „The Nation and the Athenæum“ en Redegørelse for dette Skridts Betydning og gjorde deri den Opfattelse gældende, at det, der var vedtaget, kun til en vis Grad var en Tilbagevenden til den gamle Guldmonrfod, idet han nemlig mente, at Bank of England kun blev forpligtet til at indløse sine Sedler i Guld, medens den derimod ikke fik nogen Pligt til at udgive Sedler for Guld.

I næste Nummer af Bladet maatte han imidlertid hale kraftigt i Land igen i en Artikel, som han aabenhjertigt kaldte „a correction“. Heri oplyser han, at han havde glemt at tage i Betragtning, at Bestemmelsen i 1844-Bank-acten om, at Banken er forpligtet til at købe Guld til 3-17-9 per standard oz., automatisk traadte i Kraft med Nyordningen.

Keynes' uheldige Forglemmelse har faaet videre Følger. I sidste Nr. af dette Tidsskrift har E. C. i sine Kommentarer gengivet og citeret Keynes' første Opfattelse, som altsaa har vist sig at være gal, og som Keynes senere saa kraftigt har taget Afstand fra. Skal man fremstille K.'s Syn paa Guldindløsningens Genindførelse, maa hans anden „Nation“-Artikel fremdrages og citeres. Derudaf lyser intet Haab om, at Ordningen, naar den nu een Gang er truffet, maaske alligevel kan blive til Held for Landet, der lægger han ikke Fingrene imellem, naar han omtaler Ordningens Fædre, der i deres Betænkning intet siger, som ikke kunde være sagt for 50 Aar siden. Han taler om den „uforsønlige Konservatisme, som hersker i „the Treasury“ og serverer en Mundfuld som denne, som jeg slet ikke tør prøve paa at oversætte: „this sterile hard-boiled men-

talidity may prove shortsighted politically as well as scientifically“.

Nej, efter Keynes' Opfattelse (den sidste, altsaa!) er der ved Ordningen af 28. April ikke taget det allermindste Hensyn til Kravet om „a managed currency“, der er intet Pust af en ny Aand i Pengepolitiken, intet uden en trøstesløs Sagen tilbage til de gamle Stier, en Higen mod det, som Professor Heckscher ironisk saa træffende betegner „alltings återställelse“.

I Forbindelse med Englands Pengepolitik behandlede E. C. ogsaa den danske Krones Fremtidsskæbne og opstillede nogle Betragtninger om Deflation contra Nedskæring, som ligeledes frister til Modsigelse.

Det er den gængse Opfattelse, at Nedskæringen maa have de stærkeste Argumenter paa sin Side, at Nedskæringstilhængerne bør have Bevisbyrden for Nedskæringens Betimelighed, og at „Forbedringspolitiken“ maa sejre, hvis Argumenterne for og imod er lige stærke. Denne Opfattelse hviler paa den Tro, at Nedskæringen er et Brud paa det eksisterende, medens „Forbedringen“ nærmere betyder Opretholdelse af status quo. Dette er jo imidlertid — bortset fra en blot og bar Formalitet — fuldstændig fejlagtigt. Snarere er det modsatte rigtigt.

Men E. C. gaar endnu videre i sine Krav til de økonomiske Argumenter for Nedskæring og mod Deflation. Han forlanger at de ikke alene skal være kraftigere end Argumenterne for den modsatte Politik, men ovenikøbet saa meget kraftigere, at de formaa at overvinde den Forhaands-Antipati, Nedskæringstanken fremkalder, og nedbryde den Forhaands-Sympati, der er sikret Deflationstanken.

Paa ét Punkt er der imidlertid Grund til at være E. C. taknemmelig, nemlig fordi han forsøger at fremsætte økonomiske Argumenter for Deflationen. Hvor ofte hører og ser man ellers ikke Nationaløkonomer udtale sig offentligt for Deflation uden mindste Forsøg paa at begrunde det økonomisk, hvor ofte hører man ikke i private Samtaler med økonomisk interesserede Problemet behandlet som en Sag, der er Økonomien uvedkommende og er et Spørgsmaal om Folkeopdragelse, Moral eller national Ære.

En anden Ting er, at man kan synes, at de forsøgte økonomiske Argumenter ikke er synderlig heldig valgt, og den overordentlige Forsigtighed, hvormed de fremsættes, den hypotetiske Form, de har faaet, kan vel ogsaa nok tolkes som et Udtryk for, at de ikke har virket helt overbevisende paa den, der skrev dem. Det er jo fuldstændig rigtigt, at vi er i den

beklagelige Situation ikke at have nogen samfundsøkonomisk Udredning af det hele Deflationsspørgsmaal, ikke nogen indgaaende Belysning af det med Afvejning af Argumenter for og imod. Men dette er dog ikke ensbetydende med, at vi er ganske blottet for Viden om disse Forhold. Naar det f. Eks. siges, at Statens og Kommunernes Gæld under en stigende Kroneværdi maa tages op til Undersøgelse, vil en saadan naturligvis kunne bringe Klarhed paa mange Punkter, hvor der nu hersker Uklarhed. Men hvor dybtgaaende den end bliver, vil den dog ikke formaa at ændre noget ved den Opfattelse, at en stigende Møntværdi er overordentlig uheldig for Stater og Kommuner, der har gældsat sig i stort Omfang, mens Pengeværdien var lav. Vi kommer da let til at staa overfor det Fænomen, som Birck saa drastisk beskriver som at laane een Ko og være tvunget til at betale to tilbage.

Ogsaa paa et andet Punkt udtales der Ønsket om en nærmere Undersøgelse, nemlig Paastanden om, at Erhverslivet ikke kan bære en Deflation, og der angives visse Retningslinier for Undersøgelsen. Dem vil jeg dog gerne have Lov til at advare imod; de er stillet op paa en saadan Maade, at de uvægerligt vil føre paa Vildspor og snarere bringe Uklarhed end Klarhed. Grundtanken i de givne Retningslinier er, saa vidt jeg forstaar den, dette Ræsonnement: en Købmand omsætter sit Varelager 4 Gange om Aaret; hvis vi forudsætter et Prisfald paa 4 pCt. aarlig, vil han paa hvert Vareparti kun tabe 1 pCt. — et Beløb der i Forhold til hans Fortjeneste er saa at sige quantité négligeable. Ræsonnementet er bestikkende, men fuldstændig vildledende; for det første skifter Omsætningsturnus'en med Prisbevægelsen; Varelageret omsættes ikke 4 Gange i Prisfaldsaar. Er først Prisfaldet erklæret som den Politik, der skal følges, svinder Omsætningen ind; Forbrugerne indskrænker deres Indkøb det mest mulige (det er ganske vist ikke meget), og det samme gør ogsaa Købmændene, og hos dem betyder en Indskrænkning af Indkøbene til det „mindst mulige“ overordentlig meget, fordi de har de forholdsvis store Lagre at falde tilbage paa. Den Ordre-Indskrænkning, som bliver Følgen, standser Fabriker, den deraf resulterende Arbejdsløshed reducerer Købmændenes Kundekreds yderligere — Lavinen ruller. Den korte Mening af alt dette er, at en Undersøgelse af Erhvervslivets Evne til at bære Byrderne ved en langsom Deflation ikke er nær saa nødvendig som en Undersøgelse af, om en langsom Deflation overhovedet er mulig. Dette er et Spørgsmaal af den aller-

største Betydning at faa klaret, ikke mindst fordi den væsentligste Del af Argumentationen for Kronens „Forbedring“ hviler paa den Forudsætning, at en langsom Deflation er mulig, at man virkelig har Magt til ikke alene at sætte en Deflation igennem, men ogsaa at bestemme dens Tempo og Omfang.

Saa er der det Argument, at Deflationen kan bidrage til Erhvervslivets Sanering, som ogsaa frister til nogle Modbemærkninger. Naturligvis er der ingen Tvivl om, at Prisfaldet fortrinsvis vil rydde op blandt de daarligste, de mindst rentable Virksomheder, og at kun de bedre formaar at staa Ildprøven igennem; men man kommer paa den Maade til at stille Pengepolitikken Opgaver, som ligger ganske udenfor dens Plan. Og har man først vist, at Pengepolitikken kan bruges til at sanere Erhvervslivet, risikerer man meget let, at der i en anden Situation stilles det Krav til den, at den skal hjælpe Erhvervslivet ud af en generende Krise. Det ene Krav er ikke mere uberettiget end det andet, og at Pengepolitikken er i Stand til at hjælpe i begge Henseender er der jo ikke Tvivl om. En rationel Pengepolitik maa gaa Middelvejen, sige Nej til begge Sider og indgaa det Kompromis med de to modstridende Krav, at Pengeværdien holdes konstant.

Med Hensyn til Tanken om, at Deflationen skulde stimulere Opsparingen, da skal jeg ikke blande mig i den Strid, der staar imellem Professorerne Birck og Warming om dette Spørgsmaal. Derimod er der Grund til at gøre Indsigelse mod den Betragtning, at Deflationen skulde kunne medføre „en rigtigere Fordeling af Behovsdækningen mellem Nutid og Fremtid med større Vægt lagt paa Fremtids- d. v. s. Kapitalgoderne“. Dette kan, saa vidt jeg kan se, kun forstaas saaledes, at E. C. mener, at en Deflationsperiode skulde begunstige Fremstillingen af Kapitalgoder, Maskiner, Bygninger o. s. v. Det stik modsatte er dog snarere det rigtige. For saa vidt som nemlig Kapitalgodernes Værdi er en Funktion af Priserne paa de Forbrugsgoder, de fremstiller, vil jo et lille Fald i Priserne paa Forbrugsvarerne betyde et stort Fald i Priserne paa Produktionsgoderne — og det stærke Prisfald plejer ikke at være Produktionens Spore! Men foruden den berettigede Tvivl om, hvorvidt Deflationen kan medføre en rigtigere Fordeling af Behovsdækningen mellem Nutid og Fremtid, er der ogsaa Spørgsmaalet, om der paa dette Punkt i det hele taget er noget at rette, om Produktionens Fordeling da i Øjeblikket er gal, hvad E. C. uden videre gaar ud fra, den er. Det eneste Holdepunkt for Afgørelsen af dette Spørgsmaal er Rentefoden,

men dette Holdepunkt glipper i en Tid, hvor Renten fastsættes udelukkende efter Ønsket om at hidføre en Deflation. Den deraf følgende høje Rente kan ikke udlægges hverken som Udtryk for utilstrækkelig Opsparing eller manglende Ligevægt mellem Produktionen af Nutids- og Fremtidsgoder. Mod E. C.'s Formodning om, at den stigende Værdi, hvormed Deflationen forlener de opsparede Midler, er en Spire til Opsparing, er det værd at anføre en Sætning i Einar Cohn's Artikel i dette Tidsskrifts Aarg. 1924, Side 303, hvor han udtaler: „jeg tror det er sjældent, Folk lader sig friste af en højere Rente til større Sparsommelighed“. For hvad er Deflationens Betydning for Opsparingen andet end et Tillæg til den Rente, der opnaas.“

Bebrejdelser for Udvendighed i Argumentationen rammer ogsaa de her fremsatte Betragtninger; her er mere talt om umiddelbare Konsekvenser end om Deflationens Følger i det lange Løb. Her skal ikke gøres Forsøg paa at benægte Ønskeligheden af Udredninger angaaende Deflationens Virkninger ud fra det Synspunkt; men der er jo noget i det, som Keynes siger, at i de lange Løb er vi alle døde. Og de umiddelbare Konsekvenser af Deflationspolitikken er, at Tusinder mister deres Indtægter og at Arbejdsløsheden antager uhyggelige Dimensioner. Deflationspolitikens Fædre og Tilhængere maa bære Ansvar for den forøgede Arbejdsløshed, og højst utiltalende er det at se Forsøg paa at løbe fra det ved at give „Verdenskonjunkturer“ eller Arbejdskonflikt Skylden. Det er sagt paa Forhaand, at Prisen for Deflation er Arbejdsløshed, og hvis man alligevel forlanger den Politik ført, maa man ogsaa være rede til at anerkende Regningen, naar den præsenteres.

K. Enevold Sørensen.

II. Replik. Min Fremstilling af Bank of Englands Forpligtelser overfor Køb og Salg af Guld har jeg givet den foreliggende Form, ikke blot paa Grund af Mr. Keynes første Kommentar, men ogsaa fordi jeg støttede mig til Alfred Langburghs meget indgaaende Behandling i Juni-Heftet af „Die Bank“, hvori det hedder: »Om Sterling ogsaa opefter er bunden til sin Guldverdi, og altsaa aldrig kan stige med mere end Omkostningerne ved Guldforførselsen over sin lovmæssige Værdi, vil afhænge af, om Bank of England respekterer Bestemmelsen i den gamle Bankakt, hvorefter den skal købe Standard-Guld, saasnart det tilbydes den, til en Pris af 3.17.9. I den nye Gold standard act er denne Bestemmelse ikke ud-

trykkelig ophævet, og Regeringen har ikke ved Lovens Forelæggelse udtalt sig om dette Punkt. Maaske har man med Vilje holdt Spørgsmaalet i det uvisse, for ikke at ophidse Guld-møntfod-Modstanderne, der tror paa en kraftig Nedgang i Guldets Værdi og paa Muligheden af, at England kan blive oversvømmet med Guld, og gjort det saa meget mere, som „Faren“ for at der skal komme Massetilbud til Bank of England af Guld til 3.17.9 mindst af alt er aktuel“. Det er jo hændet før i Englands Historie, at Livet er gaaet sin Gang hen over gamle uophævede Lovbestemmelser, og trods Mr. Keynes' Korrektion og dens Voldsomhed maa det stadig synes paafaldende, at Spørgsmaalet om Centralbankens Pligt til at købe Guld, der har været saa stærkt diskuteret, ikke nævnes med et Ord, ikke i Loven, ikke i Finansministerens lange Forelæggelsestale, ikke i en stor Tale han kort Tid efter holdt ved British Bankers Associations Aarsmiddag. Men Lansburgh har naturligvis Ret i, at Problemet ikke for Tiden er aktuelt, og hvorledes det til sin Tid bliver løst, vil jo den faa at se, der lever. Jeg er imidlertid Hr. E. S. taknemlig for at have henledt min Opmærksomhed paa Mr. Keynes Korrektion, som jeg har oversat, bl. a. fordi jeg ikke troede det var nødvendigt at søge efter den.

Diskussionen om den danske Krones Nedskæring har jo heldigvis nu tabt sin Interesse. Jeg er en absolut og ubetinget Tilhænger af, at Kronen føres tilbage til sin gamle Guldparitet, og de Bemærkninger jeg fremsatte tilsigtede kun at slaa til Lyd for, at det blev søgt nærmere udredet, hvilke økonomiske Følger Deflationen medfører, idet jeg forestiller mig, som jeg ogsaa antydede, at der kunde være gavnlige Følger imellem. De skadelige er der jo talt meget om. Men jeg tænkte mig yderligere, at det ved en saadan Undersøgelse var muligt at naa til Realiteterne. Det er mig f. Eks. virkelig ikke ukendt, at en stigende Krone vil forøge Tyngen af den offentlige (indenlandske) Gæld, og jeg har ikke tænkt, at denne velkendte Traver ikke skulde blive godt placeret i en saadan Udredning, men det, der skal klares, er jo det, om en saadan Tilvækst i Gældsbetalingen vil sprænge Rammerne for den offentlige Finansforvaltning eller i høj Grad vanskeliggøre den. Og naar jeg taler om Deflationens Betydning for Opsparingen, har jeg ikke tænkt at ville paastaa, at Deflationen skulde begunstige Fremstillingen af Maskiner, Bygninger osv., men derimod, at Deflationen vilde forøge Pengekapitalen i Form af Bank- og Sparekasseindskud, og derved muliggøre

en Rentenedgang, der atter kunde medføre en foreøget Trang til Opsparing, saaledes som jeg skrev i 1924. Men iøvrigt tror jeg ikke, man kan sidestille de Dispositioner, der foretages under Indvirkning af Deflationen, med dem, der fremkaldes ved en Forandring af en Procent eller to i Renten.

Naar det endvidere af Hr. E. S. betragtes som meget tvivlsomt, om en langsom Deflation overhovedet er mulig, forekommer det mig, at et Blik paa det af Statistisk Departement offentliggjorte Engros-Prisetal borttager enhver Tvivl. De Grupper, der et stærkest paavirkede af de industrielle Halv- og Helfabrikata, viser i de forløbne Maaneder en forbausende langsom Prisnedgang. Der synes altsaa ikke paa nogen Maade at have været voldsomme Spring i Afsætningsforholdene, og de smaa Lagre, der for Øjeblikket findes, skulde gøre det muligt uden uoverkommelige Vanskeligheder at finde sig til Rette under den Stigning i Kroneværdien der er tilbage til Pari. Og er vi engang naaet saa vidt, saa har vi dog berøvet alle dem, der her i Landet har Krav paa 1914-Kroner, 40 pCt. af deres Tilgodehavende. Den, der har laant 3 Køer, slipper altsaa med at give 2 igen. Ogsaa af den Grund tror jeg, at en 1 Guldkrone efter den gamle Paritet ikke ligger saa langt fra en gennemsnitlig Retfærdighed.

E. C.

Korrelationen mellem Udbud og Pris m. H. t. Frimærker.

Formentlig er Frimærkers filetalistiske Værdi et særdeles egnet Objekt til Studiet af Prisdannelsen for Luksusartikler, fordi Handelen er tilstrækkelig livlig og Prisforholdene godt kendte paa Grund af den gennemførte Katalogisering.

En enkelt dansk Frimærkeemission frembyder imidlertid særlig gode Vilkaar for Undersøgelse af Prisens Afhængighed af Tilbud, saa at det er muligt at bestemme et meget betydeligt Stykke af den Kurve, der angiver Korrelationen mellem disse to Størrelser.

I 1918 udsendte Postvæsenet et provisorisk 27 Øres Frimærke, der fremstilledes ved at Restoplaget af 13 inddragne Mærker alle overstempled med Værdien 27 Øre. Disse 13 Mærkearter, der postalt set var ganske ligestillede, fik imidlertid varierende filetalistisk Værdi, da de Oplag hvori hvert enkelt Mærke fremstilledes var meget forskellige. Fra Postvæsenet kendes de nøjagtige Tal for hvert Mærkes Oplag, og da praktisk talt samtlige overstemplede Mærker opkøbtes i Samlerøjemed kan man regne med, at hele det udsendte Op-

lag findes i Handelen endnu, og forsaavidt et ringe Procenttab har fundet Sted ved Brug eller ved Ødelæggelse i Tidens Løb, maa dette antages at ramme alle de 13 Mærker i Flæng uden Udvalg.

Prisdannelsen har vel i de forløbne 7 Aar naaet en omtrentlig Afslutning, og da alle Mærkerne er ensartede og ikke særlig dyre, kan en Manipulering af Prisen for et enkelt Mærke betragtes som udelukket.

Den eneste Faktor som bestemmer Mærkeprisen er altsaa det tilstedeværende ret nøje kendte Antal af vedkommende Frimærke. Der opføres en forskellig Katalogværdi for stemplede og ustemplede Frimærker, i det følgende er der regnet med Prisen for stemplede Mærker, da man kan gaa ud fra, at et ustemplet Mærke, der indgaar i en Samling, næsten altid vil gøre et stemplet frit paa Markedet.

Stemplede Frimærker er jo uden enhver Brugsværdi og saaledes en ren Luksusartikel, dog vil jeg gøre opmærksom paa, at hver Samler har et begrænset Behov, idet han i Almindelighed kun vil ønske et Eksempplar af hvert Mærke, saa at Forholdene i denne Henseende vil ligne Nødvendighedsartiklernes.

Nedenfor anføres i Tabelform og i grafisk Optegning Pris og Oplag for den her omtalte Frimærkeemission, begge Dele efter „Danmarks Frimærker 1851—1924“, udgivne af Københavns Filetalistklub 1925.

I Tabellens første 3 Kolonner er opført: 1) Frimærkets Nummerbetegnelse i den citerede Bog. 2) Prisnedsættelsen i Kroner efter samme Kilde. 3) Oplagets Størrelse i Ark for hvert enkelt Mærke.

I Figuren er Prisen opført som Ordinaten, Oplagsstørrelsen som Abscissen og det ses, at Enkelbestemmelserne danner et nogenlunde regelmæssigt og karakteristisk formet Kurveforløb, og det er et meget betydeligt Stykke af denne Kurve, som har kunnet fastlægges.

Gennem Enkelbestemmelserne er der lagt en Interpolationskurve, der er konstrueret efter Ligningen:

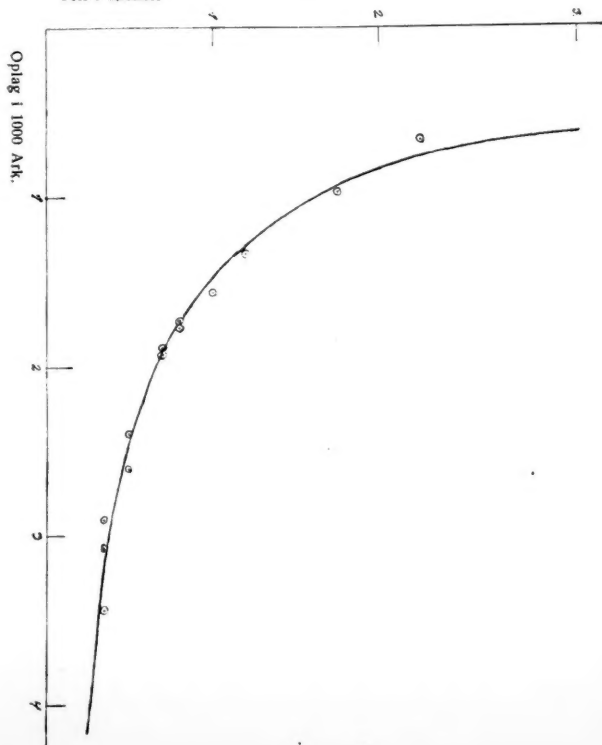
$$xy^q = a.$$

Konstanten a angiver i den foreliggende Kurve det Udbud (Oplag) der skal til for at frembringe Prisen 1 Krone pr. Mærke og den er ansat til en Størrelse af 1,48 Tusind Ark (se Tabelkolonne 4). Exponenten q angiver Kurvens Stigningsgrad, saaledes at voksende Værdi af q i et vilkaarligt Kurvepunkt giver aftagende Værdier for den Vinkel som Tangenten danner med Abscissen. I den tegnede Kurve er $q = 0,75$.

Tages i Stedet for Ordinaterne deres Logarithmer, bliver

Frimær- kets Nr.	Pris i Kroner	Oplaget i Ark	Oplaget beregnet efter Kurven	Fejl i pCt.
106	2,25	689	800	÷ 13,9
108	1,75	992	960	+ 3,3
111	1,20	1345	1300	+ 3,5
107	1,00	1575	1480	+ 6,5
100	0,80	1736	1750	÷ 0,8
110	0,80	1783	1750	+ 0,7
104	0,70	1899	1915	÷ 0,8
102	0,70	1933	1915	+ 0,9
103	0,50	2403	2490	÷ 3,5
105	0,50	2608	2490	+ 4,7
99	0,35	2904	3260	÷ 10,9
101	0,35	3084	3260	÷ 5,4
109	0,35	3446	3260	+ 5,7

Pris i Kroner.

Kurven retliniet. I Tabellen er i 4. Kolonne de i Kurven hørende Værdier for x opførte ved Siden af de iagttagne Tal. Det ses baade af Figuren og af Talrækkerne, at den beregnede Kurve meget godt svarer til de fundne Enkeltbestemmelser, og i Tabellens 5. Kolonne er de procentiske Afvigelser mellem de fundne og beregnede Tal angivne. — Den ovenfor staaende Ligning kan altsaa i det prøvede Eksempel bruges til at angive Korrelationen mellem Udbud og Pris, og yderligere ses det, at begge Kurvens Grene vil tangere Koordinatsystemets Akser uendelig fjernt, ligesom den virkelige Priskurve maa gøre det. Et Frimærkes Værdi falder naturligvis til 0 naar det er til Stede i ubegrænsede Mængder.

Da de enkelte „Mærker“ her er absolut ensartede, vil Kurven udtrykke den successive Prisvareteori for varierende Væretilbud saa længe Begær og Møntenhed holder sig uforandrede. Denne Korrelation mellem Pris og Udbud paa Frimærker har naturligvis i sig selv ingen større Interesse, selv om der næppe foreligger nogen anden Priskurve som med samme forholdsvis store Frihed for Fejl spænder over saa store Variationer i Udbuddet som 1 til 5. Større Interesse vilde den fundne Ligning have, hvis den kunde antages almen gyldig for enhver Vare, og paa Forhaand kan denne Mulighed vel ikke afvises, særlig da man apriorisk næsten med Sikkerhed kan sige at enhver Prisvariationskurve maa have en hyperbellignende Form.

Dr. med. Henning Rønne.

Dr. Rønnes Opsats er interessant af den Grund, at hans Kurve svarer til den Kurve, der angiver Indtægtens Grænsenytte. Forholdet er her sjælden klart: hver Mand vil kun have et Eksempel af hvert Mærke — den enkelte Vares faldende Nytte kommer da ikke i Spil. Det afgørende er Mandens Indtægt. For Mærke Nr. 109 (35 Øre) er der 3446 effektive Efterspørgere, Grænseefterspørgere er rimeligvis Skoledrengesamlere; for Mærke Nr. 106 (2 Kr. 25 Øre) er der 689 Efterspørgere, Grænseefterspørgere er f. Eks. Dr. Rønne selv; hvis der af Nr. 109 kun var 689 Mærker, saa var Prisen paa dette Mærke ogsaa 2 Kr. 25 Øre — idet den Mand, der har Nr. 106, det dyreste Mærke, maa forudsættes ogsaa at have alle de andre. Det er ikke en mindre Attraa, der udelukker Grænsekøber af Nr. 109 fra at købe Nr. 106, det er blot hans mindre Indtægt. Kurven belyser da Kroneindtægtens Nyttefald. Og denne Faldhastighed lyder ganske sikkert Webers Lov.

L. V. Birck.

BOGANMELDELSER.

WILHELM KEILHAU: **Valutateori og Valutapolitik.** 25 S. H. Aschehoug & Co. Oslo 1925. Pris 50 Øre. — GUNNAR JAHN: **Handelsbalancen og Prisniveauet.** (Særtryk af Statsøkonomisk Tidsskrift 1925).

Dr. Keilhaus lille Skrift er en Bearbejdelse af et Foredrag i Statsøkonomisk Forening (og findes ogsaa trykt i Foreningens Tidsskrift), medens Jahns Afhandling gengiver et Foredrag, holdt paa den økonomiske Rigskonference i Foråret. Keilhaus Foredrag er bygget op over en Analyse af de Faktorer, der bevirker Vekselkursernes Afvigelse fra Købekraftspariteten. Han deler Efterspørgerne efter fremmede Valuta i tre Grupper: Importører, Investere og Debitorer. Importørerne er villig til at betale for den fremmede Valuta, fordi de med den kan skaffe sig Varer og Tjenester i Udlandet, og for dem vil Forholdet mellem disse Varers Priser ude og hjemme (d. e. Købekraftspariteten) være af væsentlig Betydning. Investeringerne søger Kapitalplacering i Udlandet, og har liden Interesse i Købekraftspariteten, og Debitorerne køber fremmed Valuta fordi de skal betale Gæld og er nødt til at skaffe sig Valutaen til den Pris, der forlanges. Naar 2den og 3die Gruppe i større Omfang optræder paa Markedet, er det kun naturligt, at Vekselkursen svinger bort fra Købekraftspariteten. Slutningen af Foredraget er et Indlæg for Nedsikring af den norske Krone, paa et Tidspunkt, da Kursen stod i 32 Kr. pr. £. Nu er £-Kursen i Oslo 6 Kr. lavere. Men det bør ikke hindre nogen i at læse dette lille Skrift, der er præget af sin Forfatters sædvanlige Skarpsindighed og klare Fremstillingsform.

Direktør Jahns Foredrag giver en udmærket Oversigt over den norske Handels- og Betalingsbalance under Krigen, med historisk Tilbageblik. Men denne statistiske Fremstilling er med kyndig Haand iflettet teoretiske Betragtninger over Sammenspillet mellem Betalingsbalance, Valutakurser og Pris-

niveau, og munder ud i en Bemærkning, som synes mig vel værd at understrege, om at Lande med stabiliseret Valuta og Lande uden det alle lider af, at Krigen har ødelagt Europas økonomiske Organisation. Valutaspørgsmaalet har efterhaanden fyldt Øjnene til den Grad med sit Flyvesand, at alle Vanskeligheder henføres til det, og det glemmes, at vi efter 5 Aars Krig fik Freden i Versailles.

E. C.

DEN AMERIKANSKE DOLLAR 1914—24.

En Oversigt med Anmærkninger.

Af K. Riis-Hansen.

I.

I Perioden 1914—24 var Amerika det eneste fri Guldmarked og saaledes ogsaa det eneste Land, hvor en umiddelbar lagttagelse af Guldets Købeevne overfor Varer var mulig. Det Guldeksportforbud, som var gældende fra September 1917 til Juni 1919, var i denne Sammenhæng uden praktisk Betydning, eftersom det netop var i denne Periode, at Guldtilstrømningen til Amerika udefra var særlig stærk. Dollarens Værdi eller Købeevne paa det amerikanske Marked angiver saaledes ogsaa Guldets Værdi og danner det faste Udgangspunkt, hvorudfra Værdien af andre Landes Penge eller Valuta maa ses, og deres Bevægelser vurderes. Ved Periodens Udgang eller ultimo 1924 var det amerikanske Prisniveau gennemsnitlig ca. 50 pCt. over 1914 eller Tiden før Verdenskrigen og Dollarens eller Guldets Købeevne saaledes sunket med $\frac{1}{3}$ eller til kun at udgøre $\frac{2}{3}$ af Værdien før Krigen. Dette Slutresultat fremkom imidlertid først efter endnu langt stærkere Forskydninger. I Maj 1920, da Prisstigningen kulminerede, var Dollarens Værdi kun 40 pCt. af Førkrigsværdien, medens det derefter indtraadte voldsomme Prisfald bragte den op til 55 pCt. ultimo 1920 og 71 pCt. ultimo 1921; siden da har Priserne atter nærmest været stigende, og Dollaren har ligget omkring $\frac{2}{3}$ af Førkrigsværdien.

Til disse ganske overordentlige stærke Udsving er der naturligvis sket tilsvarende Forskydninger i Forholdet mellem Omsætningens Omfang og Omsætningsmidlernes Kvantitet, taget i videste Betydning. Et samlet Overblik over disse Forhold giver for 1913—24 gennemsnitlig følgende

Sammenstilling af Indekstal; Tallene for 1913 er overalt sat til 100¹⁾.

	Engros Varepriserne	Produktionens og Omsætningens Omfang	Samlet Penge- cirkulation	Bank- deposita
1913.....	100	100	100	100
1914.....	98	99	103	106
1915.....	101	104	109	114
1916.....	127	109	115	141
1917.....	177	112	121	168
1918.....	194	113	138	188
1919.....	206	110	153	220
1920.....	226	113	162	245
1921.....	147	100	144	233
1922.....	149	110	132	240
1923.....	154	125	141	265
1924.....	150	120	144	277

I Tallene for Produktionens og Omsætningens Omfang skulde foreligge et nogenlunde paalideligt Udtryk for det samlede amerikanske Forretningsliv og dets Krav paa Omsætningsmidler, saaledes at disse maatte forøges i tilsvarende Grad, hvis Omsætningen skulde forløbe glat uden Ændring i Prisniveauet. Muligt gælder dette ikke fuldt for Aarene 1917—18, hvor Regeringsindkøbene, der gennemgaaende foregik paa første Haand og i store Partier, spillede en forholdsvis betydelig Rolle, idet der til disses Afvikling krævedes væsentlig færre Omsætningsmidler, end saafremt det havde drejet sig om almindelige Forretningskøb, men der er dog næppe Anledning til at gøre Tallenes Brug afhængig af en Korrektion paa dette Punkt, saa meget mere som andre foreliggende Beregninger af samme Art viser en lidt stærkere Stigning²⁾. Hovedindtrykket er, at den foregaaede Udvikling af den amerikanske Produktion i Virkeligheden har været adskilligt under, hvad man vilde have ventet. 1914 var nærmest et Depressionsaar med ringere Forretningsaktivitet end normalt, og en

¹⁾ De anførte Tal for Varepriserne er de af Bureau of Labor Statistics reviderede og bygger iøvrigt paa officielle Data med Undtagelse af Tallene for Omsætningens Omfang, der for Aarene indtil 1919 er taget fra Kemmerer: High Prices and Deflation (1920) og for Tiden derefter beregnet saavidt gør sig efter en tilsvarende Linje, dog uden fuld Sikkerhed for, at Tallene er helt homogene.

²⁾ Prof. Mitchell kommer saaledes i History of Prices during the War til følgende Tal for 1913—18:

1913.....	100	1916.....	111
1914.....	99	1917.....	114
1915.....	107	1918.....	116

Stigning af $3\frac{1}{2}$ pCt. aarlig for 1914—18 er ikke stort mere, end hvad der svarer til det dobbelte af Befolkningstilvæksten. For Aarene 1915 og 1916 var Fremgangen ganske vist 5 pCt. aarlig, og Forretningens Omfang var saaledes 1916 ca. 10 pCt. højere end i 1914, men i Betragtning af, at 1916 ganske almindelig karakteriseres som et af de travleste Aar, Amerika har kendt, er selv denne Stigning ingenlunde overvældende. Man maa i det hele taget sikkert gøre sig det klart, at selve de reelle Udsving mellem gode og daarlige Forretningsaar ikke er saa overordentlig store. I den heromhandlede Periode, hvor dog Udsvingene maa regnes at have været særlig voldsomme, udgør de, naar Hensyn tages til den almindelige naturlige Vækst, højst en halv Snes Procent til begge Sider (henholdsvis Aarene 1921 og 1923).

Som alt nævnt kulminerede Stigningen 1916; den fortsattes vel ogsaa 1917—18, men Tempoet sagtnede efterhaanden. Endskønt Amerikas Deltagelse i Krigen i disse Aar tilskyndede til en yderligere Anspændelse, viste det sig umuligt at udvide den nationale Produktion væsentlig udover, hvad der alt var naaet i 1916. Det kunde naturligvis heller ikke undgaa at virke stærkt svækkende her overfor, at der i Løbet af disse Aar droges op imod 5 Mill. Mand bort fra det produktive Erhvervsliv til militært Brug, thi den Erstatning, der var til Raadighed, var i hvert Fald uøvet og af ringere fysisk Styrke. 1919 var et Overgangsaar. Efter Vaabenstilstanden November 1918 ophørte straks al Krigsproduktion og Omlægningen deraf til Fredsproduktion kunde naturligvis ikke ske uden adskillige Forstyrrelser og midlertidige Standsninger. Med betydeelige Vanskeligheder var det ogsaa forbundet at faa genanbragt det store Antal hjemvendende Soldater, og fuld Udnyttelse af disse Kræfter, der ikke som produktiv Faktor havde vundet ved deres Deltagelse i Krigen, lod sig først opnaa efterhaanden. Resultatet heraf, yderligere forringet ved det forholdsvis store Antal Arbejdsstandsninger, der var karakteristisk for 1919, blev aftagende Totalproduktion. Efterhaanden overvandtes dog Vanskelighederne, der for Størstedelen kun var af forbigaende Art, og den tilsyneladende umættelige Varehunger fra Europas Side drev Produktionen frem til Udnyttelse af det foreliggende Produktionsapparat indtil den yderste Mulighed. Produktionen voksede da ogsaa i Slutningeu af 1919 og Begyndelsen af 1920 overordentlig, indtil det voldsomme Prisnedslag fra Efteraaret 1920 satte en afgørende Stopper herfor. Gennem den sidste Del af 1920 og

hele 1921 raadede Depressionen, og Produktionen var da ogsaa i 1921 abnormt nedsat. Det følgende Aar nærmede man sig atter et Normalaar, der for 1922 sammenlignet med Tiden før Krigen, maa ligge 10 à 15 pCt. højere, og 1923 var alle Kræfter i fuld anspændt Virksomhed, og Aaret blev Topaaret i hele Perioden, der selv om Hensyn tages til den forventelige, normale Fremgang, oversteg 1916. 1924 danner heroverfor en mindre Reaktion.

Overfor de her omtalte gennemgaaende ikke særlig betydelige Udsving i Aarstallene for den amerikanske Forretnings Omfang viser Pengecirkulationen en fortsat og meget stærk Vækst indtil Udgangen af 1920, hvor den var $\frac{2}{3}$ større end Førkrigscirkulationen, for derefter ret pludselig at falde og i følgende Aar holde sig omkring 40 pCt. over dette Niveau. Denne enorme Stigning i Pengecirkulationen indtil 1920 var i første Linje en simpel Følge af de betydelige Guldtilførsler, som Amerikas store Vareeksport, navnlig til de krigsførende Lande i Europa, drog efter sig, men i samme Retning virkede ogsaa, at den Guldreserve, som holdtes i Beredskab som Dækning overfor den cirkulerende Seddelmængde, i 1918—20 forholdsvis set reduceredes.

Netto-Guldtilførslen vil for hele den her omhandlede Periode fremgaa af nedenstaaende Oversigt, hvor desuden er medtaget Merudførslen af Varer (bortset fra saavel Guld som Sølv), for begge Rækkers Vedkommende med de tilsvarende Tal tilføjet særskilt for Europa. Tallene angiver Generalhandelen i Mill. Dollars.

	Merudførsel af Varer		Merindførsel af Guld ¹⁾	
	Ialt	Til Europa	Ialt	Fra Europa
1913.....	691	586	÷ 28	—
1914.....	324	591	÷ 165	—
1915.....	1776	1357	421	—
1916.....	3091	2383	530	—
1917.....	3274	3714	181	—
1918.....	3118	3320	21	"
1919.....	4016	4437	÷ 160	100
1920.....	2950	3228	50	180
1921.....	1976	1609	667	513
1922.....	719	1092	238	217
1923.....	375	936	294	235
1924.....	980	1348	258	175

¹⁾ Tallene er de officielle undtagen for 1919 og 1920, hvilke er korrigerede efter Folkeforbundets Memorandum on balance of payments. Vol. I, S. 10.

Efter de her givne Tal var Nettotilgangen af Guld udefra 1915—24 2500 Mill. Doll., fordelt med 1153 Mill. Doll. for Aarene 1915—18 og 1507 Mill. Doll. for 1920—24, medens der for 1919 var et Nettotab af 160 Mill. Doll.¹⁾. Lægges hertil den amerikanske Guldproduktion for de samme Aar eller ialt ca. 740 Mill. Doll., faas 3240 Mill., hvortil svarer en Forøgelse af Amerikas officielle Guldbeholdning i samme Tidsrum af 2720 Mill. Doll. eller 520 Mill. Doll. mindre, hvilket vel væsentlig skyldes Anvendelsen af Guld til Smykker eller anden industrielt Brug. Hvorledes den Forøgelse af 2720 Mill. Doll. i Amerikas officielle Guldbeholdning har virket overfor den cirkulerende Pengemængde, vil fremgaa af omstaaende Oversigt.

Under Pengecirkulation er medregnet saavel Sedler som cirkulerende Mønt (Guld, Sølv og Skillemønt) og under Guldbeholdningen saavel det i Treasury som Centralbankerne beboende Guld. Af dette sidste er ganske vist en Del baandlagt som Dækning for Deposita, men uanset Formen for de givne Dækningsregler bør, naar der ønskes givet et Udtryk for, i hvilken Grad den voksende Guldsmængde har givet sig Udslag i en Forøgelse af den cirkulerende Pengemængde, den samlede Guldbeholdning danne Sammenligningsgrundlaget. Og en saadan Sidesstilling viser da, at Forøgelsen i Landets Guldbeholdning, der navnlig i Aarene 1915 og 1916 var meget betydelig, ikke lige straks gav sig tilsvarende Udslag i Pengemængden; endnu ved Udgangen af 1917 var i Sammenligning med 1913 Pengemængden kun steget med ca. 800 Mill. Doll., men Guldbeholdningen med over 1100. I 1918 steg Pengemængden derimod overordentlig stærkt, medens Guldbeholdningen holdt sig omtrent uforandret; 1919 fortsattes Stigningen i Pengemængden, medens Guldbeholdningen endogsaa i dette Aar formindskedes, og i 1920 forøgedes Guldbeholdningen adskilligt mindre, end Pengecirkulationen voksede. Følgen blev derfor ogsaa en stadig ringere og ringere procentvis Gulddækning, saaledes at man 1919—20 atter var nede paa det samme

¹⁾ For samme Periode (1915—24) udgjorde Merudførslen af Varer ca. 22 300 Mill. Doll. og til Europa 23 400 Mill. Doll. mod en Nettotilførsel af Guld fra Europa af ca. 2100 Mill. Doll. Til de øvrige 21 300 Mill. Doll., hvormed Varebalancen overfor Europa overstiger Guldtilførslen derfra, svarer bl. a. Amerikas Krigslaan til europæiske Regeringer, oprindelig ca. 11 000 Mill. Doll., medens Resten i alt væsentlig er afbalanceret ved Amerikas Køb af europæiske Papirer eller ved Stiftelse af anden, fast eller løs Gæld.

Ved Udgangen af	Samlet Penge- cirkulation	Dækningsres. hos F. R. B.	Tilsammen	Total Guld- beholdning	Guldbeholdning i pCt. af	
	Mill. ₤	Mill. ₤	Mill. ₤	Mill. ₤	Penge- cirkulation	Pengecirk. og Dæk- ningsres.
1913.....	3447	—	—	1924	56	—
1914.....	3545	—	—	1816	51	—
1915.....	3909	415	4324	2312	59	53
1916.....	3916	700	4616	2912	74	63
1917.....	4256	1567	5823	3040	71	52
1918.....	5105	1813	6918	3081	60	44
1919.....	5312	2022	7334	2919	55	38
1920.....	5645	1828	7473	3004	53	39
1921.....	4707	1819	6526	3657	78	56
1922.....	4733	1973	6706	3933	83	59
1923.....	4951	1938	6889	4247	85	61
1924.....	4992	2265	7257	4535	90	62

Anm. Tallene for „Samlet Pengecirkulation“ for 1914 og 1915 er lidt for høje sammenlignet med de følgende Tal, uden at der dog antagelig behøver at tillægges dette større Betydning, i hvert Fald ikke under en mere oversigtsmæssig Behandling. Tallene for Guldbeholdningen for 1919 og 1920 er korrigerede under Hensyn til det i Note 1 Side 260 anførte.

Forholdstal som før Krigen, men ganske vist med det Resultat, at Forøgelsen i Guldbeholdningen nu var gaaet over i Cirkulationen med det dobbelte Beløb.

I de følgende Aar, hvor Guldbeholdningen atter stiger meget stærkt, gentages Forholdet fra de første Krigsaar, blot endnu mere udpræget. Pengecirkulationen falder fra Udgangen af 1920 indtil medio 1922 med 1270 Mill. Doll. som Følge af det i Foraaret 1920 indledede Prisfald, medens Stigningen i Guldbeholdningen er stærkere end nogensinde (782 Mill. Doll.), saaledes at denne medio 1922 svarer til 86 pCt. af af den cirkulerende Pengemængde, mod noget over 50 pCt. i 1919—20 og før Krigen. Og denne voldsomme indbyrdes Niveauforskydning er siden nogenlunde uændret opretholdt, idet der til den derefter skete yderligere Forøgelse i Guldbeholdningen svarer en omtrent lignende Stigning i Pengecirkulationen, saaledes at Guldbeholdningen ved Udgangen af 1924 formaaede at dække 90 pCt. af den cirkulerende Pengemængde.

Noget mere afdæmpet viser de indtraadte Forskydninger

sig, naar man til den cirkulerende Pengemængde tillægger de hos de 12 amerikanske Centralbanker (Federal Reserve Banks) af de almindelige Banker (Member Banks) indsatte pligtige Dækningsreserver overfor de hos dem selv beroende Deposita. Disse Dækningsdeposita kan i en vis Forstand sidestilles med cirkulerende Sedler, opfattes som en hvilende Kontantreserve til Brug i paakrævede Tilfælde, hvorfor da ogsaa Reservebankerne er pligtige til heroverfor at holde en Guldreserve paa samme Maade som overfor de af dem udstedte Sedler (henholdsvis mindst 35 og 40 pCt.). Betragtet paa denne Maade dækker Landets Guldbeholdning ved Udgangen af 1924 kun 62 pCt. eller ikke mere end i 1916, hvilket skyldes den betydelige Stigning, der har fundet Sted i de hos Reservebankerne indestaaende Dækningsdeposita, der atter stiger og falder med de hos de almindelige Banker indsatte Midler.

Omend Guldforøgelsen saaledes langt fra har givet sig forholdsmæssig Udslag i Pengecirkulationen, er denne som alt nævnt dog steget betydeligt og var 1924 over 40 pCt. større end 1913. Men langt stærkere har dog Stigningen været i Anvendelsen af andre Betalingsmidler, i første Linje Checks, hvilket for et Land som Amerika har saa meget større Betydning, som man regner, at normalt besørges 80 à 85 pCt. af alle Omsætninger ved Hjælp af Checks. Grundlaget for Anvendelsen af Checks er de hos Bankerne deponerede Midler, hvad enten disse er fremkommet som egentlige Indskud eller blot ved en Overførelse til Deposita af ydet Kredit, saaledes som det er Sædvane i Amerika saavel som i England og andetsteds, og disse steg 1913—24 fortsat, blot med en enkelt Afbrydelse i 1921, og udgjorde i Slutningen af Perioden henimod det dobbelte af hvad der indestod i Begyndelsen (fra ca. 13,000 Mill. Doll. i 1913 til ca. 37,000 Mill. Doll. i 1924); jfr. Oversigten Side 258, der indeholder Forholdstal for de samlede Deposita for hele Perioden.

Nu er det ganske vist ikke Deposita som Helhed, der her kommer i Betragtning, men kun „demand deposits“ eller Deposita paa Anfordring, men disse har under hele Perioden udgjort langt den største Del, omend noget aftagende (mellem $\frac{4}{5}$ og $\frac{3}{4}$ i Begyndelsen og $\frac{2}{3}$ i Slutningen). Men dertil kommer, at der ej heller mellem Deposita paa Anfordring og Antallet af trukne Checks kan regnes med et fast Forhold, men at dette svinger ret stærkt med Konjunkturernes, saaledes som disse giver sig Udslag i stigende eller faldende Varepriser. Under stigende Varepriser øges Cirkulationshastigheden

for Deposita eller Antallet af Checks, der i Løbet af en vis Periode trækkes paa et bestemt Banktilgodehavende, medens omvendt Hastigheden aftager, naar Priserne er faldende. Dette er med al Tydelighed godtgjort gennem de Undersøgelser over „velocity of bank deposits“, som er foretaget for 1919—22, om end de ganske vist som Resultat synes at have givet en noget mindre Forskel mellem Prisstignings- og Prisfaldsperioder, end man vel paa Forhaand vilde formode¹⁾. I den stærke Prisopgang fra 1917 til Foraaret 1920 har saaledes et hastigere Omløb for Checkkrediten udgjort et vigtigt Element, paa den ene Side fremkaldt af stigende Priser, paa den anden Side dannende en væsentlig Betingelse for en yderligere Fortsættelse. Og det voldsomme Prisfald, der indlededes i Foraaret og fortsattes indtil midt i 1921, gav sig intet tilsvarende Udslag i den cirkulerende Pengemængde, der tværtimod var i fortsat Opgang indtil Udgangen af 1920, men har en Parallel dels i et Fald i Deposita paa 10 à 15 pCt. dels i en ringere Omløbshastighed for disse Midler med et noget stærkere Udsving.

Ogsaa for Pengenes Omløbshastighed gælder det, at den er varierende med Konjunkturerne, paavirket af om Forretningslivet forløber livligt eller trægt, eller om Varepriserne er stigende eller faldende.

Det er paa dette Punkt, at i hvert Fald en af Hovedindvendingerne mod Kvantitetsteorien, saaledes som den paa Grundlag af amerikansk-engelske Forhold i moderne Tid er udformet, sætter ind, idet dens Forudsætning om en vis, tæt Korrespondens mellem Pengemængde, Deposita og Omløbshastighed for henholdsvis Pengemængde og Deposita i bedste Fald kun slaar til under rolige og jævne Prisforhold, men i hvert Fald ganske brister, naar Prisniveauet er undergivet hastige og stærke Forandringer. Naturligvis kan Teorien søges reddet ved at karakterisere saadanne stærke og hastige Prisforandringer som noget unormalt eller forbigaaende, saaledes at den altsaa bevarer sin Gyldighed i det lange Løb, eller naar de stærke Konjunkturudslag tænkes udjævnede, men dette aabner Vejen for den ret farlige Kritik, at Teorien altsaa er en Abstraktion, der hvert Øjeblik kan svinge overfor den konkrete Virkelighed, eller en Teori, der kun gælder under økonomiske Ligevægtsforhold, men i hvert Fald, hvor det drejer sig om

¹⁾ Jfr. Federal Reserve Bulletin 1923, S. 562.

en Udvikling, der bæres frem af stærkt virkende Kræfter, kun byder en første, tilnærmelsesvis Vejledning, der maa nærmere udfyldes gennem en Undersøgelse af Udviklingen, saaledes som denne faktisk forløber. At Kvantitetsteorien uanset dette bevarer sin Betydning, saa langt dens Forudsætning rækker, er naturligvis klart, men den har da mistet sin umiddelbare, praktiske Anvendelighed, bl. a. overfor Tildragelserne under og efter Verdenskrigen.

Det simpleste vilde naturligvis være, om man, som Kvantitetsteorien i Almindelighed forudsætter, altid kunde opfatte Prisniveauet eller rettere Prisbevægelsen som et udelukkende passivt Element, aarsagsbestemt af de cirkulerende Penge og Kreditmidler og disses Omløbshastighed, men dette maa man afstaa fra, naar det drejer sig om Konjunkturbevægelser. Og det hjælper ikke over Vanskeligheden at opfatte Afvigelserne blot som Overgangsfænomener¹⁾, thi Konjunkturterne er jo tværtimod i moderne Tid det normale. Vi befinder os altid i en Overgangstilstand, hvor Linjen enten peger op eller ned, og Overgangsfænomenerne bliver derfor i denne Sammenhæng praktisk taget de vigtigste, som man næppe paa Forhaand bør placere uden for Teorien. Man bør med andre Ord opgive Tanken om, at der i Kvantitetsteorien rummes en uantastelig Aarsagsforklaring med Omsætningsmidlerne som Aarsag og Prisbevælgelsen som Virkning og slaa sig til Taals med, at den kun giver Udtryk for Nødvendigheden af et indbyrdes Ligevægtsforhold mellem forskellige Momenter uden paa Forhaand at fratage noget af disse aktiv Indflydelse paa Sammenspillet. Thi dette betyder naturligvis ikke, at alle Elementer dermed er gjort fuldt ud ligestillede, eller at der ikke indenfor dette Sammenspil findes et enkelt, der i det lange Løb angiver Bevægelsesretningen eller er det styrende, saaledes som det utvivlsomt under en Guldmøntfod er Tilfældet med Guldet, som Følge af den egentlige Pengemængdes usvækkede Betydning indenfor Detailomsætningen eller consumers marked. Men det frigør paa den anden Side Betragtningen for den Spændetrøje, som Kvantitetsteorien i dens strenge, om end moderniserede Form for mange er endt med at blive, derved at den tages i Brug overfor praktisk fore-

¹⁾ Jfr. bl. a. Læren om Samfundets Økonomi I (1924), hvor den norske Professor Aarum med fuld Tilslutning giver en kortfattet, men klar Oversigt over Kvantitetsteorien i dens moderne Form.

liggende Spørgsmaal, der falder ganske udenfor dens Forudsætninger.

Et Forhold af ikke ringe Betydning saavel for den cirkulerende Pengemængde som for Kreditanvendelsen var den 1913 indførte Omordning af det amerikanske Bankvæsen, idet Følgen heraf bl. a. blev en betydelig Formindskelse af den Kontantreserve, som Bankerne holdt tilbage til en første og umiddelbar Sikring af de indestaaende Midlers Likviditet. Et særligt Træk ved amerikansk Banklovgivning er som bekendt, at denne ikke begrænser sig til at fastsætte Dækningsregler for Sedler, men har udstrakt disse ogsaa til Deposita, men netop disse Regler mildnedes betydelig ved Loven af 1913. Ved denne Lov gennemførtes en Centralisering af Bankvæsenet, der for Depositadækningens Vedkommende havde til Følge, at de tidligere selvstændige Kassareserver nu samledes hos 12 Hovedbanker, der atter paa deres Side kun behøvede at have 35 pCt. dækket med Guld. Det betød f. Eks. overfor Deposita paa Anfordring, der udgør ca. $\frac{3}{4}$ af samtlige deposits, at for 3 Typer af almindelige Banker ændredes den pligtige Kassa nominelt fra henholdsvis 25, 25 og 15 pCt. til henholdsvis 13, 10 og 7 pCt., medens Ændringerne reelt, som Følge af de før og efter 1913 gældende Regler om at den pligtige Kassa delvis kunde anbringes som Deposita i andre Banker, betød en Reduktion fra henholdsvis 25, 12,5 og 5 pCt. til henholdsvis 4,6, 3,5 og 2,5 pCt. Og de nye Dækningsregler blev forholdsvis hurtigt normgivende ogsaa for den fulgte Praksis, og det er i senere Aar sjældent, at nogen henhørende Bank holder større Kassa end paabudt. Og ganske vist gælder de givne Regler kun de til det centrale System tilsluttede ca. 9600 Banker, medens de øvrige ca. 19,000 Banker er undergivet andre Bestemmelser, fastsat i de enkelte Unionstaters Særlovgivning, men dels er Systemets Banker langt de største (tilsammen raadende over ca. 26,000 Mill. Doll. deposits mod ca. 11,000 Mill. Doll. for de øvrige Banker), og dels er Særlovgivningen efterhaanden blevet tillempt efter de for Centralsystemets Banker staaende Regler, bl. a. for ikke at byde de udenfor Systemet staaende Banker ringere Kaar i Konkurrencen, og Resultatet er ogsaa for dem blevet en væsentlig Formindskelse af Kassebeholdningen¹⁾.

1913 udgjorde for Unionens samtlige Banker, almindelige

¹⁾ Federal Reserve Bulletin, Aarg. 1923, S. 771 og 1178.

og Hovedbanker tilsammen, Kassebeholdningen gsnth. 11,7 pCt. af de indestaaende Midler (deposits), men var 1917 gaaet ned til $10\frac{1}{2}$ pCt. og holdt sig 1918—20 omkring $6\frac{1}{2}$ à 7 pCt.¹⁾ for i den følgende Tid for de almindelige Banker snarest yderligere at reduceres en Kende, medens til Gengæld Hovedbankerne (Federal Reserve Banks) fra dette Tidspunkt bødede derpaa gennem en betydelig Forøgelse af deres Guld-kassa. Medens Reservebankerne saaledes 1920 kun havde noget over 40 pCt. Guld i Forhold til de udeløbende Sedler og de hos dem af Member Banks indsatte deposits sammenlagt, udgjorde deres Guld-kassa 1924 det dobbelte eller 80 pCt. saaledes at derved Landets totale Kontantreserve i dette Aar udgjorde ca. 9 pCt. af deposits eller noget lignende som i Ti-den forud for den ekstraordinære Anspændelse af Kreditten i 1918—20, men stadig en Del mindre end Dækningen før Kri-gen og forud for Bankvæsenets Centralisering. I Virkeligheden kan den dog vel nok siges at være højere, idet en 80 pCt. Gulddækning overfor de cirkulerende Sedler maa anses for ri-gelig, men selv om Gulddækningen heroverfor udover eksem-pelvis 50 pCt. tænkes overført til deposits, bliver Dæknings-procenten i Forhold dertil dog ikke højere end før 1913. Na-turligvis er der siden da indført et centraliseret Banksystem, og Landet burde saaledes normalt kunne nøjes med en mindre Kontantreserve end forhen, om der end ikke i saa Henseende kan bygges paa den betydelige Reduktion deraf, der fandt Sted i Aarene indtil 1919, thi denne var betinget af ganske særlige Omstændigheder og kan ikke tages som Udtryk for, hvilken Kontantreserve de amerikanske Banker under mere rolige For-hold maa holde til Sikring af deres Likviditet. Men Forholdene er jo endnu langt fra normale, og det er derfor forstaaeligt nok, at man ikke har sat det som en Opgave at holde Landets Kon-tantreserve under, hvad den var før Krigen, men har ladet de sidste Aars Guldtilførsel bringe den op i et tilsvarende Niveau.

Den skete Indskrænkning i Bankernes Kontantbeholdning betød en Udvidelse af Kreditten, ikke blot med selve det Be-løb, som nu frigjordes, men væsentlig derudover.

I det hele taget besidder Check-Kredit, d. v. s. saadan Kredit, der finder Anvendelse indenfor den egentlige Forret-ningsverden, og hvorover der alene disponeres ved Hjælp af Checks, en ikke ringe Elasticitet. Bankerne er indenfor visse

¹⁾ Jfr. Kemmerer l. c. S. 28.

Grænser og under visse Forhold i Stand til at udvide den udover de reelle Midler, de raader over; de formaar, som man ynder at sige, at skabe Kredit, at udlaae deres egen Kredit, idet de trukne Checks indtil en vis Grad vil blive kompenseret derved, at der indløber andre Checks til Indsættelse som deposits, saaledes at Kassebeholdningen ikke angribes. Forudsætningen herfor er dog, at Udviklingen indenfor den Kreds af Banker, der er forretningsmæssig sammenknyttede, foregaar efter parallelle Linjer, og dette vil selv med en almindelig og stærk Opgangskonjunktur aldrig være Tilfældet. Det er jo trods alt ikke Bankerne, der selvstændig og umiddelbart bestemmer Kredittens Omfang, men Kunderne, og de enkelte Bankers Kundekredse vil uanset al indbyrdes Lighed dog være tilstrækkelig særprægede til, at der mellem Bankerne indbyrdes vil opstaa Udligningskrav, der før eller siden maa give sig Udslag i Overførelse af Kontanter fra nogle til andre, og om end Centralbanken naturligvis her kan træde ind som sidste Udligningssted, vil man ogsaa i saa Henseende ret hurtig støde paa en Grænse, som ikke kan overskrides. Og derudover vil Bankernes Kontantbeholdninger efterhaanden blive formindsket som Følge af, at en Del af de trukne Midler ikke vil vende tilbage, idet de vil blive fastholdt af Markedet til Besørgelse af den livligere Omsætning til de højere Priser i den Omsætningssfære, der ligger udenfor det egentlige Checkomraade, og hvor Omsætningen besørges af Kontanter (consumers market).

Men en vis Elasticitet forbliver dog, bl. a. ogsaa fordi Prisbevægelsen indenfor consumers marked altid kommer bag-efter Engrosmarkedet, og der derfor altid vil hengaa nogen Tid, forinden Bankernes Kassebeholdning vil blive kendelig tappet til Dækning af Markedets voksende Brug for Kontanter. Gennemgaende overdrives den dog betydelig og undertiden fremstilles det endogsaa, som om Bankerne fuldkomment frit og efter eget Forgodbefindende er i Stand til kunstig at skabe Checkkredit og fremkalde en Inflation i tilsvarende Forhold. Fejlen deri er dels den, at Elasticiteten understreges alt for stærkt, dels at denne i for høj Grad opfattes som umiddelbart aarsagsbestemt af Bankernes Dispositioner, medene den under almindelige Forhold snarere maa betragtes som en vis automatisk Tilpasningsevne overfor de vekslende Krav, saaledes som disse vokser ud af Konjunkturerne og Prisbevægelsen.

Nu er ganske vist Forudsætningen for, at der kan tillægges denne Sondring nogen Betydning, den, at Bankernes Stilling overfor Konjunkturerne ogsaa er af mere passiv end

aktiv Art, men dette vil ogsaa i Almindelighed være Tilfældet. Det er ikke Bankerne, der gennem deres Dispositioner sætter Konjunkturudviklingen i Gang, men derimod Forretningsverdenen. Det er her, Konjunkturmekanismens indre Drivkraft er at finde, enten den saa bærer op eller ned, medens den ledsagende Udvidelse eller Sammentrækning af Kreditten maa opfattes som et Udslag deraf. Men ikke saaledes at Udsvingene betinges af Bankkreditens Elasticitet, thi selv om man tænker sig Bankerne ganske borte og forudsætter et selvfinansierende Erhvervsliv, vilde Konjunktursvingningerne ingenlunde forsvinde, men tværtimod antage et voldsommere Forløb og uvægerlig altid ende med Krise og i Panik. Det er saaledes saa langt fra det moderne Banksystem, som er Aarsag til Konjunkturbevægelserne, som der først derigennem er blevet indføjet et Led i Forløbet, der baade i sig selv virker udlignende og desuden aabner Udsigt til yderligere Udjævning og Kontrol.

Man kan dog ikke paa dette Punkt regne med nogen fyldestgørende Indsats fra de almindelige Bankers Side; de er ikke blot i deres Kreditgivning overfor en Konjunkturudvikling væsentlig passive, men attraar heller ikke mere, alene som Følge af, at de nu engang er private, forretningsmæssig prægede og indbyrdes konkurrerende Institutter. Og deri ligger en væsentlig Vanskelighed. Thi en effektiv Konjunkturudjævning kan i Virkeligheden kun ske gennem en derpaa rettet aktiv Politik fra de umiddelbart kreditgivende Banker. Centralbankerne formaar ikke med den nuværende Bankorganisation paa egen Haand at løse Opgaven; deres Indgriben kommer altid for sent og kan saaledes højst afdæmpe Bevægelsen og hindre Krisenedslag.

Der bliver først Plads for Centralbanken, naar Udviklingen er skredet saa langt frem, at Markedets stigende Brug for Kontanter bringer de private Banker til at trække paa den; det staar da til Centralbanken at afgøre, om de Krav, der melder sig, ligger indenfor Grænsen af, hvad den bør fyldestgøre uden at belaste Markedet med en Diskontoforhøjelse, eller de netop er et Led i en saadan Konjunkturbevægelse, der maa neddæmpes. Hvis den alene retter sig efter Pengemarkedets Tilstand, vil en mulig tiltrængt Diskontoforhøjelse tilmed almindeligvis komme senere end ønskelig og mulig, hvorved Indvirkningen vil blive yderligere afsvækket, og den Vejlledning, der hidindtil har foreligget til paa Grundlag af Erhvervslivets Udvikling i Almindelighed, i god Tid at erkende Bevægelsens Karakter og forudse Nødvendigheden af en Regule-

ring, har ikke været tilstrækkelig uomtvistelig til, at Centralbankernes Ledelse har følt sig stærkt opfordret til at søge en Rettesnor for deres Politik uden for Pengemarkedet, saa meget mere som de vanskelig dertil kan regne med en forstaaende, offentlig Mening, uden hvilken selv en ret suveræn Centralbankledelse ofte vil være ilde faren. En mere effektiv Løsning synes herefter at maatte søges i en stærkere Centralisering af de private Banker eller et mere intimt Samarbejde imellem dem indbyrdes, en større Indflydelse fra Centralbankens Side paa Bankernes almindelige Politik og en Udvidelse af Centralbankens Opgave i Henseende til at føre en Politik, der ikke alene knytter sig til Pengemarkedet, men til det hele Erhvervsliv.

Det er naturligvis i første Linje de førende Lande, der her kommer i Betragtning. Konjunkturudviklingen antager i moderne Tid mere og mere et internationalt Præg, og en saadan maa de smaa Lande følge, op som ned, uden at de selvstændigt formaar at udøve nogen synderlig Indflydelse derpaa. Maal for et lille Lands Diskontopolitik bliver derfor i denne Forbindelse at hindre, at den Bølge, der skyller ind udefra, yderligere piskes op gennem overdreven Kreditgivning eller usund Spekulation. Desuden vil et saadant Land bedre end de Lande, hvor de internationale Konjunkturer fødes, kunne ruste sig i Tide til at tage imod dem, men deres Udjævning maa de overlade til de førende Lande, indtil det internationale Samarbejde ogsaa paa dette Punkt har fundet sin Form.

For Kvantitetsteorien faar Kredittens Elasticitet den Betydning, at den yderligere underbygger Kritikken, thi det bliver da ikke blot som alt nævnt Checkkredittens Omløbs-hastighed, men ogsaa selve Kredittens Omfang, der inden for visse Grænser tilpasser sig efter Konjunkturerne. Og i saa Fald bliver det endnu mere iøjnefaldende, at Kvantitetsteorien med dens Forudsætning om faste Forhold mellem Omsætningsmidlernes forskellige Elementer indbyrdes kun slaar til under stationære Konjunktur- og Prisforhold, hvilke praktisk talt aldrig findes.

Om en given Udvidelse af Kreditten i et foreliggende Tilfælde lader sig opfatte som aktivt bestemt gennem Bankernes Dispositioner, eller hvad der vil være det almindelige, disses Stilling har været af mere passiv Art, idet de alene har imødekommet det af Markedet og Konjunkturudviklingen fremvoksede Krav om flere Omsætningsmidler, er et rent praktisk Spørgsmaal, og dette samme gælder ogsaa den Elastici-

tetsgrad, som Kreditten under givne Forhold er i Besiddelse af. Denne sidste beror naturligvis paa, hvor langt Kreditten kan udvides, uden at Bankernes Kassebeholdninger nedbringes under, hvad der erfaringsmæssigt og med Hensyn taget til de foreliggende Forhold anses for forsvarligt, og dette staar ikke blot i Forbindelse med det Omfang, hvori Checks praktisk bruges, eller det Banksystem og Kompensationsapparat imellem dem, der forefindes, men afhænger ogsaa af den ydre Konjunkturudvikling. Jo bredere denne er, ikke blot indenfor det enkelte Land, men ogsaa indenfor det Kompleks af Lande, der tilsammen udgør Verdensmarkedet, desto større vil i Almindelighed Kredittens Elasticitet være, og desto hastigere Konjunktur- og Prisudviklingen foregaar, desto større Mulighed er der for, at denne en Tid lang kan underbygges og yderligere fremmes ved en Udvidelse af Kreditten, uden at Bevægelsen afgørende bremses derigennem, at der fra consumers marked melder sig overordentlige Krav paa Bankernes Kassebeholdninger.

Og netop saaledes var Forholdet i Amerika navnlig i Aarene 1917—20, hvortil yderligere kom, at Markedets Brug for Kontanter under det fortsat stigende Prisniveau fyldestgjordes dels ved efterhaanden at lade det tilstrømmende Guld gaa over i Omsætningen i Form af Sedler, dels i mindre Grad gennem den alt nævnte Forringelse af Bankernes Kassebeholdninger. Derfor udeblev ogsaa den faretruende Tapning af Bankernes Kasse, der er den normale Virkning af, at en Opgangskonjunktur kun til et vist Punkt lader sig financiere med Kredit, men derefter kræver Kontanter. Bankerne tappedes vel, men dels ansaas en mindre Kasse for naturlig under Hensyn til den Centralisering, der var sket ved Bankforholdenes Ordning i 1913, og dels lod denne sig uden Vanskelighed fylde paany blot ved at gøre Brug af Landets Guldbeholdning i Overensstemmelse med de i den nye Banklov fastlagte Regler.

II.

Perioden 1914—24 var i sit første Forløb, i hvert Fald efter dens ydre Kendetegn, en udpræget Konjunkturopgang, men særlig voldsom og af overordentlig Art; standset i Foraaret 1920, var Priserne vigende ned gennem Sommeren for fra Efteraaret at afløses af et pludseligt Skred, om end uden egentlig Krise eller Panik. Derefter følger en kortvarende Depression, glidende over i en Udvikling med Tilløb til ny Op-

gang, uden at dog Opgangskonjunkturerne har kunnet faa Luft under Vingerne, fordi det desorganiserede Europa virkede som et tyngende Blylod overfor den amerikanske Opgangstendens.

Under Opgangsperioden voksede den cirkulerende Penge-mængde med ca. 60 pCt. og Deposita eller Grundlaget for Checkkredit endogsaa til at være ca. $2\frac{1}{2}$ Gang større end i 1914, medens Produktionens Omfang næppe steg med mere end 15 à 20 pCt. Og Resultatet, hvorledes saa end Aarsagsforholdet er at opfatte, blev et fortsat opadgaaende Prisniveau, indtil dette i Maj 1920 kulminerede med at være ca. $2\frac{1}{2}$ Gang højere end oprindelig. En summarisk Karakteristik kommer dog her- overfor tilkort, hvad enten man saa vil støtte sig til den Lære, der rummes i Kvantitetsteorien, eller gøre Brug af det saa hyp- pigt anvendte, men til Tider saa misbrugte Begreb Inflation.

Kvantitetsteorien er nu engang i sin uangribelige For- mulering (Omsætningsligningen) en ren statisk Teori, lærer kun, at der mellem Omsætningen, Omsætningsmidlernes forskellige Elementer og Prisniveauet maa herske en vis Ligevægtstilstand, der vel kan forstyrres, men altid tenderer imod Genoprettelse, men er praktisk ufyldestgørende overfor en Konjunkturudvik- ling. Den kan herunder i hvert Fald kun anvendes som Rette- snor ved en første, oversigtsmæssig Orientering, i Henseende til hvorledes Elementerne indenfor Omsætningsligningen faktisk har ændret sig, men byder ingen virkelig Aarsagsforklaring, og dertil kommer yderligere, at der er endnu et Stykke Vej, for- inden Kvantitetsteorien lader sig bruge som praktisk haandter- ligt Orienteringsmiddel. Ganske vist er man netop i Amerika naaet et Skridt frem ved de Undersøgelser, som i nyeste Tid er foretaget der til Bestemmelse af Pengenes og Kredittens Om- løbshastighed til forskellige Tider og under forskellige Forhold, men der er langt igen, navnlig fordi det utvivlsomt vil vise sig nødvendigt at spalte Undersøgelserne, ikke blive staaende ved Markedet i al Almindelighed, men rette dem mod dettes forskellige Lag. Under en Ligevægtstilstand bestaar der vel nok imellem disse indbyrdes et bestemt Forhold, men en Konjunkturudvikling forløber indenfor dem langt fra parallelt. Skal derfor en Orientering ud fra den Synsmaade, der rummes i Kvantitets- teorien, herunder faa mere umiddelbar praktisk Betydning, maa der være Mulighed for at erstatte Omsætningsligningens Sym- boler med talmæssige Udtryk for samtlige de mere betydende Omsætningssfærer, der under en Konjunkturudvikling opviser en typisk forskellig Bevægelse, i første Linje henholdsvis det almindelige Vare-Engrosmarked og Forbrugs- eller Detailmar-

kedet. Men hertil kræves omfattende og langvarige Undersøgelser, som knapt nok endnu er paabegyndt. Og muligt er det desuden, at Resultaterne deraf ikke vil fyldestgøre Forventningerne, men at andre Synsmaader, der er mere i Slægt med „Forandring“ og „Udvikling“ vil vise sig mere frugtbare og derfor danne Udgangspunkt for andre teoretiske Formuleringer.

Begrebet Inflation er derimod af dynamisk Art og er født af Ønsket om at naa udover en Beskrivelse frem til en Aarsagsforklaring, og dette Begreb er saaledes som analytisk Redskab i væsentlig bedre Overensstemmelse med de Forhold, der i denne Sammenhæng er til Undersøgelse, men den Brug, der gøres deraf, er i saare mange Tilfælde diletantisk. Det giver tilsyneladende en enkel Løsning af Spørgsmaal, der i sig selv er uhyre sammensatte og betingede af en Række forskellige, nærmere og fjærnere Omstændigheder, og betyder en hurtig og bekvem Genvej til den Forstaaelse, der, naar man er stillet overfor selve de praktiske Foreteelser, synes saa svær at naa. Glæden derover, parret med Ønsket om at udnytte de vundne Resultater til Kritik af og Vejledning i Dagens Spørgsmaal, har alt for ofte ført til forkastede og ensidige Paastande, der har været til Hinder for at naa frem til virkelig Indsigt. Man har gennemgaaende ikke med fornøden Skarphed analyseret de Forhold, der tilsyneladende lod sig karakterisere som Inflation, og derfor ikke med tilstrækkelig Klarhed sondret mellem de typisk forskellige Former, der findes. Og dette har bl. a. medført, at man almindeligvis har overset, at Eksistensen af en Inflation ikke i sig selv afgør Aarsagssammenhængen, men at Spørgsmaalet herom ogsaa i saa Fald staar tilbage, krævende en selvstændig Undersøgelse, eftersom en løbende Inflation ingenlunde altid lader sig opfatte som Aarsag til den indtraadte Vareprisstigning, men ogsaa under visse Forhold kan være af passiv Art¹⁾.

Man bør under disse Forhold, naar det drejer sig om en Vurdering af de konjunkturmæssige eller mere rent valutapraggede Prisbevægelser, som det sidste Tiaar opviser i saa rigt Maal, være varsom med at gøre Brug af Kvantitetsteoriens Lærdomme eller med at drage Slutninger fra den gængse Opfattelse af Inflationens Virkninger og Virkemaade. Kvantitetsteorien er i Virkeligheden i sit Princip fremmed for det Materiale, der er til Iagttagelse, og den Vejledning, der faktisk rummes deri,

¹⁾ Jfr. min Artikel, Inflation, Vekselkurser og Prisniveau, i dette Tidsskrift, Aargang 1924.

lader sig desuden kun saaledes praktisk omskrive, at den kan bruges til en grov, oversigtsmæssig Orientering, og Læren om Inflationens Art og Virkemaade under forskellige Forhold er ikke tilstrækkelig fast udformet, til at man uden vaagen Kritik bør give sig dens Terminologi i Vold. Vil man derfor undgaa Faren for Ensidedighed eller Fejltolkninger, vil man, naar det gælder om at udrede Aarsagsforholdet, gøre bedst i at vælge selve Prisudviklingen, dens Art, Styrke og Forløb som Udgangspunkt, fordi her vil Nedslaget af de forskellige, muligt virkende Aarsager lettest kunne efterspores og bestemmes. Og dette gælder, hvad enten det drejer sig om en mere normal eller af særlige Forhold betinget Konjunkturudvikling, født i Landet selv eller kommende udefra, eller Prisudviklingen er mere direkte fremkaldt af en Forøgelse af Omsætningsmidlerne, Guld eller Kredit, eller denne atter snarere er en naturlig Refleks af, at den nationale Valuta har forskudt sig i Forhold til andre Landes Valutaer, uden at denne Forskydning har kunnet hindres eller genoprettes. I alle disse Tilfælde vil den indre Sammenhæng sikrest og klarest kunne erkendes ved at følge Prisudviklingens Forløb og sidestille eller sammenligne den med tilsvarende eller samhørende Forskydninger.

For Amerikas Vedkommende forenkles hele dette Forhold vel nok væsentlig derigennem, at Guldmonnfoden praktisk taget ikke er blevet fraveget, men uanset dette har Prisudviklingens Forløb og de derunder virkende Kræfter været af typisk forskellig Art. For Prisstigningsperioden indtil 1920 lader der sig saaledes opstille 3 paa hinanden følgende Tidsafsnit med typisk afvigende Karakterpræg: 1) Tiden indtil Amerikas Indtræden i Verdenskrigen, 2) Perioden fra dette Tidspunkt indtil Vaabenstilstanden og 3) Tiden derefter. I det følgende vil der blive forsøgt givet en Karakteristik af den skete Udvikling, der dog kun kan blive kortfattet og oversigtsmæssig.

Varepriserne var i Amerika faldende fra 1912 indtil Midten af 1914. Efter Verdenskrigens Udbrud steg rent øjeblikkeligt visse Priser som for Sukker og Korn, men iøvrigt herskede paa det amerikanske Marked fortsat Depression med vanskelige Afsætningsforhold og stigende Arbejdsløshed, og dette sidste prægede Prisudviklingen, saaledes at Varepriserne holdt sig nogenlunde uforandret indtil sidst paa Aaret 1915, hvorefter først den europæiske Vareefterspørgsel slog afgørende igennem med stigende Forretningsaktivitet og almindelig Prisstigning i Følge,

indtil denne sidste med Amerikas Indtræden i Krigen var naaet op paa ca. 50 pCt¹⁾. I adskillige Henseender opviste Bevægelsen lignende Karaktertræk som en almindelig Konjunkturudvikling, men afveg bl. a. derfra derved, at Fødevarer laa i Spidsen, og at Prisstigningen indenfor Industrien forplantede sig fra færdige Produkter til Raavarerne, medens det modsatte er det normale. Dette giver Perioden det særlige Præg af en Opgangskonjunktur, kommende udefra eller direkte fremkaldt af det krigende Europas ekstraordinære Vareefterspørgsel og underbygget med en Guldtilførsel, der uden Vanskelighed tillod Finansieringen af det voksende Forretningsliv til stedse stigende Priser. Denne sidste dannede Basis for en Udvidelse af Checkkreditten paa ca. 40 pCt. og en Forøgelse af Pengecirkulationen paa 15 à 20 pCt., uden i nogen Henseende at kunne betegnes som en Anspændelse; tværtimod var Gulddækningen eller Guldbeholdningen i Forhold til Pengecirkulationen alene eller denne i Forbindelse med Checkkreditten i Løbet af denne Periode fortsat stigende, saa nogen egentlig Inflation var der slet ikke Tale om. Bankernes Kasser svulmede, og Renten var abnormt lav. En almindelig Opgangskonjunktur vil sædvanligvis om ikke paa anden Vis tilsidst blive bremset gennem en stigende Diskonto eller, hvad der i Virkeligheden er det afgørende, derigennem, at Bankerne tømmes, men Guldtilførslen hindrede denne Virknings Indtræden.

Med Amerikas Indtræden i Verdenskrigen ændredes de Omstændigheder, der var afgørende for Prisudviklingen, paa afgørende Punkter. Eksportmængden formindskedes betydeligt, navnlig til Landene udenfor Europa, men denne aftagende Efterspørgsel udefra opvejedes rigeligt af den amerikanske Regerings enorme Opkøb af Krigsfornødenheder af enhver Art. Og overfor denne fortsat stigende Totalefterspørgsel viste den amerikanske Produktion kun en svag Stigning, saaledes at altsaa den relative Vareknaphed, der allerede forud tydelig havde givet sig til Kende, yderligere gjorde sig mærkbar. Resultatet blev en fortsat Prisstigning, i alt væsentlig underbygget ikke som tidligere af Guldtilførsel udefra, men af en indenlands skabt, mere eller mindre kunstig frembragt Købekraft.

Prisstigningen var ganske overordentlig stærk i første Halvdel af 1917 og udgjorde fra Februar, da Forholdet overfor

¹⁾ Jfr. for Perioden indtil 1919 bl. a. Mitchell: Prices and Reconstruction i The American Economic Review, 1920.

Tyskland strammedes faretruende, indtil Juli ca. 25 pCt. Denne voldsomme Opgang var spekulativt præget og maa delvis opfattes som en Foruddiskontering af Virkningerne af Amerikas Indtræden i Krigen. Prisstigningen genoptoges vel i 1918, men betydelig svagere. Væsentlig medvirkende hertil var en effektiv og skarp, officiel Prisregulering, der satte ind midt i 1917 og indtil midt i 1918 paa en Række Omraader holdt Priserne fast eller endogsaa reducerede dem; fra dette Tidspunkt slap- pedes Taget i Priserne, og Stigningen begyndte igen. Prisudviklingen skiftede ogsaa i ikke ringe Grad Karakter. Medens den i den forudgaaende Periode alene var betinget af Europas Efterspørgsel, og Prisstigningen saaledes forplantede sig fra de amerikanske Eksportgrene til det øvrige amerikanske Erhvervsliv, paavirkedes nu det indenlandske Marked foruden af denne Tendens, der naturligvis fortsat vedvarede, mere umiddelbart og under en bredere Front. Prisstigningen for industrielle Raa- varer, der først i Løbet af 1916 var naaet op i Højde med Stigningen for færdige Varer, løb i 1917 forud derfor, for i 1918 efterhaanden atter at sakke bag ud. Udviklingen bar i det hele taget mere Præget af en almindelig, omend særlig voldsom Konjunkturopgang, fra Midten af 1917 delvis brudt eller i hvert Fald stærkt hæmmet gennem Prisreguleringen. Ogsaa Arbejdslønningerne, der havde holdt sig forholdsvis ufor- andrede indtil ind i 1917, steg nu stærkt, saaledes at den re- elle Løn, der siden 1914 havde været fortsat faldende, i 1918 paa ny gik frem.

Men hele denne Udvikling havde ikke saaledes som i de forudgaaende Aar Guldtilstrømningen som Grundlag. Guldtil- førslen svandt efterhaanden ind som Følge af de kolossale For- strækninger, som Amerika ydede sine europæiske Allierede, men i Stedet udnyttedes stedse mere intensivt Landets svagt voksende Guldbeholdning, dels gennem Udvidelse af den udæk- kede Seddelcirkulation dels ved at lade Kreditbygningen gro højere og højere. De givne Regler om Størrelsen af Bankernes Kontantbeholdninger lempedes, og disse sidste reduceredes be- tydeligt. Desuden droges Guldet i Omsætningen ind i Central- bankerne, navnlig derved at de fuldt gulddækkede Guldcertifi- kater ombyttedes med Banksedler, og det blev derigennem mu- ligt gennem 1917—18 at udvide Pengecirkulationen med ca. 1200 Mill. Doll., medens Landets Guldbeholdning samtidig kun voksede med ca. 170 Mill. Doll. Ved Udgangen af 1916 dæk- kede Landets Guldbeholdning 74 pCt. af den samlede Penge- cirkulation, men ved Udgangen af 1918 kun 60 pCt. Og sam-

tidig steg hastigt, jævnløbende med Prisstigningen og afsat af de voksende Muligheder for Indtjening af Konjunkturgevinster, de hos Bankerne indestaaende Midler og dermed disses Kreditgivning, eller denne sidstes Vækst mere umiddelbart fremkaldtes gennem den Elasticitet, som er særegen for Checkkredit, og som navnlig giver sig Udslag under en almindelig og stærk Opgangskonjunktur. Bankernes liberale Kreditgivning, ikke mindst deres ubegrænsede Belaaning af de af Staten til Krigsførelsens Financiering udstedte liberty bonds, bragte Bankbalancerne til at svulme og bød saaledes al fornøden Grundlag for en fortsat Prisstigning. Den i en vis Forstand delvis kunstige Vækst i de hos Bankerne indestaaende Midler hæmmes ikke, fordi Pengecirkulationen samtidig voksede tilstrækkelig til at underbygge Prisstigningen helt ud til Forbrugerne, uden at Bankernes Kassebeholdninger behøvede at tappes. Der var med andre Ord tilstrækkelige Udlaansmidler, og om end Laanemarkedet efterhaanden strammedes noget, og Rentefoden f. Eks. i 1918 gsntl. var henimod dobbelt saa høj som i 1916, betød dette praktisk taget intet i Forhold til den almindelige Forretningsprofit og virkede saaledes i ingen Henseende bremsende ind paa Udviklingens Gang.

Denne bar i al Almindelighed Præget af en umiskendelig Inflation, fremkaldt af Bankernes vidtgaaende Financiering af Statens Laanebehov og Erhvervslivet, og underbygget gennem en intensiv Udnyttelse af Landets Guldbeholdning. Nogen anden Mulighed for Financieringen af Amerikas Deltagelse i Verdenskrigen forelaa heller næppe. Den valgte Vej var i hvert Fald den lettest fremkommelige, og trods de enorme Krav, der stilledes finansielt og pengemæssigt, viste den forud opsamlende Guldbeholdning sig at danne en tilstrækkelig bred Basis for Kravenes Fyldestgørelse, uden at Guldmøntfoden, saaledes som Tilfældet var i andre Lande, sprængtes. Da Vaabenstilstanden endte Verdenskrigen Nov. 1918, var Landets Betalingsmiddelreserver tilmed langt fra udtømt, og der vilde saaledes ikke have været noget til Hinder for at bære en endnu stærkere Prisstigning oppe end den faktisk indtraadte. Der forelaa med andre Ord ikke indenfor den af Bankerne fulgte Penge- og Kreditpolitik noget, der virkede som en Begrænsning overfor Vareprisstigningen eller som en Hæmning deraf, og naar den ikke gik i Skyerne, hvad de reelle Udbuds- og Efterspørgselsforhold bød Mulighed for, skyldtes dette uden Tvivl i første Linje den officielle Prisregulering.

Med Vaabenstilstandens Indtræden opstod en helt ny Situation. Al Efterspørgsel efter egentlige Krigsfornødenheder ophørte straks, og det blev nu Opgaven at omlægge Produktionen med det almindelige Marked for Øje. Der herskede med Hensyn til den fremtidige Prisudvikling gennemgaaende adskillig Usikkerhed, men Bortfaldet af det overordentlige Krigsbehov underbyggede dog nærmest Forventningen om Prisfald, og denne blev ogsaa straks udslaggivende. Priserne faldt indtil Febr.—Marts, men dermed standsede Nedgangen for indtil Juni at afløses af en svag Opgang, og fra dette Tidspunkt slog en ny, meget stærk Prisstigning igennem (indtil Maj 1920: 25 pCt.).

Det Prisfald, som var udløst af den almindelige Forventning herom, mødtes nemlig hurtigt af en modsat Tendens, fremkaldt bl. a. af Prisreguleringens fuldstændige Ophør. Det havde ganske vist været Hensigten at gøre Prisreguleringen til et Element i den valgte Overgangspolitik, men de modstridende Interesser var for stærke. Og Følgen heraf blev, at alle de Priser, der var kunstigt holdt nede, nu steg, og denne Tendens vandt efterhaanden Overhaand. Thi de reelle Udbuds- og Efterspørgselsforhold paa Varemarkedet begrundede ikke i sig selv et almindeligt Prisfald. Den nationale Produktion var i 1919 aftagende bl. a. som Følge af de med dens Reorganisering forbundne Vanskeligheder, og ganske vist ophørte den overordentlige Efterspørgsel efter egentlige Krigsfornødenheder, men Statens Varebehov lod sig kun efterhaanden afvikle. Endnu de første 3 à 4 Maaneder efter Vaabenstilstanden holdt de offentlige Udgifter sig paa samme Højde som under Krigen, og i Foraaret 1920 var de vel reducerede til kun at udgøre $\frac{1}{3}$ heraf, men derte var dog vedblivende 6 à 7 Gange mere end før Amerikas Indtræden i Krigen. Desuden var den private Efterspørgsel paa Hjemmemarkedet voksende, medens Eksporten var i ny Opgang.

Det personlige Forbrug var under Krigen i Amerika som andetsteds blevet holdt nede dels ved positive Bestemmelser dels gennem et moralsk Tryk, nu fjernedes alle saadanne Hindringer. Arbejderne viste sig stærke nok til at modsætte sig de Forsøg, der efter Vaabenstilstanden blev gjort paa at reducere Lønningerne, og hævdede deres Købeevne. Og endelig var de tilbagevendende 4 à 5 Miil. Krigsfolk vel beslaaede, og de „nye Rige“, hvoraf der ogsaa i Amerika var Overflod, var kun alt for opsatte paa at give deres let tjente Penge ud. Den afgørende Løftestang for den almindelige Prisbølge blev dog den overordentlig stærke Stigning i Eksporten til det varehung-

rende Europa (Levnedsmidler til det sultende Mellemeuropa; alle Slags Forbrugsvarer og færdige Produkter til Fyldestgørelse af det saalænge tilbagestængte almindelige Forbrug; mægtige, delvis spekulative Opkøb, navnlig fra de tidligere neutrale Lande). Merudførslen til Europa var i 1919 i Varer over $\frac{1}{4}$ og i Værdi $\frac{1}{3}$ større end det foregaaende Aar og holdt sig paa nogenlunde samme høje Niveau endnu de tre første Maaneder af 1920. Konkurrencen paa det amerikanske Marked føltes stadig stærkere, til Trods for at Produktionen dreves frem til dens mulige Grænse, og Priserne steg i Spring (midt i 1919, ved Aarets Udgang og sidste Gang April 1920).

Thi Prisstigningen mødte ingen Modstand i Manglen paa Omsætningsmidler. Ganske vist Guldtilførslen udefra, der allerede i 1918 var sunket til en Ubetydelighed, vendte sig i 1919 til det modsatte. Europa formaaede ikke at betale den store Vareimport fra Amerika. Indtil henimod Midten af 1919 afbalanceredes Europas herhenhørende Betalingsforpligtigelser derved, at Amerika ogsaa efter Krigen fortsatte med at forstrække sine tidligere Allierede med betydelige Laan, og efter at dette var ophørt, leveredes Varerne paa Kredit, for en væsentlig Del under den Form at de engelske Banker traadte ind som hæftende paa Europas Vegne overfor Amerika¹). Medens Amerika saaledes ikke kunde trække paa sin meget gunstige Betalingsbalance overfor Europa, maatte det selv dække sin ugunstige Betalingsbalance overfor andre Lande, og dette skete i alt væsentlig, efterat Guldeksportforbudet var hævet i Juni, med Guld. Landets Guldbeholdning formindskedes derfor i 1919 for første Gang siden Verdenskrigens Udbrud og tilmed med et ikke saa helt ringe Beløb (ca. 160 Mill. Doll.), og dette fortsattes ind i 1920. Til Fyldestgørelse af Markedets voksende Brug for Omsætningsmidler var man saaledes ligesom under Krigen henvist til en stærkere Udnyttelse af den forhaandenværende Guldbeholdning, men i saa Henseende forelaa der jo ogsaa, som allerede nævnt, endnu ved Krigens Slutning en ikke saa helt lille, ubrugt Reserve. Til Trods for at Landets Guldbeholdning var faldende, var man i Stand til fortsat at udvide Pengecirkulationen til Dækning af Markedets stigende Behov, og dermed var der atter skabt Mulighed for at bygge endnu et Par Etager paa den allerede højt optaarne Kreditbygning. Og

¹) I Tiden fra Udgangen af 1918 til September 1920 regner B. M. Anderson (The Chase Economic Bulletin Nr. 1), at Europa stiftede en løs Gæld til Amerika paa ca. 3300 Mill. Doll.

denne voksede hastigt. Bankdeposita som Grundlag for Trækning af Checks og samhørende dermed Bankernes Kreditgivning steg stærkere end nogensinde, fra Udgangen af 1918 til Foraaret 1920 med ca. 6 Milliarder Doll. eller ca. 25 pCt., til Trods for at Bankernes Belaaning af Statsobligationer o. l. samtidig reduceredes med ca. $2\frac{1}{2}$ Milliard, og den Finansieringsreserve, som Landet havde siddet inde med ved Krigens Slutning i Form af uudnyttet Guld, svandt efterhaanden betænkeligt ind. I Forhold til Pengecirkulationen var den totale Guldbeholdning i Foraaret 1920 sunket til 52 pCt. mod 60 pCt. ved Udgangen af 1918, og Federal Reserve Bankernes Kontantreserve overfor udstedte Sedler og Depositaforpligtelser (lovpålagt Minimum henholdsvis 40 og 35 pCt.), der ved Udgangen af 1918 udgjorde 52 pCt., var i Løbet af 1919 sunket til 46 pCt. for yderligere at falde til 42 pCt. i Maj 1920.

Denne Bankernes ubegrænsede Finansiering af det amerikanske Erhvervsliv, derunder ogsaa den amerikanske Eksport til Evropa, virkede som alt nævnt gennem 1919 ganske uden Hindringer. Pengecirkulationen tilpassedes uden Vanskelighed til Behovet, uden at Bankernes Kassebeholdninger bragtes ned under det som fornødent ansete Minimum, og der raadedes vedblivende over rigelige Udlaansmidler, der yderligere efter Behov lod sig supplere gennem Rediskontering hos Reservebankerne. Ganske vist strammedes Pengemarkedet noget henimod Slutningen af Aaret, men Rentefoden naaede dog først i Maj 1920 op over 7 pCt., og saalænge Konjunkturudviklingen og Prisopgangen fortsattes i samme ilsomme Tempo, bar det amerikanske Forretningsliv de saaledes stegne Renteomkostninger uden Besvær. Udviklingen blev da ogsaa i sidste Halvdel af 1919 mere og mere spekulativt præget. Der spekuleredes saavel i Jord som i Varer og Børseffekter, og Prisudviklingens karakteristiske, springvise Forløb maa for en stor Del tilskrives Spekulationens successive Indgriben. En Advarsel imod at støtte Spekulationen, som Federal Reserve Board udsendte i Juli, var uden Virkning, og først i Novbr.—Decbr. reguleredes den officielle Diskonto opefter. Endskønt Forhøjelsen var meget beskeden, og den officielle Rate vedblivende var mere end 1 pCt. under Renten i det aabne Marked, fulgtes den dog af et pludseligt Fald paa Børsen i New York, men dette lader sig vanskelig opfatte som et umiddelbart Resultat af Forhøjelsen, men var mere fremkaldt af en af New York Bankerne samtidig foretaget Indskrænkning af deres Børs-

laan, og Virkningen var kun forbigaaende. Iøvrigt fortsattes Udviklingen med et nyt Spring opad for Priserne i Januar 1920 og atter i April.

Den her nævnte Periode betegner forsaavidt i sit første Forløb en umiddelbar Fortsættelse af Krigstidens Inflation, dikteret af Hensynet til Statens finansielle Behov, hvorved de Prisfaldstendenser, som straks ved Krigens Ophør meldte sig, hæmmedes, men den bevarede ikke denne Karakter, men antog siden Midten af 1919 Præg af en hektisk Opgangskonjunktur, født af et stærkt følt Misforhold mellem Udbud og Efterspørgsel paa Varemarkedet og fremhjulpet af en ubegrænset Kreditgivning. Og dette Misforhold skyldtes vel nok for en ikke ringe Del et forøget Hjemmeforbrug, men dog navnlig Europas stærke Varehunger. Paa dette Punkt var der altsaa Lighed med Perioden forud for Amerikas Indtræden i Krigen, men der var den Forskel, at Europa da raadede over tilstrækkelige Kontanter, medens der nu var Tale om en kæmpemæssig Kreditoperation, finansieret ogsaa fra Amerikas Side med Kredit. Og dette indeholdt atter Muligheden for en voldsom Afbrydelse, idet den drivende Efterspørgsel udefra delvis var kunstig skabt, og den fremkaldte Prisudvikling i Landet selv bares oppe af en saa stærk og stigende Anspændelse af Krediten, at en Reaktion, som Udviklingen fra første Færd indelbar Spirer til, vanskelig kunde undgaa at blive af overordentlig Natur.

Det er nu her et Spørgsmaal, om ikke en stærkere Politik fra Reservebankernes Side vilde have været i Stand til i hvert Fald at skære en bred Top af Konjunkturbølgen og saaledes ogsaa udjævne det paafølgende voldsomme Nedslag. I Virkeligheden skete der i 1919 intet, bortset fra Diskontoreguleringen i Slutningen af Aaret. Den officielle Diskonto var gennem hele 1919 væsentlig under Renten i det aabne Marked, og Markedet var saaledes faktisk ganske overladt til sig selv.

Denne Holdning skyldtes i første Linje Hensynet til Statens Tarv. For en stor Del var Amerikas Deltagelse i Krigen blevet finansieret gennem Bankernes Belaaning af Statspapirer til lav Rente, og denne Politik, der i hvert Fald ikke straks ved Krigens Ophør lod sig afvikle, fortsattes ned gennem 1919, saaledes at Reservebankernes Rediskonteringsvirksomhed fortrinsvis omfattede denne Art af Papirer. Utvivlsomt vilde et hurtigere Ophør af den fulgte Finanspolitik og den centrale

Bankledelses Afhængighed deraf have været ønskelig, men en selvstændig Frigørelse derfor fra Bankledelsens Side vilde vanskelig være blevet taalt. I hvert Fald gælder dette utvivlsomt første Halvdel af 1919, og naar derfor en officiel Komité, der senere har underkastet Udviklingen i 1919—20 en nøje Undersøgelse, har fastslaaet, at den officielle Diskonto burde have været forhøjet i Foraaret 1919, rammer den deri indeholdte Kritik mere Statens Finanspolitik end Bankledelsen. Guvernøren for New Yorks Reservebank har da ogsaa i samme Forbindelse begrænset sig til at erklære, at en Forhøjelse af Diskontoen vilde have været ønskelig i Januar—Marts 1919, hvis Forholdene havde tilladt det.

Udpegningen af et saa tidligt Tidspunkt for den ønskelige Diskontoforhøjelse skyldes den Opfattelse, at siden hen, da Opgangen var i fuld Udvikling, vilde denne næppe have været til at standse, men selv om dette kan være rigtigt nok i Betragtning af Konjunkturbevægelsens Styrke og Arten af de dybere set bevægende Kræfter, hjælper det ej heller til at bringe Tingene paa Plads at hensætte den ønskede Forhøjelse til et Tidspunkt, hvor Hensynet til Staten var alt andet overvejende, eller hvor Opgangskonjunktoren endnu ikke klart kunde erkendes. Denne var for det første ikke uomtvistelig før efter Midten af Aaret, og desuden kunde det vel heller næppe forlanges, at en reelt begrundet Opgang, bundende bl. a. i overordentlig gunstige Eksportvilkaar, straks skulde krydses af drastiske Diskontoforhøjelser, tilmed da der vedblivende raadedes over en ret stor Finansieringsreserve. Det maa synes ret usandsynligt, at den amerikanske Forretningsverden vilde have fundet et saadant Skridt vel begrundet¹⁾.

¹⁾ Erindres maa det jo ogsaa, at Federal Reserve Board som Leder af Landets Kreditpolitik aldrig som et Maal for denne har anerkendt Stabilisering af Priserne eller Udjævning af Konjunkturerne, hvilket ogsaa er i Overensstemmelse med, at en saadan Bestemmelse, der oprindeligt var optaget i Forslaget til Federal Reserve Act, senere blev strøget, fordi den mentes saavel i sig selv uhensigtsmæssig som liggende over Systemets Evne. Programmet lader sig bedre udtrykke mere negativt som en Stræben imod Stabilisering af det hele Erhvervsliv, og positivt som en Befordring af dettes Udvikling, alt ud fra den Erkendelse, at den økonomiske Udvikling nu engang i moderne Tid foregaar under en Bølgebevægelse, overfor hvilken man indtil videre maa være tilfreds med at bortskære Udvæksterne eller afdæmpe Udsvingene. Naturligvis foreligger der ikke fra Federal Reserve Boards Side paa dette Punkt nogen egentlig Programmerklæring, men de afgivne, vejledende og begrundende Udtalelser maa dog skønnes tilstrækkelige som Grundlag, og omend Sigtetmaalet oprindeligt kan have været ret usikkert, og Kursen i det hele taget ikke har været uden Slingring, synes Op-

Siden Juli kunde der derimod ikke længere herske nogen Tvivl om, at en stærk Opgang var i fuld Udvikling. Priserne steg stærkt og kaldte Spekulationen frem, og ved Siden heraf begyndte Guldudstrømningen, hvilket i Forbindelse med voksende Rediskonteringskrav særlig hen paa Efteraaret truede med fortsat Forringelse af Reservebankernes Kontantreserve.

Naar der uanset dette intet Forsøg blev gjort paa at bremse Udviklingen, var det vedblivende Hensynet til Statens uhindrede Finansiering, der var mest afgørende, og det samme Hensyn var ligeledes Grunden til, at den opadgaende Regulering af Diskontoen i Nov.—Dec. holdtes indenfor en saa snæver Ramme; man vilde ikke vanskeliggøre den ved Aarsskiftet forestaaende Konsolidering af den sidste betydelige Rest af den flydende Statsgæld. At veje dette Forholds Betydning er naturligvis ikke saa let, ej heller at afgøre, hvilket politisk Pres Bankledelsen mulig kan have været udsat for, men uanset dette, burde uden Tvivl Banksystemets normale Opgave, at stabilisere og skærme Erhvervslivet have staaet i første Linje, og Løsningen deraf krævede alle Midler taget i Brug, egnede til at standse eller hæmme den løbende Udvikling, der var i Færd med at antage Karakter af en med Kredit finansieret, omfattende Varespekulation, dømt til at mislykkes og truende med Sammenbrud, hvis Forventningen om en forholdsvis hurtig Genrejsning af Europas Økonomi ikke skete Fyldest, og dets Betalings-evne svigtede.

Om en selv forholdsvis betydelig Diskontoforhøjelse vilde

gaven alt fra første Færd at have ligget nogenlunde fast. Det, der særtæner det her angivne Maal, er dets udogmatiske Karakter. Det er ikke indsnævret til den overleverede, mere formelle Opgave at hævde Sedlernes Guldindløselighed, ej heller blevet staaende ved den i moderne Tid mere gængse Formulering: Priserne Stabilisering, men er opfattet bredt, gjort saa omfattende, at der kan blive Plads for ethvert vejende Hensyn. Og derudaf aander paa den anden Side en ikke helt uberettiget Skepsis overfor den mere eller mindre dogmatiske Vejledning, som fra den økonomiske Videnskabs Side ofte er blevet givet, hvorefter atter følger, at Kreditpolitikken vedblivende mere opfattes som en „Kunst“ end som anvendt Videnskab. Dermed skal dog ingenlunde være sagt, at man i Amerika stiller sig uvillig eller uforstaaende overfor den Hjælp, som Videnskaben kan yde. Tværtimod findes der næppe noget Land, hvor man saa metodisk søger at underbygge Kreditpolitikken med omfattende lagttagelser og en videnskabelig Bearbejdelse deraf. Og netop derigennem tør man regne med en voksende Rationalisering af Kreditpolitikken og en stigende Erkendelse af dens Virkemaade, Rækkevidde og Forudsætningerne for dens Effektivitet; jfr. bl. a. Hawtrey: *The Report of the Federal Reserve Board* (Economic Journal, 1924) og Davidson: *Riksbanken och penningens värde under kristiden* (Ekonomisk Tidskrift, 1925).

have nyttet stort, efterat Opsvinget først var brudt afgørende igennem, er blevet ret almindelig betvivlet, men selv om ogsaa en saadan ikke i Almindelighed vilde have vejet meget overfor de Konjunkturførtjenester, som Prisstigningen betød, vilde en restriktiv Kreditpolitik i hvert Fald have virket som et Varsko overfor Spekulationen, og var den blevet indledet senest tidlig paa Efteraaret og underbygget med en saadan Kreditindskrænkning, som senere toges i Brug, vilde den dog vel have kunnet skære den øverste Top af Konjunkturbølgen. Nu skete det ikke. Kursen ændredes for sent, og de Diskontoforhøjelser, der skete i 1920 (i Januar fra $4\frac{3}{4}$ til 6 pCt. og i Juni til 7 pCt.) forblev praktisk taget ret virkningsløse. Udviklingen gik sin Gang og standsede ikke som Følge af den ændrede Kreditpolitik, men fordi den havde løbet Linen ud. Den indre Drivkraft afsvækkedes efterhaanden. Modtendenserne arbejdede sig frem, og da dertil kom, at en Hovedpille for den rejste Bygning, nemlig Forventningen om en hurtig Genrejsning af Europas Økonomi svigtede, styrtede den sammen.

Den amerikanske Produktion, der som Følge af den efter Krigens Slutning nødvendig Omlægning og Tilpasning til Freds-Efterspørgsel i 1919 havde været aftagende, voksede i Slutningen af dette Aar og i Begyndelsen af 1920 overordentlig stærkt og udvidedes efterhaanden indtil den yderste Ydeevne. Udviklingen var dog langt fra harmonisk eller tilpas forholdsmæssig. Den under en Opgangskonjunktur sædvanligvis afsatte Mangel paa Ligevægt imellem de forskellige Erhvervsomraader gjorde sig tværtimod i udpræget Grad gældende som Følge af de særlig stærke Efterspørgselsforskydninger, og disse indre Uoverensstemmelser voksede efterhaanden. Visse Udsnit kunde ikke vinde med, men led under den fortsatte Stigning i Produktionsomkostningerne, og i Tidens Løb maatte stadig flere dele denne Skæbne. Priserne paa rent indenlandske Raavarer og Kul steg hastigt. Arbejdsintensiteten aftog og Driftsledelsens Omhu i Henseende til at gennemføre en økonomisk Drift ligesaa. Desuden førte de sig stadig ophobende Ordre ind paa en uøkonomisk Drift, en intensiv, men kostbar Udnyttelse af de bestaaende Anlæg, hastigt foretagne og alt for dyre Udvidelser, Anvendelse af utilsvarende Anlæg og daarligt Materiel. Trods den fortsatte Stigning i Priserne for de færdige Varer, indsnævredes Førtjenestemarginen efterhaanden for stadig flere, og Tidspunktet for Omslaget nærmede sig. Ogsaa Renteomkostningernes Stigning virkede i samme Retning, hvad enten nu denne var frem-

kaldt af Forholdene i det aabne Marked eller paavirket af Reservebankernes Forhøjelser af Rediskonteringssatsen, men dette var naturligvis kun et enkelt Element blandt mange. Hele Udviklingen bar forsaavidt Præg af en almindelig Opgangskonjunktur og rummede de samme Elementer, som altid før eller senere bringer en saadan til Ophør, og der syntes ogsaa at foreligge al Mulighed for, at Vendingen kunde ske uden voldsomt Nedslag, thi endnu i Foraaret 1920, da Toppen rundedes, raadede Reservebankerne vedblivende over Midler, der kunde synes tilstrækkelige til at bære Erhvervslivet over Overgangsvanskelighederne.

Men det var ikke blot en almindelig Opgangskonjunktur; den var i særlig Grad præget og baaret oppe af Eksporten til Europa. Og denne sidste var ikke normal. Medens Eksportmængden af Raavarer var adskilligt mindre end før Krigen, var der en betydelig Stigning foruden for egentlige Levnedsmidler navnlig for færdige Produkter til Dækning af Europas øjeblikkelige Forbrug og Fyldning af de tomte Varelagre.

En Eksport til Europa af denne Art kunde imidlertid umuligt fortsættes. Den maatte ses som en Afhjælpning af den øjeblikkelige Varenød, ydet paa Kredit og i Forventning om en hastig Genrejsning af den europæiske Industri, saaledes at denne atter kunde træde ind som fornøden Aftager af Amerikas og de oversøiske Landes Overskudsproduktion af Raavarer. At dette vilde ske, var ogsaa almindeligt ventet i Amerika, og der regnedes med, at der hurtig vilde vise sig at være Mangel paa Raastoffer. De forholdsvis store Lagre af visse Raavarer f. Eks. Uld fra Krigens Tid voldte derfor heller ingen Bekymring og trykkede foreløbig ikke Priserne. Men Forventningen skuffedes; de kaotiske Forhold, ikke mindst indenfor Pengevæsenet holdt Erhvervslivet nede og svækkede Europas Betalingsdygtighed. Saalænge Amerika var villig til at levere Europa Varer paa Kredit, gjorde det naturligvis mindre, men saasnart dette hørte op, faldt i samme Øjeblik en væsentlig Del af Europas Efterspørgsel efter amerikanske Varer bort, og dermed var Tiden for det store Prisfald inde.

Naar Prisfaldet imidlertid allerede indlededes i Foraaret, skyldtes dette, at Prisudviklingen, forinden den naaede Afgrundens Rand, i stigende Grad undergravedes af, at en Række vigtige Raavarer svigtede. Og Grunden dertil var atter den svækkede Efterspørgsel fra Europa. Den Mangel paa Raavarer, man havde troet paa, og som dannede et væsentligt Element i Grundlaget for den overordentlige Prisstigning,

findtes i Virkeligheden ikke, fordi det ventede Opsving indenfor den europæiske Industri udeblev, og under disse Forhold maatte Krigslagrene komme til at virke som en yderligere Tynge overfor Markedet.

Det var i første Linje Tekstilindustriens Raavarer, der varslede Omslaget¹⁾. Raasilke naaede allerede Pristoppen i Februar, faldt derefter voldsomt og var i Maj naaet ned til det halve af Prisen i Aarets Begyndelse. Uld holdt sig til Maj og Bomuld til Juli, men faldt derefter indtil December til henimod $\frac{1}{3}$. Europas Forbrug var for alle disse Raavarer langt under det normale, eksempelvis Tysklands nedsat til $\frac{1}{4}$, Frankrigs til $\frac{1}{2}$ og Englands Forbrug af Raabomuld til $\frac{3}{5}$. Amerikas større Forbrug bødede ganske vist noget derpaa, men da Europa ikke meldte sig i Markedet som ventet, lod Priserne sig ikke holde oppe. For Huder var Prisfaldet indledet endnu tidligere, allerede i Slutningen af 1919, og i Maj naaede det Læder. For Landbruget blev Ophævelsen af Statsgarantien for Hvedepriserne 1. Juni afgørende. Derimod indtraadte Vendepunktet for Jern ikke før i September, og Kulprisen fortsatte Stigningen indtil November, væsentlig paa Grund af Europas stærkt nedsatte Kulproduktion.

Det maatte under disse Omstændigheder siden Foraaret staa mere og mere klart, at den opadgaende Priskonjunktur var afbrudt, men nogen særlig stærk Reaktion regnedes der dog ikke med. Reservebankerne disponerede stadig over Midler til en Diskonto af 7 pCt., der vel var høj men ingenlunde faretruende, og fra September drog Amerika atter Guld til sig udefra. Men de Kræfter, der havde standset den opadgaende Prisbevægelse og tvunget den nedad, var stærke og stadig ikke paa langt nær udløste. Den fra Raavarerne udgaade Bevægelse bredte sig, øgede Disharmonien indenfor Erhvervs- livet og gav fortsat Mistilliden Næring. De spekulative Ordre- afgivelser, der, da Priserne steg, havde sat Tempoet yderligere op, forsvandt eller annulleredes, og efterhaanden som de løbende Ordre iøvrigt ebbede ud, traadte ingen nye i Stedet, bl. a. fordi Tilbøjeligheden og ogsaa Evnen til fortsat at finansiere Vare- efterspørgslen fra Europa var svindende. I samme Øjeblik som det blev klart, at saavel Europas Efterspørgsel efter Raavarer som dets Købeevne overfor Forbrugsartikler var betydelig nedsat, maatte den mægtige, amerikanske Konjunkturopgang,

¹⁾ Jfr. Montgomery: Konjunkturutvecklingen i Förenta Staterna 1919 og 1920 (Ekonomisk Tidskrift 1923).

der inderst inde var betinget af en Fejlvurdering af disse Forhold, slaa om og Priserne falde, indtil de var bragt i Overensstemmelse med de faktiske Afsætningsforhold. — Det almindelige Prisfald, der var indledet i Maj, paaskyndedes i August og brød afgørende igennem i Oktober for at vare ved Aaret ud i samme Tempo. Gennem de første Maaneder af 1921 fortsattes dernæst Prisfaldet, om end aftagende og naaede Bunden i Juni, et samlet Fald, der bragte Priserne ned med 43 pCt.

Til Prisfaldet i 1920 findes ingen tilsvarende Nedgang i den cirkulerede Pengemængde. Tværtimod, denne steg fortsat og kulminerede først henimod Aarets Slutning. Reservebankerne udvidede deres Kredit til de private Banker gennem øget Seddeludstedelse for at hindre, at Udviklingen skulde ende i Panik og Krise. Der var faktisk ogsaa Brug for flere Kontanter til Afbalancering af den svigtende Kredit, og desuden faldt Detailpriserne adskilligt langsommere, idet det navnlig varede noget, inden Faldet i Raapriserne var ført igennem til Forbruget. Det lykkedes ogsaa Bankledelsen at holde denne Kurs uden at komme under det lovpligtige Kassemimum; laveste Punkt naaedes i Maj, men det var dog ikke før henimod Aarets Slutning, at Kasserreserven begyndte at vokse som Følge af genoptagen Guldindførsel. I Kreditcirkulationen mærkedes Omslaget derimod straks. Deposita paa Anfordring var faldende gennem hele 1920 og det meste af det følgende Aar, og deres Anvendelse i Omsætningen i Form af trukne Checks ligeledes¹⁾.

Det store Konjunkturomslag i Amerika i 1920 har været

¹⁾ Jfr. den alt nævnte Undersøgelse af „velocity of bank deposits“ i Perioden 1919—22 i Federal Reserve Bulletin 1923, der gør det muligt at tage Hensyn ogsaa hertil og sidestille det saaledes udfundne Udtryk for Kreditcirkulationen med Prisniveauet. Naturligvis er Checkkreditens Omløbshastighed ganske forskellig paa de forskellige Pladser, men det maa findes mest naturligt under en blot mere grov Orientering at bygge alene paa Forholdene i New York, selv om Niveauet selvfølgelig her ligger særlig højt. Gøres dette, viser der sig, naar den vekslede Størrelse af Produktionens og Forretningslivets Omlang tages i Betragtning, gennemgaaende ret god Korrespondens mellem Kreditcirkulationen og Engros-Prisniveauet saavel gennem 1919 og det meste af 1920, men overfor Prisfaldet i Slutningen af sidstnævnte Aar og Begyndelsen af 1921 er den jævnløbende Sammentrækning af Kreditcirkulationen ikke nær stærk nok, hvilket vel maa staa i Forbindelse med, at ogsaa Forbrugerne ikke mindst i New York anvender Checks, og for Detailpriserne var Prisfaldet adskillig langsommere; Prisfaldet for Leveomkostningerne naaede saaledes først Bunden midt i 1922.

Genstand for megen Omtale, men den afsluttende, dybtgaaende Redegørelse savnes dog stadig, og der hersker da ogsaa vedblivende adskillig Meningsulighed med Hensyn til Omslagets mere fremtrædende Elementer og Aarsager. — Man har været tilbøjelig til at tildele de fra Krigens Tid stammende Lagre af Raavarer en afgørende Indflydelse, men denne Opfattelse har ikke kunnet hævde sig. Den indtraadte Mangel paa Ligevægt paa Raavaremarkedet skyldtes i første Linie den europæiske Industris svigtende Efterspørgsel, medens Krigslagrene kun var en ledsagende Omstændighed af mere underordnet Betydning, men desuden lader Konjunkturedslaget sig i det hele taget ikke forklare alene ud fra Forholdene paa Raavaremarkedet, idet disse dels kun var et Udsnit af en større Helhed (den hele Konjunkturudvikling) dels kun et Udslag af en dybere liggende Aarsag (det europæiske Kaos). — Den mest populære Forklaring var dog vel nok Læren om Køberstrejken. Det var efter den Forbrugernes, der, ved som Protest mod de opskruede Priser at holde sig borte fra Markedet, bragte dette til at knække sammen. Betragtningen er dog ret overfladisk og beror paa en Forveksling af Aarsag og Virkning. Forbrugernes eller enhver anden uorganiseret Masse kan kun løbe med, op som ned, men ikke selvstændig lede en Bevægelse, ej heller afbryde den. Køberstrejken opstaar derfor i hvert Fald først, naar Omslaget er sket, og er altsaa en Affødnings deraf ikke en Aarsag dertil. Og dertil kommer, at dens faktiske Betydning, ogsaa saaledes begrænset, i denne Sammenhæng synes at have været ringe, naar der tænkes paa de almindelige Forbrugere¹⁾. At de Handlende derimod under et almindeligt Prisfald altid indskrænker deres Lager og Indkøb til et Minimum, er en hel anden Sag, og at dette Forhold

¹⁾ I Amerika har bl. a. Mr. Strong den ledende indenfor Federal Reserve Board i 1921 for Kongressen gjort sig til Talsmand for Køberstrejken som Aarsag til Konjunkturuomslaget, og denne Teori synes i det hele taget at være antaget som bydende et Forsvar over for den Opfattelse, at saavel Stigningen i 1919 som Faldet i 1920 skyldes en forkert Diskontopolitik. I England har bl. a. Withers (Bankers and Credit, London 1924) sluttet sig hertil. I „Money“ (New York 1923) hævder Foster & Catchings, at Køberstrejken i det hele ikke i 1920 spillede nogen nævneværdig Rolle og henviser til, at foreliggende Oplysninger om Detailindkøbene i New York viser, at disse saa at sige ikke aftog i Løbet af 1920, medens tilsvarende Tal for Engros-Indkøbene godtgør, at disse straks fra Foraaret reduceredes stærkt. Der slutes derfor, at der praktisk taget slet ikke var Tale om Køberstrejke fra Forbrugernes Side i 1920, men at det alene var de Handlende, der, da Priserne faldt, standsede deres Køb og derved drev Priserne yderligere ned.

ogsaa gjorde sig i høj Grad gældende i Amerika i 1920 er utvivlsomt.

Gennemgaaende søger man nu i den af Reservebankerne førte Kreditpolitik Aarsagen til den skete Udvikling. Diskontoforhøjelsen i Foraaret 1920 frembragte Omslaget, og den vedvarende høje Diskonto øgede Farten nedad, medens en betids Diskontoneedsættelse vilde have standset Faldet tidligere. Denne Opfattelse er den gængse, og ogsaa tidligere Modsigere synes overfor den Vedholdenhed, hvormed Forklaringen er blevet fastholdt, navnlig af Teoretikerne, at have givet op¹⁾.

At gøre Kreditpolitiken til den primære og afgørende Aarsag og betragte Prisfaldet som et Udslag af den i 1920 førte restriktive Politik, er imidlertid uholdbart og en komplet Overdrivelse. Det maa saaledes allerede anses for tvivlsomt, om Reservebankernes Diskontopolitik i det hele taget har øvet Indflydelse paa Renten i det aabne Marked, idet de skete Forhøjelser af Diskontoen muligt snarere var en simpel Følge af Markedsrentens Stigning, saaledes at Reservebankerne blot har fulgt Markedet. I hvert Fald var Diskontoen ogsaa i 1920 vedblivende lavere end Renten i det aabne Marked og forhøjedes først, efterat Markedsrenten forud var steget. Nu er det naturligvis muligt, at Markedsrenten kan være paavirket af Forventningen om, at Diskontoen vilde blive forhøjet, men derfra og til uden Hensyn til det faktiske Forløb at gaa ud fra, at Renten i det aabne Marked er det afledede og Diskontoen det styrende Led²⁾, er der dog et Spring, der synes

¹⁾ Af Forfattere, som lader den strammere Diskontopolitik i Begyndelsen af 1920 være den umiddelbare Hovedaarsag til Konjunkturuomslaget, kan rent eksempelvis nævnes i England Hawtrey og i Sverige Cassel. Davidson, der tidligere har stillet sig ret reserveret heroverfor, synes nu at hælde til samme Anskuelse, idet han dog omskriver Forholdet derhen, at det var den strammere Kreditpolitik's Indflydelse paa Stemningen indenfor den amerikanske Forretningsverden, der gjorde Udslaget, hvorfor han ogsaa advarer imod at gøre Brug af stærke Midler, fordi Udslaget er saa uberegneligt (cit. Afhandling i *Økonomisk Tidsskrift*, 1925). Ogsaa Montgomery, der i den cit. Afhandling i *Økonomisk Tidsskrift*, 1923 giver en omhyggelig Fremstilling af Prisudviklingen i Amerika i 1920, lader den mere restriktive Kreditpolitik være den afgørende Aarsag, saa langt at ogsaa det indledende Prisfald for Raasilke, der kom til Amerika fra Japan, føres tilbage til den amerikanske Kreditindskrænkning. De stadig i Afhandlingen opdukkede Antagelser af Kreditindskrænkningens Betydning for det sig udviklende Prisfald, forekommer dog ret løst paahæftede den rent faktiske, instruktive Fremstilling. Stærkt kritisk overfor den her fremførte Anskuelse stiller sig bl. a. B. M. Anderson (*The Chase Economic Bulletin* Nr. 3 og 5).

²⁾ Dette er Montgomerys Opfattelse, jfr. den cit. Afh. I Modsetning hertil bl. a. Anna Youngman: *The Efficacy of Changes in the Discount Rates of the Federal Reserve Banks* i *The American Economic Review*, 1921.

ret vovsomt, eftersom der slet ikke forefindes nogen fast Forskel mellem Diskontoen og Markedsrenten; thi dette tyder paa, at Renten i det aabne Marked i Virkeligheden har fulgt sine egne Veje, afhængig af Aarsager, der ligger udenfor den noterede Rediskonteringssats. Men helt uanset dette Forhold, er det i det hele taget en ganske ensidig Betragtning at opfatte Rentens Højde som dannende Nøglen til Forstaaelsen af Prisstigningens Ophør. Naturligvis udgør Renten et Omkostningselement og virker derfor ogsaa med til at indsnævre den Profitmargin, hvis Forsvinden maa bringe en Konjunkturopgang til Ophør, men den er som saadant i Almindelighed kun af mere underordnet Betydning og spiller i hvert Fald i den her givne Forbindelse en ganske ringe Rolle i Sammenligning med andre, parallelt virkende Forhold.

Noget større Betydning maa der vist derimod tillægges den Kreditindskrænkning, der navnlig hen paa Sommeren sættes i Værk af adskillige Banker, fremkaldt af den stigende Stramhed paa Pengemarkedet og fremmet af Reservebankernes Diskontoforhøjelse i Juni i Forbindelse med det moralske Pres, som disse udøvede overfor de af dem afhængige Banker. Men der bliver dog ogsaa for dette Forholds Vedkommende kun Tale om Fremskyndelse af Tidspunktet for Vendingens Indtræden. Konjunkturuomslagets Nødvendighed var derimod betinget af helt andre Omstændigheder, og dette vilde være sket, selv om Reservebankerne havde raadet over væsentlig større Reserver, end de faktisk gjorde, og saaledes vilde have været i Stand til at finansiere Opgangskonjunkturen endnu et Stykke. Omslaget maatte komme, og en kunstig Rigelighed paa Penge- og Kapitalmarkedet kunde kun have forhalet Omslaget. Nu virkede den skete Stramning som en Forkortelse af Opgangsperioden og mildnede forsaasidt tværtimod Omslaget, der muligt ellers vilde have antaget Form af en akut Krise.

At nævne Rentestigningen eller Kreditstramningen iøvrigt som Momenter af mere væsentlig Betydning for, endside som den afgørende Aarsag til Konjunkturuomslaget er en Forklaring, der alene holder sig til Tingenes Overflade, eller et Udslag af den Opfattelse, at enhver almindelig Prisbevægelse til syvende og sidst lader sig føre tilbage til en Ændring i Om sætningsmidlernes Kvantitet som Aarsag, en Opfattelse, der ganske vist er ret almindelig, men som ikke desto mindre kun er et bekvemt Postulat uden Rod i Virkeligheden.

Medens der saaledes ingen Forholdsmæssighed er i den Betragtning, der vil give Reservebankernes Politik Æren for

Konjunkturopgangens Standsning, gælder det samme tildels ogsaa den Kritik, der har været udøvet overfor den efter Standsningen fulgte Politik. Naar Reservebankerne, trods denne, forhøjede Diskontoen yderligere i Juni, virkede dette efter Kritikkens Opfattelse som en væsentlig, men ganske unødvendig Forværrelse af den indledede Depression, og dette skærpedes yderligere derved, at den høje Diskonto fastholdtes til ind i 1921. Diskontoforhøjelsen i Juni var i Virkeligheden kun en Genoprettelse af det under de givne Omstændigheder naturlige Forhold mellem Diskontoen og Renten i det aabne Marked. I Marts—April havde denne sidste kun været $1\frac{1}{2}$ pCt. højere end Diskontoen, men steg derefter saaledes, at den i Slutningen af Maj var $1\frac{1}{2}$ pCt. højere. Med Diskontoforhøjelsen i Juni af 1 pCt. genoprettedes altsaa blot Forholdet i Marts—April, hvilket dog forøvrigt snart igen forrykkedes, og Aaret ud holdt Markedsrenten sig ca. 1 pCt. over Diskontoen. Diskontoforhøjelsen i Juni var saaledes ingen Aarsag til den voksende Stramning paa Kapitalmarkedet men kun et Udslag heraf, og et Forsøg fra Reservebankernes Side paa ikke at følge Markedet vilde simpelt hen have tappet dem for deres Reserver. Og ogsaa i den efterfølgende Tid var i Virkeligheden Renten i det aabne Marked det styrende Element, og Diskontoen reduceredes først i Foraaret 1921, efterat Renten i Markedet var faldet. Muligt er det ganske vist, at Reservebankerne vilde have kunnet fremkalde en Formindskelse af Markedsrenten gennem en resolut Diskontonedsættelse fra det Tidspunkt, da Trækket paa dem aftog, og deres Reservestilling saaledes var i Bedring. Men dette var næppe Tilfældet før sidst paa Aaret, og saa sent vilde en Rentenedsættelse næppe have faaet nogen Betydning eller i nævneværdig Grad evnet at mildne Depressionen eller hæmme Prisfaldet.

III.

Efter det store Prisfald 1920—21 holdt Engros-Varepriserne sig gsnlt. saa at sige konstant indtil Foraaret 1922, og jævnløbende hermed raadede fortsat Depression med stærkt nedsat Produktion, navnlig indenfor Industrien. Den fra Opgangstiden arvede Mangel paa Forholdsmæssighed indenfor Erhvervslivet, yderligere skærpet gennem det voldsomme Nedslag, udlignedes efterhaanden. Dog ikke fuldstændig; Arbejdslønnen i Industrien faldt kun lidt, omend Arbejdsomkostningerne noget mere, fordi Arbejdseffektiviteten hurtigt naaede sin gamle Højde. Desuden varede det lige til Foraaret 1922, inden den for-

holdsvis stærkere Prisnedgang for industrielle Raavarer igen havde rettet sig, og for Landbruget, hvor Prisfaldet havde været endnu større og følte særlig hårdt, tog Depressionen Form af en virkelig Krise, der varede ved ind i 1924. Men ellers faldt Priserne og Produktionen efterhaanden i Leje, og-saa derved at Erhvervslivet hurtigt erkendte de ændrede Afsætningskaar og indstillede sig derefter. Eksportmarkedets store Betydning under Krigen og i Aarene umiddelbart derefter var borte og Hjemmemarkedet igen ganske dominerende. Det var navnlig Eksporten til Europa af færdige Varer, der reduceredes, uden at Eksporten af Raavarer til Gengæld varigt vandt frem, hvorfor ogsaa Europas Betydning som Afsætningsmarked stærkt formindskedes; den gamle Verdensdel aftog i de følgende Aar ikke mere end godt Halvdelen af den amerikanske Eksport mod ca. 60 pCt. før Krigen og ca. 70 pCt. i 1915—16.

Og dertil kom, at Penge- og Kapitalmarkedet efterhaanden bedredes væsentlig. Endnu Maj 1921 var Rentefoden 7 pCt., men faldt derefter hastigt og var midt i 1922 naaet ned paa 4 pCt. Efterhaanden som Likvidationsprocessen skred frem, maatte naturligvis Bankernes Udlaan formindskes, men deres Midler reduceredes ikke saa stærkt, bl. a. fordi Landets Overskud paa Betalingsbalancen i 1921 for en ikke ubetydelig Del drog hjem i Form af Guld (6 å 700 Mill. Doll.). Resultatet deraf blev stærkt formindsket Træk paa Reservebankerne, og disses Seddeludstedelse, der kulminerede Dec. 1920 med ca. 3300 Mill. Doll., naaede ned paa Minimum Juni 1922 med ca. 2100 Mill. Doll., og da det tilflydende Guld praktisk talt alt havnede hos Reservebankerne, steg Guldreserven og udgjorde i Foraaret 1922: 78 pCt. af udstedte Sedler og Depositaforpligtelser mod 43 pCt. i Efteraaret 1920.

Der raadedes saaledes i Foraaret 1922 over en betydelig Finansieringsreserve, uden at der dog fra Reservebankernes Side blev gjort noget Forsøg paa at tvinge den ud paa Markedet. De holdt vedblivende Diskontoen under Renten i det aabne Marked, fulgte dennes Fald indtil Begyndelsen af 1922 men undlod derefter dette, hvoraf naturligvis fulgte, at Redis-kontering hos Reservebankerne indskrænkedes til et Minimum (ca. 500 Mill. Doll. midt i 1922 mod ca. 2700 Mill. i Slutningen af 1920), og enhver Forbindelse mellem Diskontoen og Markedsrenten fuldstændig afbrødes.

Den ny Opgang, som indlededes i Foraaret 1922, var Reservebankerne saaledes ganske uden Indflydelse paa; den groede ud af selve de økonomiske Forhold og maatte nød-

vendigvis melde sig, efter at disse var kommet nogenlunde i Ligevægt, samtidig med at der var rigeligt med Midler i Markedet til at hæve Produktionen op over 1921's unormalt lave Niveau.

Prisopgangen, der var ret stærk indtil Juli, genoptoges om end noget svagere i de første Maaneder af 1923, hvorefter der indtraadte en Reaktion, der varede ved til henimod Midten af 1924; derefter steg Priserne paa ny. Under Prisopgangen laa som sædvanlig Raavarer i Spidsen, steg tidligst og stærkest, medens færdige Varer fulgte langsomt efter og tilsidst ved ikke at kunne vinde med satte en Stopper for en Fortsættelse af Prisstigningen for Raavarer. Den forholdsvis høje industrielle Arbejds løn, der tilmed i 1923 var i yderligere Opgang, bl. a. som Følge af Indvandringsbegrænsningen, dannede ganske vist et godt Grundlag for at føre selv en betydelig Prisstigning igennem til Forbruget, men det var Landbrugets Købeevne, der svigtede. Det store Prisnedslag havde som alt nævnt særlig ramt Landbruget, og dets relative Købeevne var i 1922, maalt ved Forholdet mellem det almindelige Prisniveau og Prisniveauet for Landbrugsvarer, omtrent en Femtedel under Aarene før Krigen.¹⁾ Forholdet bedredes vel nok efterhaanden, navnlig for Korn og Bomuld, men for animalske Produkter var Priserne endnu i 1924 overordentlig lave. Under disse Omstændigheder maatte en amerikansk Konjunkturudvikling, der, saaledes som Forholdene nu engang laa i Europa, maatte bæres af Hjemmemarkedet, forholdsvis hurtigt komme til Standsning, selv om ogsaa Pengemarkedet bød al fornøden Mulighed for dens Financiering. Saalænge Produktionsudvidelsen lod sig gennemføre uden at kræve nogen større Prisstigning paa de færdige Varer, fordi de voksende Udgifter til Raavarer afbalanceredes med billigere Produktion iøvrigt f. Eks. gennem større Arbejdseffektivitet, bedre Udnyttelse af Produktionsapparatets Kapacitet m. v., var alt vel, men naar disse Muligheder var udtømt, og Udligningen altsaa skulde ske gennem en fortsat Prisforhøjelse for de færdige Varer, maatte Landbrugets nedsatte Købeevne virke som en Bremse paa Udviklingen, uden dog at nødvendiggøre noget egentligt Tilbageslag, der jo heller ikke indtraf, saa meget mindre som Landbrugets relative Købeevne var i Fremgang og i 1923 var naaet frem til kun 13 pCt. under Førkrigsaaarene.

¹⁾ G. F. Warren: The Agricultural Depression i Quarterly Journal of Economics, 1924.

Den Stigning i den amerikanske Produktion, der navnlig tog Fart fra Midten af 1922 og kulminerede i Foraaret 1923, holdt sig derfor ogsaa nogenlunde Aaret ud, og ej heller i det følgende Aar var Produktionen synderlig nedsat, hvilket altsaa vil sige, at Produktionen gennem den skete Udvikling kun var løftet op fra det unormalt lave Niveau, Krisenedslaget havde ført med sig, i sit naturlige Leje.

Den stærkt forøgede Produktion finansieredes trods stigende Priser uden Vanskelighed af Bankerne. Medvirkende hertil var den fortsatte Guldimport, der vel holdt sig betydelig under Tilførslen i 1921, fordi der nu ikke fandtes synderlig mere Guld i Europa til Realisering, men dog i hvert af Aarene 1922—24 laa mellem 200 og 300 Mill. Doll. I Modsætning til 1921, hvor det importerede Guld udelukkende anvendtes til Forøgelse af Reservebankernes Guldbeholdning, idet den cirkulerende Pengemængde tværtimod i Løbet af dette Aar formindskedes med ca. 900 Mill. Doll., gik i de følgende Aar og navnlig i 1923 Guldets delvis over i Omsætningen i Form af Banksedler eller Guldcertifikater, ganske i Forhold til som Markedet krævede det.

Enhver nødvendig Forøgelse af den cirkulerende Pengemængde fyldestgjordes let, saaledes at en Udvidelse af Bankernes Kreditgivning, der i de 3 Aar udgjorde over 5 Milliarder Doll. (fra godt 40 til mellem 45 og 46 Milliarder Doll.), ikke paa dette Punkt mødte nogensomhelst Hindring. Kreditten tilpassedes uden Vanskelighed efter Erhvervslivets Trang, og tilmed uden at det viste sig fornødent at tage Centralbankernes Reserver i stærkere Brug. Disses samlede Udlaan (earning assets), der i Slutningen af 1920 havde kulmineret med ca. 3300 Mill. Doll., men derefter indtil Foraaret 1922 var nedbragt til ca. 1200 Mill. Doll., laa i den følgende Tid forholdsvis fast og bevægede sig til Udgangen af 1923 mellem 1000 og 1200 Mill. Doll. I 1924, hvor der indtraadte nogen Afmattelse efter den stærke Anspændelse i det foregaaende Aar, var Udlaanene tilmed faldende for dog atter at naa op i det sædvanlige Niveau henimod Aarets Slutning¹⁾. Finansieringen

¹⁾ Da Seddeludstedelsen samhørende hermed naturligvis ogsaa holdt sig ret uforandret, og Guldbeholdningen fortsat voksede, vilde dette have ført til en endnu højere Gulddækningsprocent end de 78 fra Foraaret 1922, men samtidig steg den hos Reservebankerne indstaaende Dækning overfor Bankernes stærkt voksende Deposita, der efter den amerikanske Bankordning kræver delvis Gulddækning, og Gulddækningsprocenten holdt sig derfor 1922—24 nogenlunde uforandret og var i Begyndelsen af 1925 stadig lidt over 75 eller i Virkeligheden ganske den samme som i Foraaret 1922.

af det store Opsving besørgedes saaledes i Virkeligheden af de almindelige Banker paa egen Haand ved Hjælp af Landets egen Opsparing og den Kreditten iboende Elasticitet, idet Markedets hermed samhørende Krav til forøget Pengecirkulation fyldestgjordes gennem Guldimporten.

Nu betyder ganske vist den Omstændighed, at Reservebankernes samlede Udlaan har holdt sig nogenlunde konstant, ikke, at det umiddelbare Træk paa dem fra de almindelige Bankers Side ogsaa har været konstant, men blot at de Svingninger, der har været i deres Rediskonteringsvirksomhed, er afbalanceret gennem modsvarende Bevægelser i deres Køb af Papirer eller Accepter i det aabne Marked. I 1922, da Trækket paa Reservebankerne i Form af Rediskontering udviser en udpræget Bølgedal med Minimum midt i Aaret, øgede Reservebankerne nogenlunde forholdsvis deres Køb i Markedet, medens det omvendte var Tilfældet i 1923, hvor Bankernes Træk paa Reservebankerne var stærkt stigende. Dette faar dog naturligvis ingen Betydning for det Omfang, hvori Reservebankerne i det hele taget har deltaget i Erhvervslivets Financiering, men vedrører alene Formen derfor, thi ved Køb i det aabne Marked aflastes Kreditkravet paa Bankerne, medens Salg i Markedet øger dem. Gennem den fulgte Politik, at holde Reservebankernes samlede Udlaan konstant, har disse altsaa overfor det skete Opsving stillet sig ganske passive, ikke deltaget i dets Financiering men ej heller prøvet at unddrage Markedet Midler dertil; de har ladet Markedet passe sig selv, hverken støttet eller bremset det.

En noget lignende Passivitet overfor Opgangen 1922—23 kendetegner ogsaa deres Diskontopolitik. Markedsrenten i New York, der midt i 1922 var naaet ned paa 4 pCt., steg derefter jævnt, efterhaanden som Kravet paa Bankerne voksede, for i Begyndelsen af 1923 at nærme sig 5 pCt. I 1923 strammedes Markedet yderligere, og Renten holdt sig mellem 5 og $5\frac{1}{2}$ pCt. for endelig fra Midten af 1924 at gaa ned under 5 og i Begyndelsen af 1925 at ligge mellem 4 og $4\frac{1}{2}$. Det var en fuldkommen jævn og gradvis Bevægelse, der nøje rettede sig efter Markedets vekslende Tilstand. Den af Reservebanken i New York noterede Diskonto holdtes paa 4 indtil Slutningen af Februar 1923, hvorefter den forhøjedes til $4\frac{1}{2}$, efter at Markedsrenten forud var steget jævnt fra ca. 4 til 5. Den skete Diskontoforhøjelse betød saaledes i Virkeligheden kun en Følgen efter, en Konstatering af den alt indtraadte Stigning i Markedsrenten, og at tillægge den nogen Indflydelse

i Henseende til at bremse en løbende Konjunkturudvikling synes mere end vanskelig at begrunde¹⁾.

Den afgørende Forklaring til at Opgangen brødes, maa søges helt andre Steder, udenfor saavel Kapitalmarkedet i Almindelighed som dog navnlig Reservebankernes Diskontopolitik. Aarsagen laa i selve Opgangens indre Struktur. Den havde i Virkeligheden kun i ringe Grad Præg af en egentlig Konjunkturudvikling, og som saadan bragtes den hurtig til Standsning af Landbrugets nedsatte Købeevne; bedre lader den sig karakterisere som en simpel Genoprettelse af det for det amerikanske Erhvervsliv naturlige Niveau.

Noget mere aktiv synes for en umiddelbar Betragtning Diskontopolitiken i 1924 at have været, idet der i dette Aar foretoges en Række Nedsættelser, der bragte Diskontoen ned fra $4\frac{1}{2}$ til 3, hvoraf i hvert Fald en enkelt gik forud for det tilsvarende Fald i Markedsrenten. At dermed skulde have været tilsigtet at standse den Reaktion, som Prisniveauet opviste i 1924 overfor Prisstigningen i 1922—23, saaledes som Cassel mener²⁾, maa dog anses for ganske usandsynlig og iøvrigt ogsaa i Modstrid med saavel Federal Reserve Boards erklærede Retningslinjer som den Stilling, Reservebankerne indtog overfor den forudgaaende Prisstigning. Nedsættelserne afspejler næppe andet end Pengemarkedets Tilstand, der var ualmindelig let i 1924, og som bl. a. gav sig Udtryk deri, at Redis-konteringen hos Reservebankerne formindskedes gennem hele Aaret og i November var helt nede paa 200 Mill. Doll. eller lavere end nogensinde tidligere.

¹⁾ Dette synes dog nærmest at være Montgomerys Opfattelse i en Artikel i Ekonomiska Samfundets Tidsskrift (Helsingfors 1924) om den amerikanske Konjunkturudvikling siden 1921.

²⁾ Stabiliseringsproblemet eller vägen till et fast penningväsen S. 165.

DEN DANSKE SKOV SOM FORMUEGENSTAND OG PRODUKTIONSFAKTOR.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening Tirsdag d. 3. November 1925.

Af A. Howard Grøn.

Det danske Skovbrug er som Erhverv kun af underordnet Betydning i Sammenligning med Danmarks bærende Erhverv.

Efter den sidst optagne officielle Statistik¹⁾ raader Skovbruget kun over ca. 367,000 ha eller 8,5 pCt. af det hele Landomraade. Selve det træbevoksede Areal omfatter imidlertid ikke mere end 323,000 ha; Resten er Tjenestejorder, Enge, Veje m. m. Ved Vurderingen til Ejendomsskyld i 1924 blev 1898 Skovejendomme med 263,000 ha vurderet til 148,4 Mill. Kr.²⁾. Tillægger man skønsvis de ikke særskilt, men i Forbindelse med anden Jordejendom vurderede Skove samme gennemsnitlige Værdi pr. ha, har de danske Skove ialt en Værdi af ca. 211 Mill. Kr. eller kun 3 pCt. af den samlede Ejendomsskyldværdi af faste Ejendomme i Landdistrikterne.

Vedmasseproduktionen i de danske Skove kan langt fra dække Landets Forbrug af Træ. Der hugges gennemsnitlig aarligt ca. 150,000 m³ til en Salgsværdi af ca. 26 Mill. Kr., men der indføres aarligt for ca. 100 Mill. Kr. Træ og Trævarer³⁾.

Paa Grund af sit ringe Omfang og den deraf følgende underordnede Betydning i erhvervsmæssig Henseende er Skovbruget indenfor Finans- og Lovgivningskredse i den sidste Menneskealder ikke blevet omfattet med nogen særlig Inter-

¹⁾ Statistiske Efterretninger 1925 pag. 181 og flg.

²⁾ Statistisk Aarbog 1925 pag. 41.

³⁾ Statistiske Efterretninger 1925 pag. 182.

esse¹⁾, og derfor hersker der almindeligvis nogen Uklarhed med Hensyn til Skovbrugets økonomiske Kaar. Heri maa fortrinsvis søges Aarsagen til det daarlige Renomé, Skovbruget har i det almene økonomiske Omdømme, der til Stadighed giver sig Udtryk i det fra Fædrene nedarvede Dogme: Skov giver kun 2 pCt.; eller som det paa tysk er blevet formet i et Ordspil: Die Waldwirtschaft ist eine Lust- und Verlustwirtschaft.

Som de samfundsøkonomiske Forhold har udviklet sig gennem de senere Aar, maa det danske Skovbrug imidlertid søge nærmere Tilknytning til Handels- og Finansskredse. En kortere Udredning af Skovbrugets Økonomi kan derfor muligvis være til Gavn paa forskellig Maade.

Skovbesiddelsen er som Formuegenstand ikke noget homøgent Hele, men ligesom saa mange andre produktive Formuebesiddelser opbygget af flere forskellige Faktorer af vidt forskellig økonomisk Natur.

Jorden er den første af disse Faktorer. Under frie Produktionsforhold har Skovjorden alle økonomiske Karaktertræk tilfælles med Agerjorden. I privatøkonomisk Ombytningsejemed kan dens Værdi sættes lig med den kapitaliserede Jordrente, idet dette Ord her anvendes med den oprindelige, af Ricardo givne Definition. I privatøkonomisk Henseende kan Jordværdien gennem Ombytning eller Belaaning helt eller delvis consumeres; i samfundsøkonomisk Henseende har Skovjorden derimod ligesom al anden Jord kun Værdi som en Produktionsfaktor, der i Forbindelse med Kapital og Arbejde kan afkaste et forøget Produktionsudbytte.

Vedforraadet er den anden af Skovformuens Faktorer. Dette Vedforraad — den levende, voksende, ja man kunde fristes til at sige arbejdende Træbestand —, er en ren Kapitalfaktor af samme Art som Kreaturerne i et Landbrug. I Kulturskoven, hvor de fra Fortiden nedarvede Vedforraad forlængst er opbrugt, er det nuværende Vedforraad ligesom de fleste andre Kapitaler tilvejebragt alene ved Opsparing — ved Accumulering af uhævet Jordrente og Vedtilvækst — og Vedkapitalen kan i Modsætning til Jordværdien saavel i privatøkonomisk som i samfundsøkonomisk Henseende consumeres i sin Helhed. Vil man skelne mellem fast og flydende Kapital, maa Vedmassekapitalen endvidere nærmest betegnes som fly-

¹⁾ Til Forskel herfra kan det anføres, at skovbrugsøkonomiske Spørgsmaal omkring Midten af forrige Aarhundrede saavel paa Tinge som i Forenings- og Selskabslivet var til hyppig og ivrig Diskussion. Se bl. a. Rigsdagstidende for Aarene 1850—70.

dende Kapital, idet den indgaar i Produktionen ligesom en Raavarekapital i en Fabrikationsvirksomhed og udgør en væsentlig Del af de færdige Produkter.

Jordværdien og Vedkapitalen udgør tilsammen mindst $\frac{3}{4}$ af Skovformuen. Den resterende Del er en fast Kapital i Form af Bygninger, Veje, Grøfter, Hegn, Inventar m. m. og en flydende Kapital i Form af Driftskapital. Efter Vurderingen i 1924 andrager efter Oplysninger fra 86 danske Skovdistrikter¹⁾ Bygningsværdien i Skovbruget kun ca. 14 pCt. af Ejendoms-skyldværdien, medens Bygningsværdien for Agerbrugsejendommenes Vedkommende dækkede ca. 53 pCt. af Ejendomsskyldværdien²⁾.

Hvorledes virker nu disse Formuefaktorer i Forbindelse med den fornødne Arbejdsmængde sammen i Produktionen?

I det kulturmæssigt drevne Skovbrug, hvormed Fremstillingen her alene drejer sig, bestaar Skoven af en Række forskellige Bevoksninger hver med sin Træart og paa sit Alderstidspunkt, og en saadan Bevoksning Liv former sig paa følgende Maade. Bevoksningen fremkommer ved „Selvsaaning“ eller gennem kunstige Kulturforanstaltninger — Saaning eller Plantning — paa et Areal, hvor en gammel Bevoksning er helt eller delvis afskovet, eventuelt paa jomfruelig Jord eller gammel Agermark, som tages ud til „Skovopelskning“. Naar Kulturforanstaltningerne først er lykkeligt tilendebragt, passer Bevoksningen sig selv gennem en længere Aarrække. Gennem Træernes Vækst opsamles Aar for Aar en stadig større og større Vedmasse, der saaledes i sig rummer Værdien af den accumulerede Jordrente med Rentes Rente. Efter nogle Aars Forløb er Bevoksningen saa tæt, at der ved Hugst maa lyses i den for at give de bedste Træer bedre Livsvilkkaar³⁾. Ved Hugsten hæves en mindre Del af den i de foregaaende Aar opsparede Vedkapital, men den resterende Del arbejder videre med forøget Tilvækstevne, indtil der atter nogle Aar senere maa foretages en ny „Udhugning“ for at mildne den med Træernes tiltagende Størrelse mere og mere skærpede Konkurrence om Livsfornødenhederne. Disse Udhugninger gentages Bevoksningens Liv igennem med et passende Antal Aars Mellemrum, indtil det omsider — i Løbet af 60—80—

¹⁾ Fra Skoven og Træmarkedet 1925 pag. 133.

²⁾ Statistisk Aarbog 1925 pag. 41.

³⁾ Angaaende den naturhistoriske Udredning af en Træbestands Livsløb og Udhugningens Betydning for dette se: A. Howard Grøn: Skov og Folk (Kbh. 1925) pag. 54 og flg.

100 eller 120 Aar, alt efter Bevoksningens Træart og Jordens Bonitet — er opsamlet en saa stor Vedmasse saavel i de enkelte efter de mange Udhugninger endnu resterende Træer som i den hele Bevoksning, at den aarlige Tilvækst ikke staar i noget rimeligt Forhold til den arbejdende Vedkapital. Bevoksningen har da naaet sin økonomiske Modenhedsalder og er tjenlig til Hugst i sin Helhed. Der foretages derfor en Hovedskovning d. v. s. hele den opsparede Vedkapital hæves paa een Gang eller eventuelt af Hensyn til Opelskningen af den næste Trægeneration i Løbet af en kortere Aarrække.

Ved Opmaalning af den staaende og ved hver Udhugning skovede Vedmasse kan der Alderstrin for Alderstrin tilvejebringes talmæssigt Udtryk for Vækstforløbet, hvoraf der da i tabellarisk Form kan gives et Billede som f. Eks. omstaaende Tilvækstoversigt for Bøg paa Vemmetofte Klosters Skovdistrikt.

Ingen Skov er dog opbygget med en saadan Regelmæssighed som vist i en Tilvækstoversigt. I den naturlige Skov findes der som Regel Bevoksninger af flere forskellige Træarter, og de enkelte Bevoksninger kan være af blandet Sammensætning; Fordelingen over Alderstrinene kan ogsaa være særdeles ulige med en Overvægt af gamle Bevoksninger og faa unge eller omvendt.

Den aarlige Hugst udgøres af et Hovedskovningsudbytte fra de i deres Helhed hugstmodne Bevoksninger plus et Udhugningsudbytte fra de yngre Bevoksninger, som i det paa-gældende Aar bliver udtyndet. Skovdriftens Nettoudbytte bliver da Nettoværdien — Salgsværdien minus Hugst- og Administrationsudgifter m. m. — af den skovede Vedmasse minus de af Hovedskovningen forårsagede Kulturudgifter.

Kaldes Hugstudbyttets Nettoværdi: Hg, Kulturudgifterne: K, den hele Skovværdi: Sk, Skovarealets Jordværdi: AJ, Vedforraadets Værdi: F og Summen af de øvrige Kapitalværdier: S, faas, idet Tidens og Stedets almindelige Rentefod er p, følgende matematiske Udtryk for Skovdriftens økonomiske Balance:

$$Sk = AJ + F + S = \frac{Hg \div K}{0, op}$$

eller udtrykt i Ord: Skovformuefaktorernes samlede Værdi, Skovværdien, er lig med det kapitaliserede Nettoudbytte.

Under helt frie Produktionsforhold, hvor Kapitalværdien efter de vekslende privatøkonomiske Interesser kan consumeres eller ombyttes, er det ved en nøgtern økonomisk Betragtning umiddelbart indlysende, at der af Driftsudbyttet forlods maa

Tilvækstoversigt for Bøg ¹⁾

Vemmetofte Klosters Skovdistrikt 1922.

1 ha

Alder	Før Udhugning				Udhugning		Efter Udhugning		Tilvækst		Alder
Aar	Stamtal Stk.	Middelhøjde m	Middeldiameter 1,3 m over Jorden cm	Vedmasse m ³	Vedmasse m ³	Aarlig Udhugningsprocent	Middelhøjde m	Vedmasse m ³	Vedmasse m ³	Aarlig Tilvækstprocent	Aar
25	3313	10,9	10	158	18	3,9	11,2	140	34	7,2	25
28	2459	11,9	12	174	20	3,9	12,2	154	38	7,3	28
31	1881	13,0	13	192	23	3,8	13,3	169	41	7,2	31
34	1521	14,0	15	210	26	3,4	14,3	184	44	5,3	34
38	1180	15,0	17	228	29	3,4	15,3	199	48	5,3	38
42	951	16,0	19	247	32	3,4	16,3	215	51	5,3	42
46	783	17,0	21	266	35	3,4	17,3	231	54	5,2	46
50	665	18,0	23	285	38	2,9	18,3	247	60	4,3	50
55	552	19,1	25	307	41	2,9	19,4	266	64	4,3	55
60	471	20,1	27	330	46	2,5	20,4	284	72	3,8	60
66	392	21,3	30	356	50	2,5	21,6	306	75	3,6	66
72	335	22,4	33	381	54	2,2	22,7	327	86	3,3	72
79	284	23,7	36	413	60	2,2	24,0	353	90	3,2	79
86	247	24,9	39	443	65	2,0	25,2	378	99	2,9	86
94	212	26,2	43	477	72	2,0	26,5	405	105	2,8	94
102	185	27,4	46	510	78	1,9	27,7	432	117	2,6	102
111	162	28,8	50	549	83	1,8	29,1	466	119	2,5	111
120	142	30,0	54	585							120

Ialt Udhugning 770 m³, Hovedskovning 585 m³.Gennemsnitlig aarlig Hugst pr. ha: 11,3 m³.Vedforraad gennemsnitligt pr. ha: 292 m³.

Gennemsnitlig aarlig Tilvækst: 3,9 pCt.

¹⁾ I. M. Dalgas: Tilvækst- og Udbytteoversigter over danske Skovtræer (København 1920) indeholder en lang Række lignende Oversigter, nemlig 36 for Bøg, 14 for Eg, 1 for Rødeg, 3 for Ask, 2 for Avnbøg, 2 for Birk, 1 for Rødel, 17 for Rødgran, 2 for Skovfyr, 4 for Bjærgfyr, 2 for Ædelgran, 1 for Weymuthsfyr, 1 for Douglasgran, 1 for Sitkagran og 1 for Lærk.

tilskrives de mere likvide, rene Kapitalfaktorer en saa stor Andel, at de naturligt fastholdes i det paagældende Brug, d. v. s. en Andel, som mindst svarer til Tidens og Stedets almindelige Forrentning af arbejdende Kapitaler, som er anbragt under tilsvarende Risikoforhold. Resten af Driftsudbyttet bliver da den Jordrente, som Skovdriften formaar at udvinde af den anvendte Jord, og Skovbrugets fortsatte Eksistensmulighed beror alene paa, om denne Jordrente er lig med eller større end den Jordrente, som en anden Brugsart eventuelt kan bringe ud af samme Jord.

Af det foran givne Udtryk for Skovdriftens økonomiske Balance kan uddrages følgende Formel for Skovbrugets Jordværdi (den kapitaliserede Jordrente).:

$$AJ = \frac{Hg \div K \div F \cdot 0,0p - S \cdot 0,0p}{0,0p}$$

og det maa være det rent økonomiske Skovbrugs Maal at tilvejebringe og arbejde med saadanne Værdier for Hg, K, F og S, at der fremkommer et Maksimum af AJ.

Lige siden den tyske Skovbrugsøkonom, Pressler, i 1860 i sit Værk: „Rationeller Waldwirt“, gjorde sig til Talsmand for dette økonomiske Princip, som han kaldte: Die Bodenrein-ertragslehre, har det haft saavel fanatiske Tilhængere som uforsonlige Modstandere. Fra Modstandernes Side blev det straks paavist, at økonomiske Beregninger udført efter dette Princip og paa Basis af de i Skoven faktisk forekommende Værdier for Vedforraad og Hugstudbytte i talrige Tilfælde førte til meningsløse Resultater, idet Jordværdierne blev negative. Dette betyder imidlertid blot, at Skovdriften under den paagældende Form end ikke formaar at yde almindelig Rente af Kapitalværdierne. Teoriens Tilhængere hævdede derfor ogsaa, at man ved at formindske de alt for store rentekrævende Vedforraad kunde opnaa acceptable Jordværdier. Ved Alderstrin for Alderstrin at indsætte Tallene fra Tilvæksoversigter i Jordværdiformlerne, beregnede man saa den Omdriftsalder og det, som man dengang mente, alene af Omdriftsalderen afhængige Vedforraad, der gav Maksimum af Jordværdi. Beregningerne gav imidlertid som Regel saa lave Omdriftsaldre, — f. Eks. for Bøg 35—40 Aar — at det var ganske uantageligt i Praxis. Dette tilsyneladende uoverstigelige Gab mellem Teori og Praxis, blev af de rene Skovdyrkningsteknikere taget som Bevis paa Jordudbytteteoriens Urigtighed. Det hævdedes at ikke de privatøkonomiske, men kun de samfundsøkonomiske Interesser

bør have Indflydelse paa Skovbruget, hvis Produktionsformaal derfor heller ikke er Maksimum af Rente, men alene Maksimum af Masse¹⁾).

I Stedet for at gendrive Praksis med Praksis holdt Skovbrugsøkonomerne sig haardnakket til deres Formler og søgte gennem ofte rent dialektiske Diskussioner at bringe Regneresultaterne i bedre Overensstemmelse med Praksis. Den Størrelse man særlig har jongleret med er Rentefoden, der saavel direkte ved Tilskrivning af Renteudbytte til Kapitalværdierne og Kapitalisering af Nettoudbyttet som indirekte ved Beregning af Vedforraadet Fremstillingsværdi øver en meget betydelig Indflydelse paa Jordværdien. Kunde man blot regne med en tilstrækkelig lav Rentefod, f. Eks. 2, vilde alt være saare godt. Med den største Iver har man derfor forsøgt at bevise, at det ved skovbrugsøkonomiske Beregninger er rimeligt at regne med en betydeligt lavere Rentefod, end Tidens og Stedets almindelige²⁾. Resultatet af de mange Anstrengelser har imidlertid kun været negativt; de fremførte Argumenter har indenfor forstlige Kredse aldrig virket overbevisende, men kun ydermere styrket Troen paa den gamle Dogme: Skov giver kun 2 pCt.

Det havde været til uvurderlig Gavn for Skovbruget, om man straks fra første Færd i Stedet for kun at diskutere Teorier og abstrakte Formler havde studeret selve den levende, praktiske Skovbrugøkonomi.³⁾

Den egentlige Aarsag til, at Skovbruget i saa mange Tilfælde viser sig strengt økonomisk set at være en urentabel Bedrift, ligger i det særlige Forhold, at Verdensmarkedets Pris paa Træ ikke bestemmes af den skovdyrkningsmæssige Reproduktionspris, men af Salgsforholdene i de endnu meget

¹⁾ Se *Lemmel*: Die Bodenreinertragslehre in sozialökonomischen Lichte (Zeitschrift für Forst- und Jagdwesen Feb. 1925) pag. 96: „Die deutsche Forstwirtschaft muss produzieren, koste es, was es wolle“, og *Behmer*: Vårt skogbruk (Tidsskrift for skogbruk 1925) pag. 259: „Det skyldes den opfatning, at en bedrifts betydning ikke alene kan måles efter bedriftens netto-, men også efter dens bruttoavkastning.“

²⁾ De anførte Grunde har blandt andre været:

Træprisernes Tendens til stærkere Stigning end det almindelige Prisniveau, Skovbesiddelsens immaterielle Nytteyder, Skovbesiddelsens store Sikkerhed (ringe Risikopræmie), Kapitalanbringelsens Langvarighed i Forbindelse med en formentlig Tendens til Nedgang i den almindelige Rentefods Størrelse med stigende Samfundsudvikling.

³⁾ Som Eksempel paa den praktiske Skovbrugøkonomis Anvendelse indenfor det danske Skovbrug kan henvises til: *Prytz og Thymann* Driftsplan, Administration og Økonomi (Tidsskrift for Skovvæsen 1902 B., pag. 52 o. flg.).

skovrige Lande — Sverige, Finland, Rusland, Amerika — hvor Skovene fremdeles delvis betragtes og behandles, ikke som Jordbrug, med som naturskabte Materialforraad i Lighed med Kulminer og Malmlejer. Det er Arbejdslønnen i disse Lande i Forbindelse med Transportomkostningerne til Consumcentrene, der er afgørende for Verdensmarkedets Træpriser, og Priserne ligger ofte gennem lange Perioder saa lavt, at selve disse fjerne Vedforraad i og for sig er næsten værdiløse¹⁾. I det kulturmæssige Skovbrug skal Produktionsomkostningerne derfor, om Bruget skal være rentabelt, holdes indenfor den Margin, som fremkommer ved Forskel i Arbejdsløn og Forskel i Transportudgifter.

Praktiske Forsøg har imidlertid vist, at Skovbrugets Produktionsomkostninger gennem en mere intensiv Skovdrift kan nedbringes betydeligt. Gennem hyppigere og kraftigere Udhugninger kan det rentekrævende Vedforraad nedsættes i Størrelse samtidig med at de resterende Træers Vækstenergi paa Grund af den ved den stærkere Hugst formindskede indbyrdes Konkurrence stiger i kendelig Grad, og der kan saaledes i Løbet af kortere Tid og paa Basis af et mindre Vedforraad frembringes lige saa meget og lige saa stort Træ som i det mere extensive Skovbrug. I saa Henseende indtager det danske Skovbrug en førende Stilling i Verden²⁾. Vi producerer gennemsnitlig aarligt 7,2 m³ pr. ha skovbevokset Areal paa Basis af et gennemsnitligt Vedforraad af 217 m³ pr. ha³⁾. Det aarlige Vedudbytte andrager saaledes 3,3 pCt. af Vedforraadet. Til Sammenligning kan anføres, at de tyske Skove før Krigen gennemsnitlig aarligt gav 4,0 m³ pr. ha⁴⁾.

Selvfølgelig er der Grænser for, hvor højt Produktionsudbyttet kan presses op, og for, hvor langt Produktionsudgif-

¹⁾ O. Hellström: Sågverksindustrien i Handbok i Skogsteknologi (Stockholm 1922) p. 427 angiver følgende Middelpriiser pr. St. Petersborg-Standard af fra Sverige eksporterede Planker, Batten og Brædder, savede og høvede:

Aar:	1870	1874	1879	1880	1886	1890	1895	1900	1910
sv. Kr.:	98	172	97	125	88	100	105	125	152
	1914	1915	1920	1921					
	160	180	530	200					

Men samtidig anføres, at medens Fragten fra Sverige til England i 1870 var ca. 82 Kr. pr. Std., androg den i 1914 kun 20 Kr.

²⁾ H. Perrin: Le Danemark Forestier. Paris 1923, pag. 47—48 og 72.

³⁾ Fra Skoven og Træmarkedet. 1925, pag. 121 og 123.

⁴⁾ Hans Hausrath: Forstwesen, VII. Abteilung, III. Buch, Bd. II af Grundriss der Sozialökonomik. (Tübingen 1922), pag. 266.

terne kan presses ned, og man maa ingensinde gøre sig Haab om paa god Hvedejord ved Skovdyrkning at kunne frembringe et lige saa stort Jordudbytte som ved Kornavl.

Af Skovbrugets Historie fremgaar det endvidere, at Teorien om Jordudbyttets afgørende Betydning for Skovbrugets Bestaaen i sin inderste Kerne er absolut rigtig, idet man i de gamle Kulturlande, hvor Samfundsudviklingen for Agerbrugets Vedkommende har medført en stigende Jordrente, har været Vidne til omfattende Skovrydninger. Hvor man af samfundsmæssige Aarsager har villet standse denne Bevægelse, har det været nødvendigt at søge Hjælp i særlige Lovforanstaltninger, der i de fleste Tilfælde hovedsageligt har bestaaet i simpel Tvang, nemlig Forbud mod Skovrydning¹⁾.

Saaledes gik det ogsaa i Danmark, hvor 27. Septbr. 1805 udstedtes Forordningen: Om Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning i Kongeriget Danmark. Denne Forordning, der afløste alle ældre Skovforordninger vedrørende Privatskovbruget²⁾, og som endnu er den gældende Lov for de private Skove i Danmark, gaar almindeligvis under det meget misvisende Navn „Fredskovforordningen“, fordi den bandt og endnu binder Størstedelen af det danske Skovareal med en Skovtvang.

Det samfundøkonomisk rigtige eller urigtige i at fastholde et mere eller mindre urentabelt Skovbrug, vil det føre for vidt at diskutere nærmere her³⁾. Bevæggrundene for Datidens Statsmænd til ved en Skovtvang at bremse den fremadskridende Skovmishandling og Skovrydning, var fortrinsvis Angsten for Brændselsnød og Ønsket om til enhver Tid at kunne forsyne Krigsflaaden med Skibsbygningstømmer fra de hjemlige Skove. Om rent æstetiske Hensyn, om en Naturfredning i Nutidens Forstand, var der den Gang aldeles ingen Tale. Naar man valgte at bruge simpel Tvang og ikke ved Subsidier af forskellig Art søgte at gøre Skovbruget mere rentabelt, skyldtes det blandt andet, at saadanne rent merkantilistiske Foran-

¹⁾ *Hans Hausrath*: l. c. giver paa pag. 288—290 en kortfattet Oversigt over de fleste europæiske Landes Skovlovgivning. Udførligere Fremstillinger findes for Tysklands Vedkommende i *E. Rasch*: Die Feld- und Forstschutzgesetze (Berlin 1914 og Tillæg 1922), og for Frankrigs Vedkommende i *H. Bourdeaux*: Code Forestier (Paris 1922).

²⁾ For Statsskovenes Vedkommende gælder derimod endnu: „Forordning, angaaende de kongelige Skove og Tørvemoser udi Danmark“, af 18. April 1781.

³⁾ Der ligger her en interessant Opgave, som endnu ikke i Danmark har været optaget til Behandling af den samfundøkonomiske Videnskab.

staltninger rimeligvis vilde have mødt betydelig Modstand i den stærkt fysiokratisk prægede Tid. Det havde været retfærdigere, om hele Samfundet f. Eks. gennem en Told paa Trævarer og Brænde var kommet til at bære det økonomiske Tab ved Skovbrugets tvangsmæssige Opretholdelse, nu blev Byrden alene væltet over paa de øjeblikkelige Skovejere.

Den egentlige Fader til Fredskovsforordningen er *C. D. F. Reventlow*, — Geheimestatsministeren, Bondevennen — der selv var Skovej i stor Stil og ivrig Skovbrugsøkonom. Det var oprindelig Reventlows Mening, at Skovtvangen kun skulde være midlertidig¹⁾. Naar Skovejerne først fik lært at behandle deres Skov, saa at den gav et betydeligt større Vedudbytte, vilde Skovbrug vise sig at være en saa god Forretning, at al Tvang blev overflødig.

Reventlow foretog selv omfattende Udhugnings- og Tilvækstundersøgelser, som det desværre vil føre for vidt her at komme nærmere ind paa. Blot skal det nævnes, at det i væsentlig Grad er under Paavirkning af ham, at danske Skovbrugere har drevet de danske Skoves Produktionsevne saa højt tilvejs²⁾.

¹⁾ *C. D. F. Reventlow*: Forslag til en forbedret Skovdrift. (Kbh. 1879), pag. 3.

Se endvidere *A. Oppermann*: Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786—1886 i Tidsskr. f. Skovbrug, Bd. X, (1889), pag. 99 og 133.

²⁾ I sit Skrift: „Forslag til en forbedret Skovdrift“, som *Reventlow* udarbejdede efter i 1813 at have trukket sig tilbage fra sit Arbejde i Statens Tjeneste, paaviste han paa Basis af omfattende Maalinger og Tilvækstundersøgelser, at man ved en hensigtsmæssig Behandling af Skoven og navnlig ved rettidige, hyppige og kraftige Udhugninger, kan bringe Skoven til aarligt at yde 4 pCt. Tilvækst paa Vedforraadet. *Reventlow* naaede ikke inden sin Død, 11. Oktbr. 1927, at faa udgivet sit Værk, der hængtes i Archivet paa Christianssæde og i en tysk Afskrift paa Pederstrup. For det almene Skovbrug forblev *Reventlows* Ideer derfor endnu længe ukendte eller kun delvis kendte gennem nogle foreløbige Meddelelser i Videnskabernes Selskabs Skrifter for 1811 og 1813. Kun paa *Reventlows* egne Godser og paa Broderens Gods, Brahetrolleborg, kom hans Hugstprincipper en Tid lang tilnærmelsesvis til Udførelse i Praxis.

Først da *Reventlows* Manuskripter paa Overførster, Kammerherre *P. E. Müllers* Initiativ i 1876 blev fremdraget af Skovtaksator *Lilienskjold* og i 1879 udgivet af Jagtjunker *Gyldenfeldt*, begyndte de *reventlowske* Tanker at vinde frem til vort Skovbrug, og endelig i vore Dage er ved at opfyldes den Profeti, som allerede i 1837 blev udtalt af *Reventlows* Biograf *A. F. Bergsøe*, der i sit af Videnskabernes Selskab prisbelønnede Værk: „Geheimestatsminister Greve Christian Ditlev Frederik *Reventlow* som Kongens Embedsmand og Statens Borger“, anden Del, Side 147, skriver: „—; thi hvis det Rigtige i hans Theorier skulde vedblive at stadfæste sig, saaledes som de allerede have gjort det paa de enkelte Steder, hvor de ere blevne fulgte, da ville de gjøre Epoche, ikke blot i vort Fædreland, men i alle Staters Forstæsen“.

Fredskovsforordningen har imidlertid, paa Trods af endnu tildels mangelfulde Dyrkningsforanstaltninger, og selv om Træpriserne, takket være Transportvæsenets kolossale Udvikling, vedvarende har holdt sig lave, ad indirekte Vej i rent privat-økonomisk Henseende længe muliggjort et økonomisk forsvareligt Skovbrug. Fredskovsforordningen standsede nemlig ikke alene Skovrydningen, men den tvang ogsaa de Skovejere, som var økonomisk sundt tænkende, til at nedskrive deres Skovværdier i Forhold til det Tab, der skete her som overalt, hvor en privat Formuegenstand af Samfundsstyrelsen paalægges bestemte Baand. Skovtvangen virkede med andre Ord i skovbrugsøkonomisk Henseende paa tilsvarende Maade som en Rekonstruktion af et overkapitaliseret Forrettningsforetagende, hvis Værdier nedskrives.

En Sammenligning af Skovjordens Værdi med Værdien af Agerjord af samme Bonitet og Beliggenhed falder af sig selv bort, naar Jorden ifølge Lov kun maa bruges til Skovdyrkning, og et Vedforraad, der ikke frit kan realiseres, har kun Værdi i Forhold til sin Produktionsevne. Skovens Værdi som Formuegenstand kan derfor alene bestemmes ved Kapitalisering af det gennemsnitlige aarlige Nettoudbytte, uden Hensyn til den Ombyttingsværdi, de enkelte Formuefaktorer vilde have under helt frie Besiddelsesforhold. Det maa være det økonomiske Skovbrugs Maal at tilvejebringe det størst mulige, vedvarende, aarlige Nettoudbytte; men under Arbejdet herpaa er Beregningen af de enkelte Formuefaktorer's Størrelse ingenlunde værdiløs, idet saadanne Beregninger giver Udtryk for de forskellige Driftsforanstaltningers Indflydelse paa Værdistørrelserne. Ved Skovdyrkningen gælder det endvidere ikke alene om at anvende de fordelagtigste Dyrknings- og Hugstforanstaltninger, men ogsaa om paa enhver Jord at opelske netop den Træart, som med de givne Jordbunds- og Klimaforhold giver det største Udbytte, og dertil maa det stadigt iagttages, at der ikke arbejdes med unødigt store Vedforraad.

For at udrede et Skovbrugs sande Økonomi er det imidlertid først og fremmest nødvendigt, at Nettoudbyttet opgøres rigtigt, og her melder der sig forskellige Vanskeligheder saavel af teknisk som af regnskabsmæssig Art.

Skovdriften giver ikke som en Fabrikationsvirksomhed et færdigt Produkt, der er væsensforskelligt fra Raavarerne, men det arbejdende Vedforraad og den aarlige Tilvækst er af ganske samme Natur. Hugsten rummer i Virkeligheden ogsaa en Del af selve Vedforraadet, paa hvis resterende Del til Gengæld

den løbende Tilvækst opsummeres. Det kan derfor være meget vanskeligt umiddelbart at afgøre, om Hugsten og dermed Nettoudbyttet nøjagtigt svarer til den opsparede Tilvækst, om der bevidst eller ubevidst foregaar en Kapitalopsparing eller Kapitalforbrug. Kun under Anvendelse af et efter Skovbrugets Tarv tillempet dobbelt Bogholderi ledsaget af periodiske Vedmassemaalinger kan der føres en noget mere effektiv Kontrol paa dette Omraade; men desværre har det danske Skovbrug hidtil almindeligvis ladet sig nøje med et enkelt Kassebogholderi, og dermed er den sande økonomiske Balance blevet stærkt tilsløret¹⁾.

Rent regnskabsmæssigt er der endvidere den Vanskelighed, at langt fra alle Skovdriftens Indtægter kan talmæssigt bogføres. Hvorledes dette forholder sig kan bedst oplyses gennem et konkret Taleksempel. En Skoveejendom giver efter det foreliggende almindelige Bogholderi at dømme en gennemsnitlig aarlig Indtægt af 50 000 Kr. Regnes med en Rentefod af 5, har denne Ejendom som Formuegenstand en Værdi af 1 000 000 Kr. Hvis Ejendommen ikke kan købes for denne Sum, men holdes i en Pris af f. Eks. 1 500 000, saa skyldes det imidlertid netop en mere eller mindre bevist Vurdering af de Skovindtægter, som ikke er kommet til talmæssig Bogføring i Skovregnskabet. Paa Papiret faar Ejeren eller den, der køber Ejendommen for 1 500 000 Kr., gennem et Nettoudbytte paa 50 000 Kr. tilsyneladende kun $3\frac{1}{3}\%$ af sine Peuge, men dette beror paa en Fejlregning. De 500 000 Kr. er nemlig faktisk anbragt i Værdier, som ikke direkte bærer Rente, og dette koster ligesom Besiddelsen af andre Luksusgenstande — Kunstsamlinger, Biblioteker, Villahaver, Herregaardsparker — en rundelig Sum i Rentetab; i dette specielle Taleksempel nøjagtigt 25 000 Kr. aarligt. Blev dette Beløb, hvad det rettelig burde, tilskrevet Skovregnskabet som Indtægt, vilde Rentebalancen blive særdeles tilfredsstillende²⁾.

Har en Skovbesidder eller Skovkøber vedvarende Raad til at betale en saadan Sum for Nydelsen af Skovens „Herligheds-

¹⁾ Der foreligger i A. Hillerup: Skovbrug og dobbelt Bogholderi (Nykøbing F. 1916) et omhyggeligt gennearbejdet Dobbeltbogholderi tilpasset efter Skovbrugets Tarv, og siden 1920 er der paa Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole givet de Skovbrugsstuderende Undervisning i Dobbeltbogholderi.

²⁾ Da der ikke svares fast Ejendomsskat af Luksusbesiddelser som Kunstsamlinger og Biblioteker, vilde det være retfærdigt om der heller ikke svarede saadan Skat af Luksusværdierne i Have-, Park- og Skovbesiddelsen.

værdier“, saa vil han dog ogsaa høste den fulde Glæde deraf. Skoven skal rumme en stor Vildtstand, saa at Jagten her er lige saa god som hos Naboerne; dette volder imidlertid ikke alene direkte Udgifter til Vildtopdrætning og Vildtfodring, men ogsaa indirekte Udgifter gennem Vildtets Ødelæggelser paa Træbestanden og Fordyrelse af Kulturarbejdet. (Alle Kulturarealer maa indhegnes og i den ældre Skov gaar mange Træer til Grunde eller misformes gennem Knopafgravning, Fejning og Barkskrælning). Dele af Skoven skal muligvis drives som ren Lystskov med gamle, prægtige Træer, som er saare skønne at skue, men som i Forhold til den Plads, de indtager, og den Vedmasse, de rummer, ingen nævneværdig Tilvækst oparbejder. Af Kærlighed til den gamle danske Skovnatur ser man muligvis ogsaa helst, at der fortrinsvisvis dyrkes Bøg og Eg, selv om Jorden kunde give et langt større Udbytte ved Naaletrædyrkning. Gennem alle disse Foranstaltninger forskertses umiddelbart en betydelig Del af Skovens Produktionsevne, og en skønne Dag konstaterer Skovejeren, at han tilsyneladende kun faar 2 % af sine Penge, og saa bekræfter han villigt det gamle Dogme om Skovbrugets utilfredsstillende Renteringsevne, aldeles glemmende, at han faktisk hele Tiden har faaet 5 %, men deraf forlods paa forskellig Maade konsumerer de 3 uden at lade dem gaa igennem Regnskabet, og Skovejeren bærer sig derfor lige saa tendenttiøst ad som den Forretningsdrivende, der ved Opgørelse af Forretningsudbyttet ikke medregner sit personlige Forbrug som en konsumeret Indtægt.

Som Tidsudviklingen har formet sig med en tiltagende økonomisk Konkurrence og en haard Beskatning, der tvinger til Indskrænkning af alt Luksusforbrug og uproduktiv Kapitalanbringelse, er Marginen mellem den rent økonomiske og den mere luksurmæssige Vurdering af Skovbesiddelsen blevet stadig mindre og mindre, og Eksistensetingelserne for et rent erhvervmæssigt Skovbrug er derved blevet større. Hertil medvirker ogsaa i betydelig Grad Ophævelsen af Len og Stamhuse efter Loven af $\frac{4}{10}$ 1919. Medens tidligere ca. 30 % af de private Skoves Areal¹⁾ var belagte med fideikommissariske Baand og derved i mange Henseender præget af andre Hensyn end de rent økonomiske, saa er nu ogsaa

¹⁾ A. Oppermann: Skovene og Skovbruget i Danmark (trykt som Manuskript Kbh. 1917—18) pag. 71.

disse Skove kastet ud i Erhvervskonkurrencens almindelige Tummel.

Erhverver man Skov til Priser, som ligger i Nærheden af Ejendomsskyldvurderingen, der for Skovenes Vedkommende i Hovedsagen er bestemt ved Multiplikation af det gennemsnitlige aarlige Nettoudbytte med 20¹⁾, har man faktisk begrundet Haab om paa Grundlag af en saadan Kapitalanbringelse at kunne drive en økonomisk særdeles tilfredsstillende Virksomhed.

Selve Skovdriften kræver som foran omtalt ikke nogen større Driftskapital, idet den aarlige Omsætning kun andrager mellem 10 og 20 % af Ejendomsskyldværdien²⁾. I Forhold til Omsætningen i en Handels- eller Fabrikationsvirksomhed synes en saadan Omsætning urimeligt lille, men til Gengæld frembyder Skoven en overordentlig stor Driftssikkerhed. Et direkte Driftsunderskud er næsten udelukket, da en meget væsentlig Del af Udgifterne — Hugst og Kultur, tilsammen ca. 43 % af hele Udgiftssummen — som Regel først fremkommer efter at Salg af Vedmassen er afsluttet eller kan forudses. Endvidere kan Skovbruget med stor Smidighed rette sig efter de vekslende Konjunkturer. Produktionen kan ganske vist ikke brat indstilles, men paa den anden Side ophober de færdige Produkter sig ikke til et dødt Varelager, der lider saavel Kvalitetforringelse som Svind, tværtimod danner de fordelt over Skoven i Form af formindsket Hugst et levende Varelager, der endda i Ventetiden oparbejder nogen om end ikke fuld Tilvækst.

Efter de seneste Erfaringer og Forsøg paa Skovdyrkingens Omraade³⁾ er det endvidere utvivlsomt, at det danske Skovbrug i Produktionsevne endnu ikke er naaet til et Mak-

¹⁾ Efter Opgivelse fra 94 danske Skovdistrikter (se Fra Skoven og Træmarkedet, 1924, Pag. 67 og flg.) forretnedes Ejendomsskyldværdien i Hugstaaret 1922—23, der i alle Henseender for Skovbruget var et Normalaar, gennemsnitlig med 5,07 %.

²⁾ Se Fra Skoven og Træmarkedet, 1924, Pag. 89, og 1925, Pag. 136.

³⁾ Se F. Muus: Forsyndelser mod Skovnaturen ved vor almindelige Skovdrift (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1921, Pag. 1 o. flg.).

F. Muus og H. Mundt: Hvilke Træformer og hvor stor Vedmasse pr. ha er fordelagtig? (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1921, Pag. 170 o. fl.).

H. Mundt: Om Træmaalinger i vore Skove og Skovenes Økonomi (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1924, Pag. 554 o. flg.).

Angaaende den Betydning som en stærkere eller svagere Udhugning har for Produktionsudbyttets Størrelse se A. Oppermann: Elleve Prøveflader i Bøgeskov (Meddelelser fra det forstlige Forsøgsvæsen i Danmark. Bd. IV, pag. 189 o. flg.) samt I. M. Dalgas l. c.

simum, og det er lige saa utvivlsomt, at der endnu gennemgaaende arbejdes med alt for store Vedforraad. Det erhvervsmæssige Skovbrug har derfor en betydelig Mulighed for at forøge Skovdriftens Nettoudbytte. De Kapitaler, som eventuelt kan frigøres ved en Formindskelse af Vedforraadet, bør naturligvis afskrives paa Skovværdikontoen ikke mindst, hvis de er foruddiskonteret ved Fastsættelsen af en Købspris, hvilket meget ofte vil være Tilfældet, naar Køberen selv er sagkyndig eller i tilstrækkelig Grad bistaaet af Sagkundskab. Endvidere kan det erhvervsmæssige Skovbrug indvinde betydelige Værdier ved at omlægge Bruget saaledes, at der uden særlige nationale eller skønhedsmæssige Hensyn paa enhver Jord netop dyrkes den Træart¹⁾ og overholdes Bevoksninger kun til den Alder, der under de givne Omstændigheder bringer det største Nettoudbytte. I erhvervsmæssig Henseende har selve „Herlighedsværdierne“ kun Betydning, forsaavidt de paa en eller anden Maade kan give pekuniært Udbytte. Dette vil sædvanligvis kun være Tilfældet for Jagtens Vedkommende, og dertil maa endda bemærkes, at den Jagt, som kan drives i Forbindelse med et rationelt Skovbrug, altid vil være af minimal Udlejningsværdi.

I Forbindelse med en Udredning af Skovbrugets økonomiske Eksistensmuligheder er det rimeligt ogsaa at udrede Skovbrugets Forhold til den hele Samfundsorganisme. Er Skovbruget et privilegeret Erhverv, maa det nemlig leve i stadig Frygt for at miste sine Privilegier, medens der paa den anden Side, saafremt Skovbrugets samfundsmæssige Kaar er trangere end andre Erhvervsgrenes, er Grund til at haabe paa Lettelser.

Skovbrugets privatøkonomiske Eksistensmulighed beror,

¹⁾ Af den økonomiske Betydning af det rette Træartsvalg faas et klart Indtryk ved at sammenligne de af C. V. Prytz beregnede Jordværdier (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1922, Pag. 185), idet det viser sig, at Jord af samme Bonitet og Beliggenhed har en meget forskellig Brugsværdi, eftersom den dyrkes med den ene eller den anden Træart.

		Skovværdi	Jordværdi	Jordværdi i pCt.
		Kr. pr. ha	Kr. pr. ha	og Skovværdi
1. Sorø Distrikt..	Bøg	950	92	9,7
	Rødgran	1728	192	11,1
Herlufsholm	Bøg	870	117	13,4
	Rødgran	1630	334	20,5
Holsteinborg	Bøg	779	105	13,5
	Eg	1029	108	10,5
	Rødgran	2919	519	17,8
Petersgaard	Bøg	1200	110	9,2
	Eg	1356	125	9,2

som foran udførligt udredet, i overvejende Grad paa Fredskovsforordningens Bestemmelser, paa Skovtvangen, men Afhængighedsforholdet er et saadant, at det kun vilde bringe økonomisk Gevinst til de allerfleste Skovejere, — en Gevinst svarende til det Tab, som Datidens Skovejere led ved Skovtvangens Paa-læggelse —, om Fredskovsforordningen blev ophævet.

Subsidier i Form af Toldbeskyttelse nyder Skovbruget ikke i nævneværdig Grad. Brænde kan indføres afgiftsfrit, og kun paa halvt eller helt forarbejdede Trævarer er der en minimal Afgift, som iøvrigt først og fremmest kommer Trævareindustrien tilgode¹⁾. Heller ikke paa dette Omraade er der saaledes Tab af frygte.

I beskatningsmæssig Henseende indtog Skovbruget derimod tidligere en Særstilling, idet der af Skovskyldshartkornet kun svaredes halv Afgift i Forhold til Ager- og Engshartkornet. Denne Fordel, som iøvrigt kun kom en Del af Skovbruget til Gode, idet mange Skove bar Ager- og Engshartkorn og andre Skove slet ikke var skyldsats²⁾, faldt imidlertid helt bort ved Gennemførelsen af Ejendomsbeskatningen efter Lov af 15. Maj 1903. Fra at være et i skattemæssig Henseende delvis privilegeret

¹⁾ Efter Toldtariffen af 29. Marts 1924 betales der af:

Løbe-Nr.		Øre pr. m ³
323	Raat Egetræ, Brænde	frit
324	Naaletræ, uforarbejdet eller raat tildannet.....	155
325	Udenlandske Løvtræsarter, Rundtræ, raat tilhugget	165
325	Fine udenlandske Træsarter, Rundtræ, raat tilhugget....	165
327	Naaletræ, høvlet, pløjet	350
328	Indenlandske Løvtræsarter, høvlet, pløjet.....	400
328	Fine udenlandske Træsarter, høvlet, pløjet.....	400

En Sammenligning af Afgifterne viser, at Tolden ikke tilstræber nogen Beskyttelse af det hjemlige Skovbrug, men alene er af Betydning for Træforædlingsindustrien.

²⁾ Skovskylden blev fastsat ved Matrikulen af 1688, og som Beskatningsenhed, 1 Td. Skovskyldshartkorn, valgtes det Areal, som kunde føde 24 Stkr. 3 Aar gamle Svin, idet Oldenafigften dengang blev betragtet som Skovbesiddelsens Hovedindtægt (se *Chr. Vaupell*: De danske Skove, Kbh. 1863, pag. 7 o. flg.). Ved Matrikulen af 1844 forbigik man Skovene, saaledes at Beskatningsmaalestokken fra 1688 var gældende lige til 1903, d. v. s. ca. 150 Aar efter at Svinedriften var ophørt at have Betydning for Skovbruget.

I 1887 opgjorde *P. E. Müller* (se Skovbruget i Falbe Hansen og Scharling: Danmarks Statistik, Bd. II, pag. 70), at det af andre end Staten til Skovdyrkning i Danmark anvendte Areal var skyldsats paa følgende Maade:

ca. 156 000	Tdr. Ld. Skovskyld,
ca. 110 000	" " Ager- og Engshartkorn,
ca. 16 000	" " ikke skyldsats.

Erhverv blev Skovbruget brat et særlig ugunstigt stillet Brug. Ved Vurderingen til Ejendomsskyld blev det nemlig forlangt, at Vedforraadet skulde regnes med til Ejendomsskyldværdien, idet man ikke kunde eller vilde forstaa, at Skovbrugets Træbestand aldeles svarer til Agerbrugets Kreaturbesætning, at Vedforraadet, som foran udredet, er en ren Kapitalfaktor¹⁾. Medens Skovbruget før Skattereformen udredede ca. 0,9 pCt. af det samlede Beløb, som af alle Ejendomme skulde svares i fast Ejendomsskat, saa maatte det efter 1903 paa det samme Arealomraade bære 3 pCt. af Skattebyrden²⁾. Den senere Udvikling har ikke bedret Skovbrugets Kaar i saa Henseende. Ved Gennemførelsen af Jordværdibeskatning til Staten efter Lov af 7. August 1922 ydede man vel Skovbruget den Begunstigelse, at der til Forskel fra Agerbruget af Jordværdien skulde ydes samme Afgiftskvotient ($1,1 \frac{0}{100}$), som af den resterende Del af Ejendomsskylden, og saalænge denne Bestemmelse ikke forandres er Jordværdibeskatningen saaledes kun af teoretisk Interesse for Skovbruget, men en vedvarende Mangel paa Forstaaelse af Skovbrugets særlige Forhold og Fredskovsforordningens økonomiske Betydning er dog atter blevet dokumenteret gennem Over-skyldraadets Cirkulære af 15. September 1923, hvori det forlanges, at Jordværdien gennemsnitlig skal sættes til 60 pCt. af „Normalskovens“ Værdi. I Praksis er det dog efter Vurderingen i 1924 kun blevet til 47,6 pCt. af Ejendomsskyldværdien³⁾. I Sverige og Tyskland regner man ingensinde med en Jordværdi paa mere end 18—20 pCt. af Skovværdien⁴⁾, og C. V. Prytz har for danske Skoves Vedkommende paavist, at den faktiske Jordværdi gennemsnitlig højst andrager ca. 15 pCt. af Ejendomsskyldværdien⁵⁾.

Har Skovbruget saaledes i skattemæssig Henseende særdeles ugunstige Kaar, saa maa det paa den anden Side ved en nøgtern økonomisk Betragtning ikke glemmes, at

¹⁾ Se: Sammenstilling af de for Vurdering til Ejendomsskyld gældende Regler (Over-Skyldraadet, 27. Novbr. 1908) III. B.: Skove.

²⁾ Se: Meddelelser fra Dansk Skovforening Tidsskrift for Skovvæsen, 1913, pag. 199 o. flg., A. Oppermann: Jordskyld og Ejendomsskyld (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1916, pag. 198 o. flg.) samt A. Howard Grøn: Skov og Skat (Kbh. 1924), hvori gives en udførligere Beretning om Skovbrugets Beskatningsforhold.

³⁾ Statistisk Aarbog, 1925, pag. 41.

⁴⁾ C. M. M.: Den nye svenske Ejendomsskyldsætning af Skov, (Fra Skoven og Træmarkedet, 1922, pag. 9 o. flg.), og H. Hausrath: l. c. pag. 272.

⁵⁾ C. V. Prytz: Skovens Værdier (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1922, pag. 168 o. flg.)

enhver Skattebyrde paa fast Ejendom øjeblikkelig bundfældes som en skjult Førsteprioritet i Ejendommen og derfor egentlig ikke er en Produktionsafgift, men en Formuekonfiskation, idet den beskattede Ejendom i Ombytningsøjemed taber i Værdi i Forhold til denne skjulte Prioritets Størrelse, saaledes som denne manifesterer sig gennem det paa Grund af Skatteafgiften formindskede aarlige Nettoudbytte. Købes der Skov til Priser, som ligger i Nærheden af Ejendomsskyldværdien (den kapitaliserede Nettoindtægt), har selve Skattebyrden derfor kun Interesse for saa vidt der er Udsigt til Forandringer i den ene eller den anden Retning. Bliver det først med tilstrækkelig Styrke og Myndighed klarlagt for den skattelovgivende Samfundsstyrelse, under hvilke blodigt uretfærdige Kaar Skovbruget for Tiden arbejder, idet der efter de nugældende Love i faste Ejendomsskatter afgives ca. 25 pCt. af Skovbrugets Nettoproduktionsudbytte, medens Agerbruget kun afgiver ca. 17 pCt.¹⁾, saa er der dog paa dette Omraade større Rimelighed i at haabe paa Forbedringer end i at frygte Paalæggelsen af endnu større Byrder. Lovforslag Nr. 32 af 24. November 1924 om kommunal Grundskyld tager ganske vist ikke paa noget afgørende Punkt særligt Hensyn til Skovbrugets Kaar, men nogen Forøgelse af Skattebyrden, som for de store Agerbrugsejendommers Vedkommende bringer det dog heller ikke.

Paa et helt andet Omraade kan det erhvervsmæssige Skovbrug derimod i Fremtiden muligvis komme til at støde paa økonomiske Vanskeligheder.

Det er en ret udbredt om end ikke bevidst Opfattelse blandt Folk, at Skoven saa at sige tilhører os allesammen, og denne Opfattelse binder maaske ikke mindst deri, at danske Skovejere gennemgaaende til alle Tider har udvist en stor Gæstfrihed mod det skovbesøgende Publikum. I de senere Aar har det imidlertid ofte været paa Tale, at Publikum faktisk besad eller i modsat Fald burde besidde en offentlig Færdselsret i alle Fredskove²⁾. Fra den frivillige Gæstfrihed til den paatvungne offentlige Færdsel er der imidlertid et langt Spring, og et Spring, som det utvivlsomt vil koste Skovbruget betydelige økonomiske Ofre at tage. Med Publikums tiltagende

¹⁾ Se Fra Skoven og Træmarkedet, 1925, Pag. 27.

²⁾ Angaaende en udførligere Udredning af denne meget betydningsfulde Sag henvises til:

H. Waage: Publikum og Skovene (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1921, pag. 181 o. flg.) og Retten til Færdsel i Skov (l. c. 1922, pag. 1

Færdsel i Skovene vil endvidere umiddelbart følge forøgede Krav paa Hensyntagen til Skovens rent æstetiske Værdier, og det kan aabent indrømmes, at de æstetiske og de økonomiske Interesser langt fra altid er sammenfaldende¹⁾).

Ingen ønsker mere end Skovbrugets egne Folk at gøre alle Skovens Imponderabilier til hele Folkets Eje, og som de Naturbørn, Skovbrugerne først og fremmest er, ønsker de frem for nogen, saa vidt deres økonomiske Kaar strækker til, at bevare Naturskønheden og Natursjældenhederne; men det koster Penge, og disse Penge bør retfærdigvis med en offentlig Færdselsret i Skoven ikke alene betales af Skovbruget²⁾).

Saalænge Samfundstilstanden tillod Opretholdelse af Skovbrug, som delvis var Luksusbrug, kom ad Gæstfrihedens Vej³⁾ en betydelig Del af disse Imponderabilier umiddelbart Befolkningen tilgode, men efterhaanden som Luksusbrugene af den haarde Beskæftning tvinges over i en økonomisk mere nøjeregnende Drift, vil nødvendigvis en betydelig Del af disse Luksusværdier forsvinde. Mener Samfundet — til Trods for den utilsørede Tendens i de senere Aars Skattelovgivning — fremdeles at have Brug for disse Værdier og at have Raad til at betale dem, at gøre dem til et alment Folkets Eje, da kan det kun glæde Skovbrugerne, — vel at mærke under den Forudsætning, at der ydes fuld Erstatning for de Tab, som derved forvoldes. Ved en Udredning af det danske Skovbrugs økonomiske Fremtidsudsigter maa det imidlertid ikke tilsløres, at der lurder den Fare, at Samfundsstyrelsen af Ukendskab til Skovbrugets Forhold og under Paavirkning af den meget almindelige, men derfor ikke mindre fejlagtige Opfattelse af Skoven som et Folkets Fælledeje alene vil bruge Tvang og ligesom ved Paalæggelsen af Fredskovsplikten vælte hele det økonomiske Tab over paa Skovejerne. Vil man paa trods af denne Fare, fristet af de ellers gode økonomiske Udsigter, give sig i Kast med et erhvervsmæssigt Skovbrug, melder der

o. flg.). *Gustav Graae*: Publikum og Skovene I (I. c. 1921, pag. 277 o. flg.). *Vagn Aagesen*: Publikum og Skovene. II. (I. c. 1921, pag. 283 o. flg.). *S. Scavenius*: Publikum og Skovene. III. (I. c. 1921, pag. 295 o. flg.), samt til § 1, Stykke 3 i Naturfredningsforeningens Ændringsforslag til Lov om Naturfredning (Foreningens Aarskrift 1924—25, pag. 23).

¹⁾ Se *A. Howard Grøn*: Skov og Folk (Kbh. 1925, pag. 89 o. flg.).

²⁾ Eksempelvis henvises angaaende „Udgiften“ ved at dyrke Bøg paa Jordbund, der var bedre egnet til Naaletrædyrkning, til de i Footnoten Side 311 anførte Jordværdistørrelser.

³⁾ Der ses her, som overalt i det foregaaende og følgende, bort fra de særlige Forhold, der gør sig gældende for Statsskovenes Vedkommende.

sig imidlertid straks en rent praktisk Vanskelighed. Medens Realkreditten i udstrakt Grad kommer Landbruget til Hjælp¹⁾ og gør det muligt for selv ret smaa Kapitalister at blive Besiddere af ret store Landejendomme, saa er det derimod overordentlig vanskeligt at opnaa Laan i rene Skovejendomme.

I ministeriel Anordning af 12. November 1870: Om Udlaan af Umyndiges og andre under offentligt Tilsyn staaende Midler²⁾ nævnes det udtrykkeligt (§ 2, Stk. d), at Skov kun efter særlig indhentet Tilladelse maa tages som Pant. Efter Statutterne for Kreditforeningen af jyske Landejendomsbesiddere kan Skov kun belaaes i Tilknytning til Agerbrugsjendom, og det Laan, der ydes i Skoven, maa ikke overstige Halvdelen af det Laan, som ydes i Agerbruget; dette er for saa vidt en ganske ulogisk Bestemmelse, som den giver en mindre Skovbesiddelse knyttet til et stort Agerbrug fuld Laaneværdi, medens et større Skovbrug knyttet til et mindre Agerbrug saa godt som helt berøves Laaneværdi. I Modsætning hertil nævner Statutterne for Østifternes Kreditforening Skov som brugeligt Pant, men som Regel er der dog kun blevet ydet Laan i blandede Ejendomme, og Skoven er da altid bevidst eller ubevidst blevet regnet for anden eller tredje Klasses Sikkerhed. Der foreligger dog enkelte Tilfælde, hvori lokale Pengeinstitutter, Sparekasser eller Banker, har ydet Laan paa rene Skovejendomme, men de er da ydet mere paa Manden end paa Ejendommen.

Fra Dansk Skovforenings Side er der i de sidste Par Aar gjort et betydeligt Arbejde for at tilvejebringe en Ændring i dette Forhold³⁾, Kreditinstitutionernes Utilbøjelighed til at yde Laan i rene Skovejendomme beror dels paa Ukendskab til Skovbrugets økonomiske Forhold og dels paa den formentlige Vanskelighed ved Vurdering af Pantet og Kontrolføring med Pantesikkerheden. Det man bevidst eller ubevidst frygter, er en Realisation af Vedforraadet, og Kreditinstitutionerne betragter saaledes i Modsætning til Skattepaaligningsmyndighederne Vedforraadet som værende væsensforskelligt fra Agerbrugsejendommenes Ejendomsskyldværdier. Efter Forhandling med Kreditforeningerne har Dansk Skovforening imidlertid nu oprettet

¹⁾ Af de i 1923 omsatte 5069 Landejendomme var 4691 eller 92 % behæftede (se Statistisk Aarbog, 1925, pag. 43).

²⁾ Jfr. Lov af 19. Marts 1869.

³⁾ Se angaaende udførligere Oplysninger vedrørende denne Sag: *H. H. Biilmann*: Laan i Skov (Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1925, pag. 264 o. flg.).

en Vurderings- og Tilsynskommission¹⁾, og dette vil forhaabentligt føre til forøgede Laanemuligheder for det erhvervsmæssige Skovbrug. Selve Skovdriften kræver som foran anført ikke nogen større flydende Driftskapital, saaledes, at der paa dette Omraade ikke er noget særligt Kreditbehov.

Som et Resumé af denne lange og paa mange Punkter dog kun rent skematiske Fremstilling af den danske Skovs Karakteristika som Formuegenstand og Produktionsfaktor kan understreges følgende:

Saalænge det kulturmæssige Skovbrug — en ren Produktionsvirksomhed — er sideløbende med en Skovafbenyttelse — en ren ekstraherende Virksomhed —, vil Verdensmarkedets Træpriser ikke blive bestemt ud fra Reproduktionsomkostningerne, men alene paa Basis af Transportomkostninger og Arbejdsløn i de træeksporterende Lande. Den kulturmæssige Produktion vil derfor under Hensyntagen til Forrentning af de store Kapitaler, som holdes bundet gennem lange Aaremaal, kun i de allergunstigste Tilfælde være økonomisk fordelagtig.

Vil de gamle Kulturlande af samfundsmæssige Grunde bevare et privatøkonomisk urentabelt Skovbrug, maa det ske ad kunstig Vej — gennem Subsidier eller ved simpel Tvang. I Danmark som i flere andre Lande valgtes den sidste Fremgangsmaade (Forordningen af 27. September 1805). Ved Skovtvangens faste Haandhævelse nødtes de daværende Skovejere til at nedskrive deres Skovværdier i Forhold til det med Skovtvangen følgende Tab. (Skovbesiddelsen fik mindre Ombyttningsværdi). Er dette Tab først engang konstateret og afskrevet, er der imidlertid sund Basis for et i privatøkonomisk Henseende rentabelt Skovbrug.

Naar det danske Skovbrug hidtil har haft Ord for at være en slet renterende Besiddelse, skyldes det manglende Hensyntagen til den ofte høje Vurdering af alle Skovens Imponderabilier. Under Trykket af Tidens Skattepolitik maa Luksusskovbruget imidlertid gradvis vige for en strengere økonomisk Drift. Da Skovbrugsproduktionen rummer en overordentlig stor Sikkerhed og Elasticitet, og da Skovbruget ikke paa nogen Maade nyder Privilegier, som maa befrygtes ophævede, men tværtimod i skattemæssig Henseende har saa uretfærdige Kaar, at en Lempelse af disse vil

¹⁾ Se Fra Skoven og Træmarkedet, 1925, pag. 34.

være særdeles rimelig, og da der endvidere kan indføres væsentligt fordelagtigere Driftsmetoder, har et rent erhvervsmæssigt Skovbrug de bedste økonomiske Fremtidsudsigter. Der er derfor skellig Grund for Handels- og Finansverdenen til at vise Skovbruget en større forretningsmæssig Interesse end hidtil almindeligt sket, en Interesse, som blandt andet kunde give sig Udslag i forbedrede Laanevilkaar for Skovbruget.

Vil man af samfundsmæssige Grunde gøre det til en Pligt for Samfundet her og der og mange Steder at lade de økonomiske Hensyn vige for de æstetiske, da skal det ingenlunde mødes med Modstand fra Skovbrugets Side, men kun med Glæde, — blot maa der ydes fuld Erstatning for de økonomiske Tab. Her sætter Skovbruget imidlertid, selv om det før er blevet skuffet, sin Lid til Samfundsstyrelsens Retfærdighedsaand.

OM VORE SKOVES VURDERING OG BESKATNING.

Nogle Bemærkninger¹⁾ ved Nationalekonomisk Forenings Møde d. 3. Novbr. 1925 efter Forstkandidat A. Howard Grøns Foredrag om „Den danske Skov som Formuegenstand og Produktionsfaktor“).

Af **S. Berthelsen**, Godsinspektør; Medlem af Overskyldraadet.

At udfinde en dansk Skovs rette økonomiske Værdi, saavel som Formuegenstand, som til Beskatning, er en praktisk økonomisk Opgave, som maa hente adskillig Vejledning fra de tre forskellige Videnskaber, mellem hvilke Vurderingsvidenskaben ligger som et Grænseomraade: Retsvidenskab, Nationaløkonomi og Skovbrugslære, — saavistsom Skovenes Værdi er afhængig af deres Retsforhold, Økonomiforhold og Naturforhold.

I.

Skovenes retlige Forhold er bestemt ved den særlige Lovgivning og Retspraksis derom — en Del af vor danske Landboret, hvilket Lærefag egentlig ikke er altfor opdyrket i Landbrugslandet Danmark. — En af vor gode Landborets kosteligste Perler er netop den Grundlov for de danske Skoves Tilværelse, som den berømte „Fredningsforordning af 27. Sept. 1805“ danner, idet denne i betydelig Grad har begrænset de private Ejers Raadighed over „Fredskovene“, hvis uforringede Opretholdelse i § 15 er foreskrevet som urokkelig Grundlov. Og denne Lovs Overtrædelse kan endog medføre, at det Offentlige kan overtage private Skove til Drift paa Ejers Renging (§ 19). Det er altsaa ikke blot et bestemt Jordareal, (saaledes som det ofte opfattes), der derved er befalet opretholdt som bestandig bevokset med en eller anden Træsart, — men det er selve Højskoven (som i 1805 væsentlig kun var Bøge- og Egeskov), der bestandig skal vedligeholdes som

¹⁾ Forf. agter senere at gøre Emnet til Genstand for en mere indgaaende Fremstilling.

saadan, saa at denne Højskov ved naturlig Besaaning selv kan forny sig (§ 19). Af denne Grundregel følger bl. a., at Skovejeren ikke vilkaarlig kan afløse gamle Løvskove med andre derfra væsensforskellige Trær, f. Eks. Gran- og Fyr-Plantager, som det stundom paastaas. — I de fleste Privatskove, men særlig i Embeds-Skove og i Umyndiges Skove maatte efter Frd. 26. Januar 1733 overhovedet ikke hugges til Salg, men kun til eget Forbrug, hvilket ogsaa gjaldt Fæsterne i Bondeskovene. Og flere andre Begrænsninger i Raadigheden findes i den ældre og nyere Lovgivning om vore Skove.

Idet man maa gaa ud fra, at det lovbefalede Tilsyn med disse Reglers Opretholdelse finder Sted paa forsvarlig Maade gennem Statens Administration, vil Skovenes økonomiske Værdi være at bedømme under Hensyn til hine lovligt paalagte og af Ejeren forud kendte Raadighedsindskrænkninger. Disse tilsigter jo i Virkeligheden kun at opretholde Skovens „Substans“ eller „Hovedstol“, saa at denne ikke gennem Aarene forringes, og de indskrænker derfor egentlig ikke Ejerens naturlige Ret til det økonomiske Normal-Udbytte af Aarets Høst, ganske som ved Landbruget, hvor det heldigvis er Naturlove, som normalt forhindrer Ejeren i at forudnyde kommende Aars Afgrøder. Heraf følger, at Ejeren, udover Aarets normale Hugst (der som Regel vil svare til Skovens naturlige aarlige Tilvækst) vil være uberettiget til at tilegne sig nogen Del af Skovenes fremtidige normale Afgrøder, hvilke retlig set maa betragtes som en Del af Skovens „Substans“, ganske som Skovbunden, hvorfra den er fremgroet som Naturgenstand, og hvis samtlige Naturkræfter Træerne har optaget og daglig optager i sig.

Ligeledes kan anmærkes de særlige Regler, som gælder for Skoves Udstykning samt de forskellige Love, som har givet Almenheden en vis Adgang til Skovene, og til Nøddeplukning dér, saavel som Naturfredningslovens Indgreb, mod eller uden Erstatning, i Ejerens Raadighedsret over Skoven. Det er en Selvfølge, at forsaavidt Skovenes normale økonomiske Udbytte derved formindskes, vil en forholdsvis lavere Værdi være at ansætte for paagældende Skovejendom.

II.

Den saaledes konstaterede, ved Fredningsforordningen af 1805 fastsatte, indskrænkede Ejendomsret over Fredskove, bliver, ved sin egenartede Begrænsning, ret ulig de fleste andre Former for Ejendomsret (Raadighedsret) efter dansk Landboret.

Den kan kun delvis sammenlignes med Jorddrottens Ret over Fæstegodset, skønt ogsaa Jorddrotten efter Forholdets Natur er indskrænket til at oppebære Jordrenten og kun kan tilegne sig dennes Kapitalværdi, hvis Fæsteretten i Kraft af Lovgivningen ophører derved, at Fæstegodset tillades bortsolgt til Fordel for Jorddrotten; hvilket ganske vist gennem lange Tiders Fejlgreb er bleven Reglen.

Mere synes Skovejerens Raadighedsret beslægtet med en „Mælkeriforpagters“ Ret over Ejerens Kvægbestand, forsaavidt det er Forpagterens Ret at udskyde enkelte Køer af Besætningen (naar disse vise for ringe Ydedygtighed); dog imod bestandig at indsætte nye og gode Individuer i Stedet og derved opretholde Besætningens Totalværdi og Antal, saa at Værdien ikke forringes.

Nærmest kan Skovejerens begrænsede Ejendomsret vel sammenlignes med den „Statshusmanden“ ved Lov af 4. Oktober 1919 tillagte Raadighedsret over den paagældende Husejendoms Jorder, forsaavidt denne Ret ved Lovens § 8, 2. Stk., er begrænset saaledes, at han ikke maa foretage Foranstaltninger, hvorved Jordens Substans og Dyrkningsværdi varigt forringes, saasom ved Destruktion af Jordoverfladen ved Udgravning af Ler og Kalk m. v.

For Skovejerens Vedkommende er Forholdet dog noget anderledes. Det kan maaske siges, at der ved ulovlig Skovhugst foretages en vis „Destruktion“ af Skovens legalt bestemte Natursubstans, idet der hertil henregnes den fredede Træmasse. Men der foreligger ialtfald ikke her — saaledes som ved Landbruget — noget naturligt Skelnemærke, som nøjagtig afgør Grænserne for, hvilke Dele af Plantebestanden, der normalt henhører til det løbende Aars Høst og hvilke Ejeren derfor med fuld Ret kan tilegne sig.

Det er ikke blot de „ikke-ydedygtige“ Træer, som maa fældes, og ikke blot de „modne“ Træer, som maa høstes, men gennem den lange „Omdrift“, som Løvtræbestanden kræver til „Modning“, maa der idelig, efter moderne rationelt Skovbrugs Praksis, foretages aarlig „Udhugning“ af en stor Del af den i og for sig endnu „umodne“ Træbestand, for at give Plads og Vækstmulighed for de øvrige Træers bedst tænkelige Trivsel og Udvikling.

Heraf følger, at Grænserne for, hvad der af Fredskovens Træbestand aarlig med Føje kan og bør udvises til Hugst, naar denne skal holdes indenfor Fredskovslovgivningens Rammer, i mange Maader vil bero paa en Bedømmelse og et

Skøn, som det vil være noget vanskeligt at føre behørigt Tilsyn med fra Statens Side, saafremt det nationale Aktiv, som vore Fredskove udgør, fuldtud skal bevares.

Og forsaavidt det maatte erkendes, at det nuværende Tilsynssystem — fra Amtmændenes, Politimestres og Sognefogders samt Statens særlige Skovsagkyndiges Side — ikke er ganske fyldestgørende i saa Henseende, vil det være nødvendigt, at der gennem en skærpet Fredskovslovgivning indføres et mere virksomt Skovtilsyn af de private Fredskove.¹⁾ (Saavidt vides, er der for dette Formaals Skyld allerede nedsat en særlig Kommission).

Særlig da det er paastaat, at der i de nærmest kommende Tider kan ventes en forøget Omsætning, ikke mindst af de Fredskove, som hidtil have hørt under Len og Stamhuse, vil det være nærliggende for Skovadministrationen at skærpe Tilsynet med de nye Købere, som efter Fredningsforordningens § 20 i de første 10 Aar efter Købet kun maa skove Træer til eget Forbrug, men ikke til Salg, medmindre særlig Tilladelse gives og da kun efter Udvisning af Statens Tilsynsmænd. En Udvidelse af denne Tidsfrist til f. Eks. 20 Aar vilde formentlig formindske den usunde Spekulation i Skovkøb, uden derved at betage den nye Skovejer hans Adgang til et passende Normaludbytte af den købte Skov.

III.

Ud fra de saaledes foreliggende retlige Forhold maa altsaa Nationaløkonomen foretage sin Bedømmelse af Skovenes Produktionsforhold og dettes økonomiske Elementer.

Disse bestaa her, som ved al anden Produktion, af: Jord, Kapital og Arbejde.

Ved det nationaløkonomiske Begreb „Jord“ forstaas her, som overalt, ikke blot den fysiske (mineralske og biologiske) Faktor, som selve Jordbunden med dens klimatiske og fysiologiske Forhold danner, men ogsaa den Plantevækst, som Naturkræfterne i Jord og Himmel derpaa daglig skaber, — ganske ligesom Vildtbestanden paa et Jagtdistrikt og Fiske-

¹⁾ At det dog ingenlunde vil være umuligt at oprette et virksomt Tilsyn med privat Skovdrift saaledes, at selv private Panthavere i Skoven derved kunde opnaa fornøden Tryghed for deres Prioritetslaan, vil fremgaa deraf, at den af private Skovejere dannede „Dansk Skovforening“ har oprettet en Kommission, der paatager sig det fornødne Tilsyn med, at de paagældende Skove ikke forringes i Værdi ved for stærk Hugst eller anden urigtig Behandling.

mængden i et Aaløb eller paa en Fiskebanke henhører til de naturlige Egenskaber ved et vist Omraade, der omfattes af Produktionsfaktoren: Jord. — Udbyttet af Skovningsret, Jagtret og Fiskeret bliver følgelig alene Jordrente, selv om der naturligvis her, som overalt, kun kan regnes med den Del af dette Udbytte, der ikke skyldes Anvendelse af Kapital og Arbejde — forsaavidt dette ikke atter er vederlagt af Udbyttet.

Skovejendommen er heri ikke forskellig fra Landejendommen. Ogsaa dennes Jordrente kan udtrykkes som: Kapitalværdien af alle fremtidige Aarsafgrøders Netto, idet selve Vurderingsaarets Høstværdi ikke medregnes, da denne jo er uden særlig Betydning for Kapitaliseringen.

Denne med Sagens Natur stemmende Opfattelse af Skovens Jordrente er det just, som har faaet sin legale Bekræftelse ved den ovennævnte Fredskovforordning af 1805, der, som paavist, positivt baandlægger Skovens Træbestand overfor Ejers Raadighed og kun tillader ham at høste et Aars Afgrøde ad Gangen — nemlig den Afkastning, som maa erkendes at kunne udtages af Skoven uden at forringe dennes „Substans“, og som vel altsaa normalt vil være svarende til Skovens naturlige Tilvækst.

Naar nogle Skovejere — og saavidt vides vistnok ogsaa nogle Lærere i Skovbrug ved Landbohøjskolen — synes at gaa ud fra en anden Opfattelse, idet de benævne og betragte Skovens Træbestand ikke som en Naturting, men som en Ejeren tilhørende arbejdsskabt „Kapital“, da beror dette paa en urigtig Fortolkning af Fredskovsforordningen og paa en Misforstaaelse af de økonomiske Grundbegreber „Jord“, „Kapital“ og „Arbejde“ som Elementer i Produktionen.

Ikke blot er Træbestanden (de fremtidige Afgrøder deraf) som anført legalt stillet udenfor den øjeblikkelige Ejers Raadighed, men dens Oprindelse som Naturprodukt, hindrer ogsaa dens Henførelse under Begrebet „Kapital“, hvorved kun kan forstaas Ting og Værdier, der ere frembragte ved menneskeligt Arbejde.¹⁾

Imidlertid indvendes fra nogle Forstmænds Side herimod, at de nuværende danske Skove ikke er „Naturskove“ men

¹⁾ Lige saa lidt her som ellers i Økonomien maa man jo betragte „den kapitaliserede Jordrenteret“ — paa privat Haand som lig med selve Jordrenten, i Ordets nationaløkonomiske Betydning, — selv om daglig Handel og Vandels Sprogbrug ofte forsynder sig paa denne Maade — saavel som ved at forveksle ægte (arbejdsskabt) Kapital med uægte, d. v. s. med kapitaliserede Jord-, Fortrins- og Monopolindtægter.

i det væsentlige „Kulturskove“, ved hvilket sidste Udtryk da skal forstaaes et Produkt af menneskeligt Arbejde og saaledes opsparet „Kapital“, — at Træbestanden indenfor Skovbruget derfor nærmest kan sammenlignes med Kvægbesætningen indenfor Landbruget, — samt at ingen Del af den i 1805 tilstedeværende Træbestand nu eksisterer.

Dette sidste er sikkert rigtigt, men Fredningspligten af 1805 var jo fornuftigvis ikke indskrænket til selve den daværende Træbestand; men denne maatte ifølge Fredningsloven netop først fældes, naar den havde frembragt forsvarlig Afløsning, nemlig Træer, som gennem naturlig Besaaning kunde vedligeholde Ungskovens Opelskning, saaledes som § 19 i Fredskovsforordningen lyder paa. Den senere opelskede Høj-skov er saaledes umiddelbart gaaet ind under Fredningen og omfattes af den legale Baandlægning.

Hvad angaar Sammenligningen mellem Træbestand og Kvægbesætning, da er denne næppe vel overvejet, allerede fordi man meget vel kan tænke sig et kvægløst Landbrug, hvilket ikke er ualmindeligt, men absolut ikke et træløst Skovbrug. Og medens Fredskovens Træbestand var til som ikke-arbejdsskabt Naturgenstand fra Tidernes Morgen, gælder dette jo ikke om Landbrugets Kvægbestand, der — ved at omsætte Agerjordens Naturværdier — nærmest vil kunne sammenlignes med Skovbrugets Savværker, hvis Lighedspunkter af denne Art ønskes opstillede.

Og vel er der sikkert siden Fredningsloven gjort et godt og dygtigt Arbejde af Skovens Ejere, Brugere og Funktionærer, og dette Arbejde har utvivlsomt i mange Tilfælde¹⁾ bidraget til at give Skoven en højere økonomisk Værdi, end den vilde have haft uden saadan Virksomhed. — Men ganske som ved Landbruget maa saadan Forbedringsvirksomhed (hvis ellers Arbejdet har været forstandigt og værdiforøgende) anses vederlagt gennem forøget Udbytte — i modsat Fald maa det indrømmes, at der i Værdien af Træbestanden er skjult et Element af Kapital eller Arbejde, der (ganske som ved Landbruget) ikke kan henregnes til den naturlige Jordrente.

Men dels turde Tilfældet være temmelig sjældent (og man vil ialtfald vanskelig kunne erkende Tilstedeværelsen af saadanne Arbejder, der er ældre end 30 Aar); dels er der

¹⁾ Der skal dog ogsaa endnu findes Tilfælde, hvor Skove, der siden Fredskovsforordningen have henligget som „Naturskove“ og fornyet sig ved Selvbesaaning uden nævneværdigt Forstarbejde, desuagtet frembyde et særdeles værdifuldt Formueobjekt.

ved vore Skove den særlige Omstændighed, at disse ikke oprindelig er skabte ved kunstig Plantning paa aaben Mark, men er ældre end Nutidens Forstvæsen. I Begyndelsen var Skoven! I Aaret 1805 fandtes der i hvert Fald et saadant Forraad af høj naturlig Skov af Bøg og Eg, at dens Hugst gennem Tiderne har kunnet og maattet afgive fuldt Vederlag for alle normale Arbejder, som er foretagne til Opretholdelse af Fredskoven, saaledes som Forordningen netop forudsætter. Den danske Højskov skylder saaledes normalt ikke Forstvæsenet noget ikke-betalt Arbejde, men kun Samfundets Værnelov og Vorherres Sol og Regn sin Tilværelse, og det gaar ikke an at forveksle disse Faktorer og deres Betydning. Naar Forstmænd stundom siger, at de har skabt den nuværende Skov, kunde det med større Ret siges, at det er Skoven, der skaber eller dog tilkalder og lønner Forstmændene. Skoven var til før dem!

Vi maa derfor ubetinget fastholde den for Skovens Bevaring saa vigtige Grundsætning, at Skovens Træbestand (de fremtidige Normalafgrøder) alene er et Naturprodukt, der økonomisk maa betegnes som Jordelement (og hvis Udbyttes Værdi følgelig maa være indbefattet under Skovens Jordrente), men ikke nogen „Kapital“ eller „Arbejde“ i disse Ords rette nationaløkonomiske Betydning.

Naar nogle Forstmænd have paastaet, at Skovbunden alene, uden Skov, skulde kunde beregnes og ansættes til selvstændig økonomisk Værdi som Produktionsfaktor i Skovbruget, saa vilde denne Beregning — selv om den var mulig — i alt Fald være uden Betydning for vort Emne, eftersom Fredskovene aldrig have eksisteret uden Træer og disse skal forblive der bestandig. Ganske som det for Bedømmelsen af Landbrugsjordernes Værdi er uden videre Betydning, hvad denne Værdi udgjorde paa Gorm den gamles Tid, hvis saadant lod sig oplyse.

Undtagelse fra Reglen om, at Træbestand og Skovbund i Fredskoven udgør en udeelig Helhed, hvis aarlige Nettoudbytte netop er = Skovens Grundrente, kan kun erkendes forsaavidt det kan godtgøres, at der af Ejeren til Fremme af Skovdriften er ydet Tilskud af Arbejde eller Kapital, som har forøget Træbestandens Værdi, men (endnu) ikke er bleven dækket ved saa meget større Udbytte af Aarenes Hugst. I saa Fald vil det værdiforøgende og udækkede Arbejdes Værdi naturlig være at fradrage i „Træbestandens Værdi“, forinden den rene Grundværdi fremkommer, — ganske som ved Landbruget.

Hertil kommer yderligere, at saafremt det godtgøres, at en Ejer har undladt i et eller flere Aar at foretage den Hugst af Aarets Afrøde, hvortil han var berettiget, og dette saaledes virkelig „opsparede Træforraad“ endnu forefindes tilstede, uden Forringelse af den øvrige Træbestand, — da maa det saaledes tilstedeværende opsparede Træforraad være udenfor Fredningsbaandet og til Ejerens frie Raadighed, hvorfor det med Føje vil kunne henregnes til hans „Kapital“ i den heromhandlede Henseende.

At der udover Træbestanden som oftest paa en Skov-ejendom forefindes Bygninger med Tilbehør og Inventarium, og at disse arbejdsdkabte Genstande da, ligesom ved Landbruget, maa holdes ganske udenfor Grundværdiberegningen, er jo en Selvfølge.

IV.

En sikker objektiv Bedømmelse af Fredskovens Værdi vil kun kunne foretages paa Grundlag af de Resultater, som foran i Korthed er gennemgaaede og fastlagte for Skovens retlige og økonomiske Forhold, og saa de nøjagtige Regnskabstal, som det enkelte Skovbrug kan fremlægge som Resultater af den faktisk stedfundne Skovdrift. Men iøvrigt vil Vurderingen kunne foretages efter de samme Grundsætninger som gælder for Ansættelse af et Landbrugs Værdi, og maa, ligesom ved denne, være ledsaget af fornøden Beskrivelse af den paagældende Lokalitet, Skovens Udstrækning og Jordbund samt klimatiske Forhold, Træbestandens Størrelse og Vækst, Afsætnings- og Transportforhold m. v., som alt her kun skal antydes.

Fra den konstaterede faktiske eller normale Indtægts Sum i det enkelte Aar (eller som Gennemsnit af en Række Aar), drages de normale Driftsudgifter, derunder en passende Sum til Vedligeholdelse af de paa Ejendommen opførte Bygninger m. v. og til Forrentning og Afskrivning af den deri eller iøvrigt i Driften anbragte Kapital — hvorimod selvfølgelig ikke nogen Del af Renten af den i Ejendommen til dennes Erhvervelse anbragte Kapital eller Prioritetskaptaler — hvilke jo kun er kapitaliserede Renterettigheder, for Tiden paa privat Haand. Forsaavidt der i paagældende Regnskabsaar maatte have været lavere eller højere Indtægter eller Udgifter end det normale — saasom ved, at Ejeren har undladt at skove den fulde tilladelige Hugst eller har erholdt Statens Tilladelse til ekstraordinær stærk Hugst (Krigshugst), eller ved, at der ved Kendelse af Naturfredningsnævnet

er paalagt Skovens Drift værdiforringende Servituter, som paavirke den fremtidige Normalindtægt, vil dertil være at tage et passende Hensyn ved Bedømmelse af Skovens fremtidige Normalindtægter og Udgifter. Og endelig maa der fra særlig forstkyndigt Hold, eventuelt Statens Tilsynsmand, foreligge fornødent Bevis for, at den stedfundne (eller beregnede) Hugst maa anses forsvarlig i Forhold til Skovens naturlige Tilvækst, saa at der ingen Forringelse af Skovens Substans derved er sket eller kan ske — da der i modsat Fald maa træffes særlige Foranstaltninger til Genoprettelse af den lovbefalede Status.

Den derefter udkommende normale Netto-Aarsindtægt vil (omregnet med en til Markedet svarende Rentefod) til Kapital og tillagt Værdien af den af Ejeren eventuelt særligt „opsparerede“ Træmasse udgøre Fredskovens normale økonomiske Handelsværdi, og derved tillige dens Ejendomsskyldværdi under normale Forhold.

Naar der i denne Værdi fradrages — ligesom ved Landbrugsejendomme — 1) Brugsværdien af de paa Skovvejendommen tilstedeværende Bygninger og Tilbehør, 2) Værdien af det særligt „opsparerede Træforraad“, som udover den fredskovpligtige Træmasse mulig maatte henstaa i Skoven (jfr. ovenfor), 3) eventuelt Værdien af Ejerens udførte værdiforhøjende Grundforbedringer, som mulig endnu ikke er vederlagte gennem forøget Udbytte samt 4) eventuelt Værdien af de Skoven af Naturfredningsnævnet paalagte særlige Servituter, — vil den derefter udkomne Restværdi være Fredskovens Grundværdi.

Dog er det tænkeligt, at Skoven udover de saaledes opgjorte Værdier kan have en yderligere Grundværdi hidrørende fra, at Dele af Skovbunden kan være saa velegnet til en særlig Anvendelse, saasom til Udvinding af Kalk, Ler, Tørv, Sten eller til Byggegrunde, at disse Arealers Grundværdi vil være at tillægge Skovens øvrige Grundværdi. For Byggegrundsarealernes Vedkommende dog kun under den Forudsætning, at det kan forventes, at Landbrugsministeriet i Henhold til Udstykningsloven af 3. April 1925 § 3, Punkt 10, og Analogien af Reglen i samme Lovs § 3, Punkt 7, vil bevilge Fritagelse for Fredskovsforpligtelsen for de paagældende Byggegrund-Arealer.

Det er undertiden paastaet, at Skovbruget som saadant — under iøvrigt lige Vilkaar og Nettoudbytte — skulde besidde en lavere økonomisk Værdi end Landbruget derved, at Skovdriften kræver en meget langvarigere „Omdrift“, saa

at det ikke, saaledes som Landbrugsdriften, hurtig kan skifte Afgrøde-Form, hvis Prisforholdene ændres, og dette maa vist indrømmes. Men denne Forskel turde i nogen Maade være opvejet derved, at kun Skovbruget er i Stand til (hvis forbigaaende Prisfald paa Produktionen gør det ønskeligt) at, ialtfald til en vis Grad, undlade at høste en eller flere Aars-afgrøder, og derved opsamle et større Forraad til en senere gunstigere Konjunktur. Sligt kan Landbruget ikke.

V.

Foruden ved et forsvarligt Tilsyn med Overholdelsen af Reglerne i Forordningen af 1805 eller eventuelt skærpede Fredningsregler, saavel som ved Naturfredningsnævnets Kendelser og disses loyale Opfyldelse, vil der endvidere kunne virkes til gavnlig Fremme af vore Fredskoves Fremtid gennem hensigtssvarende Skattelove, d. v. s. saadanne, som ikke gør den private Skovejer interesseret i Rovdrift af Skovene, men derimod i Opretholdelsen af en stedse sikrere Normalværdi af Skovene. —

I saa Henseende kan vore nuværende Skattelove ikke anføres som lysende Forbilleder. Gennem ret høje Afgifter ved Salg af Skoveffekter (Auktionsgebyrer) saavel som ved den aarlige Ejendomsskyld, hvilken, som ovenfor paavist, beregnes af Skovenes faktiske Indtægter og eventuelt tillige af Ejerens særlig opsparede Træforraad, gør man dels ogsaa Statskassen direkte interesseret i en haard og hensynsløs Udnyttelse af Skoven, men dels straffer man tillige baade den særlig dygtige Skovbruger, som forstaar at faa mere end normal Indtægt ud af i og for sig forsvarlig Hugst, og den Skovejer, som ønsker at skaane Skoven mest mulig.

Hvorledes skulde man da forme en Skattelov for Fredskovene saaledes, at den ikke indeholdt denne Tendens til at straffe den dygtige og hensynsfulde Skovbruger og ikke gav Stats- og Kommune-Kasse Interesse i en for haard Skovdrift?

Vilde det mulig i saa Henseende være ønskeligt og hensigtsmæssigt, at Skovejendommene ganske fritoges for enhver Skat — og vilde man derved hjælpe med til at bevare det nationale Fællesgode, som vore Fredskove udgør?

Dette Spørgsmaal maa afgjort besvares benægtende. En fuldstændig Fritagelse for alle reelle Skattebyrder vilde kun have den økonomiske Virkning, at paagældende Fredskov straks vilde stige i Handelspris med Kapitalværdien af de bortfaldne Skatters aarlige Beløb. En saadan aarlig Skattelettelse

af f. Eks. 10 Kr. pr. Hektar af en given Skovstrækning vilde jo nemlig kun have den Virkning at forhøje Skovens „Værdi“ med ca. 200 Kr. pr. Hektar, til Glæde alene for den nuværende Skovejer, men forsaavidt til Skade for den næste Køber af Skoven, som han da skulde fremskaffe og forrente en saa meget større Købesum, hvilket for en middelstor Skov paa 150 Hektar altsaa vilde betyde 30,000 Kr. Og dette vilde maaske endog kunne afskære en Række ellers velegnede Købere fra at blive fremtidige Skovejere. Thi vel er det vistnok i Hovedsagen rigtigt, at Skovdrift helst maa være Stordrift og ikke egner sig til stor Udstykning til „Husmandsskovbrug“. Men efter min Erfaring er der dog i vore Dage ved at opstaa en Erkendelse af, at de meget store samlede Skovbrug, især hvor de enkelte Skove ligger stærkt spredte og under væsensforskellige Afsætnings- og maaske Jordbunds-Forhold ikke er de heldigste Administrationsenheder, og at en vis Grad af Udstykning af de store Skovbrug og selvstændig Drift af passende afrundede mindre Skove eller Skovdistrikter, hvis Styrelse kunde forestaas alene af den forstkyndige Ejer, med nogle Tjenestemænds Bistand, vilde i mange Maader være den heldigste Driftsform, naar iøvrigt Skovfrednings-Tilsynet forblev fuldt virksomt. — Netop for de mange unge Forstmænd, som for Tiden langtfra have let ved at erholde lønnende Stillinger (Antallet af saadanne er nærmest i Aftagende!), vilde denne Mulighed for selv at blive Ejere af mindre Skovdistrikter paa rimelige Vilkaar formentlig være af Betydning. Men det vilde være at forringe disse Muligheder, saafremt Staten ved at fritage Skovene for Skattepligt direkte og kunstigt forhøjede Fredskovenes Købesum til Skade for det kommende Slægtled af Skovejere.

Derimod vilde en Fritagelse for de nugældende Former af Skovskatter, der, som ovenfor paavist, hvile tyngende paa den dygtige og hensynsfulde Skovejer, være ønskelig og hensigtsmæssig, saafremt man kunde finde en Afløsning derfor, som netop ikke havde disse uheldige Virkninger for Skovbrugets aktive Element, men derimod — ved at beregnes af Skovbrugets passive Element, Normalværdien, Grundværdien — kun vilde have den heldige Virkning for det kommende Slægtled af Skovejere, at nedsætte Købesummen for Skoven, medens det aktive Skovbrug indenfor Skovfredningens Ramme fuldstændig fritoges for Beskatning.

Derfor vil her, ganske som ved Landbruget, den rette, til Fremme af Bruget mest egnede Løsning af Skattespørgs-

maalet, være en Omlægning af de nuværende tyngende Skatter til en rationel Grundskyld, naar denne beregnes af den rette Grundværdi, saaledes som denne ovenfor er beskrevet. — Thi den vil belønne hin særlig dygtige Skovbruger og skaansomme Skovejer rimeligt derved, at Grundskylden ikke tager Part i disse Dyders gode naturlige Løn, men kun beregner Samfundet dets passende, forud kendte, Andel i de af dette samme Samfund beslaglagte og opretholdte Fredningsværdier, de normale Fremtidsafgrøders Kapitalværdi — og ved at denne Samfundets Andel forud har bevirket en saa meget lavere Købesum. Derfor turde Grundskyldsreformen blive det dygtige og hensynsfulde Skovbrugs Krav i Skattespørgsmaalet herefter, naar dette Skovbrugs gode Mænd vinder Klarhed over Problemet og dets Betydning.

I væsentlig Overensstemmelse med det foran udviklede har den danske Lov af 7. August 1922 om Statsgrundskyld af Fredskov ogsaa fastsat, at „Skovjorden“s Grundværdi skal ansættes = den Værdi, som den antages at have, naar den anvendes til god Skovdrift.¹⁾ Og skønt dette kunde være endnu klarere og tydeligere udtalt i Loven, er der dog derved gjort en god Begyndelse, hvorpaa der kan bygges videre i samme Retning.

Det er antagelig under Hensyn til denne særegne Udtrykksmaade i Loven saavel som Problemets Nyhed, at Overkyldraadet til Vejledning for Vurderingsmyndighederne forud for Vurderingen pr. 1. Januar 1924 udtalte, at Fredskovenes Grundværdi formentlig gennemsnitlig vilde ligge omkring 60 pCt. af den normale Skovs Ejendomsskyldværdi, idet Raadet da maa have forudsat en saa bred Margin som 40 pCt. til Dækning af de ovenfor under 1—4 anførte Værdier af arbejdsskabt, opsparet eller servitutskabt Oprindelse. — Efter den senere indvundne Erfaring og derved opnaaede Klarhed

¹⁾ Den norske Lov af 20. Maj 1866 udtaler, at „Skov ansættes til Skyld efter den aarlige Afkastning, Skovbunden under en forsvarlig Drift antages at kunne afgive ved at være forsynet med saadan Skovbestand, som forsvarlig behandlede Ejendomme i Egnen med Skovbund af samme Beskaffenhed som den, der er Genstand for Skyldsættelsen, antages at burde have. Der bør saaledes ikke tages Hensyn til, om Skoven af tilfældige Aarsager er i en ualmindelig Grad skaanet og saaledes rigelig forsynet med ældre, brugbart Virke, lige saa lidt som til en ved overdreven Hugst fremkaldt midlertidig Mangel paa saadant, medmindre denne Overflod eller Mangel skønnes at ville vedvarende og væsentligt indvirke paa Skovbundens Beskaffenhed og paa den fremtidige Tilvækst.“

over Spørgsmaalet, er det jo tænkeligt, at Overskyldraadet vil anse et noget andet Gennemsnitstal som Norm for fremtidige Vurderinger, medens det endelige Tal for den enkelte Skov selvfølgelig kan ligge over eller under Gennemsnittet.

Hvilken Procentsats af Grundværdi der da rettelig bør opkræves som Grundskyld, skal ikke drøftes her, hvor Opgaven kun er at udrede Principerne for en forstandig Lovgivning om vore Fredskove og at foreslaa en Afløsning af de nuværende for Skovbruget tyngende Skattebyrder.

Men for saa vidt Lovgivningen vilde sætte en yderligere Præmie paa Overholdelsen af Fredningsreglerne og særlig de skærpede Regler — derunder Krav om private Skovejeres aarlige Indberetninger angaaende den stedfundne Hugst og stedfundne Skovmaalinger etc. — som maatte vise sig fornødne, kunde der maaske fastsættes en noget lavere Grundskyldsprocent end den for Landets øvrige Grundværdier almindelige for saadanne Skove, som underkastedes den nævnte særlige Fredningspligt og Indberetningspligt, og hvor denne loyalt opfyldtes.

VI.

I det foregaaende er alene omhandlet de egentlige Fredskove, som omfattes af Forordningen af 1805 eller senere er indordnede derunder, og som udgør langt den største Del af Danmarks gamle Løvskeve og Højskeve paa privat Haand. — Udenfor falder først alle de Staten tilhørende Skove, der ikke direkte er lovmæssigt fredede, men hvorover Statens Administration selv kan raade paa bedste Maade, og hvor det maa forudsættes, at alle fornødne Fredningshensyn iagttages. For saa vidt angaar Statsskovenes Skattepligt — der jo gælder fuldtud overfor de paagældende Kommuner, hvori Statskeve er beliggende — vil de ovenanførte Betragtninger om den rette Skatteform ligeledes efter Omstændighederne vise sig rigtige.

Derimod er der i de sidste Menneskealdrer opstaaet et ikke ringe Antal nye „Skove“ ved Plantninger, foretagne paa saadanne, ofte ret tarvelige Jorder, som ikke forud henhørte til noget ældre samlet Skovbrug, og hvor Plantningen derfor ikke kan anses som et nødvendigt eller dog naturligt Vederlag for en tilsvarende Hugst af ældre Træbestand.

For alle saadanne Plantninger, der sædvanlig omfattes af Betegnelsen „Hedeplantager“, er Fredskovsforordningen af 1805 ikke gældende. — Selv om der mulig, oftest som

Følge af offentligt Tilskud til Plantningsarbejdet, er paalagt deslige Plantager en vis Fredningspligt, maa denne dog forstaas ud fra andre Grundsætninger end de for egentlige gamle Fredskove gældende, og omfatter mulig kun Forpligtelsen for Ejeren til ikke uden Ministeriets Tilladelse paany at rydde Skoven. Og saadan Tilladelse maa formentlig uden Betænkelighed kunne gives i saadanne Tilfælde, hvor Tilplantningen maatte vise sig at være ganske mislykket, saa at ingen virkelig Træbestand kan frembringes paa den paagældende Jordbund.

Da der ikke her, saaledes som ved de gamle Fredskove, forefandtes en oprindelig, naturlig Højskovbestand, hvis Hugst efterhaanden var tilstrækkelig til at lønne det paa Plantningen anvendte Arbejde, hviler disse Plantager paa et helt andet økonomisk Grundlag. Deres Træbestand maa da paa Forhaand anses for alene at være Kapital, i dette Ords nationaløkonomiske Betydning, og følgelig Ejers frie Raadighed underkastet, medmindre han ved Deklaration maatte have paataget sig særlige Forpligtelser i saa Henseende overfor det Offentlige, eller Plantagen omsider maatte have naaet en saadan „Modenhed“, at den atter kan have dækket enhver haft Driftsudgift, saa at dens videre Udvikling blev et Naturprodukt. (Saavidt vides, er det vistnok af Domstolene antaget, at ogsaa saadanne Plantager maa henføres under den særlige § 20 i den gamle Fredskovsforordning af 1805 om, at der ved Køb ikke erhverves Ret til Hugst til Salg i de første 10 Aar efter Salget.)

Medens Hedeplantagens Handelsværdi og derfor Værdi til Ejendomsskyld maa beregnes ganske som ved Fredskovene, og altsaa omfattende den hele Træbestand, uanset de derpaa anvendte og oftest endnu udækkede Forbedrings-Arbejder og Kapitaler, vil Hedeplantagernes Grundværdi ikke naturlig kunne omfatte nogen Del af Træbestandens Værdi, medmindre Plantagen har opnaaet en saadan Alder og Udvikling („Modenhed“), at dens aarlige Hugsts Værdi fuldtud har dækket det paa Plantningen fra første Færd anvendte Arbejde og Kapital, hvilket formentlig kun i saare faa Tilfælde vil være muligt.

Men for saa vidt Ejeren ikke ved særlig Deklaration overfor det Offentlige maatte have frafaldet sin Ret til naar som helst at fjerne Træbestanden, vil dennes Værdi mulig end ikke i det ovennævnte Tilfælde (hvor Plantagens Driftsindtægt har dækket alle tidligere Driftsudlæg) med Føje kunne henregnes til den Grundværdi, hvoraf Grundskyld kan beregnes.

Hedeplantager vil derfor i Almindelighed kun være at ansætte til samme Grundværdi, som Jordstykket vilde have, saafremt det ikke var tilplantet. Dette udelukker altsaa ikke, at Arealet mulig kan have baade Agerjordsværdi og Byggegrundsværdi, idet disse Værdier bør forblive upaavirkede af den stedfundne Tilplantning. Thi det er jo en given Sag, at et Stykke Hvedejord eller en Byggegrund ikke ved at tilplantes bør kunne formindske Jordstykkets forud derfor konstaterede Grundværdi.

Ved Lov af 1. Maj 1923 er det forøvrigt nu udtrykkelig bestemt, at egentlige Hedeplantager ganske fritages for Ejendomsskyld i et Tidsrum af 60 Aar fra Tilplantningens Begyndelse, forsaavidt Jordbundens Godhed er under et vist Lavmaal — hvorfor endmere Klitplantager maa anses indbefattede under denne Fritagelsesregel. I det nævnte Tidsrum svares der kun Afgift af Arealernes Grundværdi.

Det er muligt, at den ovenfor begrundede Opfattelse af Fredningsforordningen af 1805 ikke altid har været strængt hævdet af den statlige Administration gennem de forløbne 120 Aar, ligesom det praktiske Skovtilsyn kan have været udført mindre tilfredsstillende for Sikringen af Samfundets Ret til Skovenes Vedligeholdelse end ønskeligt var. — Der kan af Administrationen mulig være givet Tilladelse til Rydning af Fredskov uden at ny, høj, selvsaaende Løvskov var tilvejebragt i Stedet derfor, maaske endog alene imod senere at tilplante Arealer med andre og ringere Træsarter. Og det er tænkeligt, at der hos enkelte Skovejere kan have dannet sig den Opfattelse, at de havde frit Lov til uden særlig Tilladelse at rydde hele deres Fredskov, naar blot de plantede en eller anden Trævækst i Stedet derfor, og at intet som helst Tilsyn praktisk kunde hindre dem i at skove, som de lystede.

Hvis saadanne Opfattelser virkelig havde været praktiserede, maa det sikkert af alle Elskere af vore danske Skove og alle Venner af Folkets fælles Rettigheder erkendes at være paa Tide, at en anden Forstaaelse af disse Spørgsmaal gøres gældende i Praxis og Lovgivning, og at virksomme Reformers paa dette Omraade sættes paa Dagsordenen herhjemme.

ARBEJDE OG KAPITAL.

Af E. Mørup.

Den nuværende Tilstand: Klassekamp.

Den sociale Situation, vi befinder vi os i, maa siges at staa i Klassekampens Tegn. To fjendtlige Hære staar over for hinanden, om man vil: Bourgeoisi og Proletariat.

De to store Faktorer, der er de afgørende, er i Virkeligheden paa den ene Side Arbejdet og paa den anden Kapitalen, som behersker de Produktionsmidler, der under den moderne Industrialisme er nødvendige for Arbejdet. medens Lønarbejderne gennemgaaende er besiddelsesløse og er henviste til at sælge deres Arbejdskraft. Denne betragtes principielt som enhver anden „Handelsvare“ og betales med Markedets Pris. Arbejderens Interesse bliver derfor ikke knyttet til selve Arbejdets Resultat eller til Virksomheden, alt er ham principielt uvedkommende undtagen Løn og Arbejdstid.

Saaledes var det ikke tidligere. Kobbersmedsvend Madsen fra „Genboerne“ taler med Stolthed om sit Svendestykke „med Løvefødder og Gesvejsninger“. Paa hans Tid var Arbejderen knyttet til Arbejdet med de ømmeste Baand. Vi har paa vor Fabrik en automatisk Metalhammer, som spøgende bliver kaldt „den evig-glade Kobbersmed“. Den slog for længe siden den stakkels rigtige evig-glade Kobbersmed ud. Selv om han kunde svinge fem Hamre paa een Gang, vilde han ikke kunne hamle op med sin sjælløse og geskæftige Kollega. Saaledes blev Situationen, da de store tekniske Fremskridt satte Storindustrien i Smaahaandværkets Sted. Man kan føle med den lille Haandværker, som paa een Gang blev berøvet sin Selvstændighed og sin Arbejdsglæde. Og saa maatte han endda lide den Tort at være nødsaget til at sælge sit Arbejde til „Røveren“. Han kom i første Omgang i den allerskarpeste Opposition til de for-

hadte Maskiner, som repræsenterer Kapitalen, og dette Fjendskab til Kapitalen har været varmt og levende til i Dag.

Arbejdsgiver- og Fagorganisationerne repræsenterer de to fjendtlige Magter. De har centraliseret Magtmidlerne og staar som to velorganiserede Hære kampberedte eller i aaben Kamp mod hinanden. Saaledes er som sagt Situationen, som kan karakteriseres med eet Ord: Klassekamp. Og denne er, naar alle smukke Talemaader lades ude af Betragtning, fra begge Sider dikteret ud fra økonomiske, privat-egoistiske Motiver. Den hviler paa en ubrødelig Klassesolidaritet. *Karl Marx*, som har doceret det materialistiske Livssyn i Renkultur, siger, at

„sociale Ideer og Tanker er værdiløse Utopier, saa længe
 „de udklækkes i Drømmeres Hoveder. De faar først Ud-
 „sigt til at blive virkeliggjorte, naar de tilpasser sig til
 „de givne økonomiske Forhold og ligesom udspringer af
 „disse. Virkeliggørelsen af det skønne og gode er begræn-
 „set af den økonomiske Nødvendighed. Det socialistiske
 „Samfund kommer ikke, fordi alle kommer til at indse,
 „at det er det bedste og fornuftigste, men fordi det er
 „det, som bedst vil passe til Menneskenes fremtidige
 „Livsbetingelser.“

(Knud Korst: Karl Marx og Marxismen).

Marx har sikkert Ret i sine almindelige Betragtninger med Hensyn til nye Ideer og Tanker, men der maa sættes et Spørgsmaalstegn ved Paastanden om, at det netop er den „marxistiske Socialisme“, saaledes som den i Teorien er udformet, der bedst vil passe til Menneskenes fremtidige Livsbetingelser. Marxismen hviler paa det Dogme, at Klassekampen er det uundgaelige Middel til at faa ændret de bestaaende Forhold, og idet Marx hævder — og med Rette — at ogsaa det „borgerlige“ Samfunds økonomiske Teori var opbygget paa den Grundvold, at Egoismen, Selvfinteressen, var den kraftigste og virksomste Drivfjeder i Samfundsudviklingen. Man kunde derfor ikke møde Kapitalistklassens nøgne Interesser med Kærlighed, men maatte møde denne Magt med en anden Magt, bygget paa andre Interesser. Det vil med andre Ord sige, at den socialistiske Idé, som har udkrystalliseret sig i Karl Marx's Lære, hviler paa samme Grundsætning som den kapitalistiske Idé, at det er Magten, som giver Retten, og dette er Klassekampens Motto.

Med den Marx'ske Socialisme er vi lige vidt. Vi maatte, hvis den blev indført, blot begynde forfra. Det ene er akkurat som det andet: Klasseinddeling (Kastevæsen), Klassesolidaritet, Klassekamp. Hvis der overhovedet er en Vej frem uden om Klassekampen, maa denne bekæmpes baade opad og nedad. — Men vil dette ikke være — saaledes som Verden er — „en værdiløs Utopi, udklækket i Drømmeres Hoveder“? Det er de økonomiske Interesser og ikke Følelsesmomenter, der er de afgørende. Findes der da overhovedet en *Generalnævner*, hvori de modstridende økonomiske Interesser gaar op?

Et Sporskifte.

Hvis dette Spørgsmaal skal tages op til frugtbar Realitetsbehandling, maa man stille sig paa et frit og uafhængigt Stade og ikke lade sig vildlede af Standsoverleveringer eller ned-arvede Dogmer. Man maa søge at frigøre sig fra den eensidige klassemæssige Tankegang. — Den nuværende Tilstand er som sagt Resultat af en længere Udviklingsproces, som er gaaet i en bestemt Retning. Skal der sættes nye Kræfter ind, maa der ogsaa arbejdes paa langt Sigt og efter Udviklingens Lov, men der maa bevidst etableres et Sporskifte, og man maa føre Sporet ind i Egne, hvor man øjner frugtbarere Landstrækninger end dem, man befinder sig i. Men skal en saadan Fart være mulig, da maa man bevidst eller ubevidst regne med en Aandsmagt, som staar i aaben Modstrid med Klassekampens Princip. — Programtalen blev holdt for ca. 2000 Aar siden og er bleven kaldt Bjergprædikenen.

Denne Sandhed er kommen i Miskredit, fordi Kristendommen i Tidernes Løb har været taget til Indtægt for Særinteresser for de øjeblikkelige Magthavere, og man har været tilbøjelig til at tillæmpe den efter disse Særinteresser i Stedet for det omvendte. Det er dog trods alt denne Aandsmagt, der har sat sine Spor i det bedste i det moderne Samfund, men man har desværre for største Delen anvist den sin Plads ved Samfundets Ambulance, og i det økonomiske Liv har man høfligt afvist dens Tanker: Tak, vi kan selv. Men vi kan ikke selv, og derfor er den sociale Situation i Dag saaledes, at der vist ikke findes den, der vil paastaa, at det er godt, som det er.

Men er vi nu ikke inde paa den taagede Idealismes Vildspor? Jo — hvis han, der for 2000 Aar siden holdt Bjergprædikenen, var en taaget Idealist. Dr. *Fraenckel* udgav i 1888

under Pseudonymet „h—s“ nogle Samfundsstudier, hvori Spørgsmaalet om Udbyttedeling er taget op til Behandling, og hvori han begynder et Afsnit saaledes: „Kristendommen er ikke alene en Religion, den er ogsaa et socialt Program“. Men er dette rigtigt, da er dette sociale Program krænkert i sin inderste Grund af det nuværende sociale Klassesystem. Enhver, der ser, at Verdens Helbredelse — ogsaa hvad Samfundsspørgsmaal angaar — er betinget af det etiske Livssyn, som Bjergprædikenen uimodsagt er det mest ophøjede Udtryk for, vil kunne gaa med til, at der ikke alene trænges til Lapperier, men til en Ordning i en ny Aand. Ligesom den nuværende Tilstand kan karakteriseres i eet Ord: Klassekamp, saaledes kan et andet Ord sættes i Stedet, som vilde give Retningslinien for det nævnte Spørskifte: *Samvirke*.

Der er ved at vaagne en ny Erkendelse heraf. Det var i Virkeligheden et stort Fallitbo, der skulde gøres op ved Verdenskrigens Afslutning; vi staar aabenbart ved et Vendepunkt og overfor et Valg, som antagelig vil blive afgørende for Fremtiden. I Forholdet mellem Nationerne har Spørskiftet fundet Sted i Tanken om Folkenes Forbund. Tonen blev slaaet an i Fredstraktaten. Man vilde forsøge at sætte Retten i Magtens Sted; Verdenskrigen havde været en kostbar og alvorlig Lære. Men det sociale Spørgsmaal er nøje knyttet hertil. Det er det samme Problem, og ogsaa her staar man over for det samme Valg. Ogsaa her maa der etableres et „Folkenes Forbund“, et Samvirke til fælles Gavn. Løsenet bør ikke være: „Proletarer i alle Lande, forener Eder“. Der maa rækkes Broderhaand over Klassekløften, vi har alle Ret til en Plads i Solen. Over for dette har hvert enkelt Menneske Ansvar, enhver maa bevidst „tage sit Parti“ for eller imod. Og der maa etableres et Samarbejde paa Virkeliggørelsen af disse nye Tanker uanset Livssyn, social Stilling eller politisk Anskuelse.

Det store Samfundsproblem, Forholdet mellem Arbejde og Kapital, er efter Verdenskrigen sat paa Dagsordenen i hele den civiliserede Verden, og fra Arbejdernes Side er det formuleret som et Krav om økonomisk Demokrati. I Fredstraktaten blev ogsaa paa dette Omraade Tonen slaaet an: „Arbejdet er mere end en blot og bar Handelsvare“. Det er ud fra Erkendelsen af den Uret, der — som foran nævnt — blev gjort mod Arbejdet, da de store Opfindelser i Slutningen af det 18. Aarhundrede indledede en ny Tid. Den efterfølgende Udviklings første Trin hører til de mørke Blade i Historien, og de Misbrug og de Overgreb, der da blev gjort, inden

Arbejderne gennem deres Organisationer satte sig til Modværg, var delvis værre end Negerslaveriet. Derigennem var Kampstillingen given. Hvad Arbejderne har naaet, har de for største Delen Skridt for Skridt selv maattet kæmpe sig til, og nu har Organisationerne paa begge Sider udviklet sig saaledes, at de staar som to ret jævnbyrdige Modstandere. Det Maal, Karl Marx havde sat: at føre Kampen mod Privatkapitalen til Ende, til den ligger paa Valpladsen, maa derfor ses paa Baggrund af, at Udformningen skete under Pres af de uhyre Misbrug, Privatkapitalen paa den Tid havde Lejlighed til at gøre sig skyldig i, fordi Arbejderne fra først af stod magt- og retløse. Nu er Arbejdernes Stilling gennem deres Organisationer bleven en helt anden, og der er derfor ogsaa paa dette Punkt al Grund til at revidere de gamle overleverede Anskuelser, om nu ogsaa den socialistske Stat efter Karl Marx's Tilsnit, hvor Staten skulde eje Produktionsmidlerne, er det forjættede Land. Jeg skal ikke komme ind paa alle de iøjnefaldende Vanskeligheder, der vilde opstaa herved, men kun pege paa dette, at Arbejdet vilde blive ved at være en blot og bar Handelsvare. Om Arbejdsgiveren hedder A/S Burmeister & Wain eller „Statens Departement for Skibsbygning“, vilde Arbejderen vistnok ikke mærke synderligt til i Praksis, og Bureaukrati, som Staten vel ikke kan sige sig fri for, vil ikke gavne Arbejderen, heller ikke i hans daglige Arbejde.

Men det var Generalnævneren, vi kom fra — den Generalnævner, hvori alle økonomiske Interesser kunde gaa op. Har da Arbejdet og Kapitalen saadanne fælles økonomiske Interesser, at det er nyttigt at tale om et Sporskifte, der skulde føre til et fredeligt og frugtbart Samarbejde? Vilde ikke før „Ulven gaa hos Lammet og Parden ligge hos Kiddet“ (Esaias 11, 6), før disse to — som det synes — fødte Fjender skulde finde hinanden i endrægtigt Samarbejde? Vil ikke Privatkapitalens Aag hvile paa Arbejderen, ligesom Herremandens Aag hvilede paa Bonden for ca. 150 Aar siden?

Bondereformerne: Udstykning af Jord.

Socialminister *Borghjerg* drog en saadan Sammenligning ved sin Fremlæggelse i Foraaret af Bedriftsraadsforslaget, og det vilde maaske være nyttigt at finde en historisk Tilknnytning til det, der gik for sig i de store Bondereformers Tid. Det er jo nu Femtestanden, det gælder, ligesom det dengang var Fjerdestanden. Det første, der da kan slaas fast, er dette, at

vi har gode historiske Traditioner for at løse saadanne Problemer ad fredelig Vej, og det skete paa et Tidspunkt, da der i den store Verden laa Revolution i Luften. Der var den Gang stærke Kræfter uden for Bondestanden i Bevægelse, som ud fra almindelig menneskelige Retfærdighedshensyn lagde det betydelige Lod i Vægtsskaalen, da Grunden blev lagt til den nuværende gode og sunde demokratiske Ordning paa Landet af det samme Problem, som nu beskæftiger os for Byerhvervene. Det vilde være en forstandig Fremgangsmaade, om „Bourgeoisiet“ nu vilde følge denne gode Tradition over for Spørgsmaalet om økonomisk Demokrati. Det skulde da vise sig, at alle vilde være tjent dermed, ligesom det er en Kendsgerning, at baade Godsejerne og Bønderne dengang havde Fordel af Jordens Udskiftning og Udstykning. Det viste sig, at Produktiviteten steg i uanet Grad derved, at Bønderne selv fik Udbyttet af deres Arbejde.

Med disse gode Erfaringer in mente og med de særlige Forudsætninger, vi i det hele taget har frem for de store Lande, vilde der være gode Grunde til at sætte Arbejdet ind paa at fremme den fredelige Udvikling ogsaa af dette beslægtede Spørgsmaal, nu da det gælder Arbejderne — en Udvikling, der har Rod i den gode danske Muld, og som kan vokse sig stærk som et Træ, der passer til Landets Klima.

Men man vil straks indvende, at da gik Udviklingsprocessen i Retning af at selvstændiggøre de smaa Jordbrugere og at gøre dem uafhængige af Herremændene. I Industrien nødvendiggør derimod Konkurrencen en mere og mere udpræget Arbejdets Deling i Storbedrifter med moderne Maskiner, og man kan ikke skrue Udviklingen tilbage ved at vende tilbage til de gamle Produktionsmetoder, saaledes som *Gandhi* forgæves har forsøgt det i Indien. Man havde ventet sig meget af den elektriske Motor, som igen skulde kunne give den lille Mand en Chance, men man blev delvis skuffet, thi det er ikke blot Drivkraften, men hele den moderne Teknik, der er afgørende i Konkurrencen. — Bedrifternes Decentralisation er altsaa en ufarbar Vej. — Storkapitalen staar i Arbejdernes Bevidsthed som det umættelige Uhyre, der stadig ligger paa Lur for at udnytte dem. Men lad os prøve at gaa dette Raisonnement lidt efter i Sømmene. Den naturlige Kilde til Kapitaldannelse er Opsparing af Arbejde, hvad ogsaa Karl Marx hævder, men Kapitalen har en Tendens til at ophobe sig og at ville herske over Arbejdet. Kapitalen synes at være „en god Tjener, men en daarlig Herre“.

Udstykning af Kapitalen.

Men naar man nu ikke kan komme nogen Vegne med Udstykning af Bedrifterne, vilde der da ikke være en Mulighed for at udstykke Kapitalen? Ganske vist er Mammon ikke af Natur anlagt for demokratiske Ideer, men han maa jo ogsaa paa sine gamle Dage forsøge af følge med Tiden.

Lad os undersøge Forholdet i den enkelte Bedrift. Under det nuværende Lønningssystem køber Kapitalen for egen Regning Arbejdet og har hele Ansvar, tager Gevinst eller Tab paa sin Kappe. Og man kan i og for sig ikke fortænke Kapitalen i, at den maa have Chance for ekstra Gevinst, naar den skal have Risikoen. Fik den kun almindelig Sparekassereente, vilde den selvfølgelig vandre i Sparekassen, hvor der intet risikeres. Derfor er det ikke givet, at Arbejdet udnyttes af Kapitalen, men Arbejderne vil føle det saadan. — Prøv følgende Tankeeksperiment: Hvis man kunde tænke sig, at alle de, der arbejder i Bedriften, fra Direktøren og nedefter, selv havde indskudt hele den ansvarlige Kapital i Forhold til den Indsats, de yder, d. v. s. i Forhold til enhver Løn, da vilde Kapitalen være uskadeliggjort. Alle de i Bedriften arbejdende Personer vilde, som Gaardmanden og Husmanden fik det ved Jordens Udstykning, have den Tilfredsstillelse at arbejde for sig selv. „Ejendomsrettens Trylleri“ vilde da forandre Arbejderen fra „Lønslave“ til Selvejer, og han vilde faa Solidaritetsfølelse sammen med alle de øvrige i Bedriften arbejdende over for Bedriftens Trivsel. Det vilde i Sandhed være et Sporskifte, som vilde aabne helt nye Perspektiver. Men for at realisere dette skulde Arbejderne være Medejere af Kapitalen, og Ulykken er netop, at Lønarbejderne gennemgaaende er besiddelsesløse.

Udbytte- (og Risiko-)deling.

Det er dog muligt i den enkelte Bedrift, som egner sig herfor, at paabegynde en Udvikling, som gaar i Retning af den antydede „Udstykning af Kapitalen“, derved at der efter visse fastsatte Regler gives Arbejderne ud over den normale Løn en vis forud fastsat Andel af det eventuelle Overskud, der fremkommer, efter at alle nødvendige Udgifter er afholdte, og efter at den ansvarlige Kapital ogsaa har faaet sin nærmere fastsatte Rente, upaavirket af Risikomomentet. Disse Udbytteandele bliver staaende i Virksomheden som ansvarlig

Kapital og tager for Fremtiden med den øvrige Kapital Del i Gevinst eller Tab. Det er for alle Parter baseret paa den „Selvinteresse, som er den kraftigste og virksomste Drivfjeder i Samfundsudviklingen“, men vel at mærke en Selvinteresse, som hviler paa Fællesinteresse for Bedriften, og selv om det maa siges at være en Udvikling paa langt Sigt, karakteriserer den dog et Sporskifte i den angivne Retning, idet en større og større Part af Kapitalen saaledes Aar for Aar gaar over paa Arbejdernes Hænder, forudsat at Bedriften er sund og levedygtig. Det er indlysende, at den Virksomhed, hvor en saadan Fællesinteresse for Bedriften etableres, ikke vil være daarligst kørende.

Lad os blive i Billedet med Sporskiftet. Hvis man drejer af paa et Sidespor, kommer man ikke straks ind i nye Egne. Man maa mulig køre længe, før man mærker nogen Forandring, og dog kan man have en tryk Følelse af at bevæge sig i den rigtige Retning efter bevidst at have foretaget Sporskiftet.

Teori — Praksis.

Men er alt dette nu andet end en — maaske god og smuk — Teori, som i det praktiske Liv vil bukke under for alle de Vanskeligheder, som efterhaanden vil melde sig, naar man skal til at realisere Tanken i Praksis. Jeg kan slutte mig til Biskop *Peder Madsen*, som engang i en Diskussion, hvorunder en Modstander brugte Udtrykket: „kun en Teori“, svarede: „Jeg ved ikke noget saa praktisk som en god Teori.“ Enhver ny Tanke bliver paa Forhaand mødt med Skepsis. For at noget nyt skal kunne naa frem gennem det Frostlag af Indvendinger, som først og fremmest er til Stede ved Fødselen, maa det som Vintergæk og Eranthis have en uimodstaaelig Livskraft i sig, som efter Naturens Lov skal igennem og sætte sin Blomst for alles — ogsaa for Skeptikernes — Øjne. Jeg husker fra min Skoletid Historien om *Stephenson*, som havde faaet den forrykte Idé, at en Vogn skulde kunne køre paa Skinner og trække andre Vogne efter sig, alt ved Hjælp af Dampens Kraft. Til sidst sagde en af Skeptikerne: „Ja, men selv om det gik, og der kom en Ko paa Sporet, det vilde være frygteligt.“ — „Ja“, svarede *Stephenson*, „det vilde være frygteligt — for Koen!“ Nu smiler man, men det samme gentager sig i Dag, naar man staar over for de afgørende Sporskifter.

Men nu er det saa heldigt, at Tanken om en saadan Udbyttedeling ingenlunde er ny eller uprøvet, og navnlig i

England og Frankrig er den frivilligt og med Held indført i Hundreder af Virksomheder i mange forskellige individuelt prægede Former.

Der har været mislykkede Forsøg, og der skal ikke lægges Skjul paa, at der er mange Vanskeligheder og mange Faldgruber, som kan hindre, at det lykkes. Men det er muligt at undgaa disse, naar det lægges rigtigt og loyalt an. Ogsaa herhjemme er der gjort forskellige gode Erfaringer, bl. a. ved C. Schou's Sæbefabrikker og ved Holbæk Amtstidende.

Jeg skal ellers ikke her komme nærmere ind paa Systemet eller paa de Indvendinger, der kan fremføres derimod. Jeg har i mit i Fjor Efteraar paa O. Lohses Forlag udkomne Skrift: „Erfaringer om Udbyttedeling“ søgt at gøre Rede derfor, ligesom jeg deri udførligt har gjort Rede for en Plan, vi i vor Virksomhed har haft i ca. 7 Aar, og som har virket til alle Parterers udelte Tilfredshed, en Plan, som er muret op paa Formaalstjenlighedens sikre Fundament, og som er levedygtig, „ikke alene fordi vi alle kom til at indse, at det var det fornuftigste og bedste, men fordi det er det, som bedst passer for vore allesammens Interesser.“ (Frit efter Karl Marx).

Det er en Plan, der i hele sit Anlæg er i Gang ad det nye Spor, og der er ingen af Parterne, der fortryder Sporskiftet. Planen har staaet sin Prøve.

Forbrugerne.

Jeg har som sagt i nævnte Skrift søgt at imødegaa de Indvendinger, der var fremkomne eller formentlig med Rette kunde fremsættes. Siden jeg skrev den nævnte Redegørelse, er der fremkommet en yderligere Indvending, som fortjener at tages op til Overvejelse.

Den kan kort udtrykkes saaledes: Det er Publikum, der betaler! Man gaar ud fra, at der ikke kan regnes med etiske Bevæggrunde, og hvis f. Eks. et Aktieselskab overvejer at indføre Udbyttedeling, vil Gennemførelsen være afhængig af, hvor vidt Aktionærerne mener derigennem at kunne opnaa Fordele, som mindst kan opveje den Del af Udbyttet, man skal afgive til Arbejderne, og dette er sikkert rigtigt. Men, slutter man videre, hvis Arbejde og Kapital indgaar en saadan fredelig Forbindelse, vil der derved være fremkommen en Samfunds-faktor af stor Styrke, som vil vide — og evner — at diktere sine Betingelser. Man bruger et Billede fra Krigen, idet man

anser det for indlysende, at en krigsførende Part, der angribes fra 2 Sider, vil staa forholdsvis svagt. Kan der skaffes Fred paa den ene Front, ja ikke blot dette, men kan den ene Fjende forvandles til en Ven og Forbundsfælle, da Vé Fjenden til den anden Side — Forbrugeren!

Samfundsmæssigt set vilde en saadan Indvending være overordentlig vægtig, hvis den maatte siges at være berettiget, men den hviler efter min Mening paa en forkert Forudsætning. Ogsaa jeg ser ganske bort fra alt andet i dette Forhold end Formaalstjenligheden, men der kan opregnes en Række Fordele ved Indførelse af Udbyttedeling, som alle kan sammenfattes i det ene: Forøgelse af Produktiviteten. Ud fra denne Begrundelse vil Varerne selvsagt ikke blive fordyrede, tværtimod er der den afgørende Forskel paa et saadant Udbytte for Arbejderne og paa et Lønningstillæg, at førstnævnte frembyder produktionsfremmende Momenter, saa det ikke vil fordyre Varerne, medens sidstnævnte ogsaa for Arbejderne let vil blive illusorisk, fordi det ufravigeligt maa bevirke Varefordyrelse, som atter kan blive Kilde til nye Lønforhøjelser, ogsaa i andre Fag, i Virkeligheden en Skrue uden Ende. Forbrugerne har ingen Fordel af, at der føres Krig inden for den enkelte Bedrifts Rammer. Her har de kun Interesse af, at der ved fredeligt Samarbejde produceres det mest mulige. Den Krig, de har Interesse i, er Krigen, der føres mellem de enkelte Bedrifter (Konkurrencen), og det er denne Krig, der vil komme til at sikre Forbrugernes Interesser, medens Friktionen mellem Kapital og Arbejde kun kan virke varefordyrende.

Tanken om Udbyttedeling er som sagt ikke ny eller uprøvet, men den synes især efter Verdenskrigen at have faaet ny Vind i Sejlene, og den fortjener at kendes indgaaende af alle, som mener, at det vilde være godt at skabe større Tilfredshed og Arbejdsglæde og at søge at indsnævre Omraadet for Krigsførelsen i det økonomiske Liv.

Ikke Organisationerne.

Arbejdsgiver- og Arbejderorganisationernes Stilling til Udbyttedelingstanken har jeg gjort Rede for i ovennævnte Skrift, og jeg skal kun paa given Foranledning tilføje, at vort Firma, siden dette Skrift fremkom, atter er optaget som Medlem af „Dansk Principalforening“, som har erklæret, at man ser med Interesse paa saadanne Forsøg, som kan fremme Samarbejdet mellem Principal og Medhjælper. Herefter kan det konstateres,

at Organisationerne til alle Sider staar neutralt, afventende. Organisationsmæssigt set er man betænkelig over for Tanken om Udbyttedeling, og dette er jo naturligt, da Organisationscentrene er de to „store Hovedkvarterer“ for Krigsførelsen. Fra Arbejdsgiverside ønsker man Ensartethed i Lønningerne og er tilbøjelig til at kalde Udbyttedeling for maskeret Lønforhøjelse. Fagforeningsorganisationerne frygter, at Systemet vil svække Kampmodet og Arbejdernes Solidaritetsfølelse.

Udbyttedelings Idé gaar imidlertid ikke ud paa at svække Organisationerne. Skulde man være bange for at skabe Tilfredshed af Frygt herfor, vilde man være langt ude. Det, Udbyttedelingen vil til Livs, er ikke Organisationerne — var det Meningen, skjult eller aabenlyst, vilde Tanken være dødfødt. Det, den vil til Livs, er derimod Klassekampen, og det, den vil sætte i Stedet for Klassesolidaritetsfølelsen, er fælles Solidaritetsfølelse, Samvirke, Allemandstag. Udbyttedelingen omfatter alle Grader af Arbejdere i den enkelte Bedrift i Modsætning til Landboreformerne i det 18. Aarhundrede, som lod Landarbejderne og de jordløse Husmænd i Stikken.

Det er ganske sikkert bedst for Sagens Fremgang, at begge Organisationer indtager en saadan neutral Holdning. Tog den ene Part afgjort Parti derfor, vilde den anden Part, selv om førstnævnte havde de redeligste Hensigter, automatisk komme i Opposition dertil, og da vilde Udbyttedelingen blive draget ind i den standende Strid. Udbyttedelingen vil sikkert faa større Indflydelse paa Udviklingen, naar den kan faa „et Sted, hvor den kan staa“ uden for Organisationerne. — Organisationerne har over for Udbyttedelingen været saa at sige lidt desorienterede. I deres Regnestykker plejer der ikke at forekomme Generalnævner.

Ikke Politik.

Med Hensyn til de politiske Partier er Forholdet noget lignende. Overalt blandt Udbyttedelingens Tilhængere og navnlig blandt dens Udøvere har man forstaaet, at den ikke egner sig for Lovgivningens Indblanding, hvad ogsaa Socialminister *Borghjerg* har erkendt. Det er en Sag, som ifølge sin Natur maa udvikle sig frit og utvungent, og som maa kunne tillægge sig de enkelte Virksomheders Individualitet. Staten har, som „Aalborg Amtstidende“ udtrykte det, klodsede Fingre, og Erhvervslivet er et ømfindtligt Instrument. Det er i den Forbindelse interessant at læse Referatet af Folketingets Forhand-

linger i Marts Maaned i Aar, da Socialminister Borghjergs Lovforslag om Bedriftsraad var til Behandling. Man kom atter og atter her ind paa Spørgsmaalet om Udbyttedeling, og Udtalelserne var af den Art, at „Kr. Dagblad“ ytrede Frygt for, at denne gode Sag skulde drukne i bare Enighed. I et af vore moderne Skuespil forekommer der en Digter, som har indleveret et Stykke til Teatret, og som gaar i en uhyre stor Spænding, om det nu vil blive antaget. Da Spændingen udløses, og han faar Efterretning om, at Stykket er antaget, sætter han sig udmattet paa en Stol og siger: „Aa — bare det saa ikke alligevel er noget Skidt!“ Jeg vil dog ikke gøre hans Ord til mine. Det er kun godt, at Politikerne er velvillige, naar de blot vil holde sig fra det, saa der ikke „gaar Politik“ i det.

Den praktiske Gennemførelse.

Men naar Udbyttedelingen ligger uden for Organisationernes og uden for de politiske Partiers Virkefelt, vil man da kunne vente, at den vil faa samfundsmæssig Betydning? Har Skeptikerne ikke Ret i, at det kun vil blive de enkelte Idealister, der vil praktisere Tanken?

Hvis alle var Skeptikere og Pessimister, da skete der vel overhovedet ingen Fremskridt. Det er vigtigt og nyttigt at forstaa sin Tid. Den Konservatisme, der ikke søger at sætte sig ind i det nye, at forstaa det og „to pick up the best of it“, vil ikke faa Indflydelse paa Udviklingen. Det store Nutidens Problem, hvoraf det her behandlede Emne er en Gren, er Spørgsmaalet om, hvorvidt Fremtiden skal staa i Kaprustningernes eller i Folkenes Forbunds Tegn.

Vi er tilbøjelige til at staa udenfor som Tilskuere og til at lægge Ansvaret over paa frakkeklædte Herrer ved grønne Borde, men i Virkeligheden gælder over for dette, at „enhver, som ikke er for, er imod“. Skepsis virker negativt, Tro positivt. Det er klart, at hvis ingen tror paa et Folkenes Forbund eller paa Samvirke mellem Samfundsklasserne, da vil Alverdens Resolutioner ikke ændre den nuværende Tingenes Tilstand. Altsaa, min Læser:

Du er Manden!

Initiativet ligger hos den enkelte Arbejdsgiver, og hvert vellykket Forsøg vil være en Tilskyndelse til det næste. Bevægelsen maa ske efter Sneboldsystemet, og Snebolden er begyndt at rulle.

Det første Skridt vil være, at man sætter sig indgaaende ind i Sagen, som derefter vil kunne staa Prøve igennem en grundig Overvejelse for eller mod. Man vil da erkende, at det mere er Fremsynethed end egentlig Idealitet, der kræves for at gaa i Gang dermed. Man maa kunne arbejde paa lidt langt Sigt, og det er indlysende, at den Virksomhed, der saaledes har knyttet en fast Stab af interesserede Medarbejdere til sig, vil staa godt rustet i Konkurrencen, hvad da ogsaa Erfaringen har vist.

Jeg for min Part er ved at arbejde med Sagen bleven bestyrket i min Tro paa, at der ad den Vej kan etableres et frugtbart og godt Samarbejde paa Interessesællesskabets Grund, og jeg grunder min Tro paa Realiteter. Men det kan ikke fremhæves for stærkt, at Udbytteandelene ikke maa udbetales, men maa blive indestaaende i Virksomheden som ansvarlig Kapital, bl. a. fordi Arbejderne (og Funktionærerne) ellers ikke kan tage Svingningerne i Udbyttets Størrelse med og navnlig ikke kan tage Del i eventuelt Tab. Derved etableres det solide og varige Kompagniskab mellem Arbejde og Kapital — et Kompagniskab, som da vil befæstes fra Aar til Aar, bygget op som det er paa de fælles økonomiske Interesser.

BOGANMELDELSER.

POUL PETER SVEISTRUP: **Konsumenternes Interesse i Konkurrencereguleringer.** 119 Sider, H. Aschehoug & Co. Oslo. 1925.

Den foreliggende lille Bog er tilkendt den af den norske Chokoladefabrik „Freia“ udsatte Prisbelønning paa 10.000 Kr. til den bedste Besvarelse af følgende Spørgsmaal:

„Hvorvidt er det i konsumenternes interesse, at den frie konkurrence inden for den industri, som arbejder for hjemmemarkedet, gjøres til genstand for regulering gennem indgreb fra det offentliges side eller gennem overenskomster mellem de industridrivende selv“.

Opgaven er ligesaa vigtig, som den er vanskelig, og der er gennem Tiderne talt og skrevet meget om Spørgsmaalet, uden at man er kommet Løsningen væsentlig nærmere og heller ikke med det foreliggende Skrift er det afgørende Ord sagt i denne Sag.

Forf. kommer til det Resultat, at det vil være i Konsumenternes Interesse, at Staten paa forskellig Maade griber regulerende ind i det økonomiske Liv, men man føler sig ingenlunde overbevist herom af hans Argumentation, og hvis Bogen ikke sluttede med at angive en Række Midler, som Staten kunde bringe i Anvendelse til Formaalet, vilde man vanskelig selv falde paa, at Statsregulering skulde være hensigtsmæssigt ud fra et Forbrugersynspunkt.

Bogens væsentligste Fortrin ligger i, at Forf. under Drøftelsen af, hvad der tjener Forbrugernes Interesser, sætter Spørgsmaalet om Produktionsomkostningernes Nedsættelse i Forgrunden, medens mere populære Forfattere under Behandlingen af dette Emne — naturligvis under stærk Tilslutning fra det brede Publikum — hæfter sig alt for stærkt ved den enkelte Storproducents formentlig alt for høje Fortjeneste, som de ved Statsforanstaltninger tilsigter at fjerne.

Forf. gaar mere til Bunds i Tingene, idet han ræsonerer, at man ved at lægge Hindringer i Vejen for Bedriftskoncentration vel kan udrydde høj Profit, men samtidig udrydder man de lave Produktionsomkostninger, der dog i hvert Fald frembyder en Mulighed for billige Priser for Konsumenterne.

Ud fra disse Betragtninger giver Forf. sig nu til at undersøge Betingelserne for lave Produktionsomkostninger.

Hvad det drejer sig om er at undgaa „Tomgangstab“ under Produktionen, og det væsentligste Middel hertil ser Forf. i Indførelsen af et fuldt ud rationelt Regnskabssystem, hvorved det bliver muligt nøjagtigt at følge Produktionsprocessens enkelte Led, saaledes at Tomgangstabet afdækkes, hvor det findes.

Som det andet Hovedmiddel til Produktionens Billiggørelse nævner Forf. en omfattende Standardisering af alle de Artikler, der anvendes i Produktionen, hvorved Omkostningerne her forringes væsentligt, bl. a. derved, at Automatmaskiner kan benyttes i større Omfang, og derved at Fabrikkerne lettere kan naa fuld Kapacitets Udnyttelse, idet Markedet for de enkelte Artikler bliver større.

Forf. er utvivlsomt her inde paa Spørgsmaal af stor Betydning i Driftsøkonomien, og som burde indføres i Undervisningen paa alle tekniske og merkantile Højskoler.

Man skulde imidlertid tro, at den frie Konkurrence netop vilde være særlig egnet til at fremkalde disse rationelle Driftsformer, saa meget mere som de jo netop, tvunget af Konkurrencen, er kommet frem inden for Storindustrien. Forf. indrømmer da ogsaa, at Konkurrencen har en Tendens til — ikke blot at fremkalde lave Produktionsomkostninger, men ogsaa til at skaffe Forbrugerne Andel i disse, men han fremhæver — og deri har han Ret — at dette kun sker ufuldkomment gennem en langvarig og i mange Henseender kraftspildende Proces.

Den teoretiske Mulighed for, at Statsregulering kan gøre det bedre, er derfor tilstede, og Spørgsmaalet er altsaa blot, om denne teoretiske Mulighed, ogsaa kan virkeliggøres i Praxis. Dette Spørgsmaal kan kun besvares efter en Bedømmelse af, hvorvidt den moderne Stat med de Organer, den har eller kan tænkes at faa til sin Raadighed, vil være i Stand til at regulere det økonomiske Liv paa en saadan Maade, at den moderne Storindustri Effektivitet gennemføres i større Udstrækning end hidtil og kommer Forbrugerne til Gode.

Her er imidlertid en af Afhandlingens største Svagheder, idet Forf. kun rent sporadisk berører dette fundamentale Pro-

blem. Det vilde i saa Henseende have været af stor Interesse, om Forf. havde nyttiggjort sig de Erfaringer, man har fra Krigstidens Statsregulering. Man skal aldrig foragte et lagttagemateriale, naar et saadant er tilstede, selv om det er vanskeligt at udnytte, og disse Erfaringer vilde formentlig have vist, at enhver Regulering af det økonomiske Liv har en Tendens til at blive omfattende, idet de selvregulerende Tendenser forstyrres, hvorfor det ene Indgreb fører det andet med sig.

En anden Svaghed i Behandlingen af Emnet er det, at Forf. ikke søger at fastslaa Grænserne for de industrielle Sammenslutningers Evne til at bestemme Priserne. Han viser, hvorledes disse Sammenslutninger ofte i høj Grad billiggør Produktionen, dels ved en mere rationel Organisation af selve Virksomheden, dels ved Borteliminering af unødvendige Medlemmer. Han paaviser endvidere, at disse Sammenslutninger ikke har andet Formaal end at skaffe sig den størst mulige Fortjeneste, men han undersøger ikke Grænserne for deres Magt til at virkeliggøre dette Formaal paa Forbrugernes Bekostning. Her bliver utvivlsomt en meget stor Forskel, om det er en Industri, der arbejder i Konkurrence med Udlandet, eller den paagældende Vare ikke kan være Genstand for Import.

I førstnævnte Tilfælde vil Storbedriften i de fleste Tilfælde være nødt til som Vaaben i Konkurrencekampen at delagtiggøre Forbrugerne i alle de produktionsmæssige Fordele den har, idet der kun i ganske enkelte Tilfælde og for kortere Perioder vil være Tale om Verdensmonopol.

I sidstnævnte Tilfælde derimod er Muligheden for Udnyttelse af et „Monopol“ betydelig større, men er dog altid begrænset af den potentielle Konkurrence og af Surrogatforbruget.

Bogens værste Fejl er imidlertid ikke de ovennævnte Mangler ved Behandlingen af Emnet, men derimod, at Forf. er meget uklar i sine Præmisser. Han sammenblander nemlig økonomiske og etisk-sociale Synspunkter paa en saadan Maade, at man ikke altid er klar over, hvilket af disse Synspunkter han har lagt til Grund for sin Konklusion.

Enkelte Steder fører denne Sammenblanding til at Logikken gaar fuldstændig i Vasken. Side 24 hævdes det saaledes, hvad naturligvis er rigtigt, at Forbrugerne er interesseret i de lavest mulige Produktionsomkostninger, herunder selvfølgelig ogsaa Arbejdslønnen; derefter hedder det:

„Konsumenterne kan dog ikke være interesseret i, at Arbejdsfortjenesten drives urimelig langt ned. Der maa være

et bestemt Niveau og Forhold mellem de forskellige Arbejdere, som maa kunne betegnes som retfærdigt. Man bør ikke stræbe efter paa et enkelt Punkt, hvor de arbejdende maaske er slet organiserede, at drive Lønnen ned under det retfærdige Niveau“.

Dette er selvfølgelig ganske ulogisk. Konsumenterne er altid interesseret i den lavest mulige Løn, og man kan ikke indvende herimod, at slet lønnede Arbejdere ogsaa udfører slet Arbejde, for ved lav Løn i denne Forbindelse maa man naturligvis tænke paa Lønnen i Forhold til Arbejdsydelsen.

Forfatterens Tanke er naturligvis den, at de Mennesker, der gør det grove, kropslige Arbejde, bør kunne leve ordentligt, og deri er jeg enig med ham, men Forbrugeren qva Forbruger er ikke interesseret heri. Det er i det hele en Betragtning, der mere hører hjemme paa Prædikestolen end i en Diskussion om et rent økonomisk Emne.

Denne justum pretium Tankegang gaar igen paa flere Steder i Bogen. Side 25 taler Forf. saaledes om, at Forbrugere er interesserede i, at Detailhandlernes Andel i den samlede Produktion reduceres i Overensstemmelse med, hvad der kan betragtes som en retfærdig Løn for det samfundsnyttige Arbejde, der udføres. Side 116 tales om, at den moderne Stat skal gribe ind for at sørge for, at hver enkelt Faktor tvinges til at nøjes med et Udbytte, der staar i Forhold til den produktionsmæssige Indsats.

Dette Krav om „retfærdig Pris“ og „retfærdig Løn“ findes hos de fleste socialreformatoriske Bevægelser og udtrykkes som Regel i Kravet om, at Arbejderen skal have det fulde Udbytte af sit Arbejde, og man kan ikke frigøre sig for den Tankegang, at Forf. er stærkt paavirket heraf. Han synes ikke at have Øje for, at Tanken er urealisabel i det stærkt arbejdsdelte og byttende Verdenssamfund, hvor det er umuligt at udrede den enkeltes Andel i det materielle Produktionsudbytte, fordi dette er et Resultat af Kræfterne i deres Samvirke. Fordelingen maa derfor nødvendigvis rette sig efter de enkelte Faktors relative Knaphed, altsaa følge den almindelige Værdilov.

Staten kan naturligvis godt fastsætte, hvad den finder er en „retfærdig Løn“ og „retfærdig Pris“, men man maa i saa Fald være klar over de økonomiske Konsekvenser heraf. Logisk er det imidlertid, at Forf., naar han ønsker at virkeliggøre sine Tanker i denne Retning, kræver Statsregulering; thi dette vil i høj Grad blive nødvendigt, ja, man vil næppe

kunne nøjes med de Smaatterier i saa Henseende, han selv foreslaar.

Ogsaa paa et andet Punkt forringes Bogens Argumentation, ved at man er uklar over Forfatterens Udgangspunkt. Den stillede Opgave gaar ud paa, at man skal undersøge, hvorvidt det er i Konsumenternes Interesse, at den frie Konkurrence gøres til Genstand for Indgreb.

Derved maa være tænkt paa, om Forbrugerne faar deres Behov dækkede paa den billigste Maade ved fri Konkurrence eller ved Regulering — ikke derimod om disse Behov bør dækkes. Det er da vistnok ogsaa det første Spørgsmaal Forf. som Regel tænker paa, naar han taler om Forbrugernes Interesse, men dog ikke altid.

Et Sted udtaler Forf. saaledes, at han ikke mener, at Behovene bør være suveræne, men at disse bør gøres til Genstand for en fornuftsmæssig Regulering. Heri kan han maaske have Ret, men Spørgsmaalet om Konsumentens Interesser i denne Relation bliver dog en hel anden Opgave, end naar man tænker paa Konsumentens Interesse i at faa dækket de Behov, han faktisk har paa den billigst mulige Maade.

I første Fald bliver Regulering altid i Konsumentens Interesse, fordi man ikke tiltror ham Evne til at skønne om sit eget Bedste, og den fri Konkurrence tilfredsstiller alle Behov i lige Grad uden Hensyn til deres moralske Berettigelse.

At dette fuldkommen „uøkonomiske“ Synspunkt har spillet en stor Rolle for de Slutninger, Forf. drager, fremgaar med stor Tydelighed af et af Bogens Eksempler. Det omtales heri, at det vilde betyde en stor Billiggørelse af Produktionen, om Lagrene indskrænkes i Omfang og Antal. Dette kan imidlertid ikke ske under den frie Konkurrence, idet Producenterne vil ønske at levere Forbrugerne Varerne saa hurtigt som muligt, og derfor maa have talrige Lagre beliggende rundt om nær Forbrugerne.

Forf. gaar altsaa her ud fra, at det Behov, Forbrugerne har for hurtig Levering, er et forfængeligt Behov, og at det derfor vil være i deres sande Interesse, at de ikke faar tilfredsstillet det, selv om de er villige til at betale derfor. Men at Regulering i saa Tilfælde er i Forbrugernes Interesse er selvindlysende. Den frie Konkurrence har som nævnt kun Evne til at tilfredsstille de Forbrug, man faktisk bar, ikke dem, man efter andres Mening burde have.

Naar Forf. endvidere, idet han her hævder at være i Overensstemmelse med saa godt som alle Nationaløkonomer,

gentagne Gange fremhæver, at den frie Konkurrence navnlig i Detailhandelen foraarsager et saa uhyre Kraftspild og dermed fordyrer de paagældende Tjenester for Forbrugerne, er det formentlig et Udslag af samme Tankegang, saaledes at det ogsaa her er Behovene, man i Virkeligheden kritiserer og ikke den Maade, hvorpaa de dækkes.

Enhver har jo nemlig et vist Behov for en Detailhandler lige uden for sin Gadedør, en stor smuk Butik, et uhyre Udvalg af hver enkelt Artikel, som man kan gennemrode for at finde netop den Ting, der nøjagtig passer til ens individuelle Smag. Man har endvidere et vist Behov for at faa selv den mindste Bagatel bragt til sin Bopæl og til rigelig og lang Kredit, ligesom man ikke vil vente i Butiken, hvorfor den Handlende ikke kan have flere Kunder, end han kan betjene Fredag og Lørdag uden altfor lang Ventetid.

Disse mange Behov søger den frikonkurrerende Detailhandler at dække, men det er klart, at det ikke kan ske gratis. At de Tjenester, der i saa Henseende ydes, ikke er meget dyrere, end de nødvendigvis maa være, fremgaar deraf, at Forbrugsforeningerne ikke synes at kunne levere billigere, ja, endog i mange Tilfælde er ganske ude af Stand til at levere de paagældende Tjenester.

Den Forklaring paa den høje og formentlig stigende Detailavance, at den skulde skyldes, at der er alt for mange Detailhandlere, som alle skal leve, er lidet plausibel. Under Forudsætning af, at der ingen Prisaftaler findes indenfor den almindelige Detailhandlerstand, vilde denne Forklaring forudsætte, at der gælder en Værdilov for Detailhandlere og en anden for alle andre Mennesker. Det almindelige er jo nemlig, at en Ydelse bliver billigere, jo flere der tilbyder at gøre den, men her skulde altsaa det omvendte være Tilfældet.

Det ses let, at saasnart man begynder at kritisere Behovene, kommer man uden mange Argumenter til Statsregulering, men da den stillede Opgave er af ren økonomisk Art, er det klart, at de Slutninger, der drages paa Grundlag af saadanne Argumenter, er af liden Værd som Besvarelse af Opgaven.

Vi har ovenfor fremdraget nogle af Bogens væsentligste Fortrin og Fejl, men der er selvfølgelig mere af begge Slags. Saaledes indeholder Skriftet adskillige solide Argumenter og gode lagttagelser, ligesom gamle Ting undertiden siges paa en ny og bedre Maade, men paa den anden Side indbyder flere Punkter til Kritik.

Forfatterens Terminologi fyldestgør saaledes ikke de Krav

om Klarhed, der maa stilles i en videnskabelig Drøftelse. F. Eks. anvendes det mangetydige Ord „Samfundet“ gentagne Gange, naar der menes Staten. Forf. har aabenbart her ladet sig paavirke af de sociale Bevægelsers uklare Terminologi, der er saa virkningsfuld i Agitationen, men er uegnet for videnskabelige Formaal.

De Former for Statens Indgriben, Forf. bringer i Forslag, kunde ogsaa give Anledning til Kritik, men en saadan er jo af mindre Interesse, naar man i det hele ikke føler sig overbevist om, at Indgriben er i Konsumenternes Interesse.

Man imponeres af Forfatterens Belæsthed, men det er tvivlsomt om denne er kommet Skriftet tilgode, om Resultatet ikke vilde være blevet bedre, hvis han havde staaet noget mere paa bar Bund og derved var blevet tvunget til for sig selv at tænke hele Sagen igennem fra Bunden af. I det hele kunde man have ventet, at den udsatte Prisbelønning havde fremkaldt et Værk, der i noget højere Grad havde kastet Lys over det foreliggende Emne. Spørgsmaalet er jo vigtigt og staar stadigt paa Dagsordenen i praktisk Politik, og Politikerne kunde vel trænge til en klar Vejledning.

En saadan yder den foreliggende Bog ikke. Kun de, der paa Forhaand har Tilbøjelighed for Statsregulering, vil lade sig overbevise af Bogens Argumentation. Andre vil maaske snarere blive paavirket i modsat Retning. Hele Fremstillingen af Betingelserne for billig Produktion og Paavisningen af, hvorledes den frie Konkurrence stadig udskiller de daarlige Elementer inden for Virksomhederne efter Principet: „Survival of the fittest“, vil hos mange — bl. a. hos Anmelderen — fremkalde Tvivl om, at en Statsregulering selv i bedste Fald vil kunne fremskaffe Varerne billigere i de af Forbrugeren ønskede Arter og Mængder.

Jørgen Pedersen.

Is Unemployment Inevitable? An Analysis and a Forecast by: J. J. ASTER, A. L. BOWLEY, ROBERT GRANT, J. H. JONES, W. T. LAYTON, P. J. PYBUS, B. SUBOKEN RONWTREE, D. SPRING-RICE, F. D. STUART. (Macmillan and Co. Lmt. London 1924).

Forfatterne er de samme, som for et Par Aar siden udgav „The Third Winter of Unemployment“. Den her foreliggende Bog indeholder en almindelig Oversigt over Arbejdsløsheds-

problemet, efterfulgt af en Række Essays, fortrinsvis skrevet af andre end de ovennævnte Forfattere.

I disse Essays gives dels en teoretisk Udredning af Arbejdsløshedsspørgsmaalet, dels en Belysning af Forholdene indenfor nogle af Englands væsentligste Industrier. Bogen vil med sine skarpe teoretiske Analyser, der alligevel stadigt støtter sig til det praktiske Livs Forhold, give alle, der ikke er fortrolige med engelske Økonomers Skrivemaade, et godt Indtryk af denne.

Gennem den i Bogens Begyndelse givne Oversigt vil Forfatterne fortrinsvis belyse den Arbejdsløshed, der forårsages ved den stadigt voksende Befolkning og de økonomiske Kriser, men Bogen er dog først og fremmest en Undersøgelse af Englands økonomiske Stilling og en paa Grundlag heraf foretagen Bedømmelse af, hvorvidt det vil være muligt for Landet at nedbringe sin for Tiden store Arbejdsløshed. Paa Mulighederne herfor ses ret lyst. Det almindelige Indtryk af Aarsagerne, Bogen giver, er Verdenshandelens Desorganisation og den forholdsvis høje Arbejdsløn.

Til Belysning af Befolkningstilvækstens Betydning for Arbejdsløsheden anføres nogle af Professor Bowley foretagne Beregninger, hvorefter Befolkningstilvæksten i England, forudsat at Emigrationen var paa samme Højde som før Krigen, kun vilde betyde en mindre aarlig Tilvækst i de arbejdssøgendes Tal indtil 1931, og derefter endogsaa vise Nedgang, grundet paa den aftagende Fødselshyppighed.

Der gives en Oversigt over den økonomiske Perodes Forløb, begyndende med Tiden 1920—24. Boomen i 1920 hævdes blot at have været en Boom i Priser, men ikke i Produktion. Herfor anføres en Del interessante Beviser, deriblandt, at den mere financieredes ved Hjælp af større Omløbshastighed end nye Laan. Forskellige Grunde til Krisers Opstaaen anføres, og uden at tage bestemt Standpunkt, synes Forfatterne at hælde til den Opfattelse, at det er Produktionen i visse Fag, der overskrider Efterspørgselen efter disses Produkter. Forfatterne kommer senere ind paa, hvorvidt det er muligt at afvende Kriser ved „trade barometers“ og lignende. De mener, at man ved nøje at følge Udviklingen, kan naa meget, men af hele Behandlingen ses, at de absolut ikke tror, man her staar overfor det Tryllemiddel, der i Fremtiden skal afskaffe Kriser.

For Englands Vedkommende vil meget afhænge af Verdenshandelens Fremtid. Dels Handelen med andre Handels-

nationer, dels med hidtil uudviklede Lande. Her peges paa, hvorledes Englands Handel med Tyskland steg meget stærkt før Krigen, og det i en Periode, da Tysklands Industri viste en rivende Udvikling under stærk Toldbeskyttelse. En stærk Industribeskyttelse i Agerbrugslande som Australien vil fremkalde Reaktion, da Exporten af Landbrugsprodukter kun kan finde Sted, naar det er muligt for de Lande, der modtager disse Agerbrugsprodukter, at betale med Industriprodukter. Endvidere vil en almindelig Beskyttelse fremkalde Tendens til at alle Priser stiger, og saa snart dette er sket, vil Omkostningerne være de samme som for de indførte Varer. Det paavises, hvorledes saavel Produktion som Forbrug i Lande som Kina og Rusland er lille, og at der her er store Muligheder ikke mindst ved Anlæg af nye Jernbaner.

Vedrørende Arbejdsforholdene findes en stærk Paavisning af Lønforskellen i de saakaldte „sheltered“ og „unsheltered trades“. I de sidste sættes Lønnen under Hensyn til Udlandets Konkurrence. Men da Eksportindustriernes Udgifter f. Eks. gennem Transport og Byggeomkostninger ogsaa paavirkes af Lønnen i de „sheltered trades“, er denne Forskel højst uheldig og ogsaa uretfærdig.

Hvad Skatterne angaar udtales, at den høje engelske Indkomstskat ikke kan fordyre Produktionen, da det er en direkte Skat, der tages af Overskudet, og Produktionen bliver kun ved saalænge, der er et Overskud. Denne Betragtning er utvivlsomt rigtig, noget helt andet er, hvorvidt f. Eks. Opsparingen paavirkes.

Efter at have omtalt den af Forfatterne i Fællesskab afattede Rapport, skal jeg gaa over til de enkelte Essay:

Correctives of the Trade Cycle,

A. C. Pigou, M. A.

Professor Pigou giver i dette Essay en overordentlig vel gennemtænkt Fremstilling af Aarsagerne til den økonomiske Perodes Opstaaen og af Kreditpolitikens Betydning som Middel til at undgaa den.

Aarsagerne til Opgangstiden er at søge i Forretningsfolks af forskellige Grunde fremkaldte Optimisme, og ikke i Bankernes Politik, hvorfor en Bankpolitik, hvis erklærede Maal er Prisstabilitet, ikke kan forhindre, at denne Forretningsfolks Optimisme gør sig gældende, idet Prisstabiliteten kun kunde gælde det almindelige Niveau, men ikke forhindre, at de for-

skellige Erhverv nu og da troede, at netop deres Varer vilde stige i Pris.

Selv om Aarsagerne til de stigende Priser derfor ikke ligger i Bankernes Politik, kan denne faa meget stor Betydning for Bevægelsens Forløb. Under den opadgaaende Konjunktur udnytter Driftsherrerne deres disponible Midler, ligesom de søger nye Laan. Herved bliver de i Stand til at efterspørge mere Arbejdskraft, hvorved Arbejderklassen som Helhed faar større Indtægter. Da Produktionen af Forbrugsgoder endnu ikke er steget, bliver Resultatet, at de med fast Indkomst faar en ringere Del af Goderne end før, og, da Arbejdslønnen endvidere heller ikke stiger saa hurtigt som Priserne, faar Arbejderne ogsaa forholdsvis mindre end før. Resultatet heraf er, at der stilles en større Del af Samfundsgoderne til Driftsherrernes Disposition, hvad der muliggør den Kapitaludvidelse, som de gode Tider kræver.

Skal Bankerne forhindre Prisstigningen, kræves der efter Forf. Mening, at man forhindrer denne kunstige Tilvejebringelse af Kapital enten ved Kapitalrationering eller Diskontopolitik, saaledes at der kun finder Udvidelser Sted svarende til den stedfindende nye Opsparing. Kapitalrationering er Forf. imod, fordi det er en Del forskellige Banker, der skal foretage den, og desuden mangler man et Grundlag for, hvor meget de enkelte skal have. Ved Hjælp af Centralbankens Diskontopolitik, naar Banken har den nødvendige Obligationsbeholdning til at sætte sin Politik igennem, dersom de private Banker ikke frivilligt følger den, kan det derimod efter Forf. Mening gøres, men muligvis kun ved meget store Svingninger i Diskontoen. Imidlertid vil man komme bagefter, dersom man først hæver Diskontoen, naar Priserne er stegne, det der kræves er en stor Viden om de forskellige Fabrikkers modtagne Ordre. Den Politik, man skulde føre, er i Virkeligheden af samme Art, som Guldstandarten nødte en til før Krigen, blot skal man blive mere forudseende. Men denne Kreditpolitik kræver under en Guldsmøntfod samme Politik fra de andre Guldsmøntfodslandes Side, og en Ændring bort fra Guldsmøntfoden er efter Forf. Mening for Tiden utænkelig i England.

Det er sikkert rigtigt, at en Prisiniveau stabiliserende Bankpolitik er umulig uden Samarbejde mellem de store Lande, men dette vil antageligt vise sig meget vanskeligt; bortset herfra er der et Forhold, som vil volde store Hindringer for Tankens lykkelige Gennemførelse, hvad enten det blot gælder et Land med Papirmøntfod eller flere Lande med Guldsmønt-

fod, og det er den Ændring i Prisniveauet, som fremkommer ved at Produktionsomkostningerne for en vigtig Vare falder eller stiger, thi den heraf følgende Forandring i det almindelige Prisniveau er blot naturlig, et Forhold Forf. desværre ikke har været inde paa, ligesom han heller ikke har søgt at belyse, hvorvidt den stadige Udvidelse af det økonomiske Liv, der finder Sted, dels gennem nye Opfindelser dels gennem den stadige Stigning i Folkemængden, ikke naturnødvendigt maa føre til en Prisstigning i første Omgang. Er dette Tilfældet, vil en Stabiliseringspolitik virke hæmmende paa alt Fremskridt.

The Problem of Finding Employment,

Professor Gustav Cassel.

Professor Cassel gennemgaar først de store Vanskeligheder for Export, der fremkommer for et Land som England, naar Verdenshandelen undergaar saa store Forskydninger, som Krigen har medført, og derefter den Betydning, de forvirrede Pengeforhold, der har hersket mange Steder, har for Samhandelen mellem Landene. Den interessanteste Del af Afhandlingen er dog Slutningen, hvor der fremsættes en Del Betragtninger over, hvad høj Beskatning eller stor Gæld til Udlandet betyder for et Lands Produktion. Om det første siges, idet der tænkes paa direkte Skatter, at de ikke fordyrer Produkterne, men eventuelt kan forringe Opsparingsevnen eller Arbejdernes Ydeevne. For Opsparingen kan de dog ogsaa virke omvendt, her henvises til Forholdene i England for Tiden, idet store Beløb af Statsindtægterne bruges til Statsgældens Forrentning og Tilbagebetaling.

Hvad udenlandsk Gæld angaar, virker denne ansporende paa Eksporten igennem den Købeevne, der her gives Udlandet paa det hjemlige Marked.

The Effects of Currency Inflation,

Professor Moritz Bonn.

Det er Inflationen i Tyskland, der lægges til Grund for Undersøgelsen. Industrien har været i Stand til at forøge sine Kapitalinvesteringer grundet paa forskellige Forhold, heriblandt den sparede Udgift til Forrentning af dens Obligationsgæld, Tilbagebetaling af kort Kredit i mindre værdifulde Mark, meget smaa Udbytteudbetalinger maalt i Guldmark og Skatterne, som først i Efteraaret 1923 begyndte at blive indkrævet i Forhold til Valutakursen.

Men overfor denne potentielle og ogsaa faktisk udnyttede Mulighed for Kapitalinvestering staar en stor Nedgang i Købe-
evnen (og derigennem ogsaa Produktionsmulighederne) paa det
indenlandske Marked, som betyder saa meget for tysk Industri.
Nedgangen falder paa Obligations- og Husejerne, men er dog
delvis blevet opvejet ved Tendensen til forøget Forbrug,
grundet paa Pengenes faldende Værdi.

Herimod kunde man dog rejse den Indvending, at den Købe-
kraft, der er mistet af nogle, vel er gaaet over til andre, thi
ellers maatte det have givet sig Udslag i Arbejdsløshed, og
det almindelige Indtryk er jo netop, at der blev arbejdet,
meget i Tyskland i disse Aar.

Denne Indvending har Forf. aabenbart tænkt rejst, idet
han senere paaviser, at vel var der liden direkte Arbejdsløs-
hed, men derimod en Del forkortet Arbejdstid, saaledes var
Kommissionen for Demobilisering aktiv indtil November 1923
og forlangte, at Arbejdsgiverne skulde dele Arbejdet mellem
deres Arbejdere, før de lod nogle gaa; desuden klagedes der
stærkt over Arbejdernes Ydeevne, sikkert bl. a. fordi de fag-
lærtes Tal grundet paa Krigen var gaaet ikke saa lidt ned,
ligesom 8 Timers Dagen, netop fordi Ydeevnen var gaaet ned,
kom til at betyde større Produktionsomkostninger. Endvidere
blev der spildt megen Tid og Arbejde med Lønforhandlinger,
hvorom Folkevittigheden sagde, at den ene Halvdel af Befolk-
ningen var beskæftiget med at udregne, hvad den anden
Halvdel skulde have i Løn.

Som Følge heraf bevirkede den ovenfor nævnte Forsvinden
af visse Klassers Indtægter ikke Arbejdsløshed i Inflations-
aarene, men paa den anden Side hjalp de nominelle lave Løn-
ninger og Industriens store nye Investeringer ikke denne til
at konkurrere Udlandet ud paa mange fremmede Markeder.
Den tyske Export var i disse Aar en Del mindre end før
Krigen.

Forf. slutter nu med at paavise, at den reelle Arbejdsløn
ved den Krise, Tyskland gennemgik efter Markens Stabilise-
ring, er faldet ret betydeligt, hvorfor Tyskland maa staa med
store Muligheder i Konkurrencen med Udlandet, men ganske
vist vil de smaa Afsætningsmuligheder i Indlandet, der er
blevet forstærket ved Nedgangen i Arbejdslønnen, virke hæm-
mende. Han mener, at Tyskland staar i en noget lignende
Stilling som England med store Produktionsmuligheder, men
med ikke tilstrækkelig købedygtige Markeder. Dog vil Beta-
ling af Reparationsbetalinger hjælpe herpaa, men samtidig yder-

ligere trykke Hjemmemarkedet ved Nedgang i Købeevne grundet paa forøgede Skatter.

Export of Capital in Relation to Unemployment,

C. K. Hobson.

Englands Kapitalexport anslaaes for 1913 til £ 200 Mill. En hertil svarende Kapitalexport for 1923 skulde have været paa £ 300 Mill., men var kun paa £ 97 Mill. Samtidig var Importen maalt i Mængdeenheder sammenholdt med 1913 gaaet 7 % ned, men Exporten 21,5 %. At en saa stor Nedgang i Kapital- og Vareexporten let kan medføre stor Arbejdsløshed, siger sig selv.

Som Aarsager til denne Nedgang i Kapitalexporten anfører Forf. Ændring i Indkomstfordelingen og deraf i alle Tilfælde i første Omgang følgende mindre Opsparing. Større Kapitalforbrug hjemme (er dette i Byggeindustrien, vil det ikke medføre Nedgang i Arbejdsløsheden i f. Eks. Bomuldsindustrien), de høje engelske Produktionsomkostninger og deraf følgende mindre Efterspørgsel fra Udlandet samt politisk Usikkerhed.

Senere kommer Forf. ind paa, hvorvidt Statskontrol med Kapitalexporten er gennemførlig og ønskelig. Efter en kort Omtale af de under Krigen gældende Regler, hvorved man i høj Grad kontrollerede Kapitalexporten, paavises, hvorledes Londons Stilling som internationalt Pengemarked i Fredstid i Virkeligheden umuliggør saadanne Reglers Gennemførelse.

The Future of British Industry,

Prof. J. H. Jones.

Forf. kommer først ind paa en Del Betragtninger over den Betydning andre Landes industrielle Udvikling har for Englands Handel og Industri, idet han mener, at Englands Udvikling bliver fremmet ved de andres.

Derefter behandles Lønspørgsmaalet, men desværre kommer Forf. ikke ind paa, hvorvidt Arbejdsløsheden delvis er forarsaget af den relative høje engelske Løn, noget han dog ikke synes at mene i Modsætning til de fleste af de andre af Bogens Forfattere. Endelig omhandles Skatternes Betydning for Konkurrencen, herunder „the rates“, de kommunale Skatter, som delvis maa betragtes som faldende paa fast Ejendom, og

saaledes fordyrende Produktionsomkostningerne, delvis som en Indkomstskat og saaledes ikke fordyrende Produktionen.

Nu kommer en Række Essays omhandlende følgende engelske Industrier og Erhverv: Landbrug, Kulindustri, Jern- og Staalindustrien, Maskinindustrien, Skibsbygning, Bomuldsindustrien, Uldindustrien og Havnevæsenet. At omtale disse Afhandlinger i Enkeltheder vil føre for vidt, men de indeholder alle mange interessante Oplysninger om Enkeltforhold og om vedkommende Industris hele Udvikling. For danske Læsere vil Afhandlingen om Landbruget være af særlig Interesse, med sin klare Opridsen af Aarsagerne til det engelske Landbrugs Vanskeligheder, blot er det underligt at Forf., der mener at engelsk Landbrug i højere Grad skal slaa ind paa Produktionen af dyriske Produkter, ikke, skønt han aabenbart kender noget til danske Landbrugsforhold, har noget til overs for det mindre og mellemstore Brug, men holder paa Storbruget, uden dog at levere et afgørende Bevis for dets Berettigelse.

Bogen slutter med 3 „Statistical Inquiries“; i det sidste af disse findes nogle interessante Bemærkninger om Arbejdslønnens Afhængighed af Pristal eller Produktionsmængde.

Gustav Ole Bech.

O. SILLÉN: **Fabrikorganisation og Driftskalkyler. Moderne Bokholderisystemer.** To Foredrags-Serier holdt i Oslo 22.—24. Januar 1925. 161 S.

Ogsaa Nationaløkonomer burde stifte Bekendtskab med denne lille letlæste Bog, der giver en klar og saglig Oversigt over nogle af de Problemer, som er af den allerstørste Betydning for den industrielle Økonomi. Selv om den moderne Driftsorganisation ikke direkte vedrører Nationaløkonomien, har det dog Interesse ogsaa for vore Overvejelser at vide, at medens et Motorfartøj af en bestemt Standardtype paa et bestemt stort svenskt Værft før det nye Systems Indførelse fremstilledes paa 1197 Timer, kunde det bagefter fremstilles paa 534 Timer (S. 51). Dette og lignende Eksempler, og de Metoder, hvorved saadanne Resultater opnaas, har det selvfølgelig Betydning for Økonomerne at kende, ikke mindst naar Talen er om Told og Konkurrenceforhold.

Særlig Betydning tillægger jeg ogsaa det af Forf. S. 80 fremsatte Ønske om at man indenfor Industrien, indenfor hver Arbejdsgren for sig træffer en Overenskomst om at anvende den samme Terminologi saa vidt muligt baade for Kalkulation og Bogførsel. Der aabnes derved Mulighed for den i mange amerikanske Industrigrene anvendte Fremgangsmaade, hvorefter samtlige Branchefabrikker giver Oplysninger om de maanedlige Omkostninger, eventuelt Aarsomkostninger til et fælles Central-kontor, der bearbejder Oplysningerne og opstiller dem skematisk. De enkelte Fabrikker betegnes kun ved et Nummer, og der bevares den strengeste Diskretion med Hensyn til hvilke Fabrikker, de respektive Numre repræsenterer. Centralkontoret udsender saa en Gang om Maaneden en samlet Oversigt for samtlige Fabrikker og hver enkelt Fabrik kan da af denne Oversigt se, hvor stor dens egne Omkostninger er i Forhold til andres og derudfra sætte Undersøgelser i Gang, der kan føre til meget betydelige Udgiftsbesparelser.

Poul Peter Sveistrup.

FRANTZ PIO: **Valutaspørgsmaalet i en Nøddeskal.** 63 Sider. G. E. C. Gads Forlag. København 1925.

Flere af Taleksemplerne i denne lille Bog er ikke rigtige, fordi Forf. undertiden glemmer (f. Eks. Side 19), at en Nedgang i Kronens Værdi paa 25 pCt. svarer til en Stigning i Prisniveauet paa 33 pCt. og ikke paa 25 pCt. Dette er dog ikke Grunden til, at Side 23—24 100 svenske Kroner regnes til at svare til 140 danske under Forudsætning af et svensk Engros-Prisniveau paa 167 og et dansk paa 220. Forholdstallet er 131 og sammenholdt med en Valutakurs paa 150, saaledes som det gøres, bliver der altsaa en Overkurs udover Købekrafts-pariteten paa næsten 20 Øre. Disse 20 Øre tilskrives Forf., saaledes som han tidligere i Avisartikler har gjort det, den ugunstige Handelsbalance, men en saadan Deling af Aarsagerne til Valutakursernes Udsving synes ganske vilkaarlig. Det er heller ikke rigtigt, naar Forf. Side 12 skriver, at „da Regeringen i Kraft af sin almindelige Bemyndigelse til at træffe ekstraordinære Foranstaltninger i Anledning af Krigsforholdene udstedte en lidet ænsset Bekendtgørelse om, at Nationalbanken midlertidig fritoges for at indløse sine Banksedler med Guld“;

thi hertil gaves der Regeringen speciel Bemyndigelse ved Lov Nr. 153 af 2. August 1914. Det kan i det hele ogsaa indvendes, at Forf. tillægger Seddeludstedelsen en overdreven og i moderne Kreditøkonomi systematisk set tillige urigtig Betydning.

Disse Indvendinger fik nu imidlertid alle staa ved deres Værd, hvis de ikke var Symptomer paa, at der mangler den Nøjagtighed, som allermindst et Agitationsskrift kan undvære, og som man særlig savner ved de Beregninger, paa hvilke Skriftets Hovedbetragtninger støtter sig.

De talmæssige Udgangspunkter for Forf. Uvillie mod at føre Kronen op til Guldpariteten og for at foretrække en Nedsækning til 90 Øre er nemlig, at kun 10 à 20 pCt. af de nuværende Indhavere af Kronefordringer har haft disse før 1918, samt at det indenlandske Prisniveau, da Bogen blev skrevet, det vil formentlig sige i Oktober—November 1925, svarede til en Guldværdi af Kronen paa ca. 80 Øre.

Tages nu denne sidste Paastand først, maa det siges, at den umulig kan være rigtig, thi da Detailprisniveauet i Guldlandene ligger paa 170 à 175, skulde det danske Detailpristal for at angive en Kroneværdi af 80 Guldøre mindst være 220, men dette var Pristallet ikke engang som Gennemsnit af April og Juli Priser og selvfølgelig langt mindre paa det Tidspunkt, Forf. anfører. Værdien af en saadan Gennemsnitsberegning, som sker ved Fastsættelsen af Købekraftspariteten, er jo saare omtvistelig i Almindelighed, men især naar Forholdene som Tilfældet er under en stærk Prisforskydning præges af stor Uensartethed. Men bruger man Beregningen, bør man ikke gøre Vold paa den, og jeg kan ikke finde det berettiget, at man for at beskrive Vanskelighederne ved at naa tilbage til Guldpariteten saa store som muligt, vil hævde, at vort indenlandske Prisniveau efter den ikke ubetydelige Nedgang, der dog notorisk har fundet Sted i Løbet af 1925, endnu skulde ligge 25 pCt. over f. Eks. Sveriges. Men det synes mig i denne Sammenhæng ogsaa værd at lægge Mærke til, at da den svenske Krone saa vidt havde naaet Pariteten i Begyndelsen af 1922, at Dollarkursen var 3,85 Kr., var Detailpristallet samtidig 195, og medens Riksbanken uden store Vanskeligheder sænkede Dollarkursen til Pariteten, gik der næsten et Aar, før Prisniveauet naaede sit endelige Leje. Naar det vides, at Pariteten skal naaes og fastholdes, bliver de Vanskeligheder meget formindskede, der fremkaldes af Forskellen mellem Kronens ydre og indre Værdi. Thi det ventede Prisfald afskrækker fra at ud-

nytte denne Forskel, saaledes som vi i høj Grad har set det her i Landet i 1925.

Det andet Spørgsmaal, nemlig om Omfanget af de „gamle“ Kreditorers Krav, er vanskeligere, men interessant, selv om det naturligvis nu med en Krone paa 90 Øre har forholdsvis mindre praktisk Betydning. Men det kan jo ikke nægtes, at hvis Forf. virkelig har Ret i, at kun 10 à 20 pCt. af de „gamle“ Kreditorer endnu eksisterer, taler meget for Rigtigheden af, at „nogen Nødvendighed for at tage 90 pCt. Uretfærdighed paa Slæbetov for at øve 10 pCt. Retfærdighed er aldeles ikke tilstede“. Men netop fordi Spørgsmaalet er af Interesse, er det beklageligt, at Forf. ikke giver sine Læsere Mulighed for at se, hvorledes han er naaet til disse 10 à 20 pCt., som Forf. alt-saa lejlighedsvis nedsætter til 10. Derved afskærer Forf. sig paa den ene Side Mulighed for at overbevise dem, hvem Tal-lene synes paafaldende, paa den anden Side vanskeliggøres en Drøftelse af de Forudsætninger og Skøn, som nødvendigvis maa ligge bagved Fremsættelsen af disse Tal. Det ser saaledes ud, som Forf. for det første behandler lange og korte Fordringer under eet. Men er dette rigtigt? Maa man ikke over for næsten alle Bankindlaan og en stor Del Sparekasseindlaan ræsonnere saaledes, at disse tjener til Formidling af Vare-omsætningen; til den Fortjeneste, en Person opnaar gennem Deflationen som Kreditor, svarer følgelig et Tab, fordi han er Debitor for sit Varelagers Værdi. Af de eksisterende Kronefordringer paa ca. $2\frac{1}{2}$ Milliard mod Banker og ca. $1\frac{1}{2}$ Milliard mod Sparekaserne, vilde jeg derfor mene, at man i denne Sammenhæng skulde se bort fra Bankindlaan og fra f. Eks. $\frac{1}{2}$ Milliard af Sparekasseindlaanene. Om de private Fordringer har der vel ikke for Forf. foreligget Oplysninger, og da det vel ogsaa er ugørligt at forskaaffe sig noget Kendskab hertil, er det formentlig rigtigere helt at se bort fra dem. Tilbage bliver de offentlige lange Fordringer, hvoraf Hovedparten formentlig er Kredit- og Hypothekforeningsgælden paa ca. $3\frac{1}{3}$ Milliard, den indenlandske Statsgæld paa $\frac{2}{3}$ Milliard, den indenlandske Kommunegæld, der skønsmæssigt ansættes til samme Beløb, Livsforsikringernes Bestand $1\frac{1}{2}$ Milliard og de lange Sparekasseindskud, der er anslaaet til 1 Milliard. Der bliver herefter ca. 3 Milliard korte og ca. 7 Milliard lange Fordringer. Tager man nu i Betragtning, at af Kredit- og Hypothekforeningsgælden er imellem 60 og 70 pCt. stiftet før 1918, der af Forf. sættes som Skæringsaar, af Stats- og Kommunegælden Halvdelen, af Livsforsikringsbestanden vel over 70 pCt., og selv

om efter 1918 naturligvis mange Obligationer har skiftet Haand — i selve Krigsaarene kan dette kun have funden Sted i ringe Omfang, da Omsætningen paa Børsen af Obligationer i disse Aar kun androg 60 à 70 Mill. Kr. om Aaret; det tilsvarende Tal i Efterkrigsaarene naaede i alt ikke op til, hvad der udstedtes af ny Obligationer, medens naturligvis paa den anden Side Omsætning uden for den officielle Notering finder Sted — mon man saa ikke kommer det rigtige ret nær ved at skønne, at af de 7 Milliarder lange Fordringer er Halvdelen „gamle“. Af samtlige Fordringer er altsaa efter dette Skøn 35 pCt. „gamle“, naar man som Forf. tager korte og lange Fordringer under eet og ikke 10 à 20 pCt., men maaske i Virkeligheden 50 pCt., naar man alene, som man formentlig bør, tager de lange Fordringer i Betragtning.

Men hertil kommer yderligere. at naar man overhovedet taler om Retfærdighed i denne Sammenhæng, saa tilfredsstilles Retfærdigheden for de „gamle“ Kreditorer end ikke ved at Kronen føres tilbage til den gamle Guldparitet. For nærmere at belyse dette, vil det være hensynsmæssigt at søge at bestemme Landbrugets Gældsbyrde under en Parikrone, dels fordi der her foreligger den bedste Mulighed for at opstille en Beregning, dels fordi netop Spørgsmaalet om Landbrugets Prioritetsbyrde har været saa stærkt fremme i Diskussionen. Regner man med Udgangspunkt i Prioritetsundersøgelsen fra 1909 med en samlet daværende Behæftelse paa Landbrugsejendomme af 1,5 Milliard Kr., svarende til ca. 60 pCt. af Ejendomsskyldsværdien, kan der baade efter Stigningen i Kredit- og Hypothekforeningsgælden¹⁾ og efter Oplysningerne om Behæftelsen ved Salg nu regnes med noget under en Fordobling af Gælden. For at være paa den sikre Side regner jeg imidlertid med, at Gælden nu udgør 3,0 Milliard Kr. Af denne Stigning paa 1,5 Milliard kan 0,5 Milliard regnes at være kommet til i Aarene indtil 1918, Resten siden. Rundt regnet hidrører altsaa 2 Milliarder fra den gamle Tid, men da Kronen selv med den gamle Guldparitet svarer til et Detailprisniveau af 170 à 175, d. v. s. 40 à 45 pCt. under den gamle Krone, faar Landbruget altsaa en Fortjeneste paa disse 2 Milliarder Kroner af ca. 850 Mill. Kr. Paa den anden Side vil Byrden paa den resterende 1 Milliard blive forøget ved, at den er laant i et Prisniveau fra ca. 260

¹⁾ Der er regnet med den hele Stigning, endskønt vel op imod et Par Hundrede Mill. Kr. hidrører fra Sønderjylland. Til Gengæld er der set bort fra Ejerskifter.

til 220, men da Pristallet i 1922 og 1923 var væsentligt herunder, kan dog Gennemsnittet ikke sættes til mere end ca. 225. Der kan saaledes for denne Milliards Vedkommende ikke blive Tale om en større Forøgelse af Byrden end paa 25 pCt. ved at Gælden skal tilbagebetales i et Prisniveau paa 170 à 175, og Landbrugets samlede Gældsbyrde vil saaledes selv med fulde Guld kroner være formindsket med ca. 600 Mill. Kroner, hvoraf de ca. 850 Mill. Kr. er taget fra de „gamle“ Kreditorer og ca. 250 Mill. fra de nye Debitorer.

Forsaavidt denne Beregning holder Stik, giver altsaa den gamle Guldkrone Landbruget en ikke ringe Favør paa sine Kreditors Bekostning, naturligvis saa længe man tager Gennemsnit af det store Hele. Men jeg vil dog tilføje, at en gennemsnitlig Retfærdighed synes mig et mærkeligt Begreb, der mere minder om Jura end om Økonomi. Økonomisk set ligger Paritetsspørgsmaalet efter min Formening saaledes, at da vi er kommet op til en ydre Værdi af Kronen paa 92 à 93 Øre, da det vel ikke kan tænkes, at Detailpristallet til Februar skulde blive over 200, d. v. s. at Kronens indre Værdi skulde blive under ca. 87 Øre og efter den da stedfindende Lønregulering ikke gaa betydeligt i Vejret, og da det overvejende Flertal i Erhvervene og i den politiske Verden stadig kræver Kronen ført til den gamle Guldparitet, saa gør al Agitation for at standse Bevægelsen op ad en uhyre økonomisk Skade, fordi en meget stor Del af Stagnationen i Erhvervslivet (f. Eks. fuldt ud den imellem Trediedelen og Halvdelen af den samlede Arbejdsløshed omfattende Arbejdsløshed i Byggefagene m. v.) beror paa Forventningerne om, at Pristallet skal naa Vejs Ende. Derfor har jeg ogsaa ment, at naar en Pjece som den her foreliggende, skrevet saa let og elegant som den er af en Forf., til hvis Ord der lyttes, fører Argumenter i Marken af tvivlsom Holdbarhed, bør de imødegaaes, ikke for at forlænge den mere abstrakte Strid om Valutaspørgsmaalet, men for efter ringe Evne at bidrage til at Spørgsmaalet praktisk set dog engang bliver bragt til sin nu mere end nogensinde eneste rimelige Afslutning: ved den gamle Guldparitet.

E. C.

MODTAGNE BØGER.

Emil Sommarin: Samfundøkonomiens Teori. Autoriseret Oversættelse, bearbejdet for Danmark ved F. W. v. Bülow. 202 S. Nyt socialt Bibliothek. Martin Forlag. København 1925. Pris 4 Kr.

Originalen til denne Bog: Ekonomilära er anmeldt af L. V. Birck her i Tidsskriftet, Aargang 1923, S. 404.

Ivar Dokken: Landbrugsregnskab for en større Gaard. 147 S. Handelsvidenskabelige Skrifter udgivet af Handelshøjskolen. 2det Bind. Det Schønbergske Forlag. København 1925.

Dansk Handels- og Kontormedhjælper-Forbund gennem 25 Aar. Udsnit af Handels- og Kontormedhjælper-Bevægelsens Historie i Danmark. Udgivet af Forbundets Hovedbestyrelse. 268 S. København 1925.

Eskil Ley Bruun: Rente-Tabeller. 3—8 $\frac{1}{2}$ pCt. 51 S. København 1925.

Sigurd Østrem: De kollektive arbejdskampe efter norsk ret. 298 S. A/S Helge Erichsens Forlag. Oslo 1925.

Erik Lindahl: Arbetsdagens Förkortning. Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen. 5. Bind. 35 S. C. W. K. Gleerup. Lund 1925.

Franz Eulenburg: Probleme der deutschen Handelspolitik. Kieler Vorträge 11. 68 S. Gustav Fischer. Jena 1925.

Heinrich Dietzel: Die Bedeutung des „Nationalen System“s für die Vergangenheit und für die Gegenwart. Kieler Vorträge 12. Gustav Fischer. Jena 1925.

NOTITSER.

Prostitutionsspørgsmaalet som socialøkonomisk Problem.

Over dette Spørgsmaal anstiller Dr. *Hans Haustein* i Berlin interessante Betragtninger i „Deutsche Zeitschrift für Wohlfahrtspflege“, 1925, Nr. 7.

Forf. gør først opmærksom paa, at der ikke eksisterer og ikke kan eksistere noget uangribeligt Talmateriale over Prostitutionens hele Forekomst. De Stikprøvestatistikker, som lader sig tilvejebringe angaaende de professionelt prostituerede, som Politiet faar med at gøre, er et ensidigt Materiale, forsaavidt som det kun bestaar af de daarligste Typer af disse Individer, nemlig kun af dem, hvem det paa Grund af deres manglende Intelligens ikke lykkes at undgaa Sædelighedspolitiet og — hvor politimæssig Reglementering af Utugtserhvervet findes — af dem, der frivillig underkaster sig den.

Derimod mener Forf. efter Studiet af Akter i det preussiske Statsarkiv at kunne henvise til, at medens i Midten af forrige Aarhundrede Prostitutionen for Størstedelen rekruttedes af Industriarbejdersker (i 1855 af 296 nye under Kontrol stillede prostituerede 70 %), fulgte der med den i Aarhundredets sidste Fjerdedel stedfundne Forbedring af Arbejdernes Livsbetingelser og af den dermed følgende Klassebevidsthed med ogsaa sædelige Klasseideal og Klasseforpligtelser et saadant Omslag deri, at i 1898 kun 43.4 % kom fra Industrieller Handelsbeskæftigelser (Behrend — Berlin) — i 1873 af 2224 prostituerede 64.3 %. Hovedmassen af de professionelle, indskrevne prostituerede stammede nu snarere fra Tjenestepigestanden, og Procenttallet af prostituerede fra denne Stand var stadig vokset fra Midten af forrige Aarhundrede til ind i det nuværende: fra 7.1 % i 1855 til 35.7 % i 1873 og 51.3 % i 1898. Til et højt Procenttal kom ogsaa Stilleich ved en Undersøgelse i 1902 af de kvindelige Tjenestepigers Stilling i Berlin. Som sidste Erhverv er i en Opstilling, foretaget af Berlins Sædelighedspoliti af dem, der i 1924 blev stillet under

Kontrol, angivet 183 huslig Gerning, 158 Arbejdersker, men da siden Krigstiden mange Tjenestepiger har ombyttet denne Stilling med den mere ubundne som Fabriksarbejderske, antager Forf., at en Del af de i sidstnævnte Opstilling som Arbejdersker opførte i Virkeligheden er udgaade fra Tjenestepigestanden.

Om hvad der betinger Storstadens Prostitution gør Forf. derefter en Række Bemærkninger, som, skønt de nok har særligt Hensyn til de for Tiden raadende Forhold i tyske Storbyer, dog for en Del har Almengyldighed. For Tjenestepigernes Vedkommende finder Forf. følgende særlige Momenter: Deres Opvoksen paa Landet i naive seksuelle Vaner, deres Fortsættelse med seksuel Omgang i Byen, hvor de imidlertid pludselig staar overfor Faren for at faa Kønssygdom, hvilket ofte koster dem deres Stilling og sætter dem paa Gaden. Endvidere dette: Selv rykkede bort fra de Omgivelser, hvor de havde deres Rod, lever de i en Familiekræds, hvis Forhold og Interesser de dog ingen rigtig Andel har i, og som forsaavidt kun forstærker Følelsen af deres egen Ensomhed. Hvor Lønnen — trods fri Station — ikke er stor, maa de se sig om efter Midler, hvorved de kan skaffe dem Pynt og andre Behageligheder. Det kun ydre Samkvem med Mennesker, hvis Livsvaner er mere differentierede end de, der svarer til deres eget sociale Dannelsesstrin, kan vække Lyster eller Trang hos dem, hvis Tilfredsstillelse de da søger at naa gennem Midler og ad Veje, som kun skaffer dem den ydre Skal, medens de mangler Forudsætninger for at tilegne dem Kærnen.

I Almindelighed kan man — siger Forf. — roligt paa-staa, at Flertallet af professionelt prostituerede stammer fra de lavere Lag. Endvidere, at det i Reglen ikke drejer sig om Sult, ikke om virkelig Nød men om Lyster, der vækkes ved for stor Spænding i den sociale Klassesdeling. Ofte er det psykiske og intellektuelle Brist, som har bragt dem ud af deres Stilling og ført dem — udygtige som de er til at fortjene deres Underhold ved Arbejde — ud i Prostitutionen. Under sin Omtale af Prostitutionens — om end ikke den professionelle, kontrollerede Prostitutions — Rekruttering af Kvinder, der arbejder i Handels- og Industrivirksomheder som Ekspeditricer, Maskinskriversker og Kontoristinder dvæler Forf. ved, hvorledes netop unge, uselvstændige Piger ogsaa af Middelklassen i stedse stigende Tal drages til Arbejde ved Handel og Industri. Ved deres Erhvervsvirksomhed unddrages

de tildels Forældrehjemmets Værn, og deres Samarbejde med jævnaldrende fra Arbejderklassen og med unge Mænd ogsaa af deres egen Kreds gør dem bekendt med Anskuelser og Vaner, som tidligere var dem fjærne og kan resultere i og i hvert Fald efter Forf. Mening for tyske Storbyer er resulteret i en almindelig Nivellering af Moralbegrebet. Man kan vel — siger Forf. — for de store Byer slaa fast, at Jomfruelighed har ophørt med at være et Karakteristikum for den i Ægteskab indtrædende Pige af Middelklasserne. Ved Tal hentede fra Folketællinger i Tyskland i 1910 og 1918 belyser Forfatteren Misforholdet i Antal af Mænd og Kvinder, og hvorledes derfor Muligheden af et Ægteskab af rent talmæssige Grunde maa lades ude af Betragtning for et stort Antal Kvinder i den Alder, hvorpaa det i denne Sammenhæng navnlig kommer an.

Om Vanskeligheden ved at besvare Spørgsmaalet om, hvor Begrebet erhvervsmæssig prostituerede begynder og hvor det ender gør Forf. baade træffende og skarpe Bemærkninger.

Efter saaledes at have strejft de forskellige Faktorer, som fører de enkelte Kategorier af Kvinder til Prostitution, kaster Forf. til Slut et Blik paa den almindelige socialøkonomiske Tilstands Indflydelse paa Prostitutionsmarkedets Stilling. Forf. mener at kunne fastslaa, at finansiell Højkonjunktur ogsaa betyder Højkonjunktur for Prostitutionen, medens Krisetider ogsaa betyder magre Tider for de prostituerede. Forf. støtter dette navnlig paa den norske Statistik over Kønssygdomme, hvis Kurve paa karakteristisk og slaaende Maade til forskellige Tider har vist Maksima i gyldne Tider, Minima i Nedgangstider, thi med Kønssygdommenes Stigen hænger dog Promiskuitet og Prostitution sammen. I Højkonjunkturtider skaber ogsaa den geskæftige Alkoholkapital Forlystelsessteder afpassede for enhver Smagsretning, hvilket driver Nydelsessygen op. Alkoholkapitalen kommer den hos baade Mænd af de besiddende Klasser og Mænd af de brede Folkemasser stigende Efterspørgsel efter løse Kønforbindelser imøde, og det forcerede Arbejde i Højkonjunkturtider i Fabrik, Forretning og Kontor gør de unge arbejdende Mænd modtagelige for den Afspænding, som de kan finde i Alkohol og Prostitution. Og anderledes ligger Forholdet ikke hos Kvinden. Ogsaa hos hende fremkalder Fabriksarbejdets Ensformighed, Virksomheden paa Kontor og i Forretning Trang til Afveksling fra den graa Hverdag og til Udløsning for denne Trang. Paa den Maade kommer Kvindens Ønske efter nogen Glans over Tilværelsen Mandens Ønske om kønslig Tilfredsstillelse imøde. Det er for Kvindens

Vedkommende noget af det samme, som Universitetsprofessor E. von Düring, Frankfurt a/M, er inde paa, naar han blandt mange andre sociale Forhold, som bør bringe os til ved Behandlingen af Prostitutionsspørgsmaalet ikke i første Række at tale om Uret, Synd, Straf, bl. a. nævner „die Freudlosigkeit der Arbeit“.

Det foran anførte er i Modstrid med den almindelige Antagelse, at Prostitutionen, da Kvindens Overgang til den betinges af hendes daarlige sociale Stilling, forholder sig omvendt proportionelt til Samfundskonjunkturerne. Modstriden er dog efter Forf.s Mening kun tilsyneladende. Faktisk falder Konjunkturstigninger og Prostitutionsmaksima sammen. Forklaringen er, at vel stiger Efterspørgslen efter Prostitutionen i Højkonjunkturtider kunstigt i Forhold til Efterspørgslen i Normaltider eller i Krisetider, men Tilbudet leveres dog stadigt af de Erhvervsgrene, i hvilke der raader daarlige Arbejdsmuligheder, og en finacial Højkonjunktur strækker sig dog i Almindelighed ikke til alle Kategorier af Handelen og Industrien. En anden Faktor er den ved Højkonjunkturerne forøgede Spænding mellem Fortjenesten i de Klasser, fra hvilke de prostituerede kommer, selv om ogsaa de af den forhøjede Gennemsnitsindkomst sættes i Stand til at give mere ud paa Tilfredsstillelsen af deres Nydelsesliv, og Fortjenesten i de Klasser, hvorfra de prostitueredes Kunder kommer — de besiddende Klasser i videste Forstand. Saaledes kan Prostitutionen til en vis Grad betragtes som et Produkt af stærke økonomiske Spændinger, der potenserer sig i Tider, i hvilke et kraftigt finacialt Opsving gør sig gældende.

C. Schepelern-Larsen.

Nationaløkonomisk Forenings Generalforsamling.

Tirsdag den 3. November 1925 afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling med Overretssagfører *Axel Bang* som Dirigent.

Formanden, Generaldirektør *Koefoed*, aflagde Regnskabet for 1924, der viste en Kassebeholdning ved Aarets Begyndelse paa 4 794 Kr. 29 Øre

Indtægten i Aarets Løb var 5 991 — 52 —

Ialt 10 785 — 81 —

Udgiften i Aarets Løb var 6 666 — 52 —

hvoraf bl. a. Underskud ved Tidsskriftet 3 269 Kr. 44 Øre.

Saaledes at Aaret sluttede med en

Kassebeholdning paa 4 119 Kr. 29 Øre

Foreningens Status er saaledes i Aarets Løb forringet med 675 Kr. udelukkende paa Grund af det betydelige Underskud paa Tidsskriftet, væsentligst stammende fra, at Redaktionen atter søger at bringe det op paa det før Krigen normale Omfang. Medlemskontingenterne, der er i jævn Stigning, udgjorde for Aaret 5 811 Kr.

Efter Forelæggelsen af Regnskabet, meddelte Formanden, at Nationaløkonomisk Forenings Fond ved Udgangen af Regnskabsaaret 1924 havde naaet det statutmæssige Beløb paa 50 000 Kr. foruden at der paa Rente-Kontoen henstod Kr. 733,32, under Hensyn hertil havde Foreningens Bestyrelse paa et Møde den 29. December 1924 (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1925, S. 60) vedtaget at udskrive en Prisopgave, der skulde behandle Emnet: Arbejderklassens økonomiske Kaar i Danmark i de sidste 50 Aar. Prisen var 2 000 Kr., og det var Bestyrelsens Haab, at Opgaven vilde blive besvaret.

Medens Fondens Midler forvaltes af Sparekassen for København og Omegns Forvaltningsafdeling og følgelig revideres af denne, er Foreningens almindelige Regnskab for Aaret 1924

revideret af Direktør *Winkel Smith*, der under 26. Oktober 1925 har forsynet det paagældende Regnskab med følgende Paategning:

Jeg har gennemgaaet Regnskabet for 1924 og de vedlagte Bilag og intet fundet imod Regnskabet at erindre. Ligeledes har jeg konstateret Tilstedeværelsen af Kassebeholdningen pr. ³¹/₁₂ 1924.

Kjøbenhavn, den 26. Oktober 1925.

Winkel Smith.

Paa Dirigentens Forespørgsel, om nogen havde noget at bemærke til Regnskabet eller vedrørende Foreningens almindelige Forhold, anmodede Kontorchef *Gloerfelt Tarp* om Ordet, og fremsatte forskellige Krav om de Foredrag, der i Vinterens Løb skulde afholdes, om den Modtagelses-Komité, som tænkes dannet i Anledning af det forestaaende skandinaviske national-økonomiske Møde, og foreslog endelig, under Hensyn til, at Taleren fandt Redaktionen af Tidsskriftet utilfredsstillende, at det nedsattes et Udvalg til at føre Tilsyn med Tidsskriftet og tage visse Reforme i dette under Overvejelse. Efter at Formanden og Redaktøren havde besvaret den fremsatte Kritik, som støttedes af Prof. *L. V. Birck*, fastholdt Hr. *Tarp* sin Kritik, men ønskede ikke Forslaget om Nedsættelsen af et Udvalg sat under Afstemning. Paa den givne Anledning ønskede Formanden, for at Bestyrelsen vedblivende skulde fungere, at Generalforsamlingen formelt udtalte sin Tillid til Foreningens Ledelse, hvilken Udtalelse derefter blev givet med stor Majoritet.

Der blev derefter enstemmig givet Decharge for Regnskaberne, og til Bestyrelsen, af hvis Medlemmer fhv. Statsminister *N. Neergaard* og Fuldmægtig *F. Zeuthen* var paa Valg, nyvalgte Finansminister *C. V. Bramsnæs* i Stedet for Hr. *Neergaard*, der efter Lovene ikke kunde genvælges, medens Fuldmægtig *Zeuthen* genvalgte.

Formanden, hvis 3aarige Valgperiode var udløben, genvalgte for en ny Periode, og bragte derefter Hr. *Neergaard* Foreningens Tak for hans 25aarige Arbejde i Bestyrelsen og endnu langvarigere Interesse for Foreningen og dens Trivsel.

Hermed sluttede Generalforsamlingen.

NATIONALØKONOMISK FORENING

MEDLEMSLISTE

December 1925.

MF = Medlem af Folketinget. — ML = Medlem af Landstinget. — MB = Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. — MFK = Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. — MVS = Medlem af Videnskabernes Selskab. — En Stjerne (*) foran Navnet betyder, at Vedkommende er Medlem af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse.

Æresmedlemmer:

Falbe Hansen, V., Dr. jur., Konferensraad, Direktør i Forsikringsselskabet „Danmark“.
Westergaard, Harald, Dr. polit., Professor ved Universitetet.

Medlemmer:

Abrahamsen, Axel, Grosserer.
Aggesø, H. Lund, stud. polit.
Ahlmann-Ohlsen, H., Kaptajn.
Amdrup, V. M., Sparekassedirektør.
Amsinck, Johs., Kontorchef i Københavns Sparekasse.
Andersen, Axel, Fuldmægtig under Kbh.s Magistrat.
Andersen, C. F., Skibsmægler.
Andersen, C. L., cand. polit.
Andersen, Carl, statsaut. Revisor.
Andersen, Ferd., Grosserer.
Andersen, Helge, statsaut. Revisor.

Andersen, N. P., Direktør, Lektor.
Andersen, P. O. A., Departementschef, Statsgældsdirektør.
Andersen, R. G., Direktør.
Anderskov, C., Overtoldinspektør.
Angelo, A., Direktør.
Arendrup, G., Kontorchef i Erhvervsministeriet.
Asmussen, J., Grosserer.
Axt, P., Grosserer.
Bache, C., Kammerherre, Stiftsamtmand. Aalborg.
Bang, Axel, Overretssagfører.

- Bang, F. D.*, Toldinspektør. Aarhus.
Bang, N., Direktør.
Bang, Nina, f. *Ellinger*, Undervisningsminister. ML.
Barlyng, H., Kæmnerfuldm. Viborg.
Bay, J. L., Grosserer.
Bech, Gustav, cand. polit.
Bech, J., Fuldm. i Finansminist.
Bendix, Adam B., Kontorist.
Bendix, Georg S., Grosserer.
Benzon, Aa. v., Prokurist.
Benzon, Alfred, Apoteker.
Berg, C. J., cand. polit., aut. Revisor.
Berg, Leif, stud. polit.
Berg, V., Direktør i „Bikuben“.
Berg, Vilh. C., Direktør.
Berlin, Knud, Prof., Dr. jur.
Berner, J. A., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Bertelsen, E., Kontorchef.
Berthelsen, S., Godsinspektør.
Bierbum, R. P. C., Bankdirektør. Holbæk.
Bing, Kaj, Ingeniør.
Bing, Otto, Overretssagfører.
Birck, L. V., Dr. polit., Professor.
Birger-Christensen, E., Vexellerer.
Birkmose, A., Kontorchef i Arbejderforsikringsraadet.
Birkmose, Harriet, Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.
Bjarne, H., Kontorchef i Finansministeriet.
Bjørling, E. G., Fuldmægtig i Arbejderforsikringsraadet.
Black, Clara, Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.
Bloch, Kay, Grosserer.
Bohn, Axel, Fuldmægtig i Skatte-departementet.
Boldsen, F. C., Direktør.
Bonde, C. N., Sekretær i Stat. Dept.
Bondesen, S. V., cand. polit.
Bonnevie, A. E., cand. polit., kgl. Pakhusforvalter.
Borberg, W., Kontorchef i Udenrigsministeriet.
Borch, Oscar, Direktør.
Boserup, H. W., Direktør.
Brahe-Christensen, L., Kontorchef.
Bramsen, Eigil, Direktør.
**Bramsnes, C. V.*, Finansminister. ML.
Breuner, Ove, Revisor.
Brock, Henrik, Grosserer.
Brock, Jørgen, cand. jur. & polit., Kontorchef i Handelsbanken.
Brosted, C., Direktør.
Brorson-Christensen, H., Fuldmægtig.
Bruun, Frans, Revisor.
Bryning, Sven, Depotchef.
Budtz, Otto, Ingeniør.
Buhl, Vilh., Skattedirektør.
Busck-Nielsen, G., fhv. Departementschef.
Bülów, Edvard, Direktør.
Bülów, F. v., cand. polit., Genève.
Bülów, Frits, Højesteretssagfører.
Bülów, J., Departementschef i Socialministeriet.
Byrdal, V., Overretssagfører.
Bützow, O., Vexellerer.
Bøgebjerg, E., cand. polit.
Bogh-Nielsen, Frede, stud. polit.
Borresen, Johs. E., Belysningsdirektør.
Børsholt, V., Kontorchef.
Bøttern, L. J. Winchell, Konsul.
Christensen, Emma, Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.
Christensen, H. Krøyer, Grosserer.
Christensen, M., Bankfuldmægtig.
Christensen, Ulf, Direktør.
Christoffersen, M., cand. polit., Sekretær i Ø. K.
Claen, J., Kammerherre.
Clausen, C. C., Bankdirektør.
Clausen, V., Ingeniør.
Cock-Clausen, Harald, cand. polit., Sekr. i Industriraadet.

Cohn, Einar, Kontorchef i Statistisk Departement.

Cohn, Frantz, Grosserer.

Cohn, Harald, Fabrikant.

Collstrop, A., Grosserer.

Dahlgard, B., Kontorchef. MF.

Dalgaard, K., cand. polit.

Dalgas, Fr., Direktør.

Dalgas-Rasmussen, Fr., cand. polit.
Fm. i Udenrigsmin.

Dathoff, J., Departementschef i Erhvervsministeriet.

Dam G., cand. polit., Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.

Damm, E., Bankdirektør.

Daniel, H., Kontorchef i Sygekasseinspektoratet.

Daugaard-Jensen, J., Direktør for Styrelsen af Kolonierne i Grønland.

Dessau, Benny, Direktør.

Dich, Jørgen, stud. polit.

Dige, Einar, stud. polit.

Drachmann, Poul, cand. polit. Redaktør. MF.

Dreyer, B., Direktør.

Drucker, Robert, Grosserer.

Dyrberg, L., Malermester.

Ehlers, A., Direktør.

Ehrenreich-Hansen, N. J., Fuldmægtig i Erhvervsministeriet.

Eigtved, V., Grosserer. Medlem af Grosserer-Societetets Komité.

Einfeldt, Robert, Sekretær.

Elberling, V., Fuldmægtig i Statistisk Departement.

Ellbrecht, A. G., Kontorchef i Generaldirektor. for Postvæsenet.

Elsass, Ludvig, Direktør.

Enevold-Sørensen, K., cand. polit.

Engel, Axel, Fabrikant.

Engell, W., Dr., Ingeniør.

Engell Jensen, P., cand. polit.

Erhard Petersen, Axel, Slotsforvalter, Arkitekt.

Erichsen, Aa., Grosserer.

Erslev, R., Driftsinspektør.

Eskelund, Karl I., Redaktør.

Essen, H. v., Bankdirektør.

Estrup, L., cand. polit., Redaktør.

Falbe-Hansen, V., Overretssagfører.

Falkesgaard, J., cand. jur., Kontorchef.

Fasting, L. V., Kontorchef.

Faurholt, O. P., Bankassistent.

Frandsen, M. F., Ingeniør.

Freisleben, Elise, stud. polit.

Friis, E., Prokurist.

Friis-Skotte, J., Trafikminister, MF.

Frørup, Holger, Prokurist.

Funder, Sparekasseassistent.

Gad, Poul, stud. polit.

Gamborg, V. E., Forsikringsdirektør, MF.

Gammelgaard, Hj., cand. polit., Kontorchef.

Gammeltoft, C., Direktør.

Gammeltoft, C., Konferensraad.

Garde, Axel, Direktør.

Gjessing, Aa., Direktør i Københ. Hypotekforening.

Gjessing, H., Grosserer.

Gjessing, Kirsten, cand. polit., Fabrikinspektør.

Gloerfeldt-Tarp, B., cand. polit., Kontorchef.

Gloerfeldt-Tarp, Sigrid, Frue.

Glückstadt, Hans-Jørgen, stud. polit.

Godske-Nielsen, Bankdirektør.

Godske-Nielsen, O., Ekspeditionssekretær i Marineministeriet.

Goldschmidt, A., Grosserer.

Goldschmidt, Valdemar, Bankier.

Gormsen, Joh., Direktør.

Gosch, G. J., Grosserer.

Graae, Erik, Underdirektør i Københavns Sparekasse.

Gran, Rigmor, cand. polit.
Gredsted, M., Kontorchef i Telegrafdirektoratet.

Green, H., Nationalbankdirektør.
Greisen, A. C. P., Toldkasserer.
Griis, H. K., Sparekassebogholder.
Groes-Petersen, N. C., Grosserer.
Groth, K. V., Toldkontrollør.
Græssler, Herbert, stud. polit.
Grøn, A. Howard, Forstkandidat.
Gronvald, F. C., cand. jur.
Gronvold, P. R., cand. polit., Fuldmægtig i Tolddepartementet.
Gyde-Jørgensen, H. J. E., cand. polit.
Gyde-Jørgensen, S. D., Frue.
Gyring, J. N., Sparekassedirektør.
Göthgen, L. C. W., Kontorchef.

Hage, C., fhv. Minister.
Hage, H., Direktør.
Hagemann, E. S., Ingeniør.
Hagen, Gunnar Kühnel, Sekr., cand. polit.
Hammerich, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Hansen, A. B. C., Direktør.
Hansen, Enrico E., stud. polit.
Hansen, Frederik, Grosserer.
Hansen, Gregers, stud. polit.
Hansen, H. J., cand. polit.
Hansen, Hannibal, Overretssagfører.
Hansen, Hans Jacob, Fuldmægtig i Udenrigsministeriet.
Hansen, Henning, cand. polit., Ekspeditionsssekretær.
Hansen, J. A., Formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforb. ML. MB.
Hansen, J. S., Grosserer.
Hansen, Johan, Generalkonsul.
Hansen, Karl Th., Kontorchef.
Hansen, M., Direktør.
Hansen, Meta, cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.

Hansen, Niels, Fuldmægtig i Landsoverskatteraadet.

Hansen, S. V., Fuldmægtig i Marineministeriet.

Hansen, Stig, stud. polit.

Hansen, Vilh., Etatsraad, Direktør i „Hafnia“.

Hansen, Vilh., Kontorchef.

Harboe, E., Højesteretssagfører.

Harhoff, Poul, Underdirektør i Landmandsbanken.

Harreschou, Vald., Fuldmægtig i Finansministeriet.

Hartogsohn, Siegfried, cand. polit.

Hartvig, S., Direktør.

Hartz, G. E., Kontorchef i Industri-
 raadet.

Hassing, V., Direktør.

Hedebol, Peder, Borgmester.

Heiberg, Esther, stud. polit.

Heilbuth, H., Direktør.

Heinemann, F., Prokurist.

Helms, H., Direktør.

Helper, A., Fuldmægtig i Erhvervsministeriet.

Helsted, V., Direktør i Landbrugsministeriet.

Hemmingsen, P., Fuldm. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.

Henius, Hugo, Kontorchef.

Henriksen, Victor, Kontorchef.

Henriques, C. O., Vexellerer.

Henriques, Ellis, Overretssagfører.

Henriques, J., cand. jur.

Henriques, Otto, Vexellerer.

Henriques, Walter, Bankier.

Hentzen, C., Overingeniør.

Herforth, Knud, Overretssagfører.

Hermann, Ebbe, cand. polit.

Hertel, H., Kontorchef i det kgl. Landhusholdningsselskab.

Hertz, Alfred, Direktør.

Hertz, Emil, Bankdirektør.

Hertz, Jørgen, cand. polyt.

Hertz, Karsten, cand. polyt.

- Hessel, Karen*, Frue, Protokolfører i Rigsdagen.
Heyman, N., Redaktør.
Hillerup, Axel, Godsejer, Gl. Kirstineberg.
Himmelstrup, Otto, Kontorchef. MF.
Hiort-Lorenzen, F. P., Raadsformand.
Hiort-Lorenzen, R., Baneingeniør.
Hirschsprung, Holger, Direktør.
Hjerl-Hansen, H. P., Direktør.
Hjort, Anna-Sophie, stud. polit.
Hjort, Victor, Direktør.
Hjorth Hansen, Georg, Sekretær ved Jernindustriens Sammenslutning.
Hoffmann, U. O., Fuldmægtig i Telegrafdirektoratet.
Holbæk, Svend A., Sekretær i De danske Spritfabrikker.
Holm, Aug., Direktør.
Holm, Axel, cand. polit.
Holm, C. P., Bankdirektør.
Holm, Hans, Direktør.
Holmblad, V., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Horn, Max Wm., Bankier.
Hornbech, H. T., Fuldmægtig i Finansministeriet.
Horwitz, Alfred, Vexellerer.
Hostrup-Schultz, Jens, cand. polit., Sekr. i Invalideretten.
Hude, Eiler, Kontorchef i Skattedepartementet.
Hulegaard, Axel, Overretssagfører.
Hærning, Keld, stud. polit.
Hoffding, Aage, Grosserer.
Høst, Harald, cand. polit., Fm. i Statistisk Departement.
Høyer, A. E., Kontorchef i Arbejdsgiverforeningen.
Høytrup, C. A., cand. polit., Vice-direktør.
Ingholt, Poul, Fuldmægtig.
Ipsen, Kai, stud. polit.
Iversen, C. A., Direktør for Københavns Brandforsikring.
Iversen, Carl, cand. polit.
Iversen, L., Dr. phil., Direktør i Statsanstalten for Livsforsikring.
Iversen, Mads, Dr. rer. pol., Sekr. i Statistisk Departement.
Jacob, E. F., Fabrikant.
Jacobsen, Grete, Frøken.
Jacobsen, J. C., cand. polit.
Jacobsen, John, Grosserer.
Jacobsen, Lis, Frue, Dr. phil.
Jacobsen, P., Direktør.
Jacobsen, Poul, Overretssagfører.
Jansen, M. J., Direktør.
Jansen, Poul, Sekretær.
Jantzen, Ivar, Ingeniør.
Jarl, C. F., Ingeniør.
Jensen, Aa., Direktør.
**Jensen, Adolph*, Chef for Statistisk Departement.
Jensen, Carl, cand. polit.
Jensen, Eggert, Hypotekforeningsdirektør.
Jensen, Ernst, Muremester.
Jensen, J., Overpræsident.
Jensen, J. C., Direktør i „Absalon“.
Jensen, Torkel, Bankassistent.
Jeppesen, Z. F., Bankassistent.
Jepsen, Ove, cand. jur., Kontorchef.
Jespersen, C., stalsaut. Revisor.
Jespersen, H., Fuldm. i Erhvervsm.
Jespersen, V., Kontorchef i Københavns Magistrat.
Johannsen, Fr., Telefondirektør.
Johansen, A., Hovedkasserer for Dansk Smede- og Maskinarb.forb.
Johansen, J. M., Formand for Hovedstadens Brugsforening.
Johansen, Jens, Forretningsfører.
Johansen, Kjeld, cand. polit.
Johansen, Oskar, Overretssagfører.
Johansen, T. V., Postmester.

- Johnsen, A. C.*, cand. jur. Kontorchef i Generaltolddirektoratet.
Johnsen, C., cand. polit.
Jürgensen, Dethlef, Grosserer.
Jørgensen, Alb., Direktør.
Jørgensen, Einar, Ingeniør.
Jørgensen, Georg, Revisor.
Jørgensen, J. A., Kontorchef.
Jørgensen, J. C., cand. polit., Sekretær.
Jørsboe, P., cand. polit.
Kaarsen, A. C., cand. polit., Redaktør.
Kalckar, M., cand. polit., Sekretær u. Frederiksberg komm. Forvaltning.
Kauffmann, Ernst, cand. polit.
Kiellerup, K., Sparekassekasserer.
Kier, Fr., Bankdirektør.
Kjørboe, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejdersforsikringsraadet.
Kjørboe, Henning, Kontorchef i Landmandsbanken.
Kjørboe, V. O., fhv. Generaldirektør for Postvæsenet.
Kjær, Edith, cand. polit., Sekr. i Invalidforsikringsfonden.
Klein, Johs., Grosserer.
Klitgaard, J., Departementschef i Finansministeriet.
Knudtzon, H., Fuldm., Hummeltofte.
Koch, C. H., Handelsgartner.
Koch-Jensen, Peder F., cand. polit.
**Koed, Holger*, cand. polit., Fuldm. i Banktilsynet.
Koefoed, Leif, cand. jur.
**Koefoed, Michael*, Generaldirektør for Skattevæsenet.
Koefoed, Ove, Amtmand. Rønne.
Kofod, A., Formand for Forsikringsraadet.
Kofoed, O. B., Kontorchef i Statistisk Departement.
Kolbjørn, Ib, cand. polit.
Korsgaard, K., cand. polit.
Korst, Knud, cand. polit., Sekr. i Statistisk Departement.
Krabbe, Jon, Kommitteret.
Krabbe, Oluf H., Professor.
Krag, Erik, Direktør i Østifternes Kreditforening.
Krarup, A., Direktør.
Krause, Vilh., Fabrikant.
Kretz, Poul G., Sekretær i Finansministeriet.
Krieger, A., Kammerherre, Kabinetssekretær.
Kristensen, K. J., cand. polit. Fuldm. i Statistisk Departement.
Krøger, V. A., Bankdirektør.
Koedt, A. Peschcke, Grosserer.
Lacoppidan-Jensen, Kai, Sekretær.
la Cour Andersen, C. R., cand. polit., Inspektør.
Lambek, K., stud. polit.
**Langkjær, H.*, Bogtrykker.
Langkjær, H., Direktør.
Larsen, Aa., Fuldm. i Privatbanken.
Larsen, Albinus, Direktør.
Larsen, Andreas, Sekretær.
Larsen, Chr., Hovedbogholder.
Larsen, H., Grosserer.
Larsen, Helge, stud. polit.
Larsen, L. P., Kontorchef i Landbrugsministeriet.
Larsen, O. H., Professor ved Landbohøjskolen.
Larsen, W., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Lehmann, T. A., Grosserer.
Lemcke, Fritz, Sekretær.
Lendorf, S., Veksellerer.
Lenk, H., Fuldmægtig.
Lerche, C., Fuldm. i Finansministeriet.
Lerche, Otto, Baron, Ingeniør.
Lersey, H., Bankbestyrer.
Levin, A. M., Kontorchef under Københavns Magistrat.
Levin, Leon, Direktør.

- Levinsen, J. O.*, Overretssagfører.
Levysohn, Albert, Grosserer.
Levysohn, William, Grosserer, Medlem af Gross. Soc. Komité.
Levysohn, Willie W., Grosserer.
Lindberg, J. Kr., Nationalbankdirektør.
Lindhardt, Marie, cand. polit.
Lissner, Ove, cand. polit.
Ljungberg, P., Direktør.
Lohse, Th., cand. polyt., Fabrikingeniør.
Lomholt, E., cand. polit.
Ludvigsen, H. P., Direktør.
Lund, A., Toldinspektør.
Lund, Carl, cand. polit.
Lund, Finn, dansk Konsul i S. Frانسisco.
Lundbye, J. T., Professor.
Lundbye, Ove, cand. polit., Sekretær.
Lunding, E., Forpagter.
Lütken, Ove, Bankkasserer.
Lytting, C. F., Kontorchef.
Lützen, L. P., Justitsraad. Spjellerupgaard.
Löppenthien, Fritz, Direktør.

Madelung, P., Godsejer. Taarnborg.
Madsen, B., Frk., Kontrolass. i K.T.A.S.
Madsen, Hjalmar, Fabrikant.
Madsen, Otto, Grosserer.
Madsen, Svend Aa., Arbitrageur.
Madsen, Willy, Skotøjsfabrikant.
Madsen-Mygdal, Th., Godsejer. ML.
Maegaard, E., cand. jur., Direktør.
Markman-Hansen, G., Bankdirektør.
Marstrand, E., cand. polit., Præst. Venge.
Marstrand, Jacob, fhv. Borgmester.
Marstrand, Vilh., Ingeniør.
Martensen-Larsen, Fr., Departementschef i Indenrigsministeriet.
Melchior, C., Grosserer.
Melchior, J. H., Grosserer.
Melchior, Johan Adolf, stud. jur.

Melchior, Moritz, Grosserer.
Melchior, Otto, stud. polit.
Meyer, Ernst, Grosserer, Formand for Grosserer-Societetets Komité.
Meyer, Ernst, Mægler.
Meyer, Holger, Grosserer.
Meyer, Inga, Frøken.
Meyer, Karl, Professor.
Meyer, Karsten, Højesteretssagfører.
Meyer, Knud, Ingeniør.
Meyer, Louis, Grosserer.
Meyer, O. J., Ingeniør.
Meyer, Otto, Ingeniør.
Meyer, Phil. Mik., Vicedirektør.
Meyer, Richard, Underdirektør.
Michelsen, A., Inspektør i Østifternes Land-Hypotekforening.
Michelsen, J., Direktør for Revisions- og Forvaltningsinstituttet.
Moe, Ivar, Journalist.
Moesgaard-Kjeldsen, C., Godsejer, Lidse.
Molde, F., fhv. Skattedirektør.
Monies, Kaj, cand. polit.
Mossin, Viggo, stud. polit.
Munch, Ove, Direktør.
Møller, A. P., Skibsfører.
Møller, Erik, Vekselmægler.
Møller, H. C., Vexellerer.
Møller, Poul, statsaut. Revisor.

Neergaard, N. T., fhv. Statsminister, MF.
Neubert, H., Fabrikant.
Nielsen, Anna, Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.
Nielsen, Anton E., cand. polit., Direktør.
Nielsen, H. C., Møntmester, cand. polyt.
Nielsen, J. Chr., Kontorchef i Generaldirektoratet.
Nielsen, Johan, Kontorchef ved Foreningen „Dansk Arbejde“.
Nielsen, K. M., Hospitalsdirektør.

Nielsen, N. P., Møntingeniør, cand. polyt.

Nielsen, Oluf, Bankdirektør.

Nielsen, Svend, cand. polit., Sekr. i Statistisk Departement.

Nielsen, Vilh., Direktør.

Nordentoft, Sv., stud. polit.

Nybolle, H. Cl., Kontorchef i Statistisk Departement.

Nyholm, Carl, Fuldmægtig i Skatte-departementet.

Nørgaard, F., Etatsraad, Bankdirektør.

Nørlund, N. E., Dr. phil., Professor ved Universitetet. MVS.

Ohlin, Bertil, Professor ved Universitetet.

Olesen, A., Sagfører. Nørresundby.

Olesen, Chr. H., Direktør.

Olsen, Axel, cand. polit., Sekr. i Sygekasseinspektoratet.

Olsen, C. V., Departementsdirektør i Marineministeriet.

Olsen, Chr., cand. polit., Fuldm. i Statistisk Departement.

Olsen, H. F. V., Fuldmægtig i Sparekasseinspektoratet.

Olsen, O. L., Grosserer.

Olsen, P. Chr., Direktør.

Oppermann, A., Professor ved Landbohøjskolen.

Ottesen, Carl J., Fabrikinspektør.

Oxholm, V. T., Kammerherre, Stiftamtmand. Nykøbing F.

Palsby, L., Vexelerer.

Panduro, Holger, cand. polit., Rigsdagsstenograf.

Parkov, Inger, Frk., cand. polit.

Paulsen, F., fhv. Bankdirektør.

Pedersen, Henrik, fhv. Kontorchef i Statistisk Departement, Lektor.

Pedersen, Jens, Dr. polit., Direktør.

Pedersen, Jørgen, stud. polit.

Permin, P. H., cand. polit., Fuldm. i Sygekasseinspektoratet.

Petersen, Aa., stud. polit.

Petersen, Carl, Grosserer.

Petersen, E., Bogholder i Kbhvns. Sparekasse.

Petersen, Joh. F., Direktør.

Petersen, Jørgen, Skotøjsfabrikant.

Petersen, Niels, Overretssagfører. MF.

Petersen, P. C., Toldinspektør.

Petersen, Wald., Redaktør. Slagelse.

Philipson, Paul, Vekselmægler.

Pio, Frantz, Dr. polit., Overretssagfører.

Piper, Ellen, Frk., cand. polit.

Polack, Ivan, Grosserer.

Poulsen, Andr., stud. polit.

Poulsen, Carl, Prokurist.

Poulsen, Sønn, Redaktør.

Priemé, Ernst, stud. polit.

Prytz, C. V., Professor ved Landbohøjskolen.

Prætorius, S., cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.

Raffel, Fritz, Bankassistent.

Raffenberg, Mogens, Overretssagfører.

Rahr, H., Bankdirektør.

Rasmussen, S. A., cand. polit.

Rée, Dorrit, cand. polit.

Rée, J. M., Veksellerer.

Reedtz-Thott, O., Baron, Gavne. MF.

Reimann, V., Veksellerer.

Repsdorph, H., Overretssagfører.

Riemann, G. E., cand. polit., Kontorchef.

Riis, Hans Chr., Lektor ved Købmandsskolen.

Riis-Hansen, K., fhv. Departementschef.

Riis-Magnussen, H., Statsaut. Revisor.

Ringlev, Poul, stud. polit.

Ringsted, E., Direktør.

Risgaard, M., Tømrermester.

Rist, Torben, Ingeniør.

Rode, Ove, fhv. Indenrigsminister. MF.

Rode, Sv., Fuldmægtig i Statistisk Departement.

**Rosenkrantz, H. C. O.*, Lensbaron, Nationalbankdirektør.

Rosenkrantz, Jørgen, stud. polit.

Rosentoft, Aa. M., Grosserer.

Rothe, Fr., cand. polit.

Rothe, Tyge, Direktør.

Rothenberg, H., Direktør.

Rubin, Carl, Bankfuldmægtig.

Rubin, D., Fabrikant.

Rubin, Edgar, Dr. phil., Professor v. Universitetet.

Rubow, Axel, Dr. polit.

Rubow, Sven, stud. polit.

Rudfeld, J., cand. polit. MF.

Røgind, S., cand. polit., Lektor.

Rønne, Ove, cand. jur., Kontorchef i Østifternes Kreditforening.

Rønne, P. M., Hovedbogholder i Haandværkerbanken.

Rønne, S., Fuldmægtig.

Rønnow, Vald., Bankassistent.

Sachs, Aa., cand. jur., Fuldm. i Finansministeriet.

Sak, Søren, cand. pharm., Direktør.

Salomon, Jacob, cand. polit.

Sand, Jens, Grosserer.

Sandø-Petersen, S., stud. polit.

Sarp, Erik, cand. polit.

Saxild, K. W.

Schaarup, Johannes, Direktør i Københavns Magistrat.

Schaldemose, Ib, Sekr. i Indenrigsministeriet.

Scheele, Edouard, Prokurist.

Scheitel, Viggo, Underdirektør.

Scheller, Nanna, cand. polit.

Schlichtkrull, C. E., Amtsforvalter. Stege.

Schlotfeldt, V., Fuldmægtig i Hypotekbanken.

Schmidt, Axel, Grosserer. Medlem af Grosserer-Societetets Komité.

Schmidt, C.F.W., Ekspeditionssekretær.

Schou, Ragna, f. Wieth-Knudsen, cand. polit., Fabrikinspektør.

Schou-Nielsen, V., cand. jur., Kontorchef i Generaltolddirektoratet.

Schovelin, Jul., Børskommissær, ML.

Schrøder, F., Nationalbankdirektør.

Schrøder, Harald, Vexellerer.

Sehested, Jørgen, cand. jur., Direktør.

Sehested-Hansen, P., Prokurist.

Sehested Rasmussen, Einar, cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsr.

Sevel, Aa., Fuldmægtig.

Simonsen, Georg, Grosserer.

Simonsen, Jacob, Veksellerer.

Simonsen, Poul, Direktør.

Sindballe, K., Dr. jur., Professor ved Universitetet.

Skade, Gerda, Frue.

Skade, H., cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.

Skou, Martin, Prokurist.

Skovgaard-Petersen, O., Grosserer.

Skovgaard-Petersen, V., Grosserer.

Skriver Svendsen, Niels, cand. polit., Ass. i Arbejdsanvisningen.

Smith, Helge, cand. polit., Inspektør ved Tobaksbeskatningen.

Smith, Oscar, Direktør.

Smith, Winkel, Direktør i Sparekassen for København og Omegn.

Smitt, A. Wagner, Ingeniør.

Sole, H., cand. polit., Fuldmægtig i Finansministeriet.

Sonne, Aug., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.

Sonne, Chr., Forpagter.

Spur, O., cand. polit., Fuldmægtig i Sygekasseinspektoratet.

Späth, J. v., Fuldmægtig i Københavns Sparekasse.

Stampe Frølich, Einar, cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.

Stauning, Th., Statsminister. MF.

- Steenstrup, Carl*, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
- Sthyr, Hans H.*, Grosserer.
- Stibolt, J. P.*, Fuldmægtig under Frederiksberg Kommune.
- Stjernqvist, Henry*, cand. polit.
- Strobel, J. P.*, statsaut. Revisor.
- Strøm Tejsen, Aa. V.*, stud. polit.
- Sundberg, J. C.*, Bankdirektør.
- Sveinbjørnsson, E.*, stud. polit.
- Svejstrup, P. P.*, Sekretær, cand. polit.
- Svendsen, E. S.*, Prokurist.
- Svendsen, Ludv.*, Overretssagfører. Ringsted.
- Söchting, G.*, cand. polit.
- Søndergaard, Ax. R.*, Gaardejer, Søgaard, Galtén.
- Sørensen, Carl Johan*, stud. polit.
- Sørensen, Eigil*, Sparekasseassistent.
- Sørensen, Frode*, cand. polit., Handelsgartner. Emdrup.
- Thalbitzer, C.*, cand. polit., Redaktør.
- Thalbitzer, V.*, cand. jur., Fuldm. i Finansministeriet.
- Tamsen, Sigurd*, Overretssagfører.
- Thiele, V.*, Direktør.
- Thomsen, Anton*, stud. polit.
- Thomsen, D.*, Konsul.
- Thomsen, T. C.*, Direktør.
- Thorborg, Johs.*, cand. polit.
- Thorkildsen, Aa.*, Kontorchef i Finansministeriet.
- Thorsen, Chr.*, cand. polit., Redaktør.
- Thott-Hansen*, Sekretær i Finansministeriet.
- Thygesen, E. R.*, Forvalter.
- Tiemroth, Chr.*, Overretssagfører.
- Tillisch, C. J.*, Veksellerer.
- Tobiesen, Poul*, Kontorchef i Københavns Magistrat.
- Toftegaard, Jens*, cand. polit., Fuldmægtig i Generaltolddirektoratet.
- Topsøe, V.*, Fuldm. i Indenrigsministeriet.
- Tork, J. A.*, cand. polit.
- Torup, Emil*, Sekretær i Arbejdsgiverforeningen.
- Trap, Cordt*, fhv. Chef for Københavns Statistiske Kontor.
- Trier, Adolph*, Grosserer.
- Trier, L.*, Bankier.
- Trier, Sven*, Direktør. MF.
- Tønnesen, Einar Huus*, stud. polit.
- Tønnesen, M. P.*, Proprietær. Øbakkegaard.
- Ussing, Alf*, Underdirektør i Store Nordiske Telegrafelskab.
- Ussing, C. Th.*, Dr. jur., fhv. Nationalbankdirektør.
- Waage, H.*, Departementschef i Landbrugsministeriet.
- Wad, T.*, cand. jur. Fuldmægtig.
- Valeur, E.*, Afdelingschef i Udenrigsministeriet.
- Wandel, Ejnar*, Grosserer.
- Wandel, O.*, Grosserer.
- Warburg, Alexander*, Grosserer.
- Warburg, Axel*, Veksellerer.
- Warburg, C.*, Kontorchef, i Forsikringsselskabet „Danmark“.
- Warming, Jens*, Professor ved Universitetet.
- Vedel, Henrik*, Form. for Arbejderforsikringsraadet.
- Vedel-Petersen, K. O.*, Chef for Københavns Arbejdsanvisningskontor.
- Wedell-Neergaard, J.*, Hofjægmester, Baron. Svenstrup.
- Wegener, Einar*, cand. polit., Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.
- Weitemeyer, Erik*, cand. polit.
- Werner, Jean*, Direktør.
- Werner, Johs.*, Overretssagfører.
- Werner, Poul*, stud. polit.

Werner, Sigvart, Grosserer.

Werner, Viggo, Grosserer.

Wesche, Oskar, Grosserer.

Wessel, A., Bankassistent.

Vestberg, Jens, Sekr. i Grosserer-Societetets Komite.

Westergaard, Bryde, stud. polit.

Westergaard, N., Kommunaldirektør.

Vibæk, M., Forstander for Købmands-skolen.

Wiingaard, Robert, Kontorchef.

Wilcke, J., Dr. polit., Kontorchef i Landbrugsministeriet.

Wilkens, Cl., Dr. phil., fhv. Professor ved Universitetet.

Wilkins, Fritze, cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.

Vinding, Povl, Brandinspektør.

Winther, Jens, fhv. Nationalbankdirektør.

Visby, Frits, Afdelingschef.

Woldbye, Ernst, cand. polit., Redaktør.

Vollmond, Carl, Kontorist.

Wulff, Nic. Hertel, Kontorchef ved Statsbanernes Hovedrevisorat.

Wærum, E., Legationssekretær. Tokio.

Zahle, C. Th., fhv. Statsminister. MF.

* *Zeuthen, F.*, cand. polit., Fuldm. i Indenrigsministeriet.

Østerberg, A. L., cand. jur.

Østergaard, O., Direktør.

Ialt: 642 Medlemmer.